EKONOMINIŲ MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 12
Red. *A. Janulaitis*

Albinas Rimka, Théorie et Méthode de la Statistique Sociale et Economique

ALBINAS RIMKA

SOCIALEKONOMINĖ STATISTIKA

TEORIJA IR METODAI

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS 1933

Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė. Kaunas, Gedimino 38.

Autoriaus paaiškinimai.

Patiekiamoji „Socialekonominė statistika“ yra kilusi iš socialinės ir ūkio statistikos paskaitų ekonominio skyriaus studentams V. D. universitete 1929—1932 m. m. ir iš su paskaitomis susijusių pratybų. O kadangi socialinė ir ūkio statistika dėstoma studentams, kurie su statistikos pagrindais (teorija ir metodais) jau turėjo būti susipažinę anksčiau, tat ir „Socialekonominės statistikos“ skaitytojai tuos pagrindus turėtų pažinti. Priešingu atveju jiems gali būti sunku atskiros vietos suprasti. Tie gi skaitytojai, kurie su statistikos teorija ir bendraisiais pagrindais yra susipažinę, gali ir atskiras „Socialekonominės statistikos“ dalis skaityti vieną nuo kitos nepriklausomai, jei jie interesuojasi tik kuriuo nors atskiru socialinės ar ūkio statistikos klausimu.

Skaitytojas, peržvelgęs „Socialekonominės statistikos“ turinį, gali pasigesti specialinio skyriaus apie kurią nors jam rūpimą ūkio ar socialinės statistikos šaką, kuri kituose socialekonominės statistikos vadovėliuose gal turi sau atskirą skyrių. Ne visais atvejais, kai kuris klausimas „Socialekonominėj statistikoj“ atskiro skyriaus neturi, iš tikrųjų ir nepaliestas liko: kai kurie klausimai, kituose vadovėliuose (pav., pas Žižek, Wolff) atskirus skyrius sudarantieji, patiekiamoj socialekonominėj statistikoj yra tik kiek kitaip pavadinti arba prijungti prie skyriaus, kuris kituose vadovėliuose daug siauriau aprėžiamas (pav., tautos pajamų, tautos turto ir kt. statistikos klausimai „Socialekonominėj statistikoj“ eina bendrajame „finansų statistikos“ skyriuje, kai kitur jie gvildenami visai atskirai). Taigi tik smulkesnė turinio apžvalga ir dalykų rodyklė gali duoti galutinį atsakymą, ar rūpimas klausimas „Socialekonominėj statistikoj“ yra aprašytas, ar ne.

Tačiau jau šioj vietoj noriu pabrėžti, kad bus ir tokių socialekonominės statistikos klausimų, kurie iš viso patiekiamoj knygoj nuodugniau nepaliesti ir neaiškinti. Tai padaryta del dviejų priežasčių: 1) v i s ų socialekonominės statistikos pro-

blemų nuodugnus išnagrinėjimas vieno žmogaus jėgoms sunkiai pakeliamas darbas ir 2) esu tos nuomonės, kad bendrųjų statistikos teorijos ir statistinės metodologijos dėsnių pažinimas yra daug svarbesnis ir naudingesnis dalykas, kaip v i s ų klausimų paviršutinė pažintis. Del to ir patiekiamas „Socialekonominės statistikos“ turinys bent kiek skiriasi nuo turinio kai kurių kitų panašios rūšies knygų: pagrindinius socialekonominės statistikos klausimus aš stengiausi visų pirma metodologiškai išaiškinti ir teoretiškai pamatuoti, o sąmoningai vengiau v i s a p u s i š k o aprašinėjimo, kuris kad ir įgalina tam pačiam eilučių kiekyj daugiau faktų ar net skaičių suteikti, bet padaro statistikos studentą bejėgiu ir visai nepasiruošusiu spręsti statistinio stebėjimo arba vaizdavimo klausimus, gyvenimo naujai keliamus arba vadovėlyje nepaminėtus. Šiuo pagrindiniu nusistatymu paaiškinamas ir negausumas socialekonominės statistikos datų: kam rūpi vieno ar kito reiškinio statistikos skaičiai, tas ras juos be didelio vargo atitinkamuose statistikos šaltiniuose (statistikos metraščiuose, biuleteniuose ir p.); o knygoj patiektieji statistikos skaičiai tėra tik pavyzdiniai, panaudoti atskiriems klausimams paaiškinti.

Tie „Socialekonominės statistikos“ skaitytojai, kurie yra skaitę mano 1924 m. išleistus „Statistikos pagrindus“, vienoj ar kitoj vietoj galės pastebėti ne tik terminologijos skirtumų, bet ir prieštaravimų, iš kurių svarbiausias liečia reprezentacinio metodo statistikoj įvertinimą. Šioj vietoj tegaliu tik pažadėti tuos prieštaravimus pašalinti antroje „Statistikos pagrindų“ laidoje.

Baigdamas noriu išreikšti mano širdingą padėką prof. V i k t. B i r ž i š k a i, kuris maloniai sutiko drauge peržiūrėt kai kuriuos skyrelius, kur statistiškai matematinis metodas paliečiamas, ir ta proga patiekė labai naudingų pastabų del terminologijos ir kt. Taip pat dėkingas ir asist. Dz. B u d r i u i, kuris pagelbėjo korektūras skaityti ir sudarė žodyno rodyklę.

1933 m. kovo 21 d. *Albinas Rimka.*

Literatūra ir šaltiniai.

1. *Banse, K.,* Zahlungsbilanz (Handwörterbuch der Betriebswirtschaft, V, 1168—1176 p.).
2. *Bowley, A.,* The Nature and Purpose of the Measurement of Social Phenomena. London, 1923; arba rusų kalbos vert.: Očerki socialnoj statistiki. Moskva, 1924, 149 p.
3. *Breuer,* Die Methoden der Handelsstatistik. Veröff. der Görres — Ges., 1920.
4. *Bureau International de Statistique Commerciale:* Bulletin des Bureau International de Statistique Commerciale (eina nuo 1921 m.).
5. *Bureau International du Travail:* a) Revue International du Travail.
6. „ „ „ b) Bulletin Officiel.
7. „ „ „ c) Annuaire International du Travail.
8. *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Statistikos Metraščiai (pradedant nuo 1924—26 m.).
9. „ „ „ b) Statistikos Biuletenis.
10. „ „ „ c) Statistinės žinios apie Lietuvą ligi karui 1914 m.
11. „ „ „ d) Lietuvos Ūkis, 1923 m., Nr. 13.
12. „ „ „ e) Lietuvos Ūkis ir Rinka (eina nuo 1930 m.).
13. „ „ „ f) Lietuvos Gyventojai (1923 m. visuotinio surašymo duomenys).
14. „ „ „ g) Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas 1930 m.
15. „ „ „ h) Lietuvos užsienių prekyba (eina nuo 1929 m.).
16. *F. M. Finansų Departamentas,* 1929 m. ir kt. m. biudžetas.
17. *Florence, Sargant, P.,* The Statistical Method in Economics and Political Science. London, 1929.
18. *Gottl-Ottlilienfeld,* Volksvermögen und Volkseinkommen, Jena, 1928 m., 106 p.
19. *Günther, Ernst.,* Der Geburtenrückgang als Ursache der Arbeitslosigkeit (Jahrb. für Nationalökonomie und Statistik, Juni, 1931).
20. *Hahn, Walter,* Die statistische Analyse der Konjunkturschwangungen. Jena, 1929, 200 p.
21. *Harper, F. H.,* Elements of Practical Statistics. New-York, 1930, 324 p.
22. *Herkner, H.,* Arbeitszeit (Handw. der Staatsw., I, 889—916 p.).
23. *Hertlein,* Die Statistik im Dienste der Bankorganisation. Leipzig, 1920.
24. *Hesse,* Gewerbestatistik. (Conrad-Hesse, Grundriss zur Studium des pol. Oek., IV, Jena, 1914, 470 p.).

Atskiriems raštams parodyto *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* tomai ir puslapiai visais atvejais tinka ketvirtajai jo laidai.

25. *Hirsch, Marie,* Zur Theorie des Konjunkturzyklus. Tübingen, 1929, 120 p.
26. *Hoellring, G.,* Poststatistik. Eine systematische Darstellung der Methodik (Allgemeines Statistisches Archiv, 20 Bd. IV Heft., 21 Bd., 1 Heft., 2 Heft.).
27. *Hummel,* Das Rentabilitäts- und Wirtschaftlichkeits- Problem, Stuttgart, 1927, 110 p.
28. *Institut für Konjunkturforschung,* Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung, Berlin. (eina nuo 1927 m.).
29. *Institut International de Statistique,* Bulletin Mensuel de l'Office Permanent.
30. *Institut Internationale de Agricole:* a) Bulletin Mensuel de Statistique Agricole et Commerciale.
31. „ „ „ b) Annuaire Internationale de Statistique Agricole, 1927/28 m. ir kt.
32. *Institut International du Commerce,* Recueil Mensuel (eina nuo 1920 m.).
33. *Julin, A.,* Principes de Statistique Theoretique et Appliquée, Paris, (2 tomai).
34. *King, W. I.,* The National Income and its Purchasing Power. New-York, 1930.
35. *Klaipėdos Krašto Direktorijos Statistikos Biuras,* Klaipėdos krašto statistinės žinios.
36. *Klaipėdos Uosto Direkcija,* Metinė apyskaita 1930 ir kt. m.
37. *Kumpmann, K.,* Arbeitslosigkeit und Arbeitslosenversicherung (Handw. der Staatsw., I, 791 ir sek.).
38. *Kuznetz, S.,* Wesen und Bedeutung des Trends (Heft. 7 der Veröffentlichungen der Frankfurter Gesellschaff für Konjunkturforschung, Bonn, 1930).
39. *Lewis,* The International Account. New-York, 1927.
40. *Lietuvos Bankas,* Biuletenis (eina nuo 1928 m.).
41. *Lorenz, P.,* Der Trend (Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung. Sonderheft 21, Berlin, 1931. 104 p.).
42. *Marshall, A.,* Principles of Economics. London, 1922.
43. *Maslov, P.,* Selskochoziaistvennaja statistika. Moskva, 1930, 302 p.
44. *Mayer, H.,* Konsumption (Handw. der Staatsw., V, 867—874 p.).
45. *Mayr, G.,* Statistik und Gesellschaftslehre. I, 1914, II, 1926 ir III, 1917.
46. *Meerwarth, R.,* Nationalökonomie und Statistik. Berlin, 1925, 506 p.
47. *Mitchell, Wesley, C.,* Business Cycles. The Problem and its Setting. New-York, 1930, 489 p.
48. *Mombert, P.,* Bevölkerungslehre. Jena, 1929, 490 p.
49. *Müller-Armack,* Konjunkturforschung und Konjunkturpolitik (Handw. der Staatsw., Ergänzungsband, 645—677 p.).
50. *Müller, J.,* Theorie und Technik der Statistik. Jena, 1927, 294 p.
51. *National Bureau of Economics Research,* International Migrations. New-York, Vol., I. Statistics, Vol. II, Interpretations.
52. *Peter, Hans:* a) Grenzen der Statistik in der Konjunkturforschung. Bonn, 1930, 73 p.
53. „ b) Trend und Saisonschwankungen.
54. *Persons, Warren M.,* Forecasting of Business Cycles. New-York, 1931, 295 p.
55. *Pigou, A. C.,* The Economics of Welfares. London, 1929, 835 p.
56. *Platzer, H. J.,* Die Steigerung der Erwerbsziffer in Deutschland (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, September, 1931).
57. *Prūsas, A.,* Bankai ir Kreditas Lietuvoje iki 1915 m., Kaunas, 1926, 76 p.

58. *Ricci, U.,* Les bases theoretiques de la Statistique agricole internationale. Rome, 1914.
59. *Rimka, A.,* a) Lietuvos ūkis, (statistikos tyrinėjimai su šaltinių nurodymu prieškariniams laikams) Kaunas, 1929 m., 135 p.
60. „ b) Tautos pelnas ir metodai jam surasti. Lietuvos ūkis, 1926 m., Nr. 3, 4 ir 5.
61. „ c) Stambusis ir smulkusis žemės ūkis nuosavybės ir bendrojo valdymo santykiais, ir priedas: Žemės Reformos Komisijos statistikos žinios 1919 m., Kaunas, 1920 m. 33 p.
62. *Ritter, K.,* Landwirtschaftsstatistik (Handw. der Staatsw., VI, 229/247 p.).
63. *Royal Economic Society,* Report on Current Economic Conditions—, London (eina nuo 1927 m.).
64. *Sartorius von Walterhausen, A.,* Auswanderung (Handw. der Staatsw., II, 60—115 p.).
65. *Sirinov, M.,* Očerki po agrarnoj statistike. Moskva, 1924.
66. *Skalweit,* Die Landwirtschaft in Litauischen Gouvernements.
67. *Mayo-Smith, R.,* Science of Statistics. New-York (du tomai)
68. *Smit, M.,* Osnovy statističeskoj metodologiji. Moskva, 1923. (2 tom.).
69. *Société des Nations:* a) Annuaire Statistique Internationale.
70. „ „ b) Memorandum sur les Finances Publiques (nuo 1922 m.).
71. „ „ c) Memorandum sur les Banques Commerciales 1913—1929, Geneve, 1931.
72. „ „ d) Bulletin Mensuel de Statistique (eina nuo 1919 m.).
73. „ „ e) Memorandum on International Trade and Balances of Payments (nuo 1923 m., duomenys nuo 1911 m.).
74. „ „ f) Review of World Trade, 1931.
75. „ „ g) Memorandum sur la Production et Commerce, 1913—1923—1926, ir kt.
76. „ „ h) Memorandum sur les Monnaies et sur les Banques Centrales, 1913—1925.
77. *Sommerland, T.,* Zur Geschichte der Preise (Handw. der Staatsw., VI, 1037—1055 p.).
78. *Spiethoff, A.,* Krisen (Handw. der Staatsw., VI, 8—91 p.).
79. *Statistisches Reichsamt:* a) Finanzen und Steuer im In-und Ausland, Berlin, 1930.
80. „ „ b) Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich (eina nuo 1882 m.).
81. *Susisiekimo Ministerija,* Lietuvos Geležinkelių 1929 (ir kt. mt.) darbuotės apyskaita.
82. *Valstybės Kontrolė,* Metinės biudžeto vykdymo apyskaitos.
83. *Valta,* Arbeitsstatistik und arbeitsstatistische Aemter, (Handw. der Staatsw., I).
84. *Varzar,* Statistika promyšlennosti. Moskva.
85. *Viner, J.,* Balance of Trade (Encyclopaedia of Social Science, II, 399—406).
86. *Vyriausioji Kredito ir Kooperatyvų Inspekcija,* Lietuvos Kooperacija, (1928, 1929 ir kt. m.).
87. *V. R. M. Savivaldybių Departamentas,* Savivaldybė (eina nuo 1922 m.).
88. *Wagemann, Ernst:* a) Konjunkturlehre, Eine Grundlegung zur Lehre vom Rhytmus der Wirtschaft. Berlin, 1928, 301 p.

89. *Wagemann, Ernst:* b) Struktur und Rhytmus der Weltwirtschaft. Grundlagen einer Weltwirtschaflichen Konjunkturlehre. Berlin, 1931, 419 p.
90. *Westergaard, H. u. Nybole, H. C.,* Grundzüge der Theorie der Statistik. Jena, 1928, 640 p.
91. *Winkler,* Einkommen, (Handw. der Staatsw., 4 Aufl., III, 367—400 p.).
92. „ Volkseinkommen, Statistik des Volkseinkommens. (Handw. der Staatsw., VIII, 746—770 p.).
93. „ Volksvermögen, ten pat, 770—786 p.).
94. *Wolff, H.,* Wirtschaftsstatistik. Jena, 1927, 698 p.
95. *Woytinsky, Wl.,* Die Welt in Zahlen. 6 tomai.
96. *Zahn, Fr.:* a) Beruf und Berufsstatistik, (Handw. der Staatsw., II, 524—581 p.).
97. „ b) Finanzstatistik, (Handw. der Staatsw., IV, 107—151 p.).
98. „ c) Finanzwirtschaft und Finanzstatistik, (Handb. der Finanzwissenschaft, I, 102—145 p.).
99. „ d) Die Finanzstatistik in der Theorie und Praxis, (Allg. Stat. Archiv., Bd. XIV, 1923/24 ir XV, 1925).
100. *Zörner,* Statistik, (Handw. der Betriebswirtschaft, V, 1—99 pp.
101. *Zwiedeneck-Südenhorst,* Lohnstatistik, (Handw. der Staatsw., VI, 375—396 p.).
102. *Žižek, J.,* Grundriss der Statistik. München, 1921, 470 p.

I.

Įvedamieji paaiškinimai.

1.

Socialekonominės statistikos kai kurios ypatybės.

Kad statistikoj yra daug visokių keistenybių — tai žino ir tie, kuriems kiekvienas skaičius jau atrodo statistika. Pavyzdžiui, sakoma: „su statistika galima įrodyt ką tik kas nori"; arba: „statistikos skaičių nebepaneigsi". Ir toki arba panašūs, bet vieni kitiems prieštaraujantieji, statistikos teigimai arba neigimai gana dažnai kartojami ne tik statistikos nepažįstančių ar jos nesuprantančių žmonių, bet neretai ir mokytų, kurie visai lengvai gali patikrinti, kad „ką tik kas nori" gali įrodyti ne viena statistika, bet ir istorija, ir etnologija ir net patys vadinamieji „tikslieji mokslai". Pavyzdžiui, nesenai (1930 metais) lietuviai ir lenkai šventė Didž. Lietuvos Kunigaikščio Vytauto 500 metų mirties sukaktuves ir abeji savaip arba kitaip įvertino. Vytautas gyveno istoriškais laikais, yra rašytų chronikų bei šiaip dokumentų, ir, rodos, parašyti t e i s i n g ą Vytauto gyvenimo vaizdą arba nupiešti jo t i k r o j o veido paveikslą nebūtų sunku. O pasižiūrėjus į paveikslus— nerandi dviejų, kurie panašūs būtų, ir nėra dviejų veikalų, kur Vytauto darbai visai vienodai atrodytų. Arba imkime vadinamus „tiksliuosius" mokslus. Ar nepatenkina „ką tik kas nori" kosmografija? Ar neduoda nesugriaunamų argumentų viena kitai priešingoms teorijoms biologija? Ar naujesnieji ir naujausieji fizikos arba chemijos mokslų patirimai bei atradimai neapverčia „aukštyn kojomis" senųjų vieno arba antro tų mokslų „tiesų"?

Taigi statistikos duomenų tikrumo reliatyvumas arba statistinės argumentacijos teisingumo esamas ar menamas problematiškumas yra tos rūšies keistenybė, kuri sutinkama visuose moksluose, ir čia nieko nepaprasta nėra. Taip pat nieko nėra nepaprasta ir keista, jei istorijos eigoj statistikos mokslas

bei teorija atsirado daug vėliau, kaip statistikos praktika. Pav., statistikos surašinėjimai senovės Egipte yra buvę jau beveik prieš 5000 metų (apie 3000 m. prieš Kristaus gimimą), Kynuose apie prieš 4500 metų, ir net sistematiški statistikos surašinėjimai yra buvę daugiau kaip prieš 2000 senovės Romoje. Lietuvoj visuotinas surašymas yra buvęs XVI š. pradžioj (1528 m. vad. „popis zemsky"). Taigi statistikos praktika savo „amžį" gali skaityti tūkstančiais metų, o statistikos mokslo arba teorijos pradžią tegalima rišti tik su vad. „politinės aritmetikos" pradžia XVII šmtm. antrojoj pusėj (Graunto „Natural and Political Observations" pasirodė 1662 m.). Iš tikrųjų gi statistikos mokslas ir teorija neturi dar nė šimto metų, nes Quetelet „Sur l'Homme...", kur žmonių gyvenimo masiniams reiškiniams stebėti teoretiškai buvo pagrįstas didžiųjų skaičių dėsnis su vidurkių ir kt. statistikos dėsningumais, tepasirodė tik 1835 m., t. y. tuo metu, kai sistematiniai statistikos surašinėjimai jau buvo praktikuojami visoj eilėj kraštų ir gyvenimo sričių (periodiniai statistikos surašinėjimai Amerikos Jungt. Valstybėse pradėti daryti 1790 m., Prancūzijoj ir Anglijoj — 1801 m. ir kt.). — Bet šis statistikos mokslo ir statistinės teorijos atsilikimas nuo praktikos taip pat nėra vienos statistikos ypatybė, nes, pav. medicinos mokslas taip pat daug jaunesnis už gydymo praktiką, įvairių technikos priemonių vartojimas daug senesnis už technologiją, o pedagogika tik kūdikis lyginant su mokymo praktika.

Tuo būdu ir statistikos mokslo atsilikimaas nuo praktikos nėra charakteringas vienai statistikai. Bet statistikoj yra ir tokių reiškinių, kokių kitose mokslo šakose nėra arba atsitinka labai retai. Pav., nors gydymo praktika, kaip ir statistikos praktika, yra daug senesnė už medicinos mokslą, bet patsai mokslas ir jo teorija yra betarpiškai susijusi su žmonių gydymo praktika. Taip pat ir veterinarijos mokslas yra susijęs su gyvulių gydymo praktika ir t. t. Kitaip yra statistikoj. Pav. seniausioji statistikos praktika lietė socialinį arba ekonominį žmonių gyvenimą. Antai, senovės Egipto surašinėjimai buvo daromi ryšyj su numatomais visuomeniniais darbais, Kynuose — susiję su socialinėmis arba ekonominėmis reformomis ir t. t. Statistikos surašinėjimai XI šimt. Anglijoj ir to surašinėjimo duomenų registracija garsiojoj „D o m e s d a y B o o k"

(1080—1087 m.) buvo ekonominio pobūdžio lygiai taip pat, kaip „zemski popis“ Lietuvoje XVI šimt. pradžioje. Net statistikos mokslo pirmtakūnai — politinės aritmetikos atstovai — savo tyrinėjimuose lietė daugiau socialinį arba ekonominį žmonių gyvenimą. Pavyzdžiui Graunt savo „prigimtiniuose ir politiniuose stebėjimuose“ mirtingumo duomenis vertina „valdžios, tikybos, verslo (trade), augimo, klimato, ligų ir kt. veiksnių“ atžvilgiais. Suessmilch „dieviškoji santvarka“ rodoma atskirų kraštų socialinio gyvenimo sąlygose. Petty savo „politinėj aritmetikoj“ liečia daugiausia ekonominio gyvenimo reiškinius (amatus, užsienių prekybą ir kt.). King ir Davenant (d'Avenant) tyrinėjimai liečia jau net derėjimų dydžio bei kainos santykius ir ekonominį šalies pajėgumą. Ir t. t.

Ir vis delto visas statistikos mokslas ir jo teorija išsiplėtė ne iš ekonominės statistikos, o iš demografinės arba net moralinės (Quetelet statistiniai dėsningumai su vidurkių teorija ir didžiųjų skaičių dėsniu yra paremti kriminalinės arba moralinės statistikos duomenimis). Socialinė ir ekonominė statistika dar ir šiandien statistikos mokslo arba teorijos vadovėliuose dažniausia liečiama tik tiek, kiek reikalinga ar naudinga vieną ar antrą statistikos metodą paaiškinti. Net specialiniuose socialinės arba ekonominės statistikos rašiniuose arba veikaluose tų sričių statistikos teorijos bei metologijos klausimai arba visai neliečiami arba liečiami be jokio ryšio su ekonomikos mokslu. Nenuostabu, kad moderniškoji ekonominės konjunktūros statistika, kuri be statistiškai teorinio pagrindo neįmanoma, turi tendencijos kurti visai savarankišką konjunktūros mokslą (Mitschell, Wagemann, Altschul, Persons ir kt.), nes ligi šiol puoselėjamoji statistikos teorija pasirodė bejėgė, ar bent nepakankamai pasiruošus, patenkinti šių dienų ekonominio gyvenimo reikalą.

2.

Statistikos teorija ir socialekonominė statistika.

Šių dienų statistikos mokslo literatūrą metodologiniu atžvilgiu tenka skirstyti į dvi pagrindines grupes: vienos grupės priklauso tie statistikos mokslo bei teorijos raštai, kur statistikos problemos aiškinamos daugiau (dažniausiai ne perdėm išlaikyta) induktyviniu metodu, ir antros — deduktyviniu. Kad

statistikos teorija daugiau puoselėjama antrosios grupės raštuose — tai tik savaime suprantama to metodo išvada. Šios grupės raštuose, rodos, turėtų būti geriausia išplėsta ir socialekonominės statistikos teorija. Bet deduktyvinis metodas statistikoj savaime veda į matematiką, kadangi ten, kur išeinama iš bendrenybių arba griežtai apibrėžtų dėsnių — ir tuo pačiu laiku tenka operuoti skaičiais arba skaitmenų duomenimis —, matematika tiekia lengviausių išreiškimo bei aiškinimo formų. O matematika, savo keliu, visuomet turi tendencijos operuoti bendrenybėmis ir aprioristiniais pavyzdžiais bei „prileidimais", ir tuo būdu konkretiškiems, ypač ekonominio gyvenimo, reiškiniams labai dažnai lieka maža laiko ir vietos.

Del to, turbūt, matematinės statistikos vadovėliuose tiek maža teliečiami socialinio ir ekonominio gyvenimo reiškiniai, o apie specialinius ekonominės statistikos uždavinius bei su jais surištas problemas dažniausiai ir nekalbama. Pavyzdžiui, Yule savo „An Introduction to the Theorie of Statistics" tik X skyriuje (kalbėdamas apie koreliaciją) naudoja pavyzdžius iš socialekonominio gyvenimo (pauperizmas, oras ir derliai, vedybos ir užsienių prekyba) ir poroj vietų kituose skyriuose (paimti duomenys apie uždarbius ir kt.). Apie specifines kad ir pasiimtųjų socialekonominio gyvenimo reiškinių problemas kitose statistikos darbo srityse visai ir nekalbama. Ir iš viso Yule naudoja iš ekonominio gyvenimo pavyzdžius tik šale kitų, kurie paimti be jokio vidaus ryšio, tarytum tiek žmonių gyvenimo reiškiniai, tiek gamtos ar žmonių padariniai privalo tarnauti tik statistikos teorijos klausimams nušviesti lygiai taip pat, kaip tarnauja savivalingi arba atsitiktiniai kaulelių arba pinigo metimai, burto traukimai ir p. Kitų vad. grynosios matematinės statistikos atstovų statistikos teorijos vadovėliuose (pav. Romanovskio, Blaschke, A. A. Čuprovo) ekonominė statistika traktuojama panašiai arba net dar mažiau.

Prie tokios padėties atrodytų, kad induktyvinio metodo statistikų grupė socialekonominei statistikai artimesnė, nes socialinio ir ekonominio gyvenimo reiškiniai kaip tik ir gali duoti gausingiausios ir geriausios medžiagos statistikos problemoms gvildenti. Ir reikia pripažinti, kad šios grupės statistikų atstovai socialekonominei statistikai yra daug pasitarnavę. Pavyzdžiui galima paimti Conrad-Hesse, kurie ekonominei statisti-

kai speciališkai dvejetą knygų parašė (apie žemės ūkio statistiką ir apie pramonės bei prekybos st.), neskaitant visos eilės socialinės statistikos klausimų bendrojoj knygoj su gyventojų statistika. Richmond Mayo Smith savo statistikos moksle (Science of Statistics) antrąjį tomą pašvenčia ekonominei statistikai. Taip pat ir Žižek savo statistikos pagrindų (Grundriss der Statistik) antrojoj dalyj sistematiškai gvildena ekonominės statistikos klausimus. Georg v. Mayr savo „Statistik und Gesellschaftslehre" speciališkai ekonominės statistikos nesuspėjo apimti, bet trijuose didžiuliuose tomuose gana plačiai apima socialinę statistiką. J. Bertillon „Cours Elémentaire de Statistique Administrative" nuodugniai išdėsto verslo st-kos klasifikaciją ir schematiškai aprašo žemės ūkio, pramonės, transporto, finansų ir kt. statistiką. Zetlin išleistose Gottlieb Schnapper-Arndt paskaitose, pavadintose bendru vardu „Socialstatistik", ekonominei statistikai yra pašvęsta daugiau kaip 150 pusl., ir patiekiama tautos turto ir tautos pajamų statistika, taip pat agrarinė, prekybos, darbo algos ir gyvenimo sąlygų bei ekzistencminimumo statistika. Zahn ir visa eilė kitų induktyvinio metodo ir drauge vad. istorinės arba bendrosios statistikos atstovų mažiau ar daugiau plačiai išgvildeno atskiras ekonominės statistikos sritis specialiniuose raštuose, nekalbant jau apie jaunesniąją statistikos mokslo atstovų kartą, kur socialekonominė statistika, ar bent atskiros jos šakos, yra ypač mėgiamos temos. O H. Wolff parašė net visai atskirai ekonominės statistikos metodologiją.

Ir vis delto negalima pasakyti, kad istoriškai induktyvinio metodo statistikos mokslo atstovai būtų sukūrę socialekonominės statistikos teoriją ar nustatę aiškius metodologijos dėsnius socialekonominės statistikos praktikai. Štai šios statistikos mokslo grupės korifejus George v. Mayr. Jis, galima sakyti, nustatė šios statistikų grupės teoriją ir metodus, o jo patyrimai bei pastabos dar ilgai bus rodikliu visiems, kas visuotino stebėjimo keliu mėgins rinkti statistikos medžiagą arba norės ją naudoti. Georg v. Mayr didžiulis trijų tomų veikalas („Statistik und Gesellschaftslehre") taip pat visuomet bus neišsemiamas statistikos žinių šaltinis apie įvairių kraštų gyventojų kultūros ir iš dalies socialinę būklę. Bet statistikos teorijai G. V. Mayr yra nustatęs tik bendruosius dėsnius, kuriuos jisai formulavo arba aiškino daugiausia bendraisiais socialinio žmo-

nių gyvenimo reiškiniais arba tų reiškinių ypatybėmis. Be to, būdamas matematinės statistikos priešininku, G. v. Mayr idealu pripažino tik duomenis, paremtus visuotinu surašymu arba stebėjimu, o reprezentacinį metodą, kuris ekonominėj statistikoj dažnai gali būti vieninteliai galimas ir visai tikslingas metodas, degradavo į statistikos vardo nevertus surogatus.

Toksai statistikos korifejo nusistatymas reprezentacinio metodo statistikoj atžvilgiu ne tik negalėjo prisidėti prie mažiau ar daugiau savarankiško ekonominės statistikos problemų gvildenimo teoretiškai metodologiniu atžvilgiu, bet ir iš viso turėjo neigiamai veikti ypač tas socialekonominės statistikos sritis, kur visuotinas stebėjimas sunkiai įgyvendinamas arba ir visai neįmanomas. Nenuostabu del to, kad patsai G. v. Mayr, būdamas statistikos profesorius ir Bavarijos oficialinės statistikos organizatorius bei vedėjas, per visą savo ilgą gyvenimą negalėjo prieiti prie sistematiško ekonominės statistikos problemų išdėstymo tuo pačiu mastu, kaip padarė su demografinės ir bendrai kultūros bei moralinės statistikos problemomis. Nes jeigu jisai būtų norėjęs tuo pačiu kropštumu ir užsimojimu bent svarbesnes ekonominės statistikos problemas išgvildenti (pav. derėjimų, gamybos, tautos pajamų ir kt.), tat būtų turėjęs pripažinti daugiau racijos ne tik reprezentaciniam metodui statistikoj, bet taip pat griežtai nepaneigti ir pačios vad. matematinės statistikos[1].

Šiaip ar taip, Georg v. Mayr'o įtaka statistikos mokslui ir jo teorijai buvo begalinė. Ir tai, ką davė ekonominei statistikai

---

[1] Kai šias pastabas buvau parašęs į rankas pateko prof. H. Wolffo Wirtschaftsstatistik, kur p. p. XIII/XIV tarp kita yra pasakyta:

„Georg von Mayr, pasirėmęs Zahn'o rinkiniu (Mayr 70 m. sukaktuvėms paminėti) mėgino sudaryti savo ekonominės st-kos sistemą, tačiau paskelbė jis ją tik 1920 m. ir, kaip pamatuotai spėju, tik tada, kai pamatė fizinį negalimumą savo amžiui iš esmės naują uždavinį atlikti.

Mayr'o didįjį planą — parašyti statistikos mokslo vadovą, kuris turėjo apimti teoretinę statistiką, gyventojų st-ką, moralinę st-ką, siauresnę socialinę st-ką ir ekonominę st-ką — paėmė iš jo mirtis po trijų tomų, kur buvo „Teoretinė st-ka", „Gyventojų st-ka" ir „moralinė st-ka". Friedrich Zahn velionies palikime nerado jokios atitinkamos medžiagos žadėtam (planuotam) paskutiniam tomui, ir tegalėjo tik paruošti baigiamąjį sąsiuvinį gyventojų st-kos antrajai laidai.

Tuo būdu G. von Mayr paties savo planą — duoti ekonominę st-ką savo „Statistikoj ir visuomenės moksle" — po ilgamečio svarstymo padėjo į šalį".

anksčiau Conrad su Hesse, Zahn ir kt., neišeina iš Mayr'o statistikos teorijos bei metodų nustatytų varžtų. Pav. Conrad-Hesse ekonominės statistikos veikalai turi labai daug vertingos skaitmeninės medžiagos, kuri su nauda gali būti naudojama politinės ekonomijos arba ekonominės politikos klausimams aiškinti; bet statistikos teorijai ir metodologijai tų rašinių vertė nėra daug didesnė, kaip paprastų statistikos metraščių skaitmeniniai duomenys. Tą patį reikia pasakyti apie Schnapper-Arndt'o „socialinę st-ką", kur statistinės metodologijos klausimai gvildenami tik tautos pajamų bei turtų statistikoj. Šiuo atžvilgiu amerikiečio R. Mayo Smith „ekonominė statistika" yra jau nuoseklesnė, nes statistinės teorijos bei metodologijos klausimų beveik neliečia, o ima ir grupuoja įvairių šaltinių tiekiamus socialekonominės statistikos duomenis tam tikru (sociologo) atžvilgiu. Išimtį sudaro Žižek, kuris statistikos teorijos bei metodologijos klausimus pirmoj vietoj stato ir tikrai yra padaręs rimtą mėginimą sistematiškai ek. st-kos klausimus išdėstyti; nors ir jis savo „Statistikos pagrinduose" socialinę bei ekonominę statistiką laiko tik „materialinės statistikos" dalimi ir gana griežtai dar laikosi varžtų, G. V. Mayr'io nustatytų. Dar toliau eina H. Wolff, kuris ekonominę statistiką dėsto visai savarankiškai, nesivaržymas G. V. Mayr'o nei kitų eitaisiais arba apibrėžtais keliais ir kritiškai juos vertindamas. Tačiau H. Wolff savo veikale liečia beveik vien statistinio stebėjimo metodus ir su stebėjimu susijusius klausimus.

Istoriškai induktyvinio metodo šalininkų grupė, su mažomis išimtimis, į specialines socialekonominės statistikos metodų problemas, kurios išeitų iš statistinio stebėjimo ribų, lygiai taip pat nekreipė dėmesio, kaip ir deduktyviškai matematinio metodo šalininkų grupė nekreipė dėmesio į statistinio stebėjimo metodus. Bet kaip visose kitose gyvenimo ir mokslo srityse, taip ir statistikų tarpe yra vad. „aukso vidurys", kuris kad ir mėgina kartais suderint nesuderinama, bet atsitinka ir taip, kad tie mėginimai kai kada ir teigiamų rezultatų duoda. Taip iš dalies yra atsitikę ir statistikos moksle. Teisybė, ir šios statistikų grupės teorijos vadovėliuose socialinio ir ekonominio gyvenimo reiškiniai traktuojami daugiausia nesistematiškai ir imami tik pavyzdžiams. Pav., Bowley ima darbo mokesnį, užsienių prekybą ir kt. ekonominio gyvenimo reiškinius tik pavyz-

džiams skaitomojo vieneto definicijai, tabeliavimui ir p. Kaufman ir Anciferov atskirai paliečia žemės ūkio statistiką, tačiau taip pat be atskiro teoretiškai metodologinio pagrindimo. Westergaard (ir Nybolle) duoda atskirą skyrių ekonominei statistikai, bet iš 640 pusl. 8 puslapiuose paliečia tik eksponencialinio dėsnio taikymą kai kurioms ekonominės statistikos sritims (pp. 310—318), be to, atskirai ir jau plačiau paliečia kainų, draudimo ir migracijos statistikos klausimus. Aftalion, Harper, King, March ir kt. taip pat vieną ar kitą klausimą paliečia atskirai ir mažiau ar daugiau jį nušviečia, nors ir be ypatingos sistemos.

Tačiau jau šios statistikų grupės kai kurie atstovai mėgina socialekonominės statistikos klausimus nagrinėti savarankiškai specialiniuose raštuose, ir yra padarę rimtus mėginimus savarankiškai socialekonominės statistikos teorijai ir metodologijai sukurti.

Literatūra ir šaltiniai. Be veikalų, atskirai aprašytų sekančiame skyriuje, yra minėtini: 1) *Julin, A.* Principes de Statistique Theoretique et Appliquée, 2) *Bertillon, J.,* Cours Elementaite de Statistique Administrative, 3) *Schnapper-Arndt, Gottlieb,* Socialstatistik, 4) *Mayo-Smith, R.,* Science of Statistics, N. Y., 5) *Mayr, G. v.* Statistik und Gesellschaftslehre, 6) *Müller, J.* Theorie und Technik der Statistik, 7) *Westergaard u. Nybolle,* Grundzüge der Theorie der Statistik, 8) *Kaufman, A. A.* Teorija i metody statistiki, 9) *Bowley, A. L.* Elements of Statistics, 10) *Rimka, A.* Statistikos pagrindai, 11) *Aftalion, A.* Cours de Statistique, 12) *March, L.,* Les Principes de la Méthode Statistique.

II.

Socialekonominės statistikos teoretiškai metodologinio pagrindimo mėginimai.

1.

A. Bowley „Socialinių reiškinių matavimai".

Mėginimų pagrįsti socialekonominės statistikos teoriją ir sistematizuoti metodologiją yra buvę jau prieš didįjį karą. Londono universiteto statistikos profesorius A. Bowley 1914 m. pavasarį viešose paskaitose pirmą kartą mėgina aiškiau apibrėžti „socialinių reiškinių matavimo esmę ir uždavinius". Sekančiais metais šios paskaitos buvo išleistos atskiru leidiniu, o 1923 m. išėjo antroji laida[1]. Bowley iškeltieji klausimai dar ir šiandien savo vertės nenustoja tiek socialekonominės statistikos teorijai bei jos istorijai, tiek socialekonominiams mokslams.

Iš formos ir būdų, autoriaus pasiimtųjų klausimą aiškinti, pirmiausia krinta į akį ta milžiniška įtaka, kuri daroma dviejų viena antrai priešingų statistikos mokslo atstovų grupių — induktyviškai istorinės ir deduktyviškai matematinės. Pripažindamas, kad „negalima izoliavus tyrinėt nei vienos visuomeninės klasės ir nei vieno reiškinio (aspekto) ekonominiam gyvenime", autorius iš pradžių net nedrįsta kalbėti apie socialekonominę statistiką, o kalba tik apie „naujausią statistinę sociologiją"[2]. Gal būt tai pareina nuo to, kad autorius statistiką laiko „daugiau metodu, kaip mokslu". Bet ir ši autoriaus pažiūra turi ryšio su anksčiau minėtąja įtaka. Nes autorius, remdamas savo nuomonę, sako: „Jei statistika būtų studijuojama del jos pačios, neatsižvelgiant jos pritaikymo, tai ji būtų tik

---

[1] The nature and purpose of the measurement of social phenomena, London. Po ranka teturiu šio rašinio M. Smit rusų kalbos vertimą, pavadintą „Očerki socialnoj statistiki", kur pridėtas ir to paties autoriaus statistinis tautos pajamų analizas, parašytas vėliau. Cituojami puslapiai atitinka vertimo puslapius.

[2] *Bowley*, 2.

matematikos šaka“[1]. Reikia stebėtis, kad toks gilus mintytojas neatkreipia dėmesio į tai, kad panašiu argumentu galima būtų nuvainikuoti ir bet kurį kitą mokslą. Pav., jei medicinos mokslas būtų studijuojamas be atsižvelgimo į pritaikymą, virstų tik anatomijos bei fiziologijos mokslų dalimis, technologija virstų chemijos bei fizikos dalimi ir t. t.

Kad ši autoriaus pažiūra ir iš to išeinąs nedrąsumas iš karto imtis ekonominės statistikos teorijos bei metodologijos problemų pareina nuo vyravusių ir dar tebevyraujančių statistikoj priešingųjų grupių savitarpio ginčų, tat rodo ir tolimesnieji autoriaus išrodinėjimai bei aiškinimai. Antai, pasmerkęs statistiką būti tik metodu, autorius vis delto tuojau ima skirstyti statistiką visų pirma į administratyvinę ir mokslinę statistiką, o šią pastarąją dar į biologinę ir sociologinę statistiką. Ir šitą paskirstymą jis daro ne kokiu kitu pažymiu, bet „sulig metodų taikymo srities“. Toliau vėl kalba, kad nors „visos mokslinės statistikos šakos turi daugelį bendrų metodų“, tačiau „biologinę statistiką reikia imt atskirai nuo sociologinės“, kadangi „sociologinių problemų esmė yra skirtinga nuo biologinių“[2]. — Taigi išeina, kad metodas klasifikuojamas metodais atsižvelgiant tik problemų esmės!

Tačiau per šį nenuoseklumą autorius prieina prie savarankiško socialekonominės statistikos problemų gvildenimo. Pirmiausia jis nori matyti ekonominę statistiką sociologijos dalimi. O bendruoju sociologinės statistikos uždaviniu (problema) jam atrodo, „apibrėžimas arba paskirstymas klasių ir jų skaičiaus nustatymas, taip pat šitų klasių narių pagrindinių ypatybių arba jų charakteringų žymių specifikacija, šių ypatybių matavimas, jų kitėjimo apibrėžimas ir savitarpio santykiavimų bei priežastingumo ryšių išaiškinimas“. Statistinio tyrinėjimo uždavinys turįs būti dvejopas: „visų pirma, grynai mokslinis aprašymas, klasifikacija ir priežastingumų tyrinėjimas; toliau, utilitarinis — apie socialinių klasių gyvenimo sąlygas ir jų santykius gavimas tokių žinių, su kurių pagalba tas sąlygas būtų galima pakeisti, kad visuomenė daugiau atitiktų apibrėžtąjį idealą“[3].

[1] *Bowley*, 2.
[2] *Ten pat*, 2/3.
[3] „ „ 2/3.

Toliau autorius kritiškai vertina oficialinę ir privatinę šios srities statistiką ir nurodo socialekonominės statistikos darbo sunkenybes, kurios, tačiau, nesančios sunkesnės kaip kitose mokslo šakose, kur reikėję: „išrasti tyrinėjimo priemones ir rasti, dargi gaudyti, medžiaga žemėje, ant žemės ir jos tolimiausiose srityse". „Statistikas, kaip ir kiti tyrinėtojai, turi išrasti savuosius tyrinėjimo vienetus. Temperatūros laipsnis, šviesos vienetas ir elektros potencialo lyginys duoda aiškų vaizdą apie tai, kuo būdu neapibrėžiamybė paverčiama konkretiška apibrėžiamybe. Elektra sunkiau duodasi tyrinėjama, kaip neturtas arba nedarbas; taigi mes galime surasti metodus jiems tiksliai išmatuoti. Sunkenybė tėra ne tik neaiškume tokių terminų, k. a. sveikata, nuovargis, atvanga, bet ir tame, kad mūsų tyrinėjimo objektu yra sąmoningos būtybės, kurių jausmų patenkinimas arba skausmai neatstovauja kokių nors objektyvių dydžių betarpiškųjų matematikos funkcijų eilėj. Mes negalime šios sunkenybės pilnai išvengti tuo būdu, kad operuosime hipotetiškai paimtu vidutiniu žmogum, bet mūsų darbui jau priduosime aiškumo, jei tyrinėsime, kiek, pav., normališką žmogų patenkina vienos valandos poilsis dienai arba 200 ketvirtainių pėdų daržo žemės. Tačiau gali pasirodyti, kad kai kurios matavimo priemonės lengvai pasiduoda mūsų vaizduotei ir būna labai pageidaujamos, bet tuo pačiu laiku žmogaus proto nepasiekiamos. Šios kategorijos, gali būt, priklauso pasitenkinimo laipsnių matavimas. Kiti skaičiavimai, kurie teoretinio pobūdžio sunkenybių nedaro, pasirodo praktikoj negalimi, kadangi yra reikalingi nesuinteresuotų arba mažai išlavintų žmonių pagalbos, k. a. tikslus suskaičiavimas, kiek kuri nors visuomenės klasė turi metinių pajamų ir išlaidų"[1].

Dar toliau autorius eina prie metodų socialekonominei statistikai. Apibrėžęs keletą statistikos žinomų medžiagos klasifikacijos metodų, autorius sako:

„Statistinio tyrinėjimo objektams nagrinėti aš siūlau apsibrėžti tik tais metodais, kurie yra pilnai galimi, ir palikti šalyje tiek tuos, kurie anksčiau buvo naudojami, tiek tuos, kuriuos statistika naudoja dabar. Jei mes išaiškinsim sociologinio matavimo uždavinį ir nustatysim, kurie faktai mums būtinai reika-

[1] *Bowley*, 4.

lingi žinoti, tat pusė užduoties jau bus atlikta. Kad atlikt pagrindinį matavimo juodadarbį—net neesant aiškių duomenų—nereikalinga, kaip rodo mano patyrimas, nei perdaug ilgo, nei perbrangaus darbo"[1]. — Ir čia autorius tuojau kreipia dėmesį į reprezentacinio metodo naudingumą ir jo pakankamumą socialinio gyvenimo reiškiniams tyrinėti[2].

Toliau autorius eina prie pačios visuomenės socialinių reiškinių matavimo bei jų klasifikacijos. Pirmiausia jis ima tautos arba visuomenės sudėtį bei santykius su gyvenamu plotu, pereina prie tautos narių socialekonominės klasifikacijos (sulig verslu, ekonomine priklausomybe, socialine būkle), toliau analizuoja individualines pajamas bei uždarbį, pereina prie šeimos pajamų, dar toliau ima gamybą bei vartojimą, gyvenimo lygį, ekonominį plėtimąsi, tautos pajamų kitėjimus bei pasiskirstymą, klasių evoliuciją, ir baigia „kitais kitimais". Visi čia minėti reiškiniai gvildenami statistinės metodologijos ir sociologijos atžvilgiais. Iš to seka savo rūšies varžytynės tarp statistinio ir sociologinio metodų, ir šiose varžytynėse statistinės metodologijos klausimai kai kada užstelbiami sociologo diktuojamų samprotavimų.

2.

R. Meerwarth'o „Ekonomika ir statistika".

R. Meerwarth anksčiau yra parašęs veikalą vardu „Einleitung in die Wirtschaftsstatistik", kur ekonominės statistikos klausimai buvo gvildenami ekonomikos arba ekonomisto atžvilgiu. Šis veikalo pavadinimas davė progos jį laikyti ne tik paprastu įvadu ekonominei statistikai s u p r a s t i, bet ir ekonominės statistikos teorijos bei metodologijos gairėms nustatyti. Bet patsai autorius apie tai ir nemanė. O kai pamatė, kad jo, „įvadas" daug ką suklaidino, antrąją laidą leisdamas net kitu vardu pavadino („Nationaloekonomie und Statistik"), o prakalboj pabrėžė, kad „įvadas" neturėjo tikslo būti ekonominės statistikos vadovu, ir turėjo prasidėti sakiniu, kad „tai yra ne statistikos knyga, o ekonomikos". Ir autorius bent jau norėtų,

---

[1] *Bowley*, 5.
[2] Žiūr. *Bowley*, 5/6.

kad šis sakinys būtų priimtas dėmesin naudojant patiektąją knygą[1].

Su autoriaus pastabomis tenka sutikti. Nes jo „ekonominės statistikos įvadas" ar „ekonomika ir statistika" tikrai tetu-ri tikslo — „ekonomistui, kuris savo tyrinėjimams skaitmeninę medžiagą ima, — duoti galimumo tą medžiagą kritiškai vertinti"[2]. Autorius teigia, kad empirikas ekonomistas visus šaltinius, taigi ir statistikos šaltinius, turi vertinti kritiškai. O kadangi toks ekonomistas, paprastai, statistinės medžiagos patsai nerenka, o naudoja daugiausia statistikos šaltinių medžiagą, tat autorius ir mėgina su tais šaltiniais suvest į pažintį tuo būdu, kad parodo jų atsiradimo aplinkybes bei statistinės medžiagos dorojimo metodus. Iš čia savaime seka ir ekonominės statistikos teoretiškai metodologinių klausimų lietimas tiek, kiek autoriui atrodo svarbu, kad ekonomistas apie juos žinotų. O kadangi patsai autorius yra ne tik ekonominių mokslų ir statistikos teorijos puikus žinovas, bet ir statistikos praktikos darbininkas (Prūsijos Statistikos Valdybos direktorius), tat jo pastabos yra svarbios ne tik ekonomistui, bet ir kiekvienam statistikui.

Pirmiausia Meerwarth suglaustoj formoj, bet labai tiksliai, formuluoja ekonomisto statomus reikalavimus statistikai. Pavyzdžiui jis ima spaustuvininkų (darbininkų) darbo mokesčio kitėjimus nuo prieškarinių laikų ligi 1922 m. Statistikos duomenys rodo, kad spaustuvių darbininkų darbo mokestis per tą laiką yra mažiau pakilęs, kaip kitose pramonės šakose. Ekonomikos teorija sako, kad mokestis yra kaina — šiuo atveju gamybos veiksnio „darbas" kaina. Toliau ta pati teorija sako, kad kaina nusistato sulig pasiūlų ir paklausų santykiu. Ekonomistui iš to seka tolimesnė problema — ištirti, ar tikrai, kiek ir delko tasai santykis pasikeitė. O čia vėl statistikos šaltiniai turi patikimą medžiagą duoti. Ir gali atsitikti, kad toji medžiaga rodys įvairių anormalumų arba „nukrypimų", pav., kad kai kuriose vietose spaudos darbininkų uždarbio pakilimas neatsilikęs, arba kad paklausai nėra sumažėję. Tokiais atvėjais vėl

---

[1] *Meerwarth,* Nationaloekonomie und Statistik, Berlin, 1925, p. V.
[2] *Ten pat.*

turi pagalbon ateiti teorija ir empiriškai (statistikos duomenimis) „nukrypimų“ priežastis išaiškinti[1].

Apskritai, politinės ekonomijos teorija operuoja šabloninėmis schemomis bei typiškais vaizdais, kurių gyvenime gal ir nėra — lygiai taip pat, kaip gali nebūti matematinių vidurkių arba kitų statistikos skilčių eilutėse rodomų „typų“. Tačiau tai nekenkia ne tik ekonomikos ar statistikos teorijai arba jos „dėsniams“, bet nė gyvenimo tikrenybei pažinti. Atvirkščiai, tie aprioristiniai bei schematiški arba „idealiniai vaizdai“, lyginami su tikrenybe, kaip tik įneša aiškumo bei reikalingo pavaizdumo (perspektyvos). Pavyzdžiui autorius primena žinomą K. Markso schemą daugiovertės mažėjimo aplinkybėms parodyti, o toliau sako: „Jeigu statistikos duomenys parodo, kad tikrenybės eiga dažnai iš tikrųjų eina taip, kaip mintinė konstrukcija buvo numačiusi, tat su tikimybe gali būti prileidžiama, jog konstrukcijoj numatytosios (hipotetinės) priežastys tikrai yra dalykų eigą nulėmusios. Taip pat su tam tikra tikimybe gali būti prileista, kad tos pačios priežastys veiks ir artimoj ateityj. Jei gi faktinoji eiga ideališkai charakteringos eigos kai kur neatitinka, tai mintinis vaizdas savo pareigą atliko: jis nurodė į esminių, idealinio typo konstrukcijoj nenumatytų, priežasčių esimą, ir tos priežastys dabar turi būti ištirtos“[2].

Toliau autorius ima pačią statistiką, kuriai nusakyti ima pagrindan ne Mayr'o definiciją (masinių reiškinių pilnas stebėjimas ir skaitmeninis jų pareiškimas arba vaizdavimas), bet Lexis'o („kiekviena informacija apie padėtį arba reiškinius [Vorhaenge], kuri paremta tuo, kad kiekvienas pastebėtas atsitikimas sulig jų abstraktiniu įvairumu sujungtas ir priskirtas į grupes kaip vienodas“)[3]. Šis definicijos pasirinkimas jau rodo, kad autorius nėra aklas visuotinojo stebėjimo arba vad. „pilnos“ statistikos garbintojas ir kad reprezentacinis metodas ekonominei statistikai, kaip ir A. Bowley, jo laikomas tam tikrais atvėjais ne tik pakankamu, bet ir tikslingesniu. Tolimesniuose puslapiuose (7—II) šios tezės tikrumas ir yra išrodinėjamas bei gyvenimo pavyzdžiais iliustruojamas.

---

[1] *Meerwarth*, 1/2.
[2] *Ten pat*, 6.
[3] „ „ 7.

Tolimesnis klausimas — kokios rūšies statistika ekonomistui reikalinga? Čia autorius išsitaria už pasirinkimą bei apsirėžimą svarbesniais šių dienų ekonominio gyvenimo reiškiniais: „ekonomisto empiriko neinteresuoja nei drebulės lapų drebėjimo, nei karvių uodegų plaukų statistika; jį daugiau interesuoja tos statistikos, kurios turi svarbos dabarties ūkio gyvenimo bendriesiems santykiavimams ir jų eigai“[1]. Ekonomistą interesuoja „ekonominė statistika“, kuri apima „ekonominio gyvenimo reiškinių bei įvykių statistikas“[2]. Čia autorius priskiria žemės ūkio ir pramonės verslamonių statistiką, žemės ūkio ir pramonės gamybą, verslo statistiką, užsienių prekybos statistiką, darbo mokesnio statistiką, kainų statistiką ir t. t. Šias ekonominės statistikos šakas autorius savo veikale plačiau ir nagrinėja, pabrėždamas, kad nagrinėjimas daromas sulig tuo, kiek jos „vienu ar kitu atžvilgiu ekonomistui tiekia problemų“. Bet čia pat visai teisingai priduria, kad statistika gali apimti ir daugybę kitų ekonominio gyvenimo reiškinių bei įvykių, ir statistikui tie reiškiniai gali ne vieną problemą suteikti. Bet ekonomistui viso to dauguma gali būti be gilesnės reikšmės (žodis į žodį: „ohne tiefere Probleme“)[3].

Toliau autorius išrodinėja, kad ekonomistui tam tikrais atvėjais gali turėti reikšmės ir „ekonomiškai veikiantys“ reiškiniai bei įvykiai, pav., temperatūros arba drėgmenų kiekio statistika, — jei norima gero ar blogo derliaus priežastis aiškinti. Iš gyventojų statistikos didelės reikšmės turi gyventojų sudėtis sulig lyties, amžiaus bei priaugimo dydžio pažymiais. Taip pat ekonomistui gali būti svarbūs ekonomikos priklausantys veiksniai bei įvykiai, pav.: gimimų dydis bei mirtingumas; taip pat ir gyventojų prieauglis daug pareina ir nuo ekonominių gyvenimo sąlygų. Prasikaltimų ir nusižengimų statistika pirmiausia turi reikšmės kriminologijai, bet ji gali būti naudojama ir ekonomisto; „jeigu jis išrodinėja, kiek tam tikra ekonominė santvarka veikia prasikaltimų bei prasižengimų skaičių ir rūšį“[4].

[1] *Meerwarth*, 11.
[2] *Ten pat*, 12.
[3] *Ten pat*, 12.
[4] *Ten pat*, 12/13.

Tolimesniuose išrodinėjimuose Meerwarth paliečia be galo svarbią statistikos s ą v o k ų problemą. Ką apima (arba turi — gali apimti) pramonės gamybos, tautos turto, pramonės įmonių, ar verslo statistika? Pav., „verslamonę ekonomistas gali suprasti kapitalistiškai orientuotu pelno ūkiu“ (Max Weber). Bet tas, kuris daro verslamonių surašymą, negali įmonės vedėjo atvirai klausti, ar jo pelno ūkis orientuojasi kapitalistiškai (sulig kapitalų kalkuliacijos). Paprastai jis bus priverstas ieškoti kurio nors išviršinio pažymio (darbininkų skaičiaus, investuoto kapitalo dydžio, motorinių jėgų etc.). „Ekonomistas agrariniu pelno ūkiu gali laikyti tokį ūkį, kuris atliekamus produktus (javus, bulves, daržoves, gyvulius etc.) parduoda rinkoj. Statistikas del įvairių priežasčių tokio klausimo — pav. ar pernai tokių produktų buvo parduota — statyti negali, — ir bus priverstas tam pačiam klausimui atsakymo ieškoti sulig naudojamos žemės plotu ar kt.“[1]. Taip pat ir del skaitomųjų žymių bei pažymių ekonomisto reikalavimai ir statistiko galimieji atsakymai gali ne visai sutapti.

Autorius paliečia ir statistinės technikos klausimus, k. a.: tabelių konstruavimą, dydžio klasių bei grupių aprėžimą, vidurkių, indeksų ir kt. santykinių skaičių naudojimą bei jų apskaičiavimą. Nes ekonomistas, kuris statistikos duomenis savo tyrinėjimams ima, „privalo apie kiekvieną skaičių, kurį jis ima, žinoti, kaip jis (tas skaičius) yra atsiradęs. Tik tada jis žinos, ką jis su skaičiais įrodyti gali, o ko ne“[2].

Liesdamas statistinės technikos bei skaičiavimo metodus autorius pabrėžia, kad statistika visų pirma yra „statistinės technikos, statistikos meno ir statistikos „praktiko“ darbo padarinys“[20], o paprastiems ekonomistams daro šitokį įspėjimą:

„Kai kurie ekonomistai, kurie atsitiktinai „užsiiminėjo statistika“, kurie gal būt ir statistikos duomenis kritiškai naudojo, įsivaizduoja, kad gali dabar statistikos darbą dirbti, t. y. statistikos meną ir techniką naudoti... Ištikrųjų gi ekonominės statistikos statistiko profesija yra reikalinga ilgo mokslo ir mokinimosi. Pirmiausia jis turi gerai suprasti ekonomines problemas, kurioms statistikos duomenis privalo tiekti; taigi jis turi

---

[1] *Meerwarth,* 14/15.
[2] *Ten pat,* 18.
[3] „ „ 18.

būti geras ekonomistas. Toliau jis turi... aiškiai ir griežtai aprėžti tai, ką skaičiais norima pagauti ir parodyti: įmonę, verslamonę, verslą, gamybos vertę, tautos pajamas ir t. t. Kai surašymui pagrindinės sąvokos aiškiai nustatytos, reikalinga parinkti ir aprėžti tikslingas skaičiavimo žymes... Jis turi tikslingiausias tabelių kombinacijas sustatyti. Savo sugebėjimus jis turi paskui ypač parodyti ant surašomojo lakšto, kur pagrindinei sąvokai ir jos žymėms statomi atitinkami klausimai; kitais žodžiais, klausimus jis turi taip formuluoti bei statyti, kad tikrus atsakymus gautų..."[1] ir t. t. Apskritai, „yra reikalingas ilgas mokslo darbas, kad iš gero ekonomisto išeitų geras statistikas. Ir gausingi nepasisekimai, kurių susilaukė su «statistikais» valdžios įstaigos, privatinės organizacijos ir verslamonės, daugiausia pareina nuo nesupratimo statistiko profesijos"[2].

Toliau autorius eina prie sistematiško ekonominės statistikos klausimų gvildenimo. Pirmiausia jis ima: 1) verslo statistiką, pereina prie 2) pelno ūkių pramonėj ir 3) žemės ūkyj, toliau ima 4) užsienių prekybos ir mokamojo balanso statistiką, 5) prekių kainas bei indeksus, ir darbo mokestį, pajamas ir tautos pajamas.

Baigiamas veikalas skyriumi, pavadintu „statistinės ekonomikos problema". Čia autorius ypač griežtai išsitaria prieš diletantišką statistikos duomenų naudojimą ekonominio gyvenimo simptomatiškiems reiškiniams matuoti (konjunktūros st. ir kt.). Pavyzdingai statistinę ekonomiką atstovaująs žinomas Harwardo konjunktūros institutas[3].

3.

M. Smit „Ekonominės statistikos metodologija".

Savo statistikos metodologijos pagrindus (Osnovy statističeskoi metodologii)[4] autorė pradeda šitokiu sakiniu: „Statistikos teorijoj aš laikau save prof. Bowley mokine". O kadangi

---

[1] *Meerwarth,* 21/22.
[2] *Ten pat,* 23.
[3] „ „ 500.
[4] *M. Smit:* Osnovy statističeskoj metodologii. Moskva, 1924, I ir II dalys.

Bowley pažiūrų bendruosius bruožus šiuo klausimu mes jau pažinome, tat gali atrodyti, jog nieko nauja šioj srity ji ir pasakyti negali. Ir tikrai, pirmojoj knygoj gal net daugiau negu būtinai teorijos vadovėlyj reikalinga panaudota Bowley's ne tik citatų, bet ir tabelių.

Tačiau autorė buvo veikiama ne vieno Bowley. Jau toj pačioj pirmojoj knygoj ne vieną kartą ji cituoja arba pasišaukia pagalbon Meerwarth'ą, o antrojoj knygoj, pašvęstoj speciališkai ekonominės statistikos metodologijai, iš karto pripažįsta, kad „pirmąjį mėginimą sistematiškai traktuoti ekonominės statistikos problemas yra davęs Meerwarth savo „Einleitung in die Wirtschaftsstatistik"[1]

Taigi galima konstatuoti, kad autorė, 1923 m. rašydama savo ekonominės statistikos metodologiją, buvo įtakoj abiejų socialekonominės statistikos pionierių.

Bet autorė, kiek matyti iš leidinių pažymėjimų ir pačios pasisakymo, yra ne tik Bowley statistikos metodų „dvasios mokinė" ir Meerwarth adoratorė už tai, kad jis yra skaitęs Marksą ir juo rėmęsis[2], bet ir Maskvos universiteto statistikos profesorius apie 1922/3 m., be to, ekonominės statistikos leidinių serijos („Teorija i praktika ekonomičeskoi statistiki") redaktorius. O tai jau daug ką paaiškina ar gali paaiškinti. Pav., pirmojoj knygoj kalbėdama apie tikrai klasiškus Bowley „socialinių reiškinių matavimus" ir susižavėjusi jo darbo mokesnio statistikos metodais, autorė sušunka: „Kaip daug pamokinančio galėjo rasti statistikas, *jei jis* (t. y. Bowley) *būtų perskaitęs Markso „Kapitalo" atitinkamą skyrių,* jeigu jis būtų kapitalo formulę žinojęs; ir kaip tiksliai (stroino) jis būtų išplanavęs savo statistines operacijas, *jeigu būtų orientavęsis į Markso rankos maestriškai sukurtą idealinį typą kintamajam ir nuolatiniam kapitalo santykiui bei daugiovertei ir jų savitarpio kitėjimo dėsniui*"[3].

---

[1] *M. Smit.* Osnovy, II; Metodologija ekonomič. stat., 1. Kaip žinome iš paties Meerwartho autorei tuo metu dar nežinomų vėlesniųjų paaiškinimų, Meerwarth apie tokį mėginimą nė nesvajojo (pal. *Meerwarth,* p. p. III ir ypač VI/VII).

[2] Savo metodologijos I tom., pusl. 20 yra net šitoks pasakymas: „Reikia tikėtis, kad po prof. Meerwarth'o, statistiko, skaičiusio Marksą ir juo pasirėmusio, šioj srity atsiras naujų darbininkų, kurie... ir t. t.".

[3] *M. Smit,* I, 19. (Kursyvas pačios autorės).

Taigi M. Smit prie ekonominės st-kos metodologijos eina jau su tam tikru nusistatymu — traktuoti visa ką sulig Marksu. Ir ekonominės statistikos metodologijos įvade ekonominės statistikos uždavinius autorė taip nusako: „Pagrindiniai ekonominės statistikos uždaviniai yra: 1) išskaičiavimas to, ką Marksas vadina visuomenės absoliutiniu gamybos ir absoliutiniu vartojimo pajėgumu ir 2) išskaičiavimas jų antogonizmo amplitudos kapitalistinėj visuomenėj ir išvedimas formulos jų dinamiškai pusiausvirai organizuotame ūkyj“[1]. Tuo būdu ekonominei st-kai čia duodamas jau visai aiškiai ir griežtai aprėžtas uždavinys, kuris, reikia pripažinti, visai atitinka Rusijos komunistinės ūkio politikos reikalavimus. Gamyba ir vartojimas — tai du pagrindiniai ekonominio gyvenimo veikiniai. Tiksli gamybos ir vartojimo statistika yra būtinas dalykas, jei norima ūkį socializmo ar komunizmo pagrindais organizuoti. „Organizuotoj visuomenėj pirmiausia visomis organizuotos statistikos priemonėmis surandami (išskaičiuojami) visuomenės reikmenys, o paskui, pasirėmus tais išskaičiuotais kolektyvo reikmenimis, nustatomi (išskaičiuojami) „gamybiniai uždaviniai“[2].

Taigi pirmoj eilėj turinti eiti v a r t o j i m o s t a t i s t i k a. Pagrindu esą reikėtų imti „aukštasis gyvenimo normų lygis“, bet praktikoj, teksią vaduotis „vidutiniu plačiųjų masių faktinuoju vartojimu“, be to, nustatyti „neturto (ubagystės) lygis“ ir t. t. Bendrai „darbo masių pasitenkinamumo (udovletvorennosti) normų išskaičiavimas, neturto (ubagystės) linijos atskirtųjų socialinių grupių dydžio ir svorio aprėžimas ir, pagaliau, socialinės lygsvarumos koeficiento nustatymas — štai tie galutiniai (predelnyje) uždaviniai, kuriuos turi sau pasistatyti — šale grynai ekonominių uždavinių — vartojimo statistika“[3].

G a m y b o s s t a t i s t i k o s uždavinys taip pat būsiąs ne paprastas skaičiavimas, o visų gamybos veiksnių bei santykiavimų nustatymas. Čia turi įeiti mainai bei transportas, kainų statistika, taip pat esą „sukaupimas, apyvarta ir piniginių masių vertės kitimas sudaro savarankišką rubriką socialekonominiame skaičiavime“[4].

[1] *M. Smit,* II, 6.
[2] *Ten pat,* II, 7.
[3] „ „ II, 8.
[4] „ „ II, 8.

M. Smit paduoda ir gamybos statistikos schemą. Visa gamybos st-ka suskirstyta į 8 grupes.

Pirmosios (I) grupės priklauso „gamybinio kapitalo sudėties ir dydžio išskaičiavimas“ su dviem skyriais: a) darbas ir darbo priemonės ir b) materialiniai resursai. Skyriuje *a* esą reikia skaičiuoti „darbo armijos, mašinų ir gamybos įrankių kolektyvo ir transporto priemonių dydį ir sudėtį“, o „visų šių kolektyvų klasifikacija daroma sulig veiksnių naudingumo koeficientu[1]. Punkto *b* priklauso žemė ir jos turtai, miškai, žemės ūkis ir t. t. Čia autorė dar dvi grupes sudaro: a) tokius materialinius resursus, kurių kiekis yra aprėžtas (pav. anglis, žibalas) ir b) tokius, „kurie sudaro kaip ir nuolatinį kapitalą, iš kurio procentų mes gyvename“ (žemės ūkio produktai). „Materialinių resursų klasifikacija daroma atsižvelgiant jų naudojimo mūsų ūkyj iš vienos pusės ir mūsų potencialinio turtingumo iš kitos“[2].

Antrojoj grupėj (II) eina „gamybos funkcionavimas“, kuris turi šias rubrikas:

a) praktiškai technikinis naudingo veikimo koeficientas suskaitytų įrankių ir gamybos organų darbe;

b) išskaičiavimas to, ką Marksas vadina „ekstensyviniu ir intensyviniu darbo dydžiu“;

c) „darbo gaminamoji jėga“ (taip pat Markso terminas), t. y. duomenys apie žmogaus darbo santykį su mechaninės energijos eikvojimu bei mašinų darbu“;

d) „visuomeninio darbo gamybinis pajėgumas (proizvoditelnost), t. y. tasai rezultatyvinis dydis, kuris pasireiškia funkcijoje: 1) darbo laikas, 2) darbo gaminamoji galia ir 3) darbo įtempimas bei intensingumas.

Toliau eina (grupė III) „gamybos organizacija“, kur šalia įmonių ir verslamonių statistikos (a) stovi „gamybų ir verslų klasifikacija“ (b) ir (c) „gamybos koncentracija ir gamybinio balanso išskaičiavimas“[3].

Ketvirtame (IV) skyriuje jau eina „išskaičiuotojo pelno (pajamų) paskirstymas atskiroms socialinėms klasėms ir grupėms“.

---

[1] *M. Smit*, II, 8.
[2] *Ten pat*, II, 9/10.
[3] „ „ II, 10.

Kiti skyriai yra pavadinti: prekinių masių transportas (V), rinkos ir kainos (VI), darbo rinka ir nedarbas (VII) ir „tautos ekonominio balanso ir vartojimo gamybos lygsvarumo laipsnio išskaičiavimas“[1].

Toliau turėtų eiti apibrėžtu planu pilnas statistinės metodologijos dėstymas. Bet paliesti tėra tik pirmųjų dviejų grupių klausimai, t. y., iš įvairių šaltinių duota gana daug statistikos tabelių ir prie jų pridėti statistiškai ekonominio pobūdžio komentarai.

4.

P. Sargant Florence „Statistinis metodas ekonomikoj ir politikos moksluose“.

P. Sargant Florence šiame savo veikale tikrai duoda tai, kas antraštėje pasakyta: statistinį metodą ekonomikoj ir politikos moksluose. Pirmiausia jis apibrėžia statistinio tyrinėjimo esmę (ekonominių bei politinių mokslų ir statistikos funkcijas, statistinio metodo premisas bei sąlygas ir t. t.).

Toliau eina ekonominių ir politinių duomenų (datų) statistinio matavimo klausimai. Čia gvildenami pagrindiniai statistikos teorijos bei statistikos technikos klausimai (grupavimas, tabeliavimas, grafiškas vaizdavimas, charakteringų žymių išskyrimas bei paskirstymas, statistinės tikimybės, laiko bei krypties matavimai, koreliacija ir p.).

„Statistikos darbo sritis (Fieldwork) ekonomikos ir politikos moksluose“ yra gvildenama trečiojoj dalyj[2]. Socialekonominės statistikos teorijai ši dalis ir yra pati svarbiausia. Išeidamas iš bendrųjų statistikos teorijos dėsnių, autorius pirmiausia aptaria statistikos sąvokų (skaitomųjų vienetų bei sk. žymių) parinkimą bei aprėžimą, klasifikacijos problemas ir t. t. Toliau eina ekonominio gyvenimo reiškinių statistinis vaizdavimas indeksais, išlyginimai arba koregavimai, reprezentacinio metodo taikymas ir t. t. Svarbių ir dėmesio vertų pastabų čia yra taip pat apie „statistinio vertinimo ribas“[3], apie „spėjimų

[1] *M. Smit,* II, 10.
[2] *P. S. Florence,* 147 ir sek.
[3] *Ten pat,* 168—170.

ir pranašavimų pavojus“[1], aiškaus nusistatymo arba „orientacijos reikalą“[2] ir kt. Du perskyrimai yra pašvęsti speciališkai statistikos metodams ekonominių reiškinių priežastingumams aiškinti.

Socialekonominei statistikos teorijai ir metodologijai daug duoda medžiagos ir ketvirtoji dalis, kur yra mėginama apibrėžti ir pačią „statistinę ekonomiką bei politiką“ („Sketch for a statistical ekonomics and politics“), nors savaime šis skyrius, kaip iš dalies ir visas veikalas, yra skirtas ekonomistams ir politikams.

5.

Žižek'o „Ekonominė statistika“.

Žižek savo „Statistikos pagrinduose“ („Grundriss der Statistik“) ekonominei statistikai duoda tam tikrą skyrių savo „materialinėj ir specialinėj metodologijoj“. Jei žiūrėti bendrojo padalinimo schemos, tai ekonominė statistika lygiai statoma su: 1) gyventojų, 2) sveikatos, 3) moraline, 4) švietimo ir 5) politine bei administratyvine statistika. Tačiau jau pasižiūrėjus puslapių skaičiaus tuojau pamatai, kad ekonominei st-kai Žižek vis delto daug daugiau reikšmės priduoda, nes visos knygos minėtieji penki skyriai teužima tik 53 pusl., o vienai ekonom. st-kai duota beveik 200 pusl. (192), ir ji užima beveik pusę viso veikalo.

Pirmiausia Žižek nusako ekonominės st-kos sąvoką ir uždavinius. „Ekonominė statistika apima tuos duomenis, kurie apie ekonominį žmonių gyvenimą ir jų ūkinį veikimą, taip pat apie institucijų įtaisymus (Einrichtungen), kuriuos žmonės savo ekonominio gyvenimo reikalams įsitaisė“[3]. Čia pat autorius pabrėžia, kad ekonominė st-ka privalo apimti ir s o c i a l i n i o gyvenimo reiškinius, nes „kaip tik ekonominėj st-koj ir yra socialinės st-kos pagrindas (šaknis)“, be to, „visi ekonominės st-kos tyrinėjimai sulig išgalės privalo būti išplėsti ir ligi socialinės st-kos“[3].

Toliau autorius sistematiškai išdėsto socialekonominės st-kos istoriją, jos svarbą, santykius su kitais mokslais ir bai-

---

[1] *P. S. Florence,* 170—172.
[2] *Ten pat,* 173—176.
[3] *Žižek,* Grundriss der St., 268.

gia metodų ir klasifikacijos klausimais. Mums čia svarbesni pastarieji du klausimai.

Pirmiausia Žižek pabrėžia: „Ekonominėj statistikoj mes sutiksime įvairiausius metodus: čia stebimas masių stovis ir jų judėjimas, tiesioginė ir netiesioginė st-ka dažnai eina greta; ekonominė st-ka savo speciališkos bei vieningos metodikos neturi. Vis delto ekonominėj statistikoj tam tikri metodiniai savaimingumai aiškiau ir dažniau pasireiškia, kaip kitose st-kos srityse“[1]. Čia pat kai kurie iš tų „savaimingumų“ pažymimi: „pirmiausia krinta į akį dažnas statistinių surogatų naudojimas[2]... Antras ekonominės st-kos savaimingumas pasireiškia daugybėje stebimųjų arba surašomųjų žymių, kurios tarnauja stebimųjų (surašomųjų) vienetų charakteristikai“[3]. Toliau ekonominė st-ka stebi dažnai ir simptomus. O vis tai dalykai, kurie kitose st-kos šakose nesutinkami arba retai tesutinkami.

Del klasifikacijos, tai autorius pirmiausia teisingai pabrėžia, jog „ekonominės st-kos sistema“ — yra dar neišspręsta problema. Pats autorius griežtai išsitaria prieš ekonominės st-kos klasifikaciją „vien statistiškai metodologiniu atžvilgiu“ (skirstant medžiagą sulig stebėjimo — surašymo metodu arba sulig tuo, ar tai yra masių stovio ar judėjimo duomenys). Autorius taria, kad, „duomenys visų pirma privalo būti grupuojami sulig jų materialiniu turiniu ir tik paskui jau metodologiniu atžvilgiu“[4]. O nurodymų, sulig kuriais ekonominės st-kos medžiagos tasai materialinis turinys turi būti nustatomas, esą reikalinga ieškoti ekonominiuos moksluos.

Patsai autorius taip ir pasielgia. Visi ekonominės st-kos klausimai sugrupuoti į 8 skyrius. Pirmasis (A) skyrius pavadintas „Gamyba ir verslas“ (Produktion u. Erwerb). Čia pirmoj eilėj gvildenama verslo st-ka. Toliau eina žemės ūkio st-ka su visomis šakomis bei sritimis, pramonės st-ka (taip pat visose formose), turtų st. ir t. t.

Antrasis skyrius (B) pavadintas „Ekonominio santykiavimo statistika“. Čia priklauso: visų rūšių ke-

---

[1] *Žižek*, 272.
[2] Taip autorius, sekdamas Mayr, vadina reprezentacinę st-ką.
[3] *Žižek*, 273.
[4] *Žižek*, 274.

liai ir transportas, prekyba (užsienio ir vidaus), ištekliai, kainos, taip pat pinigų ir kredito st-ka.

Skyriuje *C* gvildenama „pajamų problema“ („paskirstymo st-ka“) ir yra aptarta: pajamų st-ka, neturtėlių st-ka ir privatinio draudimo st-ka.

Sekantis skyrius *D* pavadintas „Gerybių vartojimo ir naudojimo st-ka“ ir apima: 1) vartojimo st-ką, 2) namų ir miestų žemės nuosavybės st-ką ir 3) butų st-ką.

E skyriuje gana plačiai išnagrinėti darbo st-kos klausimai, kur priskirta ir socialinio draudimo st-ka.

Skyriuje *F* eina „vidurinių sluoksnių ir socialinių klasių st-ka“.

Skyriuje *G* eina finansų st-ka ir *H* — konjunktūros st-ka.

Visi čia minėti socialekonominės st-kos klausimai aptarti plačiausia statistinės medžiagos metodų rinkimo ir jų grupavimo atžvilgiu, prisilaikant daugiausia vokiečių (oficialinės ir priv.) st-kos šaltinių ir metodų.

6.

H. Wolff „Ekonominė statistika“.

Visai savarankiškai, be tiesioginio ryšio su bendrąja statistikos teorija, ekonominės statistikos vadovą mėgina patiekti H. Wolff 1927 m. išleistame veikale vardu „Wirtschafts-Statistik“. Šitame beveik 700 pusl. veikale H. Wolff mėgina patiekti ekonominės statistikos mokslo vadovą (Lehrbuch der Wirtschaftstatistik), kuris turėtų būti „ne statistikos duomenų rinkiniu, o bendrais bruožais parodyti:

1) ekonominės statistikos esmę ir prasmę,
2) jos sistematiką,
3) medžiagos gavimo ir vaizdavimo metodus,
4) gavimo ir vaizdavimo metodų kritika“[1].

Patsai veikalas turi kritiškai programinio pobūdžio prakalbą ir 14 skyrių, iš kurių pirmasis, pavadintas įvadu, pašvęstas bendriesiems ekonominės statistikos teorijos bei sistematikos klausimams, o sekantieji skyriai taip pavadinti: II. Reikmenų

[1] *H. Wolff:* Wirtschafts-Statistik, pusl. XIX.

statistika, III. Verslo st., IV. Įmonių st., V. Verslamonių formų st., VI. Gamybos st., VII. Parduoties st. (Absatzst), VIII. Susisiekimo bei santykiavimo st., IX. Konjunktūros st., X. Pajamų st., XI. Vartojimo st., XII. Finansų st., XIII. Administratyvinė st. ir XIV sk. pavadintas „Galas“, kur dar kartą trumpai kalbama apie ekonominės st. sistematiką, taip pat apie teisinius ekonominės st. pagrindus ir ekonominės statistikos duomenų grafiškąjį vaizdavimą.

H. Wolff rodos bus pirmasis, kuris visai sąmoningai savo veikale vengia ne tik statistikos duomenų, bet ir klausimų, kuriuos jis laiko ne grynai „ekonominiais“. Pirmasis autoriaus nusistatymas visai teisingai ir tikslingai pagrindžiamas tuo, kad statistikos metodologijos mokslo veikale statistikos duomenys „daugiausiai galėtų būti naudojami atskirų metodologinių klausimų nagrinėjamiems pavyzdžiams, bet jie visai nereikalingi, jei patiekiami be kritikos“[1].

Antrąjį savo nusistatymą — visai neliesti socialinio gyvenimo reiškinių — autorius pagrindžia tuo, kad „ekonominė statistika yra ekonominių mokslų pagalbinis mokslas“[2] ir del to „ekonominė statistika reikalinga principiališkai skirti nuo socialinės statistikos lygiai taip pat, kaip yra skiriama ekonominė politika nuo socialinės politikos, kadangi ekonominė statistika yra integralinė dalis vienos ir tos pačios loginės eilės — ekonomikos mokslas, ekonominė statistika, ekonominė politika; lygiai taip pat kaip socialinė statistika (siauresne prasme) priklauso eilės — socialinis mokslas, socialinė statistika, socialinė politika“[3]. Šiais sumetimais autorius išskiria iš ekonominės statistikos ne tik asmeninio verslo ir su juo susijusius statistikos klausimus, bet ir visą darbo statistikos sritį, kadangi darbo apsaugos ir p. problemos esą dėstomos arba būna gvildenamos socialinės politikos klausimų cikle, o ne ekonominėj politikoj.

Kitokia, ne pas kitus autorius, yra Wolff'o ir ekonominės statistikos klasifikacija. Pradeda savo ekonominės statistikos metodologiją autorius ne nuo verslo ir ne nuo gamybos priemonių statistikos, kaip dauguma, o nuo reikmenų statistikos, kurią jis dalina į tris skyrius: a) namų ūkio reikme-

[1] *Wolff*, XXII.
[2] *Ten pat*, XV.
[3] „ „ 23.

nų st., b) įmonių reikmenų st. ir c) reikmenų atsargos statistika, kur yra priskirta ir „tuščių butų statistika“. Toliau jau eina gamybos ir kt. ekonominės statistikos klausimai. Šiuo atžvilgiu Wolff'o ekonominės statistikos klasifikacija artymiausia yra M. Smit klasifikacijai.

Pagrindžia savo ekonominės statistikos klasifikaciją autorius taip pat e k o n o m i k o s mokslo teorija, tik ne klasiškosios politinės ekonomijos teorija, ir net ne šiais laikais dominuojančios, o savaimingai atstovaujamos ekonomikos mokslų „išsišokėlių“ teorija, prie kurių jo yra priskirti Dietzel, Adolf Wagner, Liefmann ir kt. iš vad. „jaunesniųjų“ ekonomistų ir Roscher, Rau ir kt. iš senesniųjų. Autoriaus manymu, politinė ekonomija turėtų pradėti ne nuo gamybos ir paskirstymo (distribucijos), o pirmoj eilėj imti reikmenis, paskui gamybą, vėliau paskirstymą ir galų gale vartojimą. Wolff savo ekonominės statistikos įvaduose § 4 duoda ir savosios politinės ekonomijos klasifikacijos schemą apskritimo paveiksle, kur šitokia eilė nustatyta: 1) Reikmenų mokslas, 2) Gamybos mokslas, 3) Paskirstymo mokslas ir 4) Vartojimo mokslas[1]. Atitinkamai turinti būti klasifikuota ir ekonominė statistika, nes „reikmuo, t. y. teoretinis vartojimas, yra logiškas laiptas į gamybą“[2].

Tuo būdu ir autoriaus teoretinis ekonominės statistikos klasifikacijos pagrindimas labai primena maskviškės M. Smit pagrindimą, remiamą Markso „absoliutinio vartojimo pajėgumo“ teorija. Skirtumas tas, kad M. Smit pripažįsta, jog statistikos praktikoj vis del to tenka imti ne „aukštąjį gyvenimo normų lygį“, o vaduotis „vidutiniu plačiųjų masių faktinuoju vartojimu“, ir tuo būdu ekonominės statistikos metodologiją tenka pradėti nuo paprastos vartojimo statistikos (žiūr. pusl. 19). Wolff tačiau ekonominės statistikos metodologijoj nuosekliai laikosi savojo ekonomiškai teoretinio pagrindo ir „reikmens statistiką“, apimančią, berods, tik šeimos biudžeto, reikmeninės atsargos ir butų statistikos klausimus, pirmojoj eilėj gvildena, o tikrąją vartojimo statistiką nukelia net į XI skyrių ir įterpia tarp pajamų ir finansų statistikos.

Kiek liečiami statistinės metodologijos klausimai, tai autorius savo veikale plačiausia ir nuodugniausia išgvildena sta-

[1] *Wolff*, 8.
[2] *Ten pat*, 13.

tistinio stebėjimo bei žymėjimo (medžiagos rinkimo) metodus, atvirai pripažindams, kad „ekonominės statistikos sričių daugumai masinio stebėjimo kortelėmis surašomasis metodas neprieinamas“ ir kad „statistinis medžiagos rinkimas principiališkai remiasi pseudo statistiniu žymėjimu (autorius taip vadina reprezentacinį metodą), kurio patikimumas ir naudotinumas nekelia jokių abejonių“[1].

Bendrai paėmus, H. Wolff patiekia veikalą, gausingą ekonominės statistikos stebėjimo ir žymėjimo formuliarų arba surašomųjų lakštų pavyzdžiais, paaiškinimais ir t. t. Statistinio vaizdavimo metodai tik kur ne kur paliečiami, o statistinio analizo klausimai ir iš viso beveik neliečiami, išskiriant vieną antrą atsitiktinį pavyzdį.

7.

Bendros pastabos apie §§ 1 — 6 aprašytuosius socialekonominės statistikos veikalus.

Permetę akimis visų čia minėtų autorių veikalus socialekonominės st-kos klausimais, beveik negalime nė vieno iš jų vieno su kitu derinti, nors kai kuriuose iš jų yra daug panašumo.

Pavyzdžiui imkime A. Bowley „Socialinių reiškinių matavimus“. Tai tikrai rimtas ir gilus, nors nedidelis, veikalas, kur socialinių reiškinių matavimo esmė ir uždaviniai gana išsemiamai išaiškinti. Veikalas yra su didele nauda skaitytinas tiek statistikų, tiek ekonomistų, tiek sociologų apskritai imant. Taip pat jis yra svarbus indėlis socialekonominei st-kos teorijai ir metodologijai. Bet veikalas apima tik socialinės st-kos klausimus. Be to, tie klausimai gvildenami ne tiek statistikos, kiek sociologijos atžvilgiu, ir del to iš socialekonominės st-kos metodologijos klausimų daugiau yra liečiamas tik statistinės medžiagos naudojimas bei interpretacija ir beveik visai neliečiami statistinio stebėjimo (medžiagos gavimo) klausimai, kurių svarba nėra tiek menka, kad būtų galima neigti. O ir patsai autorius (Bowley) baigiamajam žodyj abejoja, ar „oficialiniai ir privatiniai statistikos darbai yra dirbami pakankamai teisingais metodais, kad galėtų sudaryti pagrindą tiksliems sociali-

[1] *Wolff*, 51.

nio pobūdžio mokslams“[1], — taigi reikalinga tiems darbams teisingus metodus parodyti.

Iš dalies tą patį reikia pasakyti ir del antrojo labai vertingo veikalo — R. Meerwarth'o „Ekonomikos ir statistikos“. Čia liečiami jau siaurai ekonominiai reiškiniai, ir tam tikriems klausimams yra patiekta labai daug skaitmeninės ir dokumentalinės medžiagos, daug kritiškų pastabų. Bet visa tai yra taikoma (arba pritaikinta) ne statistikui, o, kaip ir patsai autorius norėjo, „į skaitmenų medžiagą besiorientuojančiam ekonomistui“.

Lygiai tokį pat tikslą turi ir P. Sargant Florence „Statistinių metodų ekonomikoj ir pol. moksluose“. Skirtumas tačiau tas, kad P. S. Florence visų pirma ekonomistą supažindina su bendraisiais st-kos teorijos dėsniais bei metodais, o praktišką tų dėsnių bei metodų taikymą grupuoja ne sulig atskiromis ūkio bei ekonominio gyvenimo šakomis, o politiškai ekonominių veiksnių bei reiškinių ypatybėmis ir ypač jų savitarpio santykiavimais. Šiuo atžvilgiu P. S. Florence veikalas yra nepamainomas R. Meerwarth'o knygos papildymas.

Ypatingą vietą užima M. Smit. Jos veikalas pavadintas „Ekonominės st-kos metodologija“. Tačiau knygose mes randame ekonominės st-kos teorijos kiek daugiau tik įvaduose, o statistinės ekonomikos metodologijos yra daugiau pačiame veikale.

Be to, ir ekonominės st-kos uždavinių supratimas pas autorę atrodo gana savotiškas: gamybos bei vartojimo dydžio galimumų ir kapitalistinio bei socialistinio ūkio antagonizmo „amplitudos“ išskaičiavimai. Tuo būdu iš ekonominės st-kos reikalaujama duoti ne tik tai, kas yra ir kas galima statistikos metodais pastebėti bei išmatuoti, bet ir tai, ko nėra (visuotino socialistinio ūkio) arba apie ką galima tik spėti (absoliutinė gamybos ir vartojimo galia). O tai jau išeina iš statistikos ribų ir priklauso daugiau politinės aritmetikos.

Žižek'o „Ekonominei statistikai“ jau negalima prikišti nei materialinio siaurumo (ekonominė st-ka socialiniu atžvilgiu), nei metodologinio netikslumo. Pasiimtieji klausimai čia taip pat gvildenami statistinės metodologijos atžvilgiu, o ne socio-

[1] *Bowley, 97.*

logijos ar ekonomikos sumetimais. Negalima nieko prikišti ir pačiam klasifikacijos principui (kad klasifikuojant būtų atsižvelgiama ekonominės teorijos).

Vis del to ir Žižeko ekonominė st-ka labai daug trūkumų turi. Visų pirma, Žižek'o ekonominė st-ka labai jau deskriptyvinė (aprašomoji), pripildyta detalių, ir yra orientuota į st-nės medžiagos rinkimo metodus, tuo tarpu kaip socialekonominei st-kai statistinio analizo metodai yra nemažiau svarbūs. Be to, patys detaliai bei pavyzdžiai yra vienašališkai vokiški. Ši knygos ypatybė gali ją daryti juo svarbesne ir brangesne vokiečiui, bet nevokiečiui arba nespeciališkai vokiečių statistiką studijuojančiam — darosi labai nepilnu informacijos šaltiniu.

Bet, svarbiausia, Žižek'o veikale nuolatos pasigendi socialekonominės statistikos problemų — jų teoretinio bei metodologinio statymo bei aiškinimų. Jei, pav., Žižek rašo apie žemės naudojimo arba derėjimų st-ką, tai jis labai tiksliai ir smulkiai išdėsto, ką ji apima, kada ir kuriuo metodu Vokietijoj surašymas buvo padarytas, kur paskelbti atitinkami įstatymai, taisyklės bei duomenys ir t. t.; bet delko toks, o ne kitoks, metodas pavartotas, ar kituose kraštuose taip pat tie patys metodai vartojami, taip pat kiti galimi statistinės metodologijos klausimai visai neliečiami. Įmonių statistikoj tas pats. Pav., pramonės įmonių st-ka pradėta ir pabaigta aprašymu to, kas ir kaip surašinėta (ir koki rezultatai gauti) Vokietijos pramonės įmonių surašymuose 1882, 1895 ir 1907 m. m. — Ir taip traktuojami beveik visi socialekonominės st-kos klausimai su labai mažomis išimtimis.

Pačiai klasifikacijai pagrindas Žižek'o nors visai teisingai nurodytas (socialekonomikos mokslas), bet kiek tikslinga ar netikslinga paties autoriaus patiektoji klasifikacija, ar kitokia klasifikacija visai nėra galima — autorius net nemėgina paaiškinti. O mes jau matėme, kad, pav., M. Smit, kuri taip pat socialekonomikos mokslą pagrindan ėmė, yra davusi klasifikaciją, kuri yra visai kitokia, negu Žižek'o. Iš naujesniųjų autorių J. Mueller savo „Statistikos teorijoj ir technikoj" taip pat yra davęs ekonominės st-kos klasifikacijos schemą[1], kuri

[1] *J. Mueller* Theorie u. Technik der St. 13/14.

taip pat skiriasi nuo Žižek'o klasifikacijos, nors ir ne taip griežtai, kaip M. Smit. Taip pat kitokia klasifikacija ir Wolff'o.

Čia tuo tarpu aš nekeliu klausimo, kuri klasifikacija tikslingesnė — Žižek, M. Smit, J. Mueller, Wolff ar kieno kito, — o tik pabrėžiu, kad net iš to paties principo išeinant pati klasifikacija gali būti skirtinga ir socialekonominės st-kos mokslo vadovėlyj turi būti pamatuota, delko pasielgta taip, o ne kitaip. Priešingu atvėju — neduodama vadovavimuisi pagrindo ir ne auklėjamas kritiškai mokslinis socialekonominės statistikos problemų gvildenimas.

Be to, moderniškoji socialekonominė st-ka negali nepaliesti taip pat moderniškos konjunktūros st-kos problemų bei metodų. Žižek konjunktūros st-kos, berods, neužmiršta, bet jai yra duotas ne visai pilnas puslapis, kuriame teaprėžta tik konjunktūrinės st-kos uždaviniai ir išskaičiuoti ekonominio gyvenimo reiškiniai, kurie konjunktūros st-kos imami tyrinėti. Apie metodus, problemas etc. — aišku — nesuspėta pasakyti nieko.

Šiais visais sumetimais bei motyvais ir Žižek „ekonominė st-ka" tenka laikyti neatitinkančia tų reikalavimų, kurie šių dienų socialekonominės st-kos yra statomi ir socialekonominės st-kos teorijos bei metodologijos vadovėlio turėtų būti atsakomi.

Iš visų šiame skyriuje minėtų autorių atrodo, kad Wolff'o „Ekonomine statistika" mums rūpimu atžvilgiu uždavinį yra išsprendusi geriausia, ir ne tik del to, kad ekonominės statistikos klausimus statistinės metologijos atžvilgiu gvildena visai savarankiškai, bet ypač del to, kad autorius ekonominės statistikos klasifikacijos ir metodologijos klausimus mėgina gvildenti kritiškai, taip pat ir savo vienokį ar kitokį nusistatymą stengiasi pagrįsti teoretiniais bei ekonomiškai statistiniais argumentais. Kad šios rūšies argumentacija ne visais klausimais vieningai nuodugni ir ne visur įtikinanti, tat dalyko esmės nekeičia ir veikalo vertės nesumažina (kur rasti autorių, kuris visiems įtikti galėtų?). Veikalo silpnoji pusė tačiau čia yra ta, kad apimti tėra tik siaurai ekonominės statistikos klausimai ir nuodugniau išgvildenti yra vien statistinio stebėjimo bei statistinio žymėjimo metodai, o beveik nepaliesti statistinės medžiagos apdirbimo bei statistinio analizo metodai net

ir ten, kur jie ekonominei statistikai teikia savaimingų problemų.

8.

Socialekonominės statistikos esmė ir uždaviniai.

Socialekonominės statistikos pavadinimas kol kas dar yra naujas ir ne visai įprastas. Kalbama (ir rašoma) paprastai būna apie ekonominę statistiką, arba apie socialinę st-ką. Tačiau gana keistas dalykas. Štai A. Bowley savo socialinių reiškinių matavimuose kalba ir apie tokius grynai ekonominius reiškinius, k. a. gamyba, piniginės ir realinės pajamos, turtų paskirstymas ir t. t. R. Meerwarth svarstomųjų klausimų skaičių sąmoningai stengiasi siaurinti ir iš anksto išskiria tiek su ekonomika „santykiaujančius", tiek ekonomikos „priklausančius" reiškinius, — ir vis delto savo programon įtraukia verslą, darbo mokestį ir kt. reiškinius, kuriuos Bowley yra priskyręs socialinių reiškinių statistikai. Panašiai pasielgė ir M. Smit, kuri taip pat kalba apie ekonominės statistikos metodologiją, bet supranta ir socialinio gyvenimo reiškinius (gyventojų arba darbo masių gyvenimo sąlygas etc.). Net H. Wolff savo ekonominėj st-oj gvildena verslą, pajamas ir kt. reiškinius, kurie lygiai gali būti gvildenami ir socialinėj st-oj. Netenka kalbėti jau apie P. S. Florence, kuris iš karto ir atvirai kalba apie statistinį metodą ekonomikos ir politikos moksluose plačiąja to žodžio prasme ir apima ne tik ekonominius ir socialinius reiškinius, bet ir sociališkai psichologinius — ir net grynai politinius klausimus. O Žižek nors dar laikosi senosios terminologijos ir oficiališkai kalba apie ekonominę statistiką, bet skiria prie jos ir socialinio gyvenimo reiškinius, ir bendrai išsitaria, kad „ekonominės statistikos tyrinėjimai sulig išgalės privalo būti išplėsti ir socialinio gyvenimo reiškiniams"[1].

Kitaip ir būti negali. Nėra socialinio reiškinio, kuris nebūtų susijęs su ekonominio gyvenimo sąlygomis; ir nėra ekonominio gyvenimo reiškinio, kuris neveiktų socialinio žmonių gyvenimo. „Žmogiškoji esybė yra «sau tikslas» ir gamybos priemonė kartu" sako Pigou savo „Gerovės ekonomikoj"[2].

---

[1] *Žižek*, Grundriss..., 268.
[2] *Pigou*, The Economics of Welfare, London, 1929, p. 12.

Marshall tą pačią mintį konkretizuoja šitaip: „Ūkio gerybių gamyba yra tik priemonė žmogui gyventi; jo reikalavimus tenkinti; ir jo kūno, proto bei dorovės veiklumui ugdyti. O patsai žmogus yra svarbiausias veiksnys gamyboje tų gerybių, kurios jam pačiam yra skirtos“[1]. Del to ir nėra jokios prasmės atskirai kalbėti apie socialinę, ir atskirai apie ekonominę statistiką. O kadangi ekonomikos moksluose jau vis daugiau ir daugiau įsigyvena terminas „socialekonomika“ (Cassel, Seligmann ir kt.), tai ir socialekonomine statistika bus pavadinta tik tai, kas yra gyvenime ir tik keliais vardais ligi šiol vadinama (pav. socialinė ir ūkio arba ekonominė statistika, Wirtschafts- und Sozialstatistik, ir t. t.).

Koki gi socialekonominės statistikos uždaviniai? — Aiškiai precizuoto ir teoretiškai pagrįsto atsakymo, kuris galėtų būti vienodai priimtinas ekonomistui ir statistikui, mes dar neturime. Kad tokia statistika turi apimti socialinio ir ekonominio gyvenimo reiškinius, tai aišku savaime. Bet tų „reiškinių“ yra labai daug, ir visų jų neaprėpsi. O svarbiausia — ką reiškia žodis „apimti“? Anksčiau mes matėme, kad, pav., kai Smit savo ekonominės statistikos metodologijoj tik n a u d o j a kitų surinktą ir paskelbtą statistikos medžiagą bei aptaria vieną antrą n a u d o j i m o metodą, tai Wolff daugiausia mokina, kuriais keliais ir būdais tokia medžiaga g a u t i n a; o P. S. Florence perdaug nesiinteresuoja nei vienu, nei antru klausimu, bet labai atsidėjęs aiškina socialekonominių reiškinių s t a t i s t i n i o a n a l i z o t e c h n i k o s klausimus.

Atsakymą į čia pastatytą klausimą galima rasti tik tuomet, kai pasiaiškinsime, kuriam reikalui socialekonominė statistika turi tarnauti.

Visų pirma, šių dienų mokslas ir gyvenimo praktika su socialekonominio gyvenimo reiškiniais taip daug ir dažnai susiduria, kad tikslingas statistikos duomenų parinkimas ir naudojimas yra gyvenimo būtinybė. Ir čia tuojau kyla (arba gali kilti) toki klausimai:

A. Atitinkamų statistikos duomenų visai nėra ir reikia jų ieškoti — arba yra, bet pasenėję ar reikia patikrinti. Klau-

[1] *Marshall,* Principles of Economics, London, 1922, 173.

simas: kuriais keliais ir metodais greičiausia ir lengviausia tam reikalui pilnai patikimų statistikos duomenų gauti?

B. Rūpimųjų statistikos duomenų surinktų yra, bet jie guli neišnaudoti arba nepilnai išnaudoti. Vėl klausimas: kuriais metodais tuos duomenis yra tikslingiausia numatytam reikalui panaudoti?

C. Tam tikri socialekonominės statistikos duomenys gali būti surinkti, apdirbti ir paskelbti, o, gali būt, net yra jau panaudoti tam tikroms tezėms išrodyti ar šiaip kuriems argumentams sutvirtinti; bet gali kilti noras, arba ir reikalas, tuos pačius duomenis kritiškai įvertinti arba jų išrodomąją galią patikrinti. Taigi ir vėl iškils klausimas: kurie metodai yra tikslingiausi turimiems socialekonominės statistikos duomenims analizuoti?

Štai klausimai, su kuriais kiekvieną valandą gali susidurti tiek socialekonominio gyvenimo reiškinių tyrinėtojas, tiek administratorius arba politikas, tiek, pagaliau, praktikos gyvenimo darbuotojas. Berods, vienu ar kitu atvėju galima su nauda paimti ir pasinaudoti bendruoju statistikos mokslo teorijos bei metodologijos vadovėliu. Galima taip pat panaudoti ir monografinius tyrinėjimus atskiroms socialekonominės statistikos šakoms. Taip ligi šiol ir daroma. Bet tai niekeno nepatenkina; nes, šiaip ar taip, šių dienų socialekonominiai reiškiniai perdaug svarbūs — perdaug sudėtingi ir drauge vieni su antrais perdaug susiję, kad būtų galima izoliuoti vieną nuo antro arba iš bendrųjų, dažnai kitos rūšies reiškiniams pritaikintų, statistikos dėsnių imti ir kiekvienam savarankiškai rūpimą klausimą analogijos ar dedukcijos keliu išaiškinti.

Tuo būdu prieinam išvadą, kad šių dienų mokslo ir praktikos gyvenimo reikalas privalo socialekonominės statistikos problemų sistematiško išaiškinimo ir nušvietimo arba — socialekonominės st-kos teorijos ir metodologijos.

Savaime suprantama, kad toksai aiškinimas tegali būti daromas tik atsižvelgiant specialinių socialekonominės st-kos problemų, nes tai, kas yra ar gali būti bendra su kitomis statistikos šakomis, galima ir reikia patirti iš bendrosios st-kos teorijos bei metodologijos.

Pirmiausia tenka apsirėžti svarstytinųjų arba gvildentinų klausimų sritis.

Visų pirma paimkime daugiau socialinio gyvenimo reiškinius. Visus juos apimti — tai reikštų visas žmonių gyvenimo sritis apimti. O tai jau būtų ne tik sunkiai pakeliamas darbas, bet ir netikslingas, nes: a) visa socialinės statistikos sričių eilė jau pakankamai išgvildenta demografinės, moralinės ir kt. st-kų, b) ne visi socialinio gyvenimo reiškiniai turi tiesioginio ryšio su ekonominiu gyvenimu (švietimas, kai kurie doroviniai poelgiai ir kt.), c) visų socialinio gyvenimo reiškinių prijungimas prie ekonominio gyvenimo reiškinių apsunkintų šių pastarųjų gilesnį analizą ir bendrai sumažintų pavaizdumą. Delto tat socialekonominei st-kai tenka imti tik tuos socialinio gyvenimo reiškinius, kurie yra visai aiškiai ir betarpiškai su ekonominiu gyvenimu susiję arba jį veikia.

Pirmoj eilėj čia priklauso verslas, kurį priskiria net ir tie, kurie kalba tik apie ekonominę st-ką (Meerwarth, M. Smit, Žižek, Wolff, Mueller ir kt.). Bet ekonomikai, nekalbant jau apie socialekonomiką, pagrindinės reikšmės turi ne tik verslas, bet gyventojų sudėtis tais pažymiais, kurie nulemia darbingumą arba verslo pasirinkimą. Toki pažymiai yra gyventojų lytis ir amžius.

Be to, ekonominis gyvenimas apskritai ir jo klestėjimas ypačiai daug pareina nuo naturalinio prieauglio dydžio iš vienos pusės ir nuo migracijos iš antrosios. Tuo būdu gyventojų prieauglis ir migracija taip pat priklauso socialekonominės statistikos. Kiek ir kaip plačiai tikslinga ir reikalinga socialekonominei statistikai socialinių grupių ir jų atstovybių (organizacijų) statistika — tai gali pareiti nuo atitinkamos šalies socialinių grupių bei klasių diferenciacijos bei jų aktingumo pasireiškimų. Bet principe reikia sutikti su Mueller'iu[1] ir šios rūšies reiškinius socialekonominei statistikai imti.

Kitas svarbus ir pagrindinis klausimas — tai klasifikacija ir jos principai. Pilnai galima sutikti su Žižek, kad netikslinga yra medžiagos klasifikacija vien statistiškai metodologiniu atžvilgiu, nes tokia klasifikacija visai negali duoti to, ko iš socialekonominės statistikos laukiama — socialekonominių reiškinių pavaizdumo. Taip pat reikia sutikti su Žižek ir tame,

[1] *Mueller,* Theorie..., 13.

kad „duomenys visų pirma privalo būti klasifikuojami sulig jų materialiniu turiniu ir tik paskui jau metodologiniu atžvilgiu“ ir kad klasifikacijai gairių arba nurodymų reikia ieškoti ekonomikos moksluose. Bet visa tai tėra tik bendri principai, kuriais remiantis toli gražu galima nevienodai pasielgti. Pavyzdžiui galima imti M. Smit ir paties Žižek klasifikacijas. Abidvi klasifikacijos remiamos ekonomikos mokslu, tačiau iš anksčiau padarytos apžvalgos mes matėme, kad jose nėra jokio panašumo. Net jeigu imti tokius teoretiškai metodologiniu atžvilgiu artimus autorius, k. a. Žižek ir Mueller, ir tai rasime žymių skirtumų klasifikacijoj. Pav. Žižek ima tik verslo statistiką ir ją priskiria į „gamybos ir pelno“ skyrių, tuo tarpu Mueller siūlo „ūkininkaujantiems gyventojams“ duoti visai atskirą skyrių. Mueller taip pat išskiria į atskirą skyrių draudimo statistiką, kai Žižek'as draudimą yra paskirstęs — privatinį draudimą priskyrė prie „pajamų problemos“, o socialinį — darbo statistikai. Pajamų ir turtų st-ka Bowley yra paėmęs savo socialinių reiškinių statistikai, Žižek — turtų st-ką gvildena gamybos st-kos skyriuje, o Mueller įjungė į skyrių, pavadintą „Pajamų turto ir vartojimo st-ka“.

Panašių nesutarimų arba net ir prieštaravimų būtų galima pririnkti daugiau. Bet ir parodytųjų pakanka, kad įsitikintume, jog vieno kurio principo pripažinimas dar nelaiduoja klasifikacijos vienodumo. O blogiausia yra tai, kad minėtieji autoriai visai nepasistengė savo patiektos klasifikacijos kuo nors pamatuoti, ir visai nėra žinomi motyvai, kodel, pav., Mueller ar Žižek tuos pačius socialekonominio gyvenimo reiškinius skiria įvairioms kategorijoms, nors abudu tų pačių principų laikosi.

Tuo tarpu tikslinga socialekonominės st-kos klasifikacija be teoretiško pamatavimo negali duoti to, ko iš jos reikalaujama — socialekonominio gyvenimo reiškinių pavaizdumo, ir kiekvienas prieš tokią klasifikaciją argumentas gali visą schemą išgriauti. Pav., M. Smit, taip pat kaip Žižek arba Mueller, savo klasifikacijos pagrindan yra padėjusi materialinį turinį, ne statistikos metodą, o vis delto jos klasifikacija visai kitokia. O reikia pripažinti, kad M. Smit savo klasifikaciją stengiasi ir teoretiškai pamatuoti, ir tam pamatavimui negalima nepripažinti tam tikro nuoseklumo. Nes išskaičiavimas to, ką Marksas vadina „visuomenės absoliutiniu gamybos ir vartoji-

mo pajėgumu", turi tam tikru atžvilgiu didelės svarbos ir prasmės. Tačiau vis delto galima manyti, kad socialekonominės st-kos klasifikacijoj ne būtinai yra reikalinga ir tikslinga laikytis Markso „Kapitalo" net ir marksininkui. Ir svarbiausias argumentas prieš aklą Markso schemos sekimą yra tas, kad Marksas, rašydamas savo „Kapitalą", turėjo galvoje kapitalą — kapitalistinę gamybą arba kapitalizmą, — o ne statistiką. Jis, berods, naudojo st-kos duomenis ir tam tikrus jų lyginimo arba matavimo metodus. Jo aprioristiniai arba „ideališki" pavyzdžiai ir kai kurie statistinio analizo metodai kapitalų akumuliacijos, gamybos kaštų, pelno, daugiovertės ir kt. problemoms aiškinti dar ir šiandien gali būti sekmingai panaudojami[1]. Tačiau iš esmės tie visi metodai nėra ir nebuvo joks Markso išradimas, o bendras ir visiems žinomas matematinio bei statistinio analizo lobynas, iš kurio Marksas panaudojo tik mažą dalelę ne statistikos mokslui įkurdinti, o savosioms politiškai ekonominėms tezėms sutvirtinti. Šių dienų statistikas Markso „Kapitalo" panaudotus duomenis gali tik papildyti arba kritiškai įvertinti, taip pat gali patikrinti, kiek tikslingai ar netikslingai Marksas vartojo tam tikrus statistinio analizo metodus, — bet tai bus ir viskas. Žinoma, Markso „Kapitalas" taip pat gali duoti pagrindą ekonomistui saviems ekonominės teorijos ar politikos aiškinimams arba kritikos vertinimams. Bet šių dienų socialekonominės st-kos teorijai ir ypač metodologijai Markso „Kapitalas" gali duoti ne daugiau, kaip Quesnay „Tableux Economique", A. Smitho „Wealth of Nations" ar kuris kitas ekonomikos mokslų veikalas.

Grįžtant prie M. Smit klasifikacijos reikia dar pasakyti, kad ji su vargu gali išlaikyti kritiką net ir marksizmo teorijos atžvilgiu. Visų pirma nieku nėra paremtas „darbininkų armijos kiekio bei jos sudėties" sujungimas į vieną rubriką su „gamybos įrankiais ir transporto priemonėmis"[2]. Tokį sujungimą jau geriau galėtų pamatuoti kapitalizmo ideologas, kuris darbininką vertina tik sulig jo darbo našumu arba darbo verte, o ne socialistas ir ne socializmo ideologas, kuris darbininką nori matyti gamybos dvasia ir organiza-

---

[1] *Marx,* Das Kapital, I t., 23 sk., t. II, sk. 15, 16 ir kt. ir ypač t. III, 2, 9 ir kt. skyriuose.

[2] *M. Smit,* II, 8.

torium. Iš tikrųjų, ši M. Smit klasifikacija daugiau primena baudžiavos laikų ūkio inventoriaus klasifikaciją, kur darbininkai (baudžiauninkai) būdavo registruojami vienoj grupėj su gyvuoju ir negyvuoju inventorium, o ne šių dienų ekonomisto ar statistiko klasifikaciją. Juo labiau nepateisinama tokia klasifikacija, kad pati autorė truputį toliau[1] duoda vieną grupę „kainoms ir rinkai" ir tokią pat grupę atskirai „darbo rinkai ir nedarbui", — neskaitant dar atskiros „profesijų klasifikacijos" III grupei, darbo laiko ir jėgų statistikos II gr., darbo jėgų vertės statistikos IV gr. ir t. t.

Bendrai imant, M. Smit savo klasifikacijoj nuolatos maišo ir painioja gamybos resursus su įrankiais bei priemonėmis, gamybą su gamybos reiškiniais, darbą su kapitalu ir p. Be to, autorė savo nustatytosios klasifikacijos net ir nesilaiko. Pav., sulig patiektos klasifikacijos schemos pirmiausia turėtų eiti „darbo armijos dydis ir sudėtis", paskui „mašinų ir gamybos įrankių kolektyvas", „transporto priemonės"; toliau jau eitų „materialiniai resursai", dar toliau gamybos funkcionavimas ir t. t.[2] Tuo tarpu pradedama studija nuo „energijos ir šildymo šaltinių", pereinama prie „varomosios jėgos" apskaičiavimų, toliau eina „žaliava ir iškasenos" ir tik pirmojo skyriaus pačiame gale prieita prie „darbo rankų ir gamybos įrankių" statistikos[3]. „Gamybos organizacija" sulig schemos priklauso visai atskiro (III) skyriaus, bet veikale jinai sudaro tik antrojo skyriaus dalį[4]. Kaip būtų išėję su kitais skyriais ir klausimais — pasakyti negalima, nes veikale vietoj numatytų aštuonių skyrių tėra tiktai du, ir ligi šiol neteko matyti tolimesniųjų to paties veikalo dalių.

Tuo būdu tenka konstatuoti, kad pirmasis mėginimas duoti socialekonominės statistikos klasifikaciją speciališkai marksistiškai komunistiniu atžvilgiu teoretiškai nėra įtikinantis ir pilnas prieštaravmų, o praktikoj tos klasifikacijos nesilaiko nė pati jos autorė.

Tikslinga socialekonominės statistikos klasifikacija turi atsižvelgti: a) tyrinėjamos medžiagos materialinio turinio, b) tos rolės, kurią tam tikri veiksniai vaidi-

[1] *M. Smit*, II, 10.
[2] *Ten pat*, II, 8—10.
[3] „ „ II, 11—83.
[4] „ „ II, 125 ir sek.

na socialekonominiame gyvenime, c) statistikos darbo metodų bei technikos.

(*a*) Tyrinėjamos medžiagos materialinis turinys aiškiausia pasireiškia tuomet, kai medžiaga vertinama socialekonominių funkcijų atžvilgiu. Imkim sąvoką „gyventojai". Socialekonominių funkcijų atžvilgiu iš gyventojų statistikos yra svarbus gyventojų verslas, jų sudėtis darbingumo atžvilgiu, socialinių grupių bei klasių lyginamoji galia ir p. Šiuo atžvilgiu Mueller'io klasifikacijoj pavartotas terminas „ū k i n i n k a u j a n t y s g y v e n t o j a i" gali būti laikomas tikslingiausiu.

Tačiau gyventojai ne tik ūkininkauja, bet ir dirba, o d a r b a s — jau grynai ekonominė gamybos procese kategorija. Jei žiūrėtume vien formalinės pusės, tat vadinama d a r b o arba darbininkų gyvenimo sąlygų statistika turėtų eiti iš vien su bendrąja gyventojų statistika, nes darbininkai yra gyventojų dalis, o jų gyvenimo sąlygos tik ypatybė ir viena iš kitų surašomųjų žymių. Tačiau —

(*b*) rolė, kurią darbas ir darbininkai vaidina socialekonominiame gyvenime, mums sakyte sako, kad d a r b o statistika yra reikalinga atskiros grupės ir gal specialinių statistikos metodų (bent tam tikrais atvėjais). Pav., tikslinga ir pilna verslo statistika šiandien bus galima tik visuotinio stebėjimo keliu, o darbo atlyginimo arba darbo ilgumo pažymiai tikslingiausia gali būt stebimi ir žymimi reprezentaciniu metodu. O tai jau bus ir

(*c*) statistikos darbo metodų bei statistinės technikos reikalas kiekvienu atvėju atsižvelgt didžiausio tikslingumo bei statistinio racionalumo.

Panašiai teks pasielgti ir su gamyba bei gamybos priemonių statistika. Jei žiūrėti vien socialekonominių mokslų teorijos, tat gamybos priemonių statistikoj reikštų, pav., pirmiau imti išvien visus gamybinius vienetus (ūkius, įmones ar verslamones) bei juose esamas gamybos priemones, paskui pačią gamybą ir t. t. Tačiau gyvenimo praktikoj žemės ūkis ir pramonė visuomet imama atskirai, ir čia jau nulemia ne socialekonomikos mokslas, o skirtinga pramoninės ir žemės ūkio gamybos organizacija — taigi gali būti skirtingi ir statistikos metodai.

Toliau imkime tokią socialekonomikos moksluose sąvoką — kaip paskirstymas arba distribucija. Imant grynai teoretiškai ir formališkai čia priklausytų ne tik prekyba, bet ir transportas. Taip kai kur ir daroma (be kitų, taip daro net ir Žižek). Tačiau gyvenimo praktikoj prekybos niekas nemaišo su transportu, o statistikos metodai medžiagai gauti ir jai sudoroti tiek yra skirtingi, kad ir statistikos praktika niekur šių dviejų ūkio šakų arba ekonominių funkcijų nemaišo. Dar mažiau tikslinga yra jungti prie prekybos ir transporto moderniškojo kredito statistiką, nes kreditas savo funkcijomis ir statistikai prieinamais metodais tiek yra skirtingas, kad vis tiek tenka jis atskirai statistikos reikalui stebėti ir atskirai apie jį kalbėti.

Tą patį reikia pasakyti ir del kainų statistikos.

Vartojimo statistika savo funkcionaliniu svoriu turėtų apimti maždaug tiek pat, kaip ir gamybos statistika. Tačiau metodai betarpiškai vartojimo statistikai tegalimi tik ideališkiems vienetams arba typams (jie pasireiškia šių dienų vad. gyvenimo brangumo statistikoj), o bendrai apie vartojimą mes sprendžiame daugiausia iš gamybos ir prekybos dydžio. Del to tat vartojimo statistika socialekonominės statistikos praktikoj yra išplėtota menkiausia, ir dažnai ji prijungiama prie kurios nors kitos statistikos šakos.

Tautos turto ir tautos pajamų statistika teoretiškai gali būti pastatyta visos socialekonominės statistikos pagrindan (taip pasielgęs yra Bowley ir iš dalies mėginusi elgtis M. Smit). Tačiau tai yra viena iš naujausiųjų ir mažiausia išplėtotų socialekonominės statistikos šakų, o statistinės metodologijos atžvilgiu ir iš viso ji yra galima tik turint tikslią gamybos bei vartojimo statistiką. Del to tenka laikyti visai tikslingu Mueller'io pasielgimą, kuris tautos turtų ir pajamų statistikai duoda vieną iš pačių paskutinių grupių, kuriai priskiria ir vartojimo statistiką.

Šiais laikais daug daugiau negu kada nors anksčiau yra tyrinėjama vadinama ekonominė konjunktūra ir jos kitimai, o per pastaruosius kelis metus išaugo ir labai didelė literatūra, kur gvildenami ekonomiškai teoretiniai ir statistiškai metodologiniai konjunktūros statistikos klausimai. Taigi kon-

junktūros statistika taip pat turi savo vietą turėti moderniškoj socialekonominėj statistikoj.

Ar yra reikalingos atskirų grupių ir tam tikros vietos draudimas, bankrotai ir kt. mažiau ar daugiau antraeiliai socialekonominio gyvenimo reiškiniai, ar juos galima ir reikia kitoms atatinkamoms grupėms priskirti — didelės reikšmės nesudaro.

9.

Socialekonominės st-kos metodų kai kurios ypatybės.

Žižek visai teisingai pastebi, kad „ekonominė st-ka savo ypatingos ir vieningos metodikos neturi“[1]. Visi statistikos teorijoj ir praktikoj žinomieji metodai yra taikomi bei taikintini ir socialekonominėj st-koj. Tačiau vis delto, kaip tas pats Žižek ten pat pripažįsta, kad „ekonominėj st-koj tam tikri metodologiniai ypatumai pasireiškia aiškiau ir dažniau, kaip kitose st-kos srityse“. Ir čia pirmoj vietoj Žižek'as iškelia „dažną statistinių surogatų naudojimą“, „skaitomųjų žymių įvairumą“, „simptomų“ žymėjimą ir kt.

Čia tenka bent kiek pasiaiškinti, nes tai, ką Žižek ir kiti G. v. Mayr'o metodologinės klasifikacijos sekėjai vadina „statistikos surogatais“, iš tikrųjų tėra tam tikro statistinio metodo — reprezentacinio metodo — netikslingas ir neteisingas pavadinimas.

G. v. Mayr savo statistikos teorijoj „statistikos charakterį“ pripažino tik tokiai statistikai, kuri buvo paremta „pilnu masiniu stebėjimu“[2], t. y., visuotinu — tiesioginiu ar netiesioginiu — surašymu. Ne visuotinio stebėjimo keliu gautuosius duomenis G. v. Mayr vadina tik „pastabiniais orientacijos skaičiais, kurie neturi statistinio pobūdžio“[3]. Iš jaunesniųjų autorių panašią nuomonę, tik dar griežčiau, formuluoja J. Mueller,

---

[1] *Žižek*, Grundriss. 272.

[2] (Statistische Metode) ist das Verfahren erschöpfender Massenbeobachtung., Mayr Statistik, I, 32.

[3] *Mayr*, I. 9. pasakyta: „Namentlich auf wirtschaftlichen Gebiete ist Notizenartige Zahlenorientierung, welche des statistischen charakter entbehrt, althergebracht“.

kuris sako: „Statistinis metodas... skiriasi nuo kitų statistikoj (kaip moksle) vartojamų metodų savo visuotinio pilnumo pobūdžiu (durch den Charakter des Erschöpfenden). Taip, pav., bus statistinis metodas, jei surašant gyventojus kiekvienas vietoj esantis asmuo su jo svarbiausiomis žymėmis surašomajame lakšte bus pažymėtas; jei gimimai, vedybos ir mirimai iš metrikacijos valdininko užrašų be jokių praleidimų (luckenlos) su įvairiausiais atskirais pažymiais bus suskaičiuoti; jei surašinėjant namus surašinėjama einant nuo namo prie namo ir surašymui numatytus duomenis sužymint. Ne statistinis metodas jau bus tada, jeigu derėjimų vertinimuose ištiriami derliai nedaugelio žemės sklypų ir tuomi remiantis daugybos keliu nustatomas bendrasis derlius didesniam plotui; jei kainos klausiamos nedaugely krautuvių ir apklausinėjimo duomenys laikomi charakteringais bendram kainų santykiavimui; taip pat nėra statistinis metodas, jei darbininkų gaunamo atlyginimo sąlygos yra nustatomos iš atlyginimo normų tūlose tarifinėse sutartyse ir kt.“[1]. Žižek ir Wolff vad. statistikos surogatams taip griežtai statistinio metodo žymių neužgina, bet ir jie vadina tai „anormaliniu“ arba „pseudostatistiniu“ metodu[2].

Tik gana keistas dalykas. Mayr pripažįsta, kad tas statistinio pobūdžio neturintis metodas ekonominėj statistikoj senai naudojamas (althergebracht). Žižek, kaip matėme, šį metodą laiko socialekonominei st-kai net labai charakteringu, o Mueller, kuris jam statistinio metodo teisių visai nenori pripažinti, vis delto turi pripažinti, kad „taip pat ir minėtieji metodai yra geri bei naudotini, o tam tikromis sąlygomis dargi vieninteliai galimi metodai“[3]. Taigi išeina savotiškas paradoksas: metodai, kurie kvalifikuojami ne statistiniais, toj pačioj statistikoj ne tik senai naudojami, bet yra geri ir naudingi, o tam tikromis sąlygomis net „vieninteliai galimi!“ O jeigu taip, tat nėra jokio pagrindo jų nepripažinti statistiniais metodais arba laikyti kaž kokiais „st-kos surogatais“, nes terminas surogatas — reiškia pakaitalą; o kad būti surogatu ar pakaitalu — reikia, kad būtų tikrinis daiktas ar dalykas — ne

---

[1] *J. Mueller,* Theorie..., 26.
[2] Palyg. *Žižek,* Grundriss. 187 ir *Wolff,* Wirtschaftst., 27.
[3] *Mueller,* Theorie..., 26.

surogatas. Tikrinio gi metodo būti negali tuo atvėju, kai pripažįstama, kad „tam tikromis aplinkybėmis“ anas metodas tėra „vieninteliai galimas metodas“.

Ir iš tikrųjų: „Jeigu, pavyzdžiui, iš surašymo mes žinome, kad duotojo miestų namų penkiems procentams tenka daugiau kaip po du žmones 1 kambariui, jei mes įsitikinom, kad blogesnieji namai nėra dideli ir laikomi antisanitarinėse sąlygose, jei mes kai kuriuos iš jų aplankėme, kad nustatytume faktinąsias žmonių gyvenimo sąlygas, amžių, lytį ir verslą, tat mes jau turėsime visus reikalingus duomenis, kad galėtume esamą padėtį kritikuoti arba siūlyti reformas, ir mums nereikės nei visų kambarių matuoti, nei visų be išimties namų lankyti“[1].

Šiuo pasakymu Bowley visai teisingai apibrėžia atsitikimą, kai visuotinis statistinis stebėjimas visai nėra reikalingas, nors techniškai ir būtų galimas. O Meerwarth sumini keletą atsitikimų, kur visuotinis stebėjimas arba surašymas nėra galimas del „techniškų“ kliūčių (visų darbininkų gaunamą atlyginimo dydį visam krašte tam tikru laiku, visų prekių visas bet kur mokėtas kainas ir kt.). Tokiais atvėjais visuotinio stebėjimo metodą pakeičia reprezentacinis metodas, tik reikalinga, kad atrankos keliu surašytoji masės dalis tikrai reprezentuotų masę, t. y., būtų typiška. Apskritai, Meerwarth metodo pasirinkimą ekonominėj statistikoj siūlo daryti priklausomu nuo statistinio tyrinėjimo tikslo[2].

Toliau mes pamatysime, kad ir šitas Meerwartho aprėžimas nėra būtinas ir sunkiai pagrindžiamas kaip bendras principas, — nors statistikos praktikoj kai kada jis gali ir turi būti sekamas. Jei mes prisiminsime bendruosios statistinės teorijos dėsnius del ištisinio stebėjimo arba visuotinio surašymo, tai visi turėsime sutikti, jog tam tikrais atsitikimais arba ypatingose sąlygose ir geriausia organizuotas visuotinis surašymas negali duoti nei pilnų nei visai tikrų duomenų. O tai gali atsitikti prie šių aplinkybių:

1) jei visuotinio stebėjimo surašymo keliu del vienų ar kitų priežasčių visai tikrų ir pilnų duomenų surašymo reikalui patys klausiamieji nežino ir tiksliai žinoti negali,

---

[1] *Bowley*, 5/6.
[2] *Meerwarth*, 8/9.

2) jei klausiamieji asmenys vienais ar kitais sumetimais sąmoningai viena ar kita kryptimi nepilnus ar nevisai teisingus parodymus duoda — ar duoti yra suinteresuoti (arba įsivaizduoja, kad suinteresuoti).

Pirmam atvėjui iliustruoti galima paimti derėjimus. Joks ūkininkas negali tiksliai žinoti, kiek kurių javų ar pašarinių žolių tikrai pas jį užderėjo, — nes ne tik neįmanoma visą metų derlių su matematišku tikslumu išmatuoti arba susverti, bet ypač negalima tiksliai nustatyti, kiek gyvuliai dorojimo metu suėdė arba sunaikino. Apie savo derlius ūkininkas sprendžia tik apytikriai — „kelintas grūdas“ užderėjo, kiek „išdavė“ kapų ar kiek vidutiniškai gauta iš hektaro. Ir šiuo atvėju galima klausti apie derlius visų ūkininkų ar tik jo dalies — pilnai visuotinio surašymo „be praleidimų“ niekuomet padaryt nepavyks, ir visuomet išeis tik reprezentacinis metodas (ūkininkas iš „kelinto grūdo“ ar tam tikro nedidelio ploto spręs apie derlių visame lauke lygiai taip pat, kaip iš tam tikro rajono kai kurių ūkių derliaus dydžio būna sprendžiama apie viso rajono derlių). Net ir kai javai iškulti — visai tikslus javų susvėrimas sunkiai įmanomas.

Antram atsitikimui iliustruoti geriausia gali tikti individualinių pajamų arba užsienių prekybos st-a. Jei klausiama apie pajamas, tai nors ir sakoma, kad duomenys bus naudojami tik statistikos reikalui, vis delto daug kas tokiam tvirtinimui nelabai tiki, o svarbiausia — niekas nėra suinteresuotas savo pajamas didinti. Praktikoj būna taip: dalis klausinėjamųjų bus labai sąžininga, arba bijos bausmės, ir atsakymą duos visai teisingą ir pilną; kita dalis, kuri mažiau ar daugiau abejos, duos teisingą ir pilną atsakymą tik apie nuolatines arba nekintamas pajamas, o atsitiktines pajamas arba abejotinas — nutylės; be to, visuomet atsiras ir tokių klausiamųjų, kurie savo pajamų dalį nutylės arba net sumažins visai sąmoningai. O kadangi padidintų pajamų įrašymu nė viena gyventojų grupė nėra suinteresuota, tat visuotinio stebėjimo keliu gautieji duomenys visuomet išeis mažesni už tikruosius.

Tas pats vyksta patiekiant duomenis užsienio prekybos statistikai, jei muitas imamas; nes niekas nėra suinteresuotas deklaruojamos prekės vertę didinti ar rūšį aukštesnę rodyti, — atvirkščiai — daugelis yra suinteresuotų ir vertę, ir rūšį

mažinti. Ir jei pirmuoju atvėju dar galima pasitikėti didžiųjų skaičių dėsnio nukrypimus lyginamuoju ir klaidas mažinamuoju veikimu, tat antruoju atvėju, kaip žinoma, nieko nepadės ir tasai dėsnis. Ir kas tokiais atvėjais daroma? — Vienu ar kitu metodu ieškoma tyrinėjamos masės tikrų reprezentantų ir sulig tais reprezentantais patiektieji duomenys „taisomi“ arba „lyginami“.

Bet reprezentacinio metodo tikslingumą galima pagrįsti ir matematiškai. Įsivaizduokim, kad tyrinėjamoj masėj yra 1000 vienetų, iš kurių 100 turi dydį arba pažymį a_0, 100-a_1 ir 800-a_2. Proporcija, jei skaičiuosime visuotinio žymėjimo metodu, išeis 100:800:100 = 1:8:1. Bet jeigu bendrąjį skaičių mes žinosime, o nežinosime kiek yra vienetu su pažymiu a_0, a_2, a_1, tai tą patį rezultatą gausime vis vien, ar skaičiuosime tik kas penktas, kas dešimtas ar net kas šimtinis — jeigu tik tam tikroj (tiesioj) eilėj visi vienetai stovės. Tai gali lengvai patikrinti kiekvienas patsai. Visuotinis surašymas šiuo atveju tikresnių duomenų duoti visai negali. O jei tam tikrais atvėjais tikslumas ir nebus matematiškai pilnas, tai čia taip pat yra priemonių ir metodų galimai paklaidai arba nukrypimui nustatyti arba tikimybei atspėti — su nemažesniu tikslumu, kaip kitais atvejais būna tikimybė iš visuotinio surašymo arba ištisinio stebėjimo.

Taigi reprezentacinį metodą socialekonominei statistikai tenka laikyti tiek pat teisingu ir tikslingu, kaip ir ištisinio stebėjimo metodą, ir čia H. Wolff turi tiesą sakydamas, kad šio metodo „patikimumas ir naudotumas nekelia jokių abejonių“[1]. O kuriuo atvėju kuris metodas tinkamesnis — tai pareis ir nuo tyrinėjamo reiškinio ypatybių, ir nuo statistikos organizacijos, ir nuo pasistatyto tikslo, ir nuo daugelio kitų aplinkybių, kurias tenka ištirti kiekvienam atsitikimui arba reiškiniui atskirai.

Literatūra ir šaltiniai. Tie patys, kur parodyti 8 pusl., be to: 1) *Bowley,* The Nature and Purpose of the Measurement of Social Phenomena, 2) *Meerwarth,* Nationalökonomie und Statistik, 3) *Smit, M.* Osnovy statističeskoi metodologiji, 4) *Sargant Florence, P.* The Statistical Method in Economics and Political Science, 5) *Žižek,* Grundriss der Statistik, 6) *Wolff, H.* Wirtschafts-Statistik.

[1] *Wolff,* Wirtschaftsst., 27.

III.

Gyventojų socialekonominių žymių statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Bowley, A.,* The Nature ant Purpose of the Measurement of Social Phenomena; 2) *Mombert,* Bevölkerungslehre, pp. 239 ir sek.; 3) *Mayr,* Statistik und Gesellschaftslehre, II; pp.: 65—86, 189—203, 565—650, 817—842; 4) *Meerwarth,* Nationaloekonomie und St., 28—108 pp.; 5) *Žižek,* Grundriss der St., 239—257 ir 275—287 pp.; 6) *Wolff, H.,* Wirtschafts-St., 84—98; 7) *Zahn, Fr.,* Beruf und Berufsstatistik (Handw. der Staatsw., II, 524—581); 8) *Sartorius von Waltershausen, A.,* Auswanderung (Handw. der Staatsw., II, 60—115); 9) *Platzer, H. J.,* Die Steigerung der Erwerbsziffer... (Jahrbücher für Nationalök. u. Statistik, September, 1931); 10) *Günther, E.,* Der Geburtenrückgang als Ursache der Arbeitslosigkeit (Jahrb. f. Nat. u. Statistik, Juni, 1931); 11) *Woytinsky,* Die Welt in Zahlen, I, pp. 23—35, 53—57 ir 111—129; 12) *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Lietuvos Gyventojai, b) Lietuvos Statistikos Metraštis (1924—26 ir sek.); 13) *Statistisches Reichsamt,* Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1930 ir kt.; 14) *Institut Internationale de Agricole,* Annuaire Internationale de Statistique Agricole, 1927/28 ir kt.; 15) *Institut Internationale de Statistique, Office Permanent,* Mensuel Statistique 1929, 1930 ir kt.; 16) *National Bureau of Economic Research,* International Migrations, New York, Vol. I. Statistics, Vol. II. Interpretations.

1.

Bendrosios pastabos.

Gyventojų socialekonominių žymių galima būtų pririnkti nemaža, ypač jei daugiau dėmesio kreipti į socialinį gyvenimą. Tačiau mums čia svarbūs tik tie socialiniai veiksniai arba reiškiniai, kurie betarpiškai arba patys veikia ekonominį gyvenimą — arba ekonominio gyvenimo (jo sąlygų) yra veikiami. Šios kategorijos priklauso:

a) bendrasis gyventojų skaičius ir santykis su plotu, taip pat aglomeracija (susikaupimai): tam tikri ūkiniai veikiniai yra reikalingi atitinkamo gyventojų minimumo (pav., intensyviška žemdirbystė yra reikalinga daugiau darbo jėgų, o tuo pačiu ir gyventojų, kaip ekstensyviška; pramonė, ypač stambioji, yra reikalinga didesnio gyventojų susikaupimo tam tikrose vietovėse, kaip žemės ūkis ir t. t.);

b) gyventojų prieauglis bei migracija, nuo kurių pareina: 1) ekonominio progreso bei plėtimosi likimas, 2) gyventojų darbingumo ir ekonominio pajėgumo laipsnis; ir

c) gyventojų sudėtis darbingumo, verslo ir socialinės padėties pažymiais.

Tuo būdu mes turime aiškiai aprėžtą gyventojų socialekonominių žymių ir pažymių kompleksą, kuris statistikos metodais privalo būti ištirtas.

Visų pirma statistikas turi išaiškinti statistinės medžiagos gavimo klausimą, būtent: a) ar reikalinga savarankiškai numatytam reikalui statistikos medžiagą rinkti, b) ar tikslingiau bus reikalingos žymės bei pažymiai išaiškinti prie progos, renkant statistikos medžiagą kuriam nors kitam reikalui, ar gal — c) reikiamoji statistikos medžiaga jau yra kur nors statistikos šaltiniuose; pastaruoju atvėju reikalinga tik tų šaltinių ypatybės pažinti ir atitinkamais metodais turimoji statistikos medžiaga numatytam reikalui panaudoti.

2.

Bendrasis gyventojų skaičius, jų sudėtis ir pasiskirstymas.

Daryti gyventojų surašymą speciališkai socialekonominės statistikos reikalui paprastai nebūtina, išskiriant tokius kraštus, kur sistematiškai vedamos gyventojų statistikos visai nėra; bet ir šiuo atvėju specialinio metodo gyventojų skaičiui ir kt. nustatyti nėra ir nereikalinga. Socialekonominė statistika čia pilnai gali pasitenkinti ir pasitikėti tais duomenimis, kurie yra bendruose demografinės (gyventojų) statistikos šaltiniuose, ir visa, ko jai reikalinga, tai tų šaltinių pažinimo. Bet čia tuojau prasideda ir specialinių, su socialekonomine statistika susijusių, gyventojų statistikos šaltinių ypatybių tyrimas.

a) Gyventojų statistikos šaltinių ir duomenų tikrumo statistinė tikimybė ne surašymo metams.

Gyventojų statistikos duomenų mažesnis ar didesnis tikrumas pareina nuo daugelio aplinkybių. Tačiau šiandien laikoma jau pakankamai įrodyta, kad tikriausią ir patikimiausią gyventojų skaičių duoda tiesioginis ir visuotinis surašymas.

Vienok toki surašymai per daug dažnai nedaromi. Lietuvoj, pav., pirmasis toks surašymas buvo 1897 m., o antrasis ir ligi šiol (1932 m.) paskutinis 1923 m. Tuo tarpu socialekonominei statistikai dažnai gali būti reikalingi duomenys ir tokiems metams, kuriems surašymo duomenų nėra. Demografinė (gyventojų) statistika čia turi pakankamai metodų gyventojų skaičiui su mažesne ar didesne tikimybe nustatyti ir tarp dviejų surašymų esančiam bet kuriam metų tarpui (interpoliuoti) arba paskutinio visuotinio surašymo duomenis privesti ligi pačių pastarųjų laiku (ekstrapoliuoti) ir net (tikimybių spėjamuoju metodu) nustatyti ateičiai. Bedrajam gyventojų skaičiui nustatytieji toki interpoliuoti arba ekstrapoliuoti duomenys, jei tik pakankamai atsargiai skaičiuojama, gali būti visai netoli tikrenybės. Bet daug sunkiau jau bus interpoliacijos arba ekstrapoliacijos keliu gautuosius duomenis detalizuoti, ir čia, kaip žinoma iš statistikos teorijos bei interpoliacijos metodų, duomenų patikimumas bus juo mažesnis, juo daugiau bus interpoliuotinų detalių ir juo didesnis tarpas skirs nuo visuotiniojo surašymo.

Socialekonominei statistikai labai dažnai svarbu yra žinoti tikrasis gyventojų skaičius ir jų pasiskirstymas gyvenamomis vietomis kiek galint pačiu naujausiu laiku. O kadangi pas mus paskutinis gyventojų surašymas buvo 1923 metais, tat duomenys 1929 arba 1930 metams tegali būti gauti tik ekstrapoliacijos keliu. Centralinis Statistikos Biuras savo biuleteniuose, o paskui ir metraščiuose, paskelbia kiekvienų metų sausio 1 d. spėjamuosius gyventojų skaičiaus duomenis visam Lietuvos plotui ir atskirom apskritim bei kai kuriems miestams. Iš pridedamos tabelės I matyti, kuo būdu C. St. B. gyventojų skaičių ir jų pasiskirstymą gyvenamomis vietomis 1930 m. sausio 1 d. yra nustatęs (žiūr. pusl. 48/49).

Iš pridedamos tabelės I matyti, kad C. St. Biuras atskiriems po surašymo metams gyventojų kiekį nustato atsižvelgdamas vien naturalinio gyventojų prieauglio. Šis metodas tam tikromis sąlygomis gali duoti visai patikimus duomenis. O pagrindinės sąlygos yra šios:

1) turi būti visai tiksli ir patikima naturalinio gyventojų judėjimo statistika,

Gyventojų skaičius Lietuvoje

Eilės Nr.	APSKRITYS	Gyventojų skaičius 1929 m. sausio 1-ai dienai		
		Vyrų	Moterų	Ab. lyčių
1	Alytaus apskr.	58 416	61 466	119 882
2	Biržų „	47 726	53 350	101 076
3	Kauno „	52 542	55 944	108 486
4	Kauno miest.	50 517	46 018	96 535
5	Kėdainių apskr.	43 559	47 960	91 519
6	Kretingos „	47 286	54 239	101 525
7	Mariampolės apskr. . . .	47 355	49 357	96 712
8	Mariampolės miest. . . .	4 568	5 241	9 809
9	Mažeikių apskr.	35 332	40 652	75 984
10	Panevėžio „	66 538	75 162	141 700
11	Panevėžio miest.	9 679	10 463	20 142
12	Raseinių apskr.	54 349	61 252	115 601
13	Rokiškio „	41 770	46 516	88 286
14	Šeinų „	20 063	21 455	41 518
15	Šakių „	33 252	37 468	70 720
16	Šiaulių „	91 749	102 829	194 578
17	Šiaulių miest.	11 369	11 191	22 560
18	Tauragės apskr.	56 264	63 528	119 792
19	Telšių „	39 641	46 768	86 409
20	Trakų „	41 446	44 484	85 930
21	Ukmergės „	59 602	63 593	123 195
22	Ukmergės miest.	5 775	5 366	11 141
23	Utenos apskr.	57 022	59 567	116 589
24	Vilkaviškio „	41 878	43 807	85 685
25	Zarasų „	21 959	23 964	45 923
26	Klaipėdos „	15 222	16 296	31 518
27	Klaipėdos miest.	17 142	19 491	36 633
28	Pagėgių apskr.	19 006	20 845	39 851
29	Šilutės „	17 517	19 799	37 316
	Iš viso .	1 108 544	1 208 071	2 316 615

2) neturi būti jokių žymesnių pasikeitimų gyventojų gyvenamos vietos atžvilgiu (vidaus migracijos),

3) neturi būti žymesnės tarptautinės migracijos (emigracijos bei imigracijos) — arba ji neturi gyventojų skaičiaus nei pasiskirstymo pakeisti.

Jei mes šiuo atžvilgiu panagrinėsime mūsų Centr. St. Biuro patiektuosius gyventojų skaičiaus duomenis, tai rasime, kad

Tabelė I.

1930 m. sausio 1 dienai[1].

Naturalinis gyvent. prieauglis 1929 m.			Gyventojų skaičius 1930 m. sausio 1-ai dienai		
Vyrų	Moterų	Ab. lyčių	Vyrų	Moterų	Ab. lyčių
1 009	876	1 885	59 425	62 342	121 767
404	354	758	48 130	53 704	101 834
692	842	1 534	53 234	56 786	110 020
422	361	783	50 939	46 379	97 318
468	466	934	44 027	48 426	92 453
671	627	1 298	47 957	54 866	102 823
634	726	1 360	47 989	50 083	98 072
26	24	50	4 594	5 265	9 859
361	346	707	35 693	40 998	76 691
618	605	1 223	67 156	75 767	142 923
59	43	102	9 738	10 506	20 244
653	631	1 284	55 002	61 883	116 885
292	326	618	42 062	46 842	88 904
326	301	627	20 389	21 756	42 145
260	339	599	33 512	37 807	71 319
727	719	1 446	92 476	103 548	196 024
109	114	223	11 478	11 305	22 783
766	725	1 491	57 030	64 253	121 283
477	380	857	40 118	47 148	87 266
642	636	1 278	42 088	45 120	87 208
627	574	1 201	60 229	64 167	124 396
71	31	102	5 846	5 397	11 243
545	458	1 003	57 567	60 025	117 592
487	449	936	42 365	44 256	86 621
248	185	433	22 207	24 149	46 356
97	68	165	15 319	16 364	31 683
91	32	123	17 233	19 523	36 756
143	98	241	19 149	20 943	40 092
92	70	162	17 609	19 869	37 478
12 017	11 406	23 423	1 120 561	1 219 477	2 340 038

ne visos čia minėtos sąlygos yra tokios, kad pilnai garantuotų duomenų tikrumą. Teisybė, nepasitikėti naturalinio gyventojų judėjimo duomenimis nėra jokio pagrindo, ir jei čia pasitaiko kokių netikslumų, tai jie nedidesni, kaip ir kitų kraštų naturalinio gyventojų judėjimo statistikoj. Tačiau jau yra

[1] Statistikos Biuletenis, 1930, 2.

rimto pagrindo manyti, kad vidaus migracija pas mus nėra tiek nežymi, kad per septynis metus po surašymo žymesnių pakitimų nebūtų sudariusi. Pav., visi žinome, kad į Kauną ir kitus stambesnius miestus gana daug žmonių pastarais keliais metais atsikėlė iš provincijos, ypač sodžiaus gyventojų. Tegu vienų metų toki persikėlimai daug nenusveria, bet per septynetą metų gali atskirų vietovių gyventojų skaičių žymiai pakeisti. Taigi vidaus gyventojų migracijos sudarytų pakitimų neatsižvelgimas jau duoda rimto pagrindo abejoti patiektų duomenų tikrumu atskirose vietovėse.

Tačiau bendrasis gyventojų skaičius visoj valstybėj del vidaus migracijos sudarytųjų aglomeracijos kitimų pasikeisti negali. Taigi abejoti tėra pagrindo del gyventojų skaičiaus, pav., Kaune, Biržuose ar Šakių apskr., bet ne del visos Lietuvos gyventojų bendrojo skaičiaus. Del šios priežasties, taip pat del to, kad vidaus migracija nėra ir negali būti tiksliai registruojama, šios sąlygos nevykdymą galima laikyti kad ir nepageidaujamu, bet pateisinamu.

b) Tarptautinės migracijos įtaka gyventojų skaičiui ir sudėčiai.

Bet patiektieji duomenys yra paruošti neatsižvelgiant ne tik vidaus, bet ir tarptautinės migracijos. Tai nėra didelis statistikos defektas, jei tarptautinė migracija yra labai nežymi arba jei emigracija ir imigracija viena antrą papildo. Tačiau šiuo atvėju, rodos, pas mus padėtis yra blogesnė. Pavyzdžiui, to paties Centr. St. Biuro duomenimis, 1929 m. emigravo į užsienius beveik 16 tūkst. žmonių, taigi sudarė 68% viso natūralinio prieauglio. Kai kuriuose rajonuose emigracija buvo žymiai didesnė už natūralinį prieauglį (pav. Šiaulių miesto emigracija 1000 gyventojų pasiekė 16,5, o natūralinis prieauglis tiktai 7,5 gyv.; Ukmergėj emigracija siekia 12,7 mieste ir 12,5 apskrityj, o natūralinis prieauglis tik 9,8 mieste ir 9,1 apskr.). Tegu ir svetimšalių šiek tiek imigravo į Lietuvą arba emigrantų sugrįžo, bet vis delto jie toli gražu negali išlyginti emigrantų padarytojo nuostolio (imigravo 1929 m. 408 asmenys). Kad matytume, kokios didelės įtakos gali padaryti emigracijos neatsižvelgimas, mes koreguojame Centr. St. Biuro

patiektą tabelę emigracijos duomenimis ir gauname štai kokį vaizdą:

Tabelė II.

Gyventojų skaičius Lietuvoje 1930 m. sausio 1 d. koreguotas 1929 m. emigracijos duomenimis[1].

Eilės Nr.	APSKRITYS	Bendras gyv. skaičius 1929 m. sausio m. 1 d.	Naturalinis gyv. prieauglis 1929 m.	Emigravusieji iš Lietuvos 1929 m.	Bendras gyv. skaičius 1930 m. sausio m. 1 d.	1930. I. 1. gyventojų buvo daugiau (+) mažiau (—) 1929. I. 1.
1	Alytaus apskr.	119 882	1 885	1 151	120 616	+ 734
2	Biržų „	101 076	758	557	101 277	+ 201
3	Kauno „	108 486	1 534	672	109 348	+ 862
4	Kauno miest.	96 535	783	934	96 384	— 151
5	Kedainių apskr.	91 519	934	625	91 828	+ 309
6	Kretingos „	101 525	1 298	93	102 730	+ 205
7	Mariampolės „	96 712	1 360	644	97 428	+ 706
8	Mariampolės m.	9 809	50	85	9 774	— 35
9	Mažeikių apskr.	75 984	707	238	76 453	+ 469
10	Panevėžio „	141 700	1 223	1 046	141 877	+ 177
11	Panevėžio miest.	20 142	102	245	19 999	— 143
12	Raseinių apskr.	115 601	1 284	554	116 331	+ 730
13	Rokiškio „	88 286	618	1 032	87 872	— 404
14	Seinų „	41 518	627	386	41 759	+ 241
15	Šakių „	70 720	599	203	71 116	+ 396
16	Šiaulių „	193 578	1 446	1 151	194 873	+ 295
17	Šiaulių miest.	22 560	223	372	22 411	— 149
18	Tauragės apskr.	119 792	1 491	344	120 939	+1147
19	Telšių „	86 409	857	466	86 800	+ 391
20	Trakų „	85 930	1 278	1 007	86 201	+ 271
21	Ukmergės „	123 194	1 201	1 315	123 081	— 114
22	Ukmergės miest.	11 141	102	141	11 102	— 39
23	Utenos apskr.	116 589	1 003	1 456	116 136	— 453
24	Vilkaviškio „	85 685	936	634	85 987	+ 302
25	Zarasų „	45 923	433	502	45 854	— 69
26	Klaipėdos kraštas	145 318	691	146	145 863	+ 545
	Iš viso	2 316 615	23 423	15 999	2 324 039	+7424

Čia mes jau matome, kad bendrasis gyventojų skaičius išeina visa 15999 mažesnis, o visai eilei vietovių 1930 m. sausio 1 d. tenka gyventojų mažiau, kaip 1929 m. sausio 1 d. Ir tai yra rezultatai tik vienų metų emigracijos. Jei panašia kryptimi ir lygiu tempu eitų emigracija keletą ar keliolika metų, tai gyventojų skaičiaus duomenys, paremti vien natura-

[1] Tabelė sustatyta „Statistikos Biuletenio“ 1930 m. 2 (76) ir 3 (77) nr. duomenimis.

linio gyventojų judėjimo kitimais, gali labai tolimi būti nuo tikrenybės. O tai nėra jau toks mažmožis, nes socialekonominei statistikai, arba socialinės ar ekonominės politikos praktikos reikalui, kaip tik gali daug nusverti, ar, pav., tokioj Ukmergėj yra 10000 gyventojų ar 11000, ar gal tik 9000; ar Kaune yra 90.000 arba 120.000 gyventojų.

Tabelė III.

Vyrų skaičius Lietuvoje 1930 m. sausio 1 d., koreguotas vyrų emigracijos duomenimis[1]

Eilės Nr.	Apskritys	Bendras vyrų skaičius 1929 m. sausio m. 1 d.	Naturalinis vyrų prieauglis 1929 m.	Emigravusieji iš Lietuvos vyrai 1929 m.	Bendras vyrų skaičius 1930 m. sausio m. 1 d.	1930. I. 1. vyrų buvo daugiau (+) arba mažiau (—), kaip 1929. I. 1.
1	Alytaus apskr. . .	58 416	1 009	679	58 746	+330
2	Biržų „ . .	47 726	404	311	47 819	+ 93
3	Kauno „ .	52 542	692	413	52 821	+279
4	Kauno miest. . . .	50 517	422	492	50 447	— 70
5	Kedainių apskr. . .	43 559	468	425	43 602	+ 43
6	Kretingos „ . .	47 286	671	54	47 903	+617
7	Mariampolės apskr.	47 355	634	354	47 635	+280
8	Mariampolės miest.	4 568	26	35	4 559	— 9
9	Mažeikių apskr. . .	35 332	361	156	35 537	+205
10	Panevėžio „ . .	66 538	618	734	66 422	—116
11	Panevėžio miest. .	9 679	59	134	9 604	— 75
12	Raseinių apskr. . .	54 349	653	356	54 646	+297
13	Rokiškio „ . .	41 770	292	669	41 393	—377
14	Seinų „ . .	20 063	326	236	20 153	+ 90
15	Šakių „ . .	33 252	260	116	33 396	+144
16	Šiaulių „ . .	91 749	727	743	91 733	— 16
17	Šiaulių miest. . . .	11 369	109	214	11 264	—105
18	Tauragės apskr. . .	56 264	766	232	56 798	+534
19	Telšių „ . .	39 641	477	286	39 832	+191
20	Trakų „ . .	41 446	642	667	41 421	— 25
21	Ukmergės „ . .	59 602	627	886	59 343	—259
22	Ukmergės miest. .	5 775	71	78	5 768	— 7
23	Utenos apskr. . .	57 022	545	1 000	56 567	—455
24	Vilkaviškio „ . .	41 878	487	360	42 005	+127
25	Zarasų „ . .	21 959	248	372	21 835	—124
26	Klaipėdos kraštas .	68 887	423	112	69 198	+311
		1 108 544	12 017	10 114	1 110 447	1 903

[1] Žiūr. „Statistikos Biuletenis“ 1930 m. 2 (76) ir 3 (77) Nr.

Tarptautinės migracijos neatsižvelgimas socialekonominei statistikai reikalingus duomenis gali dar daugiau iškreipti, jei emigruoja ne proporcionališkai visi gyventojų sluoksniai, o tam tikros grupės prasikiša, kitos gi atsilieka. Pav., 1929 m. iš viso emigravo 15999 žmonių, bet iš to skaičiaus moterų buvo tik 5885, o vyrų — 10114, t. y. beveik dvigubai. Tokio nelygaus pasiskirstymo rezultatai atskiruose rajonuose matyti iš tabelės III (žiūr. psl. 52).

Tabelė III parodo, kad 1929 m. emigravo beveik visas vyrų naturalinis prieauglis, o daugumoj vietų 1930 m. sausio 1 d. vyrų buvo mažiau, kaip prieš metus laiko.

Kokios reikšmės turi skaičiavimo metodas gyventojų skaičiui ir su tuo susijusiems socialekonominio gyvenimo reiškiniams, mes lengviau suprasime, jei pamėginsime bent apytikriai apskaičiuoti Lietuvos gyventojų prieauglį ir santykį su gyvenamu plotu įvairiais metodais. Pagrindan paimsime tik naturalinį prieauglį, kaip jis patiekiamas Centralinio Statistikos Biuro, ir koreguosime prieinamais migracijos duomenimis. Čia mes vėl surasime progos praktikos pavyzdžiui panaudoti atitinkamus statistinio skaičiavimo bei analizo metodus.

Jei mes paimsime pagrindan 1923 m. surašymo duomenis, tai turime neužmiršti, kad patsai surašymas buvo daromas 1923 m. rugsėjo 17 d. ir lietė Didž. Lietuvą be Klaipėdos krašto. Bet gyventojų judėjimo duomenys gaunami ir grupuojami pilnais mėnesiais, taigi ir tolimesnis gyventojų skaičiaus nustatymas bet kuriai kitai (ne paskutinei ar pirmajai) mėnesio dienai sudaro gana didelių technikinio pobūdžio sunkenybių. Paprastai gyventojų skaičiaus einamieji duomenys patiekiami kiekvienų metų sausio 1 d. Šią datą yra pasirinkęs ir Centr. St. Biuras. Turint galvoje, kad 1923 metais didelės tarptautinės migracijos nėra buvę, galima prileisti, kad C. St. Biuro patiektieji gyventojų skaičiaus duomenys 1923 ir 1924 m. sausio 1 d., kurie paremti 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymu ir tų pačių metų naturalinio gyventojų judėjimo duomenimis, labai daug nuo tikrybės atsitolint negalėjo, — prie sąlygos, jei pakankamai patikimi duomenys yra gauti Klaipėdos kraštui. Tačiau del Klaipėdos krašto tam metui duomenų patikimumo galima jau daugiau abejoti, nes pirmasis

po karo tiesioginis visuotinas surašymas buvo darytas tik 1925 m. sausio 20 d., taigi tarpas jau pakankamai ilgas, kad migracija galėjo didesnės įtakos padaryti.

Mūsų pavyzdiniam uždaviniui mes prileisime, kad vis delto ir Klaipėdos kraštui 1923 ir 1924 m. sausio 1 d. gyventojų skaičiaus bendrieji duomenys buvo tikri ir patikimi, taigi ir bendrasis gyventojų skaičius visai Lietuvai 1924 m. sausio 1 d., kurį C. St. B. nustato 2 mil. 176 tūkst., taip pat pripažįstamas tikru ir skaičiavimo pagrindui pilnai patikimu. Tolimesniems skaičiavimams mus neinteresuoja taip pat ir vidaus migracija, kadangi bendrojo gyventojų skaičiaus ji paveikti negali (tačiau didelės reikšmės turėtų, jei mūsų uždavinys būtų nustatyti gyventojų skaičių kiekvieniems metams ir atskirose vietose arba apskrityse). Bet tarptautinė migracija paneigta būti negali, kadangi, kaip matėme, 1929 metais emigracija į užsienius ne tik žymiai paveikė bendrąjį gyventojų skaičių, bet atskiruose rajonuose, lyginant su 1929 m. sausio 1 d., visai iškreipė ir kitėjimo kryptį.

Lietuvos užsieninės migracijos statistikos šaltiniai yra pilnai patikimi ttk nuo 1927 m., nes tik tada buvo pradėta sistematiška individualinė išeivių registracija statistikos reikalui, Ligi to laiko turimieji emigracijos statistikos duomenys rodo ne faktiškąjį išeivių skaičių, o tik emigrantams išduotųjų vizų skaičių. Ši aplinkybė būtų nereikšminga, jei vizos būtų buvusios išduodamos kiekvienam emigrantui atskirai ir visi gavusieji vizas būtų iškeliavę. Tačiau tikrenybėje vizos būdavo išduodamos ne tik individualinės, bet ir kolektyvinės (visai šeimai viena viza). Iš kitos pusės, toli gražu ne visi gavę vizas tikrai ir iškeliavo. Kokia proporcija buvo kolektyvinių vizų ir kuri dalis vizas gavusiųjų neišvažiavo — sunku tikrai pasakyti. Kai kurie stebėtojai spėja, kad vizas gavusiųjų ir neišvažiavusiųjų skaičius maždaug atitinka tą skaičių, kuris tenka kolektyvinių vizų šeimos narių priedėlį. Šis spėjimas gali atitikt tikrenybę, bet gali ir neatitikti. Nuodugniai dalyką tyrinėjant, toksai spėjimas būtinai reikėtų patikrinti kuriuo nors reprezentacinės statistikos metodu.

Pasiimtam uždaviniui tuo tarpu prileisime, kad tasai spėjimas, jį patikrinus, pasitvirtino, ir tuo būdu turimieji emigra-

cijos duomenys ir prieš 1927 m. emigracijos statistikos reformą buvo tikri ir patikimi. Bet vis delto pačios migracijos įtakos gyventojų skaičiaus kitėjimui toksai prileidimas dar neišaiškina, nes be emigracijos — yra ir imigracija, kurios kontingentą sudaro atkeliavusieji apsigyventi svetimšaliai ir grįžtantieji atgal buvusieji emigrantai. O šioj srityj statistikos šaltiniai dar mažiau patikimi, nes reemigrantai, kurie nebuvo priėmę svetimos pilietybės, visai neregistruojami statistikos reikalui, o anų metų svetimšaliams yra apytikriai duomenys tik tiems, kurie išsiima nuolatinius leidimus Lietuvoj gyventi; be to, šios rūšies duomenys pradėti skelbti tik pastaraisiais keliais metais.

Taigi vėl susiduriame su neišspresta problema. Ir vėl tenka vaduotis tik „žinovų" subjektyviniais spėjimais, sulig kuriais reemigracija savųjų piliečių bendrai esanti (ar bent ligi 1930 metų buvusi) minimalinė ir be didesnės reikšmės, o apsigyvenusių svetimšalių, kuriuos būtų galima vadinti imigrantais, esą šiek tiek mažiau, kaip dokumentų registracija rodo (būna atsitikimų, kad gavęs apsigyvenimo leidimą jo pilnai neišnaudoja; taip pat gali atsitikti, kad tam pačiam asmeniui apsigyvenimo termino pratęsimas įregistruojamas iš naujo). Kadangi kitokio patikrinimo tuo tarpu padaryti negalima, tat

Tabelė IV.

Gyventojų skaičius sausio 1 d.

METAI	Atsižvelgiant vien naturalinio prieauglio	Atsižvelgiant naturalinio prieauglio ir užsieninės migracijos	Metinis prieauglio koeficientas (100 gyv.) atsižvelgiant		1 qkm. tenka gyventojų atsižvelgiant	
			vien naturalinio prieauglio	naturalinio prieauglio ir užsieninės migracijos	vien naturalinio prieauglio	naturalinio prieauglio ir užs. migracijos
1923	2 146,5	2 146,5	1,4	1,3	39	39
1924	2 176,0	2 174,8	1,3	1,3	39	39
1925	2 203,7	2 203,0	1,2	1,1	39	39
1926	2 229,9	2 227,2	1,3	0,9	40	40
1927	2 259,2	2 246,5	1,2	0,4	41	40
1928	2 286,4	2 256,1	1,3	1,0	41	41
1929	2 316,6	2 279,5	1,0	0,3	42	41
1930	2 340,0	2 287,3	1,2	0,3	42	41

gausime sutikti, kad tie spėjimai mažiau ar daugiau atitinka tikrenybę. O kadangi iš visuotino gyventojų surašymo žinome bendrąjį svetimšalių skaičių 1923 m., tat skirtumas tarp to skaičiaus ir dabartinio parodys apytikrį imigracijos dydį.

Čia minėtais pagrindais yra sudaryta sekanti tabelė, kur parodyta naturalinio prieauglio ir migracijos veiksnių įtaka gyventojų skaičiui nuo 1923 m. (žiūr. pusl. 55).

Iš pridedamosios tabelės matome, kad gyventojų prieauglis ir patsai skaičius, taip pat gyventojų santykis su plotu, žymiai skiriasi sulig tuo, ar skaičiavimo pagrindan dėsime surašymo duomenis atsižvelgdami vien naturalinio prieauglio, ar atsižvelgsime ir užsieninės migracijos; ir skirtumas bus juo didesnis, juo daugiau atsitolinsime nuo visuotinojo surašymo datos.

3.

Gyventojų santykis su gyvenamų ir ūkio reikalams naudojamu plotu.

Iš praeito skyriaus mes matėme, kad gyventojų skaičius ne surašymo datai daug pareina nuo visos eilės aplinkybių arba gyventojų statistikos kitų šakų, o pirmoj eilėj nuo to, kiek pilnai ir tiksliai atsižvelgiama naturalinio ir nenaturalinio gyventojų judėjimo. Bendrai paėmus, gyventojų skaičiaus tikrumas bus juo mažesnis, juo data yra tolimesnė nuo buvusio tiesioginio ir visuotino surašymo (gyventojų skaičiui ir sudėčiai nustatyti civilizuotuose kraštuose tinkamiausias metodas yra — visuotinas ir tiesioginis surašymas). Šis dėsnis galioja ne tik kurio vieno krašto gyventojų statistikai, bet visam vad. civilizuotam pasauliui. Del to tat ir socialekonominei statistikai naudojant bet kurios šalies naujausius duomenis, visuomet pravartu pasiteirauti (ir pažymėti), kada yra buvęs paskutinis visuotinis surašymas.

Visoj Lietuvoj vienu metu tokio surašymo nėra buvę. CSB gyventojų santykį su gyvenamu plotu visai Lietuvai tėra nustatęs 1924 m. sausio 1 d., ir pagrindan paėmė Didž. Lietuvai gyventojų surašymo duomenis 1923 m. rugsėjo 17 d., o Klaipėdos kraštui — surašymo duomenis 1925 m. sausio 20 d. Praktikos reikalui šitoks statistinio skaičiavimo būdas gali būti laikomas pakankamu, nors ir neideališku.

Tabelė V.

Lietuvos administracinis sutvarkymas, žemės plotas ir gyventojai[1].

Eilės Nr.	APSKRITYS	Žemės plotas kv. klm.	Apgyventos vietos			Gyventojų skaičius surašymo metu	Miesto gyv. % % bendrame gyventojų skaič.	Gyventojų tirštumas kv. klm.
			Miestai	Miesteliai ir bažnytkaim.	Kitos gyv. vietos			
1	Alytus . . .	2 849	1	16	1 061	109 678	5,8	38,5
2	Biržai . . .	2 709	1	7	1 323	95 378	5,6	33,2
3	Kaunas . . .	2 618	1	14	1 992	98 918	4,2	37,8
4	Kauno miest. .	34	1	2	42	92 446	88,2	2 130,7
5	Kedainiai . . .	2 403	1	12	1 064	86 099	8,6	35,8
6	Kretinga . . .	2 579	1	20	515	93 875	4,4	36,4
7	Mariampolė . .	2 185	2	11	878	89 732	8,7	41,1
8	Mariampolės m.	14	1	—	—	9 488	100,0	677,7
9	Mažeikiai . . .	2 070	1	15	482	71 104	6,0	34,3
10	Panevėžys . .	4 324	1	16	3 054	133 878	2,4	31,0
11	Panevėžio miest.	30	1	—	6	19 197	87,8	639,9
12	Raseiniai . . .	3 087	2	17	1 582	108 024	9,0	35,0
13	Rokiškis . . .	2 255	1	13	1 474	83 220	5,2	36,9
14	Seinai	1 263	—	6	362	38 207	—	30,2
15	Šakiai	1 773	2	10	667	67 474	7,6	38,1
16	Šiauliai . . .	5 867	2	23	2 445	182 278	5,6	31,1
17	Šiaulių miest. .	24	1	—	11	21 387	84,8	891,1
18	Tauragė . . .	3 351	1	13	1 172	110 965	4,9	33,1
19	Telšiai	2 601	2	13	771	80 452	11,1	30,9
20	Trakai	2 191	—	13	1 242	78 636	—	35,9
21	Ukmergė . . .	3 185	—	19	2 218	115 705	—	36,2
22	Ukmergės miest.	14	1	—	11	10 604	95,2	757,4
23	Utena	3 090	1	16	2 094	108 060	4,5	35,3
24	Vilkaviškis . .	1 412	3	7	537	80 609	21,8	57,1
25	Zarasai . . .	1 314	1	3	991	42 657	8,9	32,4
26	Klaipėda . . .	814	—	9	236	30 409	—	37,4
27	Klaipėdos miest.	30	1	—	—	35 845	100,0	1194,8
28	Pagėgiai . . .	928	—	12	189	38 987	—	42,0
29	Šilutė	644	—	9	126	36 404	—	56,5
	Iš viso	55 658	30	296	24 645	2 170 616	13,1	39,0

Socialekonominei statistikai turi svarbos gyventojų susikaupimas atskiruose rajonuose ar vietovėse. Iš patiektosios

[1] L. Statistikos Metraštis 1927/28 m. p. 1.

tabelės V, pav., matyti, kad vidutinis gyventojų tirštumas Lietuvoje 1924 m. pradžioje siekė 39 žm. 1 qkm, bet atskiruose rajonuose arba vietovėse tirštumas viršijo ir 2000 žmonių 1 qkm, nors būta rajonų ir tik su 30 gyv. 1 qkm.

Statistinės metodologijos atžvilgiu CSB patiektoji tabelė yra netvarkoj, nes gyventojų santykis su plotu skaičiuotas dviem skirtingais principais: administratyviškai regionaliniu (apskritimis) ir aglomeraciniu (atskiromis vietovėmis arba miestais). Tik toks dviejų skirtingų principų dėjimas skaičiavimo pagrindan ir galėjo duoti tokius nepaprastai didelius nukrypimus nuo vidutinio gyventojų tirštumo: nes aišku, kad Kaune ar kitam mieste 1 qkm. turi būti gyventojų daug daugiau, kaip tokiame Zarasų ar Panevėžio apskrity, kur gyventojų santykis išskaičiuotas ne tik gyvenamai žemei, bet ir miškams, vandenims ir t. t.

Kad toks metodologinis nenuoseklumas yra vengtinas, rodo ir patiektosios tabelės kai kurie detaliai. Pav., priešpaskutinėj skiltyj norėta parodyti miesto gyventojų santykis %,%. O išėjo nesąmonė, nes pav., Vilkaviškio apskrityj parodyta 22% miesto gyventojų, o Kauno — tik 4%, be to, Kauno mieste teparodyta tik 88% miesto gyventojų, tuo tarpu Klaipėdoj ir Mariampolėj — pilnas 100%. Tuo būdu patiektoji tabelė iškreipia ne tik bendrąjį gyventojų pasiskirstymo vaizdą rajonais, bet neduoda nė aglomeracinio pavaizdumo, kadangi tabelėje yra parodyta miestų 30, o duomenys patiekti tik 6 miestams.

Statistiškai metodologinis nenuoseklumas ypač krinta į akį palyginus tabelės 3-ją (Kauno) ir 27 (Klaipėdos) eiles. Kauno mieste bendrasis gyventojų skaičius parodytas 92.446 žmonės, kurie gyvena 34 qkm plote. Klaipėdos mieste parodyta 35.845 gyventojai 30 qkm plote. Tuo būdu gyventojų skaičiaus atžvilgiu Kaunas parodytas didesnis 158%, o ploto atžvilgiu — tik 13%. Ir vis delto Kaune parodyta tik 88% miesto gyventojų, o Klaipėdoj 100%. Delko? Delto, kad Klaipėdos statistikos biuras priemiesčių ir primiestinių vietovių gyventojus visai tikslingai priskaitė prie miesto gyventojų, o Kaune CSB — juos išskyrė (Kaune yra parodyti atskirai dar du miesteliai ir net 42 kitos gyvenamos vietos).

Metodologiniu atžvilgiu gyventojų santykį su gyvenamu plotu, arba tirštumą, reikia skirti nuo aglomeracijos — susispietimo atskirose vietovėse. Administratyviškai regionalinis gyventojų santykis su plotu rodys, pav., vidutinį gyventojų tirštumą 1 qkm visoj Lietuvoj arba atskirose jos apskrityse ar valsčiuose. Čia skaičiavimo pagrindan dedamas visas plotas, kuris atitinka to rajono formališkai arba juridiškai suprantamą administracinį plotą, visai nežiūrint į tai, kad tame plote gali būti ir toki rajonai, kur žmogus iš viso gyventi negali ir jo jokios ūkinės naudos neturi. Šiuo principu paėmus gyventojus su žemės plotu mes ir gaunam, pav., visoj Lietuvoj 39 gyventojus 1 qkm, Alytaus apskrityj — 38,5 gyv., Vilkaviškio apskr. — 57,1 gyv. ir t. t. Tuo pačiu principu išskaičiuotas gyventojų santykis su plotu kituose kraštuose arba valstybėse rodo, pav., kad

1 qkm žemės plote gyvena:

Vokietijoj	sulig	1925	m.	surašymu	134
Latvijoj	„	1930	„	„	29
Estijoj	„	1922	„	„	23
Lenkijoj	„	1921	„	„	70
Rusijoj (Europ.)		1926	„	„	20
Anglijoj	„	1921/2	„	„	151
Belgijoj	„	1920	„	„	245
Danijoj	„	1925	„	„	80

Bet šitie skaičiai visai dar nerodo ne tik aglomeracijos, bet nė gyventojų tirštumo atskiruose rajonuose. Pav., visoj Vokietijoj vidutinis gyventojų tirštumas sudaro 134 gyv. 1 qkm, bet Rytų Prūsuose tėra tik 61, Saksonijoj 333 ir t. t. Anglijoj tirštumas 151 gyv., bet Škotijoj tik 63, kitur 25. Tas pats reiškinys ir kituose kraštuose.

Šioj vietoj aš ir noriu atkreipti dėmesį į nepakankamumą vien šitokio gyventojų santykio su plotu socialekonominei statistikai. Nes socialinio bei ekonominio gyvenimo problemoms spręsti ir to gyvenimo reiškiniuose orientuotis nepakanka paprastų vidurkių, o reikalinga ir masės charakteringos žymės pažinti. O tas charakteringas žymes gali parodyti ne paprastas

demografinėj statistikoj rodomas gyventojų santykis su bendruoju plotu, o geografiškai ekonominis suskirstymas ir aglomeracija.

Tabelė VI.

Gyventojų santykis su bendruoju ir žemės ūkyj naudojamu plotu[1].

Eilės Nr.	Apskritys	Bendras plotas qkm	Bendras gyv. skaičius 1926 m. sausio mėn. 1 d.	1 qkm. tenka gyventojų	Žemės ūkiui naudojamos žemės pl. qkm.	Bendras gyv. skaičius sodžiuose	1 qkm. tenka gyventojų
1	Alytaus	2 849	113 569	39,9	2 192	101 251	46,2
2	Biržų	3 268	118 084	36,1	2 494	107 660	43,2
3	Kauno	2 652	197 287	74,4	1 807	94 803	52,5
4	Kedainių . . .	2 403	88 230	36,7	1 855	78 684	42,4
5	Kretingos . . .	2 579	96 771	37,5	1 918	81 832	42,7
6	Mariampolės .	2 199	102 147	46,5	1 462	81 943	56,0
7	Mažeikių . . .	2 070	72 971	35,3	1 695	64 780	38,2
8	Panevėžio . .	3 972	142 744	35,9	2 925	113 862	38,9
9	Raseinių . . .	3 087	111 229	36,0	2 528	95 455	37,8
10	Rokiškio . . .	2 255	85 284	37,8	1 834	78 895	43,0
11	Seinų	1 263	39 510	31.3	909	35 843	39,4
12	Šakių	1 773	69 143	39,0	1 258	62 363	49,6
13	Šiaulių	5 714	203 597	35,6	4 170	159 401	38,2
14	Tauragės . . .	3 351	114 159	34,1	2 423	105 495	43,5
15	Telšių	2 601	82 773	31,8	1 854	71 525	38,6
16	Trakų	2 191	81 508	37,2	1 556	76 438	49,1
17	Ukmergės . .	3 199	129 694	40,5	2 558	115 705	45,2
18	Utenos	3 090	111 900	36,2	2 333	100 560	44,1
19	Vilkaviškio . .	1 412	82 773	58,6	1 203	60 670	50,4
20	Zarasų	1 314	44 020	33,5	985	38 872	39,5
21	Klaipėdos kr. .	2 416	140 109	58,0	1 733	101 452	58,5
	Iš viso .	55 658	2 227 502	40,0	41 692	1 827 534	43,6

Geografiškai ekonominiu atžvilgiu gyventojų santykis su plotu tikslinga yra išskaičiuoti ten, kur yra visai aiškūs ir

[1] Lentelė sudaryta pasirėmus duomenimis iš „Liet. Statist. Metraščio" 1924—1926 m., p. 2.

vieningi geografiškai ūkiniai rajonai, pav.: pramonės ar tam tikros pramonės šakos rajonai, kurie gali būti statomi prieš agrarinius rajonus; miškininkystės arba žuvininkystės rajonai; žemės ūkio rajonuose atskirai pienininkystės, daržininkystės arba javų ūkio rajonai; ir t. t. Nes kiekviena iš čia minėtų ūkio šakų yra reikalinga savaimingo gyventojų kiekio tam tikrame plote. Jei, pav., yra žinoma, kad vienas ar kitas rajonas yra agrarinis, tat iš gyventojų santykio su plotu galima jau spręsti ne tik apie ūkio kultūros laipsnį, bet iš dalies ir apie kryptį, — prie sąlygos, kad skaičiavimas buvo darytas prisilaikant statistinės metodologijos reikalavimų, t. y. imtas tikrai tik žemės ūkyj naudojamas plotas ir kad tame rajone nėra aglomeracinio pobūdžio nukrypimų, kurie statistinės metodologijos atžvilgiu eliminuotini lygiai taip pat, kaip eleminuotini nepaprastų sąlygų ar įvykių sudaryti nukrypimai mirtingumo, kainų ar derėjimų statistikoj.

Kokios didelės reikšmės turi ir kiek daug paaiškina tikslingas gyventojų santykio su plotu skaičiavimas, iš dalies parodo tabelė VI pusl. 60.

Iš tabelės VI mes matome, kad paėmus Lietuvos gyventojų sodžiaus santykį su žemės ūkyj naudojamos žemės plotu, atskirose apskrityse pasireiškia daug vienodesnis gyventojų pasiskirstymas, kaip bendrasis gyventojų santykis su bendruoju plotu. O tam tikriems ekonominio gyvenimo reiškiniams, pav. žemės ūkio kultūros laipsniui, žemės ūkio talpumo ir kt., kaip tik ir yra svarbu bei charakteringa ne bendrasis gyventojų tirštumas, o sodžiaus gyventojų tirštumas.

Bendrai norint patirti, kiek kuri šalis yra tirščiau ar „skysčiau" žmonių gyvenama, gyventojų santykį su plotu tenka visuomet bent dviem matais matuoti: 1) bendrąjį gyventojų skaičių imti sąryšyj su a) visu plotu ir b) su naudojamos žemės plotu; 2) sodžiaus gyventojus arba žemininkus (betarpiškai iš žemės ūkio gyvenančius) tenka imti atskirai ir jų santykį skaičiuoti su: a) dirbama žeme, b) žemės ūkyj naudojama žeme ir c) naudojama žeme apskritai imant. Šiais pažymiais suskirstyti Lietuvos ir kai kurių kitų kraštų gyventojai duoda mums štai kokį vaizdą:

Tabelė VII.

Gyventojų santykis su bendruoju ir naudojamos žemės plotu[1]

VALSTYBĖS	Gyventojų skaičius	Plotas qkm		1 qkm tenka gyventojų	
		Iš viso	Naud. žemės	Iš viso ploto	Vien naud. žemės
Lietuva	2 229 876	55 660	49 280	40,1	45,2
Latvija	1 870 520	65 790	51 230	28,4	36,5
Estija	1 115 094	45 220	37 050	24,7	30,1
Lenkija	30 212 962	376 610	337 370	80,0	89,6
Vokietija. . . .	63 635 000	468 587	427 658	135,8	148,8
Čekoslovakija . .	14 438 971	140 360	131 420	102,9	109,9
Danija	3 452 000	43 016	37 430	80,2	92,2
Prancūzija . . .	40 960 000	544 050	440 490	75,3	93,0
Belgija	7 932 077	30 440	22 970	260,6	395,3
Rytų Prūsai. . .	2 256 349	37 023	33 813	60,9	66,7

Tabelė VIII.

Sodžiaus gyventojų santykis su dirbamos ir žemės ūkyj naudojamos žemės plotu[2].

Valstybės	Sodžiaus gyventojų skaičius	Plotas qkm			1 qkm tenka gyventojų		
		Dirbamos žemės	Žemės ūkiui naudojamos žemės	Naudojamos žemės	Iš dirbamos žemės	Iš žemės ūkv naud. žemės	Iš naudojamos žemės
Vokietijoj	22 219 000	205 557	285 590	427 658	108,1	77,8	52,0
Belgijoj	1 611 000	12 310	17 570	22 970	130,7	91,7	70,1
Čekoslovak.	7 731 000	59 150	84 900	131 420	130,7	91,1	58,8
Prancūzijoj	17 745 000	225 050	337 020	440 490	78,8	52,7	40,3
Rytų Prūs.	1 381 780	19 536	26 643	33 813	70,7	51,9	40,9
Lietuvoj	1 827 489	27 620	41 692	50 547	66,2	43,8	36,2

[1] Duomenys imti iš „Annuaire International de Statistique Agricole", 1927—28 ir Stat. Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1930.

[2] Duomenys šiai tabelei sudaryt yra paimti iš „Annuaire Internationale de statistique Agricole", 1927/28, ir Stat. Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1930.

4.

Aglomeracija.

Čia minėtais pažymiais sudarytos tabelės arba šiaip duomenys nors duoda progos aiškiau įžvelgti į gyventojų ekonominės būklės ypatumus, bet aglomeracijai ir su ja surištoms problemoms toksai suskirstymas nepakankamas. Prie vienos ar kitos progos kalbant ar rašant pavyzdžiui imami du kraštai arba rajonai su vienodu arba artimu gyventojų skaičiumi iš vienos pusės ir su labai skirtingais duomenimis apie susisiekimo priemonės, prekybą, tam tikras kultūros įstaigas ir t. t. Tuos skirtumus paprastai aiškinama „kultūros laipsniu“ ar panašiu nieko nepasakančiu pasakymu. Bet tam tikras ekonominės arba socialinės „kultūros laipsnis“ kaip tik gali būti gyventojų aglomeracijos pasėka. Jei, pav., Kaune nėra tramvajų, požeminių ir viršutinių traukinių, kaip Berlyne, Paryžiui ar Londone, tai ne delto, kad kauniečiai jų naudos nesuprastų, o delto, kad 100.000 gyventojų mieste milijoninių miestų susisiekimo priemonės ne tik negali išsimokėti, bet ir nereikalingos: kaunietis ir su esamomis susisiekimo priemonėmis greičiau gali darbo ar šiaip reikiamon vieton nuvykti, kaip berlynietis ar paryžietis. Taip pat du kraštai su vienodu gyventojų skaičiumi ir plotu, bet su žymiai skirtinga aglomeracija, bus reikalingi ir skirtingų susisiekimo priemonių, prekybos dydžio ir t. t., — nes žemės ūkio krašte, kur yra daug smulkių miestelių ir tie miesteliai maždaug vienodai po visą šalį išsisklaidę, vietos gyventojų reikalai aprūpinami vietinėse rinkose ir vietinėse įstaigose; tuo tarpu tokiame pat agrariniame krašte su keliais dideliais ar didesniais miestais jau ir vietos gyventojams maistas negali būti pristatomas apylinkės ūkininkų, ir čia jau yra reikalingos dirbtinės bei moderniškos susisiekimo priemonės.

Patiektoji tabelė IX pusl. 64 rodo Lietuvos gyventojų aglomeracinį suskirstymą tam tikromis dydžio grupėmis. Iš jos matyti, kad 76% visų Lietuvos gyventojų gyvena vietovėse, nedidesnėse kaip 200 gyventojų, ir tik 4% vietovėse, kur gyventojų yra daugiau kaip 50000 gyv. Lyginant su Vakarų Europos kraštais, Lietuvos gyventojų aglomeracinė diferenciacija yra, palyginti, labai nedidelė.

Tabelė IX.

Lietuvos gyventojų aglomeracinis suskirstymas[1].

Grupių dydžiai	Vietovių skaičius	Gyventojų skaičius	Skaitant % %	Vienoj vietoj vidutiniškai gyvena
50 000 ir daugiau	1	92 446	4,2	92 446
20—50 000	2	57 327	2,6	28 663
10—20 000	2	29 801	1,4	14 900
5—10 000	9	58 307	2,7	6 476
2— 5 000	31	105 341	4,9	3 399
200— 2 000	279	184 545	8,5	661
200 ir mažiau	24 584	1 642 944	75,7	67
Iš viso	24 908	2 170 711	100,0	87

Aglomeracijos statistikoj didelės reikšmės turi principas, sulig kuriuo gyventojų skaičius tam tikrose vietovėse nustatomas, būtent: ar vietos gyventojais yra laikomi tik tie, kurie surašymo dieną oficiališkai buvo pažymėti vietos gyventojų sąrašuose, ar tie, kurie surašymo dieną tam tikroj vietoj faktiškai buvo. Vieną ar antrą metodą pavartojus galima gauti labai skirtingų rezultatų — ypač tenai, kur daugelis žmonių vienoj vietoj dirba, o kitoj nakvoja. Bendrai paėmus, jei surašymo pagrindan dedama „nuolatiniai vietos gyventojai“, tai aglomeracija išeina silpnesnė, ne kaip surašant visus „vietoj esančius gyventojus“ (nežiūrint į tai ar jie yra nuolatiniai, ar nenuolatiniai gyventojai, t. y. gal būt tik tai vienai dienai su reikalais į miestą atvykusieji): nes miestuose paprastai žmonės turi visuomet daugiau reikalų, ir juo didesnis miestas — juo didesnė jo aglomeracinė jėga, juo daugiau surašymo dieną bus jame žmonių vienais ar kitais reikalais atvykusių iš kitų vietovių.

5.

Darbingumo statistika.

Adam Smith savo garsųjį „Tautų gerovės priežasčių ir prigimties tyrinėjimą“ pradeda šit kokiais žodžiais: „Kiekvienos tautos metų darbas yra tai fondas, kuris visų pirma tiekia jai

[1] Duomenys tabelei sudaryt yra paimti iš Statistikos Metraščio 1924—1926, 21 pusl.

gyvenimo reikmenis ir patogumus, kuriais per metus naudojasi, ir kurie visuomet yra arba tiesioginiai to darbo padariniai, arba už juos nupirkti kitų tautų darbo padariniai. Taigi sulig tuo, kiek šitie arba už juos perkami padariniai ir sudaro mažesnę ar didesnę proporciją su tais, kurie suvartojami, — tauta bus geriau ar menkiau aprūpinta vartojimo reikmenimis ir patogumais. Tačiau šita proporcija kiekvienoj tautoj pareina nuo dvejeto skirtingų aplinkybių: visų pirma nuo sugebėjimo, tikslingumo ir sumanumo darbą dirbti, ir antra — nuo proporcijos tarp tų, kurie naudingą darbą dirba, ir tarp tų, kurie tokio darbo nedirba"[1].

Šiais A. Smitho žodžiais geriausia apibrėžiamas ir socialekonominės st-os uždavinys gyventojų darbingumui ir jų socialekonominei padėčiai išaiškinti. Iš tikrųjų: jei dvi tautos gyvena vienodose sąlygose ir jų bendrieji gyventojų skaičiai bus vienodi, tai ta iš jų bus geriau aprūpinta „naudojimo reikmenimis ir patogumais", kur bus didesnė proporcija tokių žmonių, „kurie dirba naudingą darbą". O iš patirimo mes jau žinome, kad žmonių darbiningumas pirmoj eilėj pareina nuo amžiaus (vaikai ir pasenę dirbti negali ir dažnai dar patys priežiūros reikalingi). Bet nemažos reikšmės turi ir verslas. Yra žinoma, pav., kad vieni verslai yra pelningesni, negu kiti; vieni žmonės savo versle materialines gerybes gamina, kiti jas saugoja, skirsto — arba net ir naikina (karo metu kareiviai); ir juo bus daugiau gerybės gaminančių, kaip jas tik naudojančių arba naikinančių — juo geresnis gali būti žmonių gyvenimas. Socialinė gyventojų padėtis ir sudėtis — turto bei intelekto aukštesnis laipsnis ir vienodesnis pasiskirstymas — taip pat rodys geresnes gyvenimo sąlygas, ar atvirkščiai. Ir čia statistika turi tuos klausimus išaiškinti.

Visų pirma vėl kyla statistinės medžiagos gavimo klausimas. Tai, kas mums rūpi, pirmiausia liečia gyventojų sudėtį darbingumo atžvilgiu. Pirmiausia mes žinome, kad gerybių gamyboj nei tiesioginiai, nei netiesioginiai nedalyvauja vaikai ir iš dalies — tam tikro amžiaus pasiekę — seniai. Atskiruose versluose vėl nevienodai dalyvauja vyrai ir moterys. Taigi pirmas uždavinys

[1] *A. Smith,* The Wealth of Nations, I, 1.

— sužinoti vyrų ir moterų proporciją ir gyventojų pasiskirstymą amžiaus grupėmis. Nes gyvenimo patyrimu paremti socialekonomikos dėsniai yra šie:

1) juo kurioj visuomenėj arba krašte, prie lygių sąlygų, yra daugiau moterų, ne vyrų, juo tos visuomenės fizinio darbingumo pajėgumas yra mažesnis, ir atvirkščiai;

2) juo kurioj visuomenėj arba krašte, prie lygių sąlygų, yra daugiau vaikų arba darbingumo nustojusių senių, — juo ir darbingumo pajėgumas yra mažesnis, — ir, žinoma, atvirkščiai.

Medžiagos gavimo arba rinkimo atskiros problemos darbingumo statistika nesudaro, nes visos sąlygos bei reikalavimai darbingumo statistikai yra tie patys, kaip ir bendrajai gyventojų statistikai. Jei gyventojų arba vadinamai demografinei statistikai medžiaga renkama prisilaikant statistikos mokslo reikalavimų ir žymimi lyties bei amžiaus pažymiai, tat darbingumo statistikai nieko daugiau ir nereikia. Darbingumo statistika netiekia specialinių uždavinių nei reikalavimų dar nė preliminariniam medžiagos apdirbimui, nežiūrint į tai, kad iš anksto yra žinoma, jog amžiaus pažymiuose visuomet būna sistematinio pobūdžio paklaidų, kurias preliminarinis medžiagos apdirbimas turi ištaisyti.

Bet šioj vietoj socialekonominiu atžvilgiu imamoji darbingumo statistika jau stato tam tikrų reikalavimų, kurie demografinės statistikos gali būti laikomi kai kada ir nesvarbiais arba neesminiais. Pav., kai kuriems demografinės statistikos reikalams pakanka dešimtmetinių amžiaus grupių suskirstymo. O kadangi yra žinoma, kad klausiant „kiek metų“ — nenormališkai dideli susigrupavimai būna apie skaičius su 0, ir taip pat nenormališki, bet jau kiek mažesni, apie skaičius su 5, tat paprastam demografui gali būti pagunda atskiriems metams šios paklaidos visai netaisyti, — nes dešimtmečiais sudarytos dydžio grupės savaime tokią pataisą padaro (išlygina). Tačiau darbingumo statistika, žiūrint aplinkybių, gali būti reikalinga daug tikslesnio ir smulkesnio dydžio grupių sudarymo vieniems dešimtmečiams, ir visai jokios reikšmės jai gali neturėti atskirai paimta bet kurio kito dešimtmečio grupė. Pav., darbingumo statistikai amžiaus grupė nuo 25 ligi 45 metų bus daug

vienodesnė, kaip vieno dešimtmečio grupė nuo 20 ligi 30 metų, nekalbant jau apie pirmųjų dviejų dešimtmečių (0—10 ir 10—20) grupes.

Šis pavyzdys rodo, kad darbingumo statistika amžiaus grupių suskirstymui stato tam tikrų reikalavimų, kurie gali nulemti medžiagos apdirbimo paruošiamųjų darbų planą ir metodus. Pav., jei statistikos medžiagą renkant buvo klausiama arba leidžiama atsakyti, kiek kas turi metų, arba — jeigu nėra garantijos, kad gimimo metai ir diena tiksliai visų atsakyta, tat darbingumo statistikos sumetimais yra reikalinga, kad bent pirmųjų dviejų dešimtmečių ir paskutinių dešimtmečių nuo 55 metų amžiaus grupių duomenys būtų smulkiau išdėstyti ir ypač tiksliau išlygintos sistematinės klaidos; čia ypač reikia kreipti dėmesio ne tik į tai, kad amžiaus duomenys su skaičių paskutiniais skaitmenimis 0 ir 5 turi tendencijos per daug išsikišti, bet ir į tai, kad pradėjusios bręsti moterys yra linkusios savo metus mažinti, o seni žmonės — mėgsta dar senesniais, ne kaip yra, pasirodyti.

Pačių vad. darbingojo amžiaus grupių sudarymas taip pat yra reikalingas tam tikro atsargumo ypač tuo atveju, jei duomenys reikia lyginti su skirtingais kraštais bei rajonais. Pav., yra žinoma, kad šiltuose kraštuose žmonės subręsta ir dirbti pradeda žymiai anksčiau, kaip vidutiniuose arba vad. šaltuose. Dirbančių žmonių skaičius gali pareiti ir nuo kultūriškai politinių sąlygų. Pav., šalyse su ilgu privalomu pradžios mokslu priaugantis jaunimas pradės vėliau dirbti, kaip šalyse su trumpesniu arba anksčiau pradedamu mokslu, nekalbant apie skirtumus, kurie sudaromi iš vienos pusės reikalavimu lankyti privalomai dar ir specialinę verslo mokyklą ir iš kitos pusės — mokyklos lankymo neprivalomumas. Pati ūkio struktūra, gamtos sąlygos, socialinės globos įstatymai (mažamečių darbo draudimas arba aprėžimas iš vienos pusės ir senatvės aprūpinimas iš kitos) ir gyventojų gerbūvio lygis dirbančiųjų skaičių vėl gali žymiai sumažinti arba padidinti.

Vis del to tiek ūkiškai naturaliniai, tiek kultūrpolitiškai dirbtiniai veiksniai negali būti tiek stiprūs, kad darbingojo amžiaus grupių išskyrimą darytų visai negalimu. Ir palankiausiose gamtos sąlygose ligi 12—13 metų vaikai normališkai dirb-

ti negali, ir jei jie nesimokina arba žąsų negano, tat, paprastai, ir nedirba. Be to, visoj eilėj kraštų privalomas pradžios mokymas nustatytas ligi 14 metų, o kai kur dar yra įvestas (arba projektuojama įvesti) specialinis verslo mokymas ligi 16 metų. Socialinės globos įstatymai vėl aprėžia mažamečių darbą ligi 16—18 metų mažesniu valdančių skaičiumi arba tam tikrais verslais. Iš kitos pusės yra žinoma, kad ir po 16—18 metų jauni žmonės pilno darbingumo dar nėra pasiekę, o vidurinis ir aukštasis mokslas ir kareiviavimo prievolė visą eilę jaunų žmonių ligi 24—25 metų nuo darbo atitraukia, ir, galima sakyti kad mūsų gyvenamose sąlygose pilnai darbinga amžiaus grupė prasideda tik nuo 25 metų. Iš antrojo galo imdami, t. y. nuo seniausiųjų pradėdami, rasime nemaža žmonių, kurių darbingumas jau pradeda mažėti po 50 metų, o po 55 metų darbingumas žymiai sumažėja pas daugumą. Bet vis delto sveikas žmogus ligi 60—65 metų dar dirba ir gali dirbti, nors ir ne taip intensyviškai, kaip apie 30—40 m. Senesni kaip 65 metų žmonės mūsų sąlygose dirba jau tik stipresnieji, ir galima sutikti, kad jų darbas tik atstoja nedirbančiųjų darbą iš jaunesniųjų vad. darbingojo amžiaus grupių.

Šiais sumetimais mūsų sąlygomis gali būti tikslinga, turėti dvi grupes nedarbingajam amžiui, dvi grupes ne pilnai darbingam amžiui ir vieną grupę pilnai darbingam amžiui. Pirmoji nedarbingojo amžiaus grupė siektų ligi penkioliktų (15) metų ir antroji prasidėtų nuo šešesdešimts penkių (65) metų ir tuo būdu sudarytų kraštutinius sparnus. Nepilnai darbingo amžiaus grupės eitų — pirmoji nuo penkiolikos (15) ligi dvidešimts penkių (25) ir antroji — nuo 55 ligi 65 m. O vidurinė grupė — nuo 25 ligi 55 metų — liktų pilnai darbingajam amžiui. Žinoma, kad atskiruose kraštuose arba atskirais atvėjais gali būti tikslinga pirmąją grupę atitraukti ligi 13—14 metų arba pakelt ligi 16. Antrosios grupės riba vėl gali svyruoti tarp 22 ir 27 metų, lygiai kaip gali vieni ar kiti metai pakrypti ir paskutinėse senesniojo amžiaus grupėse. Tačiau šie skiriamieji metai yra patogiausi ne tik technikinio paskirstymo atžvilgiu, bet gali būti laikomi kompromisiniais skirtingų kraštų ir sąlygų gyventojams.

Pridedamoj lentelės X yra parodyta, kad darbingumo pažymiais suskirstytos dydžio grupės gali būti penkios, trys arba tik dvi — sulig tuo, ar mes norėsime vien darbingąją amžiaus grupę atskirti nuo nedarbingosios, ar pažymėti dar ir jos santykį kitų amžiaus grupių eilėje; taip pat sulig tuo, ar mums rūpi tik bendrai darbingoji amžiaus grupė, ar gal ir jos paskirstymas darbingumo laipsniu. Tam tikrais atvėjais gali būti naudinga dar ir nedarbingojo amžiaus grupes išskaidyti sulig jų nedarbingumo laipsniu, pav.: a) grupė nuo 0 ligi 5 metų, b) 5—10, c) 10—15, ir toliau a) 65—70 ar b) 75 ir t. t. Galima tas grupes ir kumuliatyviniu metodu sudaryti:

	0 — 5	.....
I.	0 —10	.....
	0 —15	.....
	15—25	.....
II.	15—55	.....
	15—65	.....
	65—75	.....
III.	65—85	.....
	65 ir daugiau.	

Tautos darbingumo koeficijentas galima išskaičiuoti darbingojo amžiaus ir dirbančių žmonių santykiu ($\frac{\text{dirbančių žmonių skaičius}}{\text{darbingojo amžiaus grupė}}$ = darbingumo koeficijentas). Pav. jei Lietuvoj iš 100 gyventojų verslo (dirbančių) žmonių yra 68, o darbingojo amžiaus grupė — 59, tat darbingumo koeficijentas bus: $\frac{68}{59} = 1{,}15$. Iš tikrųjų, koeficijentas neturėtų būti didesnis kaip 1. Jei koeficijentas išeina už 1 didesnis, tai yra ženklas, kad arba verslo žmonių statistika yra netiksli (perplačiai paimta) arba darbingumo grupė persiaurai paimta. Taip pat į vienų ar kitų duomenų netikslumą rodytų ir koeficijentas, kuris būtų žymiai mažesnis už 1 (pav. tik 0,5). Šiuo atvėju gali taip pat būti arba darbingumo amžius perplačiai imtas arba verslo statistika netiksli (persiaurai paimta), nes normališkose sąlygose visi darbingojo amžiaus žmonės paprastai ir dirba. Ži-

Gyventojų amžiaus grupės

		Lietuva	Latvija	Estija
	I.			
1	1-oji nedarbinga grupė (0—15)	30,66	24,50	25,52
2	1-ji ne pilnai darbinga grupė (15—25) .	22,89	19,23	18,83
3	Pilnai darbinga grupė (25—55)	28,07	39,67	39,02
4	2-ji ne pilnai darbinga grupė (55—65) .	7,94	4,63	9,13
5	2-ji nedarbinga grupė (65 ir daugiau) . .	10,44	11,97	7,50
		100.—	100.—	100.—
	II			
1	1-oji nedarbinga grupė (0—15)	30,66	24,50	25,52
2	Darbingoji „ (15—65)	58,90	63,53	66,98
3	2-oji nedarbinga „ (65 ir daugiau) .	10,44	11,97	7,50
		100.—	100.—	100.—
	III			
1	Abidvi nedarbingosios grupės (0—15)+ +(65<)	41,10	36,47	33,02
2	Abidvi nepilnai darbingos grupės (15—25)+ +(55—65)	30,83	23,86	27,96
3	Pilnai darbinga grupė (25—55)	28,07	39,67	39,02
		100.—	100.—	100.—
	IV			
1	Nedarbingosios grupės (0—15)+(65<) .	41,10	36,47	33,02
2	Darbingoji grupė (25—65)	58,90	63,53	66,96

noma, turtingesnio krašto gyventojų didesnė dalis gali verslo neturėti, o neturtingo — turi dirbti ir toki, kurie kitose sąlygose nedirbtų, ypač moterys, mažamečiai ir seniai. Vis del to nukrypimai negali del to būti perdaug dideli. Patiektoji lentelė, kur išskaičiuoti darbingumo koeficijentai visai eilei valstybių, rodo, kad daugelyj kraštų darbingumo koeficijentas sukasi apie 0,75—0,85. Tuo būdu išeitų, kad daugumoj parodytų valstybių apie 15—25% darbingų žmonių gyvena ne iš verslinio darbo.

Tabelė X.

darbingumo atžvilgiu (%%).

Suomija	Danija	Norvegija	Švedija	Lenkija	Rusija	Vokietija	Anglija	Š. A. Suv. Valst.
31,70	31,16	32,08	29,35	35,42	36,99	25,76	27,72	31,84
18,50	18,32	19,20	18,09	21,77	21,53	20,34	17,56	17,72
36,85	36,46	33,94	36,04	32,21	31,82	40,30	40,99	39,56
6,90	7,20	7,10	8,16	6,39	5,54	7,84	7,69	6,20
6,05	6,85	7,68	8,37	4,20	4,11	5,75	6,05	4,68
100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—
31,70	31,16	32,08	29,33	35,42	36,99	25,76	27,72	31,84
62,25	61,98	60,24	62,29	60,37	58,89	68,48	66,24	63,48
6,00	6,85	7,68	8,37	4,20	4,11	5,75	6,05	4,68
100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100,—	100.—	100.—
37,75	38,01	39,76	37,72	39,62	41,10	31,51	33,77	36,52
25,40	25,52	26,30	26,25	28,16	27,07	28,18	25,25	23,92
36,85	36,46	33,94	36,04	32,21	31,82	40,30	40,99	39.56
100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—
37,75	38,01	39,76	37,72	39,62	41,10	31,51	33,77	36,52
62,25	61,98	60,24	62,29	60,37	58,89	68,48	66,24	63,48

Savaime suprantama, kad suskirsčius gyventojus ir verslo žmones lyties pažymiais, darbingumo koeficijentai vyrams ir moterims išeis ne tie patys. Pav., H. J. Platzer[1] patiekia tokius darbingumo koeficijentus Vokietijai: verslo žmonių santykis % % su darbingojo amžiaus žmonėmis nuo 15 iki 65 m.

---

[1] *Platzer,* H. J., Die Steigerung der Erwerbsziffer in Deutschland (Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik, September 1931, p. 334).

Tabelė XI.

Darbingumo koeficientai.

Valstybės	Verslo žmonių santykis su visais gyventojais (% %) a	Darbingumo amžiaus grupės (nuo 15 ligi 65 metų) santykis su visais gyv. b	Darbingumo koeficientas $\left(\frac{a}{b}\right)$
Lietuva	67,9	58,9	1,15
Latvija	60,9	63,5	0,95
Estija	56,4	67,0	0,84
Suomija	47,2	62,3	0,75
Danija	41,2	62,0	0,66
Norvegija	40,4	60,2	0,67
Švedija	44,1	62,3	0,70
Lenkija	52,4	60,4	0,86
Rusija	51,7	58,9	0,87
Vokietija	51,3	68,5	0,74

Darbingumo koeficientai Vokietijoj:

Metai	Bendrai	Vyrams	Moterims
1882	69,54	101,94	38,91
1895	71,38	103,59	40,73
1907	74,67	100,93	49,10
1925	74,88	100,31	51,52

Šie Platzer'io patiektieji skaičiai rodo, kad jeigu darbingumo koeficientai yra žymiau mažesni už 1 arba 100%, tat pareina daugiausia nuo to, kad iš darbingojo amžiaus moterų tik apie pusė iš verslinio darbo gyvena (nors jų dalyvavimas verslo darbuose laikui bėgant žymiai padidėjo).

Specifiniai arba svertiniai darbingumo koeficientai, paimti atskiroms amžiaus grupėms, bendruosius tautos darbingumo koeficientus žymiai paveikti, t. y. koreguoti. Jau anksčiau buvo minėta, kad nors statistikoj yra priimta darbingumą matuoti amžiaus pažymiais ir tautos darbingumo pajėgumą — 15—65 amžiaus grupės dydžiu, tačiau vis del to šitos grupės ne visi žmonės yra vienodai darbingi, be to, ir kitose grupėse yra mažiau ar daugiau darbingų žmonių. Šitais sumetimais Ernst Günther tautos darbingumą matuoja atskirų amžiaus grupių specifiniais darbingumo koeficientais, ir tam tikslui siū-

lo pritraukti visas amžiaus grupes nuo 10 ligi 75 metų, be to, moterims visose grupėse darbingumo koeficientą jis ima ⅓ mažesnį, kaip atitinkamos grupės vyrų darbingumo koeficientas[1]. Šiais dėsniais sudaryta atskirų amžiaus grupių darbingumo koeficientų schema atrodytų šitaip.

Atskirų amžiaus grupių specifiniai darbingumo koeficientai (%%):

Amžiaus grupės	Vyrams	Moterims
0—10	0	0
10—15	5	3
15—20	40	27
20—25	90	60
25—30	100	67
30—35	100	67
35—40	100	67
40—45	90	60
45—50	80	53
50—55	70	47
55—60	60	40
60—65	45	30
65—70	30	20
70—75	10	7
75 ir daugiau	0	0

Šiais amžiaus grupių koeficientais koreguoti tautos darbingumo skaičiai ir patys tautos darbingumo koeficientai gali visai kitaip atrodyti. Pav., Vokietijai Guenther'io koreguoti darbingumo skaičiai 1910 metams teduoda tik 14.280.000 pilnų darbingumo vienetų vyrams ir 9.790.000 moterims iš gyventojų nuo 10 ligi 75 metų amžiaus grupės. Tuo tarpu vien amžiaus grupėj nuo 15 ligi 65 m. tuo pačiu laiku buvo 17.408.000 vyrų ir 17.945.000 moterų. 1925 m. surašymo duomenimis Vokietijos gyventojų 15—65 metų amžiaus grupė turėjo beveik 43 mil. žmonių, bet tik 29 mil. pilnų darbingumo vienetų. Kadangi tais pačiais metais Vokietijoj buvo surašyta 32 mil.

[1] *Günther Ernst:* Der Geburtenrückgang als Ursache der Arbeitslosigkeit? (Jahrb. f. Nationalökonomie u. Statistik, Juni 1931, p. 925 ir sek.).

verslo žmonių, tai specifinis arba svertinis tautos darbingumo koeficientas sulig anksčiau minėtos formulės išeis $^{32}/_{29} = 1{,}1$ arba 110% prieš 0,74 arba 74%, išskaičiuotus anksčiau, neatsižvelgiant specifinių darbingumo koeficientų atskirose amžiaus grupėse. Bet šitas koeficientas (1,1) taip pat duoda pagrindo abejoti, kad Guenther'io pasiūlyti svorio koeficentai gal yra bent kiek permaži (darbingumo koeficientas išeina 10% nukrypęs nuo normos).

6.

Verslo statistika.

a) Bendros pastabos.

Verslo statistika socialekonominėj statistikoj užima vieną iš pačių žymiųjų vietų. Net ir „grynosios" ekonominės statistikos šalininkai, k. a. H. Wolff, verslo statistikos išvengti negali ir verslo statistikai atskirą skyrių savo ekonominėj statistikoj priverstas duoti. Wolff'as savo teoretiškai principinį nusistatymą prieš verslo statistikos jungimą su ekonomine statistika ir tam nusistatymui savo paties priešingą pasielgimą pagrindžia tuo, kad, esą, ekonominės statistikos nepriklauso tik „personalinis verslas", tačiau jos priklauso „įmoninis verslas"[1]. Bet tai yra grynai ekonomiškai teoretinis samprotavimas, kuris galėtų ir turėtų būti pabojamas tik tuo atveju, jei socialekonominė statistika savųjų, nuo ekonominės teorijos nepriklausomų, t. y. vien statistinės metodologijos bei technikos problemų visai neturėtų ar atsižvelgt neprivalėtų. Priešingu atveju, t. y. verslo statistikos klausimų skyrimo į „personalinius" ir į „verslamoninius" nedarant, — o toks skyrimas, kaip toliau pamatysime, statistikos praktikoj neįmanomas, — tenka visas verslo statistikos problemas gvildenti bendrai. Ligšiolaikinė statistikos praktika taip pat niekur tokio skyrimo nedaro, o jei kai kur ir mėgina daryti, tat ne ekonomiškai teoretiniais, o statistiškai metodoliginiais sumetimais (statistinio stebėjimo arba žymėjimo parankumo ar tikslingumo sumetimais, tačiau visuomet turint galvoje tiek „personalinio", tiek „įmoninio" verslo problemas). O statistiškai metodoliginiai sumetimai ir net grynai statistinės technikos keliamieji klausimai verslo statistikoj tenka visuomet pasiaiškint dar prieš statistinio stebėjimo pradžią.

[1] *Wolfi*, Wirtschaftsst., 20—21 ir 84 ir sek.

b) Verslo statistinis stebėjimas ar medžiagos gavimas.

Medžiagos rinkimas verslo statistikai gali būti jungiamas arba su bendruoju gyventojų surašymu arba su įmonių, ūkių ar verslamonių surašymu, be to, gali būti ir vien verslo statistikos reikalui daromas specialinis surašymas. Pirmuoju atveju verslo pažymiai įrašomi asmens surašomojoj kortelėj, antruoju — kiekvienos įmonės, ūkio arba verslamonės surašomajame lape žymimas ne tik dirbančiųjų skaičius, bet ir jų charakteringosios žymės (lytis, amžius, padėtis versle ir t. t.), trečiuoju — verslo statistikai renkamos žinios apie kiekvieną gyventoją atskirai visai savarankiškai.

Visi trys metodai turi savo gerų ir silpnų pusių. Verslo statistikai medžiagą renkant drauge su gyventojų surašymu, yra galimumo tiksliau ir smulkiau verslo pažymius sujungti su kitomis arba ne verslo žmonių gyventojų grupėmis, išaiškinti pašalinių arba pagelbinių verslų rolę arba svarbą bendroje žmonių veikloje ir p. Panašus verslo pažymiais atskirų asmenų ar jų grupių charakterizavimas renkant medžiagą verslo statistikai drauge su įmonių surašymu yra sunkiai įmanomas, nes čia svarbiausią vaidmenį vaidina pati įmonė (arba ūkis, verslamonė), o jos darbininkai, tarnautojai ir kt. tėra tik viena iš daugelio kitų surašomųjų žymių. Jei gi surašant įmones joj dirbantiems būtų surašomi atskiri surašomieji lakštai, tai toks surašymas jau nesiskirtų nuo specialinio verslo surašymo — su tuo trūkumu, kad sunku būtų sugaudyti ir surašyti žmonės, surašomose įmonėse visai arba tik laikinai nedirbantieji; o norint ir juos apimti — išeitų jau maž ne visuotinis gyventojų surašymas verslo statistikos reikalui. Iš kitos pusės, atskiras verslo statistikai gyventojų surašymas gali lengvai nukrypti į subjektyviškai formalinį verslo žymėjimą be kokio ryšio su dirbamuoju darbu, o verslo surašymą darant drauge, arba greta, su įmonių surašymu jau daug lengviau nustatyti verslo santykį tiek su faktiškai dirbamuoju darbu, tiek su padėtimi versle. Be to, jei verslo surašymas daromas drauge su gyventojų surašymu, o surašomoji diena taikoma „normaliniam“ gyventojų stoviui (kai daugiausia gyventojų būna savo nuolatinėse gyvenimo vietose, t. y. žiemą), tat yra pavo-

jaus, kad verslo statistika gali neatitikti „normalinio“ gyventojų pasiskirstymo verslo grupėmis (pav., nemaža žmonių, kurie daugiausia dirba žemės ūkyj, žiemos mėnesiais būna be ypatingo užsiėmimo, arba užsiima pašaliniu verslu ar laikiniu uždarbiavimu kitose ūkio šakose).

Iš čia mes matome, kad jau vien medžiagos rinkimo būdo ir datos nustatymas verslo statistikai tiekia problemų, kurių vienoks ar kitoks išsprendimas labai gali paveikti ir duomenų pilnumą arba tikslumą. Statistikos praktikoj jau ir seniau verslo surašymas dažnai būdavo daromas drauge su gyventojų surašymu, o pastaraisiais laikais pereina prie šios sistemos ir tie kraštai, kurie anksčiau verslo surašymą darydavo atskirai arba greta su įmonių surašymu (Vokietija). O kad verslo statistikos duomenys neišeitų perdaug nereališki, tat patsai gyventojų surašymas stengiamasi daryti ne žiemą, o tokiu laiku, kada verslo statistikos duomenys negali būt perdaug iškreipti (pav., Anglijoj 1921 m. birželio 19 d., Italijoj 1921 m. birželio 10 d., Rusijoj 1920 m. rugpiūčio 28 d., Vokietijoj 1925 m. birželio 25 d., Lietuvoj 1923 m. rugsėjo 17 d. ir t. t.).

Kai del m e d ž i a g o s r i n k i m o m e t o d ų, tai beveik visur medžiaga renkama betarpiškai (tiesioginiu metodu) ir visuotinio s t e b ė j i m o k e l i u (kiekvienam asmeniui verslo pažymiai rašomi atskirai). Iš Europos valstybių tik Švedijoj ir Suomijoj ligi pastarųjų laikų verslo statistikai duomenys buvo renkami netiesioginiu metodu (iš valsčių arba parapijų registracijos knygų). Verslo statistikai šį netiesioginį medžiagos rinkimo metodą reikia laikyti mažai tinkamu jau vien delto, kad gyventojų registracijos knygos, kaip rodo įvairių šalių praktika, beveik niekuomet nėra tikros, ir paprastai gyventojų skaičių tos registracijų knygos rodo apie 20% didesnį (del pavėluotų išregistravimų ir dažnai pasitaikančių keliose vietose įregistravimų).

c) Verslo žmonių sąvokos aprėžimas.

Vienu ar kitu metodu daromo verslo surašymo duomenų tikrumas ir tikslumas daug pareis ir nuo v e r s l o s ą v o k o s. Mūsų dabar vartojamas žodis v e r s l a s pareina nuo žodžio

verstis, t. y. kuo nors užsiimti, kad gyventų. Kad ir naujadaras, šis žodis reikia laikyti visai tinkamu mums rūpimai sąvokai pareikšti, nes anksčiau vartotieji žodžiai, k. a. profesija, užsiėmimas gali turėti ir ne vieną prasmę. Pav., studento darbas yra „užsiėmimas“, bet ne verslas, kad gyventų; kunigai, karininkai, daktarai ir kt. vad. „laisvųjų profesijų“ žmonės neatsisako nuo savo profesijos titulo net ir tuomet, kai jų profesija nustoja būti verslu ir jiems neduoda jokių gyvenimo šaltinių. O statistikai yra reikalinga, kad sąvokos būtų aiškiai aprėžtos ir visų vienodai suprantamos. Be to, ekonominei statistikai verslo sąvoka gali būti vertinama tik ekonomikos atžvilgiu, t. y. tiek, kiek verslas yra pajamų arba gyvenimo šaltinis. Šiuo atžvilgiu 1923 m. visuotinam gyventojų surašymui patiektoji surašymo kortelė visai teisingai verslo žymę sujungė su „gyvenimo šaltinių“ sąvoka; nors ir kitos pusės punktas *d* ir patys paaiškinimai tą sąvoką užtemdė arba net ir iškreipė.

Štai, prisižiūrėkime 1923 m. surašymo kortelės pastatytiems klausimams ir atitinkamiems paaiškinimams arčiau. Atitinkama surašomojo lakšto (asmens lapelio) vieta atrodo šitaip:

11) Gyvenimo šaltiniai (iš ko gyvena)

B. *Pagrindinis:*	A. *Pašaliniai:*
a) Įvardyjimas ir rūšis pramonės, įstaigos ar verslo, kur dabar dirba.....	Pažymėti kokie
b) Verslo pavadinimas	
c) Padėtis versle: 1) savininkas, ... 2) nuomininkas,..... 3) šeimininkas-valdytojas,..... 4) darbininkas,..... 5) tarnautojas,..... 6) dirbantis šeimos narys.....	
d) Jei dabar neturi jokio darbo, pažymėti kurios profesijos (verslo)	
e) Jei darbuotojas žemės ūkyje ar turi savo žemės (taip, ne)	

12) Jei be verslo, tai iš ko gyvena .....

Verslo pavadinimas čia visai aiškiai surištas su gyvenimo šaltiniais ne tik 11-uoju surašomojo lakšto klausimu („iš ko gyvena"), bet dar ir 12-uoju, kur klausiama: „jei be verslo, tai iš ko gyvena"? Tačiau visai aiškūs klausimo statymai aptemdomi 11-jo klausimo punktu *d*, kur pažymėta: „Jei dabar neturi jokio darbo, pažymėti kurios profesijos".

Neaiškumas arba savo rūšies dviprasmiškumas pirmiausia kyla del to, kad savaime aiški verslo sąvoka čia maišoma su profesijos sąvoka (mes žinome, kad ypač vad. „laisvųjų" profesijų žmonės savo „profesijos" neatsisako net ir tuomet, kai patys gyvena visai ne iš savo profesijos). O antrasis neaiškumas tai tas, kad nematyti, ar punktas *d* turi galvoje tik l a i k i n a i darbo neturinčius, t. y. bedarbius, ligonius ir p., ar ir kiekvieną, kuris tik s k a i t o m ą j ą d i e n ą „darbo neturėjo" lygiai taip pat, kaip ir kiekvieną kitą dieną (pav. nuo pareigų pasitraukęs kunigas, praktika neužsiimąs gydytojas, ištekėjusi už vyro ir tarnybos atsisakiusi mokytoja ir t. t.), — juo labiau, kad reikalavimas žymėti tokių žmonių p r o f e s i j ą kaip tik šią mintį patvirtina.

Žinoma, surašomajame lakšte kartais būna sunku visi detaliai aiškiai keliais žodžiais pasakyti. Tokiais atvejais tačiau turi būti atitinkami paaiškinimai atskirai padaryti. Turi tokį paaiškinimą ir punktas *d*, kuris skamba šitaip:

„Asmenims, neturintiems surašymo dienoje jokio užsiėmimo, reikia pažymėti jųjų profesija, t. y. darbas, kurį surašomas asmuo geriausiai yra prityręs. Bedarbiais negalima vadinti sezono darbininkus, kurie paskutinį sezoną turėjo darbą, pav. mūrininkus, žemkasius, akmenų skaldytojus ir kitus".

Tačiau šitas paaiškinimas tik dar daugiau verslo savoką supainioja. Visų pirma, jeigu „asmenims, neturintiems surašymo dienoje jokio užsiėmimo", k. a. atsitiktinai tą dieną nedirbantiems fabriko ar žemės ūkio padieniams darbininkams, darbo nustojusiems ar tarnybą keičiantiems tarnautojams ir kt., turi būti pažymėta „profesija", t. y. darbas, kurį surašomas asmuo geriausia yra prityręs", — tat labai dažnai gali atsitikti, kad tokiems asmenims bus pažymėtas ne tas verslas, iš kurio jie gyvena, o visai kitas, iš kurio gal būt kada nors ir gyveno, ar kurio kada nors išmokę buvo, bet dabar iš jo nebegyvena ir gyventi nemano. Pav., atsitiktinai tą dieną nedirban-

tis fabriko darbininkas — „geriausiai prityręs“ gali būti žemės ūkio darbuose; arba iš kariuomenės ar iš mokytojų profesijos išėjęs valdžios įstaigos ar prekybos įmonės tarnautojas, skaitomąją dieną laikinai tarnybą apleidęs, turi būti įrašytas mokytoju, karininku ar kt. ir t. t.

Tuo būdu toks klausimo sprendimas turi vesti prie dirbtinio iškreipimo faktiškai esančio verslų žmonių pasiskirstymo, ir ypač didelės reikšmės gali turėti tuo atveju, jei kurie nors verslai turi tendencijos nykti, o kiti — kilti.

Be to, antroji paaiškinimo dalis kalba dar atskirai apie „bedarbius“, kuriais esą „negalima vadinti sezono darbininkų“, tarytum, nedarbas taip pat būtų atskiras verslas. Tiesa, bedarbius atskirai žymi ir kai kurių kitų kraštų verslo statistika, bet tai daro tik papildomu pažymiu; patys bedarbiai gi priskiriami tam verslui, kurį jie turėjo prieš darbo netekimą.

Ir iš viso Lietuvos 1923 m. surašyme svarbesnieji verslo pažymiams paaiškinimai reikia laikyti nevykusiais arba nepatenkinamais. Pav., pagrindinis ir įvedamasis paaiškinimas sako:

„Vaikai, seniai, invalidai ir kiti, negalintieji dirbti asmenys, į 11 klausimą neatsako. Taip pat į šį klausimą neatsako ir aiškių verslų neturintieji asmenys, pavyzdž., gyvenantieji iš kapitalo, pensijos ir kit. Tokie asmens atsako tik į 12 klausimą — iš ko gyvena.

Verslas yra pagrindinis ir pašalinis“.

Bet kas yra „vaikas“, kas yra „senis“? Ką invalidu laikyti? Iš sugretinimo vaikų, senių ir invalidų su „kitais“, negalinčiais dirbti asmenimis, reikėtų daryti išvadą, kad kiekvienas, kuris „negali dirbti“, į verslo klausimą neatsako. Bet ką laikyti „negalinčiu dirbti asmeniu“? Ar kiekvieną, kuris surašomąją dieną sirgo ar buvo sužeistas ir del to dirbti negalėjo? Jei ne, tat koksai „negalėjimo dirbt“ pažymys? Pav., viena koja karo invalidas gali būti labai geras batų ar rūbų siuvėjas ir gali visai gerai uždirbti, — tat ar jis turi ar neturi į verslo klausimą atsakyti? Ką daryti su 70—80 metų praktika užsiimančiu daktaru, advokatu, gerai uždirbančiu pirkliu? Ar 9 metų už algą tarnaujantis piemuo yra „vaikas“, ar verslo žmogus?

Panašių klausimų eilę būtų galima dar ir daugiau plėsti. Bet ir pastatytųjų pakanka, kad matytume, jog verslo statisti-

koj klausimų statymas ir jų paaiškinimas turi pagrindinės reikšmės. Del to jie privalo būti aiškūs ir vienodai suprantamą prasmę turėti. Šiuo atžvilgiu pavyzdingi paaiškinimai buvo duoti Amerikos Jungt. Valstybių 14-jo surašymo (1920) metais. Ten pasakyta, kad verslo pažymiai turi būti įrašyti „visiems asmenims, kurie surašymo metu iš savo darbo turėjo pajamų". Taigi verslo žymė čia tėra viena ir visai aiški — turi ar neturi iš savo darbo arba užsiėmimo pajamų? Jei turi — į verslo žmonių skaičių įrašomas, jei ne — neįrašomas. O ar esi senas ar jaunas, invalidas ar ne—tai reikšmės visai nesudaro.

Amerikos J. V. verslo statistika taip pat visai aiškiai ir tikslingai išsprendė ir laikinai nedirbančių surašymo klausimą: jei asmuo surašymo dieną del vienų ar kitų priežasčių nedirbo arba netarnauja, bet nėra galutinai iš verslinio darbo pasitraukęs, tai rašomas tas verslas, kurį turėjo prieš surašymą. O jei kuris asmuo ne vieną darbą dirba, tai prirašomas turi būti prie to verslo, iš kurio daugiausia pajamų turi; tais atvėjais, kai pajamų dydžio negalima nustatyti, prirašomas prie to verslo, kuriam daugiausia laiko pašvenčia.

Verslo statistikos duomenų tikslumas taip pat daug pareina nuo aiškaus aprėžimo, kaip pasielgti su verslo žmonių artimais šeimos nariais, t. y. kuriuos iš jų priskirti prie verslo žmonių, o kuriuos ne. Lietuvos gyventojų verslo surašyme 1923 m. šis klausimas turėjo būti išaiškintas punkto *c* (padėtis versle) sk. 6, kur turėjo būti pažymėti „dirbantieji šeimos nariai". Tačiau ką laikyti dirbančiais, o ką nedirbančiais šeimos nariais, — nei surašomasis lapas, nei paaiškinimai nieko nepasakė (punkt. *c* atitinkamas paaiškinimas sako: „Atitinkamoj vietoj įrašyti „taip". Laisvų profesijų asmens į šį punktą neatsako"). Prie tokių aplinkybių įtraukimas ko nors į „dirbančiųjų šeimos narių skaičių" buvo paliktas kiekvieno surašinėtojo nuožiūrai. Del to visai nėra suprantama, kuo remdamos Centralinis Statistikos Biuras savo komentaruose prie statistikos medžiagos apdirbimo tvirtina, kad „į grupę — dirbantieji toj ar kitoj srityj šeimos nariai — įtraukti tik faktinai dirbantieji toj ar kitoj srityj šeimos nariai", ir kad „šioji grupė reiš-

kia ne tą patį, kaip, pavyzdžiui, „šeimai priklausantieji Vokietijos statistikoje, nes „priklausantieji“ gali dirbti, bet gali ir nedirbti“[1].

Jeigu tikrai taip būtų buvę, kaip čia oficiališkai be jokių tvirtinimą įrodančių davinių sakoma, tat Lietuvos verslo statistikoj dirbančiųjų šeimos narių skaičius (proporcija) būtų turėjusi išeiti mažesnė už Vokietijos statistikoj rodomą skaičiaus proporciją. Tačiau taip nėra, nes Vokietijos statistikoj verslo žmonių tik „priklausantieji“ šeimos nariai surašymo taisyklėmis prie verslo žmonių iš viso neskiriami, ir ta grupė tenai patiekiama visai atskirai ir turi tikslo parodyti tik verslo žmonių šeimos nedirbančius (t. y. verslo žmonių priklausančius) narius. Tuo tarpu mūsų verslo statistikoj vad. „dirbantieji šeimos nariai“ priskirti verslo žmonėms ir sudaro net 47,5% visų verslo žmonių. 1925 m. Vokietijos verslo surašyme atskirai parodyti „gelbstimieji šeimos nariai“ (Mithelfende Familienangehoerige), bet iš 35,85 mil. verslo žmonių tokių „gelbstinčių“ šeimos narių teparodyta tik 5,44 mil., t. y. apie 15% visų verslo žmonių.

Taigi jau šie sausi skaičiai rodo, kad mūsų statistikoj rodomų „dirbančiųjų šeimos narių“ visai negalima lyginti nei su prieškarinės Vokiečių statistikos „priklausančiais“ šeimos nariais, kurie prie verslo žmonių buvo visai neskiriami, nei su pokarinės statistikos „gelbstinčiais“, kurie priskiriami, bet tesudaro tik 15% iš visų verslo žmonių, prieš pas mus rodomus 47,5%. Ir tai, be abejonės, pareina tik nuo to, kad pas mus verslo žmonių sąvoka nebuvo pakankamai aiškiai nei aprėžta, nei atskirta nuo verslo žmonių šeimos narių sąvokos. Del to ir atsitiko taip, kad Lietuvoj verslo žmonių išėjo net 68%, o Vokietijoj tik 46% 1907 m. ir 51% 1925 m. Kituose pasaulio kraštuose verslo žmonės taip pat tesudaro tik apie 40—50%.

Šeimos narių vietą verslo statistikoj visai teisingai ir tiksliai aprėžia jau minėtos Amerikos J. V. verslo statistikos taisyklės. Ten nustatyta, kad jei verslo žmogus šeimos narys (pav., žmona) atlieka tik namų ruošos darbus ir neturi jokio pašalinio apmokamo darbo, tat toks šeimos narys į verslo žmonių skaičių visai neįrašomas. Šeimos narys tik tada prie

[1] Žiūr. Lietuvos Gyventojai, pusl. LVI.

verslo žmonių priskaitomas, kada turi nuolatinį apmokamą darbą kitur arba ir namie (žmona parsinešus rūbus savo namuose už atlyginimą skalbia, siuva ar kt.). Taip pat ir žemės ūkyje tik tie šeimos nariai (moterys, vaikai) į verslo žmonių skaičių priskiriami, kurie nuolatos žemės ūkio darbus dirba; o šeimos nariai, kurie tik namie apsiruošia arba kurie tik atsitiktinai žemės ūkio darbus dirbti padeda, verslo žmonių skaičiaus nepriklauso.

Tabelė XII.

Verslo žmonių statistika kai kuriuose kraštuose[1].

Eilės Nr.	Valstybės	Metai	Bendras gyventojų skaičius	Verslo žmonės	Verslo žmonės % %		
					Vyrai	Mot.	Bendr.
1	Lietuva . .	1923/5	2 170 616	1 472 945	68,3	67,5	67,8
2	Latvija . .	1925	1 844 805	1 123 392	68,5	54,3	60,9
3	Estija . .	1922	1 107 059	623 880	64,8	49,1	56,4
4	Suomija .	1920	3 105 103	1 465 697	57,9	37,1	47,2
5	Danija . .	1921	3 267 831	1 347 633	59,4	24,0	41,2
6	Norvegija .	1920	2 649 775	1 069 960	58,8	21,9	40,4
7	Švedija . .	1920	5 904 489	2 601 635	63,1	25,8	44,1
8	Lenkija . .	1921	25 694 700	13 475 034	60,3	45,1	52,4
9	Rusija . .	1926	145 906 000	75 399 000			51,7
10	Vokietija .	1925	62 410 619	32 009 300	68,0	35,7	51,3

Panašiai šį klausimą sprendė ir Vokietijos 1907 m. verslo surašymo taisyklės, su tuo skirtumu, kad ten buvo žymimas ir „pašalinis verslas", prie kurio galėjo būti priskiriami ir ne nuolat dirbantieji šeimos nariai. Bet šis pagrindinio ir pašalinio verslo žymėjimas visuomet daugiau painiavos ir neaiškumų įneša. Del to ir mūsų verslo surašyme nors buvo reikalaujama žymėti pagrindinį ir pašalinį verslą (taip pat be aiškaus aprėžimo, ką tais žodžiais žymėti), bet medžiaga apdirbti pasirodė neįmanoma. Vokiečių pokarinė (1925 m.) verslo statistika nuolatos dirbančius šeimos narius išskiria į atskirą grupę, kurią pavadina „gelbstinčių dirbti" grupė, o nenuolatos dirbantys po

[1] Duomenys imti Lietuvai iš Statistikos Metraščio 1924—26 m., o kitiems kraštams iš „Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1930".

senovei žymimi „pašalinio“ verslo grupėj ir prie verslo žmonių bendrojo skaičiaus nepriskiriami.

„Dirbančių šeimos narių“ sąvoką Lietuvos Centralinis Statistikos Biuras jau modifikavo ir tikslingiau apibrėžė emigracijos statistikos surašymo instrukcijoj, kur pasakyta, jog „miestuose gyvenančioms prie vyrų žmonoms, o sodžiuose ir miesteliuose žmonoms, kurių vyrai neužsiima žemės ūkio darbais, savarankiškas užsiėmimas žymimas tik tais atvejais, jei jos turi nuolatinį užsiėmimą (tarnybą, amatą), arba pačios be nuolatinės tarnaitės namų ruošos darbus atlieka“. Patys gi namų ruošos darbai emigracijos statistikos verslo pažymėjimuose skiriami prie „kitų verslų“ kategorijos.

d) Padėtis versle.

Padėtis versle socialekonominei statistikai turi pagrindinės reikšmės, nes verslinės padėties pažymiai gali daug pasakyti ne tik apie socialinių grupių pasiskirstymą, bet ir bendrai apie socialekonominę santvarką. Mūsų verslo surašymas 1923 m. buvo numatęs net šešis verslo padėties pažymius: 1) savininko, 2) nuomininko, 3) šeimyninko — valdytojo, 4) darbininko, 5) tarnautojo ir 6) dirbančio šeimos nario. Atitinkamas paaiškinimų punktas tačiau vien tik pabrėžė, kad, surašant, prie atitinkamo žodžio reikia įrašyti „taip“. O kaip atskirti šeimyninką — valdytoją nuo savininko ar darbininką nuo tarnautojo, ką daryti tais atvejais, kada tas pats asmuo yra kartu ir namų savininkas, ir žemės sklypo nuomotojas, ir, gal būt, kokios įstaigos tarnautojas — lygiai kaip ir visi kiti galintieji kilti verslinės padėties neaiškumai — palikta surašinėtojų nuožiūrai. Nenuostabu, kad medžiagą apdirbant Centralinis Statistikos Biuras gavo atsisakyti nuo surašomojo lapo verslinės padėties suskirstymo pažymių ir vietoj šešių verslinės padėties grupių, patiekė medžiagą tik keturioms, kurias pavadino:

1) šeimyninkai bei administratoriai,
2) dirbantieji šeimos nariai,
3) tarnautojai ir
4) darbininkai.

Delko taip pasielgta, nesunku įspėti: nes palikus viską spręsti surašinėtojų nuožiūrai, jei ir galima dar tikėtis susigaudyti dirbančių šeimos narių, tarnautojų ir darbininkų pažy-

miuose, tai savininkų, nuomininkų ir šeimyninkų valdytojų pažymiai turėjo perdėm susimaišyti, nes žmonių kalboj kiekvienas savininkas arba nuomininkas paprastai bus laikomas ir šeimyninku — valdytoju. Ir Centr. St. Biurui medžiagą apdirbant nieko daugiau neliko, kaip visus tris pažymius sujungti į vieną ir pavadinti šeimyninkais — administratoriais.

Iš paaiškinimų, kurie yra pridėti prie surašymo duomenų leidinio („Lietuvos Gyventojai"), mes sužinome, kad „šeimyninkų bei administratorių grupei priskirti visi tvarkantieji gamybą, įmones bei įstaigas savo sąskaita ir atsakomybe"; be to, į tą grupę esą įtraukti „be pačių šeimyninkų, taip pat dar ir jų kompanijonai, bendravaldytojai, akcinių bendrovių valdybų nariai ir t. t."[1].

Toliau tame paaiškinime yra pasakyta:

„Kiek sunkiau derinasi tie principai „valstybės bei visuomenės darbo" skyriuje, kurio „šeimyninkų grupė" apima:

Administracijos skiltyj — Vyriausybės narius, seimo atstovus, valdininkus nuo XIV kat. ir visuomenės organizacijų srities — burmistrus, savivaldybės organų pirmininkus ir narius;

Tikybos skiltyj — visų tikybinių organizacijų administratorius (klebonus) ir administracijos narius (vikarus);

Teismo skiltyj — visus teisėjus ir visus asmenis, kurie jų teisėmis naudojasi, o taip pat advokatus ir notarus;

Švietimo skiltyj — visų privačių mokyklų prižiūrėtojus (vedėjus), laisvai praktikuojančius mokytojus ir švietimo srities valdininkus nuo XIV kat.;

Krašto apsaugos skiltyj nieko nenurodyta del to, kad vyriausias karo vadas (krašto apsaugos ministeris) yra Vyriausybės narys, o kiti vyresnieji karininkai, ypatingosios karo organizacijos deliai, parodyti tarnautojais".

Iš patiektojo paaiškinimo mes matome, kad ir apdirbant statistikos medžiagą iš anksto apsibrėžtojo dėsnio nuosekliai

[1] Lietuvos Gyventojai, pusl. LVI.

nesilaikyta. Nes jeigu šeimyninkų bei administratorių grupei priskirti „visi tvarkantieji gamybą, įmones bei įstaigas savo sąskaita ir atsakomybe“, t. y. visai teisingai ir tikslingai paimtas ekonominis principas, — tat nesuprantama, delko visi valdininkai nuo XIV kategorijos priskirti be jokios išimties šeimyninkų grupei, nors jie ne tik savo sąskaita bei atsakomybe, bet ir iš viso jokios įmonės ar įstaigos neturėtų ir netvarkytų (pav., kai kurie ministerijų „patarėjai“, kurie tik ministerio arba ir direktoriaus pavedami tam tikrus uždavinius arba darbus atlieka). Iš kitos pusės, stambių įstaigų viršininkai ar atskirų kariuomenės dalių (pav., pulkų) vadai, kurių atsakomybei ir tvarkomajai priežiūrai pavesti dideli turtai, — priskirti prie paprastų tarnautojų tik del to, kad jų „kategorija“ žemesnė. Taip pat nesuprantama, del ko prie šeimyninkų priskirti vikarai, nors jie nieko netvarko ir nieko neturi (ir nei juridiškai, nei faktiškai nėra administracijos nariais). Paaiškinimas taip pat nieko nepaaiškina, kaip pasielgta tais atvejais, kuomet tas pats asmuo yra XIII ar X kategorijos valdininkas ir tuo pačiu laiku „savo sąskaita ir atsakomybe“ tvarko nuosavo žemės ūkio gamybą; arba kuriai verslo grupei priskirtas XIV ar XV valdininkas, teisėjas, karininkas, miesto ar valsčiaus valdybos narys, jei jis tuo pačiu laiku turi ir žemės ūkį arba savo sąskaita ir atsakomybe laiko prekybos ar pramonės įmonę? Nes nuo vienokio ar kitokio šių klausimų išsprendimo gali daug pareiti tiek atskirų verslo kategorijų, tiek šeimyninkų grupės charakteris.

Po šeimyninkų-administratorių grupės eina „dirbantieji šeimos nariai“. Jiems paaiškinimai ir pastabos jau padaryta anksčiau, ir čia galima tik dar kartą pabrėžti, kad mūsų verslo statistikoj yra tai nepatikimiausia grupė, ir panašių grupių kitų kraštų verslo žmonių statistikoj visai nėra.

Toliau seka paaiškinimai tarnautojų ir darbininkų grupėms:

„Prie tarnautojų bei darbininkų priskirti dirbantieji kitų sąskaita ir atsakomybe. Skirtumas tarp tarnautojų ir darbininkų nustatomas, atsižiūrint darbo srities: išimtinai arba daugiausia fizinį darbą dirbantieji laikomi darbininkais, kiti tarnautojais.

Pažymima, jog į tarnautojų grupę neįeina žemesnieji tarnautojai (sargai, kurjeriai, pasiuntiniai, pečkuriai ir kiti). Jie priskirti darbininkų grupei. Taip pat ne visi valstybės tarnautojai parodyti „valstybės bei visuomenės darbo" skyriuje, būtent, geležinkeliečiai, vandenkeliečiai, paštininkai parodyti „transporto bei susisiekimo skyriuje, o miško žinybos tarnautojai parodyti „miškininkystėje".

Iš šių paaiškinimų matome, kad paskirstymo pagrindan čia padėta darbo lytis — fizinis ar protinis darbas dirbamas. Šį principą galima laikyti tikslingu, nes kiti kriterijai, pav., atlyginimo sąlygos (mėnesinė ar kt. darbo alga), sutarties terminai (iš anksto aprėžtam ar neaprėžtam laikui) gali, gal būt, daugiau paaiškinti kai kuriuos socialinės padėties reiškinius, bet ne sociališkai ekonominę atitinkamos verslo grupės funkciją. Taip pat reikia pripažinti tikslingu geležinkeliečių ir kt. valstybinio ūkio įstaigų tarnautojų arba prižiūrėtojų priskirimą prie atitinkamų verslo kategorijų. Bet ar taip padaryta tik su darbininkais ir tarnautojais ligi XIV kategorijos, ar ir su šeimyninkais bei dirbančiais šeimos nariais, — iš paaiškinimo visai nematyti, o redakcija tokia, kad verčia suprasti, jog tas išskyrimas lietė tik šias dvi verslo grupes.

Vokietijos verslo statistikoj verslinės padėties klausimai ligi paskutinio 1925 metų surašymo buvo panašiai, kaip ir pas mus, formuluoti ir iš dalies su panašiais neaiškumais. Pav., surašomajame lakšte atitinkami klausimai buvo šitaip formuluoti:

„Ar esate savo pagrindiniam versle savarankiškas verslamoninkas, savininkas, laikytojas (Inhaber), nuomininkas, amatininkas, namų pramone besiverčiantis, direktorius, administratorius ir t. t.?

arba tarnautojas, įmonės valdininkas, įmonės darbo meisteris, kontoros tarnautojas ir t. t.?

arba gizelis, padėjėjas, mokinys, pardavėjas, pardavėja, namų darbininkas, darbininkas, darbininkė (su aiškiu darbo rūšies aprėžimu: pav. sukikas, vežikas ir t. t.)?"

Iš šeimos narių prie *padedamojo* personalo tik tie tepriskaitomi, kurie padeda versle nuolatos, o ne atsitiktinai. Pašaliniam verslui buvo pastatyti tie patys klausimai. Atitinkami paaiškinimai tik išplėtė atskirų pavadinimų skaičių, be to, pabrėžė, kad kariams žymimas tarnybos laipsnis. Bet tie patys paaiškinimai įneša ir naujų neaiškumų ypač del to, kad padėtį versle riša su viena ar kita darbo arba gamybos specialybe, kuri visai kitais principais charakterizuojama.

Vis delto pati padėtis versle vokiečių surašomajame lakšte jau iš karto paskirstyta į *tris pagrindines grupes*, iš kurių pirmoji rodo *savarankiškai ūkininkaujančius*, antroji — *kvalifikuotus tarnautojus* ir vad. „priežiūros personalą", ir trečioji — *paprastus darbininkus* ir eilinius tarnautojus.

1925 m. verslo surašyme patys surašomųjų lakštų klausimai buvo šiek tiek modifikuoti, bet esmė palikta ta pati.

Anglijos verslo surašymas 1921 m. padėtį versle aiškino *darbo ir atlyginimo pažymiais*, ir buvo reikalaujama žymėti, ar surašynėjamas verslo žmogus:

1) *kito samdomas dirba* (working for an employer), ar

2) *patsai yra darbdavys*, t. y. samdo kitus verslo reikalui (if employing persons for purpose of bussiness, write „Employer"), ar

yra 3) *dirbąs patsai vienas savo sąskaita be samdomų darbininkų* (working on own account and not employing persons for purposes of bussines).

Pastaboj dar yra paaiškinta, kad asmens patarnavimas arba namų ruošos reikalams samdomas personalas turi būti pažymėtas žodeliu *„Private"*, nes darbdavio ar nedarbdavio padėtį nulemia tik verslo reikalui samdomi darbininkai, o ne namų ruošos tarnai.

Amerikos J. V. verslo surašymas 1920 m. verslinę padėtį aiškino visai panašiai, kaip Anglijoj, t. y. buvo klausiama: 1) ar surašinėjamas asmuo yra *verslamoninkas darbdavys* (employer), ar 2) už algą ar šiaip atlyginimą dirbąs darbininkas (salary or wage worker), ar 3) *savo sąskaiton dirbantis* (or working on own account). Paaiškinimuose pažymėta, kad pastarosios (savarankiškai dirbančiųjų) kategorijos priklauso visi tie, kurie patys pas kitus neuždarbiauja (kitiems už atlyginimą nedirba) nei kitiems darbo atlyginimo nemoka. Pavyzdžiui parodyti tie ūkininkai ir smulkių įmonių laikytojai, kurie dirba be svetimųjų pagalbos; čia taip pat priskirti vad. laisvųjų profesijų žmonės (profesional men), kurie nors ir ima už savo patarnavimus arba darbą atlyginimą, bet jokių pagalbininkų nelaiko; pagaliau šios kategorijos priklauso gatvėse smulkmenų pardavėjai, batų valytojai, laikraščių pardavėjai ir p.

Tuo būdu mes matome, kad Anglijos ir Amerikos verslo statistikoj padėtis versle vertinama vien ekonominės priklausomybės atžvilgiu (yra: a) darbdavys — samdytojas, b) už nuolatinę algą ar šiaip atlyginimą dirbąs samdininkas, ar c) savarankiškai be samdininkų besiverčiąs bet kurio verslo žmogus). Kad tuo būdu žymiai palengvinamas visas surašymo ir medžiagos apdirbimo darbas — tai aišku savaime, nes verslinės padėties grupių tėra tik trys, ir kiekviena iš jų objektyviškais padėties pažymiais atskiriama nuo kitų grupių. Žinoma, prie šių aplinkybių lieka neišaiškinta darbdavių verslo juridinė pusė (ar jie savininkai, nuomininkai ar kt.); taip pat lieka neatskirti tarnautojai nuo paprastų darbininkų. Tačiau tokiuose kapitalistiniuose kraštuose, kokiais yra Anglija ir Amerikos J. V., šie pažymiai ir neturi tokios didelės reikšmės, o imant grynai ekonominiu atžvilgiu — neperdaug prasmės yra tuose skyrimuose ir kituose kraštuose. Jei pas mus, Vokietijoj ar kt. tarnautojai skiriami nuo darbininkų, tat daroma tai daugiau sociališkai psichologiniais sumetimais, kaip verslinės padėties išaiškinimo reikalui.

Aglijos ir Amerikos J. V. verslo statistika taip pat nesiinteresuoja ir pašaliniais arba pagalbiniais verslais. Tai ypač įsidėmėtina del Amerikos J. V., kur verslo surašymas atliekamas speciališkai paruoštų surašinėtojų (Anglijoj, taip pat Vokietijoj, verslo pažymius įrašo patys klausiamieji). Šis verslų skirstymas į pagrindinius ir pašalinius tiek apsunkina medžiagos rinkimą ir visuomet duoda tiek nepatikimus ar bent nepilnus duomenis, kad Amerikoj J. V. ir Anglijos pavyzdys statistikos praktikos sumetimais reikia laikyti labai įsidėmėtinu.

Tuo būdu verslinės padėties statistiniam stebėjime tenka skirti dvi pagrindines sistemas, iš kurių vieną galima pavadinti angliškai amerikoniška, o antrą — Europos kontinento arba kontinentaline sistema (nes be jau minėtų Lietuvos ir Vokietijos pavyzdžių panašų verslinės padėties suskirstymą sutinkame ir daugelyj kitų Europos valstybių).

Angliškai amerikoniškoji sistema padėtį versle vertina sulig verslo pajamų šaltiniais ir tuo pačiu sulig ekonominės priklausomybės:

1-ji grupė — tai tų, kurie verslinį darbą tik diriguoja ir verslinį darbą atlieka savo rizika ir atsakomybe samdomais darbininkais — tai darbdaviai;

2) antroji grupė — tai tų, kurie pirmosios grupės diriguojamiems verslo darbams dirbt parsisamdo ir iš gaunamo atlyginimo gyvena — tai darbėmiai arba darbininkai bei tarnautojai; ir

3) 3-ji grupė susidaro iš tų, kurie savo atsakomybe ir rizika patys vieni verčiasi kuo įmanydami visai savarankiškai, t. y. nei kitų darbo nenaudoja ir nesamdo, nei patys kitiems neparsisamdo.

Europos arba kontinentinė sistema padėtį versle vertina daugiau sulig socialinės padėties:

I-ją grupę čia sudaro visi „savarankiškieji“, nežiūrint į tai, ar jie yra tūkstančius darbininkų samdantieji verslamonininkai, ar patys vieni dirbą savo amatą ar žemės sklypelį amatninkai ar ūkininkai, ar net už algą stambaus verslamoninko samdomi direktoriai, administratoriai, įmonių vedėjai ar p.;

2-jai pagrindinei grupei čia priskiriami vadinami tarnautojai už algą iš anksto sutartam laikui (raštinės arba priežiūros darbus dirbantieji vidutiniai ir žemesnieji privatinių verslamonių ir viešosios teisės organų įstaigų tarnautojai);

3-ji grupė — tai paprasti rankų darbo darbininkai, nežiūrint į tai, kokioj įstaigoj ar įmonėj jie dirba.

Šios antrosios sistemos savo verslinės padėties klasifikacijoj priklauso beveik visos Europos valstybės, su tuo skirtumu, kad vienos iš jų nuolatos dirbančius šeimos narius priskiria atitinkamai pagrindinei grupei ir pašaliniais verslais arba „gelbstinčiais" šeimos nariais nesirūpina, o kitos žymi dar ir pašalinius verslus arba atskirai dar žymi „gelbstinčius šeimos narius"; taip pat vienose valstybėse šale tarnautojų grupės atskirai duodama dar ir valdininkų grupė ir šale darbininkų — dar ir asmeninių arba namų ruošos tarnų grupė, o kitos valstybės tokio išskyrimo nedaro.

Iš Europos valstybių savo verslinės padėties suskirstymu daugiau i š s i s k i r i a tik 1923 m. surašymu paremta L i e t u v o s verslo statistika ir 1920 m. surašymu paremta R u s i j o s v e r s l o s t a t i s t i k a.

L i e t u v o s verslinės padėties statistika išsiskiria tuo, kad čia dirbantieji šeimos nariai išskirti į visai savarankišką verslinės padėties grupę, tuo tarpu kai visur kitur verslinį darbą dirbantieji šeimos nariai priskiriami prie atitinkamos verslinės padėties grupės, jei jie tikrai ir nuolatos verslinį darbą dirba, ir visai prie verslo žmonių neskiriami, jei nuolatos ne dirba; „gelbstintieji" dirbt šeimos nariai jei žymimi, tat visai atskirai kaip pagalbinis personalas arba pašalinio verslo žmonės.

R u s i j o s pokarinė verslo statistika verslinę padėtį žymi taip pat sulig socialinės padėties, tiktai grupės ir pati gradacija čia pritaikinta prie komunistinės santvarkos bei ideologijos. 1920 m. surašymo duomenys verslinę padėtį klasifikuoja šitaip:

1. Darbininkai.
2. Tarnautojai.
3. Tarnybos nepriklausomi asmenys (lica v neslužebnom položenji).

4. Šeimyninkai be samdomų darbininkų.
5. Gelbstintieji šeimos nariai.
6. Šeimyninkai su samdomais darbininkais.
7. Pensionieriai.
8. Dvasininkai.
9. Kariuomenė ir laivynas.
10. Deklasuotųjų grupė.
11. Asmenys, aiškiai verslo nepažymėjusieji.
12. Prieglaudose esantieji, ligoniai, mokiniai ir t. t.

Šioj klasifikacijoj visai aiškiai matyti tendencija žmogaus darbą vertinti ne ekonominiu, o sociališkai politiniu atžvilgiu (politiškai privilegijuotos grupės pastatytos į priekį, įvesta net atskira „deklasuotojų" grupė ir t. t.).

e) Verslų klasifikacija.

Jei verslinės padėties tikslinga klasifikacija turi atvaizduoti verslo žmonių, o tuo pačiu ir šalies gyventojų, socialekonominius santykius ir kiekvienos grupės lyginamąjį svorį visuomenėj, tat tikslinga verslų klasifikacija turėtų parodyti atskirų verslų lyginamąjį svorį tautos ūkyje. Be to, tikra ir tikslinga verslų statistika gali dažnai būti naudinga ir praktikos reikalui. Del šios priežasties per verslo surašymus beveik visuomet klausiama ne tik apie pagrindinį verslą ir padėtį versle, bet ir apie verslo arba darbo rūšį. Ir Lietuvos verslo surašyme *1923* metais punktui *b,* kur turėjo būti pažymėtas verslo pavadinimas, patiektas dar šitoks paaiškinimas:

„Verslo įvardijimas turi būti aiškus, kad iš jo galima būtų suprasti ne tik rūšis, bet ir specialybė. Todel plačių verslų apibūdinimų, pav., siuvėjas, audėjas, ūkininkas, reikia vengti, pakeičiant juos smulkesniais, pav.: vyrų rūbų siuvėjas, moterų rūbų siuvėjas, žemdirbys, sodininkas ir kit. Apibendrinti įvardijimai, kaip tarnautojas, darbininkas, meisteris ir t. t. rašyti neleistina. Painesniais atvejais geriau trumpai aprašyti darbą".

Panašaus aiškumo ir griežtumo reikalauja ir Vokietijos verslo statistika. Pav., *1925* m. verslo surašymo atitinkanti instrukcija reikalauja, kad būtų rašoma:

„**ne** pirklys, **bet** — baldų pirklys, vaisių pirklys, cigarų pardavėjas, draudimo agentas ir tt.

ne tarnautojas, **bet** — pardavėjas, bugalteris, stenografas, stenotipistė ir tt.

ne metalo ar geležies darbininkas, **bet** — metalo šlifuotojas, cinko liejikas, bronzos valytojas, geležies šlifuotojas, geležies liejikas, geležies emaliuotojas ir tt.

ne medžio darbininkas, **bet** — obliuotojas, piovėjas, dėžių kalinėtojas.

ne tekstilės darbininkas, **bet** — vilnų plovėjas, džiuto verpėjas, medvilnės audėjas, skarų dažytojas ir tt.“

Panašaus turinio instrukcijos duodamos ir kitų kraštų surašinėtojams. Be to, kaip žinoma, visuomet reikalaujama pažymėti ir tai, kokios rūšies įmonėj ar įstaigoj dirbama. Pav., 1923 m. darant verslo surašymą Lietuvoje į surašomąjį lakštą po žodžių:

„a) Įvardijimas ir rūšis pramonės, įstaigos ar verslo, kur dirba“, instrukcijoj buvo paaiškinta šitaip:

„Ūkio bei pramonės įmonės įvardijimas reikia pažymėti aiškiai, nurodant jo rūšį, pavyzdž., savos žemės ūkis, mašinų dirbtuvė „Nemunas“, Apskrities Viršininko kanceliarija ir kit.“

Tuo būdu iš surašomojo lakšto, jei jis teisingai ir tikrai atsakytas, visai aiškiai turėtų būti galima nustatyti ne tik atskirą darbą dirbančiųjų žmonių skaičius, bet ir įmonių arba įstaigų rūšys.

Deja, jei mes peržvelgsime atskirų kraštų verslų statistikos šaltinius, tai pastebėsime, kad verslų, kaip tokių, klasifikacijos bendruose statistikos šaltiniuose dažniausia visai nėra, o kas yra, tai suskirstymas ne atskirais verslais, o verslo žmonių suskirstymas atskiromis ūkio šakomis ar gamybos rūšimis ir, šale to, dar kai kuriomis profesijomis. Pavyzdžiui, patiekiamoji Lietuvos verslo žmonių statistikos tabelė iš oficialinio ir pilniausio statistikos šaltinio rodo, kad apdirbant paskelbimo reikalui statistikos medžiagą visai nebuvo atsižvelgta vyrų ir moterų rūbų siuvėjų, — o buvo žiūrima tik „siuvininkystės“ bendrai. Taip pat nėra smulkaus paskirstymo ir kitiems verslams.

Kitų kraštų verslo statistikoj šios rūšies detalių kad ir būna daugiau, bet smulkios visais galimais arba kad ir svarbesniais verslais klasifikacijos nepadaryta niekur.

Lietuvos gyventojai gyvenimo šaltiniais 1923 m.[1]

Tabelė XIII.

Eilės Nr.	Darbo sritys, užsiėmimai ir kiti gyvenimo šaltiniai / Socialės grupės	Šeimyninkai bei administratoriai		Dirbantieji šeimos nariai		Tarnautojai		Darbininkai		I š v i s o		
		Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Bendrai
	I. SAVARANKIAI GYVENANTIEJI											
	A. Dirbantieji žemės ūky:											
1	Žemdirbystė	214 563	34 504	163 828	411 775	134	8	92 743	103 898	471 268	550 185	1 021 453
2	Sodininkystė	88	10	17	22	4	—	119	14	228	46	274
3	Daržininkystė	93	34	11	29	1	—	88	17	193	80	273
4	Gyvulininkystė	—	—	16 833	15 013	4	—	21 716	10 837	38 553	25 850	64 403
5	Miškininkystė	—	—	—	—	391	1	1 545	10	1 936	11	1 947
6	Žuvininkystė	260	—	99	3	—	—	101	3	460	6	466
	Iš viso	215 004	34 548	180 788	426 842	534	9	116.312	114 779	512 638	576 178	1 088 816
	B. Dirbantieji pramonėj:											
	Pluošto padar. gamyba:											
7	Linų verp. ir audimas	26	738	1	2 528	32	4	121	3 119	180	6 389	6 569
8	Vilnų verp. ir audimas	14	69	9	399	2	1	48	804	73	1 273	1 346
9	Vilnų karšimas	107	19	16	22	—	—	28	6	151	47	198
10	Virvių ir kanapių gamyba	31	2	5	—	2	—	64	25	102	27	129
11	Kitą padar. gamyba	59	109	9	500	—	—	58	545	126	1 154	1 280
	Iš viso	237	937	40	3 449	36	5	319	4 499	632	8 890	9 522
	Medžio apdirbimas;											
12	Lentų ir faneros dirbimas	263	—	78	8	71	3	1 290	69	1 702	80	1 782
13	Stalių verslas	1 693	5	617	1	4	—	2 166	4	4 480	10	4 490
14	Įvairus kitas verslas	749	3	204	11	17	7	959	32	1 929	53	1 982
	Iš viso	2 705	8	899	20	92	10	4 415	105	8 111	143	8 254
	Popierio ir poligraf. gamyba:											
15	Kartonas ir kartonažas	17	—	—	—	2	—	83	66	102	66	168
16	Poligrafija	156	11	18	11	35	7	314	28	523	57	580
17	Kita gamyba	54	8	3	1	6	27	37	112	100	148	248
	Iš viso	227	19	21	12	43	34	434	206	725	271	996

[1] Lietuvos gyventojai, 1923, 220—222.

Eilės Nr.	Socialės grupės / Darbo sritys, užsiėmimai ir kiti gyvenimo šaltiniai	Šeimyninkai bei administratoriai		Dirbantieji šeimos nariai		Tarnautojai		Darbininkai		I š v i s o		
		Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Bendrai
	Mineralinė gamyba:											
18	Plytos, kalkiai ir cementas	172	1	52	14	14	1	499	59	737	75	812
19	Stiklas	24	—	4	1	12	—	155	67	195	68	263
20	Durpės	—	—	—	—	4	—	68	24	72	24	96
21	Kita gamyba	89	1	18	1	6	—	143	3	256	5	261
	Iš viso	285	2	74	16	36	1	865	153	1 260	172	1 432
	Gyvulių produktų apdirbimas:											
22	Odų apdirbimas	437	7	83	18	30	5	637	65	1 087	95	1 182
23	Odinių dirbinių gaminimas	4 012	3	1 502	31	2	—	3 602	18	9 118	52	9 170
24	Šerių ir šepečių apd. ir gaminimas	49	—	21	2	2	—	178	5	250	7	257
25	Muilo gaminimas	33	—	2	2	11	2	45	37	91	41	132
26	Kitoks apdirbimas ir gaminimas	1	2	1	2	—	—	12	5	14	9	23
	Iš viso	4 432	12	1 609	55	45	7	4 474	130	10 560	204	10 764
	Metalinių padargų gamyba:											
27	Mašinos	37	—	10	—	97	12	703	33	847	45	892
28	Įv. smulk. geležies dirbiniai	2 739	2	1 134	6	9	—	2 298	2	6 180	10	6 190
29	Brangiųjų metalų dirbiniai	24	—	3	1	2	1	17	—	46	2	48
30	Įv. kitų smulk. metal. dirbiniai	397	—	82	3	3	—	233	3	715	6	721
31	Šaltkalvystė	477	—	178	1	—	—	1 098	3	1 753	4	1 757
	Iš viso	3 674	2	1 407	11	111	13	4 349	41	9 541	67	9 608
	Chem. produktų gamyba:											
32	Degtukai	19	—	2	7	15	5	142	239	178	251	429
33	Terpent. ir degutas	8	—	—	1	—	—	3	1	11	2	13
34	Kitų chem. produktų gamyba	30	1	4	1	1	4	19	19	54	25	79
	Iš viso	57	1	6	9	16	9	164	259	243	278	521
	Maisto prod. ir skanėsių gamyba:											
35	Miltai	1 210	43	308	190	57	7	1 033	82	2 608	322	2 930
36	Kruopos ir makaronai	3	7	—	—	—	—	1	5	4	12	16
37	Duonos kepimas	473	117	90	266	2	2	515	159	1 080	544	1 624
38	Saldainių gamyba	57	5	5	13	27	5	122	308	211	331	542
39	Konservų gamyba	19	—	—	—	15	2	326	55	360	57	417
40	Sviesto ir sūrių gamyba	9	4	3	6	—	—	20	11	32	21	53

Eilės Nr.	Socialės grupė / Darbo sritys, užsiėmimai ir kiti gyvenimo šaltiniai	Šeimyninkai bei administratoriai		Dirbantieji šeimos nariai		Tarnautojai		Darbininkai		I š v i s o		
		Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Bendrai
41	Spirito ir degtinės varymas	52	—	1	4	102	16	251	338	406	358	764
42	Vaisių vyno gamyba	3	1	1	—	—	1	2	2	6	4	10
43	Alaus gamyba	27	1	4	2	52	4	196	40	279	47	326
44	Mineralinio vandens gamyba	55	2	7	3	5	1	80	25	147	31	178
45	Aliejaus gamyba	7	1	—	—	6	2	24	13	37	16	53
46	Tabokos gamyba	17	—	—	—	30	15	71	391	118	406	524
47	Kitų maisto produktų ir skan. gamyba	147	4	42	23	13	8	216	75	4 8	110	528
	Iš viso	2 079	185	461	507	309	63	2 857	1 504	5 706	2 259	7 965
	Statyba:											
48	Mūrininkystė	376	—	167	—	—	—	1 642	2	2 185	2	2 187
49	Stogdengystė	141	—	67	—	—	—	365	—	573	—	573
50	Dažininkystė	93	1	33	2	—	—	347	8	473	11	484
51	Krosninkystė	116	—	27	—	—	—	263	—	406	—	406
52	Stiklininkystė	174	1	33	—	—	—	171	—	378	1	379
53	Dailydystė	1 562	2	641	1	—	—	2 637	2	4 840	5	4 845
54	Kiti darbai	124	—	57	4	24	—	591	20	796	24	820
	Iš viso	2 586	4	1 025	7	24	—	6 016	32	9 651	43	9 694
	Kitos darbo sritys:											
55	Elektra	26	—	13	—	111	11	293	15	443	26	469
56	Siuvininkystė	3 909	2 558	1 737	6 970	4	5	2 830	5 654	8 480	15 185	23 665
57	Kirpyklos ir pirtys	244	29	42	21	2	1	289	63	577	114	691
58	Įv. kiti užsiėmimai	308	95	63	68	39	6	350	353	760	522	1 282
	Iš viso	4 487	2 682	1 855	7 059	156	23	3 762	6 083	10 260	15 847	26 107
	Iš viso pramonėj	20 769	3 852	7 397	11 145	868	165	27 655	13 012	56 689	28 174	84 863
	C. Dirbantieji transporte bei susis-mo įm-se:											
59	Geležinkelininkai	—	—	—	—	1 649	300	4 888	481	6 537	781	7 318
60	Vandenkelininkai	23	—	7	2	127	12	219	4	376	18	394
61	Paštininkai, telegr. ir telef.	—	—	—	—	646	389	361	17	1 007	406	1 413
62	Vežikai	1 342	4	313	12	—	—	1 509	2	3 164	18	3 182
63	Kit. ruš. transp. bei susis-me	26	2	9	—	124	44	498	31	657	77	734
	Iš viso	1 391	6	329	14	2 546	745	7 475	535	11 741	1 300	13 041

Eilės Nr.	Socialės grupės / Darbo sritys, užsiėmimai ir kiti gyvenimo šaltiniai	Šeimyninkai bei administratoriai		Dirbantieji šeimos nariai		Tarnautojai		Darbininkai		I š v i s o		
		Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Bendrai
	D. Dirbantieji prekyboj:											
64	Kredito įstaigose	66	—	4	—	856	358	113	18	1 039	403	1 442
65	Komis. kontorose	56	—	2	1	313	8	115	7	486	16	502
66	Viešbuč. smuklėse	578	159	61	220	43	23	162	388	844	790	1 634
67	Vis. kit. rūš. prekyboj	13 208	2 518	3 062	5 074	995	493	1 939	1 562	19 204	9 647	28 851
	Iš viso	13 908	2 677	3 129	5 295	2 207	909	2 329	1 975	21 573	10 856	32 429
	E. Dirbantieji valstyb. bei visuomen. įstaigose:											
68	Administracija	268	8	—	—	5 687	1 258	1 038	144	6 993	1 410	8 403
69	Teismas	239	2	—	—	586	129	187	21	1 012	152	1 164
70	Tikyba	1 180	—	—	—	524	29	786	321	2 490	350	2 840
71	Medicina	6 5	452	—	—	296	340	130	429	1 081	1 221	2 302
72	Švietimas	375	353	—	—	2 347	2 041	224	233	2 946	2 627	5 573
73	Technika	77	—	—	—	193	2	21	2	291	4	295
74	Literatūra, menas	212	63	—	—	268	102	138	19	618	184	802
75	Krašto apsauga	—	—	—	—	21 985	123	909	75	22 894	198	23 092
	Iš viso	3 006	878	—	—	31 886	4 024	3 433	1 244	38 325	6 146	44 471
	F. Kiti gyvenimo šaltiniai:											
76	Gyvenantieji iš kapitalo	2 855	4 056	—	—	—	—	—	—	2 855	4 056	6 911
77	Gyvenantieji iš pensijos	91	185	—	—	—	—	—	—	91	185	276
78	Naminis patarnavimas	16	42 111	723	16 359	—	—	707	13 765	1 446	72 235	73 681
79	Įvairus padienis darbas	—	—	—	—	—	—	14 970	14 614	14 970	14 614	29 584
80	Įv. kiti gyv. šaltiniai	485	407	358	2 408	79	98	474	751	1 396	3 664	5 060
	Iš viso	3 447	46 759	1 081	18 767	79	98	16 151	29 130	20 758	94 754	115 512
	Iš viso savarank. gyv.	257 525	88 720	192 724	462 063	38 120	5 950	173 355	160 675	661 724	717 408	1 379 132
	II. NESAVARANKIAI GYVENANTIEJI:											
	Gyvenantieji iš stipendijos	—	—	—	—	—	—	—	—	99	211	310
	Kaliniai	—	—	—	—	—	—	—	—	2 409	277	2 686
	Elgetos	—	—	—	—	—	—	—	—	1 570	4 342	5 912
	Globojamieji ir kiti:											
	a) iki 10 m. amžiaus	—	—	—	—	—	—	—	—	192 387	191 401	383 788
	b) nuo 10 iki 60 m. amž.	—	—	—	—	—	—	—	—	101 304	128 203	229 507
	c) 60 ir daugiau m. amž.	—	—	—	—	—	—	—	—	7 894	19 452	27 346
	Iš viso nesavarank. gyv.	—	—	—	—	—	—	—	—	305 663	343 886	649 549
	III. NEŽINOMŲ PRAGYVENIMO ŠALTINIŲ:	—	—	—	—	—	—	—	—	173	117	290
	Iš viso gyventojų	—	—							967 560	1 061 411	2 028 971

Priežasčių tokiam reiškiniui paaiškinti yra statistiškai technikinių ir metodologiškai esminių. Teoretiškai galvojant — ir praktikos reikalui — būtų labai įdomu ir naudinga žinoti, kiek kuriame krašte yra vyrų rūbų siuvėjų, moterų rūbų siuvėjų, vyrų batų siuvėjų, moterų batų siuvėjų, arba kiek yra atskirų produktų pirklių, kiek atskirai geležies, cinko ir kitų metalų liejikų, kiek obliuotojų, piovėjų ir t. t., ir t. t. Šiais praktiškai teoretiniais sumetimais darant verslo surašymus ir reikalaujama žymėti aiškiai aprėžtas ir smulkus kiekvieno verslo ar dirbamo darbo pavadinimas. Deja, kada jau gaunami užpildyti surašymo lakštai ir pradedama gautoji medžiaga skirstyti atskirais verslų pavadinimais, tuojau pasirodo statistiškai techniškoji negalimybė visais tais pažymiais medžiaga suskirstyti. Pav., 1923 m. verslų surašymas Lietuvoje davė apie 6000 verslo pavadinimų. Vokietijoj 1907 m. verslo surašyme buvo gauta beveik 15000 verslo pavadinimų. Kituose kraštuose verslo pavadinimų gaunama taip pat dešimtimis tūkstančių. Jei sudaryti lentelę visiems verslams su vyrų ir moterų arba verslinės padėties pažymėjimu ir duoti kiekvienam puslapiui 50 eilučių, tat Lietuvos gyventojų verslų paskirstymo pagrindinė lentelė turėtų užimti ne mažiau kaip 120—150 pusl., o Vokietijos — apie 500 pusl.; bet ir tai būtų tik suskirstymas visam valstybės plotui. Norint Lietuvos verslų statistikos duomenis parodyti atskiroms apskritims — puslapių skaičių reikėtų 24 kartus padauginti, o kiekvienas tolimesnis paskirstymas (pav., amžiaus grupėmis ar kt.) būtų reikalingas vėl tolimesnio dauginimo.

Iš anksčiau pasakyto lengva suprasti, kad visų verslų pilnas statistinis vaizdavimas techniškai nėra įmanomas, ir norint iš viso bet ką gauti, tenka atskirus verslus jungti į vieną grupę. Pav., patiektojoj Lietuvos verslų klasifikacijoj mes randame tokius pavadinimus: mūrininkystė, stogdengystė, daržininkystė, krosnininkystė, stiklininkystė, siuvininkystė, geležinkelininkai, vežikai, vandenkelininkai; daržininkystė, sodininkystė, miškininkystė, žuvininkystė, stalių verslas, linų verpimas ir audimas ir t. t.

Kokios prasmės turi šitokia verslų klasifikacija? Pav., ar tikrai visi tie 23.665 žmonių, parodytų „siuvininkystės“ grupėje, yra siuvėjai, galintys savarankiškai rūbus pasiūti? Klau-

simas yra rimtas: nes didesnėse moderniško rūbų siuvimo įmonėse darbas yra taip paskirstytas, kad kiekvienas žmogus visai kitą darbą dirbą (vienas primieruoja, kitas sukerpa, trečias „strigavoja“ ir t. t.), ir gali nebūti nė vieno siuvėjo tikrąja to žodžio prasme. Dar mažiau „siuvininkystės“ verslo žmonės išmano apie siuvimą rūbų ar batų siuvimo fabrikuose. Arba imkime „mūrininkystę“? Iš 2.187 „mūrininkų“ parodyta 376 šeimyninkai bei administratoriai, 167 dirbantys šeimos nariai ir 1.644 darbininkai. Klausimas: ar šeimyninkai yra tik mūrininkus samdą verslamoninkai (rangovai), kurie patys gal mūro darbų dirbti visai nemoka ir negali, ar jie yra tikri mūrininkai? Ir antras klausimas: ar parodytieji darbininkai yra tikrai m ū r i j i m o darbų a m a t i n i n k a i — ar gal tik prie mūro darbų samdomi plytų nešiotojai ar p.?

Arba imkime vėl dailydystę. Medžio apdirbimo skyriuje yra parodytas „stalių verslas“ su 4.490 asmenų ir statybos skyriuje „dailydystė“ su 4.845 asmenimis. Klausimas: ar miško medžiagos skyriuje parodytieji „stalių“ verslo žmonės dirba vien tik stalus? Jei be stalų dar ir kedes, lovas, arba langus, — tai del ko jie ne dailydės? Ir statybos skyriuje parodytieji dailydės — ar stalų dirbti visai nemoka?

Šie pavyzdžiai jau rodo, kad pradėjus atskirus verslo darbus jungti į vieną grupę ir juos klasifikuoti, tuojau susidaro tiek naujų neaiškumų ir sunkenybių, kad tas visas darbas praktikos reikalui pasirodo visai be vertės, o mokslo tyrinėjimams — tokia klasifikacija taip pat labai abejotinos vertės.

Dabar imkime tą patį klausimą ekonominės teorijos atžvilgiu. Šiandien yra verslų, kurių tikslas ir darbo technika visai pasikeitus, lyginant su senesniais laikais. Pav., imkime batų siuvimo verslą. Anksčiau tai buvo verslas, reikalingas kelių metų mokslo arba pratybos darbo. Bet tokių batsiuvių skaičius vis mažėja ir mažėja. O moderniškieji batų siuvimo fabrikai vieno bato siuvimą yra išskirstę tarp 70—90 mašinų, kurioms patarnauti samdomi ne batų siuvimo amatininkai, o paprasti darbininkai be jokių specialinių kvalifikacijų. Ir nė vienas iš tų 70—90 darbininkų (mašinų patarnautojų), per kurių rankas vienas batas praeina, ir kurie kelis kartus daugiau batų padaro, kaip toks pat kiekis atskirai dirbančių batsiuvių, gali nemokėti patsai vienas bato pasiūti.

Panašūs darbo proceso pakitimai yra ir kituose versluose, kurie anksčiau buvo atliekami vieno asmens individuališkai. O jeigu taip, tat visai nėra jokios prasmės nei tikslo daryti verslo grupes prisilaikant sąvokų, kurių prasmė yra ne vienoda ir gal jau visai kitokia. Šiuo atvėju gali būti tikslingiau suskirstyti duomenis kuriais nors kitais pažymiais, kurie įgalintų spręsti apie šalies atskiras gamybos šakas, arba apie verslo žmonių socialinę padėtį. Bet ir toks suskirstymas turi savo sunkenybių ir problemų.

Visų pirma kyla klausimas, kas tikslingiau būtų padėti klasifikacijos pagrindan: ekonomiškai technikinis principas, kuris vestų prie verslinio darbo klasifikacijos sulig gamybai vartojamos medžiagos arba gaminių rūšies, ar — sociališkai ekonominis principas, kuris turi vesti prie verslinio darbo paskirstymo atskiromis socialinio ir ekonominio gyvenimo šakomis; čia techniškai ekonominis momentas jau antroj vietoj stovėtų, — jei iš viso dar jo atsižvelgiama būti galėtų.

Pirmasis — ekonomiškai technikinis — principas iš pirmo pažvelgimo gali atrodyti labai viliojančiu ir tikslingu. Juk jeigu būtų galima verslinio darbo žmones suskirstyti sulig tuo, kas kurios medžiagos arba rūšies dirbinius gamina ar kokius produktus tiekia, tai tokia klasifikacija, visų pirma, įgalintų mus kiekvienu metu žinoti, kiek, pavyzdžiui, žmonių gyvena iš miško medžiagos apdirbimo, kiek iš geležies, vilnų, linų ar odos pramonės, kiek iš javų, gyvulių ar žuvų produktų gamybos ir t. t. Be to, atitinkamai suskirsčius darbo proceso pažymiais ir sulig verslinės dirbančiųjų padėties, — iš dalies būtų galima gauti tų žinių, kurių nori duoti, bet negali, anksčiau aptartoji verslų klasifikacija.

Tačiau šios viliojančios perspektyvos tuojau sudūžta į statistinės technikos sunkenybes ir į paties gyvenimo praktiką. Dalykas toks, kad moderniškoji gamyba turi tendencijos ne tik naudotis darbo paskirstymo arba jo išskaidymo teikiamais patogumais ir specializuotis galutinųjų darbo rezultatų atžvilgiu, bet ir koncentruoti vienoj įmonėj visas darbo proceso dalis. O ši aplinkybė padaro tai, kad, pav., geležies fabrike, kuris gamina išimtinai žemės ūkio mašinas ir padargus, dirba ne tik geležies liejikai, kalikai, varžtų dirbėjai ir kitoki metalo darbų specialistai, bet ir dailydės, formų

braižytojai ir jų dirbimo specialistai, ir elektrotechnikai, ir patyrę prekybininkai, ir t. t.

Žodžiu, dideliame moderniškame fabrike galima rasti įvairių verslų specialistų, kurių išskyrimas sulig medžiagos naudojimo ar fabrikato kuriais nors pažymiais visai neįmanomas. Moderniškoj maisto produktų gamybos įmonėj (pav., ir mūsų „Maiste") taip pat rasime ne tik patyrusius gyvulių piovėjus, dešrų, kumpių ar bekonų gamintojus, bet ir skardinių dėžučių dirbėjus, ir mašinistus mechanikus, ir elektrotechnikus, ir komersantus ir visą eilę kitokių verslo žmonių. Šie visi žmonės gali labai gerai nusimanyti savo darbo srityje (pav. elektrotechnikoj, ledų gamyboj ir kt.), bet apie dešrų, kumpių ar bekonų gamybą mažiausio supratimo gali neturėti, ir savo specialybės darbą galėtų lygiu pasisekimu varyti tiek gyvulių produktų gamybos įmonėj „Maiste", tiek geležies fabrike arba miško ar odų pramonės įmonėj. Ši aplinkybė ir daro sunkiai įmanomu darbu verslinio darbo žmones klasifikuoti sulig dirbamos medžiagos ar darbo rūšimi arba sulig fabrikatų ar produktų lytimi. Nes tokia klasifikacija yra reikalinga ne tik pagrindinių grupių sulig dirbamos medžiagos ar fabrikatų pažymiais, bet dar ir papildomo suskirstymo verslinio darbo specialybėmis, kurios, kaip anksčiau matėme, vėl sunkiai duodasi apibrėžiamos.

Tuo būdu lieka antrasis principas — socialekonominis. Šiuo principu verslinio darbo statistika ligi šiol visur ir klasifikuojama, nors detaliuose būna ir nemažo skirtumo. Jei mes paimsime L i e t u v o s verslinio darbo klasifikaciją, tai čia rasime 80 skyrių, kurie yra sujungti į 10 grupių, o šios grupės vėl sujungtos ir padaryta tik 6 pagrindinės verslinio darbo klasės:

I. Žemės ūkis,
II. Pramonė, amatai ir statyba,
III. Transportas ir susisiekimas,
IV. Prekyba, kreditas,
V. Valst. ir visuomenės darbas ir laisv. profesijos,
VI. Kitoks užsiėmimas.

Tai pati bendroji verslinio darbo klasifikacija, kur kiekviena klasė apima visą eilę mažiau ar daugiau artimų grupių, kurių kiekviena vėl turi po keletą skyrių arba artimų ūkio

šakų. Iš anksčiau patiektos tabelės XIII mes matome, kad, pav., žemės ūkio grupė apima visas šakas, kurios bent kiek su žemės ūkiu susijusios (žemdirbystė, sodininkystė, daržininkystė, gyvulininkystė, miškininkystė, žuvininkystė — iš viso 6). Pramonėj dirbančių grupė padalinta net į 10 pagrupių, iš kurių kiekviena turi po keletą atskirų gamybos šakų. Panašiai pasielgta transporto, prekybos ir kt. grupėse.

Verslinio darbo klasifikacijos pagrindan padėjus socialekonominį principą, tenka ir vertinti kiekvieną klasę ir grupę ne kokiu kitu, o tuo pačiu socialekonominiu principu, — atsižvelgiant, žinoma, ir statistikos mokslo reikalavimų. Turint galvoje šiuos reikalavimus beveik nieko negalima prikišti Lietuvos verslo statistikos pagrindinėms klasėms, iš kurių pirmosios keturios neprieštarauja ekonomikos mokslui (ūkinio veikimo klasifikacijai), penktoji klasė sudaryta aiškiai socialiniu principu, o šeštoji apima kiekvienos statistinės klasifikacijos liekanas.

Bet klasių pavadinimai patys vieni dar ne viską pasako. Ir tik kai mes prisižiūrėsime arčiau kiekvienos klasės atskiroms grupėms ir ypač tų grupių atskiriems skyriams ir kai pastebėsime, kad grupės ir grupių skyriai taip pat tais pačiais principais sudaryti, tik tada galėsime pasakyti, kad verslinio darbo statistikos klasifikacija yra padaryta tiksliai ir tvarkingai.

Deja, jau iš anksto tenka pastebėti, kad ir šioj srity mūsų verslo statistika daug kur šlubuoja. Socialekonomikos mokslo ir statistinio tikslingumo atžvilgiu nieko negalima prikišti dirbančiųjų žemės ūkyj atskiromis šakomis klasifikacijai (lentelė XIII, eilės nr. 1—6) ir iš dirbančiųjų pramonėj pirmųjų trijų subgrupių paskirstyme (pluošto padar. gamyba, eil. nr. 7—11, medžio apdirbimas, 12—14, ir popierio bei poligr. gamyba, 15—17). Tačiau jau reikia labai abejoti del tikslingumo durpių gamybą (eil. nr. 20) priskirt prie mineralinės gamybos šale plytų, cemento, stiklo ir p. Durpės jokių mineralinių ypatybių savyje neturi, taip pat ir jų gamyba nieko bendra neturi su stiklo ar p. dalykų gamyba (Vokietijos verslinio darbo klasifikacijoj durpių gamyba eina „kasyklų skyriuje“ šale anglies ir kt. iš žemės kasamųjų gerybių kasimo).

Labai daug abejonių kelia „statybos“ skyrius (eil. nr. 48—54). Visų pirma krinta į akį nepaprasta statybos skyriaus

detalizacija. Kai visas verslinis darbas teturi tik 80 atskirų pavadinimų ir, pav., visa medžio apdirbamoji pramonė teturi tik du atskiru pavadinimu ir vieną bendrinį, tai statybos skyrius turi šešis atskirus pavadinimus ir viena bendrinį („kiti darbai"). Disproporcija ypač krinta į akį palyginus su kitų kraštų klasifikacija. Pav., Vokiečių verslinio darbo klasifikacija 1925 m. surašymui (paskelbta jų statistikos metraštyje) turi dvigubai daugiau (160) atskirų pavadinimų, bet statybos skyrius teturi tik 3 atskirus pavadinimus. Nestebėtina, kad pas mus šale mūrininkystės yra dar ir „krosnininkystė", atskirai parodyta „stogdengystė" ir „dažininkystė", be to, yra dar atskirai ir „stiklininkystė" bei „dailydystė", — nežiūrint į tai, kad medžio apdirbimo skyriuje yra „stalių verslas", o kitam skyriuje — „stiklas".

Pirmiausia čia galima abejoti, ar nėra tai pakartojimas tų pačių duomenų, kurie kituose skyriuose jau buvo patiekti (ypač įtartinai atrodo „dailydystė" šale „stalių verslo" medžio apdirbamojoj pramonėj), juo labiau, kad visa pramonės verslinio darbo klasifikacija daryta atsižvelgiant įmonėse dirbamų dirbinių arba medžiagos rūšies, o ne dirbančiųjų amato arba profesijos (išimtis kaž kodel padaryta „stalių verslui" medžio apdirbamojoj pramonėj). O blogiausia, kad iš tos visos smulkios statybinio verslo klasifikacijos vis delto negalima sužinoti, yra ar ne pas mus, pav., akmeninės, medinės ar gelžbetoninės statybos šeimyninkų, darbininkų ir p.; taip pat neaišku, ar tas skyrius liečia tik namų statybą, ar ir kelių, tiltų ir p., — juo labiau, kad taip pat nėra aiškiai parodyta, kokias darbų kategorijas apima „dirbantieji transporte bei susisiekimo įmonėse" (eil. nr. 59—63).

Bet jeigu čia minėtų ir neminėtų grupių atskirus skyrius galima kritiškai vertinti del netikslingo ar neatitinkamo suskirstymo, tai griežtai pasmerkti reikia visą šeštąją klasę, pavadintą „kiti gyvenimo šaltiniai". Verslinio darbo statistika turi tikslo, kaip jau pačioj pradžioj buvo konstatuota, parodyti verslinį darbą, t. y. tokį užsiėmimą, kuris duoda pajamų gyventi. Del šios priežasties verslinio darbo ir negalima identifikuoti nei su profesija, nei su gyvenimo šaltiniais b e j o k i o verslo arba be jokio darbo. Gyvenimo šaltiniais verslinio darbo neaprėždami, mes turėtume, nuosėkliai elgdamies, prie verslo

žmonių priskirt ir kalinius, ir elgetas, ir prieglaudose bei kitur globojamus bei kitų maitinamus žmones, nes visi jie iš ko nors gyvena. Patsai Centralinis Statistikos Biuras tačiau visus tokius žmones nuo verslo žmonių atskyrė. Jis ėjo dar toliau: iš papildomos grupės, pavadintos „nesavarankiai gyventojai", mes matome, kad CSB nuo verslo žmonių atskyrė gyvenančius iš stipendijos ir, be to, visus tuos, kurie yra nesenesni kaip 10 metų ir kurie turi daugiau kaip 60 m., nežiūrėdamas visai į tai, kad jų tarpe yra ir tokių, kurie visai nėra globojami ir iš savo verslinio darbo gyvena — gal dar ir kitiems padeda. Tuo tarpu skyriuje „kiti gyvenimo šaltiniai", šale naminio patarnavimo ir padienio neaprėžto darbo darbininkų, randame dar „gyvenančius iš kapitalo" ir „gyvenančius iš pensijos". Šiuo savo žygiu CSB atsitolina ne tik nuo verslų statistikoj vartojamos praktikos ir verslo statistikos pagrindinio dėsnio, bet prieštarauja ir patsai sau, kai, pav., gyvenančius iš stipendijos arba gaunančius išimtinę iš verslo žmonių tarpo visai išskiria (nežiūrint į tai, kad ne vienas iš jų gal dirba gana daug), o be jokio verslinio darbo pensionierius ar rentjierius laiko lygiaverčiais verslo žmonėmis su administratoriais, mūrininkais arba samdomais namų tarnais ir padieniais darbininkais.

Del šių visų priežasčių ir trūkumų, kurie buvo padaryti medžiagą renkant ir ją apdirbant, mūsų verslo statistikos duomenis sulig 1923 m. surašymu tenka laikyti visai nepatikimais tiek bendrajam skaičiui, tiek atskiroms verslo rūšims, tiek ir padėčiai versle nušviesti. Ir tie nepaprastai dideli atsitolinimai nuo kitų (net Lietuvai artimų) kraštų verslo statistikos duomenų, kurie matyti iš patiekiamos tabelės XIV, iš didelės dalies pareina kaip tik nuo mūsų verslo statistikoj pavartotų metodų, o ne nuo iš esmės skirtingų gyvenimo sąlygų.

Tikslinga verslinio darbo klasifikacija gali būti padaryta bet kuriuo pažymiu; tačiau jeigu klasifikacijos pagrindan yra padėta sociališkai ekonominė verslinio darbo pusė, tai reikia nuosėkliai to principo ir laikytis. Pavyzdžiui, jeigu verslinis darbas pramonėje skirstomas sulig apdirbamos medžiagos ir yra daromos geležies, linų, medžio ir p. šakų verslo grupės, tai nėra prasmės stalių arba dailydžių verslo žmones keliuose skyriuose minėti arba atskirai žymėti rūbų siuvėjus ir dirban-

Tabelė XIV.

Verslo žmonių skaičiai atskiruose kraštuose[1].

Eilės Nr.	Valstybės	Verslo žmonių skaičius	Verslų rūšys % %						
			Žemės ūk.	Pramonė	Prekyba ir susisiekim.	Kariuomenė	Valst. tarn. ir laisv. prof.	Namų ruoš. ir asm. tarn	Kiti užsiėmimai
1	Lietuva (be Klaipėdos) .	1 371 945	79,4	6,1	3,3	1,7	1,6	5,4	2,5
2	Latvija . . .	1 123 392	68,3	11,1	7,3	1,7	3,7	2,0	5,9
3	Estija. . . .	623 880	65,8	13,7	6,0	1,9	4,1	2,5	6,0
4	Suomija. . .	1 465 697	70,4	13,1	6,1	0,2	2,8	2,1	5,3
5	Danija . . .	1 347 633	35,2	27,3	16,8	0,7	5,4	13,4	1,2
6	Norvegija . .	1 069 960	36,8	29,4	19,7	0,3	4,7	7,4	1,7
7	Švedija . . .	2 601 635	40,7	31,1	14,3	0,7	4,8	6,1	2,3
8	Lenkija . . .	13 475 034	76,2	9,4	5,7	2,6	2,4	2,0	1,7
9	Rusija. . . .	75 399 000	80,5	7,9	3,7		2,7		5,2
10	Vokietija . .	32 009 300	30,5	41,4	16,5	0,3	6,2	3,2	1,9

čius rūbų siuvimo pramonės šakoje, — kai nėra jokios garantijos, kad „siuvėjų“ grupė apimtų vien siuvimo amatininkus, specialistus, o siuvimo pramonės šakoje tebūtų vien paprasti, siuvimo amato nemokantieji, darbininkai. Jungiant gi į vieną grupę atskiras verslinio darbo šakas, vėl nėra leistina jungti į vieną aiškiai aprėžtą grupę iš esmės skirtingas šakas (pav. stiklo ir durpių gamybą); toks skirtingų verslinio darbo rūšių į vieną grupę jungimas gali būti pateisinamas tiktai kiekvienos statistinės klasifikacijos liekanoje (pav., kitos verslinio darbo šakos, kurios aiškiais pažymiais aprėžtoms grupėms neatitinka, o pačios vienos per smulkios ar per menkos, kad išsimokėtų atskirą savaimingą grupę del jų vienų daryti).

Tikslinga verslinio darbo klasifikacija verslo statistikoj bus tik priemonė arba išeinamasis punktas tolimesniems socialekonominės statistikos uždaviniams spręsti. Tie uždaviniai gali reikalauti verslinio darbo pažymių kombinavimo su amžiaus, lyties ar kt. žymėmis arba pažymiais. Bet specialinių metodų ar priemonių šioj srityj nėra — čia galioja bendrieji statistikos metodai.

[1] Duomenys Lietuvai imti iš 1923 m. surašymo, o kitiems kraštams iš Statistiches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1930.

7.

Migracijos statistika.

a) Bendrieji klausimai.

Migracijos statistika, kaip jau pats žodis rodo, turi apimti gyventojų vad. mechaninį judėjimą, t. y. iš vietos į vietą kilnojamąsi šalies viduje ir atskirų valstybių tarpe. Statistikos metodai bus čia tie patys, kaip ir naturalinio gyventojų judėjimo statistikoj (sistematinis migruojančių gyventojų registravimas ir grupavimas tam tikriems laiko periodams). Gyventojų migracijos išdavas, be to, dar galima nustatyti iš periodiškai daromų visuotinųjų gyventojų surašymų, jei būna žymima gyventojų kilimo vieta. Tačiau šiuo metodu galima nustatyti tik galutinuosius gyventojų migracijos rezultatus. Be to, surašymo metu parodomas tam tikros (kitos) vietos kilimo žmonių skaičius dar nepasako, kad šie asmenys į šią vietą tikrai yra atėję iš parodytos gimimo vietos (gali būti, kad jie jau buvo emigravę kitur ir iš ten į šią vietą pateko). Del to šis netiesioginis metodas tikrajai migracijos statistikai mažai tepritaikomas.

b) Vidaus migracijos statistika.

Atrodytų, kad lengviausia yra įgyvendinama vidaus migracijos statistika: iškeliaujantieji ir atkeliaujantieji žmonės administratyviškai policiniais sumetimais šiandien beveik visur yra registruojami, ir statistikos reikalui surašyti korteles, arba iš šių registracijos įstaigų sistematiškai suvestus duomenis paimti, rodos, būtų jau lengviausias dalykas.

Tačiau statistikai metodologiniu ir technikiniu atžvilgiais vidaus migracijos statistika yra pati sunkiausia, galima sakyti — neįvykdoma.

Visų pirma, visų šalių praktika yra parodžiusi, kad administratyviškai policinė gyventojų registracija, kaip statistikos šaltinis, yra pati nepatikimiausia. Juo tiksliau tokia registracija norima sutvarkyti — juo daugiau ji gyventojus vargina ir jų reikalus trukdo, — juo daugiau gyventojų stengiasi tos registracijos išvengti. O ši aplinkybė sudaro sistematinio pobūdžio pa-

klaidą; nes administratyviškai policinė gyventojų registracija visuomet rodo mažesnį gyventojų judėjimą, negu jis ištikrųjų būna.

Antroji administratyviškai policinės registracijos ypatybė yra ta, kad ji tam tikrais fiskaliniais (jei mokestis imamas) arba policiniais sumetimais visuomet griežčiau reikalauja į tam tikrą vietą atvykusiųjų gyventojų „prirašymo", kaip „išrašymo"; o ir gyventojai patys, del šventos ramybės, visuomet daugiau rūpinasi „prisirašymu", kaip „išsirašymu". Del šios priežasties administratyviškai policinių organų registracijos knygose paprastai visuomet būna daugiau gyventojų prirašyta, ne kaip iš tikrųjų yra. O čia vėl sistematinio pobūdžio (migracijos statistikoj) klaidų šaltinis.

Trečioji ir gal svarbiausioji vidaus gyventojų migracijos statistikos sunkenybė tai ta, kad čia iš viso sunkiai yra aprėžiama skaitomojo vieneto sąvoka. Ką laikyti migrantu vidaus migracijos statistikoj? Mes žinome, kad administracijos arba policijos organai reikalauja „prisimelduoti" ir „išsimelduoti" kiekvieno, kuris persikelia į kitą butą gyventi. Bet migracijos statistikai visai nerūpi, kiek to paties miesto, gatvės ir net atskiro namo gyventojų butus pakeitė, o rūpi, kiek, pav., Šiaulių ar Rokiškio apskrities ar miesto gyventojų atsikelia gyventi į Kauną, Klaipėdą, Mariampolę — ir atvirkščiai. Bet ir šiaip aprėžti administratyviškai policinės registracijos priemonės ir šaltiniai negali duoti visai patikimos medžiagos del to, kad ten registruojamas kiekvienas žmogus, kad ir visai trumpam laikui į kitą vietą atkeliavęs. O migracijos statistikai rūpi ne paprasti, vienais ar kitais reikalais važinėjantieji, keleiviai, o gyventojai, kurie į kitą vietą atsikelia gyventi gyvenimo šaltinių ieškodami.

Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad netiesioginis metodas, nežiūrint visur praktikuojamų gyventojų registracijų, patikimos medžiagos vidaus migracijos statistikai visai duoti negali. O tiesioginis metodas čia visai neįmanomas, nes paprasto surašymo keliu nėra jokio galimumo sukontroliuoti, kas, kada ir kur išsikelia gyventi ieškodamas gyvenimo šaltinių, o kas tik einamais reikalais išsikėlė (juo labiau, kad patys toki vidaus migrantai, keldamies į kitą vietą, dažnai nežino, ar jie ten pasiliks, ar ne — „gaus darbo", ar turės grįžti atgal).

c) Tarptautinės arba užsieninės migracijos statistika.

Čia emigranto ar imigranto sąvokos aprėžimas yra paprastesnis: kas verslinio darbo sumetimais iškeliauja į užsienį gyventi neaprėžtam iš anksto laikui — tas bus emigrantas, o kas tomis pačiomis aplinkybėmis atkeliauja — imigrantas. Tačiau statistikos reikalui šios rūšies migrantų žymėjimas nėra lengvas dalykas.

Visų pirma, toksai žymėjimas yra reikalingas privalomos registracijos pereinant sieną — o tai nėra visais atvejais įmanoma ne tik delto, kad paprastos sienos žmonių pereinamos ir šale vadinamųjų pereinamųjų punktų (prieš karą maž ne visi mūsų emigrantai tik tuo keliu ir išeidavo), bet ir del to, kad ne kiekvienas keleivis yra statistikos prasme migrantas; o norint kiekvieną keleivį smulkiai išklausinėti statistikos reikalui — perdaug būtų trukdomas visas susisiekimas.

Praktikuojamoji migracijos registracija statistikos reikalui pasus išduodant taip pat negali būti nei pilna, nei tiksli, nes: 1) ne visose valstybėse pasai ir vizos praktikuojamos, 2) pasai gali būti privalomi tik savo šalies piliečiams, 3) del vienų ir kitų priežasčių emigranto paso nesitikintieji gauti — emigruoti gali (ir emigruoja) ir be paso, 4) ne kiekvienas, emigranto pasą išsiėmęs turi ir emigruoti, 5) ir paprastą keleivio pasą išsiėmęs gali emigrantu patapti, 6) migracijos statistinio žymėjimo koncentravimus pasus ar vizas duodamose įstaigose tegali apimti tik emigracija, o ne migracija.

Šios ir kitos priežastys yra padariusios tai, kad bent kiek tikslesnę migracijos statistiką turi tik Amerikos Valstybės ir Anglija, taip pat Brazilija ir Argentina, t. y. šalys, kur žmonių migracija yra koncentruota nedaugelyj uostų ir, palyginti, lengvai kontroliuojama. Visur kitur paprastai tenkinamasi statistiniu stebėjimu tik emigracijos, be to, vienu ar kitu metodu žymimi tik emigrantai į užjūrio šalis, nes tik šios rūšies emigrantams tiksliau registruoti yra šiek tiek daugiau progų bei tikresnių priemonių ir, reikale, bendruosius duomenis galima patikrinti atitinkamų uostų ar kraštų migracijos statistikos duomenimis.

Lietuvos emigracijos statistika yra paremta emigrantams registruoti taisyklėmis, paskelbtomis „Vyriausybės Žiniose“ 1928 m. Nr. 266, eil. nr. 1718. Tos taisyklės aptaria emigranto sąvoką, nustato jų registracijos tvarką ir kt. šiuo būdu:

Emigrantams registruoti taisyklės.

1. Emigrantu laikomas asmuo, kuris keliauja į užsienį gyventi. Visi keliaujantieji į užsienį asmenys, išduodant užsienio pasus, klausiami, kuriais reikalais jie važiuoja.

Pastaba. Emigrantais nelaikomi moksleiviai, ligoniai, kurie važiuotų į užsienį gydytis, valstybės ir privatinių įstaigų tarnautojai, kurie komandiruojami į užsienį, ir sezoniniai darbininkai.

2. Kiekvienas emigrantas privalo surašyti atskirą registracijos kortelę centralinio statistikos biuro nustatyta forma.

Pastaba. Visi važiuojantieji į Transatlantiko šalis, nežiūrint jų kelionės tikslo, turi rašyti registracijos korteles .

Registracijos korteles rašo paso gavėjas tiek savo, tiek ir tų visų asmenų, kurie įrašyti į jo pasą. Už registracijos korteles paso gavėjas moka jų faktiną kainą.

4. Registracijos kortelės paduodamos kartu su prašymais pasui gauti.

5. Kortelių pilnumą ir tikrumą tikrina tie tarnautojai, kurie priima prašymus. Užpildytos ir patikrintos kortelės priimamos prieš paso išdavimą. Asmenys, kurie paduoda prašymus pasui gauti paštu, gali registracijos kortelę pristatyti pasus paimdami.

6. Kiekvieno emigranto pase žymima štampu ar kitokiu būdu „emigranto pasas". Emigrantų pasai be bendro turi dar atskirą registracijos numerį.

7. Emigrantų registracijos kortelės siunčiamos centraliniam statistikos biurui ne vėliau kaip kiekvieno mėnesio 10 dieną. Centraliniam statistikos biurui siunčiamos tik tos kortelės, kurių pasų savininkai išvažiavo į užsienį.

8. Pasienio pasų tikrinimo organai registruoja išvažiavusiųjų emigrantų pasus ir jų sąrašus nustatytu laiku pristato Vidaus Reikalų Ministerijai.

9. Kartu su kortelėmis Vidaus Reikalų Ministerija siunčia centraliniam statistikos biurui išvažiavusių emigrantų pasų sąrašus.

Centralinis Statistikos Biuras emigrantų statistikos medžiagą apdirba lyties, amžiaus, tautybės, pilietybės, tikybos, šeiminės padėties, verslo, kilimo vietos ir išvykimo šalies pažymiais. Pati emigrantų registracijos kortelė šitaip atrodo:

Kaina 10 ct.

Emigrantams registruoti kortelė.

1. Emigranto pavardė ir vardas .....

2. Gyvenamoji vieta ..... apskr. .....

..... miestas / valsčius ..... kaimas.

Atitinkamoje vietoje parašyti „taip“

3. Kur (į kurią šalį) važiuoja.....
4. Kokiu tikslu važiuoja užsienin: uždarbiauti (taip) .....nuolatos gyventi (taip) ..... kitu tikslu (nurodyti kokiu) .....
5. Lytis: vyriškoji (taip) ..... moteriškoji (taip .....
6. Pilietybė .....
7. Tautybė ..... 8. Tikyba.....
9. Amžius (pilnų metų)...., o vaikams iki 1 m. amž. ..... mėn. ..... d.
10. Šeimos padėtis: nevedęs-netekėjusi..... vedęs-ištekėjusi..... ..... našlys-ė ..... persiskyręs-usi .....
11. Ar moka skaityti ..... rašyti .....
12. Užsiėmimas arba gyvenimo šaltiniai:

Darbo srityse

a) žemės ūkis ..... b) pramonė ..... c) prekyba ..... d) susisiekimas ..... e) valst. ir visuom. tarnyba ..... f) kiti verslai .....

13. Padėtis versle: a) šeimininkas bei administratorius..... b) dirb. šeimos narys ..... c) tarnautojas ..... d) darbininkas ..... Jeigu neturėjo nuolatinio darbo, tai iš ko gyveno, arba kieno buvo išlaikomas?.....
14. Ar turi nemokamą bilietą (šifkartę) (taip, ne) ..... jei ne, tai kiek atsieina kelionė (bilietas) ..... lt.

Data 19 .... m. ..... mėn. ..... d.

Parašas.....

Tarnybos pažymėjimai

Paso.....Nr.

Kortelę patikrino (parašas)

Emigrantams registruoti kortelės atplėšiamasis kuponas

Išvykusio per pereinamąjį .....punktą 19 ..... m. .....mėn. ..... d. emigranto paso .....Nr.

Antroje kortelės pusėj yra ištraukos iš emigrantams registruoti taisyklių ir šitoki paaiškinimai:

Kortelės surašymas.

Atsakant į **gyvenamos vietos** klausimą visuomet reikia **žymėti nuolatinę ir faktiną gyvenimo vietą** Lietuvoje, t. y. tą vietą, kur emigrantas nuolatos gyveno arba tarnavo (dirbo).

Užsiėmimas visuomet žymimas tas, kuris teikia lėšų gyventi. Jeigu kas nors turėtų keletą uždarbių arba keletą gyvenimo šaltinių, tai **žymimas tas,** kuris gyvenimui lėšų teikia daugiausia.

Prie a) žemės ūkio priskiriama miškininkystė ir žuvininkystė; b) pramonės-statyba ir amatai, prie c) prekybos-kredito ir draudimo įstaigos, viešbučiai ir p.; prie, d) susisiekimo - transportas; prie e) valst. ir visuom. tarnybos - laisvosios profesijos (pav. advokatai, gydytojai ir kt). Į p. f. (kiti verslai) įrašoma visi užsiėmimai, nepriskirti prie aukščiau paminėtų darbo sričių, pav.: „namų ruoša" naminis patarnavimas, įv. padieniai darbai ir t. p. Kitų išlaikomi (punktas c) žymimi tie asmens, kurie yra kitų dovanai maitinami ir nuolatino užsiėmimo neturi. Čia pat rašomi ir asmenys, kurie gyvena iš kapitalo, pensijos ir kiti.

Bedarbiams ir kitiems nustojusiems darbo žymimas tas užsiėmimas, iš kurio jie gyveno prieš nustodami nuolatinio (pagrindinio) darbo.

Miestuose, gyvenančioms prie vyrų pačioms, o sodžiuose ir miesteliuose pačioms, kurių vyrai neužsiima žemės ūkio darbais, savarankiškas užsiėmimas žymimas tik tais atvejais, jei jos turi nuolatinį užsiėmimą (tarnybą, amatą), arba pačios be nuolatinės tarnaitės namų ruošos darbus atlieka.

IV.

Žemės ūkio statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Ricci, U.,* Les bases theoretiques de la Statistique agricole internationale, Rome, 1914. 2) *Sirinov, M.,* Očerki po agrarnoj statistiki, 1924, 3) *Žižek,* Grundriss der St., 287/315, 4) *Wolff, H.,* Wirtschats-St., 104/173, 5) *Ritter, K.,* Landwirtschaftsstatistik (Handw. der Staatsw., VI, 229/247), 6) *Meerwarth,* Nationalökonomie u. St., 258/352, 7) *Maslov,* Selschochoziaistvennaja statistika, Moskva, 1930, 8) *Rimka,* Stambusis ir smulkusis žemės ūkis nuosavybės ir bendrojo valdymo santykiais, ir priedas: *Žemės Reformos Komisijos* statistikos žinios 1919 m., Kaunas, 1920, 9) *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Statistikos Metraščiai nuo 1924/26 m., 1927/28 ir 1929/30 m., b) Statistikos Biuletenis, c) Lietuvos Žemės Ūkio surašymas 1930 m., 10) *Institut International de Agricole:* a) Bulletin Mensuel de Statistique Agricole et Comerciale, b) Annuaire Internationale de Statistique Agricole, 11) *Woytinsky,* Die Welt ir Zahlen, III, 12) *Skalweit,* Die Landwirtschaft in Litautischen Gouvernements, 13) *Prekybos ir Pramonės Ministerija, Bendros Statistikos Departamentas,* Statistinės žinios apie Lietuvą, Kaunas, 1919, 14) *Rimka,* Lietuvos ūkis — statistikos tyrinėjimai (su šaltinių nurodymu prieškariniams laikams),

A.

Žemės ūkio gamybos priemonės.

1.

Bendros pastabos.

Žemės ūkio statistika tiek ekonomikos mokslo, tiek statistinės metodologijos atžvilgiu tenka skirti į dvi pagrindines šakas, iš kurių viena apima žemės ūkio gamybos priemones, o kita — pačią žemės ūkio gamybą. Jau šis paviršutinis paskirstymas rodo, kad pirmuoju atveju turėsime reikalo daugiau su padėties arba stovio statistika, o antruoju — su atsitikimų arba judėjimo statistika. Iš to seka ir tam tikri statistikos teorijos pagrįsti reikalavimai arba dėsniai, iš kurių svarbiausias bus tas, kad du iš esmės skirtingi statistikos stebėjimai negali būti sekmingai jungiami vienu ir tuo pačiu stebėjimo metodu ir kad, pav., kiekvienas mėginimas vienu ir tuo pačiu kartu surašyti visas žemės ūkio gamybos priemones

(plotus, ūkius, inventorių ir t. t.) ir pačią žemės ūkio gamybą (derlius, metinį gyvulių prieauglį ir t. t.) turi vesti prie beveik nenugalimų kliūčių.

2.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Žemės ūkio gamybos priemones sudaro: 1) žemė, 2) gyvasis ir negyvasis inventorius, 3) darbo jėgos ir 4) ūkio trobesiai. Tačiau tam tikrose klimatinėse ir kultūriškai techniškinėse sąlygose žemės ūkio gamyba yra įmanoma ir be specialinių ūkio trobesių (moderniškuose plantacijų arba daugiau mašininės gamybos ūkiuose Australijoj ir kai kuriuose kituose užjūrio kraštuose, o taip pat ir Pietų Rusijoj pastaruoju laiku valdžios dirbtiniuose mašininės gamybos ūkiuose); pastaruoju atveju žemės ūkio gamybos priemonių telieka tik trys— žemė, inventorius ir darbo jėgos.

Pirmasis statistinės metodologijos klausimas, kuris tenka išspręsti, tai kuo būdu yra gautina statistikos medžiaga?

a) Statistinis stebėjimas bei medžiagos gavimas.

Iš statistikos teorijos žinomų metodų stovio statistikos stebėjimams daryti, rinktis tegalima tik tarp tiesioginio ir netiesioginio surašymo iš vienos pusės ir tarp visinio ir reprezentacinio metodo iš kitos. Bet kad galutinai nusistatyt už vieną ar kitą metodą, reikia ne tik iš anksto žinoti, yra ar nėra patikimi statistinės medžiagos šaltiniai, iš kurių netiesioginiu keliu būtų galima mums reikiamų duomenų gauti, bet ir aiškiai nusistatyti, kuriais pažymiais mums rūpimos žemės ūkio gamybos priemonės yra būtinos statistikos ir socialekonominio gyvenimo reikalui turėti. Šis nusistatymas del surašomųjų žymių ir pažymių gali taip pat nulemti ir klausimą — visiniu ar reprezentaciniu metodu patį medžiagos rinkimą daryti.

Neneigiant atskiriems atvejams išimčių galimumo, apskritai jau iš anksto galima teigti, kad jeigu bus norima turėti patikima statistikos medžiaga visoms pagrindinėms žemės ūkio gamybos priemonėms (žemei, inventoriui ir darbo jėgoms), tai vargu bau kur nors bus galima gauti, be tiesioginio surašymo, visa rūpimoji medžiaga. Pav., duomenys apie žemės plotus

galima kartais rasti įvairiose įstaigose (valsčių valdybose, mokesčių inspekcijose, kai kur hypotekos arba vad. žemės knygose etc.); bet ten dažniausia nebus žinių nei apie inventorių, nei apie darbo jėgas, nei apie trobesius, nei, pagaliau, apie pasėlių plotus. Žinių apie trobesius galima rasti draudimo įstaigose arba ir kitur; bet ten paprastai nebūna žinių apie tų trobesių, kaip žemės ūkio gamybos priemonių, ūkinę priklausomybę. Žinios apie darbo jėgas, inventorių, iš viso be tiesioginio surašymo — kaip žemės ūkio gamybos priemonės — beveik neįmanoma gauti.

Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad žemės ūkio gamybos priemonių statistikai reikalingą ir pilnai patikimą medžiagą gali duoti tik tiesioginis arba betarpiškas tų priemonių surašymas.

Dabar antras klausimas — visinis ar reprezentacinis metodas tam surašymui pasirinktinas?

Grynai teoretiškai imant, reprezentacinis metodas gali būti pritaikomas visur — reikia tik visas to metodo statomas sąlygas išpildyti. Deja, čia kai kuriose srityse tų sąlygų pildymas yra tiek sunkus ir ištaigingas, kad visuotinio stebėjimo kelias gali būti dažnai lengvesnis ir tikresnis. Pav., žemės plotų pasiskirstymas atskiromis ūkio kultūromis yra įmanoma gauti ir reprezentaciniu metodu — tačiau prie sąlygos, jei bus iš anksto žinomas bendrasis žemės ūkyj naudojamos žemės plotas ir bendrasis skaitomųjų (ir tyrinėjamųjų) vienetų skaičius. Tą patį galima pasakyti ir del inventoriaus, trobesių ir t. t. Žodžiu, bendrasis žemės ūkyj naudojamos žemės plotas ir bendrasis tyrinėjamų vienetų (ūkių) skaičius vis tik yra reikalinga turėti, ir čia be visuotinio stebėjimo apsieiti negalima. Del to ir del antrojo klausimo tenka iš anksto sutikti, jog žemės ūkio gamybos priemonių statistikai pilnai patikima medžiaga gauti neįmanoma be visuotinio surašymo bent pagrindinių tyrinėjimo vienetų (ūkių) plotams. Tačiau tuomi dar nepasakoma, kad visuotinio stebėjimo kelias yra reikalingas visoms gamybos priemonėms.

b) Surašymo laikas (surašomoji ir skaitomoji diena).

Priėjus išvadą, kad pagrindinis žemės ūkio gamybos priemonių surašymas tikslingiausia yra daryti visuotinio ir tiesio-

ginio surašymo keliu, tenka dar pasiaiškinti ir del surašomojo laiko. Visų pirma tenka turėti galvoj, kad žemės ūkio g a m y b o s priemonės turi būti surašinėjamos s o c i a l e k o n o m i n ė s statistikos atžvilgiu. Taigi laikas turi būti parinktas toks, kad tiek tų tyrinėjamų gamybos priemonių (tyrinėjimo vienetų) skaičius, tiek jų surašomosios žymės bei pažymiai (pav. žemės ploto paskirstymas kultūromis, gyvulių skaičius bei sudėtis, darbo jėgų dydis ir sudėtis) būtų charakteringi žemės ūkio gamybai ir socialekonominiam gyvenimui.

Apskritai, žemės ūkio visos charakteringosios žymės geriausia pasireiškia vasarą, taigi ir patsai surašymas turėtų būti daromas ne žiemą, o vasarą. Ar tikslingiau surašymą daryti vasaros pradžioj ar jos gale, kiek galima ar negalima surašymo laiką nukelti į vėlybą rudenį ar atkelti į ankstybą pavasarį — tai jau tik antraeiliai, iš vietos aplinkybių ar neįprastų sąlygų galintys kilti klausimai; ir jie sprendžiami tegali būti vien to karto esamų aplinkybių sumetimais, o ne statistikos ar ekonomikos mokslų reikalavimais. Viena tačiau reikia visuomet galvoje turėti: juo arčiau bus surašomoji diena ankstybam pavasariui, juo didesnis bus parodytas gyvojo inventoriaus skaičius (mūsų ūkio ir klimato sąlygose) ir atvirkščiai: juo daugiau tolinsis surašomoji diena nuo vasaros į rudenio arba žiemos mėnesius, juo mažesnis bus parodytas gyvulių skaičius.

Tas pats dėsnis tinka ir darbo jėgoms, tik dar su tuo skirtumu, jog čia liečiama tik nenuolatinės darbo jėgos ir sezoniniai darbininkai, kurių žiemos mėnesiais paprastai ir nebūna. Tai ir suprantama: žemės ūkio darbams pilnumoj einant, nenuolatinės darbo jėgos (sezoniniai ar padieniai darbininkai) kad ne viename tai antrame ūkyj, arba kad ne vienoj tai antroj vietoj tam tikrai (skaitomajai) dienai gali būti nustatomos ir visai tiksliai surašomos. Visai kitaip žemės ūkio laukų darbams pasibaigus: nenuolatinių darbininkų žemės ūkis tada visai nereikalingas ir jų niekur surasti nebus galima. O jei klausti ūkininką, ar vasarą pas jį dirbo laikinai samdomų arba padienių darbininkų, tat beveik kiekvienas turės atsakyti, kad dirbo. Bet statistikai ir ekonomikai iš tų atsakymų jokios naudos nebus, nes pas vieną ūkininką, gal būt, dirbo tokių darbininkų per vasarą iš viso 5 ar 10 ir visi kartu tą pačią dieną,

pas kitą gi ūkininką gal tik 1 darbininkas buvo samdomas, bet dirbo su pertraukomis per visą laiką gal 50 ar ir daugiau dienų. Kaip visa tai vienu vardikliu sužymėti? Kiek iš tikrųjų tam tikrame rajone buvo nenuolatinių žemės ūkio darbininkų? Kurį ūkininką laikyti naudojančiu nenuolatines darbo jėgas, ir kurį ne? — Vis tai klausimai, kurie statistinės technikos praktikoj liks neišspręsti arba išspręsti grynai arbitraliai ir savivalingai, — jei pasirinktoji surašomoji ir skaitomoji diena neatitinka žemės ūkio gamyboj praktikuojamą normalinio darbo periodą.

c) Pagrindinis tyrinėjimo (surašomasis) vienetas ir jo aprėžimas.

Nusistačius del surašymo metodo ir laiko, tenka galūtinai nustatyti ir pagrindinį surašomąjį arba tyrinėjamąjį vienetą. Čia vėl rodikliu reikia imti surašinėjimo tikslas. Surašinėti norima gamybos priemones. Taigi ieškoti jų reikia ten, kur jos žemės ūkyje koncentruojasi, t. y. ūkio vienete arba ūkyje.

Tik čia ir vėl gali būti įvairių nuomonių. Pav., turint galvoje, kad vieno asmens visi bet kur turimi plotai ar ūkiai sudaro vieną bendrą ūkinių pajamų šaltinį, galima samprotauti, kad tikslingiausia ir būtų surašymo reikalui skaitomuoju arba žymimuoju ūkio vienetu laikyti visas vieno fizinio arba juridinio asmens turimas žemės ūkio gamybos priemones.

Tačiau toks nusistatymas surašinėjimo praktikoj sutiktų nenugalimų sunkenybių. Visų pirma, prie kiekvieno surašymo yra reikalingas asmuo, kuris arba patsai į surašomąjį lakštą reikalingas žinias įrašytų arba duotų tų žinių surašinėtojui. Visais tais atvejais, kai žemės ūkio gamybos priemonių turėtojas arba savininkas teturi tik vieną ūkį, arba kad ir ne vieną, bet pats visus ūkius nuolatos prižiūri ir praktiškai ūkininkauja, tokių žinių gavimas nebūtų per daug apsunkintas. Bet visur bus nemaža ir tokių žemės ūkio gamybos priemonių turėtojų arba savininkų, kurie patys nuolatos prižiūri tik vieną ūkį, o kitus naudoja per samdomus ūkvedžius arba ir per nuomininkus; o atsiras ir tokių, kurie gal nė viename turimame ūkyj negyvena ir mažai ką težino apie jų žemės naudojimą, inventorių ir t. t. Tokiais ir panašiais atvejais nieko negali pagelbėti nė atskirų ūkių valdytojų arba ūkvedžių apklausinė-

jimai: nes kiekvienas iš jų tikrų žinių gali patiekti tik apie savo valdomą ar prižiūrimą ūkį, ir nieko gali nežinoti apie kitus to paties „pono“ ar savininko ūkius. Be to, ir iš viso toki ūkvedžiai gali tiksliai nežinoti, kas yra tikrasis jų prižiūrimo ūkio savininkas. Pav., savo žemę ar ūkį išnuomavęs savininkas, gyvendamas mieste ar net kitame krašte, surašymo metu, gal būt, jau tą ūkį ar jo dalį buvo pardavęs kitam asmeniui, ir ūkvedys arba nuomininkas gali apie tai nieko nežinoti. Tuo būdu ir ūkio valdytojui arba ūkvedžiui pastatytas papildomas klausimas — kas yra ūkio savininkas? — čia nieko tikrai ir tiksliai išaiškinti negalėtų, — nekalbant jau apie kitas techniškas sunkenybes, kurios susidarytų, jei būtų norima iš tų papildomų klausimų sudaryti skaitomuosius vienetus jau galutinai medžiagą apdirbant.

Tuo būdu jau statistinės technikos sumetimais skaitomojo vieneto jungimas su gamybos priemonių juridiniu savininku yra netikslingas ir neįmanomas. Bet prieš šį formališkai juridinio vieneto pasirinkimą statistinio tyrinėjimo objektu kalba ir teoretiškai ekonominiai samprotavimai. Kad žemės ūkio gamybos priemonių statistika ekonomikos mokslui ar ekonominei politikai turėtų kokios vertės ir prasmės, tai jos duomenys turi būti jungiami su gamybos ūkiniu vienetu. O žemės ūkio gamybos ūkinis vienetas yra ne vieno fizinio ar juridinio asmens bet kur turimi žemių plotai ar kitos gamybos priemonės, o ū k i s — toksai, koks jis gyvenime yra. Tad ir skaitomuoju vienetu čia turi būti ne kas kitas, o ū k i s, t. y. s a v a r a n k i š k a ž e m ė s ū k i o į m o n ė. Ar šitas ūkis, kaip savarankiška žemės ūkio įmonė, juridiškai priklauso vieno asmens arba asmenų kolektyvo, ar naudojama žemė ir kitos gamybos priemonės yra nuosavos arba samdomos bei nuomojamos, — tai yra vis tiek, nes visa tai pačios žemės ūkio gamybos esmės nekeičia.

Dar ir taip skaitomąjį ūkio vienetą aprėžus, surašymo praktikoj gali įvairių sunkenybių arba neaiškumų kilti. Pav., dvaras ir šalimais esantis folvarkas — bus vienas ūkis ar du? Arba vienuose namuose gyveną ir žemę pusiau pasidalinę broliai, — bet dirba išvien, iš ūkio gaunamas pajamas dalinasi per pusę — ar bus du ūkiai, ar vienas?

Tokių ir panašių klausimų gali kilti ir daugiau. Visiems jiems rasti pilnai patenkinamą išsprendimą nelengva. Manau, kad, bendrai paėmus, patenkinamą šių klausimų išsprendimą duoda Lietuvos žemės ūkio 1930 m. gruodžio m. 30 d. surašymo taisyklių (paaiškinimų) bendrieji dėsniai, kur šitaip pasakyta:

„Kiekvienam atskiram žemės ūkiui surašomas ir atskiras lapas — formuliaras.

Atskirą žemės ūkį sudaro visi dirbami ar prižiūrimi iš vieno ūkiško centro žemės plotai su to centro darbo rankomis, gyvu ir negyvu inventorium.

Iš to apibūdinimo išeina, kad kiekviename ūkyje surašomi tik tie plotai, kuriuos tas ūkis dirba ar (nenaudojamai žemei) prižiūri. Tad, išnuomoti plotai surašomi ne tuose ūkiuose, kurie juos išnuomoja, o tuose, kurie juos nuomoja, nes jie juos ir dirba.

Ūkišku centru laikoma vieta, kur koncentruojasi ūkio darbo jėgos bei gyvas ir negyvas inventorius. Dažniausiai ūkiškas centras sutampa su ūkio kiemu. Tačiau ir viename kieme gali būti kelių ūkių centrai, pavyzdžiui, tuose ūkiuose, kur ūkius veda gyvenantieji viename kieme savininkas ir nuomininkas, ar tuose, kur gyvena naujakuriai, savarankiškai dirbantieji gautąją žemę, bet dar nepastačiusieji sau trobesių. Kiemas gali ir nebūti ūkišku centru, jei ten nesikoncentruoja ūkio darbo jėgos bei inventorius; pavyzdžiui, jei folvarko žemė visa arba jos didesnė dalis dirbama dvaro darbo jėgomis bei dvaro gyvu ir negyvu inventorium, tai folvarkas nesudaro atskiro ūkiško centro ir turi būti priskirtas prie dvaro. Priešingai, jei folvarkas dirba prigulinčius jam plotus savo darbo jėgomis bei savo gyvu ir negyvu inventorium, tai sudaro atskirą ūkį.

Dirbamieji iš vieno ūkiško centro plotai gali būti vienoje surašymo apylinkėje, bet gali būti ir keliose, kaip tame valsčiuje, taip ir kitame, o net kitoje gretimoje apskrityje. Visi jie surašomi toje apylinkėje, kur randasi jų centras".

d) Kiti metodologiniai klausimai.

Kiti klausimai, k. a. ūkio charakteristikai būtinas minimum žemės ploto dydis, surašymo forma, metodas (individualinis ar kolektyvinis) ir kt. pareina jau nuo nusistatymo ir numatomos apdirbimo technikos. Per Lietuvos visuotinąjį žemės ūkio surašymą 1930 m. gruodžio m. 30 d. buvo surašinėjami visi ūkiai pradedant nuo 20 arų (0,2 ha), su tuo skirtumu, kad ūkiams ligi 1 ha buvo užpildoma vad. mažasis surašymo lapas (mažiau detalizuotas), o ūkiams nuo 1 ha — jau vad. didysis surašymo lapas, pritaikintas Tarptautinio Žemės Ūkio Instituto rekomenduotai surašymo programai.

Prie šios progos tenka pabrėžti, kad darant tokį visuotinį žemės ūkio surašymą visuomet yra didelė p a g u n d a s k a i-

tomųjų vienetų skaičių plėsti, t. y. jų charakteristikai būtinus minimum reikalavimus smulkinti. Pav., del noro surašyt visus gyvulius, minimum žemės plotą dažnai siūloma visai sumažinti arba net iš viso žemės ploto būtina surašomojo ir skaitomojo vieneto ypatybė nelaikyti. Tuo būdu, be abejonės, galima būtų ir visus bet kur (ir mieste) esančius gyvulius surašyti. Bet čia reikia turėti galvoje ne tik tai, kad klausinėti reikėtų tada visų šalies gyventojų, o ne tik žeminkų, bet ir tai, kad toks surašymas jau išeitų iš žemės ūkio gamybos priemonių statistikos ribų. Jei mieste vežikas turi arklį ar koks priemiesčio gyventojas laiko karvę ir vištų, tai visa tai naudojama asmens vartojimo ar verslo reikalams, o ne kaip žemės ūkio gamybos priemonės. Gali būti įdomu, o kai kuriems reikalams ir naudinga, ir apie tai statistikos žinių turėti, — bet tai jau nieko bendra neturės su žemės ūkio gamybos priemonių statistika. Taip pat jau bus daugiau pramoninės, o ne speciališkai žemės ūkio gamybos priemonės ir, pav., gyvuliai tose įmonėse, kur jie laikomi specialiniams ne žemės ūkio verslo reikalams (prie miestų ar miestuose rinkoj perkamu pašaru šeriami gyvuliai mėsai arba maisto produktams, k. a. pienui parduoti, kiaušiniams ir t. t., arba kai laikomi arkliai parsamdomi pasivažinėti ar pasijodinėti). Žemės ūkio gamybos priemonės yra būtinai reikalingos žemės — jos ūkio gamybinio charakterio; ir juo mažesnis plotas bus leidžiamas būtinąjai žemės ūkio vieneto charakteristikai — juo daugiau, prie kitų lygių sąlygų, žemės ūkio gamybos priemonių statistikoj bus įsiskverbusių ir priemonių (ypač inventoriaus, darbo jėgų ir trobesių), su žemės ūkio gamyba nieko bendra neturinčių ar bent maža-ką teturinčių.

Kai del klausimo — tikslingesnis yra individualinis ar kolektyvinis surašymo metodas, tai čia galioja bendrieji statistikos teorijos nustatyti dėsniai. Galima — jei numatomoji apdirbimo technika tai leidžia — į vieną surašomąjį lapą ir keletą arba keliolika atskirų skaitomųjų vienetų (ūkių) įrašyti. Tačiau visais atžvilgiais būtų netikslinga tokiam svarbiam tyrinėjimo objektui jau surašymo metu sudaryti vienetų kolektyvus (pav. paduot viso sodžiaus tik bendrąjį ūkių skaičių, bendrą plotą ir t. t.), kad ir suskirsčius iš

anksto numatytais dydžio ir t. t. pažymiais. Tikslingas žemės ūkio statistikos duomenų apdirbimas ir naudojimas yra reikalingas individualinio, t. y. kiekvieno ūkio žymių ir pažymių surašymo.

e) Antraeilių arba papildomų žemės ūkio gamybos priemonių statistika.

Tokios priemonės gali būti mažiau ar daugiau grynuose miškų ir žuvų ūkiuose.

Miškų ar žuvininkystei naudojami plotai bendruose žemės ūkiuose tesudaro tik vieną jų skaitomąją žymę arba net ir pažymį (pav., klausiama, kiek iš bendrojo ploto yra miško, vandens ir t. t.), — ir paskui jais daugiau nesiinteresuoja. Bet gali būti ūkių, kur pajamos iš miško ar vandenų ploto sudaro beveik vienintelį pajamų šaltinį ir nulemia visą ūkio gamybos charakterį. Tokiems ūkiams yra tikslinga ir specialinius, jiems charakteringus, žymėtinus pažymius nustatyti arba net — jei tokių ūkių būtų daug — jiems specialinius surašymo lapus patiekti. Pav., Vokiečiai savo surašymuose žvejų ūkių turėtojų klausia: a) ar žuvys gaudomos vidaus vandenyse arba jūrose, b) kiek darbo jėgų naudojama ir c) kokios rūšies ir kiek jėgų naudojama prie gaudymo laivais.

Lietuvos 1930 m. žemės ūkio surašymas del menko vien žuvų ūkių skaičiaus, žuvų ūkiams specialinių klausimų visai nestatė, o miškų, kurie nepriklauso žemės ūkių ir nesudaro jų dalies, tiesioginio surašymo keliu tuo pačiu laiku visai nesurašinėta, nes miškams esant suvalstybintiems — duomenys gali būti gaunami ir netiesioginiu keliu iš Miškų Departamento.

Atskirų žemės ūkio gamybos priemonių surašymas tiekia dar specialinių problemų.

3.

Žemės ūkio plotų statistika.

a) Visa — ar tik žemės ūkyj naudojama žemė surašytina.

Visų pirma tenka išsiaiškinti, ar surašytina visa tam tikro ūkinio vieneto žemė, ar tik žemės ūkyj naudojama žemė? Daugumai surašomųjų ūkių šių dviejų sąvokų skyrimas gali neturėti reikšmės; vis delto jau

iš anksto reikia numatyti ir tuos atsitikimus, kai tam tikro ūkio priklausantis žemės plotas bus didesnis, kaip praktiškai naudojamas. Pav., gali būti oficiališkai tam tikro ūkio priklausantis, bet žemės ūkio gamybai visai nenaudojamas, raistas, upė, ežeras ir jo pakrantės, paprasti vieneto naudojimo keliai, nenaudojami smiltynai ir p. Tokiais atvejais gali būti didelė pagunda šių plotų visai neįrašyti, juo labiau, kad už juos, gal būt, ir mokesčių nemokama.

Vis delto šiai pagundai pasiduoti ir tokių plotų, kurie surašymo metu ž. ūkio gamybai nenaudojami, nesurašinėti — būtų visais atvejais netikslinga. Netikslinga visų pirma delto, kad, tokių plotų nesurašius, bendrasis surašytojų ūkių plotas neatitiks (bus mažesnis) tą plotą, kuris yra žinomas, arba gali būti nustatytas, netiesioginiu keliu iš atitinkamų duomenų kitose įstaigose ar iš planinetrinių matavimų.

Bet ne tik šis statistiškai technikinis samprotavimas verčia tokius ž. ūkyj nenaudojamus plotus surašinėti. Juk del neprieinamumo visai nenaudojamas raistas, po metų-kitų jį nusausinus, gali virsti puikia ganykla, pieva arba pelningu durpynu. Naudos neduodantis ežerėlis gali būti priveistas žuvų ir duoti visai gerą, papildomą pajamų šaltinį — arba net gali būti nusausintas ir paverstas gera ganyklos ar pievos žeme. Nenaudojami smėlynai gali būti naudojami juos medžiais apauginus arba užvežus molio ir kt. žemės. Tuo būdu beveik visos šiandien ž. ūkyj naudojamos žemės, pridėjus mažiau ar daugiau darbo ir lėšų, g a l i būti paverstos naudojamomis. Šiais sumetimais ir tenka jas į bendrąjį žemės plotą, kaip žemės ūkio gamybos priemonę, įrašyti lygiai tais pačiais sumetimais, kaip įrašomi ir laikomi tam tikro ūkio priklausančiais nepilnai ūkio reikalams naudojami trobesiai, padargai, mašinos ar kt. O kad būtų aišku ir galima atskirti, kiek tikrai ir faktiškai surašymo metu ž. ūkio gamybai buvo naudojama žemės, yra tikslinga tokius plotus atskirai pažymėti.

1930 m. Lietuvos žemės ūkio surašyme toki plotai surašyti žemės naudojimo (C sk.) 8-ju pažymiu („kitos žemės"). Atitinkamam paaiškinimo punkte pasakyta: „Į kitą žemę įrašomi vandenys, keliai, nenaudojami smiltynai ir visi tie plotai, kurie neatitinka aukščiau išvardintoms kategorijoms", t. y. nėra nei ariama žemė (1), nei sodas (2), nei pieva (3), nei nuolatinė

ganykla (4), nei miškas (5), nei pelkė (raistas) ar durpynas (6), nei žemė po trobesiais arba kiemas (7). Tuo būdu tikrenybėje tos „kitos žemės“ ir bus žemės ūkio gamybai nenaudojamos žemės, ypač jei prisiminsim dar paaiškinimus p. 1-jam apie dirvonus (jie priskirti prie ariamos žemės) ir p. 2-jam apie dekoratyvinius parkus (jie visai tikslingai priskirti prie p. 8). Mažo neaiškumo įneša tik p. 6, kur bendrai įrašomi ir nenaudojami raistai bei durpynai, ir naudojami. Tačiau šis neaiškumas bus daugiau teoretinis, lygiai kaip teoretinis arba laikinis yra visas vad. nenaudojamos arba „nenaudingos“ žemės klausimas.

Kuriais kitais pažymiais skirstyti tam tikro ūkinio vieneto žemės plotą, — tai jau vėl grynai vietos sąlygų, nusistatymo, pasistatyto tikslo ir statistinės organizacijos bei technikos klausimai. Yra tačiau keli klausimai, kuriuos tenka visuomet iš anksto atskirai ir nuodugniai pasiaiškinti.

b) Bendrojo, sąlyginio bei laikinio naudojimo žemių surašymas.

Pirmas toks klausimas — tai sąlyginio ir bendrojo naudojimo arba valdymo žemių tam tikram ūkio vienetui priskyrimas. Šios kategorijos pirmiausia priklausys bendrosios sodžių gamyklos ar kitos bendrai naudojamos žemės, bet taip pat ir žemės laikinio ar sąlyginio naudojimo (p. dvarų ordinarininkų naudojama žemė, bendrai nuomojama ar kitais pagrindais bendrai naudojama žemė).

Kaimų bendrojo naudojimo žemės gali juridiškai būti paskirstytos ir priklausyti atskirų ūkių; tuo atveju be jokių sunkenybių ir abejojimų kiekvienam ūkiui priskiriamas jam priklausantis bendrojo naudojimo žemės plotas (objektyviška žyme čia gali būti už tam tikrą plotą mokamieji mokesčiai). Bet gali būti tokia žemė iš viso bendra, ir visai nei juridiškai, nei faktiškai nepaskirstyta. Lietuvoj šiandien, rodos, tiek servitutinės, tiek kitos bendrojo naudojimo žemės jei ne juridiškai tai praktiškai yra atskirų ūkiu pasiskirstytos (arba naudojamos sulig jų dydžių ar kitokių svorio mastu). Del to ir 1930 m. surašymo taisyklių nuostatas, sulig kuriuo atskiram ūkiui prirašoma „tiek žemės, už kiek jis moka mokesčių, o jei yra kitoks faktiškas tos žemės pasiskirstymas, tai pagal tą pa-

siskirstymą“ — gali būti pakankamas ir tikslingas. Bet kur nei juridinio, nei faktiško pasiskirstymo net naudojimui nėra — ten šio klausimo sprendimas daug painesnis. Vokiečiai dar ir 1925 m. surašyme atskiriems ūkiams priskyrė tik pasidalintas arba padalintas ir tų ūkių atskirai naudojamas žemes, o bendrojo naudojimo žemių (Allmende), atskiriems ūkiams nepadalintų, kad ir jų naudojamų, jokiam atskiram ūkiui neskyrė. Tačiau reikia turėti galvoje, kad toks grynai juridiniu pažymiu šio klausimo sprendimas gali statistikos duomenis apie atskirus ūkius iškreipti, — jei tokių atsitikimų būtų labai daug. Pav., ir nedaug atskirai naudojamos žemės turįs ūkis gali labai daug gyvulių išlaikyti, jei jis turi teisės daugelį gyvulių bendrose ganyklose ganyti. Tokiems ūkiams prirašymas tik jų atskirai naudojamos žemos su visais laikomais gyvuliais, visai nenurodžius, kad gal didesnė tų gyvulių pusė išmaitinama iš bendrojo naudojimo žemių, — sudarys visai iškreiptą vaizdą apie tokių ūkių atskirų gamybos priemonių proporciją. Tiksliau jau čia būtų priskirti tokias žemes atskiriems ūkiams sulig faktinuoju tų žemių naudojimu (pav., sulig ganomų gyvulių skaičiaus ar p.).

1930 m. Lietuvos žemės ūkio surašymo ilšeistos papildomos taisyklės nustato šitaip: „Bendras plotas padalinamas tarp atskirų ūkių tik tuomet, kuomet kiekvienas ūkininkas, kuriam surašytas atskiras lapas, žino, už kurią to bendro ploto dalį jis moka mokesčius. Jei kiekvienas ūkininkas nežino, už kurią bendro ploto dalį jis moka mokesčius ir kaimo seniūnas negali padalyti to bendro ploto tarp ūkininkų kuriais nors kitais pažymiais (pav., gyvulių skaičiumi), tai tokiam bendram plotui surašomas atskiras lapas. Šiuo atveju ūkininkaujančiu laikomi to kaimo, ar miestelio gyventojai (pav., Liliejūnų km. gyventojai, ar Malėtų miest. žydų bendruomenė ir pan. — nesvarbu, kad tokio juridiško asmens net nėra)“.

Bendrojo valdymo žemės plotai. Ypatingųjų sunkenybių nesudaro bendrojo valdymo plotų įrašymas. Kadangi tokiais atvejais turima reikalai tik su vienu ūkio vienetu, tai laikomas toks ūkis visuomet vienu, nežiūrint į tai, kiek jis turėtų savininkų ar naudotojų. O kas surašymo metu į surašomąjį lapą turi būti įrašytas tokio ūkio savininku, ar pas mus „ūkininkaujančiu“, tai paprastai leidžiama pasirinkt arba susitart atitinkamiems suinteresuotiems asmenims patiems, — nes statistikai tai neturi reikšmės.

Sąlyginio bei laikinio naudojimo žemių priskyrimas. Svarbesnis ir painesnis tai sąlyginio bei

laikinio naudojimo žemių, k. a. dvaro kumečių arba ordinarninkų, išimtininkų ir kt., pirašymo klausimas. Šios žemės priklauso tam tikro ūkio vieneto, bet žemės ūkio gamybos vaisiai naudojami visai kitų asmenų lygiai taip pat, kaip naudojami gamybos vaisiai išnuomotosiose žemėse. O išnuomotosios žemės, kaip žinoma, visuomet skiriamos prie to ūkio vieneto, kuris jas faktiškai naudoja. Šiais, matyt, sumetimais ir Vokiečiai savo surašymuose tuos žemės plotus, kurie ordinarininkams ar šiaip samdomiems net padieniams darbininkams duodami vietoj piniginio ar kt. atlyginimo, iš bendrojo ūkio ploto išskiriami ir surašomi atskirai atitinkamo darbininko surašomajame lape.

Atitinkama Vokiečių surašomojo lapo vieta ir paaiškinimai atrodo šitaip:

.....

B. Plotas ir valdymo santykiai.

Paaiškinimai.

III. .....

c) Žemės plotai, kurie kaip dalis atlyginimo duota padieniams ir kt. darbininkams ir jų pačių naudojama (vad., ordinarninkų žemė = Deputatland, pav. bulvėms, linams, daržui), turi būti darbininkų ir t. t., ne tarnybos ponų arba darbo davėjų, ir rašomi. Taip pat iš darbo davėjo ūkio turi būti išskiriamos ir ordinarninko (padienio ar šiaip darbininko) ūkiui priskiriamos ir tos žemės, kurių tik vaisius darbininkas gauna, o apdirbama žemė darbo davėjo; antrininkų naudojamos žemės priskiriamos tiems darbininkams, kurie juos laiko; nenaudojamos žemės darbininkų, kurie darbo davėjo namuose gyvena (ir maitinasi), iš darbo davėjo bendro ploto neišskiriamos.

.....

f) išimtininkų (duonininkų) ir p. naudojamos žemės yra surašomos į surašomąjį lapą to ūkio, kuris privalo išimtinę ar p. duoti.

I. **Kokiais metais duomenis duodat?** .....

II. **Kaip didelis yra ūkio naudojamas bendras plotas***) (drauge su kiemu sodu, mišku, keliais, nenaudojama žeme ir t. t.?) .....

III. Kiek iš to ploto yra:

1. Paties naudojamos nuosavos žemė.
2. Nuomojamos žemės.....
3. Ordinarninkų žemės (išpildoma tik ordinarninkų žemės dalinais paaiškinim.) .....
4. Paskirstytos bendrinės žemės (Allmende), t. y. valsčiaus ar p. ūkio turėtojui vienam naudoti paskirtos bendrinės žemės .....
5. Kitokios žemės (tarnybinės ar kt. naudojamos ž.) .....

---

*) Į darbo davėjo surašomąjį lapą ordinarninkams duotosios žemės prie bendrojo naudojamo ploto žemės nepriskiriamos. Kiek ordinarninkams žemės atiduota iš viso? .....

Toks Vokiečių elgesys gali būti dar ir tuo pagrindžiamas, kad kai kuriose Vokietijos vietose toki dvarų ordinarninkai ar šiaip darbininkai turi dar ir nuosavos žemės sklypelius, o dažnai jie ir gyvena nuosavame namelyje. Tokiais atvejais iš dvaro gaunama žemė daržui, linams ar bulvėms pasisodinti, ypač jei dar kas metai gaunamas tas pats žemės sklypas ir jis apdirbamas paties darbininko inventorium ir darbo jėgomis, tikrai sudaro ne dvaro, o jau tojo darbininko ūkio dalį, ir šiuo atvėju visai tikslingai iš dvaro žemės ploto tokia žemė išskiriama.

Tačiau, kaip rodo patiektieji Vokiečių 1925 m. surašomojo lakšto nuostatai (psl. 126), iš dvaro žemės išskiriami visi ordinarninkų ir šiaip samdomų darbininkų gaunami plotai be jokio skirtumo ir visai nežiūrint į tai, ar tie darbininkai turi dar ir savos žemės ar trobesių, ar ne, taip pat nežiūrint į tai, ar ta žemė apdirbama, tręšiama ir t. t. jų pačių, ar iš dvaro ūkio. Vienintelė išimtis daroma gaunamai žemei tų darbininkų, kurie dvare ir maitinasi, nors tokiam išskyrimui nėra jokio ekonominio pagrindo (kaip tik dažniau dar gali atsitikti, kad tokių dvaro virtuvės maitinamų darbininkų gaunamoji žemė bus jo tėvų nuosavo mažo ūkio papildymas). Taip pat nėra logiška iš vienos pusės išskirti dvaro samdomų darbininkų piniginio atlyginimo vietoj gaunamus naudoti žemės plotus net ir tais atvejais, kai tie plotai tręšiami, apdirbami ir t. t. iš dvaro ūkio ir dvaro inventorium bendrai su kitais plotais, o iš kitos — laikyti neskiriama ūkio dalimi išimtininkų ir p. asmenų naudojamas žemes, kurios kartais būna ne tik naudojamos, bet ir dirbamos bei prižiūrimos paties išimtininko.

Apskritai reikia turėti galvoje, kad kiekvienas laikinio ar sąlyginio naudojimo žemių išskyrimas iš tam tikro ūkio vieneto visais atvejais turi vesti prie dirbtinio stambesniųjų ūkių dydžio mažinimo iš vienos pusės ir prie dirbtinio smulkiųjų žemininkų ir smulkiųjų ūkių skaičiaus didinimo iš kitos pusės. Net ir tais atvejais, kai toks ordinarninkas ar šiaip samdomas žemės ūkio darbininkas turi nuosavos žemės sklypelį, vis del to jo laikinai gaunamoji naudoti dvaro žemė (vietoj piniginio atlyginimo) niekuomet negali atstoti ir neatstoja ne tik nuosavos, bet ir nuomojamos žemės savarankiškam ūkiui. Iš dvaro ūkio žiūrint, taip pat nėra jokio esminio skirtumo, ar

samdomas darbininkas gauna atlyginimą grynais pinigais, ar vieną dalį atlyginimo gauna pinigais, o kitą — javais, maisto produktais ar pačiu maistu, ar, pagaliau, visą atlyginimą išmoka iš tam tikro iš anksto nustatyto žemės sklypo gaunamais maisto produktais. Čia visas skirtumas tik tas, kad vienu atveju tiek darbininkui, tiek darbdaviui susidaro tam tikra rizika del galimų pinigų vertės ar produktų kainų pakitimų, kitu atveju — del derliaus skirtumų. Bet tai nėra esminis skirtumas. Socialekonominiu atžvilgiu vienintelis atsitikimas, kai samdomiems darbininkams duodamoji naudoti žemė iš dvaro ūkio gali būti tikslingai išskirta, — tai kai tie darbininkai jau turi savo žemės ūkius su nuosavu inventorium ir kai gaunamą žemę trešia, prižiūri, apdirba ir naudoja ne dvaras, o jų pačių šeimos nariai kaip savąją (nes jis pats visą laiką dirba dvare). Bet tokių atsitikimų, pav., Lietuvoje tur būt visai nėra. Del to ir Lietuvos 1930 m. žemės ūkio surašymo nuostatuose visai teisingai ir tikslingai pasakyta, kad „žemė, duodama kaipo atlyginimas už darbą, įskaitoma į darbdavio ūkį". Atitinkamai pasielgta ir su darbininkų ir ordinarininkų gyvuliais, kurie įrašomi į surašomąjį lapą to ūkio, kurio pašaru šeriami ir kurio trobesiuose laikomi.

c) Žemės valdymo, naudojimo ir pasėlių ploto pažymių paskirstymas.

Bendrasis žemės naudojimo ir pasėlių plotų paskirstymas, jokių ypatingų statistinės metodologijos problemų neteikia. Šiuos klausimus tenka paliesti tik statistinės technikos atžvilgiu.

Visų pirma, beveik visuomet tenka susidurti su pavojum pasiduoti pagundai „visus" arba „kiek galint daugiau" žemės naudojimo pažymių gauti. Jei, pav., paimsime Lietuvos 1930 m. žemės ūkio surašymo lapą, tai ten rasime pelkes sujungtas su durpynais (C, p. 6), žemes po trobesiais neatskirtas nuo kiemo žemės (C, 7), o vandenys, keliai, smiltynai parkai ir p. visai sumaišyti į krūvą. O daug kam gali būti labai įdomu žinoti, kiek kur yra pelkių ir kiek durpynų atskirai, arba kiek yra žemės po trobesiais, kiek ploto užima keliai, nenaudojamos ežios arba sienos, kiek yra smiltynų, parkų ir t. t. Gali būti taip pat įdomu žinoti, kiek yra du kart per vasarą šienaujamų pievų ir kiek visai nešienaujamų, arba kiek yra sėjama

kurios veislės kviečių, avižų ir t. t. Vis tai gali būti labai įdomios, o kai kuriems reikalams ir naudingos žinios.

Bet čia taip pat reikia turėti galvoje du statistinės technikos — tų visų duomenų gavimo ir jų apdirbimo klausimai.

Renkant statistikai duomenis apie žemės naudojimą daugumoj ūkių apie ⅔ viso ploto sudarys ariama žemė ir apie ¼ pievos bei ganyklos, taip kad visiems kitiems pažymiams liks tik apie $^1/_{12}$ viso ūkio dalies. Jei ūkis turi bent 60 ha, tai $^1/_{12}$ ūkio dalis dar sudarys 5 ha ir čia dar bus kas dalinti. Bet jei paimsime ūkį 15 ar 10 ha, tai sodui, miškui, žemei po trobesiais, kiemui, keliams ir keleliams, vandenims etc. liks tik apie 1 ha, o smulkesniems ūkiams dar mažiau. Be matavimo — tikslus tokio mažo ploto paskirstymas daugeliu pažymių neįmanomas; bet matuoti, darant visuotinį surašymą, taip pat neįmanoma. O „iš akies“ sprendimas bus juo netikresnis ir klaidingesins, juo tokių mažų netaisyklišku sklypų daugiau ir juo bendrasis plotas mažesnis. Kokios vertės turės tada visi tokiu būdu gautieji duomenys? Čia nekalbama jau apie tai, kad surašinėjimo darbas taip pat daug ilgiau užsitęstų ir brangiau kaštuotų.

Bet prileiskime, kad, darbo nė lėšų nesigailint, duomenys apie žemės naudojimą surinkti ne 8, o 16 pažymių. Reikia tie duomenys apdirbti. Jei nusistatysime visus duomenis apdirbti apskritimis ir bent penkioms dydžio grupėms, tat 23 apskritims plius bendram plotui reikės 24 skilčių, o plotui ir ūkių skaičiui po 5 dydžio grupes plus 2 skiltys bendrosioms sumoms sudarytas 12 skilčių. Taigi apdirbamoji lentelė turės turėti minimum $24\times12=288$ kvadratų, kuriuos padauginus iš $(8+1)$ gausime $288\times9=2592$ kvadratu; išplėtus žemės naudojimo pažymius ligi 16 teks dauginti jau iš 17 (viena skiltis bendram plotui) ir tada turėsime lentelę $288\times17=4896$ kvadratų.

Tuo būdu mes matome, kad užimamoji vieta ir darbas medžiagą apdirbant taip pat dvigubai padidėja, o gautųjų duomenų tikrumo tikimybė sumažėja ne tik susmulkintiems pažymiams, bet visai medžiagai (einant žinomu dėsniu—juo daugiau apdirbamųjų pažymių, juo, prie kitų lygių sąlygų, daugiau juose klaidų ir trūkumų). Tuo tarpu orientacija iš tokios didelės ir sudėtingos lentelės taip pat žymiai apsunkinama. Pagaliau ir atmetus statistinės technikos statomas sunkeny-

bes, — ar tikrai ekonominiame gyvenime turi tokios didelės reikšmės kokių 2—5% arba kad ir 6—8% faktiškai žemės ūkyj nenaudojamos žemės ne 2—3, o 6—8 pažymiais suskirstymas? Žemės ūkio gamybos charakteriui nustatyti yra svarbu kiek galint tikresnių žinių turėti apie ariamą (dirbamą) žemę, pievas, mišką, ganyklas ir dar, tam tikrais atvejais, apie pelkes su durpynais ir apie sodus. O visos kitos žemės, kaip žemės ūkio gamybai nenaudojamos, drąsiai gali būti sujungtos į vieną grupę, net nežiūrint į tai, ar tos žemės yra naudojamos keliams bei takams, ar kiemui ir trobesiams, ar šuliniui arba niekam nenaudojami vandenys, smiltynai etc.: nes žemės ūkio gamybos atžvilgiu tai yra vienodos rūšies ir vienodos vertės, t. y. beveik be vertės žemės.

Tie patys statistiškai technikiniai ir esminiai sumetimai galioja ir pasėlių plotų bei valdymo teisių atžvilgiu paskirstymui. Kad ir dar taip gali būti kai kam įdomu visų galimų kultūrų pasėlių plotus sužinoti, bet visuomet reikia turėti galvoje, kad kiekvienas ir taip jau nedidelių plotų smulkinimas ne tik padidina ir pailgina, bet ir pasunkina medžiagos rinkimo ir jos apdirbimo darbą, o duomenų tikrumas bei tikslumas mažėja ne tik tiems smulkių arba antraeilių kultūrų pasėlių plotams, bet ir pagrindinėms kultūroms.

Taip pat ir su žemės valdymo juridiniais ir kt. pažymiais. Nuosava yra visa žemė ar tik jos dalis, kokiomis teisėmis žemė valdoma ir naudojama — nuomos, globos ar kt. — vis tai gali būti labai įdomūs klausimai, bet ir jų plėtimas ir smulkinimas negali per toli eiti.

d) Dvigubų skaičiavimų ir praleidimų pavojus.

Antras rimtas pavojus skirstant žemę valdymo teisių, naudojimo būdu ar pasėlių plotų pažymiais — tai dvigubo skaičiavimo pavojus. Pavyzdžiui, vienas ūkis priklauso dviem broliams, kurie išvien ūkininkauja. Yra pavojaus pataikyt abiejų paklausti ir du kartu gauti žinių apie tą patį ūkį. Arba ūkio žemės dalis surašymo metu visai nesenai parduota ar išnuomota: yra pavojaus, kad senasis ir naujasis žemės turėtojas, gerai nesiorientuodami vad. kritiškojo momento esmėj, paduos žinias kiekvienas apie tą patį plotą — arba nepaduos nė

vienas; ir pirmuoju atveju tas plotas bus du kartu paskaitytas, antruoju — visai praleistas. Dar daugiau nesusipratimų gali kilti su naujakuriais.

Bet šios rūšies praleidimai arba dvigubi skaičiavimai prie tikslingos surašymo organizacijos bei kontrolės dar lengviau išvengti. Bet štai tame pačiame žemės plote yra daržas ir sodas, arba sodas — ir po medžiais ganomi gyvuliai ar šienaujama pieva. Kas čia bus — daržas, t. y. ariama žemė, ar sodas? arba sodas ar pieva? Į šį klausimą tiksliai atsakyti kartais gali būti ne taip lengva net ir inteligentiškam ūkininkui — būtent tais atvejais, kai nauda iš vaisinių medžių ir daržo arba pievos yra maž daug lygi; kitas ūkininkas dažnai bus linkęs tą patį plotą du kartu pažymėti. Čia tenka viena iš dviejų pasirinkti: arba skirti tam tikrą plotą prie sodo, daržo ar kt. paties ūkininkaujančio nuožiūra sulig turimos naudos dydžiu — šis dėsnis gali tikti pakankamai aukštos kultūros kraštuose ir kur tikrai iš sodo gaunamą medžių naudą gali dažnai nusverti nauda iš daržo arba žolės, — arba griežtai laikytis kurio nors vieno objektyvinio pažymio. Pav., jei žemė periodiškai dirbama — tai ji skiriama prie ariamos žemės, nežiūrint į tai, kad ten auga ir vaisinių medžių; arba jei yra kuriame plote vaisinių medžių — tai tokia žemė skiriama prie sodo, nežiūrint į tai, ar tas plotas kokia nors kita kultūra naudojamas ar visai nenaudojamas.

Tas pats dėsnis tenka taikinti ir kitiems galimiems sutapimams, pav., kai sodas arba daržas yra kieme, ar pieva arba laikinai dirbama žemė yra miške ar kt. Tas pats dėsnis galioja ir pasėlių plotų paskirstymams tais atvejais, kai būna pasėtas įvairių kultūrų mišinys: tokius plotus tenka arba atskirai žymėti, arba — skirti prie vienos kurios kultūros (pav. mišinį iš avižų ir miežių — skirti prie avižų ir p.).

e) Surašomojo laiko nustatymas ir aprėžimas.

Žemės plotų surašymuose mes susiduriame ir su surašomuoju laiku. Aiškiai nustačius, kaip reikia pasielgti nevisai aiškiais žemės valdymo, naudojimo ar pasėlių plotų pažymiais, ir tikslingai parinkus skaitomąją bei surašomąją dieną, daugiakarčių prirašymų ir praleidimų pavojus lengvai sumažinamas

ligi minimumo. Pav., jei surašymas daromas vasarą, kai pasėliai yra ant lauko arba dar ką tik nuimti, tai ūkininkui lengva parodyti, kur čia ir kiek (buvo ar yra) pasėta, kviečių, miežių ar avižų, o kur mišinys, pašarinės žolės ar kt.

Bet štai Lietuvoj 1930 m. surašymas buvo daromas žiemą (gruodžio m. 30 d.), kai visi buvusių pasėlių plotai storo sniego sluogsnio apdengti. Ar galima reikalauti, kad ūkininkas tikrai prisimintų, kiek jis buvo pasėjęs ir apsėjęs kviečių ir rugių 1929 m. rudenį, t. y. prieš 16 mėnesių (o tokių žinių iš jo buvo reikalauta)? Ir apie 1930 m. vasarojaus pasėlių plotus bus pas jį tik bendras vaizdas telikęs, nekalbant jau apie įvairias atmainas ir pasikeitimus pašarinių žolių ir smulkesnių kultūrų pasėlių plotuose.

Bet dar gerai, jei ūkininkas gruodžio m. 30 d. valdė tą pačią žemę, kurią jis praeitą vasarą naudojo — čia dar jo atmintimi galima pasitikėti. Bet, gal būt, jis yra visą arba dalį žemės naujai įsigijęs ar gal visai iš kitur ir nesenai atėjęs, o vasarą ūkininkavusio jau nebėra ir net negalima pasiklausti. Tuo atveju ir prie geriausių norų bei prie didžiausių pastangų visai nėra galima tiksliai nustatyti vasarą buvusius pasėlių plotus. O reikia turėti galvoje, kad apie pasėlių plotus ir geriausiu atveju tenka spręsti ne iš objektyvinio matavimo duomenų, o iš subjektyvinio vertinimo, pasirėmus taip pat subjektyviniais ir neaiškiais ūkininko prisiminimais apie pasėtos sėklos kiekį. Prie šių visų aplinkybių surašinėti pasėlių plotus žiemą, kai jų nėra, yra be galo didelis viso surašinėjimo darbo apsunkinimas, nekalbant jau apie metodologinį nenuoseklumą, kuris pasireiškia vienų (valdymo) pažymių žymėjime sulig iš anksto nustatytu kritiškuoju momentu, o kitų (naudojimo bei pasėlių plotų) — sulig visai neaprėžtu laiko periodu, be to dar nuo kelių ligi keliolikos mėnesių nutolusiu nuo kritiškojo momento (čia 1930 m. gruodžio m. 30 d. vidunaktis, o ten — 1930 m. vasara ir net 1929 m. ruduo!).

4.

Trobesių statistika.

Trobesių statistika ir jų surašymas tiekia visą eilę ekonomiškai teoretinio, statistiškai metodologinio ir statistiškai technikinio pobūdžio problemų.

Ekonomiškai teoretiniu atžvilgiu trobesiai, kaip žemės ūkio gamybos priemonė, sudaro nekintamą investuotojo kapitalo dalį, ir jų tikslus statistinis stebėjimas gali duoti daug įdomios ir vertingos medžiagos tolimesniems tyrinėjimams. Bet čia visų pirma kyla klausimas: ką trobesiais laikyti?

Klausimas turi didelės reikšmės, ir jo pasiaiškinimas būtinai reikalingas. Nes formos atžvilgiu bus trobesys ir labai didelis keleto šimtų ketvirtainių metrų namas, kurio, gal būt, viename gale gyvens pats ūkininkas, vidurinėse patalpose bus laikomi gyvuliai ir kitame gale ar viršui javai ir pašaras, — ir kelių ar keliolikos ketv. metrų iš lentų sukalta patalpa vištoms laikyti arba durpėms ar malkoms sukrauti. Ir pirmuoju atveju vienas trobesys, jei dar su pašiūrėmis, gali būti pakankamas vidutinio žemės ūkio gamybos reikalams ir sudarys 100% į trobesius investuoto kapitalo, o antruoju atveju jis, gal būt, nesudarys nė $^1/_{10}$%, ir žemės ūkio gamybai visai nieko nereikš; bet statistikos duomenyse tiek vienas, tiek antras atstovaus trobesį ir, gal būt, tos pačios kategorijos (pav., „medinį namą") — jei čia nebus nustatyta minimum reikalavimų trobesio sąvokai aprėžti.

Bet ir nusistačius trobesio sąvoką aprėžti, kyla klausimas — kuriais pažymiais tą aprėžimą daryti? Lietuvos 1930 m. ž. ūkio surašymo nuostatuose tas aprėžimas padarytas tuo būdu, kad nurodyta, jog surašomi tik „ūkio gyvenamieji trobesiai ir šie negyvenamieji: klojimai (javams ir pašarui krauti trobesiai), tvartai (kūtės) ir klėtys (svirnai). Pašiūrės, maži, kiaulėms laikyti, tvartukai, malkinės, pirtys, kalvės ir pan. trobesiai nesurašomi".

Iš šio aprėžimo jau matyti, kiek įvairios rūšies galimų trobesių reikėjo visai iš surašymo išskirti, kad iš viso trobesių surašymą padaryti. Bet ir tai dar daug kas palikta surašinėtojų nuožiūrai. Pav., kas tai yra „maži kiaulėms laikyti tvartukai"? Dideliame ūkyje, kur daug gyvulių, mažas kiaulėms laikyti „tvartukas" gali būti didesnis, negu „tvartas", reikalingas mažaženio visiems gyvuliams. Taip pat ir priedėlis — „pan. trobesiai nesurašomi" — palieka daug ką surašinėtojo nuožiūrai, — o to jau neturėtų būti.

Bet ir šiuos ar panašius neaiškumus pašalinus ir surašinėjamo trobesio sąvoką tiksliai aprėžus, vis delto dar lieka tiek

daug painių klausimų išspręsti, kad paprasto visuotinio surašymo keliu, drauge su kitomis žemės ūkio priemonėmis, bent kiek tikslesnis trobesių surašymas darosi sunkiai įmanomas. Tiek atskiram, tiek tautos ūkiui trobesys trobesiui bus toli gražu nelygios vertės — net jei ir paskirstyti juos tam tikrais išviršiniais pažymiais (pav., į gyvenamus ir negyvenamus, į medinius, mūrinius ir maišytus ar t. t.).

Tikslingas trobesių surašymas turėtų parodyti: a) trobesio sienų ir stogo medžiagos rūšį, b) kiekvienai trobesio medžiagai atitinkamą amžių arba „sveikatos" laipsnį, c) trobesio talpumą ir d) jo ūkinį paskyrimą. Iš draudimo įstaigų praktikos yra žinoma, kad šių pažymių nustatymas vienam trobesiui atima juo daugiau laiko nespecialistui, kokiais yra ir tegali būti paprasti surašinėtojai. Bet taip pat tų pačių įstaigų praktikos nustatyta, kad milžinišką daugumą ypač žemės ūkio trobesių atstovauja atitinkami trobesių typai, kuriais ir galima netiesioginiu keliu ir reprezentacinės statistikos metodo pagalba daug tiksliau trobesių, kaip žemės ūkio gamybos priemonių, kiekį ir ekonominę vertę nustatyti, ne kaip paprasto žemės ūkio visuotinio surašymo metu dar daugiau apsunkinant nepatyrusių surašinėtojų darbą išaiškinimu klausimų, kurie didesnės reikšmės nei vertės pačiai žemės ūkio gamybai neturi.

Vokiečiai 1925 m. ir daugelis kitų valstybių trobesių drauge su kitomis žemės ūkio gamybos priemonėmis ir nesurašinėja. Lietuvos Statistikos Taryba prie C. St. Biuro taip pat buvo nutarusi trobesių, del visos eilės techniknių ir metodologinių sunkenybių, drauge su visuotinu ž. ūkio surašymu nesurašinėti, ir jų surašymas 1930 m. įvyko tik vyriausybės įsakymu. Šiuo surašymu žemės ūkio trobesiai suskirstyti į a) gyvenamus ir b) negyvenamus, be to, kiekviena grupė turi būti suskirstyta sienų ir stogo medžiagos pažymiais (sienos: a) medinės, b) murinės ir c) maišytos medžiagos, o stogas — a) dokaukų ar skardos, b) medžio ar tolio ir c) šiaudinis).

5.

Žemės ūkio inventoriaus statistika.

Žemės ūkio gamybos priemonių surašyme tenka skirti vad. gyvąjį inventorių (gyvulius) nuo negyvojo (įrankių, mašinų bei padargų). Tas skyrimas tenka daryti tiek ekonomiškai teoretiniais, tiek statistiškai metodologiniais bei technikiniais sumetimais.

a) Negyvasis inventorius.

Negyvojo inventoriaus kiekis paprastai ūkyje nesikeičia ir būna tas pats tiek žiemą, tiek vasarą. Čia taip pat yra tokių dalykų, kurių skaičių ir ekonominę vertę lengvai galima nustatyti ir reprezentaciniu metodu arba netiesioginės statistikos keliu iš kitų pažymių. Pav., jei žinomas yra darbo jėgų kiekis, tai lengvai ir su visai maža paklaida galima nustatyti paprastų grėblių, kastuvų, dalgių ir visos eilės kitų smulkių darbo įrankių kiekį, — nes yra žinoma, kad paprastai ūkyje kiekvienam nuolatiniam darbininkui visuomet yra po 1 grėblį, po 1 kastuvą, kiekvienam vyriškiui po 1 dalgį, ir t. t. Visos eilės padargų ir net elementarinių mašinų bendrą kiekį (ir net atskiroms ūkių grupėms) lengvai galima nustatyti iš dirbamos žemės ploto ar kitų pažymių. Pav., paprastą arpą ir akselinę ranka sukamą mašiną turi maž ne kiekvienas ūkininkas pradedant nuo 3—5 ha dirbamos žemės; su tam tikru minimum dirbamos žemės plotu ūkis turi jau akėčias ir žagrę ir, be to, akėčių ir žagrių kiekis didėja proporcionališkai dirbamos žemės kiekiui. Jei reprezentacinės statistikos kuriuo nors metodu dar galima nustatyti kiekvienam skirtingam rajonui arba ūkio typui turimo inventoriaus rūšį ir kiekį, tat be visuotinio surašymo galima ir daug kitokio negyvojo inventoriaus kiekį bei ypatybes nustatyti. Taip pat kai kada iš vieno įrankio ar mašinos esimo galima spręsti apie buvimą ar nebuvimą kito. Pav., yra žinoma, kad jeigu kas turi paprastą arkliais varomą kuliamą mašiną, tai turi ir „maniežą“ bei akselinę mašiną. Arba jei visuotinio surašymo keliu bus nustatyta, kiek kurie ūkiai turi arklių, tai ir be surašymo su minimum paklaida galima nustatyti, kiek tuose ūkiuose yra žagrių, akėčių, vežimų ir t. t.

Iš čia mes matome, kad negyvojo inventoriaus statistikai medžiagą renkant visų pirma tenka išsiaiškinti, kas iš to inventoriaus tikrai verta ir išsimoka visuotinio stebėjimo keliu surašinėti, o ką galima sužinoti netiesioginiu keliu arba iš kitų ūkio pažymių bei šaltinių. Žemės ūkio inventoriaus statistikos praktikoj visuotinio surašymo keliu šiandien paprastai medžiagą renkama tik tokiam negyvajam inventoriui, kuris gali rodyti jau tam tikrą ūkio kultūros laipsnį, arba išskirti tam tikrą typiškų ūkių grupę (ūkiai, turintys specialines mašinas žemės

lauko ar gyvulių ūkio produktų gamybos darbams, arba turintys garo, vidaus degimo ar elektros variklius ir t. t.). Be to, reikia turėti galvoje, kad kai kurių šios rūšies inventoriaus vienetų ypatybes sudaro toki pažymiai, kurie atskiriami arba lyginami tegali būti tik privedus prie vieno vardiklio (pav., variklių jėgos vienetai žymimi arklio jėgomis HP arba PS, voltomis ir kt.).

b) Gyvasis inventorius (gyvuliai).

Gyvojo inventoriaus svarbiausioji ypatybė yra ta, kad jo kiekis savaime ir periodiškai metų bėgyje kitėja, o šito kitėjimo ribos ir patys periodai atskiroms gyvulių rūšims yra labai nevienodi. Pav., kai arklių kiekio kitėjimai paprastai yra visai nedideli (nes veislines kumeles laiko tik dalis ūkininkų) ir gali būti net ignoruojami, tai galvijų tam tikru metų laiku daugely ūkių gali būti nuo keliolikos ligi 100% daugiau (jei laikomos tik karvės, kurių veršiukai vėliau parduodami ar papiaunami, tai galvijų kiekis, jei karvės apsiveršiuoja vienu metu, gali būti lygiai dvigubai didesnis). Dar didesni svyravimai bei kitėjimai yra galimi avių ir ypač kiaulių kiekyje, nekalbant jau apie paukščius ir t. t.

Iš to seka, kad gyvojo inventoriaus skaičiui nustatyti pasirinktas surašymo laikas sprendžiamą vaidmenį gali suvaidinti. Be to, reikia turėti galvoje, kad gyvojo inventoriaus rūšis ir sudėtis žemės ūkyje daug pareina tiek nuo ūkio kultūros laipsnio, tiek nuo ūkio typo (javų, gyvulių ar pieno ūkio), tiek nuo rinkos aplinkybių. Tas pats arba tam tikras gyvulių kiekis vienose sąlygose gali rodyti tik paprastą, kiekvienais metais pasikartojantį, periodinį reiškinį, o kitose sąlygose jau tam tikrą ūkio typą ar ūkininkaujančio orientaciją, ir dar kitose — tik atsitiktinį arba laikinių rinkos sąlygų padarinį.

Kad surinktieji duomenys bent iš dalies duotų galimumo stebėti gyvojo inventoriaus charakteringas ypatybes ir jo vaidmenį žemės ūkyje, yra būtina, kad jo surašymai būtų daromi: a) periodiškai, b) visuomet tuo pačiu laiku ir c) pati gyvulių sudėtis kad būtų suskirstyta bent charakteringiausiais amžiaus pažymiais.

Savaime suprantama, kad amžiaus grupių aprėžimas kiekvienai gyvojo inventoriaus rūšiai turi būti atskirai pritaikintas,

nes kai iš galvijų arba arklių veislės 1 metų amžiaus vis dar tebėra tik „veršiukai“ arba „kumeliukai“, tai 1 metų avis arba kiaulė jau bus pilnai suaugus. Bet ir čia niekuomet nereikia užmiršti bendrojo statistikos dėsnio: kiekvienas žymių ir pažymių skaičiaus dauginimas padidins ne tik surašymo ir medžiagos apdirbimo darbą, bet ir prisidės prie klaidų padidinimo kitose bendrojo surašymo dalyse. Taip pat nereikia užmiršti, kad praktikos gyvenime (ir ekonominės politikos) reikalui gyvojo inventoriaus statistikos duomenys tik tuomet vertės turi, jei jie galima naudoti tuojau po surašymo. Nes gyvulių kiekis ir sudėtis, kaip žinoma, gali, palyginti, labai greitai pasikeisti. Jeigu del surašymo organizacijos ir pažymių daugybės gyvojo inventoriaus duomenys apdirbami labai ilgai ir patiekiami jau tuo metu, kai gyvenimo tikrenybėje toksai gyvulių skaičius ar sudėtis jau 30% ar 50% yra pasikeitęs, — tai toki duomenys, net jei jie buvo surašyti tiksliausia, jokios praktiškos vertės neturės — ir net galės daug ką suklaidinti.

Šiais ir kitais sumetimais gyvojo inventoriaus statistikoj iš viso rimtai svarstomas ir svarstytinas klausimas, kiek tikslinga yra gyvulių statistikai rinkti medžiagą visuotinio surašymo keliu ir individualiniu metodu. Juo labiau, kad darant gyvulių surašymą visuotinio stebėjimo keliu visuomet reikia skaitytis su sistematinio pobūdžio paklaidų galimumu, kadangi ūkininkų masės yra (arba mano, kad yra) suinteresuotos turimų gyvulių skaičių mažinti (ypač jei nuo gyvulių imami mokesčiai). Prie šių aplinkybių svarstytinas yra vienas iš šių metodų:

1. Gyvulių statistikai duomenys renkami visuotinio stebėjimo keliu, bet ne individualiniu, o kolektyviškai tabeliariniu metodu, t. y. surašoma ne kiekvieno ūkininko kiekvienos rūšies gyvulių kiekis etc. atskirai, o, pav., viso sodžiaus ar rajono ūkininkų gyvuliai drauge. Sistematinio pobūdžio klaidos galimumai čia, be abejonės, paliks tie patys, kaip ir prie visuotiniojo individualinio surašymo, bet darbas tiek medžiagą renkant, tiek ją apdirbant sumažės ligi minimumo, o del to ir patys surašymai bus galima daryti dažniau ir periodiškai. Kai kur šiuo metodu daromi gyvulių surašymai periodiškai net du ir daugiau kartų per metus. O kadangi jie apdirbami gali būti labai greitai, tai ekonominės politikos reikalui jie gali būti naudojami.

2. Antrasis — tai reprezentacinės statistikos metodas. Gyvuliai nustatytais pažymiais surašomi tik pas tam tikrus ūkininkus — reprezentantus. Dažniausiai (ir praktiškiausia) būna tie patys ūkininkai, kurie, kaip „einamosios" žemės ūkio statistikos korespondentai, periodiškai tiekia žinias apie pasėlių stovį, derliaus perspektyvas ir t. t. Jie jau yra tokių žinių tiekime įgudę, be to, iš praktikos žino, kad jų vienų suteiktos žinios statistikos įstaigų negali ir nebūna naudojamos jam mokesčius didinti. Tuo būdu sistematinės paklaidos pavojus čia žymiai sumažėja.

Žinoma, toki reprezentantai gali būti parenkami ir bet kuriuo kitu reprezentacinės statistikos praktikuojamu metodu. Svarbu, kad reprezentantai tikrai būtų ūkininkų masės reprezentantai, ir kad gautuosius duomenis būtų galima apdirbti ir patiekti, kol jie dar nėra pasenę ir savo praktinės vertės nustoję.

Visuotinio stebėjimo keliu individualiniu metodu daromi gyvulių surašymai tikslingi tegali būti tik drauge su bendruoju žemės ūkio surašymu. Bet duomenis čia jau reikia vertinti ne kaip gyvulių statistikos duomenis, o kaip gyvojo inventoriaus pažymius atitinkamiems ūkiams ar jų atskiroms kategorijoms charakterizuoti.

6.

Darbo jėgų statistika.

Žemės ūkyj, ypač jau bent kiek stambesniame, be nuolatinių darbo jėgų yra ir nenuolatinių arba sezoninių. Ir šie sezoniniai arba nenuolatiniai darbininkai kartais gali nemažą (kai kada net didesnę) dalį ūkio darbų atlikti. Delto svarbu ir tokias nenuolatines darbo jėgas ž. ūkyj surašyti. Tačiau tikslingai padaryti tai galima tik tuo atveju, jei surašymas daromas tuo metu, kai toki nenuolatiniai arba sezoniniai darbininkai būna ž. ūkyj naudojami. Ir aišku, kad ypač gruodžio mėn. gale, kai buvo daromas Lietuvos žemės ūkio surašymas 1930 m., tokių sezoninių darbininkų nėra galima rasti.

Del šių ir kitų priežasčių Lietuvos 1930 m. žemės ūkio surašyme nuo nenuolatinių darbo jėgų surašymo visai atsisakyta. Bet tai didelė viso surašymo spraga, nes iš darbo jėgų kiekio ir sudėties galima pažinti ir spręsti apie ūkio ga-

mybos intensyvumo laipsnį ir apie jo visą būklę. Lietuvos 1930 m. žemės ūkio surašyme del surašymo laiko netinkamumo negalėjimas nenuolatinių darbo jėgų surašyti pasidaro juo skaudesnis, kad tuo būdu atimtas galimumas net nuolat ūkyj gyvenančius ir iš jo pajamų mintančius ūkininko šeimos narius surašyti; nes jeigu jie (k. a. senukai, vaikai) „nuolat ūkyj nedirba — tai nors jie ūkyj ir gyvena — nesurašomi“ — taip skelbia atitinkamas surašomojo lapo paaiškinimas. Taip pat „moterys, kurios į lauko darbus neina, gyvulių priežiūra beveik neužsiima, o tik verda, skalbia, audžia ir pan. — prie ūkio darbininkų visai nepriskaitomos“.

Visi šitie nuostatai bei paaiškinimai yra teisingi ir tikslingi nuolatinėms darbo jėgoms atskirti nuo nenuolatinių. Bet šis (vien del netinkamo surašymo laiko pasirinkimo) darbo jėgų surašymo aprėžimas vien nuolatiniams darbininkams sumažina surašymo vertę ir pačių vad. „nuolatinių“ darbininkų, kurių skaičius dar nieko aiškaus pasakyti negali ir nepasakys. O gali dažnai net ir taip atsitikti, kad ir nemažas ūkis turės išeiti visai be nuolatinių, arba bent be nuolatinių vyriškų darbo jėgų (būtent tais atvejais, kai pats ūkininkaujantis lauko darbų nedirba, patys lauko darbai ir kūlimas atliekamas nenuolatos samdomų darbininkų, o gyvulius prižiūri moterys iš virtuvės).

Gana tikslingai darbo jėgų surašymas buvo padarytas vokiečių žemės ūkio surašyme 1925 m. Ten darbo jėgos buvo suskirstytos šiais pažymiais:

1. Ūkio valdytojas (arba ūkininkaujantis asmuo: savininkas, administratorius, ūkvedys ir t. t., jei savarankiškai ūkininkauja arba savarankiškai ūkio darbams vadovauja; jei yra ne savarankiškas ūkvedys — jis įrašomas į atitinkamą skyrių prie samdomų darbo jėgų).
2. Šeimos nariai:
   a) kurie nuolat šeimos galvos ūkyje dirba ir
   b) kurie tik kai kada laikinai padirbėja (pagelbsti dirbti).
3. Samdomos (svetimos) darbo jėgos:
   a) priežiūra ir sąskaitybos personalas (drauge su praktikantais);
   b) nuolatiniai darbininkai, t. y. toki, kurie visus metus nuolatos ūkio dispozicijoj stovi, būtent:
      1. tarnai (bernai) ir tarnaitės,
      2. nuolat dirbantys padieniai darbininkai, dvaro amatninkai, liuosininkai, ordinarninkai, antrininkai, padėjėjai ir mokiniai;
   c) nenuolatiniai darbininkai (drauge su sezoniniais darbininkais).

Duomenys turėjo būti įrašyti birželio mėn. pusėj (15 d.), be to, atskirai vyrams ir moterims su pažymėjimu, kiek iš jų turėjo mažiau kaip 14 metų amžiaus.

Atitinkamuose paaiškinimuose yra pabrėžta, kad prie nuolat samdomų darbininkų (p. 2) reikia priskirti visus tuos iš šalies ateinančius

darbininkus, ordinarninkų šeimos narius ir t. t., kurie ūkyje dirba nemažiau kaip 100 dienų per metus (ir, žinoma, dirbo arba buvo ūkyje skaitomąją dieną). Iš kitos pusės prie žemės ūkio darbininkų neturi būti pirašomi namų ruošos arba asmeninio patarnavimo darbams samdomi tarnai, tarnaitės, nešiotės, ponų vežėjai ir p.

Del nenuolatinių darbininkų buvo patiekti dar ir du papildomi klausimai, iš kurių pirmasis reikalavo parodyti (1) kiek praeitais metais ūkyje vienu momentu (viena diena) buvo maximum nenuolatinių darbininkų, o antrasis — (2) kiek iš to skaičiaus buvo sezoninių darbininkų: a) Vokietijos piliečių, b) vokiečių iš svetimų valstybių ir c) kitų svetimšalių.

Šitaip suskirstyti duomenys apie nuolatines ir nenuolatines darbo jėgas tikrai jau daug ką gali pasakyti apie visą ūkio charakterį. Bet surašymas tokiais pažymiais yra galimas tik parinkus a t i t i n k a m ą laiką ir net atitinkamą skaitomąją dieną (ne šventadienį).

7.

Priedėlis: Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas 1930 m.

a) Didysis lapas.

Surašymo apylinkės Nr.....

Ūkių sąrašo Nr.....

L i e t u v o s R e s p u b l i k a

Centralinis Statistikos Biuras

VISUOTINIS LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO

S U R A Š Y M A S

1930 metų gruodžio mėn. 30 d.

Kaimas ar vienasėdis (arba gatvė).....

Valsčius (ar miestas) .....

Apskritis .....

A. Bendros žinios.

I. Ūkininkaujančio vardas ir pavardė .....
.....

II. Ar ūkininkaujantis yra s a v i n i n k a s, n u o m i n i n k a s, ū k i o v e d ė j a s, ar a d m i n i s t r a t o r i u s (atitinkamą pabraukti).

III. Jei ūkininkaujantis gavo žemės per žemės reformą, tai ar žemės gavo s a v i s t o v i a m ūkiui kurti ar kaipo p r i e d ą p r i e n u o s a v o s žemės (atitinkamą pabraukti), kiek hektarų.... ir nuo kurių metų pradėjo valdyti: nuo 19..... m.

IV. A r ū k i s y r a n e i š s k i r s t y t a m į v i e n s ė d ž i u s sodžiuje (įrašyti — taip, ne).....

B. Žemės plotas.

(Nereikia rašyti atiduotos nuomon žemės).

	Vietiniai matai (dešimtinių, margų ir pan.)	Metriniai matai	
		hektarų	arų
Kiek ūky yra:			
1. nuosavos žemės	.....	.....	.....
2. paimtos nuomon	.....	.....	.....
3. kitais atsitikimais valdomos (tarnybinė žemė, bažnytinė ir pan.)	.....	.....	.....
Iš viso:	.....	.....	.....

C. Žemės naudojimas.

	Vietiniai matai (dešimtinių, margų ir pan.)	Metriniai matai	
		hektarų	arų
I. Kiek valdomam plote yra:			
1. ariamos žemės (su daržu) .	.....	.....	.....
2. sodo	.....	.....	.....
3. pievų	.....	.....	.....
4. nuolatinių ganyklų	.....	.....	.....
5. miško	.....	.....	.....
6. pelkių (raistų) ir durpynų .	.....	.....	.....
7. žemės po trobes., kiemo. .	.....	.....	.....
8. kitos žemės (vandenys, keliai, nenaudojami smiltynai ir pan.)	.....	.....	.....
Iš viso:	.....	.....	.....

II. Pasėliai.

(žiemkenčių 1929 metų rudens sėja, vasarojaus 1930 metų pavasario sėja)

	Koks plotas buvo užsėtas			Kiek buvo įsėta sėklos			Koks gautas derlius
	Vietiniais matais (dešimtinių, margų ir pan.)	hektarų	arų	Vietiniais svoriais (pūdų, svarų ir pan.)	Centnerių (50 kg.)	Klgr.	Centnerių (50 kg.)
1. Rugiai žieminiai . . .							
2. „ vasariniai . . .							
3. Kviečiai žieminiai . . .							
4. „ vasariniai . . .							
5. Miežiai							
6. Avižos							
7. Grikiai							
8. Žirniai, peliuškos ir lęšiukai.							
9. Vikiai grūdams							
10. Mišinys grūdams . . .							
11. Vikiai ir mišinys žaliam pašarui							
12. Lubinai							
13. Seradėlė (viena pasėta) .							
14. Dobilai, motiejukai ir kitos žolės							
15. Linai ir kanapės . . .							
16. Bulvės							
17. Pašariniai ir cukr. runkeliai pašar. morkos, ropės ir sėtiniai (gručkai) . .							
18. Daržovės (kopūstai, valg. burokai, agurkai ir kt.) .							
19. Kiti neišvardinti augalai .							
20. Pūdymas (neužsėta žemė)							
Iš viso*) .							
*) Šis skaičius turi atatikti C l. 1 ar ama žemė							
1930 m. rud. pasėta žiemkenč.							
1. Rugių							
2. Kviečių							

III. Vaisiniai medžiai (sode ir laukuos) Skaičius

1. obelių medžių ....
2. kriaušių (grūšių) medžių ....
3. slyvų medžių ....
4. vyšnių medžių ....

D. Trąšos.

Kiek duota žemei mineralinių trąšų nuo 1929 m. liepos mėn. 1 d. iki 1930 m. liepos mėn. 1 d.

Maišų

a) fosforo rūkšties trąšų..... .....
b) kalio ....
c) azoto ....
d) kitų ....

E. Ūkio darbo rankos.

	Ūkininkaujančio šeimos nariai		samdyti	
I. Nuolat dirbo ūky 1930 m	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
a. jaunesni kaip 15 metų	.....	.....	.....	.....
b. 15 metų ir vyresni	.....	.....	.....	.....

F. Trobesiai.

Sienų medžiaga	Stogo medžiaga		
	Kiek dokaikom ir skarda dengtų	Kiek medžiu ir tolium dengtų	Kiek šiaudais dengtų
1. Gyven. namai.			
a) Mediniai.	.....	.....	.....
b) Mūriniai.	.....	.....	.....
c) Maišytos medžiagos .	.....	.....	.....
1. Negyv. trobesiai.			
a) Mediniai.	.....	.....	.....
b) Mūriniai.	.....	.....	.....
c) Maišytos medžiagos .	.....	.....	.....

G. Gyvuliai ir paukščiai.

I. Arkliai:	Skaičius
1. kumeliukai jaunesni kaip 1 metų	.....
2. arkliai nuo 1 iki 3 metų	.....
3. 3 metų ir senesni:	
a) kumelės	.....
b) eržilai	.....
c) arkliai-kastratai	.....
Iš viso	.....
II. Galvijai:	
1. veršiukai jaunesni kaip 1 metų	.....
2. 1 metų ir senesni:	
a) telyčios	.....
b) buliai	.....
c) melžiamos karvės	.....
Iš viso	.....
III. Avys:	
1. ėriukai jaunesni kaip 1 metų	.....
2. 1 metų ir senesnės avys	.....
Iš viso	.....
IV. Ožkų iš viso:	.....
V. Kiaulės:	
1. paršai jaunesni kaip 6 mėnesių	.....
2. 6 mėnesių ir senesnės:	
a) kiaulės veislei	.....
b) kuiliai veislei	.....
c) kitos kiaulės	.....
Iš viso V sk.	.....
VI. Kralikų (triušių) iš viso:	.....
VII. Paukščiai:	
1. bendras vištų skaičius	.....
2. „ ančių „	.....
3. „ žąsų „	.....
4. „ kalakutų „	.....
VIII. Bitės (tušti aviliai neskaitomi):	
1. rėminių avilių	.....
2. kelminių ir kitų avilių	.....

H. Įrankiai ir mašinos.

	Kiek turi P S	Skaičius
a. Varikliai:		
1. lokomobiliai	.....	.....
2. vidaus degimo varikliai	.....	.....
tame skaičiuje traktorių	.....	.....
3. elektros motorai	.....	.....
b. Plūgai:		
4. vienvagiai		.....
5. dvivagiai ar daugvagiai		.....
c. Akėčios, drapakai, volai:		
6. geležinės akėčios		.....
7. drapakai, kultivatoriai ir rondalio akėčios		.....
3. 3 metų ir senesni:		
8. geležiniai ir cementiniai volai		.....
9. arkliniai kaupikai		.....
d. Sėjamos mašinos:		
10. eilinė		.....
11. dobilams		.....
12. kitos sėjamos mašinos		.....
e. Augalams imti mašinos:		
13. kertamoji		.....
14. piaunamoji		.....
15. arklinis grėblys		.....
16. bulvėms kasti mašinos		.....
f. Kuliamos ir javų valomos mašinos		
17. kuliamų mašinų: a) be valymo		.....
„ „ b) su valymu		.....
18 dobilams kulti ir galvelėms trinti mašinų		.....
19. arpų		.....
20. fuchtelių		.....
21. trejerių		.....
22. kitų valymo mašinų		.....
g. Kiti įrankiai:		
23. akselinė		.....
24. vilktas (maniežas, rusvelkis)		.....
25. pašarų šutintuvai		.....

Šiuo tvirtinu, kad aukščiau paduotos žinios yra teisingos.

....

(Surašinėtojo parašas) (Suteikusio žinias parašas)

b) Mažasis lapas.

(Ūkiams, turintiems žemės nuo 0,2 iki 1 ha.) Paaiškinimus žiūr. didžiajam lape.

Surašymo apylinkės Nr.....
Ūkių sąrašo Nr.....

Lietuvos Respublika

Centralinis Statistikos Biuras

VISUOTINIS LIETUVOS ŽEMĖS Ūkio

SURAŠYMAS

1930 metų gruodžio mėn. 30 d.

Kaimas ar vienasėdis (arba gatvė).....
Valsčius (ar miestas).....
Apskritis .....

A. Bendros žinios.

I. Ūkininkaujančio vardas ir pavardė .....
.....

II. Ar ūkininkaujantis yra savininkas, nuomininkas, ūkio vedėjas, ar administratorius (atitinkamą pabraukti).

III. Jei ūkininkaujantis gavo žemės per žemės reformą, tai ar žemės gavo savistoviam ūkiui kurti ar kaipo priedą prie nuosavos žemės (atitinkamą pabraukti), kiek hektarų.... ir nuo kurių metų pradėjo valdyti: nuo 19.... m.

IV. Ar ūkis yra neišskirstytam į vienasėdžius sodžiuje (įrašyti — taip, ne).

B. Žemės plotas ir naudojimas.

	Vietiniai matai sieksniai, prentai	Metriniai matai arai
I. Kiek ūkininkaujančio valdomam plote yra:		
1. ariamos žemės (su daržu) ..	.....	.....
2. sodo	.....	.....
3. kitos žemės	.....	.....
Iš viso....	.....	.....

	Vietiniai matai sieksniai, prentai	Metriniai matai arai
II. Pasėliai (žiemkenčių 1929 m. rudens, vasarojaus 1930 m. pavasario sėja):		
1. javai (t. sk. daugiausia.....)	.....	.....
2. bulvės	.....	.....
3. daržovės	.....	.....
4. kiti augalai	.....	.....

III. Vaisiniai medžiai:	Skaičius
1. obelių medžių	.....
2. kriaušių (grūšių) medžių	.....
3. slyvų „	.....
4. vyšnių „	.....

C. Gyvuliai ir paukščiai.

I. Arkliai:	Skaičius
1. kumeliukai jaunesni kaip 1 metų.....	.....
2. arkliai nuo 1 iki 3 metų.....	.....
3. 3 metų ir senesni:	
a) kumelės	.....
b) eržilai	.....
c) arkliai-kastratai	.....
Iš viso.....	.....

II. Galvijai:	
1. veršiukai jaunesni kaip 1 metų.....	.....
2. 1 metų ir senesni:	
a) telyčios	.....
b) buliai	.....
c) melžiamos karvės	.....
Iš viso.....	.....

III. Avys:	
1. ėriukai jaunesni kaip 1 metų.....	.....
2. 1 metų ir senesnės avys	.....
Iš viso.....	.....

IV. Ožkų iš viso: ....

V. Kiaulės:

1. paršai jaunesni kaip 6 mėnesių..... .....
2. 6 mėnesių ir senesnės:
   a) kiaulės veislei ....
   b) kuiliai veislei ....
   c) kitos kiaulės ....

Iš viso V sk..... .....

VI. Kralikų (triušių) iš viso ....

VII. Paukščiai:

1. bendras vištų skaičius ....
2. „ ančių „ ....
3. „ žąsų „ ....
4. „ kalakutų „ ....

VIII. Bitės (tušti aviliai neskaitomi):

1. rėminių avilių ....
2. kelminių ir kitų avilių ....

Šiuo tvirtinu, kad aukščiau paduotos žinios yra teisingos.

....

(Surašinėtojo parašas) (Suteikusio žinias parašas)

c) Paaiškinimai.

Bendrieji dėsniai.

Kiekvienam atskiram žemės ūkiui surašomas ir atskiras lapas — formuliaras.

Atskirą žemės ūkį sudaro visi dirbami ar prižiūrimi iš vieno ūkiško centro žemės plotai su to centro darbo rankomis, gyvu ir negyvu inventorium.

Iš to apibūdinimo išeina, kad kiekviename ūkyje surašomi tik tie plotai, kuriuos tas ūkis dirba ar (nenaudojamai žemei) prižiūri. Tad, išnuomoti plotai surašomi ne tuose ūkiuose, kurie juos išnuomoja, o tuose, kurie juos nuomoja, nes jie juos ir dirba.

Ūkišku centru laikoma vieta, kur koncentruojasi ūkio darbo jėgos bei gyvas ir negyvas inventorius. Dažniausiai ūkiškas centras sutampa su ūkio kiemu. Tačiau ir viename kieme gali būti kelių ūkių centrai, pavyzdžiui, tuose ūkiuose, kur ūkius veda gyvenantieji viename kieme savininkas ir nuomininkas, ar tuose, kur gyvena naujakuriai, savarankiškai dirbantieji gautąją žemę, bet dar nepastačiusieji sau trobesių. Kiemas gali ir nebūti ūkišku centru, jei ten nesikoncentruoja ūkio darbo jėgos bei inventorius; pav., jei folvarko žemė visa arba jos didesnė dalis dirbama dvaro darbo jėgomis bei dvaro gyvu ir negyvu inventorium, tai folvarkas nesudaro atskiro ūkiško centro ir turi būti priskirtas prie dvaro. Priešingai, jei folvarkas dirba prigulinčius jam plotus savo darbo jėgomis bei savo gyvu ir negyvu inventorium, tai sudaro atskirą ūkį.

Dirbamieji iš vieno ūkiško centro plotai gali būti vienoje surašymo apylinkėje, bet gali būti ir keliose, kaip tame valsčiuje, taip ir kitame, o net kitoje gretimoje apskrityje. Visi jie surašomi toje apylinkėje, kur randasi jų centras.

Ūkiams, turintiems 1 hektarą ir daugiau žemės, surašomas didysis lapas; ūkiams turintiems nuo 0,20 lig 1 hektaro žemės, surašomas mažasis lapas. Ūkiai, turintieji mažiau 20 arų (0,20 hektaro), nesurašomi. Taip pat nesurašomi valdžios miškai ir tie vandens plotai, kurie nesudaro atskirų žemės ūkio dalių (pav., eksploatuojami pajūrio vandens plotai, viešojo naudojimo ežerai, upės ir pan.).

A. Bendros žinios.

I. Pavardė rašoma to asmens, kuris surašymo metu surašomą ūkį, kaip jis aukščiau buvo apibūdintas, nuolat veda. Jei tokių vienam ūky ne vienas asmuo, tai jie patys tarp savęs nusprendžia, kieno vardu lapas užpildyti.

II. Dažniausiai ūkininkaujantis yra savininkas arba nuomininkas. Bet bus atsitikimų, kada ūkininkaujantis nebus nei savininkas, nei nuomininkas; jei toks ūkininkaujantis veda ūkį savo sąskaiton, tai jis laikomas ūkio vedėju; tokiais bus: urėdai, girininkai, pradžios mokyklų vedėjai, klebonai ir pan. Klebonas, ar kitas aukščiau paminėtas asmuo, gali būti ir savininku, jei jis turi nuosavą ūkį. Jei toks ūkininkaujantis yra samdytas, tarnaujantis, dirbantis už algą, tai jis reiks skirti prie administratorių kategorijos; tokiais bus: samdyti ūkvedžiai, žemės ūkio mokyklų vedėjai ir pan.

Tais atsitikimais, kada ūkininkaujantis turi nuosavos žemės ir, be to, dar kitaip valdomos žemės, tai jis reikia laikyti savininku, nuomininku ar kitu, žiūrint į tai, kokia jo valdoma žemė viršija, ir tik atitinkamą pabraukti.

Savininku reikia laikyti ir tą ūkininkaujantį, kai, savininkui mirus, ūkį veda vaikai, žmona ar augintiniai, nors to ūkio būsimos nuosavybės klausimas dar nėra išspręstas. Lygiai savininkais laikomi gavę žemę per žemės reformą, nors nuosavybės dokumentų dar ir nėra gavę. Jei žemė yra ginčytina, ar užvestos dėl jos bylos teisme, tai savininku reikia laikyti asmuo, kuris surašymo metu ūkį veda.

Globėjai, valdantieji ūkius už nepilnamečius, laikomi savininkais.

Lygiai laikomi savininkais činšininkai. Pusininkai, arba dirbantieji žemę iš dalies, laikomi nuomininkais.

III. Šis punktas užpildomas tik tada, kai žemė (visa ar dalis) paties ūkininkaujančio yra gauta per žemės reformą. Jei ūkininkaujantis turi pirkęs ar išnuomavęs žemės iš asmens, kuris tą žemę yra gavęs per žemės reformą, tai jo šis punktas nelies.

Gautos per žemės reformą žemės valdymo pradžia reikia laikyti tas laikas, kada ją gavęs pradėjo faktinai valdyti ar dirbti, o ne kada gavo nuosavybės dokumentus.

IV. Vyriausias sodžiaus pažymys yra bendra sėjomaina, tai yra, vienodas visų ūkininkaujančių naudojimas susisiekiančių plotų, būtent: visas sodžius turi vienoj vietoj žiemkenčius, vienoj vietoj vasarojų, vienoj vietoj pūdymą. Be sėjomainos, sodžiaus ūkiai paprastai dar turi bendrą ganyklą, o žemė eina siaurais rėžiais greta vienas kito. Tokio kaimo ūkiai reikia rašyti esančiais sodžiuje. Visi kiti kaimai, kurie neturi bendros sėjomainos, reikia laikyti išėjusiais į viensėdžius. Trobesių atstumas vieno ūkio nuo kito šiame klausime neturi reikšmės. Pavyzdžiui, miestelio ar bažnytkaimio ūkiai gali būti skirti prie viensėdžių ar prie sodžiaus, atsižvelgiant į tai, ar kiekvienas ūkis turi savo atskirą sėjomainą, ar ta sėjomaina yra bendra. Jei ūkiai turi atskiras sėjomainas, tai nors jų žemė eitų ilgais rėžiais ir turėtų bendrą ganyklą, jie priskiriami prie viensėdžių.

Tais atsitikimais, kada ūkiai yra skirstomi į viensėdžius, jie reikia laikyti esančiais sodžiuje ar viensėdžiuos, žiūrint, kokią jie turėjo 1930 metų vasarą sėjomainą.

B. Žemės plotas.

Šiame, kaip ir žemės naudojimo skyriuje, žemė rašoma metriniais matais. Ten kur ūkininkaujantis sako žemę margais arba dešimtinėmis, tai užrašoma ir vietiniais ir metriniais matais. Pervedimas vietinių matų į metrinius atliekamas pagal pridedamą lentelę. Vietomis ūkininkai žemę sako valakais. Jie į formuliarą nerašomi, o tiesiog įrašoma metriniais matais. Daugumoje valaku skaitoma 20 dešimtinių. Bet valakų supratimas ne visur vienodas. Surašinėtojas privalo, prieš pradėdamas surašymą, išsiaiškinti su valsčiaus Valdyba ir seniūnu, kiek jų apylinkėje žmonės skaito valake dešimtinių.

Jei ūkininkas sako žemę hektarais, tai žymėti vietiniais matais nereikia, tik reikia patikrinti, ar ūkininkas senų vietinių matų nevadina metriniais, pav., margų ar dešimtinių nevadina hektarais.

Žemė, duodama kaipo atlyginimas už darbą, įskaitoma į darbdavio ūkį. Todel ir ordinarininkams atskiro lapo užpildyti nereikia.

Jei ūkis turi bendrų ganyklų ar kitos bendros žemės, priklausančios visam kaimui, tai ūkiui iš to ploto užrašoma tiek žemės, už kiek jis moka mokesčius, o jei yra kitoks faktiškas tos žemės pasiskirstymas, tai pagal tą pasiskirstymą ir užrašoma.

1. Nuosava žemė rašoma tik ta, kurią ūkininkaujantis valdė 1930 m. gruodžio mėn. 30 dieną. Jei dalis nuosavos žemės yra išnuomota kitam asmeniui, tai ji šiame ūky neužrašoma, bet užrašoma tame ūky, kuris ją faktinai valdo.

2. Paimta nuomon žemė užrašoma neatsižvelgiant į tai, kokiomis sąlygomis ji paimta: dirbti iš pusės, dirbti iš dalies, mokėti ūkio produktais, pinigais ar pan.

Lygiai neatsižvelgiama ir į tai, iš ko žemė paimta nuomon: iš privataus asmens, valstybės, savivaldybės ar pan.

3. Į šį skyrių įeis visos tos žemės, kurios nėra nuosavos ir nėra paimtos nuomon, kaip: valstybės ar savivaldybės tarnautojų žemė, klebonijų žemė ir pan. Neįrašomi plotai, kurie neįeina į žemės ūkį ir žemės ūkiui nenaudojami, kaip: kapinės, šventoriai ir t. t.

C. Žemės naudojimas.

I. 1. Į šį punktą įeina visi žemės plotai, kuriuos užima laukų pasėliai, daržovės, pūdymas. Taip pat čia įeina ir tie dirvonai, kurie paprastai yra ariami, nors surašymo metais ir nebuvo išarti.

2. Sodu laikoma žemės plotas, kur auga vaisiniai medžiai ir vaisiniai krūmai. Jei po medžiais ar tarp medžių ir krūmų eilių yra daržovių ar kitų pasėlių, tai šis plotas vis vien laikomas sodu.

Parkai prie ūkių, t. y. žemės sklypai, apsodinti dekoratyviniais medžiais ir laikomi sodybos pagražinimo ir poilsio vieta — rašomi į 8 grafą: kita žemė.

3. Čia įeina visi plotai, kuriuose paprastai piaunamas šienas. Jei surašymo metais, del kurių nors priežasčių, dalis pievų liko nešienauta, bet jos yra nuolatos šienaujamos, tai taip pat reikia užrašyti. Bet tos pievos, kurios buvo pirmiau šienaujamos, o dabar taip užaugo krūmais ar supelkėjo, kad daugiau nebešienaujamos, reikia rašyti ne į pievų, bet į tą punktą, kaip jos yra faktinai naudojamos.

4. Nuolatinėmis ganyklomis laikomi tie plotai, kurie visada naudojami tik gyvuliams ganyti. Jei gyvuliai ganomi dobilienose ar pūdyme, tai tie plotai skiriami ne prie ganyklų, bet prie ariamos žemės. Taip pat miškas, nors jame ir ganytųsi gyvuliai, negalima laikyti ganyklomis.

Atsitikimuose, kada neaišku, kur skirti žemės plotą — prie ganyklų, prie pievos, prie miško ar pan. — sprendimą turi daryti pats ūkininkas, atsižvelgiant į tai, kaip kalbamas plotas yra paprastai naudojamas.

5. Į šį skyrių reikia įtraukti tie plotai, kurie daugiausia naudojami miško medžiagos gamybai ir miško auginimui.

6. Pelkėmis (raistais) ir durpynais laikomos tokios vandeningos, apaugę samanomis ar kitais augalais, vietos, kurios negali būti naudojamos nei kaip pieva, nei kaip nuolatinė ganykla. Surašymo reikalui yra nesvarbu, ar durpynuose yra kasamos durpės, ar ne.

7. Čia įeina tie žemės plotai, ant kurių yra pastatyti trobesiai, ir tie sodybos plotai, kurių žemė neišnaudojama žemės ūkio augalų gamybai. Kieme gėlių darželių plotai taip pat įeina į šį skyrių.

8. Į kitą žemę įrašomi vandenys, keliai, nenaudojami smiltynai ir visi tie plotai, kurie neatitinka aukščiau išvardintomis kategorijoms. Keliai įrašomi tik tie, kurie yra ūkio žinioje ir sudaro dalį ūkio žemės. Geležinkelių ir plentų užimami plotai čia neįrašomi.

II. Pasėliai.

Daug ūkininkų nežinos, kokį plotą užima kiekvienas iš augalų. Veikiau kiekvienas žino, kiek kurio augalo sėklų yra pasėta. Čia surašinėtojui drauge su ūkininku teks užsėtus plotus nustatyti. Tai apskaičiuoti padės l e n t e l ė, kurioje nurodyta, kiek ir kokių augalų vidutiniai sėjama į hektarą.

Žiemkenčių: rugių ir kviečių plotas rašomas tas, kuris buvo užsėtas 1929 m. rudenį ir nupiautas 1930 m. rudenį ūkininkaujančio surašymo metu valdomam plote. Be to, skyriaus gale reikia užrašyti 1930 metų rudens sėjos žiemkenčių pasėlių plotą.

Visų kitų kultūrų ir pūdymo plotas užrašomas 1930 metų vasaros. Jei ūkininkui bus sunku atsiminti 1929 metų žiemkenčių rudens sėja, tai patartina pirma pradėti surašymą nuo 1930 metų žiemkenčių sėjos.

1—12. Šiuose punktuose įrašoma, koks plotas buvo užsėtas, ir kiek į tą plotą kiekvienos kultūros buvo įsėta sėklos.

Jei ūkininkas plotą atsimena, tai kiek įsėta sėklos nereikia rašyti. Lygiai galima nerašyti vietinių matų ir svorių, jei ūkininkas duoda žinias hektarais, centneriais ir kilogramais.

Rašant centnerius reikia atsiminti, kad 1 centn. lygus 50 kilogramų. Kad išvengus suklydimų, nepilnus centnerius reikia užrašyti kilogramais, o ne trupmenomis.

13 ir 14. Dobilų, motiejukų ir kitų sėjamų žolių plotas užrašomas tas, kuris buvo 1930 metų vasarą piaunamas arba ganomas. Seradėlė, dobilai ir kitos žolės, kurios buvo įsėtos 1930 metų pavasarį į javus, į šį plotą neįeina.

15 ir 16 — užrašoma bendra tvarka.

17. Į šį punktą reikia rašyti šakniavaisiai, auginami pašarams, ir pupos. Įsėtos sėklos kiekis prie šio, kaip ir prie abiejų žemiau esančių punktų, nerašomas.

18. Čia įeina daržovės, auginamos valgiui: kopūstai, valg. burokai, agurkai, svogūnai, tomatai (pamidorai), valgomosios morkos, pupelės, braškės ir kt.

19. Į šį punktą įrašomi tie augalai, kurie sėjami dažniausiai mažam kieky ir aukščiau nėra išvardinti: pav., tabakas, maisas (kukurūza), repsai ir pan. Šių augalų plotas paduodamas sutrauktas į daiktą.

20. Pūdymu laikomi tie ariamos žemės plotai, į kuriuos nėra pasėti augalai. Jei pūdyme ganomi gyvuliai, tai vis vien šis plotas nerašomas į nuolatinių ganyklų skyrių, bet į ariamos žemės pūdymo skyrių.

Jei dalis pūdymo užsėta vikiais ar kitais augalais žaliam pašarui, ar žaliai trąšai, tai ta dalis į pūdymo skyrių nesirašo, bet laikoma užsėta žeme, nors į ją (kaip į pūdymą) rudenį ir bus sėjami žiemkenčiai.

S u v e s t i n ė. Kada jau į visus šio skyriaus klausimus gauti atsakymai, reikia padaryti ploto suvestinę, kuri privalo atitikti ariamos ir

daržų žemės kiekiui, pažymėtam *C 1.*

Jei skaitmens nesutinka — reikia patikrinti. Jei randasi skirtumai, tenka, klaidai surasti, pasinaudoti kitais klausimais, pav., kelių laukų sėjomaina, kaip didelis kiekvienas laukas ir pan. Gali būti atsitikimų, kad anksčiau buvo klaidingai nurodytas ariamos žemės plotas. Klaidas reikia būtinai surasti. Įsėtos sėklos kiekio suvestinė nedaroma.

Del ūkių, kurie 1930 metų bėgy keitė savo plotus, — žiūr. instrukciją surašinėtojams 18 §.

Padarius ploto suvestinę, reikia surašyti 1930 m. rudenį suimtų javų derlių (1—6 punkt.). Kur ūkininkas nežinos kiek javų prikulta, teks jam padėti apskaitliuoti, išeinant iš to, kelintas gautas grūdas, kiek gauta nuo hektaro (dešimtinės, margo) ir pan. Per paskutinį penkmetį vidutinis derlius Lietuvoje nuo 1 hektaro buvo: rugių — 22 centneriai, kviečių 25 centn., miežių 21 centn. ir avižų 20 centnerių. Kur geresnės (pav., Pietų Lietuvoje) derlius nuo hektaro būdavo žymiai didesnis, blogesnėse žemėse — mažesnis.

Ten kur ūkininkai visų javų dar nebus iškūlę — derlius turi būti nustatytas remiantis daviniais to kūlimo, kuris yra atliktas.

Derlius surašomas ne tas, kuris randasi pas ūkininką surašymo metu, bet v i s a s gautas (kad ir neiškultas) derlius. Čia įeis pasėta žiemkenčių sėkla, parduoti, sušerti ir dar esantieji (klojime ar klėty) grūdai. Šiaudų derlius nesurašomas.

Ten kur ūkininkas sako derlių pūdais, užrašoma centneriais, skaitant centnerį lygiu 3 pūdams.

Lape derliaus suvestinės daryti nereikia.

III. Į šį skyrių įrašoma visi ūky esantieji: sode, kieme ir laukuose vaisiniai (ne laukiniai) medžiai. Jei tikslus skaičius ūkininkui sunku pasakyti, tai užrašomas apytikris skaičius.

D. Trąšos.

Trąšos reikia užrašyti tos, kurios buvo duotos ūkio žemei nuo 1929 m. liepos mėn. 1 d. iki 1930 metų liepos mėn. 1 d.

Vienas trąšų maišelis turi paprastai 100 kilogramų, kas lygu 2 paprastiems centneriams.

a. Prie fosforo rūkšties trąšų priklauso: 1) zuperis arba superfosfatas, 2) tomamilčiai, 3) kaulamilčiai,

b. Prie kalio trąšų priklauso: 1) kalio druska (20%, 30% ir 40%), 2) kainitas, 3) karnalitas, 4) chloro kalis.

c. Prie azoto trąšų priklauso: 1) čili salietra, 2) natrio salietra, 3) leuna salietra, 4) kalkių salietra, 5) sieros rūkšties amoniakas ir kt.

d. Prie kitų trąšų reikia skirti: 1) nitrophoska, 2) kalkės ir kitos mineralinės trąšos.

E. Ūkio darbo rankos.

Ūkininkaujančio šeimos nariais yra pats ūkininkaujantis, jo žmona, vaikai ir tie giminaičiai, kuriems nemokama nuolatinė alga. Šeimos nariais, nuolat dirbančiais ūky, laikomi tie, kurie didesnę 1930 metų dalį dirbo ūky. Nuolatiniais samdytais darbininkais laikoma ordinarininkas, bernas, tarnaitė, piemenukas ar pan. — pasamdyti metams arba nuo lauko darbų pradžios iki jų pabaigos. Mėnesiniai darbininkai nelaikomi nuolatiniais.

Jei metų laike samdininkai keitėsi, t. y. vienam išėjus, pasamdomas buvo antras į jo vietą, tai čia reikia rašyti tik vienas asmuo.

Kadangi surašymas daromas metų gale, po Kūčių, kada daugely vietų yra paprotys keisti samdininkus, tai surašinėtojas turi kreipti dėmesio, kad būtų surašyti ne ateinantiems metams pasamdyti darbininkai, bet praėjusių metų darbininkai.

Tie šeimos nariai, kurie ūky nuolat nedirba, kaip senukai, vaikai, tai nors jie ūky ir gyvena — nesurašomi.

Moterys įskaitomos į nuolatinius ūkio darbininkus, jei jos nuolat dirba žemės ūkio darbus arba šeria gyvulius. Tos moterys, kurios į lauko darbus neina, gyvulių priežiūra beveik neužsiima, o tik verda, skalbia, audžia ir pan. — prie ūkio darbininkų visai nepriskaitoma.

H. Trobesiai.

Į šį skyrių įeina tie trobesiai, kuriais ūkis naudojasi. Naujai statomi trobesiai įrašomi tada, jei jiems uždėtas jau stogas.

Jei ūky yra trobesių, kuriais naudojasi tik kitas ūkis, tai juos reikia užrašyti tam ūkiui, kuris jais naudojasi.

Dažnai pasitaiko, kad vienu ir tuo pačiu trobesiu naudojasi du ūkiai, pav. savininko ir nuomininko ūkis; tada trobesys užrašomas vienam iš jų, o antrojo lape tik apie tai pažymima.

Surašoma visi ūkio gyvenamieji trobesiai ir šie negyvenamieji: klojimai (javams ir pašarui krauti trobesiai), tvartai (kūtės) ir klėtys (svirnai). Pašiūrės, maži kiaulėms laikyti, tvartukai, malkinės, pirtys, kalvės ir pan. trobesiai nesurašomi.

Jei trobesys pusiau gyvenamas, o pusiau naudojamas kitiems reikalams (tvartas, klėtis), tai toks trobesys priskiriamas prie gyvenamų trobesių.

1. Mūriniais laikomi tie trobesiai, kurių išorinės sienos yra pastatytos iš: a) įvairių rūšių plytų, b) akmenų, c) betono (cemento).

2. Mediniais laikomi trobesiai, kurių sienos yra medinės.

3. Maišytais laikomi tie trobesiai, kurių išorinės sienos yra pastatytos iš medžiagos, nurodytos 1 punkte ir dalinai iš medžiagos, nurodytos 2 punkte. Taip pat molio trobesiai priskaitomi prie maišytų.

Jei stogas yra iš nevienodos medžiagos, tai jis priskiriamas prie vienos ar prie kitos rūšies, atsižiūrint į tai, kuri medžiaga viršija. Nendrėmis dengti stogai priskiriami prie šiaudinių.

G. Gyvuliai ir paukščiai.

Rašant ūkio gyvulius reikia neužmiršti paklausti, ar ūkis nėra savo gyvulių laikinai atidavęs kitam ūkiui išsėrti, nes ten jie nebus užrašomi. Lygiai reikia sužinoti, ar ūkio bandoj nėra svetimų gyvulių, priimtų šerti.

Surašyti reikia visi ūkio gyvuliai, išskiriant tuos, kurie laikinai yra priimti į šėrimą, bet priklauso kitam ūkiui, kur jie ir bus užrašyti.

Darbininkų ir ordinarininkų gyvuliai įrašomi į ūkio lapą. Pašaliniai gyvuliai taip pat įrašomi, jei jie ūky maitinasi visus metus.

Gyvuliai, kuriems surašymo laiku sukako lygiai metai, skiriami į sekančią grupę. Pavyzdžiui: jei telyčiai gruodžio mėnesio 30 dieną sukako lygiai 1 metai, tai ji užrašoma nebe veršiukų grupėje, bet grupėje galvijų: 1 metų ir senesni.

I. 1 ir 2. Abiejose šiose grupėse arkliai neskirstomi pagal lytį. Čia turima galvoj ir eržiliukai ir kumelaitės.

3 c. Kastratais vadinami visi romyti arkliai.

II. 2a. Telyčių grupėn priskiriamos ir veršingos telyčios.

3 c. Melžiamos karvės, kurios yra surašymo laiku užtrūkę, taip pat įeina į šį skaičių.

III. 2. Į 2-rą punktą įeina visos 1 metų ir senesnės avys: avinai, avelės ir skapai.

IV. Ožkoms grupavimų nedaroma. Čia įeina visos ožkos, ožiai ir ožiukai.

V. 2 a. Kiaulėmis veislei suprantama tos kiaulės, kurios yra laikomos paršiukams vesti, neatsižvelgiant į tai, ar jos yra vietinės ar užsieninės.

2 c. Į kitų kiaulių skaičių įeina meitėliai ir kitos piovimui ar pardavimui skirtos kiaulės.

VI. Surašomi visi, kaip seniai taip ir jaunikliai.

VII. Surašomi dideli ir maži: gaidžiai, vištos, viščiukai.

VIII. Čia turima galvoj bičių šeimynų skaičius rėminiuose aviliuose ir bičių skaičius kelminiuose ir kituose aviliuose, prieš uždarant bites žiemoti. Tušti aviliai nesurašomi.

H. Įrankiai ir mašinos.

Tie padargai ir įrankiai, kurie nėra išvardinti (pav., vežimai, rogės ir pan.), nereikia nė rašyti. Lygiai nereikia rašyti ir išvardintų įrankių ir mašinų, kurie yra sugedę ar pasenę ir ūkio darbams nenaudojami.

Tie įrankiai ir mašinos, kurie yra paskolinti kitam ūkiui, reikia užrašyti jų savininkui.

Jei du ar keli ūkiai yra nusipirkę mašiną ar įrankį bendram naudojimui, tai jie užrašomi tam ūkiui, kur surašymo laiku randasi.

Jei mašina gauta į javų valymo punktą, tai paėmusį ją reikia laikyti savininku.

Varikliai pažymimi kiek turi PS arba HP, t. y. arklių jėgų. Jei lentelėje, kuri yra prie kiekvienos mašinos, bus vietoj arklių jėgų — voltų, amperų ir apsisukimų skaičiai, tai tuos skaičius reikia užrašyti.

Kiek vidutiniškai sėklos sėjama į 1 hektarą arba į 1 dešimtinę.

AUGALŲ	Rankomis	Mašina	Rankomis	Mašina
	Kilogramais		Pūdais ir svarais	
Rugių	170	150	10 pūd. 15 sv.	9 pūd. 6 sv.
Kviečių	170	150	10 „ 15 „	9 „ 6 „
Miežių	170	150	10 „ 15 „	9 „ 6 „
Avižų	180	140	10 „ 39 „	8 „ 22 „
Grikių	100	85	6 „ 4 „	5 „ 7 „
Žirnių	150	130	9 „ 6 „	7 „ 37 „
Peliuškų	150	130	9 „ 6 „	7 „ 37 „
Lešiukų	125	100	7 „ 25 „	6 „ 4 „
Vikių	160	135	9 „ 30 „	8 „ 9 „
Mišinio	175	150	10 „ 27 „	9 „ 5 „
Lubinų	200	160	12 „ 8 „	10 „ 15 „
Seradėlės	50	40	3 „ 2 „	2 „ 17 „
Raudonųjų dobilų	20	16	1 „ 9 „	1 „ 1 „
Linų	100	90	6 „ 4 „	5 „ 20 „
Kanapių	110	100	6 „ 28 „	6 „ 4 „
Bulvių	36 cent.	40 cent.	109 „ 35 „	122 „ — „

d) Papildomi paaiškinimai surašymo lapams.

Antrašo klausimas.

Kaimas ar vienasėdis (arba gatvė) .....

Apgyventos vietos pavadinimą reikia rašyti vardininko linksny ir be to, pridėti tos apgyventos vietos rūšį, pavyzdžiui:

Daugirdėliai, km. (km. reiškia kaimas).

Jei sodžius jau išskirstytas, bet ūkių trobesiai dar yra kaime, arba jei jau anksčiau išskirstyto kaimo vienasėdžiai turi bendrą buvusio kaimo pavadinimą, tai rašoma taip:

Likiškėlio kmo. vs. (tai reiškia Likiškėlių kaimo vienasėdis).
Kitos apgyventos vietos rašomos taip:
Dzilgynė, vs. (vs. reiškia vienasėdis),
Bakiškiai, bk. (bk. reiškia bažnytkaimis),
Jeznas, mstl. (mstl. reiškia miestelis).

Miesteliai rašomi pirmoje antrašo eilutėje kaip aukščiau pažymėta, o jei miestelis turi gatves, tai ji žymima po miestelio pavadinimo, k. a. Jezno mstl., Kauno gatvė.

Miestai (valsčių ir apskričių teisėmis) rašomi antrašo antroje eilutėje, o jų gatvės pirmoje eilutėje.

Mažojo lapo surašymo reikalu.

1. Mažasis lapas užpildomas tada, kai ūkis turi bent 20 arų bendro ploto iš jų ne mažiau 10 arų naudojamos žemės, naudojamos ta prasme, kad plotas yra sėjamas, sodinamas, piaunamas, ar ganomas. Tuo būdu žemė nesurašoma, jei atskaičius trobesių užimtą plotą nelieka 10 arų nurodyta prasme naudojamos žemės *vieno ūkininkaujančio rankose.*

2. Priemiesčiuose yra daug sklypų, kurie apdirbami ir sudaro 20 arų, bet jų naudotojai gyvena nežinia kur. Reikia stengtis sužinoti, kur randasi jų naudotojai, ir kur yra tų sklypų centrai, prie kurių tie sklypai turi būti surašyti. Negalint sužinoti, kur yra valdytojas, reikia surašyti tokiems sklypams atskirą lapą apklausinėjant kaimynus. Apie tai pastoboje turi būti pažymėta.

3. Savininkas atidavęs visą žemę iš pusės, arba visą žemę išnuomavęs, bet laiko gyvulių. Tie gyvuliai ir surašomi prie pusininkų ar nuomininkų. Jei savininkui yra likę bent 20 arų žemės, tai jam surašomas atskiras lapas ir gyvuliai prirašomi prie savininko ūkio. Nukaršusių tėvų (duonininkų) dalis surašoma prie ūkio, iš kurio gaunama.

A. BENDROS ŽINIOS.

p. IV. — Ar ūkis yra neišskirstytam į vienasėdžius sodžiuje (įrašyti — taip, ne).....

Jei ūkis yra sodžiuje (neišskirstytame), tai rašoma *taip.* Jei ūkis yra vienasėdyje (nors tai būtų ir išskirstytas sodžius), tai rašoma *ne.* Galima atsakymą taip pat rašyti žodžiais išskirstytame, neišskirstytame.

B. ŽEMĖS PLOTAS.

Jei servitutas perduotas kaimui, bet dar tas servitutas nesuskirstytas tarp ūkininkų, tai jis surašomas tokiais pat pamatais, kaip ir bendras plotas. Likviduoti servitutui nelaikomi žemės, gautos per žemės reformą.

C. ŽEMĖS NAUDOJIMAS.

Bendri plotai.

1. Bendras plotas padalinama tarp atskirų ūkių tik tuomet, kuomet kiekvienas ūkininkas, kuriam surašytas atskiras lapas, žino, už kurią to bendro ploto dalį jis moka mokesčius. Jei ūkininkas nežino, už kurią bendro ploto dalį jis moka mokesčius ir kaimo seniūnas negali padalinti to bendro ploto tarp ūkininkų kuriais nors kitais pažymiais (pav.,

gyvulių skaičiumi), tai tokiam bendram plotui surašomas atskiras lapas. Šiuo atveju ūkininkaujančiu laikomi to kaimo, ar miestelio gyventojai (pav., Liliejūnų km. gyventojai, ar Malėtų mstl. žydų bendruomenė ir pan. — nesvarbu, kad tokio juridiško asmens net nėra).

2. Išnuomoti valdiški ežerai, durpynai ir vandenys nesurašomi. Savivaldybių miškai surašomi.

3. Jei miške leidžiama ganyti, tai jis visvien laikomas mišku, o ne ganykla.

ĮRANKIAI IR MAŠINOS.

6. Geležinėmis akėčiomis laikomos akėčios su geležiniais rėmais; su mediniais rėmais akėčios nelaikomos geležinėmis.

Iš pridedamų čia dokumentų matyti, kad ne viskas atitinka aukščiau išdėstytus tikslingo žemės ūkio surašymo dėsnius. Tai atsitiko iš dalies delto, kad einant tarptautiniu pasižadėjimu surašymas turėjo būti padarytas vėliausia 1930 m., tuo tarpu atitinkamos įstaigos surašymo organizacijos ir net metodų klausimus praktiškai gvildenti tepradėjo tik 1930 m. rudenį, t. y. jau po to, kai tikslingo surašymo terminas buvo praėjęs. Skubus visų surašymo metodologijos, technikos ir organizacijos klausimų svarstymas bei sprendimas taip pat negalėjo prisidėti nei prie surašomųjų klausimų tobulo formulavimo, nei prie jų visais atžvilgiais tikslaus paaiškinimo.

Bet patiektame surašomajame lape rasime ir tokių dalykų, kurių esimas ką tik minėtais argumentais nepaaiškinamas. Čia turiu galvoje ypač derliaus kai kurioms kultūroms duomenų rinkimą ir tam rinkimui atitinkamus paaiškinimus. Kad tokių duomenų rinkimas nieko bendro neturi su žemės ūkio gamybos priemonių surašymu — apie tai jau buvo aiškinta šio skyriaus pradžioje. Koks metodas derliaus statistikoj tikslingesnis — bus plačiau paaiškinta atitinkamoj vietoj apie žemės ūkio gamybos statistiką. Čia tik tiek galima pabrėžti, kad derliaus duomenų rinkimas drauge su žemės ūkio gamybos priemonių surašymu buvo prikergtas vyriausybės organų nutarimu ir prieš Statistikos Tarybos nusistatymą.

8.

Kai kurie žemės ūkio gamybos priemonių statistinės medžiagos apdirbimo klausimai.

Šioj vietoj tegalima liesti tik tuos žemės ūkio gamybos priemonių statistikos duomenų medžiagos apdirbimo klausimus, kurie teikia specialinių socialekonominio ar statistiškai

metodologinio pobūdžio problemų. Nes visi kiti statistinės medžiagos apdirbimo, lygiai kaip ir jos rinkimo, klausimai yra tais pačiais dėsniais spręstini kaip ir kitose statistikos šakose. Ir toki bendri ir šioj vietoj nesvarstytini klausimai lies ne tik grynąją statistinės medžiagos apdirbimo techniką, bet ir tokius dalykus, k. a. administratyvinių ploto vienetų pažymiais medžiagos suskirstymas, geografinio metodo taikymas ir t. t.

a) Pagrindinių apdirbamųjų (grupavimo) žymių nustatymas.

Pagrindinių medžiagos apdirbamųjų žymių nustatymas žemės ūkio gamybos priemonių statistikoj iškelia eilę socialekonominio ir statistiškai metodologinio pobūdžio klausimų. Pavyzdžiui paimkime Lietuvos 1930 m. žemės ūkio surašomąjį lakštą. Didėsėmis raidėmis sužymėtų, taigi pagrindinių, skyrių arba surašomųjų žymių tenai yra 8, ir kiekviena iš jų turi nuo kelių ligi keliolikos pažymių, iš kurių yra dar nemaža ir su savaimingais pažyminiais. O kiekvieno surašomojo objekto žymės ir pažymiai statistikoj turi būti sujungti arba susumuoti ir tiek kiekvienas atskirai, tiek jų junginiai (sumos) turi gauti atskirą skiltį (pav., tam tikri kiekiai savininkų, nuomininkų, administratorių, ūkio vedėjų — ir bendroji jų suma; tam tikri kiekiai nuosavos, nuomojamos ir kitais atsitikimais valdomos žemės — ir bendroji valdomos žemės suma — ir t. t.). Tuo būdu jau 1-sis skyrius A su trimis žymėmis turės šit kiek skilčių:

a) I-oji žymė su keturiais pažymiais ir bendruoju rodikliu sudarys . . . . . 4+1= 5 skiltis
b) . . . . . 2+1= 3 „
c) . . . . . 1+1= 2 „

Iš viso I (A) skyriuj —10 skilčių.

Tuo pačiu metodu skaičiuojant (B) skyriaus pažymius gausime 4 skiltis, trečiojo (C) jau net 48, ketvirtojo (D) — 5, penktojo (E) — 18 ir t. t. Iš viso visų aštuonių skyrių žymėms ir pažymiams yra reikalingos 184 skiltys — jei visą medžiagą apdirbti visai Lietuvai kartu ir neskaidyti į smulkesnius geografinius arba administratyviškai plotinius vienetus. Jei gi suskirstyti medžiagą bent apskritimis (o tiek jau reikalinga būtų), tat skilčių skaičius reikalingas tiek kartų didesnis.

kiek yra apskričių, t. y. 184 × 23 =4232 (tolimesnis skaidymas valsčiais pareikalautų apytikriai — 4232 × 300 =1269600 skilčių vien D. Lietuvoj, o su Klaipėdos kraštu — apie 140000!).

Jau šis paprastas aritmetinis skaičiavimas aiškiai parodo, kad visoms žymėms bei pažymiams apdirbinėti surinktąją medžiagą taip pat visais pažymiais visai neįmanoma (nes reikalingų skaičių kiekis daugėja geometrine proporcija, t. y. visai Lietuvai bendri duomenys būtų reikalingi 184^2 skaičių, suskaidyti apskritimis 4232^2, o suskirstyti dar ir valsčiais — 1269600^2.

Taigi iš anksto reikia nusistatyti, kuriais — ir kokiais — pagrindiniais pažymiais turės būti visa medžiaga apdirbama.

Galioja čia socialekonominės statistikos bendrieji dėsniai ir reikalavimai. Surašinėjama žemės ūkio gamybos priemonės, kurios norima parodyti arba ištirti socialekonominiu atžvilgiu. Taigi ir pagrindinės apdirbamosios žymės turi būti socialekonominio pobūdžio. Iš dalies tokia žymė gali būti ir administratyviškai ar ekonomiškai geografinis plotas. Bet suskirstymas duomenų, pav., vien apskritimis arba kitokiais geografiniais rajonais geriausiu atveju gali parodyti atskirų rajonų bendrąsias žemės ūkio gamybos priemonių žymes, bet socialekonominio charakterio iš to nematysi. Socialekonominį charakterį tegali parodyti tik socialekonominės žymės, o šias žemės ūkyje geriausia atstovauja ūkių dydžio grupės.

b) Dydžio grupėms žymės parinkimas.

Bet ir nusistačius pagrindinės žymės pagrindan dėti ūkių dydžio pažymius, tenka išspręsti (arba nusistatyti), kuriuos būtent (arba kurios rūšies) pažymius imti. Nes ūkio dydį gali rodyti ir žemės plotas, ir gyvojo bei negyvojo inventoriaus kiekis, ir darbo jėgos, ir trobesiai, ir, pagaliau (gal net tikslingiausia), ūkio vertė ar pajamos.

Tenka iš anksto atmesti pajamas, kaip pažymį dydžio grupėms sudaryti, — jau vien delto, kad pajamos paprastai kartu nesurašomos ir nepažymimos. Del tos pačios priežasties atkrinta ir ūkio vertės pažymys. Trobesių jau patsai surašymas, kaip matėme, tegali būti tik labai netobulai atliktas, be to, gali būti ūkių ir be trobesių (nors pas mus tik laikinai). Inventoriaus pažymiais dydžio grupes sudaryti būtų rizikinga

jau vien del to, kad, kaip matėme, patsai jo surašymas yra labai sunkus, ir duomenys visuomet tegali būti tik apytikriai.

Darbo jėgos būtų jau objektyviškesnis ir tikresnis ūkio dydžio pažymys. Bet, visų pirma, reikalinga tada visai tikslius ir tikrus darbo jėgų duomenis turėti. O šie duomenys yra nustatytini tik visoj eilėj gana savivalingai formuluojamų ir dar savivalingiau nustatomų bei atsakomų klausimų. Pav., ar tik iš nuolatinių darbininkų kiekio spręsti apie ūkio dydį, ar ir iš nenuolatinių? Kuris darbininkas turi būti laikomas nuolatiniu, o kuris ne? ir t. t.

Tuo būdu ir darbo jėgos, kaip ne visai objektyvinis ir sunkiai nustatomas dydžio grupių pažymys, atkrinta. Pasilieka vien ūkių žemės plotas. Čia ir tenka dydžio grupėms pažymių ieškoti. Tiesą pasakius, tų pažymių čia nereikia nė ieškoti, nes kiekvieno ūkio žemės plotas visai aiškiai kiekviename surašomajame lape būna pažymėtas. Jei gali kilti koks ginčas, tai gal tik del to, ar visą plotą tokia ūkio dydį nulemenčia žyme laikyti ar, pav., tik žemės ūkyj naudojamą žemę. Bet ir šis klausimas išsisprendžia savaime: jei jau anksčiau neatrasta pakankamai rimtų motyvų vad. nenaudojamos žemės plotus iš surašymo išskirti, tat dar mažiau tų motyvų gali būti už jų išskyrimą dydžio grupėms sudaryti (kam tada tie plotai reikalingi surašinėti iš viso?). — Taigi bendrasis kiekvieno žemės ūkio plotas tenka laikyti paprasčiausia ir statistikos praktikoj tikslingiausia žyme dydžio grupėms sudaryti.

c) Dydžio grupių nustatymo metodai ir principai.

Bet dydžio grupių ploto pažymiais teoretiškai gali būti tiek, kiek yra vienodo didumo atskirų ūkių, o ir praktiškai galima jų labai daug sudaryti, jei dydžio grupėms imti labai mažus ploto intervalus. Tuo tarpu statistikai reikalinga tik tiek dydžio grupių, kad jos parodytų pakankamai aiškiai žemės ūkio gamybos priemonių socialekonominį charakterį ir, be to, neapsunkintų perdaug paties medžiagos apdirbimo darbo. Prisiminkime, kad mūsų pavyzdyje medžiagą jau tik apskritimis suskirsčius bus reikalinga 4232 kvadratų visiems pažymiams sužymėti. Jei duosime tai medžiagai 10 pagrindinių

dydžio grupių (skilčių), tat kvadratų skaičius pasieks 4232×10=42320. Iš to jau seka, kad pagrindinių dydžio grupių negali būti labai daug (gali būti jų ir daugiau, bet tik pagalbinės ir gal tik kai kuriems pažymiams sugrupuoti). Juo atsargiau turi būti einama prie tokių grupių sudarymo bei jų aprėžimo.

Statistikos teorija dydžio grupėms sudaryti turi ne vieną metodą. Mūsų reikalui gali būti kalbama apie pasirinkimą vieno iš šių trijų metodų: istoriškai socialekonominio, formališkai matematinio ir statistinio (empiriškai matematinio).

I. **Istoriškai socialekonominis metodas.** Šiuo metodu dydžio grupes sudarant, jau iš anksto daugiau ar mažiau savivalingai būna nustatomas ne tik pagrindinių dydžio grupių skaičius, bet ir jų tarpai arba intervalai. Tiek grupių skaičiui, tiek jų intervalams nustatyti galioja istoriniai arba socialekonominiai samprotavimai.

a) Istoriniai samprotavimai. Prieš akis imami anksčiau darytųjų (arba kitų kraštų) surašymų statistikos duomenys: ir dydžio grupių kiekis bei jų tarpai sudaromi atsižvelgiant galimumo lyginti naujai gautuosius arba turimus duomenis su senaisiais (arba vieno krašto duomenis su kito krašto duomenimis).

b) Socialekonominiai samprotavimai. Atsižvelgiama ypač į tai, kad kiekvienas žemės ūkio vienetas yra drauge ir visos socialekonominės santvarkos tam tikras specifinis vienetas. Taigi tų vienetų dydžio grupės turi atitikti ir visos socialekonominės santvarkos tam tikras dydžio grupes. Pav., yra žinoma, kad vad. mažažemių gyvenimas ir jų ūkinės gamybos būdai daug skiriasi nuo vidutinių ūkininkų ir dar daugiau nuo stambiųjų dvarininkų gyvenimo sąlygų bei jų ūkinės gamybos būdų. Taigi ir dydžio grupėms aprėžti ieškoma tokių ploto intervalų, kad šios trys (ar daugiau) žemininkų kategorijos visai aiškiai būtų atskiriamos pav.:

1) mažažemių grupei imami visi ūkiai, kurie turi mažiau kaip 5 ar 10 ha.
2) vidutinių ūkininkų grupei — nuo 5 ar nuo 10 ha ligi 20 ar 50 ha, ir
3) stambiųjų žemininkų grupei visus ūkius nuo 20 ar 50 ha.

Dydžio grupes sudaryti galima ir kitais intervalais, taip pat galima pačių grupių skaičių sumažinti ligi *2* arba padidinti ligi 5, 7, 10 ar kt. Pav., Vokiečiai savo žemės ūkio statistikoj turi keturias pagrindines dydžio grupes: I — ligi 5 ha, II — nuo 5 ligi *20* ha, III — *20*—100 ha ir IV — nuo 100 ir daugiau ha; kai kurios iš šių grupių dar susmulkintos (ligi 1 ha, 1—*2*, *2*—5 ha ir nuo 100—*200*, *200*—500 ir t. t.). Tačiau pagrindinė šio metodo ypatybė yra, kad atsisakoma nuo bet kokio formališkai ar empiriškai matematinio dydžio grupių analizo, o jau iš anksto visai savivalingai nustatomas dydžio grupių skaičius ir jų intervalai arba tarpai, ir vadovaujamasi vien statistiškai istoriniais (tiek arba taip sudarytos buvo dydžio grupės anksčiau ar tokios yra kitur) arba socialekonominiais sumetimais (tiek ir tiek yra socialekonominių grupių žemininkų tarpe — ir tokiuose ar kitokiuose ploto intervaluose jos aprėžiamos).

II. **Formališkai matematinis metodas.** Antrąjį metodą aš norėčiau pavadinti formališkai matematiniu metodu del to, kad jis principiališkai atsisako nuo bet kokio savivalingo dydžio grupių skaičiaus nustatymo, kadangi grupių skaičius savaime susidaro sulig tuo, koki ploto tarpai arba intervalai pasirenkami; o šie tarpai arba intervalai, bendrai imant, kiekvienai grupei imami vienodi — išskiriant pačias kraštutines grupes, kur intervalai palieka (arba gali būti palikti) griežtai ir neaprėžti. Šiuo metodu sudarytos dydžio grupės gali atrodyti šitaip:

a) Dydžio grupės su 5 ha intervalu.

1.	ūkiai	ligi	. . . .	5	ha			
2.	„	nuo	5	ligi	10	„	1.	ūkiai ligi . . . . 10 ha
3.	„	„	10	„	15	„		
4.	„	„	15	„	20	„	2.	„ nuo 10 ligi 20 „
5.	„	„	20	„	25	„		
6.	„	„	25	„	30	„	3.	„ „ 20 „ 30 „
7.	„	„	30	„	35	„		
8.	„	„	35	„	40	„	4.	„ „ 30 „ 40 „
9.	„	„	40	„	45	„		
10.	„	„	45	„	50	„	5.	„ „ 40 „ 50 „
11.	„	„	50	„	55	„		
12.	„	„	55	„	60	„	6.	„ „ 50 „ 60 „

b) Grupės su 10 ha intervalu.

13.	ūkiai	nuo	60	ligi	65	ha	7.	ūkiai	nuo	60	ligi	70	ha
14.	„	„	65	„	70	„							
15.	„	„	70	„	75	„	8.	„	„	70	„	80	„
16.	„	„	75	„	80	„							
17.	„	„	80	„	85	„	9.	„	„	80	„	90	„
18.	„	„	85	„	90	„							
19.	„	„	90	„	95	„	10.	„	„	90	„	100	„
20.	„	„	95	„	100	„							
21.	„	„	100	ir daugiau			11.	„	„	100	ir daugiau.		

Aišku, kad atskirų dydžio grupių intervalai gali būti ne tik 5 ar 10 ha, bet ir 2, 3, 7 arba 15, 20, 30 ar kt. ploto matas.

Iš pridedamo pavyzdžio mes matome, kad ir formališkai matematinis metodas neužkerta kelio dydžio grupėms sudaryti istoriškai socialekonominiais sumetimais — prie salygos, jei parinktieji intervalai leidžia tokias formališkai matematines grupes jungti į istoriškai socialekonomines (pav., jei grupių intervalai paimti 10 ha, o istoriškai socialekonominės grupės intervalas baigiasi ar prasideda skaitmeniu 3, 5 ar 6, tai jau pritaikymas neįmanomas).

Prie formališkai matematinio metodo tenka skirti ir žinomą Galtono metodą, kai dydžio grupių intervalai nusistato savaime sulig kiekvienai grupei atitinkamo vienetų skaičiaus.

III. **Empiriškai matematinis arba statistinis metodas.** Šis metodas iš dalies turi daug panašumo su formališkai matematiniu metodu, nes jis taip pat iš anksto nenulemia galutinai sudarytinų dydžio grupių skaičiaus; tačiau jis eina dar toliau ir nenustato iš anksto atskiroms grupėms nė intervalų dydžio (bent teoretiškai). Šiuo metodu dydžio grupes sudarant iš pat pradžios visi ūkiai rikiuojami į eilę lygiai tuo pačiu principu, kaip sudarant dydžio grupes Galtono metodu, ir tik paskui iš atskirų dydžių susikaupimo arba dispersijos sprendžiama tiek apie darytinų dydžio grupių skaičių, tiek apie jų intervalus. Praktikoj tačiau šiai paruošiamajai dydžio grupių eilei intervalu pasirenkamas toks ploto matas, kuris nekliudytų paskui ir istoriškai socialekonominėms dydžio grupėms smulkesniais intervalais sudaryti. Šiuo metodu sudarant dydžio grupes yra galima šitokia schema (Žiūr. schemą 161 p.).

Iš pridedamojo schematinio pavyzdžio lengva pastebėti, kad empiriškai matematinis arba statistinis metodas neužkerta

kelio dydžio grupėms sudaryti nei istoriškai socialekonominiais sumetimais nei formališkai matematiniais principais, nei, pagaliau, Galtono metodu. Tačiau jo esmė ir uždavinys yra tas, kad turimoji medžiaga jau iš anksto empiriškai būtų tiek ištirta, kad vėliau visai aiškiai ir tiksliai būtų matyti, kurio ar kurių dydžių ūkių yra daugiausia, o kurių mažiausia, taip pat kur yra didžiausiųjų ir mažiausiųjų susikaupimų centrai. Apdirbant statistikos medžiagą šiuo metodu yra lengva šio dydžio grupes sudaryti kaip tik socialekonominiais pažymiais, nes gausingiausioji dydžio grupė bus sociališkai svarbiausioji, o žemės plotu stambiausioji — svarbi ekonomiškai.

A. Pirmykštė (paruošiamoji) dydžio grupių eilė.	B. Pirmoji jungtinė dydžio grupių eilė.	C. Antroji jungtinė dydžio grupių eilė.
1. ligi 1 ha	1. ligi 1 ha	1. ligi 2 ha
2. nuo 1 ligi 2 „		
3. „ 2 „ 3 „		
4. „ 3 „ 4 „	2. nuo 1 ligi 5 „	
5. „ 4 „ 5 „		
6. „ 5 „ 6 „		
7. „ 6 „ 7 „		
8. „ 7 „ 8 „	3. „ 5 „ 10 „	
9. „ 8 „ 9 „		2. nuo 2 ligi 15 „
10. „ 9 „ 10 „		
11. „ 10 „ 11 „		
12. „ 11 „ 12 „		
13. „ 12 „ 13 „		
14. „ 13 „ 14 „		
15. „ 14 „ 15 „		
16. „ 15 „ 16 „	4. „ 10 „ 20 „	
17. „ 16 „ 17 „		
18. „ 17 „ 18 „		
19. „ 18 „ 19 „		
20. „ 19 „ 20 „		
21. „ 20 „ 21 „		
22. „ 21 „ 22 „		
23. „ 22 „ 23 „		3. „ 15 „ 40 „
24. „ 23 „ 24 „		
25. „ 24 „ 25 „	5. „ 20 „ 50 „	
Ir t. t.		

Berods, ir formališkai matematinis metodas teoretiškai tų pačių galimumų duoda — reikia tik medžiaga skaidyti pakankamai mažais intervalais. Bet jeigu formališkai matematiniu metodu dydžio grupes sudarant skirstyti medžiagą tokiais pat mažais intervalais, kaip daroma paruošiamajam darbui empiriškai matematiniu metodu, (jei pakankamai didelis stebimų vienetų skaičius — atrankos kelių), tat jinai nustoja savo esmės ir prasmės, — nes kelių dešimtų dydžio grupių vis tiek negalima daryti pagrindine žyme visam medžiagos apdirbimo darbui. Formališkai matematinis metodas tik tada turi prasmės, jei jau iš karto nustatomas pagrindinis dydžio grupių skaičius ir jų intervalai.

Empiriškai matematinio arba statistinio metodo pirmenybė prieš formališkai matematinį metodą ryškiausia galima pastebėti paėmus 1930 m. Lietuvos žemės ūkio surašymo duomenis. Prieš mano akis guli paruošiamoji dydžio grupių eilė 1 ha intervalais, sudaryta iš Mažeikių, Ukmergės ir Šakių apskr. surašymo duomenų. Iš šios dydžio grupių eilutės matyti, kad didžiuoju lapu tose apskrityse buvo surašyta iš viso 38.694 ūkiai su 539.352 ha bendrojo ploto. Žiūrint ūkių skaičiaus, šioj eilutėj gausingiausia grupė (modus) susikaupė 6—7 ha ploto intervale (sudaro 7,55% visų ūkių), o plotu stambiausioji tenka 8—9 ha ploto intervalui (apima 4,13% viso ploto). Visos kitos dydžio grupių eilutės yra mažesnės. Pav., pradedant ūkiais nuo 25 ha nėra nė vienos vienhektarinės ūkių eilės (intervalo), kuri pasiektų bent 1% visų ūkių, o 38—39 ha ūkių grupė yra paskutinė, kuri dar apima ne mažiau kaip 1% visų ūkių turimo ploto, — nežiūrint į tai, kad bendrame skaičiuje yra ūkių su plotu ligi 794 ha. Formališkai matematiniu metodu darant dydžio grupes, prie šių aplinkybių reikėtų ne mažiau kaip 80 dydžių grupių, jei nustatyti 10 ha intervalus, ir 40 grupių, jei intervalams nustatyti 20 ha. Bet iš originalinių duomenų matyti, kad grupių intervalams imant 20 ha, viena pirmoji grupė ligi 20 ha apimtų daugiau kaip 80% visų atskirų ūkių ir beveik 50% viso jų turimo ploto, o ištisos 25 grupės, atitenkančios ūkiams, nemažesniems kaip 300 ha, teturėtų iš viso tik II ūkių, t. y. 0,23%, ir apimtų 4367,96 ha arba 0,83% iš bendrojo ploto. Tuo būdu formališkai matematinio metodo visai nuoseklus taikymas šiuo atveju vestų prie dydžio grupių, iš kurių vienos jungtų savyje socialekonomiškai

visai skirtingus ūkių vienetus (1 ha mažažemį ir 20 ha ūkininką), o iš kitos — duotų grupes, tautos ūkyje nieko nereiškiančias (arba net ir nesančias — jei 20 ha intervalų būtų griežtai laikomasi).

Patiektojoj tabelėj XV, iš pirmykštės (paruošiamosios) grupių eilės sudaryta pirmoji jungtinė dydžio grupių eilutė su nelygiais intervalais: 1 ha intervalas paimtas 1-jai grupei, 3 ha intervalas — 2-jai gr., po 5 ha intervalams tenka ūkių grupėms nuo 5 ligi 40 ha, po 10 ha intervalams grupėms nuo 40 ligi 60 ha, 20 ha nuo 60 ligi 100 ha, o paskutinės 3 grupės turi nelygius intervalus: 16-ji 50 ha, 17-ji 150 ha, ir paskutinė (16) formališkai neaprėžtą intervalą.

Tabelė XV.

Mažeikių, Ukmergės ir Šakių apskr. žemės ūkio 1930 m. surašymo duomenys.

Eil. Nr.	Dydžio grupes	Ūkių skaičius	Žemės plotas hektarais	Ūkių santykis %	Žemės ploto santykis %
1	1— 2 ha	1 816	2 553,12	4,69	0,47
2	2— 5 „	5 915	20 676,52	15,28	3,83
3	5— 10 „	12 397	90 950,69	32,04	16,86
4	10— 15 „	7 568	92 206,32	19,56	17,09
5	15— 20 „	3 590	61 726,93	9,28	11,44
6	20— 25 „	2 275	50 637,86	5,88	9,38
7	25— 30 „	1 592	43 311,84	4,12	8,03
8	30— 35 „	1 127	36 380,99	2,91	6,75
9	35— 40 „	729	27 127,37	1,88	5,03
10	40— 50 „	694	30 604,86	1,79	5,68
11	50— 60 „	374	20 219,09	0,97	3,74
12	60— 80 „	274	18 603,98	0,71	3,48
13	80—100 „	148	12 841,90	0,38	2,40
14	100—150 „	113	13 370,38	0,29	2,46
15	150—300 „	71	13 772,35	0,18	2,53
16	300 ir daugiau	11	4 367,96	0,03	0,83
	Iš viso. .	38 694	539 352,16	100,00	100,00

Šitaip suskirstyta dydžio grupių eilutė (nelygiais ir vis didėjančiais intervalais) šiuo atveju kaip tik geriausia atitinka pirmykštės (paruošiamosios) grupių eilutės charakteringas ypatybes, iš kurių pati svarbioji yra ta, kad masės vienetų (ūkių) gausingiausias susikaupimas (modus) yra kairėjėj kreivės pu-

sėj (ūkiai nuo 5 ligi 10 ha sudaro 32% visų ūkių ir apima 17% viso ploto), ir visoj atskirų dydžių masėj nėra kitos tokios 5 ha intervalu grupės, kuri suburtų tiek daug ūkių ir tuo pačiu laiku apimtų plotą, nemažesnį kaip bet kuris kitas plotas. Tuo būdu ši dydžio grupių eilutė tuo pačiu yra artimiausia ir gyvenime esančios dydžio grupių kategorijoms, be to, dar tokia, kad įgalina artimesnes dydžio grupes jungti ir vienais ar kitais sumetimais klasifikuoti. Pav., jei kuriais nors istorinės ar lyginamosios statistikos sumetimais pasirodytų tikslinga ar reikalinga turėti dydžio grupes, atitinkančias Vokietijos ar Klaipėdos krašto dydžio grupių klasifikaciją, tat be jokio vargo šios grupės duodasi lygiai tais pačiais intervalais klasifikuojamos, visai negrįžtant prie pirmykštės (paruošiamosios) dydžio grupių eilutės.

Centralinis Statistikos Biuras 1930 m. visuotiniojo žemės ūkio surašymo medžiagą dydžio grupėmis skirstė iš esmės tuo pačiu principu, tik daugiau atsižvelgė istoriškai socialekonominių samprotavimų. Del to ir surašymo duomenys dydžio grupėms turi šitokius intervalus (hektarais): 1, 3, 3, 2, 2, 3, 5, 10, 10, 20, 50, 50, 50 ir vieną kraštutinį intervalą visai neaprėžtą. Patiektoji tabelė (XVI), šitokiais intervalais sudaryta, rodo, kad tie patys duomenys visai kitą vaizdą parodo (gausingiausia dydžio grupė palieka ta pati trečioji), tačiau sukaupia ji ne 32%, o 20% visų ūkių, ir apima tik 9% viso ploto. Ploto atžvilgiu toliau eina dvi grupės mažesnės, o po 17% viso ploto yra suėmusios ne 3 ir 4 grupes, kaip tabelėj XV, o 8 ir 9-ji, t. y. jau dešinėjėj nuo medianinės grupės pusėj. Taip pat ir ūkio gausingumo kreivė išeina su dviem susikaupimo centrais. Tuo būdu bendrasis dydžio grupių pasiskirstymo vaizdas visai pasikeičia. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu tačiau netikslingiausiomis tenka laikyti dydžio grupes nuo 5 ligi 15 ha, kur prie maždaug vienodo susikaupimo atskiros dydžio grupės pradedamos platesniais intervalais (po 3 ha), paskui pakeičiamos mažesniais (po 2 ha), kad po to vėl grįžtų prie senojo (platesnio) intervalo (3 ha). (Žiūr. 167 p., tab. XVI).

Apskritai paėmus, dydžio grupių intervalai turėtų būti statistiškai empiriniu metodu tiksliai iš anksto ištirti ir dydžio grupių eilutės bei jų pasiskirstymas turėtų kiek galint arčiau atitikti dydžio grupių eilutes ir jų pasiskirstymą pačiame gy-

venime. Kuriomis statistinės technikos priemonėmis tokį tyrinėjimą daryti — tai jau patyrimo ir nusistatymo dalykas. Patyręs ir įgudęs statistikas iš ranka išvestos sulig pirmykštės (arba paruošiamosios) grupių kreivės gali visai tikslingai nustatyti pagrindinių dydžio grupių skaičių ir jų intervalus. Tačiau jei kas norėtų su statistiškai matematiniu tikslumu tokį tyrinėjimo darbą daryti, su nauda gali panaudoti vieną ar kitą vidutinius arba kvadratinguosius nukrypimus nuo vidurkio ar statistikos eilučių dispersijos matuojamą metodą.

Tabelė XVI.

Mažeikių, Ukmergės ir Šakių apskr. žemės ūkiai, suskirstyti dydžio grupėmis C. St. Biuro nustatytais intervalais.

Eil. Nr.	Dydžio grupės	Ūkių skaičius	Žemės plotas hektarais	Ūkių santykis %	Žemės ploto santykis %
1	1— 2	1 816	2 553,12	4,69	0,47
2	2— 5	5 915	20 676,52	15,28	3,83
3	5— 8	7 624	48 632,58	19,70	9,01
4	8— 10	4 773	42 318,11	12,34	7,85
5	10— 12	3 615	39 444,34	9,34	7,31
6	12— 15	3 953	52 761,98	10,22	9,78
7	15— 20	3 590	61 726,93	9,28	11,44
8	20— 30	3 867	93 949,70	10,00	17,41
9	30— 50	2 550	94 113,22	6,59	17,46
10	50—100	796	51 664,97	2,06	9,62
11	100—150	113	13 370,38	0.29	2,46
12	150—200	47	8 072,17	0,12	1,49
13	200 ir daugiau	35	10 068,14	0,09	1,87
	Iš viso. .	38 694	539 352,16	100,00	100,00

Apskritai imant, galima sakyti, kad statistiškai tikslingas dydžio grupių suskirstymas turėtų būti taip sutvarkytas, kad kiekvienos dydžio grupės medianinis dydis maž daug atitiktų ir dažniausįjį dydį (dominantą) ir kad kiekvienai grupei atitinkančio kvadratingojo nukrypimo ribose būtų ne mažiau kaip 66% visų atitinkamos grupės dydžių. Prasilenkimai su šia statistinių dydžio grupių sudarymo taisykle vienais ar kitais sumetimais turėtų būti kiek galint vengiami, nes priešingu atveju dydžio grupės išeitų dirbtinės, neatitinkančios gyvenimo tikrenybę.

B.

Žemės ūkio gamybos statistika.

9.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Žemės ūkio gamyba reiškiasi: 1) javų ir kitų žemės augalų bei vaisių derliuose, 2) gyvulių prieauglyje ir jų produktuose (pienas, vilna etc.), 3) specialinių arba pagalbinių žemės ūkio šakų vaisiuose (miško medžiagos prieauglyje, žuvininkystės, medžioklės, bitininkystės vaisiuose ir t. t.).

Jau šis atskirų gamybos šakų paminėjimos rodo, kad žemės ūkio gamybos statistikos ne tik negalima maišyti su žemės ūkio gamybos priemonių st-ka, bet ir metodų įvairumas čia turės būti dar didesnis.

Žemės ūkio gamybos priemonių statistika — tai stovio arba padėties statistika, ir čia, bent teoretiškai, vienu metodu galima visas gamybos priemones surašyti. Praktikoj kad ir pasirodo tikslingiau kartais vieną metodą kitu pakeisti, bet pagrindiniai surašymo dėsniai palieka tie patys: nes stovio arba padėties statistikoj viskas turi būti pritaikinta tam tikram m o m e n t u i, statistikoj k r i t i š k u o j u m o m e n t u vadinamam.

Visai kitaip gamybos statistikoj. Čia jei medžiagą rinkti arba surašinėti tam tikram m o m e n t u i, tat bus galima gauti duomenys apie gamybos vaisių tuo momentu esamus p e r t e k l i u s arba a t s a r g ą, bet nieku būdu ne apie pačią gamybą. Nes gamyba žemės ūkyj eina n u o l a t o s, ir norint gamybos rezultatus statistikai pilnai apimti, reikalinga juos taip pat nuolatos, arba sulig jų pasirodymu, r e g i s t r u o t i, žymėti. K r i t i š k o j o m o m e n t o ta prasme, kaip stovio statistikoj, čia nėra ir būti negali, kadangi statistinis stebėjimas apima ne masės stovį tam tikru momentu, o jos (arba jos reiškinių) j u d ė j i m ą p e r t a m t i k r ą l a i k ą arba periodą.

Taigi ir žemės ūkio gamybos statistikoj turi būti aiškus kitas pagrindinis dalykas — tai s u r a š o m a s i s p e r i o d a s. N e k u r i u o m e t u surašymą daryti žemės ūkio gamybos statistikoj tenka išspręsti, o k u r i a m i r k a i p i l g a m p e r i o d u i jį taikinti. Patsai gi surašymo būdas, lai-

kas ir metodai jau daug pareis nuo šio pagrindinio klausimo vienokio ar kitokio išsprendimo.

Surašomasis periodas. Berods mes turime konvencionalinius laiko periodus (metus, mėnesius, savaites, dienas ir t. t.), ir statistikos praktikai paprastai nieko daugiau nelieka, kaip vieną iš jų pasirinkti. Bet iš anksčiau paminėtų atskirų žemės ūkio gamybos vaisių lengva tuojau išskirti tokius, kurių visa prigimtis prašyte prašosi metinio arba net sezoninio periodo. Pav., metiniai javų derliai gaunami tik tam tikrą dagojimo sezoną (vasarą), sodų vaisių — rudenį ir t. t. Bet tuojau rasime ir tokių žemės ūkio gaminių, kurių prigimtis leidžia statistikoj ir trumpesnius, o gyvenimo praktikai tikslingesnius periodus pasirinkti (pav., pieno ar žuvų ūkio gamyba). O bus ir tokių žemės ūkio gamybos šakų, kurių visa prigimtis su gamybos metiniu periodu sunkiai suderinama (ilgamečių žemės ūkio augalų ir ypač miško gamyboj). O jei jau taip, tai ir metodai atskirų žemės ūkio gamybos šakų statistikoj negalės vienodi būti.

10.

Derlių arba derėjimo statistika.

Plačiai suprasta derlių arba derėjimų statistika turėtų apimti tiek javų ar sodo vaisių derlius, tiek daržovių ir kitų augalų metinę gamybą. Bet tai tinka tik mūsų klimato sąlygoms ir pas mus auginamiems augalams ir vaisiams. Kur klimato sąlygos leidžia — (ir auginamieji augalai duoda) daugiau kaip vieną derlių per metus, ten ir statistikos skaitomasis periodas gali, o tam tikrais atvejais ir turi, būti kitoks. Tačiau statistikos teorija ir praktika iki šiol daugiausia liečia tik javų ir kai kurių kitų lauko kultūrų (linų, medvilnės, bulvių, burokų ir p.) derlius ir beveik visai neliečia sodo vaisių, uogų ir p. augalų derliaus.

a) Statistikos metodai medžiagai rinkti.

Del statistikos metodų medžiagai rinkti jau įvedamoje dalyje buvo pabrėžta, kad iš socialekonominės statistikos sričių ypač derėjimų statistikoj visuotinio stebėjimo metodas yra ma-

žiausia pritaikomas ir kad čia reprezentacinės statistikos metodai (ar net žinovų vertinimai) gali būti tikslingesni. Ten buvo (pusl. 43 ir kt.) ir motyvai nurodyti, delko taip yra, tat čia jų ir netenka kartoti. Šioj vietoj pritiks plačiau pasiaiškinti tik del vieno ar kito reprezentacinės statistikos metodo varijanto — kiek jis gali būti mažiau ar daugiau tinkamas einamajai derliaus statistikai.

Visų pirma prisiminkime reprezentacinės statistikos metodo esmę. *Iš atstovo arba reprezentanto sprendžiama apie visumą.* Taigi visa svarba tame, kad reprezentantas tikrai visumą atstovautų. Prie kokių aplinkybių tai galima?

Prisiminkime pagrindinius skaičiavimo dėsnius ir iš statistikos teorijos apie vidurkius ir didžiųjų skaičių dėsnį. Mes žinome, kad ideališkas vidurkis atstovauja visumą arba bent didelę daugumą. Taip pat yra žinoma, kad ideališkam visumos vidurkiui gauti visai nėra būtino reikalo visus esamus vienetus sumuoti ir gavinį dalyti į sumos vienetų skaičių. Imkime pavyzdžiui skaičių eilutę: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Ar mes visus šituos skaičius sudėsime ir į 9 padalinsime, ar kas antrą praleisime, ar, pagaliau, iš abiejų pusių po keturis išleisime ir pasiliksime tik patį vidurinį (medianą) — eilės reprezentantą gausime tą patį, nes:

1) $\frac{1+2+3+4+5+6+7+8+9}{9} = \frac{25}{9} = 5,$

2) $\frac{1+3+5+9}{5} = \frac{25}{5} = 5$ ir

3) $\frac{1+9}{2} = \frac{10}{2} = 5.$

Turėdami masės reprezentantą, išreikštą skaičiumi 5, ir žinodami, kad masėje vienetų yra 9, visais atvejais gausime tą pačią masės vienetų sumą (45), — visai nepriklausomai nuo to, kuriuo metodu ir iš kiek atskirų vienetų tasai reprezentantas (vidurkis) buvo gautas. Aišku, kad tuos pačius rezultatus gausime ir tyrinėjamų vienetų skaičių plėsdami ligi 100, 1000 arba milijonų, — jei tik bus parinkti masės charakterį atitinką reprezentantai.

Tačiau rezultatai gali būti skirtingi, jei masėje atskiri dydžiai atstovaujami ne vienodai. Pav., jei skaičiai 1, 2, 3 ir

t. t. rodytų kurio nors augalo derliaus kiekį iš tam tikro ploto (1 ha, dešimtinės ar margo), o patys plotai būtų ne vienodi (pav., 1 iš 1000 ha, 2 iš 500, 3 iš 200 ir t. t.), tai jau rezultatai galėtų išeiti visai neatitinkantys visumą, — jeigu parenkant reprezentantus nebūtų atsižvelgiama jų faktinojo svorio visumoje. Bet ir čia visai nėra būtino reikalo imti ir sumuoti visus vienetus, o, kaip jau įžengiamoj dalyj (pusl. 44) schematiniu pavyzdžiu buvo parodyta, pakanka kiekvieną dydį tik paimti visumą atitinkančioj proporcijoj.

Šie elementarinio skaičiavimo pavyzdžiai rodo, kad, imant teoretiškai, galima įsivaizduoti visai tikslią bet kurio augalo metinio derliaus statistiką kad ir iš didžiausio ploto, paremta statistiniu stebėjimu tik iš vienos milijoninės arba ir miliardinės to ploto dalies — su sąlyga, kad šita dalelė atstovauja ideališkąjį tų tyrinėjamų vienetų visumos vidurkį. Šia teorijos prielaida paremtas derėjimų statistikos duomenims registruoti (žymėti) reprezentantas būtų, pav., visai Lietuvai tik vienas ūkininkas, bet toksai, kurio visos ūkio ypatybės (žemė, kultūrų skaičius ir rūšys, pasėlių ploto paskirstymas ir t. t.) atitiktų visas Lietuvos ūkininkų ūkių bendrąsias ypatybes, t. y. būtų toks pat „vidutinis ūkininkas“, kaip Quetelet „vidutinis žmogus“. Ir jei vis delto statistikos praktikoj vienu tokiu reprezentantu niekuomet nesitenkinama, tai tik delto, kad gyvenimo tikrenybėje per daug jau sunku toksai „ideališkas vidurkis“ rasti, o dar sunkiau būtų su matematiniu griežtumu jo tinkamumo visas ypatybes nustatyti bei jas patikrinti. Tačiau kiek reprezentantų tam tikram statistikos tyrinėjimui yra reikalinga, kokioj proporcijoj ir kuriuo metodu jie turi ar gali būti nustatyti bei paskirstyti — tai paruošiamojo darbo uždavinys reprezentaciniu metodu statistikos medžiagą renkant.

Vėl imkime pagalbon schematinį pavyzdį. Leiskime, kad mes turime du rajonus A ir B su vienodu ūkininkų skaičiumi (po 1000 abiejuose) ir net su vienodu bendruoju plotu (po 10.000 ha kiekviename rajone), bet su skirtingomis dydžio grupėmis: rajone A yra 700 ūkių po 2 ha žemės ploto, 200 ūkių po 8 ha ir 100 ūkių po 70 ha, o rajone *B* nors taip pat yra trys dydžio grupės, bet sudėtis tokia: po 2 ha yra 190 ūkių, po 70 ha 10 ir 800 ūkių po 11,15 ha. Daleiskime taip pat, kad derliai atskirose dydžio grupėse yra vienodi, ir 1 ha vidurkiai reiš-

kiasi a_1, ir b_1, grupėse 25 centn. iš 1 ha a_2 ir b_2 — 20 ir a_3 ir b_3 — 15. Pamėginkime dabar padaryti derlių apskaitymą visuotinio stebėjimo keliu ir reprezentacinio metodo įvairiais variantais.

Visuotinio stebėjimo metodas.

Rajonas A.

Dydžių grupės.	Ūkių skaičius.	Bendras plotas.	1 ha derl.	Bendr. derl.
a_1 po 2 ha	700 ūkių	1 400 ha	25 c.	35 000 c.
a_2 „ 8 „	200 „	1 600 „	20 „	32 000 „
a_3 „ 70 „	100 „	7 000 „	15 „	105 000 „
Iš viso	1 000 „	10 000 „		172 000 „

Rajonas B.

b_1 po 2 ha	190 ūkių	380 ha	25 c.	9.500 c.
b_2 „ 11,15 „	800 „	8.920 „	20 „	18.400 „
b_3 „ 70 „	10 „	700 „	15 „	10.500 „
Iš viso	1.000 „	10.000 „		198.400 „

Paprastas aritmetinis dydžio grupių vidurkis rajone *A* $= \frac{2+8+70}{3} = 26{,}6$ ha, svertinis $= 10$ ha, nes

$$\frac{2\,700+8\,200+70\,100}{1\,000} = \frac{10\,000}{100} = 10.$$

Paprastu aritmetiniu metodu išskaičiuotas dydžio grupėms derliaus vidurkis rajone *A* išeis 20 c. iš ha $\left(\frac{25+20+15}{3} = 20\right)$, o svertiniu — 17,2 $\left(\frac{172\,000}{10\,000} = 17{,}2\right)$.

Tuo tarpu rajone *B* svertinis derliaus vidurkis pakils ligi 19,84 $\left(\frac{198\,400}{10\,000} = 19{,}84\right)$, nežiūrint į tai, kad atskirose grupėse vidutinis derlius 1 ha paliko tas pats.

b) Reprezentacinio metodo veiksmas.

Kaip veiks dabar derlių skaičiavimą abejais atvejais reprezentacinis metodas? Jei mes žinome, kad rajone A dydžio grupėje a_1 vidutinis 1 ha derlius yra 25 c., o ūkių yra 700 su

bendru plotu 1.400 ha, dydžio grupėje a_2 derlius 20 c. ir 200 ūkių su bendru plotu 1.600 ha ir dydžio grupėje a_3, kur vidutinis 1 ha derlius siekia 15 c., ūkių yra 100 su 7.000 ha ploto, tat rezultatus gausime tuos pačius, ar iš grupės a_1 reprezentais imsime 70, grupės a_2 — 20 ir grupės a_3 — 10, ar tenkinsimės a_1 — 7, a_2 — 2 ir a_3 — 1, nes:

tiek $(70a_1 + 20a_2 + 10a_3)$. $10 = A$, t. y. viso 1.000,
tiek $(7a_1 + 2a_2 + 1a_3)$. $100 = A$, t. y. taip pat 1.000.

Taip pat išeis ir tas pats derliaus vidurkis visiems reprezentantams, kadangi:

ir $[(70.2).\ 25] + [(20.8).\ 20] + [(10.70).\ 15] = \frac{17\,200}{100.10} = 17{,}2$

ir $[(\ 7.2).\ 25] + [(\ 2.8).\ 20] + [(\ 1.70).\ 15] = \frac{1720}{10.10} = 17.2$

Aišku, kad ir bendrasis derlius visam plotui, išskaičiavus pasiremiant reprezentantinių ūkių 1 ha derliaus bendruoju vidurkiu, išeis lygiai tas pats. Kitaip tariant, rajone A. pakanka iš kiekvienos dydžio grupės paimt 1% ūkių, ir jau gaunamas visai tikslus rezultatas.

Bet kas atitiks, jei iš rajono B taip pat tik 1% paimsime?

Jei B grupėje iš visumos (1.000) b_1 dydžio grupėj yra 190 ūkių, b_2 — 800, o b_3 tik 10, tat lengva pastebėti, kad imdami reprezentantam 1%, dydžio grupė b_3 liks visai be reprezentanto; o jei vis delto ir iš jos paimsime bent vieną reprezentantą, tat ji bus atstovaujama jau visa 0,1, t. y. 10%. Taip pat ir dydžio grupė b_1 visai tiksliai atstovaujama būti negalės, nes reikės imti arba 2 ūkiu iš 190 — o tai jau bus daugiau kaip 1%, arba tenkintis tik vienu — ir tada išeis mažiau. Visai tiksliai reprezentuojama tegalės būti tik 2-ji grupė (b_2). Prisilaikant matematiškai statistiniuose skaičiavimuose praktikuojamo dėsnio, tokiais atvejais grupei b_1 tektų 2 reprezentantai, grupet b_2 — 8, o grupei b_3 — 0. Derliaus gi rezultatai išeitų: 2 reprezentantu po 2 ha po 25 c. iš kiekvieno — (2.2)25 = 100 c., ir iš grupės b_2 8 repr. po 11,15 ha po 20 c. iš kiekvieno — (8.11,15).20 = 1.784, arba iš viso 100 + 1.784 = 1.884 c. Vieno hektaro vidutinis derlius tada išeitų $\frac{1884}{100}$ = 18,84 c., ir visam plotui bendrasis derlius = 18,84 × 10.000 = 188.400 centn. — prieš 198.400 c.

tikrenybėje. Skirtumas arba klaida, kaip matome, susidarytų — 10.000 centn., t. y. — 5%.

Čia ir yra svarbiausioji reprezentacinės statistikos problema. Iš šio schematinio pavyzdžio aiškiai matyti, kad net prie to paties ūkių ir bendrojo ploto skaičiaus dviejuose rajonuose, viename iš jų gali pakakti reprezentaciniu metodu daromam surašymui apklausinėti 1%, kitame — permaža ir 5%. Iš dydžio grupių santykio matyti, kad visai tikslūs rezultatai galėtų būti gauti tik iš 10%, nes mažiausioji skirtingų ypatybių grupė teturi tik 10 vienetų, taigi mažiausioji jos reprezentacinė nedaloma dalis bus 1 iš 10. Tačiau paėmę reprezentacinei st-ai tik 1%, bendrojo derliaus statistinė klaida tesudarys tik 5%.

Bet šiuo atveju galima dar geresnių rezultatų gauti, jei kraštutiniųjų mažo svorio grupių visai neatsižvelgti, o reprezentantus rinkti tik iš gausingiausiosios, nes visumos visa 80% sudarančios, grupės b_2. Mes matėme, kad šios grupės derlius iš 1 ha siekia 20 c., o visuotinio stebėjimo keliu gautasis vidurkis — 19,8. Tuo būdu derliaus duomenys, paremti tik vienos, bet gausingiausios grupės (dominantas!) reprezentantų duomenimis duos minimalinę paklaidą $= \frac{20{,}00 - 19{,}84}{20} = +$ $+ 0{,}008) = +8‰$, t. y. mažiau kaip 1%.

Šie pavyzdžiai rodo, kad reprezentacinėj statistikoj tiek del reprezentantų skaičiaus bei jų santykio su visuma, tiek del paties jų parinkimo metodų kiekvienu atvejų tenka atsižvelgti vietos sąlygų bei aplinkybių, ir bendro visiems galimiems atsitikimams masto čia būti negali. O bendrieji dėsniai arba principai, kuriais tenka vaduotis, yra tie patys, kurie yra žinomi iš statistikos teorijos apie didžiųjų skaičių dėsnį sąryšyj su vidurkiais, statistikos eilių pasiskirstymu (dispersija) ir statistinėmis klaidomis. O tai reiškia: juo didesnė tyrinėjamoji masė (juo daugiau ūkių bei didesnis žemės plotas) ir juo ji vienodesnė (nedaug tesiskiria ūkio kultūros laipsnis, ūkininkavimo sistema ir t. t.), — juo mažiau yra reikalinga reprezentantų, kad iš jų gautais duomenimis pasirėmus spręsti apie visumą, — ir, žinoma, atvirkščiai. Savaime taip pat suprantama, kad juo mažiau tenka atsižvelgt pačių kraštutinių nukrypimų (pav., specialinių arba vad. „kul-

tūringųjų" pavyzdinių ir visai atsilikusiųjų ūkių), — jei tik yra pakankamai didelė ir vienoda pati gausingoji ūkių arba ūkininkų masės grupė (dominantas arba dažniausiasis dydis).

Negali būti kalbos nei ginčo, kad prie lygių sąlygų didesnis reprezentantų kiekis gali duoti tikslesnius rezultatus, kaip mažesnis. Tačiau, kaip žinoma iš statistikos teorijos ir praktikos, statistika neturi, negali turėti ir visai nereikalinga tokio metodo, kuris patiektų duomenis su pilnu matematiniu tikslumu ligi atskirų vienetų dalių. Ir reprezentacinės statistikos uždavinys — patiekti statistikos duomenis trumpiausiu laiku bei mažiausiomis darbo išlaidomis su nedidelėmis teoretinėmis arba ir faktinomis klaidomis, kaip jos gali būti ir ilgiausiai ruošiant bei didžausioms darbo išlaidomis darant visuotinį surašymą. Ir ypač tai galioja derėjimų statistikai, kur, kaip jau buvo minėta bendrojoj daly (pusl. 57), iš viso negalima matematiškai pilna tiksli statistika ir kur net visus ūkininkus apklausinėjant visuomet duomenys bus paremti arba tik ūkininko derliaus mažos dalies tiksliu apskaičiavimu (taigi tas pats reprezentacinis metodas), ar grynai aprioriniu bei subjektyviniu (dažnai dar gi šališku) jo vertinimu.

c) Reprezentantų parinkimo metodai.

Iš to, kas ligi šiol pasakyta, lengva dasiprotėti, kad derėjimu statistikai reikalingiems reprezentantams rasti gali būti pavartota vienas iš dviejų metodų: a) duoti l i k i m u i spręsti, kurio ūkio derliai bus reprezentaciniai, arba b) ieškoti t y p i š k ų ūkių (dominanto, moduso!).

Tačiau pirmasis daugiau mechaninis metodas šiam reikalui praktikoj sunkiai pritaikomas. Dalykas toks, kad duomenys derėjimų statistikai praktikoj tenka rinkti tam tikrą periodą besitęsiančio arba nuolatinio stebėjimo keliu ne tik del to, kad vienų augalų derliai gaunami anksčiau, o kitų vėliau, bet ir del to, kad jau nuolatinių stebėjimų duomenys apie pasėlių stovį, augimo eigą, dagojimo sąlygas ir t. t. turi būti tiksliai stebimi ir registruojami, jei norima bent kiek patikimesnius, t. y. kontrolinio stebėjimo keliu patikrintus, duomenis gauti. Taigi derėjimų statistikai nepakanka paimti reprezentantus, o dar reikalinga, kad tie reprezentantai sugebėtų savo stebėjimų rezultatus pakankamai tiksliai registruoti ir centra-

linei derlių statistikos įstaigai sistematiškai juos teikti. To, žinoma, negalima tikėtis iš bet kuriuo mechaniniu būdu parinkto ūkininko. Nes ar mes reprezentantais rinksime 10-jį, 100-jį ar kitą iš eilės pasitaikiusį ūkininką, ar Jonus, Petrus arba Baltrus, ar, pagaliau, pirmąjį, antrąjį ir t. t. kiekvieno sodžiaus ūkininką, — visuomet jų tarpe gali pasitaikyti arba registruoti (rašyti) nemokančių, arba tiksliau stebėti nesugebančių, arba, pagaliau, sistematiškai duomenis tiekti nenorinčių ar negalinčių. O kiekviena del vienos ar kitos priežasties pasidariusi spraga visą metodą, paremtą didžiųjų skaičių dėsnio veikimu, padaro nepatikimu ir netikslingu.

Lieka tuo būdu tik t y p i š k ų j ų reprezentų parinkimo kelias. Šiuo metodu parinkti reprezentai, vadinami ž e m ė s ū k i o s t a t i s t i k o s k o r e s p o n d e n t a i s, beveik visų kraštų derlių statistikai ir naudojami. Savaime suprantama, kad parenkant tokius reprezentantus arba korespondentus pirmoj eilėj turi būti žiūrima planingo jų paskirstymo rajonais, taip pat typiškųjų kiekvieno rajono žemės ūkio ypatybių. Bet sugebėjimas stebėti, stebėjimo rezultatus žymėti ir juos sistematiškai patiekti taip pat yra ir turi būti tokio korespondento būtinas privalumas: nes ir „typiškiausias“ ūkininkas, būdamas nepastabus, faktinuosius duomenis iškreips, arba, sistematiškai jų nepažymėjęs ar nepatiekęs, darys nuolatines spragas visoj statistikoj.

d) Papildomieji stebėjimai bei vertinimai.

Kai parenkant reprezentantus arba vad. einamosios žemės ūkio st-os korespondentus ypatingo dėmesio kreipiama į jų pastabumą, inteligentiškumą ir p. ypatybes, tai tenka būti pasiruošus turėti ir tokių korespondentų, kurie gali neatitikti typišką savo rajono žemininką. Tokiais atvejais gali būti tikslinga stebėjimų skaičių išplėsti tuo būdu, kad toks korespondentas tiekia duomenis ne tik apie savo ūkį, bet ir apie savo bent vieno kaimyno ūkį, — tuo tikslu, kad duomenys iš korespondentų ūkių, parinktų daugiau ar mažiau savivalingai, būtų kontroliuojami ir papildomi duomenimis iš jų kaimynų ūkių, kurių parinkimas būtų jau visai atsitiktinis ir labiau atitiktų didžiųjų skaičių dėsnio reprezentaciniam metodui statomus reikalavimus. Bet kiek toks stebėjimų plėtimas derėjimų

statistikos praktikai yra ar gali būti reikalingas — tai jau kitas klausimas. Derėjimų statistikos praktika rodo, kad jei derlių statistikos duomenys nereikalinga skaidyti labai smulkiais rajonais, tat net ir žinovų vertinimai, paremti gal tik vieno antro ūkio ar nedidelio ploto artimesniu stebėjimu ir bendruoju rajono sąlygų pažinimu, — gali būti nemažiau tikslingi ir nemažiau patikimi, kaip daugelio reprezentantų arba korespondentų ūkių žymėjimais paremti duomenys. Kad teoretiškai toks duomenų sutapimas yra galimas ir matematiškai įrodomas bei patvirtinamas, tai mes jau turėjome progos pažinti mūsų schematiniuose pavyzdžiuose (pusl. 170—174). O kad statistikos praktikoj toksai duomenų sutapimas taip pat jokia išimtina retenybė, tai rodo ir Lietuvos derėjimų statistikos duomenys, jau keletas metų skirtingais metodais renkami Centralinio Statistikos Biuro ir Lietuvos Banko Informacijų skyriaus ir skelbiami jų biuleteniuose.

Kaip žinoma, C. St. Biuras derėjimų statistikai medžiagą renka iš speciališkai parinktų korespondentų sulig jų typiškumo ypatybių. Tokių korespondentų C. St. Biuras turi apie 2000. Tuo tarpu Lietuvos Bankas derlių statistikai duomenis renka per savo skyrius, kurie savo žymėjimus visam rajonui (daugumoj visam apskričiui) daro remdamies: a) asmeniniu rajono ploto pasėlių stovio stebėjimu, b) inteligentiškesnių ūkininkų, agronomų ir p. pastabomis pasikalbėjimuose ir c) javų pirklių nuomonėmis. Iš savo asmeninio stebėjimo ir svetimų pastabų skyrių direktoriai galutinai daro bendras išvadas ir tų išvadų rezultatus pareiškia tam tikrais skaičiais, kurie turi rodyti: a) procentinį rajono derliaus santykį su praeitų metų derliumi ir b) vidutinį tam tikro javo ar augalo derlių iš 1 ha rajono daugumoj.

Tuo būdu Lietuvos Banko metodas nėra reprezentacinis, bet grynas specialinio tyrinėjimo subjektyvinių vertinimų rezultatas, be to, reiškiamas dviem skirtingais metodais. O rezultatai štai koki: 1) per ketvertą bandymo metų dar nėra buvę atsitikimo, kad skirtumas tarp rezultatų, paremtų vertinimų metodais a ir b, būtų didesnis, kaip 7% nukrypimas nuo vidurkio (dažniausia skirtumas svyruoja tarp 1—3%), 2) galutiniai derliaus duomenys visai Lietuvai tiek Centr. St. Biuro, tiek Lietuvos Banko naudojamais metodais daugumai kultū-

rų yra labai artymi, o skirtumai yra visai nežymūs ir galima visuomet ignoruoti (sudaro 1—3%); toms gi kultūroms, kur skirtumai pasitaiko didesni, priežastis glūdi ne santykiniuose skaičiuose arba vidutiniuose derliuose iš 1 ha, o skirtingu mastu imamuose pasėlių plotuose arba skirtinguose stebėjimų perioduose.

Šie faktai pakankamai rodo, kad derlių st-ai ne tik reprezentacinis, bet ir vad. žinovų vertinamasis metodas tam tikromis aplinkybėmis gali būti su nauda vartojamas. Pagrindas ir pirmenybė tačiau vis delto tenka atiduoti reprezentaciniam metodui, kuris tuo yra už žinovų vertinimus tikslingesnis, kad paremtas masinio stebėjimo principu ir nepareina nuo stebėtojo sugebėjimų nei nuo subjektyvinio nusistatymo arba didesnio ar mažesnio patyrimo, atsargumo ir kt.

e) Statistikos stebėjimo bei žymėjimo būdai ir technika.

Iš patiektųjų pavyzdžių matyti, kad iš žemės ūkio korespondentų arba reprezentantų reikalaujama žinių ne tik apie galutinai gautuosius derlius, bet ir anksčiau, kai javai dar ant lauko, klausiama preliminarinių duomenų apie spėjamus derlius, be to, dar nuolatos turi būti žymima ir pranešama apie pasėlių stovį ir jo kitėjimus. O statistikos reikalui visi toki žymėjimai turi būti arba jau iš karto daromi skaitmenimis arba vėliau, medžiagą apdirbant, į skaitmenų kalbą išverčiami.

Pav., paimkime kortelę Nr. 2. Čia iš korespondento reikalaujama, kad jis gegužės mėn. 25 d. atsakytų apie savo ūkio pasėlių stovį, o kortelėj Nr. 9 ir apie derlių žodžiais: 1) l a b a i g e r a s, g e r a s, v i d u t i n i s, b l o g a s, l a b a i b l o g a s. Aišku, kad šie žodžiais padaryti pažymėjimai statistikos reikalui turi būti verčiami į skaičių kalbą. Tik klausimas — kuo būdu?

Iš paties fakto, kad žodžiais padaryti stebėjimų pažymėjimai yra arba gali būti penkeriopi, ir verčiant į skaitmenų kalbą tenka penki skaičiai paimti. Bet tie penki skaičiai gali būti pareikšti ir 1, 2, 3, 4, 5 ir 10, 20, 30, 40, 50 ar kokiais kitokiais.

Einamojoj žemės ūkio statistikoj šiandien varžosi d v i ž y m ė j i m o s i s t e m o s: procentinė ir vad. laipsninė.

P r o c e n t i n ė j s i s t e m o j visuma (arba pilnas „labai geras“ derlius) laikoma lygi 100%, o atitinkami kiti laipsniai — jo dalmeniniais skaičiais. Paprastai, jei žyminys „labai geras“ žymimas skaičiumi 100, tai geras = 80, vidutinis = 60, blogas = 40 ir labai blogas = 20.

Prie l a i p s n i n ė s s i s t e m o s elgiamasi panašiai, tik čia žymėjimo praktika ne vienoda: vienose šalyse žyminys „labai gerai“ reiškiamas skaičiumi 5 ir paskui eina 4, 3, 2 ir 1 (Lietuvos, Lenkijos, Rusijos, Švedijos ir kt.), kitose (Vokietijoj, Austrijoj, Čekoslovakijoj ir kt.) atvirkščiai: žyminys „labai gerai“ reiškiamas skaičiumi 1, gerai — 2 ir t. t. Taip pat ir prie procentinės sistemos 100% daroma lygiu „labai geram“ derliui ir vidutiniam arba „normaliam“.

Vertinant šias dvi žymėjimo sistemas statistinės metodologijos atžvilgiu tenka pastebėti, kad jeigu korespondentai savo stebėjimų išvadas žymi žodžiais ir į skaitmenų kalbą tuos žodžius verčia jau centralinė statistikos įstaiga, tai tiek laipsninė, tiek procentinė sistema galų gale duos tuos pačius rezultatus. Dalykas tačiau iš esmės gali pasikeisti, jei stebėjimų rezultatus jau korespondentai žymi ne žodžiais, o skaičiais. Prie laipsninės sistemos, iš vieno ar kito galo rašomos, mažesniems už vienetą tarpams atskiro pažymėjimo paprastai nebūna daroma, o tie tarpai (t. y. nukrypimai nuo vidurkio) yra gana dideli ir sudaro visą vidurkio trečdalį arba 33% (jei vidutinis derlius žymimas skaičiumi 3, o geras ir blogas 4 ir 2, tai skirtumas arba nukrypimas pasireikš 4 resp. $2 \pm 3 = \pm 1$, ir jo santykis su vidurkiu bus lygus $\frac{1}{3} = 33\%$. Jau žymiai kitaip prie procentinės sistemos. Pilnas jų žyminių santykis su vidurkiu ir čia paliks tas pats, bet patsai stebėjimų žymėjimas gali būti įvairesnis ir nesivaržyti vien penkeriopa kvalifikacija, o gali būti — jei „labai gerai“ = 100 — sekantis pažymėjimas ne 80, t. y. „gerai“, o tik 90 arba net 95 ir 99. Taip pat ir derlius, menkesnis ar geresnis už vidutinį, gali būti pažymėtas ne tik skaičiais 40 ar 80 (jei vidutinis derlius žymimas skaičiumi 60), bet ir 50 ar 70 arba 55 ir 65 ir kt. Aišku savaime, kad šiuo metodu darant stebėjimų žymėjimus yra

galimas tikslesnis apibrėžimas, kaip naudojant paprastą penkių laipsnių sistemą. Tačiau savo tikslo procentinė žymėjimo sistema gali pasiekti tik prie dviejų sąlygų: a) kai stebėjimų žymėjimas skaičiais daromas pačių korespondentų ir b) jei tie korespondentai yra pakankamai inteligentiški procentinę žymėjimo sistemą tiksliai panaudoti.

Prie tos progos tenka taip pat pasiaiškinti ir del pačių žymimųjų duomenų reikšmės. Ką reiškia arba ką turi reikšti pasėlių stovio arba spėjamųjų derlių pažymėjimai skaičiais 1, 2, 3 ir t. t. arba 100, 90, 80 ir t. t. %%? Paprastai ligi šiol statistikos praktikoj šie visi preliminariniai žymėjimai apie pasėlių stovį buvo vertinami tik kaip orientacijos pažyminiai daugiau abstraktine prasme, — nors, iš kitos pusės, statistikos įstaigos paprastai turi jau pas save ir laipsninės ar procentinės sistemos pažyminių „normalinio išnaudojimo“ tabeles, iš kurių iš anksto daro įvairius skaičiavimus ir pilnaisiais absoliutiniais skaičiais. Pav., jei gegužės ar birželio mėnesį korespondentų pranešimais tam tikro rajono kviečių, rugių, miežių ar kt. augalo „stovis“ atrodo „geras“, tai tas gerumas pažymimas ne tik laipsniais — 2 ar 4 arba procentais (80%, 120% ar kt.), bet ir nustatoma, kiek iš 1 ha galima tikėtis gauti derliaus. Tuo būdu paprasti subjektyviniai pasėlių ploto vertinimai (žodžiais arba abstraktiškai santykiniais skaičiais — skirtumo nesudaro) paverčiami jau realiniais skaičiais, kurie rodo spėjamą derėjimų dydį. Tai ir yra galų gale visų šitų pasėlių stovio ir kt. stebėjimų uždavinys. Bet kad toki abstraktiškai santykinių skaičių vertimai į gyvą statistinių duomenų kalbą neišeitų per daug jau nuo tiesos nutolę, iš anksto tenka empiriškai ištirti ir nustatyti, kur ir prie kokių sąlygų tuo pačiu žodžiu ar skaičiumi pareikštas subjektyvinis vertinimas objektyvinėj statistikos duomenų kalboj reiškia jau aiškiai aprėžtą derliaus kiekį. Nes iš patyrimo yra žinoma, kad, pav., viename rajone, arba vieno augalo, blogoj žemėj ar prie vienos ūkio sistemos 20 cent. derlius iš 1 ha yra laikomas vidutiniu, prie kitų sąlygų — geru, o dar prie kitų — blogu.

Kad ištirt bei nustatyt visų tokių subjektyvinių sprendimų vertę ir prasmę, pav., ir mūsų C. St. Biuras savo korespon-

dentams siunčiamus kortelėj Nr. 9 reikalauja ne tik tikslių duomenų apie gautąjį kiekvieno augalo derlių iš 1 ha, bet ir „kelintas grūdas gautas", be to dar: „Koks, Tamstos nuomone, gautas derlius: labai geras, geras, vidutinis, blogas, labai blogas?" Šalia to dar klausiama apie ariamos žemės rūšį, vaismainį, mašinų ir trąšų vartojimą ir t. t. Tokiais duomenimis pasirėmus jau galima tiksliau nustatyti ir anksčiau minėtų subjektyvinių vertinimų vertę bei prasmę tiek atskiriems reprezentantams, tiek jų grupėms arba rajonams.

Tolimesnis žymėjimo metodų klausimas — tai patsai vertinimų arba žyminių santykio aprėžimas. Jau anksčiau buvo pažymėta, kad Lietuvos Bankas iš savo informatorių klausia tų pačių žinių dviem skirtingais klausimais: a) kiek %% mažesnis ar didesnis (±) derlius už pernykštį ir b) kiek centnerių gauta (ar tikimasi gauti) iš 1 ha? Tas pats metodas gali būti naudojamas ir reprezentantų arba vad. žemės ūkio korespondentų, — būtent tais atvejais, kai savo stebėjimų rezultatus jie žymi ne žodžiais, o skaičiais. Ir dažnai gali atsitikti, kad ūkininkui daug sunkiau gali būti iš pasėlių ar javų stovio laukuose spręsti, kiek centnerių iš 1 ha jis gali tikėtis gauti, ne kaip pasakyti, geresni ar blogesni — ir net kokiam laipsnyj — jo javai už pernykščius. Lietuvos Banko praktika ligi šiol parodė, kad galutiniai statistikos rezultatai nedaug skiriasi — vienu ar antru metodu jie būtų renkami ar skaičiuojami. Tačiau taip pat negalima neigti fakto, kad Lietuvos Banko informatoriai — tai jau savo rūšies specialistai vertintojai, kuriems procentiniai ir kitoki proporcijų skaičiavimai įeina į jų kasdieninio darbo uždavinius. To negalima pasakyti apie paprastų ūkininkų masę, iš kurios vienu ar kitu metodu parenkami korespondentai. Del to ir lyginamasis pasėlių stovio ar derlių žymėjimas %% jau iš viso tėra galimas tik turint tokius korespondentus, kurie šio žymėjimo esmę ir techniką visai gerai supranta.

Kai kas dar didelės reikšmės priduoda pačių matų ir saikų vienetų bei jų dalių labai tiksliam žymėjimui. Sakoma, kad reprezentaciniu metodu renkant medžiagą statistikai ypač turi būti kiek galint tikslesnis jų pažymėjimas, kadangi ir nedidelis į vieną kurią pusę nu-

krypimas gali, pritaikius visumai, labai didelę klaidą padaryti.

Su tuo tenka sutikti. Jei, pav., faktinasis kurio javo derlius iš 1 ha pas korespondentą buvo 20,5 arba 20,3 cent., o jis „del patogumo“ ar bendrai del nesiorientavimo trupmenose pažymėjo tik 20 cent., ir jeigu del panašaus kitų reprezentantų elgesio vidutinis derlius visam rajonui taip pat išėjo tik 20 c. iš 1 ha vietoj 20, 3 ar 20,5 c., o rajono pasėlių plotas siekia 100.000, — tat statistikos klaida visam rajonui sudarys 0,3.100.000 arba 0,5.100.000, t. y. 30 ar 50 tūkst. centnerių. Jeigu pasėlių plotas siektų 500.000 ha, tai statistikos paklaida sudarytų 150 — 250 tūkst. centnerių. O tai jau nėra mažas daiktas. Panašios klaidos gali atsitikti ir del netikslaus pasėlių plotų pažymėjimo ir kt.

Neginčijant šitokių samprotavimų teoretinio teisingumo vis delto reikia pabrėžti, kad statistikos praktikoj šios rūšies paklaidos gali įsibrauti ir įsibrauja ne tik reprezentaciniu metodu medžiagą renkant, bet ir visuotinius surašymus darant (klasiškas pavyzdys — visuotinio surašymo keliu gaunamoji medžiaga amžiaus pažymiais). Galima net teigti, kad reprezentacinis metodas čia gali duoti daugiau garantijų tikslesniam žymimųjų saiko ar mato vienetų žymėjimui, kaip visuotinio stebėjimo kelias, nes reprezentantai, ypač žemės ūkio statistikos korespondentai, jau iš anksto parenkami inteligentiškieji ūkininkai, kurie tikslesnio žymėjimo garantijų tiekia daugiau, kaip ūkininkų masė. Be to, kuriuo teorijos ar praktikos pagrindu galima remti nuomonę, kad visi ar dauguma korespondentų pilnus be trupmenų skaičius patieks tik tuomet, kai tikrenybėje išeis trupmena v i r š tam tikro vieneto? Juk jeigu iš anksto jokios agitacijos nevaryta ir sąmokslo nepadaryta, tat su lygia tikimybe galima laukti 20 c. pažymėjimo tiek tuo atveju, kai tikrasis derlius buvo 20,3 20,5 ar 21,0 c. iš 1 ha, tiek tuo, kai jis buvo 19, 19,5 ar 19,7 c. iš 1 ha. O einant didžiųjų skaičių dėsniu, kaip žinoma, šios rūšies statistikos klaidos išnyksta savaime ir jų bijotis netenka. Didesnis sistematinės paklaidos pavojus del netikslaus matų ar saikų dydžių aprėžimo tegali būti tik tuo atveju, kai reprezentantų (arba vertintojų) yra labai maža, t. y. kai didžiųjų skaičių dėsnio veikimas nepasireškia.

11.

Priedeliai.

IŠTRAUKA IŠ C. ST. B. INSTRUKCIJOS ŽEMĖS ŪKIO KORESPONDENTAMS STATISTIKOS ŽINIOMS RINKTI.

Per ūkininkus korespondentus Lietuvoje pradėta rinkti žinios apie pasėlių būklę jau nuo 1921 m. Tokių korespondentų pradžioje nedaug tebuvo — iš viso apie 100 k-tų. Dabartiniu metu yra daugiau kaip 2000 k-tų, kurių tarpe yra ir stambiųjų, ir smulkiųjų ūkininkų, o taip pat ir gyvenančių sodžiuose inteligentų: kunigų, mokytojų ir kitų.

Visi korespondentai siunčia žinias vienoda programa, užpildydami atsakymais tam tikras klausiamąsias korteles — atvirukus. Kiekvienam korepondentui siunčiamas metinis kortelių komplektas, t. y. 9 kortelės (1 — 9 Nr.) užpildyti atitinkamomis žiniomis, renkant jas per ištisą laiką nuo pavasario pradžios iki žiemos; užpildytosios kortelės grąžinamos Centraliniam Statistikos Biurui jose nurodytu laiku. Visose kortelėse (išskiriant 3 ir 9 Nr.) yra klausimų apie pasėlių būklę korespondento ūkyje bei apylinkėje ir klausimų apie žemės ūkio darbininkų dienos uždarbį. Be šių pagrindinių klausimų, yra papildomųjų klausimų, kurie apibūdina numatomąjį derlių. Pranešdamas apie pasėlių būklę ir numatomąjį derlių, korespondentas renka žinias taip iš savo ūkio, taip maždaug ir iš kitų esamų apylinkėje ūkių. Apylinkės ribas 2—3 kv. klm. didumo nustato pats korespondentas, remdamasis rajono agronomo nurodymais ir susitardamas del jų su kitais to valsčiaus korespondentais. Suprantamas dalykas, kad kortelei užpildyti korespondentui visai nereikia vaikščioti po savo rajoną ir savo akimis visko pamatyti — užtenka ir pasikalbėti apie pasėlius su apylinkėje gyvenančiais ūkininkais. Jeigu korespondentui bus per sunku siuntinėti žinių iš visos apylinkės, tai galima jų siuntinėti tik iš savo ūkio.

Apie padienių darbininkų apmokėjimą žinios reikia siuntinėti arba iš savo ūkio, jei korespondentas samdė darbininkus per apyskaitos mėnesį, arba iš kitų apylinkėje esamų ūkių, kurie samdė darbininkus.

Vertindamas savo ūkio pasėlius, korespondentas turi nurodyti, kaip atrodo didesnė pasėlių dalis; vertinant pasėlius apylinkėje, reikia nurodyti, kaip vertinami daugumo ūkininkų pasėliai.

Atsakydamas į papildomuosius klausimus, žemės ūkio korespondentas išreiškia labiausiai savo, kaip šios srities žinovas, nuomonę.

Korespondentas turi aprašyti taip, kaip vietoje yra. Surašant žinias apie metinių ir padienių darbininkų atlyginimą, reikia vadovautis šiuo: jei korespondentas pats laiko samdininkus, tai įrašo savo samdininkams mokamą algą. Jei pats samdininkų nelaiko, tai reikia apklausinėti, kiek mokama kituose ūkiuose. Alga rašyti reikia tik vienam asmeniui, t. y. vienam bernui, vienam pusberniui, vienai mergai, vienai pusmergei ir vienam piemeniui, kaip išvardinta kortelėje. Be to, surašyti tenka viskas, ką tas asmuo gauna už savo darbą.

Bendra atlyginimo suma įrašoma ta, kurią skaito pats ūkininkas. Į bendrą sumą neįeina išlaidos, susijusios su darbininkų išlaikymu, t. y. maitinimo, buto ir kuro išlaidos.

Dedant žinias apie gyvulių skaičių ūkyje, duomenys reikia taikinti gegužės mėn. pabaigai, t. y. tam metui, kada visi gyvuliai jau ganomi. Surašant gyvulius, reikia pirmoje skiltyje įrašyti gyvulių skaičius (štukomis), kuris yra šį pavasarį, o antroje skiltyje — gyvulių skaičius, kuris buvo praėjusį pavasarį.

Gyvuliai reikia grupuoti tais pavadinimais, kurie nurodyti kortelėje, laikant „darbo arkliais“ visus 3 metų ir daugiau kaip 3 met. arklius; skiltyje „karvių“ reikia įrašyti pieningos karvės, o nepieningos karvės reikia įrašyti drauge su buliais į skiltį „kitų galvijų suaugusių, turinčių 2 met. ir senesnių“; skiltyje „kiaulių jaunų ir paršelių“ reikia įrašyti visi paršeliai nuo 1 d. iki 6 mėnesių amžiaus.

Jeigu del kurių priežasčių korespondentas nepanorėtų duoti žinių apie pasėlių plotą ir gyvulių skaičių iš savo ūkio, tai gali įdėti žinių iš kaimyno ūkio, bet šiuo atveju reikia padaryti atitinkama pastaba. Kreipiame dėmesį tai, kad žinios apie pasėlių plotą ir gyvulių skaičių būtinai reikia dėti iš to paties ūkio, o ne iš įvairių ūkių, nes gyvulių skaičius daug pareina nuo ūkio didumo, pasėlių įvairumo ir kitų priežasčių.

Kortelėje Nr. 6 klausiama, koks numatomas javų derlius. Kadangi tuo metu javai bus jau nuvalyti nuo laukų ir daugumo ūkininkų bus mėginta kulti, tai čia jau klausiama, kiek centnerių (arba pūdų) nuo hektaro bus gauta. Atsakant į klausimus apie numatomąjį derlių, reikia turėti galvoje ne patys gerieji ir ne patys blogieji javai, bet tie, kurių daugiau yra.

Nustatant numatomąjį javų derlių pas daugumą ūkininkų apylinkėje, teks tuo reikalu pakalbėti su kitais ūkininkais ir nurodyti numatomasis derlius vidutiniškai „nuo — iki“.

Kadangi žieminių javų sėja kortelės išsiuntimo metu (t. y. spalių mėn. pabaigoje) jau būva visų ūkininkų pabaigta, tai kortelėje nagrinėjamas klausimas apie šį rudenį apsėtąjį plotą, palyginant jį su praėjusį rudenį apsėtuoju plotu. Į tuos klausimus (2, 3 ir 4) korespondentas įrašo duomenis iš savo ūkio.

Kadangi išvedant bet kuriam plotui vidutinį derlių nebepakanka bendro įvertinimo, bet jau reikia turėti faktas, tai kortelėje Nr. 9 klausiama vien apie korespondento ūkio derlių. Tais atvejais, kada korespondentas neturi savo ūkio (pavyzdžiui, kunigas korespondentas gali neturėti savo ūkio), tai kortelė Nr. 9 užpildoma to ūkio derliaus daviniais, kuris vasaros metu, vertinant pasėlius ((1—8 Nr. Nr. kortelių), buvo laikomas „korespondento ūkiu“.

1 Nr. Išsiųsti balandžio mėn. pabaigoje (25—30 d.).

1. Pasėlių būklė 1930 m. balandžio mėn. 25 d.

AUGALAI	Pasėlių vertinimas: (labai geri, geri, vidutiniai, blogi, labai blogi)	
	Korespondento ūkyje	Apylinkėje
Žiem. rugiai	.....	.....
„ kviečiai	.....	.....
Dobilai { pirmamečiai .	.....	.....
Dobilai { antramečiai .	.....	.....

2. Kelinta žiemkenčių dalis (pavyzdžiui $^1/_{20}$, $^1/_{10}$, $^1/_5$ ir t. t.) Tamstos ūkyje reikės atsėti? .....

3. **Metinių samdinių atlyginimas 1930 m.**

(Žinias teikti iš savo arba iš kurio kito apylinkėje esamo ūkio).

	Bernui	Pusberniui	Merginai	Pusmergei	Piemeniui
Pinigais, litų					
Grūdais, cent.					
Kitokio atlyginimo:					
.....					
.....					
Bendrai (neskaitant išlaikymo) litų					

4. Kiek mokama balandžio mėn. per dieną, duodant maistą: darbininkui ..... litų, darbininkei ..... litų.

5. Kiek mokama per dieną be maisto: darbininkui ..... litų, darbininkei ..... litų.

8. Ar pakankamai yra apylinkėje samdomųjų darbininkų: metinių ..... padienių .....

Pastabos:

---

2 Nr.

Išsiųsti gegužės mėn. pabaigoje (25—30 d.).

1. **Pasėlių būklė 1930 m. gegužės mėn. 25 d.**

AUGALAI	Pasėlių vertinimas (labai geri, geri, vidutiniai, blogi, labai blogi)	
	Korespondento ūkyje	Apylinkėje
Žiem. rugiai		
„ kviečiai . . .		
Vasar. rugiai		
„ kviečiai . . .		
Miežiai		
Avižos		
Mišinys		
Žirniai		

AUGALAI	Pasėlių vertinimas (labai geri, geri, vidutiniai, blogi, labai blogi)	
	Korespondento ūkyje	Apylinkėje
Vikiai		
Grikiai		
Peliuškos		
Lešiukai		
.....		
.....		
.....		
Dobilai { pirmamečiai.		
Dobilai { antramečiai .		
Pievų žolė		

2. Kiek Tamstos ūkyje buvo pasėta: žiem. rugių ..... ha (.....centn), žiem. kviečių..... ha (..... centn.), dobilų.....ha.

3. Kiek pavasarį reikėjo atsėti: žiem. rugių ..... ha (.....centn.), žiem. kviečių..... ha (..... centn.), dobilų .....ha.

4. Kiek mokama per dieną duodant maistą: darbininkui..... lt. darbininkei ..... litų.

5. Kiek mokama per dieną be maisto: darbininkui ..... litų darbininkei ..... litų.

6. Ar pakankamai apylinkėje yra padienių darbininkų?.....

3 Nr. Išsiųsti sėjai pasibaigus, bet ne vėliau birželio mėn. 25 d.

1. **Kiek Tamstos ūkyje iš viso žemės**.....**ha** (Nereikia rašyti žemės, atiduotos į nuomą kitiems, bet įrašyti žemę, paimtą į nuomą). Iš jos: ariamos žemės ir daržų.....ha, pievų.....ha, ganyklų, miškų ir kt. žemės.....ha.

2. **Ariamos žemės suskirstymas pasėliais.**

AUGALAI	Kiek centnerių sėklos buvo pasėta:		Kiek ha žemės buvo apsėta:		Pastabos
	šiemet	pernai	šiemet	pernai	
Žiem. rugių					
„ kviečių . . .					

AUGALAI	Kiek centnerių sėklos buvo pasėta:		Kiek ha žemės buvo apsėta:		Pastabos
	šiemet	pernai	šiemet	pernai	
Vasar. rugių . . .					
„ kviečių . . .					
Miežių					
Avižų					
Mišinio					
Žirnių					
Vikių					
Linų					
Grikių					
Peliuškų					
Lešiukų					
Lubinų					
Bulvių					
Pašar. runkelių . .					
Iš viso kitų daržovių					
Dobilų (piauti)*) . .					
Kt. sėjam. žol.(piauti)*)					
Iš viso apsėta					
Liko pūdymo.					
Kit. neapsėt. ariamos žem.					

3. Ar užteko sėklų, jei neužteko, tai nurodyti kurių?

.....

4. **Kiek gyvulių buvo Tamstos ūkyje pavasarį** (gegužės mėn. pabaigoje)?

GYVULIŲ PAVADINIMAS	Gyvulių skaičius	
	šiemet	pernai
Darbo arklių (3 metų ir sen.)		
Jaunųjų arklių (nuo 1 iki 3 met.)		
Kumeliukų (iki 1 metų)		
Melžiamųjų karvių		
Kitų galvijų suaugusių (2 metų ir sen.) . .		
Galvijų jaunų (nuo 1 iki 2 metų)		
Veršiukų (iki 1 metų)		

*) Nereikia rašyti dobilų, seradėlės ir kitų sėjamų žolių, įsėtų šį pavasarį į javus.

GYVULIŲ PAVADINIMAS	Gyvulių skaičius	
	šiemet	pernai
Kiaulių suaugusių ($^1/_2$ metų ir sen.) . . .		
„ jaunų ir paršiukų (iki $^1/_2$ m.) . . .		
Avių ir ožkų suaug. (1 metų ir sen.) . . .		
„ „ „ jaunų (iki 1 metų)		
Vištų (be viščiukų)		
Žąsų (su žąsiukais)		

5. Kiek Tamstos ūkyje nuo 1929 m. birželio m. 1 d. iki 1930 m. birželio m. 1 d. buvo nupenėta kiaulių? ..... štukų (bendras gyvas svoris ..... cent.). Iš jų: parduota ..... štukų (bendr. gyvas svoris ..... centn.), paskersta savo ūkio reikalams ..... št. (bendras gyvas svoris ..... cntn.).

Pastaba: Nurodyti visas paskerstas arba parduotas kiaules, ne jaunesnes kaip pusės metų.

4 Nr.

Išsiųsti birželio mėn. pabaigoje (25—30 d.).

1. **Pasėlių būklė 1930 m. birželio mėn. 25 d.**

AUGALAI	Pasėlių vertinimas (labai geri, geri, vidutiniai, blogi, labai blogi)	
	Korespondento ūkyje	Apylinkėje
Žiem. rugiai		
„ kviečiai . . .		
Vasar. rugiai		
„ kviečiai . . .		
Miežiai		
Avižos		
Mišinys		
Žirniai		
Vikiai		
Linai		
Bulvės		
Pašar. runkeliai . . .		
Grikiai		
Peliuškos		
Lešiukai		
.....		
Dobilai { pirmamečiai		
Dobilai { antramečiai		
Pievų žolė		

2. Kiek mokama per dieną duodant maistą: darbininkui ..... lt., darbininkei ..... litų.

3. Kiek mokama per dieną be maisto: darbininkui ..... litų, darbininkei ..... litų.

4. Ar pakankamai apylinkėje yra padienių darbininkų? .....

Pastabos:

---

5 Nr.

Išsiųsti liepos mėn. pabaigoje (25—30 d.).

1. **Pasėlių būklė 1930 m. liepos mėn. 25 d. ir numatomas šieno derlius.**

AUGALAI	Pasėlių vertinimas (labai geri, geri, vidutiniai, blogi, labai blogi)	
	Korespondento ūkyje	Apylinkėje
Žiem. rugiai		
„ kviečiai . . .		
Vasar. rugiai		
„ kviečiai . . .		
Miežiai		
Avižos		
Mišinys		
Žirniai		
Vikiai		
Linai		
Bulvės		
Pašar. runkeliai . .		
Grikiai		
Peliuškos		
Lešiukai		
.....		
.....		
Gautos pirmosios žolės šieno derlius centneriais nuo ha.		
Dobilai { pirmamečiai		
Dobilai { antramečiai		
Pievų žolė		

2. Kelinto grūdo galima tikėtis gauti Tamstos ūkyje? žieminių rugių....., žiem. kviečių.....

3. Kelinto grūdo galima tikėtis gauti pas daugumą ūkininkų apylinkėje? Žiem. rugių*) ....., žiem. kviečių*) .....

*) Nurodyti vidutiniškai nuo ..... iki .....

4. Kiek mokama per dieną duodant maistą: darbininkui ..... litų, darbininkei ..... litų.

5. Kiek mokama per dieną be maisto: darbininkui ..... litų, darbininkei ..... litų.

6. Ar pakankamai apylinkėje yra padienių darbininkų? .....

---

6 Nr.

Išsiųsti rugpiūčio mėn. pabaigoje (25—30 d.).

1. **Pasėlių būklė 1930 m. rugpiūčio 25 d. ir numatomas javų derlius.**

AUGALAI	Pasėlių vertinimas: (labai geri, geri, vidutiniai, blogi, labai blogi)	
	Korespondento ūkyje	Apylinkėje
Linai		
Bulvės		
Pašar. runkeliai . . .		
Dobilai (atolas) . . .		
Pievų žolė „ . . .		
Numatomas derlius centneriais nuo ha		
Žiem. rugių		
„ kviečių . . .		
Vasar. rugių		
„ kviečių . . .		
Miežių		
Avižų		
Mišinio		
Žirnių		
Vikių		
Grikių		
Peliuškų		
Lešiukų		

2. Kiek mokama per dieną duodant maistą: darbininkui ..... lt., darbininkei ..... litų.

3. Kiek mokama per dieną be maisto: darbininkui ..... litų, darbininkei ..... litų.

4. Ar pakankamai apylinkėje yra padienių darbininkų? .....

Pastabos:

7 Nr. Išsiųsti rugsėjo mėn. pabaigoje (25—30 d.).

1. **Pasėlių būklė 1930 m. rugsėjo mėn. 25 d. ir numatomas šieno ir linų derlius.**

AUGALAI	Pasėlių vertinimas (labai geri, geri, vidutiniai, blogi, labai blogi)	
	Korespondento ūkyje	Apylinkėje
Bulvės	.....	.....
Pašar. runkeliai . . .	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
Numatomas derlius centneriais nuo ha		
Dobilų su motiejukais (visų piovimų)	.....	.....
Kitų sėjamų žolių „	.....	.....
„ „ „ „	.....	.....
Pievų šieno „	.....	.....
Linų sėmenų . .	.....	.....
Linų pluošto (brukto)	.....	.....

2. Kiek mokama per dieną duodant maistą: darbininkui ..... lt., darbininkei ..... litų.

3. Kiek mokama per dieną be maisto: darbininkui ..... litų, darbininkei ..... litų.

4. Ar pakankamai apylinkėje yra padienių darbininkų?

Pastabos:

8 Nr. Išsiųsti spalių mėn. pabaigoje (25—30 d.).

1. **Pasėlių būklė 1930 m. spalių mėn. 25 d. ir numatomas bulvių ir kitų daržovių derlius.**

PASĖLIŲ RŪŠYS	Pasėlių vertinimas (labai geri, geri, vidutiniai, blogi, labai blogi)	
	Korespondento ūkyje	Apylinkėje
Žiem. rugiai (šio rudens pasėliai) . .		
Žiem. kviečiai (šio rudens pasėliai) . .		
Dobilai (šiemečiai) .		
Numatomas derlius centneriais nuo ha		
Bulvių		
Pašar. runkelių . . .		
Pašar. morkų . . .		
Kopūstų		
.....		

2. Ar visi žiem. javų sėjai išdirbti laukai įsėti? Jei liko neįsėtų, tai kelinta dalis (pavyzdžiui $^1/_{20}$, $^1/_{10}$, $^1/_8$ ir t. t.) ..... ir del kurių priežasčių liko neįsėti? .....

3. Kiek Tamstos ūkyje buvo pasėta šiemet rudenį: žieminių rugių ..... ha (..... centn.), žiem kviečių ..... ha (..... centn.),

4. Kiek Tamstos ūkyje buvo pasėta pernai: žiem. rugių ..... ha (..... centn.), žiem. kviečių ..... ha (..... centn.).

5. Kelinta dalis bulvių Tamstos ūkyje supuvo (pavyzdžiui $^1/_{20}$, $^1/_{10}$, $^1/_8$ ir t. t.)? .....

6. Kiek mokama per dieną duodant maistą: darbininkui ..... lt., darbininkei ..... litų.

7. Kiek mokama per dieną be maisto: darbininkui ..... litų, darbininkei ..... litų.

8. Ar pakankamai apylinkėje yra padienių darbininkų? .....

9 Nr.

Surašyti ir išsiųsti gruodžio mėn. 10—15 d. kai derlius iš kūlimų bus apskaitytas.

Derlius korespondento ūkyje 1930 m.

KULTŪROS	Nuo kokio ploto nuimta ha	Kiek centn. sėklų įsėta į tą plotą	Kiek centnerių iš viso surinkta		Derliaus vertinimas: labai geras, geras, vidutinis, blogas, labai blogas	
			Grūdų arba šakniavaisių	Šiaudų, šieno, pluošto	Grūdų arba šakniavaisių	Šiaudų, šieno arba pluošto
Žiem. rugių . .						
„ kviečių . .						
Vasar. rugių . .						
„ kviečių . .						
Miežių						
Avižų						
Mišinio grūdams (kulti)						
Mišinio pašarui .						
Žirnių						
Vikių grūdams (kulti)						
Vikių pašarui . .						
Linų bruktų. . .						
Grikių						
Peliuškų						
Lešiukų						
Lubinų.						
Bulvių						
Runkelių						
Kitų augalų:						
.....						
Dobilų (visų rūšių)						
Kitų pašar. žolių .						
Iš viso apsėta žemės						

Pievų šieno ..... ha ..... centn. Kiek ha ariamos žemės yra: I rūš. ..... ha, II rūš. ..... ha, III rūš. ..... ha, IV rūš. ..... ha. Kurios rūšies pievos? .....

1. Kiek ūkyje iš viso žemės? ..... ha. Iš jų: daržų, sodų ..... ha, ariamos žemės ..... ha, pievų ..... ha, ga-

nyklų ..... ha, miškų ir kitos tinkamos žemės ..... ha, pelkių, smiltynų ir kit. netink. žemių ..... ha.

2. Kelių laukų sėjokaita? .....

3. Kiek ha pūdymo buvo vasarą? .....

4. Kaip Tamstos ūkyje žiemos pradžiai buvo vertinami šio rudens pasėliai: žiem. rugiai ....., žiem. kviečiai ....., dobilai (šiemečiai) .....

5. Kiek ha liko iš rudens neapartų rugienų? .....

10.

Gyvulių ūkio gamybos statistika.

Gyvulių ūkio gamyba pasireiškia: 1) jų teikiamuose produktuose (pienas, vilnos etc.); 2) prieauglyje, kuris: a) ūkyje naudojamas (gyvulius papiaunant maistui arba ir ne maistui, k. a. arkliai odai parduodant) ir b) prieauglyje, kuris ūkyje tam tikru laiku nenaudojamas ir statistikos duomenimis nenustatomas, tačiau gali pasireikšti gyvojo inventoriaus skaičiaus arba ūkinės jo vertės priaugimu.

a) Gyvulių ūkio produktų statistika.

Praktikoj dar yra lengviausia sudorojama gyvulių ūkio teikiamųjų produktų statistika. Žinoma, čia ir kalbos negali būti apie visuotinio stebėjimo kelią ir jo metodus. Ne tik kad kiekvienas paprastas ūkininkas nesugebėtų tiksliai suregistruoti, kada ir kiek kurių produktų iš savo gyvulių jisai vienoj ar kitoj formoj gauna, bet ir medžiagos, visuotinio stebėjimo keliu gautos, geras apdirbimas taip brangiai pareitų ir ilgai užtruktų, kad tokia statistika bent ekonominės politikos praktikos reikalui savo prasmės nustotų. Be to, norint visuotinio stebėjimo keliu visai tiksliai visa ką surašyti, reikėtų kasdien registruoti ne tik karvių duodamas pienas ar vištų dedamieji kiaušiniai, bet ir visos kitos vertybės (plunksnos, trąša ir kt.). O tai jau vestų ligi absurdo.

Tačiau visuotinio stebėjimo metodas, kaip ir derlių statistikoj, čia visai ir nereikalingas. Net ir reprezentacinis metodas tuo pavyzdžiu, kaip derlių statistikoj, čia sunkiai pritaikomas, nes ir iš masės reprezentantų (arba korespondentų)

sunku reikalauti, kad jie visus mažiau ar daugiau reguliariškai gaunamus produktus tiksliai registruotų. Gyvulių ūkio teikiamųjų produktų statistikoj su didesne nauda ir pasisekimu naudojami statistiškai monografiniu metodu paremti vertinimai.

Ne vien speciališkai statistikos, bet apskritai žemės ūkio gamybos tyrimo reikalui būna parenkama palyginti nedaug, bet kiek galint typiškesnių (ir, žinoma, inteligentiškesnių) ūkininkų. Jiems įtaisomos vienoda sistema paruoštos ūkio sąskaitybos knygos, į kurias, visų pirma, įrašomas visas turtas bei inventorius. Atitinkamose sąskaitybos knygose paskui, tarp kita ko, sistematiškai registruojami ir visi gyvulių ūkio teikiamieji bei gaunamieji produktai. Turint eilės metų arba daugelio ūkininkų sistematiškai suregistruotus duomenis — šalia jų gyvojo inventoriaus sąrašo su visomis charakteringomis ypatybėmis, — jau lengva nustatyti ir „normališkus“ arba vidutinius gyvulių ūkio teikiamųjų produktų kiekius, kurie gaunami iš „normališko“, arba tam tikrų kvalifikacijų, gyvulio per tam tikrą laiką (savaitę, mėnesį, metus).

Tai ir bus gyvulių ūkio produktų statistikai reikalingieji vidurkiai, iš kurių jau nesunku spręsti ir apie visumą. Ir čia jau nėra reikalo šios rūšies stebėjimus plėsti, o pakanka žinoti, kiek iš viso tam tikrame rajone (ar visoje šalyje) yra tam tikros rūšies ar kvalifikacijų gyvulių. Nes einant didžiųjų skaičių dėsniu, jei tik monografinio tyrinėjimo kelių nustatytos normos tikrai atitinka typiškas arba daugumoj atsitikimų sutinkamas normas, tat galima paklaida negalės būti didesnė, kaip ji būtų galima ir tiksliausiai organizuoto bei tobuliausiai pravesto visuotinio surašymo duomenyse. Taigi gyvulių ūkio teikiamųjų produktų statistikoj daugiausia dėmesio tenka kreipti į monografiškai statistinio tyrinėjimo organizaciją ir į gyvojo inventoriaus stovio (gyvulių kiekio ir jų sudėties) statistikos duomenų tikrumą.

Savaime suprantama, kad pieninėse, skerdyklose ir kt. taip pat galima gauti arba rinkti statistikos duomenis apie gyvulių ūkio produktų gamybą, ir šios rūšies duomenys taip pat gali būti rimta pagalbinė medžiaga gyvulių ūkio gamybos statistikai.

b) Gyvulių prieauglio statistika.

Sunkesnis dalykas jau su tiksliu nustatymu tos gyvulio ūkio gamybos dalies, kuri pasireiškia tik gyvojo inventoriaus vertės prieauglyje. Tikslingai organizuotais gyvojo inventoriaus kiekio periodiniais surašymais galima nustatyti apytikrį gyvulių kiekio priaugimą bei jų sudėties kitimą amžiaus ir kitais pažymiais. Bet mes visi žinome, kad to paties amžiaus karvė, arklys ar kitas gyvulys gali turėti labai skirtingą ūkinę vertę. O kitimai, kurie metų metais nuolatos vyksta, statistiškai masinio stebėjimo keliu beveik nepagaunami (nes čia reikėtų žymėti gal ne tik rūšys arba veislės, bet ir svoris, ūkinis pajėgumas ir t. t.). Apie tuos kitimus vėl galėtų daug tiksliau šį tą pasakyti tik statistiškai monografiniai tyrinėjimai, o ne masinis bet kurios rūšies stebėjimas.

C.

Specialinės žemės ūkio statistikos šakos.

Žemės ūkio statistikos priklauso ne tik paprastai suprantami augalus (javus) ar gyvulius auginamieji ūkiai, bet ir daržininkystė, sodininkystė, o taip pat žuvų ir miškų ūkiai.

Pirmosios dvi žemės ūkio šakos (daržininkystė ir sodininkystė) iš esmės skirtingų problemų statistikai neteikia. Toje šakoje tiek gamybos priemonių, tiek pačios gamybos statistika gali būti (ir paprastai būna) daroma tuo pačiu laiku ir tais pačiais metodais, kaip ir bendroji žemės ūkio statistika. Tačiau jau visą eilę specialinių statistiškai metodologinių bei technikinių problemų teikia miškininkystė ir žuvininkystė.

13.

Miškų ūkio statistika.

Paprastoji miškų, t. y. jų ploto statistika ypatingai sunkių ar specialinių problemų neteikia, ir ji priklauso bendrosios žemių ploto statistikos naudojimo rūšimis. Jei kas čia yra ypatinga, tai tik pati miško sąvoka.

a) Miško sąvoka.

Ką mišku statistikoj laikyti? Mūsų 1930 m. surašymo nuostatuose pažymėta, kad prie miškų „reikia įtraukti tie plotai, kurie daugiausia naudojami miško medžiagos gamybai ir miško auginimui". Šitoks nuostatas gali būti laikomas pakankamu 1930 m. Lietuvos žemės ūkių surašymui, kadangi, kaip žinoma, surašinėjama buvo tik tie miško plotai, kurie sudaro paprastų žemės ūkių dalį. Be to, del žemės reformos įstatymo nuostatų, tokių plotų 1 ūky galėjo būti tik aprėžtas kiekis (paprastai ligi 25 ha nuosavo miško). Tačiau apibrėžia šis nuostatas tik miško ekonominį charakterį ir dar toli gražu neišsprendžia visų galimų nesusipratimų, — jei tuo pačiu apibrėžimu naudotis ir bendrajai miškų statistikai. Pav., miške esančios pievos ar pelkės turi būti priskirtos prie miško ploto, ar ne? Pašilio smėlynas, kuris laikomas, kad mišku apaugtų, bet dar neapaugo, — ar bus miškas, ar ne? Pamiškėj, arba ir atskirai, apaugęs nuo neatmenamų laikų plotas krūmokšliais, kurie naudojami kurui, bet kur nėra ir neauga didesni medžiai, — ar tai miškas, ar ne? Buvęs miškas ką tik iškirstas ir ateityj žadama tą plotą visai išvalyti ir javais užsėti, bet tuo tarpu dar stovi kelmai, — ar dar miškas, ar jau ne?

O nuo šių ir kitų panašių klausimų vienokio ar kitokio išsprendimo gali daug pareiti tiek bendrasis plotas, tiek ir miškų sudėtis kai kuriais kitais pažymiais.

Tarptautinės statistikos praktikoj miško sąvoka toli gražu ne vienodai suprantama. Vienose šalyse griežtai laikomasi nuostato, kad mišku tegalima vadinti tik tam tikro minimumo medžiais apaugusį ar auginamą plotą miško medžiagos gamybai gana siaura to žodžio prasme, ir del to tenai ne tik krūmokšliai, bet ir smulkūs gojeliai ar miškeliai miškų statistikon visai neįtraukiami. Kitur vėl kiekvienas ir mažiausias ne sodo medžiais ar krūmais apaugęs ar auginamas plotas statistikoj prie miškų ploto priskaitomas.

Ekonominiu ir statistikai metodologiniu atžvilgiu man atrodo tinkamiausia ta miško sąvoka, kurią savo laiku buvo formulavęs ir juridinio nuostato formon įvilkęs prof. Matulionis. Šis apibrėžimas sako, kas „mišku yra vadinami miškų veislių medžiais ir krūmais apaugę

žemės plotai ir kirtimai juose ar kelmynai bei žemės miškų ūkiui paskirtos“ (I pastaba prie Žemės Ūkio ir V. T. Ministerijos įsakymo miškų perėmimo klausimu, paskelbto 1920 m. rugsėjo m. 20 d. „Vyriausybės Žiniose“ Nr. 48, eilės Nr. 488).

Šio apibrėžimo pagrindan yra padėtas tam tikro ploto ūkinio „paskyrimo“ principas. O jei tas plotas, ar kuri jo dalis, del laikinių aplinkybių savo tikrojo „paskyrimo pareigų“ neina (del nepakankamo nusausinimo laikinai vietoj miško bala, pieva, arba dar neužžėlęs smėlynas), tai ši aplinkybė tiek pat menkai tegali būti statistikoj pabojama, kaip menkai teatsižvelgiama, ar ūkininkas surašymo metu sugebėjo visą savo dirbamą žemę apdirbti, ar dalį jos laiko dirvonu.

Bet ir kitoks miško sąvokos aprėžimas vis delto čia jokių kitų statistikos problemų negali sukelti, kaip ir bet kurio kito žemės naudojimo pažymio vienoks ar kitoks aprėžimas.

b) Miškų sudėtis.

Netiekia ypatingų problemų ir miškų sudėties medžių rūšimis statistinis stebėjimas. Atskiros medžių grupės jau savo išviršiniais pažymiais tiek yra aiškios ir lengvai pastebimos, kad jų statistinis stebėjimas bei žymėjimas kokių nors ypatingų sunkenybių netiekia.

Tačiau jau sunkesnis yra miškų amžiaus grupių statistinis žymėjimas. Ne delto, kad objektyviniais duomenimis ar pažymiais nebūtų galima medžių ar miško amžiaus nustatyti — tai yra lengviausias dalykas, — o delto, kad atskirų miško medžių rūšių augimo ir brendimo periodai labai skirtingi. Kai drebulė (epušė) ar liepa užauga ir subręsta per 60—80 metų, tai eglei ir pušiai reikia 80—120 m., ąžuolui 150—200 metų. Tuo būdu tie patys amžiaus pažymiai atskiroms miško rūšims rodo skirtingas ypatybes, ir statistinės medžiagos suskirstymas amžiaus grupėmis tam tikrų sunkenybių sudaro.

c) Skaitomasis vienetas.

Savaimingų problemų teikia ir paties skaitomojo vieneto aprėžimas. Galima mažiau ar daugiau tiksliai aprėžti miško sąvoka ir nustatyti, kokius plotus laikyti mišku, o kokius

ne. Bet tai dar neišspręs statistikai būtino dalyko — jos skaitomojo vieneto. Ką laikyti, renkant statistikos medžiagą, miško skaitomuoju vienetu, t. y. miško ūkiu, kuriam turi būti visos žymės ir pažymiai nustatyti? Ar kiekvienas medžiais apaugęs ir miško medžiagai gaminti naudojamas plotas yra miškas — ar čia reikalingas tam tikras minimum plotas? O jeigu tam tikras miško medžiais apaugęs plotas tęsiasi keliasdešimt kilometrų skersai ir išilgai, — ar taip pat bus tik vienas skaitomasis vienetas net ir tuo atveju, kai jo priežiūra bei naudojimas priklauso skirtingų asmenų ar įstaigų?

Čia mes jau susiduriame su eile problemų, kitose žemės ūkio statistikos srityse nesutinkamų. Ir šias problemas patenkinamai išspręsti juo sunkiau, kad del labai ilgo miškų augimo periodo, patys jų naudojimo bei priežiūros administratyviniai centrai keičiasi, t. y. tam pačiam „miškui" didėja ar mažėja (miško augimo periode ir keliasdešimt metų gali pakakti bendrosios priežiūros bei sargybos, kurią atlieka vienas eigulis be jokios pagalbos; tuo tarpu miškui subrendus ir pradėjus kirsti jau yra reikalingas administracinis ir komercinis aparatas, darbininkai etc.). Del šios priežasties vienu ar kitu pažymiu nustatytieji skaitomieji miškų ūkio vienetai po kelių, keletos ar keliolikos metų visai neatitiks tikrenybės; o delto ir statistikos duomenų lyginimas bus neįmanomas.

Del šių visų priežasčių miškų ūkio statistikoj skaitomojo vieneto ta prasme, kaip jisai būna kitur, paprastai, ir nedaroma, o lyginimo reikalui imamas tik tam tikras ploto matas, visai nežiūrint į juridinę, ūkinę ar kitokią priklausomybę. Del to miškų statistikoj mes paprastai randame tik bendrąjį miškų plotą hektarais ar kt. ploto matais, bet nesutinkame miškų skaičiaus. Tie plotai, žinoma, suskirstomi sulig politiškai geografinės ar ekonomiškai juridinės priklausomybės (apskritimis, arba — privatiniai, valstybiniai ir kt. miškai). Skirstomi dar gali būti miškai ir ūkiškai geografiniais vienetais — vadinamais miškų ploto masyvais (pav., Kazlų Rudos miškų masyvas, Augustavo miškai ir t. t.); bet tai daroma gal būti tik stambesniems miškų ploto masyvams, be to, tokiais atvejais paprastai jau neatsižvelgiama nei politiškai ar ūkiškai administracinių vienetų, nei kitų aplinkybių.

d) Miškų tūrio ir prieauglio statistika.

Miškų statistika tik tuomet savo tikslo gali pasiekti, kai ji turi ir tūrio pažymius. Tiesa, apie miškų tūrį jau daugiau galima spręsti iš miškų statistikos amžiaus pažymių. Tačiau miško amžiaus pažymiai miškų tūrį šiek tiek aiškiau parodo tik tuo atveju, jei miškas yra vienos rūšies medžių ir, be to, tie medžiai vienu laiku pradėję augti. Tačiau miškų amžiaus grupių, del žinomų statistiškai technikinių priežasčių, negali būti labai daug, o keletas amžiaus grupių su keliasdešimt metų intervalais gali duoti labai jau didelių nukrypimų bei pakiaidų. Šiais visais sumetimais miškų tūrį tenka laikyti vienu iš būtiniausių miškų statistikos pažymių.

Duomenis miškų tūrio statistikai tegali išsimokėti rinkti tik reprezentacinės statistikos metodu. Paprasčiausias ir tikslingiausias būdas — tai paimt atskirus miškų plotus pagrindiniais charakteringais pažymiais (sulig medžių rūšimi), paskirstyti juos aiškiai aprėžtais geometriniais plotų vienetais šachmatų lentos ar kitokiu pavyzdžiu, ir paskui kiekvieną dešimtąjį, dvidešimtąjį, šimtąjį ar kitą kvadratą jau visai tiksliai ištirti sulig esamos miško medžiagos kiekiu, rūšimis ir kitais pažymiais (medžiai suskaitomi, išmatuojami, nustatomas amžius ir t. t.). Šiuos visus duomenis turint jau lengva nustatyti ne tik miško esamas tūris, bet — atsižvelgiant amžiaus, dirvos ir kt. aplinkybių, — ir jo metinis prieauglis.

Savaime suprantama, kad juo vieningesnis savo sudėtyj miškas, juo mažesnis skaičius reprezentacinių vienetų statistikos yra reikalingas, ir atvirkščiai. Vieningą masę sudarančiame miške iš viso gali nebūti reikalo visą plotą skirstyti kvadratais ar kt., o gali pakakti tik 50-jį, 100-jį ar kt. medį tiksliau ištirti. Tuo tarpu miškai iš labai skirtingų medžių su krūmokšliais, properšomis etc. jau bus reikalingi detališkesnio ir tikslesnio tyrinėjimo.

Apskritai tačiau paėmus miškų tūrio bei prieauglio statistikai reprezentacinis metodas ne tik yra pilnai pakankamas ir tikslingas, bet ir vieninteliai galimas.

Skaitomieji matai miškų tūrio statistikoj paprastai vartojami būna vad. kietmetriai arba festmeteriai (fm), nustatomi stereometrinio skaičiavimo formula cilindro tūriui matuoti. Tuo būdu kietmetris rodo grynos me-

dienos kubinį metrą, — kai paprastas miško medžiagos kūbinis metras (erdmeteris) apima ir tarp atskirų medžio gabalų paliekančius tuščius (oro) tarpus.

14.

Žuvininkystės statistika.

Žuvininkystės statistika turėtų apimti tiek šios ūkio šakos gamybos priemones, tiek pačią gamybą.

Gamybos priemonės — tai vandenys, inventorius (tinklai, laivai etc.), patalpos ir darbo jėgos. Kiek šios gamybos priemonės aprėžiamos aiškiais objektyviniais pažymiais, jos gali būti surašomos tais pačiais metodais, kaip ir kitos žemės ūkio gamybos priemonės. Tik surašomasis laikas čia tenka jau speciališkai taikinti. Nes jeigu parinkti gamybos priemonių surašymui laiką visai neatsižvelgiant žuvų gaudymo sezono, tat ypač darbo jėgų statistikos duomenys gali būti labai iškreipti (kaip žinoma, žuvininkystėj yra sezonai, kai žuvų gaudymas net įstatymų draudžiamas).

Specialinę ir visai skirtingą problemą žuvininkystės st-oj teikia normalinis gamybos priemonių (vandenų) kiekvienam ūkio vienetui nustatymas. Kaip žinoma, dirbtiniai arba ir naturaliniai vieno žvejo ar jo šeimos naudojami vandens plotai žuvininkystėj yra, galima sakyti, tik išimtys. Upės, ežerai ir ypač jūros vandenys naudojami žuvininkystės reikalams dažniausiai be jokio aprėžimo. Tat žuvininkystei naudojamų vandenų plotas, kaip taisyklė, visai nėra galima laikyti charakteringu tam tikro žuvų ūkio ar apskritai skaitomojo vieneto pažymiu, — nors jis ir sudaro visos žuvininkystės pagrindą.

Iš kitų žuvų ūkį charakterizuojančių pažymių tuo būdu lieka tik darbo jėgos ir inventorius (investuotas kapitalas). Čia ir tenka žuvininkystės gamybos priemonių statistikai daugiausia dėmesio kreipti. Ir žuvų ūkio skaitomojo vieneto pagrindu tenka laikyti jau ne tam tikras naudojamų vandenų plotas, o savarankiškai žuvininkyste besiverčiančio asmens (fizinio arba ir juridinio) atskirai vedamas ūkis su darbo jėgomis ir inventorium.

Žuvų ūkio g a m y b o s statistinis stebėjimas taip pat keblus ir painus, kaip ir kitose žemės ūkio gamybos šakose. Tik stambesnieji žuvų ūkiai gali išgalėti tiksliai ir sistematiškai savo darbo vaisius registruoti. Bet tiksliai pavartotas reprezentacinis (patsai vienas arba ryšy su monografiškai statistiniu) metodas ir šioj gamybos šakoj gali duoti visai patenkinamų rezultatų.

Tačiau žuvininkystės statistikoj niekuomet nereikia užmiršti, jog ir geriausiai bei tobuliausiai organizuota žuvininkystės st-a tegali apimti tik ūkius, kur žuvininkystė sudaro pajamų pagrindą. Surašyti ar net apytikriai apskaičiuoti, kiek iš viso per tam tikrą laiką žuvų pagauna ir sunaudoja ir visi arčiau vandenų gyvenantys žuvininkystės ar žuvų ūkio mėgėjai, meškeriotojai ir t. t., — yra neįmanomas dalykas.

Pas mus ligi 1933 m. „Statistikos Biuletenyj" skelbiami žuvininkystės duomenys apima tik Klaipėdos krašto pajūrio žuvininkystę. Bet pradėtas yra jau ir Palangos-Šventosios ruožo žvejybos statistinis stebėjimas.

D.

Žemės ūkio statistikos teikiamos socialekonominės problemos.

15.

Žemės ūkio statistinis vaizdavimas.

Tikslingai parinkti ir sudoroti žemės ūkio statistikos duomenys gali duoti patikimos medžiagos ir padėti išspręsti visą eilę socialekonominių problemų. Bet tie patys duomenys, nepakankamai atsargiai naudojami, gali tą problemų sprendimą tik dar labiau supainioti. Del to tiek ruošiantis statistikos medžiagą rinkti, tiek ją apdirbant ir ypač naudojant tenka kiek galint stropiau visus neaiškumus, dviprasmiškumus ar prieštaravimus išaiškinti ir eliminuoti.

Pavyzdžiui paimkime kelis tokius klausimus, kurių socialekonomiškai statistinis analizas tarytum savaime prašosi jau iš jų formulavimo 1930 m. visuotinio Lietuvos žemės ūkio

surašymo lape. Pirmam skyriuje (A. Bendros žinios) III p. yra taip formuluotas klausimas:

„Jei ūkininkaujantis gavo žemės per žemės reformą, tai ar žemės gavo s a v i s t o v i a m ūkiui kurti ar kaipo p r i e d ą p r i e n u o s a v o s žemės (atitinkamą pabraukti), kiek hektarų..... ir nuo kurių metų pradėjo valdyti: 19.... m.“.

Ką šitaip formuluotas klausimas socialekonominei statistikai galės duoti?

Visų pirma duomenų, kurie parodys, ar surašomojo ūkio vieneto ūkininkaujantis skaitomąją dieną (1930 m. gruodžio m. 30 d.) savo valdomam ūkyj turėjo žemės reformos įstatymu įgytosios žemės, ar ne. Iš pirmo pažvelgimo gali atrodyti, jog šios rūšies duomenimis galima išskirti žemės reformos įstatymu sukurtuosius arba papildytuosius ūkius. Tai būtų, be abejonės, svarbus mūsų socialekonominio gyvenimo faktinosios padėties statistinis konstatavimas. Jungiant šią žymę su kitais įgijimo metų, žemės naudojimo, pasėlių ploto, inventoriaus ir p. pažymiais lyginimo keliu galima būtų nustatyti tokių ūkių gajumas ar socialekonominis svarumas kitų žemės ūkio grupių tarpe.

Deja, gvildenant tokio žymėjimo surašymo metu aplinkybes, tuojau turi paaiškėti, kad gyvenimo tikrenybėj bus nemaža ūkininkaujančių, kurie negalėjo (nežinojo) arba nenorėjo tikrai pasakyti, ar tam tikras jų valdomos žemės sklypas yra kilęs iš žemės reformos įstatymo gyvendinimo, ar ne. Taip turėjo atsitikti visais tais atvejais, kai ūkininkaujantis buvo dar palyginti naujas vietos gyventojas, pirkęs žemę iš kito asmens, kuris, gal būt, taip pat buvo įsigijęs iš trečiojo asmens. Gyvenimo tikrenybėj ypač yra daug atsitikimų, kai žemės reformos įstatymu gautoji žemė pačių gavėjų visai ir nebuvo naudojama, o vienomis ar kitomis sąlygomis (arba ir be jokių sąlygų) pavesta naudotis kitiems asmenims (tėvams, broliams, giminėms). O kadangi žemės reformos įstatymu, duodant žemę, buvo statoma sąlyga, kad būtų ta žemė paties gavėjo naudojama ir savarankiškas ūkis įkurtas — tat ir susidaro padėtis, kai ūkininkaujantis ir faktiškai žemės reformos įstatymu gautosios žemės naudotojas bus suinteresuotas tikrąją padėtį slėpti. O tai būtų, be abejonės, visai aiškus

statistikos duomenų iškreipimas. Kad taip neatsitiktų, surašymo paaiškinimuose visai tikslingai buvo nustatyta, jog tas „punktas užpildomas tiktai tada, kai žemė (visa ar dalis) paties ūkininkaujančio gauta per žemės reformą". Bet taip aprėžus statistinį stebėjimą pasidaro kaip tik negalima visus žemės reformos įstatymo sukurtuosius ar papildytus ūkius išskirti ir statistinio analizo keliu visai tiksliai vieną ar kitą su žemės reforma susijusią problemą išspręsti.

Antrą šia prasme charakteringą iš to paties surašomojo lapo žymę galima paimti iš skyriaus D (t r ą š o s). Ten klausiama, „kiek duota žemei mineralinių trąšų nuo 1929 m. liepos mėn. 1 d. iki 1930 m. liepos mėn. 1 d.

Maišų

a) fosforo rūkšties trąšų .....
b) kalio .....
c) azoto .....
d) kitų .....

Čia taip pat gali atrodyti, kad, turint šiems pažymiams kiekvienam ūkiui duomenis, labai lengva visa eilė socialekonominių problemų išspręsti, juo labiau, kad visai eilei kultūrų klausiama ir apie derlių. Bet čia tuojau kyla pirmas klausimas: o jeigu ūkininkas, parodęs tam tikrą dirbtinių trąšų kiekį, bus jomis patręšęs ne rugių, kviečių, miežių ar avižų lauką, iš kurio derliai surašomi, o žirnių, burokų ar dobilų? Arba jeigu visas trąšas sunaudojo tik vienam kuriam iš tų keturių javų, kurių derliai parodyti? Arba jeigu jis, gerai nenusimanydamas, pabarstė azoto trąšomis lauką, kuris buvo reikalingas kalio ar fosforo, arba pasielgė atvirkščiai? Jau šie klausimai rodo, kad bendrieji trąšų vartojimo ar nevartojimo duomenys savaime dar nieko nepasako, ir jais pasirėmus negalima jokių nei socialekonominių, nei techniškai ekonominių (agrikultūrinių) išvadų daryti.

Statistinės metodologijos atžvilgiu duomenys, kurie paremti subjektyviniais tolimos praeities prisiminimais (1930 m. gale ar net 1931 m. pradžioj klausiama, kas buvo padaryta ar nepadaryta 1929 m. liepos mėnesį!) ir prieštarauja pagrindiniams statistinės medžiagos rinkimo dėsniams (žemės plotas turi būti parodytas tas, kuris buvo 1930 m. gruodžio m. 30 d., o trąšų naudojimas praeitam gana ilgam periodui, kai galėjo

būti valdomas visai kitas arba kitokios sudėties plotas!), — iš viso telaikomi labai problematiškos vertės, ir jais vienais remtis sprendžiant socialekonomines problemas nėra galima.

Bet ir tie duomenys, kurių pilnumu ir tikrumu abejoti netenka socialekonominėms problemoms gvildenti tinka tik tuomet, jei jie patiekiami atitinkamoj formoj bei vietoj. Pav., net ir rimtuose veikaluose tenka gana dažnai sutikti paduotus žemės ūkyj naudojamos arba net vien tik ariamos žemės plotų statistikos duomenis santyky su visais šalies gyventojais, ir šios rūšies statistiškai santykiniai skaičiai laikomi atitinkamos šalies gyventojų optimalinio talpumo arba net jų gyvenimo sąlygų gerumo rodikliais. Tuo tarpu geriausiu atveju toki skaičiai gali rodyti optimalinį gyventojų talpumą arba jų gyvenimo sąlygų buitį grynai agrariniuose kraštuose, bet ir tai tik prie vienodo dvasinės ir ekonominės kultūros laipsnio, vienodų techniškai agrarinių bei klimatinių sąlygų ir t. t. Nes iš pramonės ir tarptautinės prekybos gyvenantys žmonės su dirbamąją žeme nieko bendra neturi, ir jų aritmetinis santykis su žemės plotu visai nieko negali rodyti nei apie žemės ūkį, nei apie juos pačius.

Tą patį tenka pasakyti del miškų statistikos duomenų, kurie taip pat labai dažnai vartojami įvairiausiems socialekonominio gyvenimo reiškiniams gvildenti ir net jiems spręsti. Visų pirma tenka turėti galvoje, kad miškų ploto statistikos duomenys visuomet daug pareina nuo platesnio ar siauresnio miško sąvokos aprėžimo; tačiau svarbiausia, kad vien miškų ploto statistikos duomenys be papildomų žinių apie tų miškų medžiagos sudėtį, jų tūrį bei prieauglį, iš viso mažai dera bet kurioms socialekonominio gyvenimo problemoms gvildenti ar spręsti.

Socialekonominėms problemoms gvildenti rimtos medžiagos gali tiekti tikslingai sudarytos dydžio grupės ir toms grupėms patiekti papildomieji duomenys apie žemės ūkio naudojimą, plotą, inventorių ir ypač darbo jėgas. Taip pat ekonomiškai georafiniu metodu tikslingai suskirstyti duomenys gali visą eilę socialekonominio gyvenimo problemų ne tik nušviesti, bet ir naujai iškelti. Tat visuose žemės ūkio statistikos darbuose — tiek medžiagą renkant, tiek ją apdirbant arba naudojant — ir tenka ypatingu rūpestingumu į šios rūšies žy-

mes bei pažymius atsižvelgti. Pav., norint statistinio analizo metodu parodyti, ar yra tautos ūkyje tam tikri ūkininkų sluoksniai gajesni arba jų ūkiai našesni, nepakanka mažiau ar daugiau savivalingai paimti vieną ar kitą dydžio grupę ir jai atitinkančius duomenis apie pasėlių plotus, gyvąjį ar negyvąjį inventorių, derlius ir p.; čia reikia taip pat išrodyti, kad, pav., šioj grupėj rastas didesnis gyvulių kiekis nebuvo veikiamas ypatingų, kitose grupėse nepasireiškiančių, sąlygų (gal toji dydžio grupė kaip tik susikaupusi arčiau miestų ir gyvulių ūkio produktams turi geresnes sąlygas?). Taip pat ir didesni derliai tam tikroj grupėj gali būti statistinio stebėjimo konstatuoti ne delto, kad tos grupės būtų stropesni ar sumanesni ūkininkai arba kad ta grupė daugiau dirbtinių trąšų naudoja, o del agrariškai geografinių (geresnės žemės rajonuose tos grupės susispietę) arba net socialistorinių aplinkybių (pav., buvusių dvarų žemės geresnės, kaip iš baudžiavos laikų sodžių).

Statistinio analizo metodai žemės ūkio statistikoj yra tie patys, kaip ir kitos statistikos šakose.

V.

Pramonės statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Žižek,* Grundriss der St. 313/345, 2) *Wolf H.,* Wirtschafts-St., 173/238 ir 214/355, 3) *Meerwarth,* Nationalökonomie u. St., 109/257, 4) *Hesse,* Gewerbestatistik (Conrad-Hesse, Grundriss zum Studium der pol. Oek. IV, 5) *Varzar,* Statistika promyšlennosti, Moskva, 6) *Woytinsky,* Die Welt in Zahlen, IV, 7) *Institut International de Statistique,* Bulletin Mensuel, 8) *Institut International du Commerce,* Recueil Mensuel, 9) *Société des Nations:* a) Bulletin Mensuel de Statistique, b) Memorandum sur la Production et Commerce (visa eilė leidinių 1913—1923/26 ir kt. metams), 10) *Rimka,* Lietuvos Ūkis, 61 ir s., 11) *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Statistikos Metraščiai, b) Statistikos Biuletenis, c) Lietuvos Ūkis ir Rinka.

1.

Bendrosios pastabos.

Pramonės statistikos medžiagos šaltiniai ligi šiol tebėra negausingi ir, bendrai paėmus, nedidelės statistinės vertės. Tik Amerikos Jungtinėse Valstybėse tedaromi sistematiški pramonės surašymai kas du metai svarbesnėms pramonės šakoms ir stambesnėms pramonės įmonėms, bet ir tai tik po karo. Ligi karo pramonės statistikai duomenys būdavo renkami drauge su visuotiniais gyventojų surašymais.

Vokietijoj ligi karo buvo tik trys pramonės įmonių surašymai (1887, 1895 ir 1907), o po karo 1925 m. Anglijoj ligi po karo tėra buvęs tik vienas pramonės įmonių surašymas 1907 m. Apskritai imant, ligi pačių pastarųjų metų nebuvo nė vieno krašto, be Amerikos J. V., kur pramonės statistikos duomenys būtų sistematiškai ir periodiškai renkami ir skelbiami. Del to ir tarptautinės statistikos šaltiniuose iš pramonės statistikos tegalima rasti tik labai nepilnus ir mažai tesuderintus duomenis.

Norint bent kiek pilnesnių duomenų gauti apie atskirų kraštų pramonę, tenka kreiptis į oficialinius atitinkamos valstybės statistikos šaltinius. Tik kai kurioms žaliavą tiekiamosios pramonės šakoms (geležies, anglies ir kt. kasykloms, žibalo pramonei ir p.) yra pilnesni ir tikresni duomenys ir tarptautiniuose statistikos šaltiniuose (Tarptautinio Statistikos Instituto, Tarptautinio Komercinės Statistikos Instituto ir naujausiuose Tautų Sąjungos ekonominės sekcijos leidinuose). Iš privatinių statistikos šaltinių senesniems prieškariniems laikams vis dar galioja žinomas Mulhall Dictionary of Statistics. Pilniausias statistikos duomenų apie pramonę rinkinys iš įvairių šaltinių palieka tuo tarpu žinomas Woytinskio veikalas Die Welt in Zahlen (Ketvirtoji knyga).

Lietuvos pramonės statistikos šaltiniai prieškariniams laikams galioja oficialiniai Rusijos statistikos šaltiniai, o po karo Centralinio Statistikos Biuro leidiniai, ypač Statistikos Metraščiai ir „Lietuvos ūkis ir rinka“

Pati pramonės statistika, kaip ir žemės ūkio statistika, tenka skirstyti į a) pramonės gamybos priemonių statistiką ir b) pramonės gamybos statistiką. Sumetimai čia taip pat tie patys — socialekonominiai ir statistiškai metodologiniai.

A.

Pramonės gamybos priemonių statistika.

2.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Pramonės gamybos priemonių klasifikacija yra painesnė už žemės ūkio gamybos priemonių klasifikaciją. Kai kiekvienas žemės ūkis yra reikalingas pirmoj eilėj tam tikro žemės ploto ir tik paskui inventoriaus, trobesių, darbo jėgų, tai pramonei žemės plotas tik tiek yra reikalingas, kiek jos gamyba reikalinga pastatų (trobesių), arba tam tikros vietos inventoriui, žaliavai ir dirbiniams padėti. Be to, atskiroms pramonės šakoms (ar net tos pačios pramonės šakos atskiroms rū-

šims bei įmonėms) reikalingas ai žemės ploto, pastatų ir net inventoriaus kiekis, taip pat jų vertybinis santykis su gamyba, tiek yra (arba gali būti) skirtingas, kad bet koks lyginimas su tos pačios rūšies gamybos priemonėmis žemės ūkyj yra visai neįmanomas. Čia ir bus viena iš svarbiausiųjų priežasčių, kurios verste verčia pramonės gamybos priemonių statistiką visai skirti nuo kitų ūkio šakų gamybos priemonių st-os.

Berods, išeinant iš socialekonominės teorijos galima rasti viena bendra saistomoji žymė tiek žemės ūkio, tiek pramonės gamybos priemonėms, būtent — tai, kas atstovaujama vad. pastoviojo arba nekintamojo gamybos priemonių kapitalo, ir tai, kas atstovaujama vad. kintamojo arba apyvartos kapitalo. Tačiau ir čia nors ir ne esminis, bet kiekybinis skirtumas tarp žemės ūkio ir pramonės kintamojo ir nekintamojo kapitalo yra toks didelis, kad tikrenybėje net ir panašumas išnyksta. Pav., tam tikrose fiziškai geografinėse bei klimatinėse sąlygose tam tikras dirbamos žemės plotas yra reikalingas visai aiškiai aprėžto kiekio ne tik gyvojo ir negyvojo inventoriaus, bet ir darbo jėgų, sėklos bei trąšų, t. y. jau grynai kintamojo kapitalo kategorijos priklausančių gamybos priemonių; ir pasėjimas tame pačiame plote dvigubo kiekio sėklos arba dvigubas tam tikrais atvejais įtręšimas, dvigubo kiekio darbininkų pastatymas ar kt. to paties augalo derliaus gali ne padidinti, o net sumažinti (mažėjančio žemės našumo dėsnis). Visai kitaip pramonės įmonėj. Čia tie patys pastatai ir inventorius gali būti naudojami gamybai ir 4 arba 8 val. darbo dienai, ir 16 arba 24 val. per parą; bet jeigu per 8 val. tuose pačiuose pastatuose su tam tikru kiekiu inventoriaus bei darbininkų pagaminama, sakysim, 1.000 vienetų, tat per 16 val. tuose pačiuose pastatuose su tuo pačiu inventorium bus galima pagaminti jau 2.000 vienetų, — tik reikės dvigubo kiekio žaliavos ir antros atmainos darbininkų; o per 24 val. bus galima pagaminti net 3.000 vienetų, bet reikės jau trigubo kiekio žaliavos ir trečios atmainos darbininkų.

Iš to seka, kad žemės ūkyje duotose sąlygose (tos pačios sistemos ūkyje), beveik visos gamybos priemonės, su darbo jėgomis imtinai, organiškai yra susijusios su nekintamojo kapitalo dydžiu ir tuo būdu įgyja taip pat savo rūšies nekinta-

mumo ypatybių. Tuo tarpu pramonėje tikrai pastovaus arba nekintamo kapitalo kategorijos priklauso tik pastatai bei inventorius, o darbo jėgos ir žaliava yra reikalinga, — kol nėra pasiektas gamybos maksimumas (optimumas) — proporcionališkai gamybos kiekiui, o ne sulig nekintamuoju kapitalu.

Čia ir tenka ieškoti kriterijaus pramonės gamybos priemonių statistikos klasifikacijai. Visų pirma galima skirti a) nekintamąjį ir b) kintamąjį (apyvartos) kapitalą atstovaujančias gamybos priemones. Pirmosios kategorijos priklausys įmonių pastatai su atitinkamu ar eksploatacijai reikalingu žemės plotu bei inventorium (mašinos etc.), o antrosios — darbo jėgos ir žaliava.

Tačiau šis socialekonominės teorijos atžvilgiu visai tikslingas pramonės gamybos priemonių paskirstymas statistinės metodologijos bei statistinės technikos atžvilgiu sunkiai įgyvendinamas.

Visų pirma, tenka turėti galvoje, kad jeigu jau žemės ūkio gamybos priemonių statistikai reikalingoji medžiaga yra, apskritai imant, tikslingiausia rinkti visuotinio surašymo keliu, tai juo sunkiau kitu metodu gauti medžiagą pramonės gamybos priemonių statistikai: nes čia individualiniai kiekvienos įmonės skirtumai daug didesni, taigi reprezentacinis metodas pritaikinti sunkiau. Visuotinio stebėjimo keliu renkant statistikos medžiagą pramonės gamybos priemonių statistikai, kaip ir žemės ūkyje, tenka vieną kurią priemonę pasirinkti pagrindiniu skaitomuoju ir surašomuoju vienetu, o kitas — padaryti jau tik skaitomomis žymėmis.

Ir be platesnių aiškinimų kiekvienam suprantama, kad kaip žemės ūkyj, taip ir pramonėj del pagrindinio skaitomojo vieneto statistikai atsižvelgiami tegali būti tik du principai: formališkai juridinis ir techniškai ekonominis. Bet vienu ar kitu principu skaitomąjį vienetą tiksliai ir griežtai aprėžti, pav., atskirti skaitomąsias žymes sulig jų kintamumo ar nekintamumo pažymiais, bus beveik neįmanoma, nors socialekonominės teorijos ir privatinio ūkio praktikos reikalų atžvilgiu būtų tai labai svarbu ir naudinga.

Berods, verslamonės turimoji arba įmonėj esamoji žaliava etc., lygiai kaip darbo jėgos, gali būti atskirai tam tikrais pažymiais toj įmonėj sužymėtos. Bet pramonės gamybos prie-

monių statistika — yra stovio statistika, kur visa turi būti žymima k r i t i š k a m m o m e n t u i. Kritiškojo momento parinkimas pareina nuo surašymo organizatorių noro, taigi jis gali būti pritaikintas ir minimumo ir maksimumo tų priemonių naudojimo momentui. Bet momentas pasilieka momentu ir negali tęstis 24 valandas. O mes jau matėme, kad pramonės gamybos priemonių atstovaujamo kapitalo kintamumo charakteringos ypatybės tegali pasireikšti tik tuomet, jei stebėjimas eina ilgesnį laiką, o ne vieną akimirką (momentą): nes pramonės įmonė, kurioj būtų dirbama tik 1 val. per visą parą, yra reikalinga dirbimo momentui tiek pat darbo jėgų bei apdirbamosios žaliavos, kaip ir įmonė, dirbanti be pertraukos 24 val.

Tuo būdu statistinės metodologijos bei technikos sumetimais bent renkant statistikos medžiagą tenka atsisakyti nuo griežto skyrimo pramonės gamybos priemonių sulig kapitalo kintamumu, o, kaip ir žemės ūkyj, laikytis daugiau objektyvinių ir aiškiai matomų pažymių, kuriuos tenka stebėti ir žymėti sulig tuo, kiek tas stebėjimas ir žymėjimas vienu laiku yra įmanomas.

3.

Skaitomasis ir surašomasis vienetas pramonės statistikoj.

Pagrindiniu skaitomuoju vienetu, darant bendrą pramonės gamybos priemonių surašymą, galima, o kai kuriais sumetimais net ir tikslinga, būtų imti juridiškai ekonominį vienetą — verslamonę. Daugeliu atvejų, gal būt, šis vienetas atitiks ir techniškai ekonominį vienetą — įmonę. Tačiau pramonėj dar daugiau kaip žemės ūkyj bus tokių atsitikimų, kai juridiškai formaliniu principu pagrįstas skaitomasis vienetas bus statistiniam stebėjimui neprieinamas ar bent tiksliai neapibrėžiamas ir del to negalės būti surašomuoju vienetu. Pavyzdžiui galima imti kuriais nors pagrindais organizuotą kapitalų verslamonę (akcinę ar kt.), kuri, gali būt, turi visą eilę įvairiausios rūšies įmonių visai skirtinguose rajonuose ir net kraštuose, k. a.: vienoj vietoj laiko fabriką, kitoj — bravorą, trečioj (arba ir toj pačioj) malūną, gal dar kur nors žemės ūkio įmonę, prekybos ar kredito įstaigą ir t. t. Moderniškos kapitalistinės verslamonės kaip tik dažnai ir stengiasi savo

veikimo ribas įvairiomis kryptimis plėsti. O tiek išplėstos verslamonės gamybos priemonių surašymas pramonės statistikai bus arba neįmanomas, arba visai be prasmės, — kadangi gamybos priemonės čia bus surašytos su kitų ūkio šakų gamybos pramonėmis ir nieko neduos pramonės gamybos priemonių statistikai.

Socialekonominės teorijos atžvilgiu verslamonė taip pat nėra charakteringa socialekonominės santvarkos žymė. Socialekonomikos mokslui ir politikai yra svarbu ir būtų labai naudinga turėti tikslių statistikos duomenų, kurie rodytų kapitalų pasiskirstymą bei jų akumuliaciją — tik ne formališkai juridiniais (ir del to daugiau ar mažiau dirbtiniais) pažymiais, o faktiškai realiniais, t. y. sulig tuo, k a s būtent tais kapitalais d i s p o n u o j a, k a m eina iš jų pelnas ir t. t. Akcinė bendrovė ar kitos kurios juridinės formos verslamonė čia mums nieko nepasako, nes visai dar nežinia, kiek kas akcijų turi ar gali turėti, — juo labiau, kad tas pats kapitalistas gali turėti (o dažnai ir turi) absoliutinę daugumą akcijų visoj eilėj akcinių bendrovių; be to, jis gali turėti dar ir savo vardu visą eilę privatinių pramonės, žemės ūkio ar kt. įmonių, kurios su vienos ar kitos rūšies bendrovine verslamone nieko bendra neturi.

Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad tiek statistinės metodologijos bei technikos, tiek socialekonominės teorijos atžvilgiais pramonės gamybos priemonių surašymui skaitomuoju vienetu imti verslamonę visai nėra jokios prasmės, ir kad telieka tiktai techniškai ekonominis vienetas — įmonė.

Nusistačius skaitomuoju vienetu imti įmonę, vis delto dar lieka visa eilė gvildentinų ir spręstinų klausimų. Nes ir įmonės sąvoką galima aprėžti siauriau arba plačiau. Įmone galima laikyti ir tik tam tikro arba aiškiai aprėžto pramoninės gamybos proceso arba techniininikinio darbo vietą, — ir visą vad. įstaigą, kuri, gali būt, aptarnauja ir kitokio gamybinio proceso darbo savarankiškas dalis. Pavyzdžiui, nuėję į mūsų „Maistą“ rasime keletą patalpų ir visą eilę skirtingų pramonės gamybos procesų: čia ir skerdykla su šaldykla bei rūkykla, ir ledų gamykla, ir konservams skardos dėžučių dirbtuvė su savo mašinomis ir aparatais, ir, pagaliau, visai atskirose patalpose elektros stotis, — neskaitant įmonės organizatoriškai komercinės kontoros. Jei griežtai laikytis pramoninės gamybos

technikinio darbo proceso pažymių, tai „Maistui“ turėtų būti surašyti bent keturi surašomieji laikštai (skerdykla, ledų gamykla, skardos dėžučių dirbtuvė ir elektros stotis), ir tuo pačiu padaryti keturi skaitomieji vienetai (neskaitant „Maisto“ krautuvių, kurios priklauso tos pačios „Maisto“ verslamonės, bet yra visai ne pramonės įmonės, o paprastos prekybos įstaigos). Toksai suskirstymas sulig gaminių rūšimi ar darbo technika galėtų būti naudingas ir tolimesniems tyrinėjimas, nes jis įgalintų visai tiksliai klasifikuoti pramonės gamybą sulig dirbiniais arba darbo procesu. Tačiau mes žinome, kad gyvenime „Maistas“ visų yra laikomas viena įmone, ir niekam į galvą neateina „Maiste“ užsisakyti skardos dėžučių arba elektros energijos.

Ši pastaroji aplinkybė gali ir privalo būti rodikliu ir pramonės gamybos priemonių statistikai. Jei pramonės gamybos priemonių statistikoj pagrindiniu skaitomuoju vienetu imama įmonė, tai ji aprėžiama turi būti ne kokiu atskiru pramoninės gamybos darbo procesu, naudojama medžiaga ar dirbinių rūšimi, o jos techniškai ūkine (įmonine) organizacija su atskirų dalių vidaus priklausomybe bei išorės santykiavimais.

Pramonės gamybos priemonių statistikoj įmonė visų pirma turi turėti tam tikrą v i e t ą arba plotą, kur gaminama ir darbo procese atskirų gamybos priemonių (žaliava, įrankiai arba mašinos, darbas arba varomoji jėga) naudojimas tvarkomas bei prižiūrimas. Tuo būdu pramonės įmonės sąvoka aprėžiama tais pačiais (arba panašiais) pažymiais, kaip ir žemės ūkio įmonės sąvoka. O kokia žaliava vartojama, arba kurios rūšies dirbiniai gaminami, kaip sutvarkytas patsai darbo procesas — tai vis jau pažymiai, kurie gali charakterizuoti įmonės lytį arba nulemti jos priklausomybę pramonės įmonių klasifikacijoj, bet ne pačios įmonės (arba įmonių statistikai skaitomojo vieneto) esmę. Tik tais atvejais, kai toj pačioj vietoj ir tomis pačiomis gamybos priemonėmis eina visai skirtingi ne tik gamybos procesai, bet ir jų gaviniai (dirbiniai) visai savarankiškai ir nepriklausomai rinkon patenka, — tada tenka atskirai ištirti ir nuspręst, ar tai bus vienas skaitomasis vienetas, ar gal daugiau kaip vienas. Mūsų sąlygoms atitinkamu pavyzdžiu gali būti malūnas ir lentpiūvė, kuri ne tik toj pačioj vietoj to paties savininko ar vedėjo prižiūrima, bet ir

kitos gamybos priemonės bendrai naudojamos (patalpos, varomoji energija ir t. t.); tačiau čia ne tik darbo procesas, žaliava ir dirbiniai visai skirtingi, bet ir iš viso jie savo tarpe nieko bendra neturi nei įmonės gamybos procese, nei rinkoje (miltai eina sau, lentos sau ir t. t.). Tokiais ar panašiais atsitikimais malūną ir lentpiūvę ar kt. tenka laikyti atskirais skaitomaisiais vienetais (įmonėmis), nežiūrint į tai, kad gamybos priemonių dalis ir vadovybė bei priežiūra būtų bendra.

Lietuvos Centralinis Statistikos Biuras pramonės statistikai duomenis reikalauja patiekti „iš kiekvienos įmonės, kuri ima atskirą verslo liudijimą. Tad, jei įmonė kombinuota (pavyzdžiui, malūnas su lentpiūve), tai turi būti paduota tiek pareiškimų, kiek yra atskirų šakų, kurioms imami atskiri verslo liudijimai".

Taigi skaitomasis vienetas galutinai nustatomas sulig juridine įmonės sąvoka. Šiuo atžvilgiu Lietuvoj galioja prieškarinės Rusijos įstatymų rinkinio V tomo nuostatai, kur pasakyta, kad verslo liudymai turi būti imami kiekvienai atskirai pramonės (ir prekybos) įmonei, o „atskira pramonės įmone (fabrika, pramoninės ar amatinės gamybos dirbtuvė ir t. t.) laikoma viena arba keletas dengtų arba atvirų patalpų, kurios stovi viename fabriko arba dirbtuvių rajone ir yra betarpiškai susijusios sulig savo gamybos. Tuo atveju, kai fabrikas ar dirbtuvės išnuomotos dalimis atskiriems asmenims, kiekviena dalis laikoma atskira pramonės įmone"[1].

Negalima pasakyti, kad šis mokesčių reikalui pritaikintas įmonės sąvokos aprėžimas pilnai atitiktų anksčiau minėtus socialekonominės statistikos reikalavimus. Svarbiausias šio aprėžimo trūkumas yra tas, kad tas pats fabrikas arba dirbtuvė vienu atveju (kai prižiūrimas vieno juridinio asmens) turi būti laikoma vienu skaitomuoju vienetu, o kitu atveju (kai atskiros dalys nuomojamos kelių asmenų) — jau keliais skaitomais vienetais, — nežiūrint į tai, kad tos dalys po senovei yra susijusios ir techniškai gamybinė organizacija visai nepakeista.

---

[1] *Svod Zakonov*, V, Ustav o priamych nalogach, §§ 409 ir 412.

4.

Skaitomosios bei surašomosios žymės.

Skaitomosios bei surašomosios įmonių žymės visų pirma turi parodyti pramonės gamybos priemones įmonėje ir jų charakteringas ypatybes. Surašomųjų žymių skaičius gali būti mažesnis ir didesnis, tačiau ir čia reikia visuomet galvoje turėti pagrindiniai statististikos teorijos ir apdirbimo technikos reikalavimai (surašyti tik tai, kas yra charakteringa, ir iš anksto atsisakyti nuo surašymo tokių žymių ar pažymių, kurios negali būti aiškiai ir tiksliai aprėžiamos nei nustatomos).

Pramonės įmonės charakteringas ypatybes sudaro (arba sudaryti gali):

1. Nekintamasis (investacinis) kapitalas į: a) žemę, jei įmonės gamyba yra žaliavos tiekiamoji, b) patalpas, c) mašinas bei kitą inventorių.

1. Kintamasis (apyvartos) kapitalas pasireiškia: a) žaliavos kiekiuose, b) medžiagoj, skaitomąją dieną esančioj darbo procese ir c) iš gamybos proceso išėjusiuose fabrikatuose.

3. Darbo jėgos: a) darbininkų, b) mechaninės energijos variklių ir c) atskirais atvejais gyvulių.

Jau ši paprasčiausia pramonės gamybos priemonių klasifikacija rodo, kad visų jų surašymas charakteringais pažymiais turi susidurt su didelėmis, jei iš viso dar nugalimomis, sunkenybėmis.

Visų pirma imkime žemės plotą. Žemės ūkio gamyboj plotas yra pati charakteringoji žymė, o apie pramonės įmonę didesnis ar mažesnis plotas visai nieko nepasako. Net ir toms pramonės įmonėms, kurių gamyba yra žaliavą tiekiamoji (kasyklos, plytinės ir kt.) svarbos turi ne žemės plotas, o joj esamos medžiagos kiekis. Iš to seka, kad investuotas į žemę kapitalas vienu atveju gali priklausyti pastovaus kapitalo kategorijos, o kitu — kintamojo, jei žemės plotas įsigijamas tik žaliavai gauti (pav. kasykla, durpynas). O čia jau aplinkybė, kuri „žemę“ daro visai necharakteringu (nes aiškiai neaprėžtu) įmonės pažymiu.

Patalpos apie pramonės įmonės charakterį taip pat nieko aiškaus nepasako: menkos vertės ir palyginti mažose patalpose gali eiti labai plačiu mastu pramoninė gamyba (ypač

žaliavos tiekiamojoj pramonėj), k. a. anglies bei durpių kasyklose, plytinėse ir kt, ir atvirkščiai; be to, objektyviniais sulig medžiagos, talpumo, patvarumo ir kt. realiniais pažymiais pramonės įmonių patalpų statistinis stebėjimas (surašymas ir medžiagos apdirbimas) sudarytų tiesiog nenugalimų statistiškai techninininio pobūdžio sunkenybių.

Inventorius del jų nepaprasto įvairumo (mašinos, aparatai, varikliai ir kt.) taip pat beveik neįmanoma nei surašinėti vienodos reikšmės objektyviškai realinėmis žymėmis, nei surašytoji medžiaga kuriais nors charakteringais pažymiais (pav. sulig tipu, forma ir kt.) sugrupuoti.

Žaliavos, pusiau fabrikatų arba fabrikatų tikslingas statistinis stebėjimas rūšies ir kiekio pažymiais tuo pačiu pavyzdžiu kaip žemės ūkyje čia taip pat neįmanomas ne tik del nepaprastai didelės daugybės įvairiausių pramonėj vartojamų medžiagų rūšių ir typų, bet ir del mastų arba saikų reikšmės nevienodumo (I tona geležies rūdos sudaro visai kitos reikšmės gerybinę vertybę, kaip I tona plieno arba vario; I tona anglies reiškia ką kita, kaip I tona malkų, ir t. t.).

Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad surašinėjant pramonės gamybos priemones iš anksto tenka atsisakyti nuo detališko visų tų priemonių surašymo sulig medžiagos rūšimi ar kiekybe, o tenkintis tik vienos ar kitos rūšies gamybos priemonių vertės žymėjimu; medžiagos gi rūšis ir kiekybę galima stebėti ir žymėti tik pagrindinėms šakoms ir svarbesnėms įmonėms.

Atitinkama surašomojo lakšto dalis turi būti sukomponuota taip, kad būtų galima gauti duomenis apie bendrąją įmonės vertę surašymo metu nepriklausomai nuo laikinai įdėtų kapitalų į žaliavos bei kuro atsargas ar įmonėj esančius fabrikatus. Šiuo atveju mūsų C. St. Biuro formuluotas 6-sis klausimas („koks kapitalas įdėtas į įmonę") yra perdaug neaiškus ir netikslus, nes be tolimesnių paaiškinimų (o jų prie surašomojo lakšto visai ir nėra) nežinoma, ar norima gauti duomenys, kurie apimtų „įdėtą kapitalą" į žemę, trobesius, mašinas ir kitą inventorių, taip pat į žaliavos bei kuro atsargas, medžiagų apdirbimo procese ir fabrikatus, — ar tik gry-

naĵį investacinį arba nekintamą kapitalą. Socialekonominės teorijos ir įmoninės kalkuliacijos atžvilgiu šios dvi kapitalų rūšys tiek yra skirtingos, kad jų maišymas niekuomet nepateisinamas.

Statistinės metodologijos bei surašymo technikos sumetimais investuotas (nekintamasis) kapitalas taip pat beveik visuomet galima apytikriai objektyviniais duomenimis nustatyti ir net pagrindinėmis žymėmis suskirstyti (žemės, trobėsių, mašinų ir kito inventoriaus vertė galima arba rinkos kainomis įvertinti arba dėti pagrindan faktinai užmokėtas kainas ir koreguoti atsižvelgiant amortizacijos ir kitų pakitimų). O iš to seka, kad darant pramonės gamybos priemonių surašymą didžiausia svarba tenka dėti kiek galint tikslesniam investuoto nekintamojo kapitalo ir jo sudėtinių dalių aprėžimui ir žymėjimui. O kai del kapitalų, įdėtų į žaliavos ir kt. atsargas arba fabrikatus, tai ir jo statistinis stebėjimas yra pageidaujamas. Tačiau nereikia užmiršti, kad tam tikru momentu esąs įmonėj žaliavos, kuro ar fabrikatų kiekis gali būti visai atsitiktinis (jei bus pataikyta surašyti ką tik po medžiagos gavimo, tat žaliavos kiekiai bus labai dideli, o kitu laiku gali būti visai maži; tas pats su fabrikatais ir kt.). O atsitiktiniai duomenys arba žymės negali būti dedamos statistinio stebėjimo pagrindan. Ypač yra labai rizikinga nuo asitiktinių aplinkybių pareinančius duomenis paskui jungti į klases arba grupes, kurios turėtų rodyti vienos ar kitos pramoninės gamybos šakos charakteringas ypatybes. Del to žaliavos, fabrikatų ir kt. kintamojo kapitalo rūšių statistinį surašymą drauge su įmonių surašymu tenka vertinti maždaug taip pat, kaip vertinamas, pav., derlių ar jų atsargos statistinis stebėjimas drauge su žemės ūkių surašymu, darant tą atsargą ūkį charakterizuojančiu pažymiu.

Iš kitų pažymių, kurie galėtų parodyti įmonės charakteringas žymes, pirmoj eilėj tenka statyti variklius ir darbo jėgas.

Variklių klasifikacija paprastai daroma sulig energiją tiekiamąja medžiaga (garo, žibalo, elektros, vandens ir kt. varomi varikliai), o jų pajėgumas — arklio jėgomis (HP arba PS). Jei praktikoj variklių pajėgumas ir kitokiais matais matuojamas (voltomis ar kt.), tai pervesti į arklio jėgas čia

jokių statistiškai technikinių sunkenybių nėra (arba jos lengvai nugalimos). Tačiau socialekonominė statistika susiduria su kitos rūšies nelengvai išsprendžiama problema.

Niekam ne paslaptis, kad mechaninių variklių jėga galų gale atstoja samdomų darbininkų jėgą. Prie lygių sąlygų veikiančioj įmonėj bus juo mažiau samdomų darbininkų, juo daugiau yra mechaninės jėgos variklių. Tačiau kai tam tikru momentu statistikos surašyme parodomas darbininkų kiekis paprastai atitinka faktiškai dirbančių darbininkų kiekį, tai tuo pačiu laiku įmonėj esančių variklių varomoji jėga gali būti viena, o jos naudojimas visai kitas. Iš praktikos yra žinoma, kad pramonės įmonėse esančių mechaninės jėgos variklių energijos optimumas visuomet būna žymiai didesnis už faktinąjį tos energijos naudojimą. Ir beveik nėra jokio bent kiek nusistovėjusio dėsnio, kuriuo einant būtų galima pasakyti, kad, pav., jei to ar kito variklio varomoji jėga siekia 100 HP, tai faktinai naudojama bus 60 ar 30, 50 HP. Prie tokių aplinkybių nieko daugiau nelieka, kaip žymėti įmonėj esančių variklių optimalinį jėgos kiekį, nors ir žinoma iš anksto, kad maksimalinio jėgos naudojimo įmonėj beveik niekuomet nebūna. Nes kitaip elgiantis (jei vienoj įmonėj naudojama 90% visos turimos variklių jėgos, kitoj gal 70%, o dar kitose 50%, 30% ar gal dar mažiau), — statistinė tokių duomenų vertė bendrose įmonių klasėse būtų labai problematiška; tikslingiau jau tokiais atvejais turėti duomenis tik apie optimalinę variklių jėgą. Faktinai naudojamos jėgos statistinis žymėjimas tegalėtų būti daromas tik papildomais klausimais, — jei yra pagrindo tikėtis, kad duomenis bus galima gauti bent apytikrius.

Kai del ž m o n i ų d a r b o j ė g ų statistinio žymėjimo, tai šis žymėjimas čia nesukelia jokių ypatingų ir tik pramonei charakteringų problemų. Tačiau tam tikram momentui parodytieji duomenys apie darbo jėgas gali būti klaidinantys, jei surašant nebūtų atkreipta pakankamo dėmesio į d a r b o l a i k o arba darbo dienos galimus ypatingumus.

Paprastai pramonės įmonėse yra vad. n o r m a l i n i s d a r b o l a i k a s, kuris statistikoj ir dedamas darbo jėgų skaičiavimo pagrindan. Kad vienose įmonėse darbo laikas, t. y. darbo diena yra viena ar dviem valandom ilgesnė, kaip kitose, tai toki skirtumai duomenų esmės iškreipti negali, ir atskiras

tokių variacijų statistinis stebėjimas nėra būtinas. Tačiau gali būti ir tokių įmonių, kurios dirba (dažniausia laikinai) dviem ar trim darbininkų pakaitom, — arba tokių, kurios gal dirba tik dvi ar tris dienas per savaitę. Čia jau gali būti didelis statistikos duomenų iškreipimas, jei tokių įmonių darbo jėgos būtų visai lygiomis traktuojamos su normališkai dirbančių įmonių darbo jėgomis. Tiek nesusipratimams išvengti, tiek bendrąjai pramonės būklei tiksliau nušviesti yra pageidaujama, kad darbo jėgos būtų suskirstytos ne tik paprastaisiais lyties, amžiaus ar verslinės padėties pažymiais, bet ir atskirai pažymėta, ar parodytasis darbo jėgų kiekis yra imtas normalinei darbo dienai, ar ne; pastaruoju atveju tenka atskirai pažymėti darbo jėgų kiekį, viršnorminėse pakaitose naudojamą.

5.

Pramonės įmonių pagrindinė klasifikacija.

Kiekviename statistikos stebėjime pagrindinės reikšmės turi surašomosios žymės, kurios įgalintų statistikos stebimuosius vienetus (šiuo atveju pirmoj eilėj pačias įmones) klasifikuoti, t. y. jungti į tokias grupes, kurios galėtų parodyti ir pramoninės gamybos charakterį. Nes iš duomenų apie investuotąjį kapitalą į trobesius, mašinas bei kitą inventorių, apie variklius ar darbo jėgas mes dar nieko nežinosime apie tai, kurios rūšies ar formos pramoninei gamybai visai tai skirta ar taikoma: ar toj įmonėj yra gaminamos mašinos, skarda, plytos, lentos — ar gal dešros, aliejus, audiniai ir t. t. O be paskirstymo arba klasifikacijos bent pagrindinėmis atskirų gamybos šakų žymėmis visa pramoninės gamybos priemonių statistika savo vertės nustotų.

Socialekonominės statistikos atžvilgiu yra svarbu, kad pramonės įmonių pagrindinės klasifikacijos žymės būtų tos pačios kaip yra priimta ir vartojama verslų statistikos klasifikacijoj: nes tik tomis pačiomis žymėmis suskirstyti duomenys gali duoti medžiagos, kuri įgalintų giliau įžvelgti tiek į verslo statistikos duomenis, tiek į pramonės statistiką. Taigi pirmutinis uždavinys nustatant pagrindinės klasifikacijos skaitomąsias

žymes — atsižvelgti praktikuojamos arba manomos praktikuoti verslų statistikos klasifikacijos.

Savaime suprantama, kad tokiu atveju ir visos teoretinio, metodologinio ir statistiškai technikinio pobūdžio problemos, sutinkamos verslų statistikos klasifikacijoj, turi kilti (taip pat būti panašiai sprendžiamos) ir pramonės įmonių statistikos klasifikacijoj. Tai gi atskirai apie tas problemas čia ir kalbėti netektų. Tačiau negalima nepabrėžti, kad tų pačių klasifikacijos problemų sprendimas pramonės įmonių statistikoj yra daug painesnis ir sunkesnis, kaip verslų statistikos klasifikacijoj.

Dalykas toks, kad patsai skaitomasis vienetas pramonės įmonių statistikoj (įmonė) yra daug sudėtingesnis, kaip verslų statistikoj (žmogus). Be to, skaitomųjų žymių ir pažymių, kurių reikia atsižvelgti klasifikuojant, pramonės įmonės turi taip pat daug daugiau ir sudėtingesnių, kaip verslo žmonės. Prie visa to prisideda dar pačių pramonės įmonių palyginamas negausumas, kuris negali būti paneigiamas nustatant pagrindinių pramonės įmonių klasių bei grupių ribas bei skaičių (iš didžiųjų skaičių dėsnio išeinantys reikalavimai).

Pati pagrindinė pramonės įmonių klasifikacijos schema gali būti sudaroma: a) sulig pramoninės gamybos darbo procesu (žaliavą tiekiamoji, apdirbamoji ir fabrikatus gaminamoji pramonė) arba b) sulig žaliavos ar gaminių medžiagos rūšimis. Praktikoj šiandien, tačiau, klasifikacijos pagrindan dėti gamybinio darbo proceso lytį būtų sunku, kadangi pramonėje vis daugiau ir daugiau įsigali įvairių darbo proceso lyčių jungimas vienoj įmonėj. Daug tikslingiau ir paprasčiau jau klasifikuoti medžiagos bei dirbinių rūšimis, k. a.:

I. Miško medžiagą apdirbamoji pramonė:
   a) lentpiūvės,
   b) baldų dirbtuvės.....
   c) faneros, popierio fabr.....
      ir t. t.

I. Maisto produktus gaminamoji pramonė....
   a) malūnai.....
   b) skerdyklos ir mėsos gamyklos.....

c) pieninės.....
d) aliejaus dirbtuvės.....
ir t. t.

III. Manufaktūros arba tekstilinė pramonė....
a) .....
b) .....
ir t. t.

IV. Geležies pramonė.
ir t. t.

Pramonės įmonių klasifikacija medžiagos bei dirbinių rūšimis tiekia dar ir to patogumo, kad taip suskirstyti duomenys galima visuomet panaudoti ir pramoninės gamybos statistikai arba pramoninės gamybos socialekonominės politikos klausimams.

Lietuvoj pramonės gamybos priemonių visuotinio surašymo ligi šiol nėra buvę. Centralinis Statistikos Biuras tačiau tokius duomenis renka kas metai per mokesčių inspektorius sulig žemiau pridedamo surašomojo lakšto.

Išpirkto verslo liudijimo.....rūšis.

Žiūrėti paaiškinimą kitoje pusėje.

Įduodamas, einant Finansų Ministerio įsakymu (Vyr. Žin. 175 Nr.), kiekvienai įmonei, imančiai atskirą verslo liudijimą.

CENTIALINIAM STATISTIKOS BIURUI
(per Mokesčių Inspektorių)

Pareiškimas.

Primokėta prie ..... ligi ..... verslo liudijimo rūšies.

1. *Įmonės pavadinimas* (malūnas, lentpiūvė, šaltkalvė ir t. t.) .....
.....
2. Įmonės adresas: apskritis....., miestas.....,
valsčius....., kaimas.....
3. Firmos vardas ir įmonės savininko pavardė.....
.....
4. Juridinė įmonės padėtis (individualinė nuosavybė, akc. b-vė ir t.t.).....
.....
5. Jei įmonė individualinė nuosavybė, tai nurodyti savininko tautybę
.....
6. Koks kapitalas įdėtas į įmonę .....

7. Ar veikė įmonė praėjusiais metais (taip, ne) .....

8. Kiek vidutiniškai dirba įmonėje žmonių 9. Kiek įmonė turi variklių.

Kategorijos	Vyr	Mot.	Viso
Nepilnamečių (iki 17 m.). . . .			
Suaugusių (17 ir daugiau metų).			
Iš viso .			
Tarnautojų . . .			
Šeimos narių. . .			

Variklių rūšis	Skaičius	Arklių jėga (HP) viso
A. Garo. . .		
B. Žibalo . .		
C. Elektros .		
D. Vand. turb.		
E. Kit. (kokių)		
Iš viso . .		

Už patiektas žinias atsakau (parašas) .....

Mokesčių Inspektoriaus patikrinta 19..... m. ..... m. ..... d.

.....

PAAIŠKINIMAS.

1. Daviniai turi būti duoti iš kiekvienos įmonės, kuri ima atskirą verslo liudijimą. Tad, jei įmonė kombinuota (pavyzdžiui, malūnas su lentpiūve), tai turi būti paduota tiek pareiškimų, kiek yra atskirų šakų, kurioms imami atskiri verslo liudijimai. Nurodant kombinuotoms įmonėms darbininkų skaičių, reikia nurodyti tik tie darbininkai, kurie dirba paprastai toje šakoje, apie kurią duodami daviniai. Panašiai nurodyti davinius ir apie variklius.
2. Daviniai turi būti parašyti aiškiai ir išskaitomai žodžiais arba skaičiais be jokių perbraukimų ir išbraukimų.
3. Jei del kurių priežasčių sunku būtų nurodyti, kiek paprastai, t. y. vidutiniškai per metus dirbo darbininkų, tai nurodyti, kiek dirbo gruodžio mėnesį.
4. Asmens, nepristačiusieji reikalaujamų žinių arba davusieji neteisingas žinias, traukiami tieson, einant Finansų Ministerio įsakymu 1924 metų lapkričio mėn. 29 d. (Vyr. Žin. 175 Nr.).

Iš pridedamo surašomojo lakšto ir paaiškinimų matyti, kad klausiama tik apie juridinę įmonės padėtį, įdėtąjį kapitalą, variklius ir apie „vidutiniškai dirbančius žmones“. Po to, kas anksčiau buvo pasakyta, nėra reikalo dar kartą aiškinti ar kritiškai surašomojo lakšto klausimus bei paaiškinimus vertinti; juo labiau, kad C. St. B. praktikuojamas statistikos duomenų rinkimas per mokesčių inspektorius jau savaime yra mažai tikslingas, nes iš anksto sudaro sąlygas sistematinio pobūdžio paklaidoms įsibrauti (duomenys apie investuotą kapitalą ir kt. bus mažinami iš mokesčių baimės).

B.

Pramonės gamybos statistika.

6.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Pramonės gamybos statistika turi tikslo parodyti ne tik šalies pramoninės gamybos vaizdą, bet ir konjunktūros kitėjimus. Deja, statistikos turimieji metodai ne visoms pramoninės gamybos šakoms vienodai pritaikomi.

Visų pirma tenka turėti galvoje palyginamą pramonės įmonių negausumą ir tuo pačiu laiku jų gaminių nepaprastą įvairumą. Moderniškoj pramonėj gamyba yra masinė, tačiau pačių įmonių yra palyginti nedaug, o jų gamyba labai įvairi. Iš to seka, kad pramonės gamybai rinkti duomenis reprezentaciniu metodu, kaip žemės ūkio gamyboj, nėra tinkamų sąlygų, kadangi didžiųjų skaičių dėsnio veikimas čia ne visuomet gali tinkamai pasireikšti.

Bet tas pats gaminių įvairumas ir palyginamas įmonių negausumas sudaro nemažų sunkumų ir visuotinio stebėjimo metodui. Visų pirma, nėra jokios galimybės realiniais pažymiais sužymėtus pramoninės gamybos duomenis sumuoti, kadangi vienų pramonės įmonių dirbiniai matuojami svorio kiekiais (tonomis, kilogramais), kitų — tūrio (litrais ar kt.), dar kitų — ploto (metrais ir kt.). Berods, ši sunkenybė techniškai yra nugalima (viską galima matuoti svorio matais). Tačiau palieka nenugalėti dirbinių kokybės skirtumai. Ne tik skirtingos vertės bus, pav., 1 kg. lentų, plytų, cukraus ir spirito, bet visai skirtingos gerybinės vertės bus tas pats kilogramas arba metras medvilninio, lininio, vilnonio ir šilkinio audinio, kitokią gerybinę vertę sudarys 1 kg. vad. amerikoniškų arba prancūziškų spynų arba raktų, o kitokią — paprastųjų, ir t. t. O panorėt surašyt visus pramonės dirbinius arba fabrikatus, gaminamus visose pramonės įmonėse, atskirais jų rūšies pažymiais, — tai tiesiog neįmanomas darbas.

Bet šios sunkenybės dar yra nugalimos atsisakant nuo smulkaus dirbinių rūšių ir jų kiekio žymėjimo, o žymint tik jų gerybinę vertę panašiu būdu, kaip buvo sakyta del pramonės gamybos priemonių surašymo. Tačiau pramonės gamybos sta-

tistikoj daug sunkiau nugalėti keleriopo skaičiavimo pavojų. Štai imkime paprasčiausią elektros gamyklą, kūrenamą durpėmis. Viena įmonė parodys savo durpių gamybos kiekį, kita — pagamintos elektros energijos kiekį. Tačiau jei duomenys patiekiami bent kiek ilgesniam periodui (keliems mėnesiams, metams), tat lengvai gali atsitikti, kad tos pačios durpės, kurių gamyba jau statistikos reikalui sužymėta, bus antru kartu priskaitytos elektros energijos kiekyj. Taip pat duonos kepyklų gamybos statistikoj gali būti parodyta tų pačių gerybių (miltų) vertė, kuri tam pačiam periodui buvo parodyta ir malūnų gamybos statistikoj. O jeigu veiks šalimais, kaip atskiros įmonės, geležies liejykla ir mašinų fabrikas, kuris naudoja liejykloj pagamintus geležies lydinius, tai ta pati geležis bus parodyta ir geležies liejyklos gamybos duomenyse, ir mašinų fabrike. Panašiai atsitiks popieriaus fabrike, naudojančiam kitos įmonės pagamintą celulozą, ir t. t.

Tuo būdu p r a m o n ė s g a m y b a yra reikalinga griežto skyrimo vad. b r u t t o ir n e t t o gamybos visoms medžiagos apdirbamosios ir fabrikatus gaminamosios pramonės šakoms. Berods, ir žemės ūkio gamybos statistikoj bendruose derliaus duomenyse paprastai būna ir anksčiau investuotos materialinės gerybės, k. a. sėkla, trąšos, gyvuliams pašaras. Tačiau šios rūšies materialinių investacijų tenka palyginti nedaug, be to, jos lengva visuomet išskirti, nes periodai, kuriems derlių statistika daroma, yra toki, kad tos pačios gerybės keliose įmonėse gamybai vartojimas visai neįmanomas. Tam tikras sėklinių grūdų kiekis gali būti panaudotas tik vieną kartą per metus ir tik vieno ūkininko; tas pats ir su trąšomis. Tuo tarpu pramonės gamyboj vienoj įmonėj nulietas metalo lydinys net tą patį mėnesį kitos įmonės gali būti perdirbtas į vielą ar skardą, trečioj įmonėj sunaudotas kokioms spyruoklėms ar mašinų dalims ir t. t. Tas pats tekstilinėj arba manufaktūros pramonėj ir kt.

Bet sunkenybės su tuo dar nepasibaigia. Statistika, kaip žinoma, privalo vaizduoti homonenės arba vienalytės masės pažymius. Šiuo atžvilgiu nebūtų didelės bėdos, jei visose pramonės šakose bei įmonėse tos pačios pagrindinės medžiagos naudojimas tuo pačiu surašomuoju periodu būtų taip pat vienodas. Bet taip nėra. Pav., medžiagą tiekiamojoj pramonėj

gana dažnai parodyta bendroji (brutto) gamyba bus drauge ir netto gamyba. Kitose pramoninės gamybos šakose, kur darbo procesas trunka ilgesnį laiką, ilgesniems surašomiems periodams (pav., metams) jau daugiau bus visokios medžiagos, kuri kitose įmonėse tą patį surašomąjį periodą buvo apdirbama arba pagaminta. O juo dažniau ir daugiau bus medžiagų, iš kitų įmonių tą patį skaitomąjį periodą gautų tose įmonėse, kur darbo procesas trumpas. Iš to seka, kad norint pramoninės gamybos statistikos duomenis sumuoti, būtinai reikalinga kiekvienai gamybos šakai ir įmonei netto ir brutto gamybą surašyti (arba nustatyti) atskirai.

7.

Medžiagos rinkimo metodai.

Medžiagos rinkimo metodai atskiroms pramoninės gamybos šakoms bus taip pat nevienodi. Apskritai imant, kiekviena moderniška pramonės įmonė savo gamybą registruoja. Tačiau registracija eina gaminių rūšimis. O mes jau matėme, kad statistikos reikalui smulki ir detališka visų pramoninės gamybos dirbinių registracija sulig rūšies bei formos ne visuomet reikalinga. Del to paprastai pilnas ir sistematinis pramoninės gamybos statistikai duomenų žymėjimas tedaromas tik masinės gamybos svarbesniems dirbiniams, kur nėra labai didelio dirbinių įvairumo (pav., pas mus Lietuvoje akcizuojamų prekių gamyboj, kur skaitomieji vienetai ir pažymiai aiškiai aprėžti ir negausingi). Amerikos J. V. per visuotinius periodinius pramoninės gamybos surašymus surašinėjama tik pagrindinių pramonės šakų ir stambesniųjų įmonių gamyba, o antraeilės šakos ir smulkesnės įmonės paliekamos visai nesurašinėtos. Panašiai elgiamasi ir kituose kraštuose.

Lietuvos Centralinis Statistikos Biuras duomenis apie pramonės gamybą kai kurioms gamybos šakoms (elektros, mašinų gamybai) renka betarpiškai, o kitoms — per darbo inspektorius. Surašomuose lakštuose reikalaujama ne vėliau kaip kovo 31 d. patiekti žinių apie įmonės gamybą, suvartotą kurą ir sumokėtas algas per praeitus ištisus metus. Atitinkama surašomojo lakšto dalis,

kur reikalaujama duomenų apie praėjusių metų gamybą ir suvartotą kurą, atrodo šitaip:

1. 1930 m. pagamintos prekės.

Prekių pavadinimas	Kiekybė	Parduodamoji vertybė lt.
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
Iš viso .	.....	.....
Už perdirbimą užsakytojų medžiagos ir atliktus jiems remonto darbus gauta		.....

Ten pat yra ir paaiškinimai, kur pasakyta, jog reikia:

„Nurodyti atskirai visų svarbesnių 1930 metais pagamintų prekių kiekybė ir vertybė, o antraeilius gaminius tik išskaičiuoti paeiliui ir nurodyti jų bendra vertybė. Įmonės gamyba laikoma pagamintieji ir baigtieji gaminti tais metais dirbiniai. Kiekybė žymėti atitinkamais metais, kaip prekės parduodamos: kilogramais, štukomis ir t. t., pažymint kartu ir vartojamą matą. Vertybė žymėti fabriko pardavimo kainomis be pristatymo išlaidų, jei jos į prekių kainą neįskaitytos ir su jomis, jei pristatymas į prekių kainą įskaitytas".

Toki duomenys, be abejo, tegali parodyti tik b r u t t o gamybą. Tačiau elektros gamykloms nesunku nustatyti ir netto gamybą, nes tuose pačiuose surašomuose lakštuose būna surašomi duomenys apie suvartoto kuro kiekį bei vertę (kuras taip pat skirstomas atskiromis rūšimis — iš viso aštuoniais pažymiais). Kitoms pramonės gamybos šakoms, kur kuras tesudaro tik vieną ir toli gražu ne didžiausią materialinių gamybos kaštų dalį, netto gamybos nustatymas iš taip renkamų duomenų neįmanomas. Taip pat ligi 1931 m. Centralinis Statistikos Biuras savo betarpiškai renkamų duomenų apie atskirų

pramonės dirbinių rūšis ir kiekybę nebuvo paskelbęs. Paskelbtų duomenų apie Lietuvos pramonės gamybą ligi 1931 m. tebuvo tik Centr. Stat. Biuro leidinyje pavadintam „Lietuvos ūkis ir rinka“, tačiau tenai tėra parodyta tik atskirų dirbinių vertė. Išimtį sudaro akcizuojamų prekių gamyba, kur mėnesiniai duomenys sistematiškai skelbiami C. St. B. leidžiamuose „Statistikos Biuleteniuose“. Šie duomenys renkami ne Centralinio Statistikos Biuro betarpiškai, o Mokesčių Departamento tiksliai registruojama, kiek kurį mėnesį atitinkamos pramonės įmonės sumokėjo akcizo mokesčio. O kadangi akcizo mokestis mokamas nuo kiekio, tai tuo pačiu gaunami duomenys ir apie gaminių kiekį. Tačiau reikia turėti galvoje, kad akcizo mokestis vienos rūšies dirbiniams mokamas tuo metu, kai tie dirbiniai eina rinkos apyvarton (pav., degtukams, tabokai), o kitiems dar esant gamybos procese (pav., alui nuo misos). Taigi Mokesčių Departamento surinktieji duomenys iš tikrųjų rodo ne faktinąją vienos ar kitos akcizuojamos prekės tam tikro periodo gamybą, o vienoms prekėms pagamintų prekių kiekius, leidžiamus vidaus rinkos apyvarton, o kitoms — atitinkamą periodą tam tikrame gamybos procese buvusius kiekius. Be to, dirbiniai, kurie skiriami eksportui, neakcizuojami, taigi ir duomenų apie tai Mokesčių Departamentas drauge su kitais duomenimis nepatiekia.

Iš to seka, kad „Statistikos Biuleteniuose“ ir „Statistikos Metraščiuose“ skelbiamieji duomenys apie akcizuojamų prekių gamybą iš tikrųjų teparodo tik atitinkamam periodui akcizuotųjų prekių kiekį, ir šis kiekis vienoms prekėms atitinka faktiškai vidaus rinkon leidžiamų prekių kiekį, nepriklausomai nuo kiekio tuo pačiu metu faktinai pagaminto, o kitoms prekėms santykiuoja tiksliai tik su pusiau žaliavos (misos) gamyba, kurios kiekis atitinka tik vėliau gaunamo dirbinio teoretinį kiekį (kuris, berods, paprastai atitinka ir faktinąjį kiekį). Taip pat visi šie duomenys suprantami brutto gamybai. Tik 1929—30 m. „Statistikos metraštyje“, kuris pasirodė 1931 m. gale, jau yra patiekti detališkesni duomenys ir apie kitų dirbinių gamybą.

Nežiūrint visų čia minėtų trukumų, akcizuojamų prekių ga-

mybos duomenys mūsų pramoninės gamybos statistikoj yra patikimiausi, — ypač jeigu imti ilgesniems surašymo periodams (metams). Dalykas toks, kad akcizuojamų prekių gamybos procesas nėra per daug ilgas, o laikymas didesnio pagamintų prekių kiekio įmonių sandėliuose taip pat nepraktikuojamas. Tuo būdu mokamas akcizo mokestis už tam tikrą gaminių kiekį neatitinka faktinąją to periodo gamybą tik formališkai paimties skaitomiems periodams, o ilgesniems periodams išsilygina. Taip pat mūsų akcizuojamos prekės bent ligi šiol beveik neeksportuojamos į užsienius (išskiriant nedidelius kiekius degtukų), taip kad ir čia didesnių spragų įvykti negali. Didžiausias mūsų akcizuojamų prekių gamybos statistikoj trukumas — kad patiekiami duomenys tik brutto gamybai. Bet šio trukumo neišvengia beveik visa fabrikatus gaminamosios pramonės statistika.

Be duomenų apie gamybą mūsų Centr. Statistikos Biuras tuose pačiuose surašomuose lakštuose renka duomenis taip pat apie suvartotą kurą bei šviesą (dirbtuvėse ir kontoroje kartu), be to dar klausiama: a) kiek viduti-niškai įmonėje dirbo žmonių ir b) kiek iš-mokėta algų. Pastarieji du klausimai priklauso jau ne pramoninės gamybos, o darbo statistikos. Jungti juos su pramoninės gamybos statistika būtų daugiau prasmės tuo atveju, jei būtų klausiama dar ir apie suvartotos žaliavos kiekius ir mašinų amortizaciją, nes tada būtų galima nustatyti grynąjį pramoninės gamybos pelną. Prie dabartinių aplinkybių darbo ir algų klausimai priklauso visai atskiros, su gamybos kiekiu betarpiškai nesurištos, kategorijos (nes gamybos kiekis gali pareiti daugiau nuo mašinų, kaip nuo samdomų darbininkų darbo), ir mes tų klausimų gvildenimą paliksime atitinkamam skyriui. Dėmesio tačiau verta antroji surašomojo lakšto klausimų serija apie suvartotą kurą ir šviesą. Tie klausimai suredaguoti šitaip (žiūr. lentelę *229* pusl.).

Taip smulkiai detalizuoti duomenys apie suvartotą kurą ir šviesą gali turėti didesnės reikšmės tik atskiroms įmonėms arba įstaigoms, kurios suinteresuotos atskirų kuriamosios medžiagos rūšių gamyba arba prekyba. Apdirbtų ir paskelbtų duomenų čia parodytais kuro bei šviesos pažymiais neteko matyti. Socialekonominės statistikos atžvilgiu taip detalizuo-

2. **Suvartotas 1930 m. kuras ir šviesa (dirbtuvėse ir kontoroje kartu).**

KURO RŪŠYS	Kiekybė	Vertybė Lt.
Malkos, kietmetrių	.....	.....
Akmens anglys, brikietai cnt. (50 kg.) .	.....	.....
Durpės (50 kg.)	.....	.....
Nafta „	.....	.....
Žibalas „	.....	.....
Benzinas „	.....	.....
Elektros energija KWh	.....	.....
Kitas kuras (nurodyti koks)	.....	.....
Iš viso . . .	.....	.....

tų duomenų apie kurą ir šviesą rinkimas tik tuo atveju pateisinamas, kai nesudaro perdidelio apsunkinimo pramoninės gamybos statistikai.

8.

Specialiniai klausimai, susiję su statybos statistika.

Prie pramoninės gamybos tenka skirti ir s t a t y b a, kuri tam tikrais atvejais gali būti vienu iš svarbiųjų tautos ūkio konjunktūros rodiklių. Tačiau statybos statistinis stebėjimas nėra galimas nei tais pačiais metodais, kaip paprastos pramoninės gamybos stebėjimas, nei tais pačiais pažymiais. Jau statybos proceso palyginamas ilgumas (tęsiasi mėnesius ir net keletą metų) verste verčia statybos statistinį stebėjimą skirti nuo kitų pramonės šakų statistinio stebėjimo.

L i e t u v o s Centralinis Statistikos Biuras statybos statistinį stebėjimą sistematiškai tepradėjo tik nuo 1932 m. Medžiagos rinkimas daromas surašomaisiais laikšais atskirai gy-

venamiesiems ir atskirai negyvenamiems trobesiams sodžiuose —per seniūnus, o miestuose—per savivaldybių organus. Skaitomasis vienetas — atskiras trobesys, jei jis skaitomojo periodo (metų) bėgyje buvo „pabaigtas arba baigiamas statyti". Prie surašomojo lakšto esantys paaiškinimai nustato „baigiamais statyti trobesius skaityti tuos, kurių išorinė statyba yra baigta, t. y. pastatyos jau sienos ir uždengtas stogas". Tie patys paaiškinimai taip pat nustato gyvenamųjų ir negyvenamųjų trobesių sąvokas. Ten sakoma:

„Gyvenamaisiais namais skaityti trobesius, kurie skiriami pavieniams asmenims ar šeimoms gyventi. Jei trobesys statytas gyvenimui, o pusiau naudojamas kitiems reikalams, priskirti prie gyvenamų".

„Negyvenamais trobesiais skaityti trobesius, kurie nėra skiriami pavieniams asmenims ar šeimoms gyventi. Jei trobesys statytas gyvenimui, o pusiau naudojamas kitiems reikalams, priskirti prie gyvenamų".

Negyvenamiems trobesiams surašomajame lakšte yra skiltis, kur turi būti įrašyta trobesio ūkinis pažymys. Šiam pažymiui nustatyti galioja šis paaiškinimas:

„Trečioj skiltyj reikia išvardinti trobesį, pav.: tvartas, klojimas, mokykla, pieninė ir t. t. Užpildant žinias apie tvartus, šioj skiltyj reikalinga dar pažymėti: gilus tvartas ar seklus tvartas".

Be trobesių ūkinio paskyrimo pažymių, taip pat surašomi sienų ir stogo pažymiai medžiagos rūšimis, trobesių kubatūra ir pastatymo vertė (sodžiuose pastatytiems trobesiams reikalaujama parodyti trobesio ilgis, plotis ir aukštis metrais, o kubatūros skiltį užpildo jau patsai C. St. B.).

Atitinkami paaiškinimai (instrukcija) nustato:

„a) mediniais skaityti trobesius, kurių išorinės sienos yra medinės.

b) mūriniais skaityti trobesius, kurių išorinės sienos pastatytos iš įvairių rūšių plytų, akmenų betono.

c) moliniais skaityti trobesius, kurių išorinės sienos pluktos iš molio.

d) maišytos medžiagos trobesiai bus tie, kurių išorinės sienos pastatytos dalinai iš medžiagos, nurodytos a punkte ir dalinai iš medžiagos, nurodytos b punkte.

Ketvirtoj skilty pažymėti, kokios medžiagos yra stogas: pav., čerpių (dokalkų), gontų (skindelių), šiaudų, skardos. Jei stogas yra nevienodos medžiagos, tai jis priskiriamas prie vienos ar prie kitos rūšies, žiūrint kuri medžiaga vyrauja. Lentelėmis (skiedromis) dengtus stogus priskirti prie gontais (skindeliais) dengtų stogų, o nendrėmis dengtus — prie šiaudinių.

Penktoj skilty parodyti trobesio ilgį, plotį ir aukštį metrais. Gyvenamų trobesių aukštį matuoti nuo pamato (fundamento) iki pastogės.

Šeštos skilties užpildyti nereikia.

Septintoj skilty pažymėti, kiek kainavo trobesio pastatymas, įkainuojant ir priskaitant taip pat ir medžiagos transporto (pristatymo) išlaidas ir trobesio savininko darbą bei savą medžiagą".

Apskritai imant paaiškinimai yra vienodi tiek sodžiaus, tiek miestų trobesiams, — išskiriant tačiau m o l i n i u s trobesius: sodžiuose moliniai trobesiai žymimi atskirai, o miestuose — instrukcija liepia „molio trobesius priskirti prie maišytos medžiagos trobesių".

Surašomųjų lakštų forma atrodo šitaip:

Žinios apie pastatytus trobesius 1931 m.

..... **apskr.** ..... **mieste**

N e g y v e n a m i e j i t r o b e s i a i.

(Surinktas žinias prisiųsti ne vėliau š. m. kovo mėn. 15 dienos).

Eilės Nr.	Trobesio savininko pavardė ir vardas	Gatvė ir Nr. kur trobesys pastatytas	Trobesio pavadinimas (išvardinti trobesį)	Trobesio sienų medžiaga: a) medinės, b) mūrinės, c) maišytos medžiagos	Dengtas: a) čerpėmis (dok.), b) gont. (skind.), c) skarda, d) kita medžiaga	Kubatūra (kub. metrais)	Kiek kainavo statyba (litais)
1	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
2	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
3	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
4	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
5	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
6	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

Žinios apie pastatytus trobesius 1931 m.

..... **apskr.** ..... **mieste**

G y v e n a m i e j i t r o b e s i a i.

(Surinktas žinias prisiųsti ne vėliau š. m. kovo mėn. 15 dienos).

Eilės Nr.	Trobesio savininko pavardė ir vardas	Vietos pavadinim., kur trobesys pastatytas (jei miestely, tai pažymėti gatvę ir Nr.)	Trobesio sienų medžiaga a) medinės, b) mūrinės, c) molio, d) maišytos medžiag.	Dengtas: a) čerpėmis (dok.), b) gont. (skind.), c) šiaudais d) skarda	Trobesio Ilgis	Trobesio Plotis	Trobesio Aukštis	Metrais	Kubatūra (šios skiltiės užpildyti nereikia)	Kiek kainavo trobesio pastatymas (litais)
1	.....	.....	.....	.....					.....	.....
2	.....	.....	.....	.....					.....	.....
3	.....	.....	.....	.....					.....	.....
4	.....	.....	.....	.....					.....	.....
5	.....	.....	.....	.....					.....	.....

Paaiškinimai.

1. Pagal šį planą-formuliarą žinias renka miestai, nurodyti vietos savivaldybių įstatymo 161 paragr. ir tik miesto ribose.
2. Žinias rinkti ne tik apie pastatytus privatiškus trobesius, bet ir apie valstybės ir savivaldybių, išskyrus Krašto apsaugos ir Susisiekimo ministerijų statybą.
3. Žinias rinkti tik apie pabaigtus ir baigiamus statyti trobesius. Baigiamais statyti trobesius skaityti tuos, kurių išorinė statyba yra baigta: pastatytos jau sienos ir uždengtas stogas.
4. Negyvenamais trobesiais skaityti trobesius, kurie nėra skiriami pavieniams asmenims ar šeimoms gyventi. Jei trobesys statytas gyvenimui, o pusiau naudojamas kitiems reikalams, priskirti prie gyvenamų.
5. Įrašant žinias į lapą, kiekvieną trobesį aprašyti atskirai: vienoj eilutėj rašyti tik vieno trobesio žinias.
6. Sienų medžiagą skirstyti taip:
   a) mediniais skaityti trobesius, kurių išorinės sienos yra medinės.
   b) mūriniais skaityti trobesius, kurių išorinės sienos pastatytos iš įvairių rūšių plytų, akmenų, betono.
   c) maišytos medžiagos trobesiai bus tie, kurių išorinės sienos pastatytos dalinai iš medžiagos nurodytos a punkte ir dalinai iš medžiagos nurodytos b punkte.

   Molio trobesius priskirti prie maišytos medžiagos trobesių.
7. Užpildant aštuntą skiltį, reikia įkainuoti ir priskaityti taip pat ir medžiagos transporto išlaidas ir trobesio savininko darbą bei savą medžiagą.

Centralinis Statistikos Biuras.

C.

Pramonės statistikos duomenų apdirbimas.

Pramonės statistikos duomenų apdirbimas bei analizas turi padėti išaiškinti socialekonominio gyvenimo su pramone susijusias problemas. Pirmoji ir gal svarbiausioji iš šių problemų — tai pramonės ir pramoninės gamybos rolė tautos ūkyje.

Pramonės ir pramoninės gamybos rolę tautos ūkyje gali parodyti: a) investuotų į pramonę kapitalų kiekis ir jų sudėtis, b) pramoninės gamybos vertė ir rūšys, c) pramonėje dirbančiųjų kiekis ir sudėtis ir d) pramoninės gamybos socialekonominė santvarka. Visi šie klausimai yra vienas su antru susiję, ir del to jau paruošiamasis medžiagos apdirbimas turi būti taip atliktas, kad neužkirstų kelio tolimesniems tyrinėjimams.

9.

Geografiniai rajonai.

Kaip medžiagos rinkimas, taip ir jos apdirbimas paprastai eina tam tikrais geografiniais rajonais. Žemės

ūkio statistikoj, jei tik duomenys nepaimti visai skirtingoms klimato sąlygoms, geografinių rajonų vienoks ar kitoks parinkimas didelės reikšmės nesudaro. Tačiau pramonėje gamyba gana dažnai koncentruojasi rajonuose, kurie sudaro visai aiškiai aprėžtą geografinį vienetą; o šis vienetas gali būti visai nesuderinamas su bet kuriuo administratyviškai geografiniu vienetu (pav., apskrities sienomis). Dėl to jau iš pradžios pramonės statistikos duomenų grupavimas turėtų eiti tiek detalizuotais administratyviškai geografiniais vienetais, kad būtų galima, tuos duomenis analizuojant, p a v a r t o t i i r g r y n a i g e o g r a f i n į m e t o d ą, t. y. s u s k i r s t y t i r a j o n a i s, k u r p r a m o n i n ė g a m y b a, a r b a a t s k i r o s j o s š a k o s, y r a k o n c e n t r u o t o s.

10.

Dydžio grupės.

Kita labai svarbi pramonės statistikos problema — tai d y d ž i o g r u p i ų s u d a r y m a s. Tikslingai sudarytos dydžio grupės gali geriausia parodyti pramoninės organizacijos bei socialekonominės santvarkos pagrindus. Bet tikslingas dydžio grupių sudarymas pramonės statistikoj yra daug sunkesnis, kaip žemės ūkio statistikoj, kur žemės plotas bent vienose geografiškai klimatinėse ir agrariškai kultūrinėse sąlygose laiduoja vieningą dydžio grupių aprėžimą. Pramonės statistikoj ne tik plotas, bet nė investuoto kapitalo dydis dar nenulemia atskiros įmonės gamybos dydžio, nei jo lyginamojo svorio bendrojoj šalies ir pramoninėj gamyboj. O gamybos tiksli ir vienu mastu matuojama statistika pramonės statistikoj iš viso, kaip matėme, dar tėra tik idealas.

V i e n i n t e l i a i t i k r e s n i i r o b j e k t y v i š k e s n i p a ž y m i a i d y d ž i o g r u p ė m s p r a m o n ė s s t a t i s t i k o j t e g a l i b ū t i m e c h a n i n ė s j ė g o s v a r i k l i a i i r d a r b o j ė g o s. Kuris iš šių dviejų pažymių tikslingiau imti dydžio grupių pagrindan, — tai jau atskiras klausimas. Turint galvoje, kad moderniškose pramonės įmonėse žmonių fizinę darbo jėgą vis daugiau ir daugiau pakeičia mechaniniai jėgos varikliai, tat ir dydžio grupėms sudaryti pir-

menybė reikėtų duoti HP arba KW. Tačiau smulkesnėse ir labiau atsilikusiose įmonėse, kur automatinės mašinos žmonių fizinės darbo jėgos dar nėra išstūmusios, vien mechaninės jėgos variklių optimalinės energijos skaitomaisiais vienetais nustatytos dydžio grupės gali labai iškraipytą vaizdą patiekti. Lietuvoj šiuo metu, pav., ne tik durpių, plytų ir kt. gamyboj, bet ir tabako, arbatos, skanėstų ir kt. gamybos šakose automatiškai mechaninė mašinų gamyba dar mažai tęsigyvenusi, ir čia dirbančių žmonių kiekis dar yra svarbiausia įmonių dydžio žymė. O istorinėj pramonės statistikoj darbininkų kiekis visuomet pasiliks įmonių dydžio rodiklis.

Iš to seka, kad ir dabartiniu metu įmonių dydžio grupėms nustatyti privalo būti atsižvelgta ne tik mechaninės jėgos variklių, bet ir įmonėj dirbančių žmonių kiekio. Socialekonominės statistikos atžvilgiu čia kyla visai nauja problema, būtent: kuo budū moderniškoj pramonės statistikoj sudaryti dydžio grupes vienodu vardikliu. Nes jei mes paimsime vienos pramonės šakos statistikos duomenis, sugrupuotus į dydžio grupes mechaninės jėgos variklių pažymiais (HP ar KW), o kitos šakos — sulig darbininkų kiekiu, tat tokių dydžio grupių visai negalėsime lyginti. Norint tokius duomenis lyginti, reikėtų arba mechaninės jėgos variklių energijos skaitomuosius vienetus, t. y. vad. „arklio jėgas“ (HP) „versti“ į gyvų žmonių darbo jėgos vienetus, — arba darbininkus „paversti“ „arklio jėgomis“ ar kilovatais. Toksai „vertimas“ techniškai tam tikrais koeficijentais yra galimas ir kai kur jau praktikuojamas. Tačiau rimtesnių kliūčių sudaro jau anksčiau pažymėtas faktas, kad mechaninės jėgos variklių energijos skaitomieji vienetai moderniškose pramonės įmonėse tėra daugiau teoretiniai, tuo tarpu kaip darbo jėgos paprastai žymimos tokios, kokios faktinai naudojamos.

11.

Gamybos produktingumas.

Socialekonominės teorijos ir ekonominės politikos praktikos atžvilgiu didelės reikšmės turi tie pramonės statistikos duomenys, kurie gali paro-

dyti pramoninės gamybos lyginamąjį produktingumą. Tasai produktingumas paprastai matuojamas pramoninės gamybos vertės santykiu su dirbančiais darbininkais. Bet turint galvoje, kad moderniškose pramonės įmonėse gamybos procese vis daugiau reikšmės įgauna mechaninės jėgos varikliai su automatiškai dirbančiomis mašinomis, toksai statistinio analizo metodais šiais laikais tenka laikyti jau nepakankamai tobulu, o tam tikrais atvejais—ir visai netikslingu. Čia ir vėl kyla reikalas tokiems matavimams pritraukti ir mechaninės jėgos variklius. Kelių ir priemonių čia gali būti daug, o jų pasirinkimas pareis nuo gamybos šakos, gamybos technikos, turimų statistikos duomenų turinio ir t. t.

12.

Priedėlis: Lietuvos pramonės statistikos klasifikacijos schema.

Čia patiekiamoji Lietuvos pramonės statistikos klasifikacijos schema yra paimta iš Statistikos metraščio 1929/30 m. Be to, Lietuvos pramonės įmonių statistikos duomenys skirstomi apskritimis, patentinio mokesčio rūšimis ir kt.

Įmonių didumas / Gamybos šakos	5—14 darb.		15—49 darb.		50 ir daugiau darb.		Iš viso	
	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų
I. Kasyklos:								
Durpinyčios								
II. Žemės ir akmens pramonė:								
1. Kalkinyčios								
2. Betono dirbiniai								
3. Plytų, dokalkų ir koklių gamyba .								
4. Puodų gamyba								
5. Stiklo pramonė								
6. Akmens apdirbimas . . .								
7. Gintaro apdirbimas. . . .								

Gamybos šakos \ Įmonių didumas	5—14 darb.		15—49 darb.		50 ir daugiau darb.		Iš viso	
	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų
III. Metalų ir mašinų pramonė:								
1. Metalų dirbinių gamyba:								
a) Geležies, plieno ir vielos dirbinių								
b) Skardos dirbinių . . .								
2. Mašinų ir susisiekimo priemonių gamyba								
3. Kalvės, šaltkalvės ir mechaninės dirbtuvės								
4. Elektromechanika, smulkioji mechanika, optika								
IV. Chemijos pramonė:								
1. Degtukų gamyba								
2. Dažų, lakų gamyba . . .								
3. Muilo gamyba								
4. Žvakių, stearino gamyba . .								
5. Farmacijos ir kosmetikos dalykų gamyba								
6. Terpentino, deguto ir kt. tepalų gamyba								
7. Dirbtinių trąšų gamyba . .								
8. Kitų chemijos produktų gamyba .								
V. Odų ir kailių pramonė:								
1. Odų dirbtuvės								
2. Kailių dirbtuvės								
3. Odos dirbinių gamyba . . .								
4. Šerių ir ašutų apdirbimas . .								
5. Žarnų apdirbimas								
VI. Tekstilės pramonė:								
1. Linų pramonė:								
a) Linų audyklos ir verpyklos .								
b) Linų apdirbimas . .								
2. Vilnų ir medvilnės pramonė:								
a) Vilnų ir medvilnės audyklos								
b) Vilnų verpyklos . . .								

Gamybos šakos / Įmonių didumas	5—14 darb.		15—49 darb.		50 ir daugiau darb.		Iš viso	
	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų
c) Medvilnės verpyklos								
d) Vatos ir pan. gamyba								
3. Virvių gamyba								
4. Pagalbinės įmonės:								
a) Vėlyklos								
b) Dažyklos								
VII. **Medžio pramonė:**								
1. Lentpiūvės								
2. Faneros fabrikai								
3. Baldų ir medžio statybos dalių gamyba								
4. Įvairių kitų medžio dirbinių gamyba:								
a) Dėžių, statinių ir kitų pakavimo priemonių								
b) Degtukų šiaudelių, vinelių, kurpalių ir kt. medžio prekių								
c) Kamščių								
d) Ratų, lankų								
VIII. **Popierio ir poligrafijos pramonė:**								
1. Celiuliozos, kartono ir popierio gamyba								
2. Kartono ir popierio dirbinių gamyba								
3. Spaustuvės, cinkografijos								
4. Knygrišyklos								
IX. **Maisto produktų pramonė:**								
1. Malūnai								
2. Kepyklos ir cukrainės								
3. Saldainių ir šokolado gamyba								
4. Skerdyklos								
5. Mėsos ir žuvų gaminių, konservų gamyba								
6. Pieno produktų gamyba								

Gamybos šakos \ Įmonių didumas	5—14 darb.		15—49 darb.		50 ir daugiau darb.		Iš viso	
	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų	Įmonių	Darbininkų
7. Aliejaus, valgomųjų riebalų gamyba								
8. Daržovių, uogų ir vaisių gaminiai								
9. Bulv. miltų, krakmolo gamyba								
10. Kavos surogatų gamyba								
11 Spirito varyklos, spirito rektifikacija, mielių gamyba								
12. Vaisių ir degtinės dirbinių gamyba								
13. Alaus ir salyklo gamyba								
14. Mineralinių vandenų gamyba								
15. Acto esencijos, garstyčių ir kt. prieskonių gamyba								
16. Tabako ir papirosų fabrikai								
X. **Drabužių ir avalinės pramonė:**								
1 Siuvėjai, drabužių gamyba								
2. Baltinių, gorsetų, kaklaraiščių ir pan. dalykų gamyba								
3. Kepurių ir skrybėlių gamyba								
4. Mezginių ir trikotažo dirbinių gamyba								
5. Avalinės gamyba								
XI. **Elektros stotys, dujų gamyba, vandentiekis**								
Iš viso								
XII. **Higienos verslai** (kirpyklos, skalbyklos ir pan.)								
Iš viso								

VI.

Prekybos statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Žižek,* Grundriss der Stat., pp. 363—373; 2) *Meerwarth,* Nationaloekonomie u. Statistik, pp. 353—395; 3) *Breuer,* Die Methoden der Handelstatistik, Veröff. der Goerres-Ges., 1920; 4) *Rimka,* Lietuvos ūkis prieš didįjį karą, pp. 61—83; 5) *Woytinsky,* Die Welt in Zahlen, V, pp. 1—19 ir 147—230; 6) *Institut International du Commerce,* Recueil Mensuel; 7) *Institut International de Statistique,* Bulletin Mensuel del'Office permament; 8) *Societé des Nations:* a) Bulletin Mensuel de Statistique, b) Memorandum on International Trade and Balances of Payments (leidžiami kas metai dviejuose tomuose, iš kurių pirmieji tomai paprastai liečia užsienių prekybą), c) Review of World Trade; 9) *Bureau International de Statistique Commerciale,* Bulletin des Bureau International de Statistique Commerciale (leidžiami kas metai); 10) *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Statistikos Metraštis (*1924—26, 1927—28, 1929—30* ir kt.), b) Lietuvos užsienių prekyba 1929 ir sek. mt., c) Statistikos Biuletenis.

1.

Bendrieji klausimai.

Socialekonomikos teorija prekybą, kaip ekonominį veikinį, vertina nevienodai. Berods, moderniškoji socialekonomikos teorija neseka nei viduramžio kanonistų, kurie prekybą laikė nenaudingu (kai kurie net ir nuodėmingu) verslu, nei socialekonomikos klasikų, kurie prekybą buvo pakrikštiję ekonomiškai nevaisingu verslu. Tačiau ir moderniškoji socialekonomikos teorija dar negali galutinai nusistatyti, ar prekybai pripažinti tik tarpininko (tarp gamintojų ir vartotojų) rolę be savarankiškų ekonominių funkcijų, ar leisti jai eiti materialinių gėrybių skirstytojo arba distribuotoriaus pareigas lygiomis teisėmis su susisiekimo priemonėmis, ar, pagaliau, prekybos verslą ir pačią prekybą pripažinti ekonomiškai lygios vertės su žemės ūkiu arba pramone (Ehrenberg'as prekybą siūlo vadinti tiesiog „organizuojamoji gamyba“ — šalia žaliavą tiekiamosios gamybos žemės ūkyj bei kasyklose ir apdirbamosios gamybos pramonėje).

Socialekonominė statistika, aišku, negalėjo toliau nueiti už socialekonomikos teoriją. Statistikos mokslo teorijos ir metodologijos raštuose prekybos statistikos klausimai gvildenami arba kiekvienas atskirai be jokio vidaus ryšio, arba jungiami su susisiekimo bei kitų ekonominių santykiavimų statistika.

Statistikos šaltiniuose prekybos statistikos duomenys randami taip pat įvairiuose skyriuose, o kai kurios prekybos statistikos duomenų rūšys gauna net visai atskirus bei savarankiškus skyrius. O statistikos praktika duomenis prekybos statistikai renka atsitiktinai ir be vieningos sistemos, išskiriant užsienių prekybos statistiką, kuri visuose kraštuose ypatingai globojama ir maždaug vienodais principais tvarkoma.

Gyvenimo praktika tačiau rodo, kad prekyba yra taip pat visai aiškiai aprėžtas ir savaimingas funkcijas turintis verslas, kaip ir žemės ūkis, pramonė ar amatai. Taip pat kiekvienas paprastas pilietis visai lengvai atskirs prekybos įmonę nuo fabriko, dirbtuvės ar susisiekimo reikalams tarnaujančios įstaigos, o prekybos apyvartą atskirs nuo pramoninės ar žemės ūkio gamybos. Iš kitos pusės net ir prekybos reikalų žinovui kartais gali būti sunku tam tikrus prekybos verslo veikinius, prekybos verslo žmones ar įmones skirstyti „užsieninės“ ir „vidaus“ prekybos pažymiais. Pav., tuo pačiu vežimu galima vežti tiek vidaus, tiek užsienio prekybai skirtas prekes; tas pats asmuo gali pardavinėti vietos vartotojams ir užsienio pirkliams; taip pat ir ta pati prekybos įmonė, juo labiau verslamonė, gali tarnauti vidaus ir užsienio prekybai.

Tuo būdu mes matome, kad gyvenimo praktika, nepaisydama socialekonomikos teorijos, aiškiai ir griežtai skiria prekybą ne tik nuo žemės ūkio ir pramonės, bet ir nuo susisiekimo bei kitų ekonominio santykiavimo funkcijų, o iš kitos — nedaro pagrindinio skirtumo tarp vidaus ir užsienių prekybos. O kadangi statistika pirmoj eilėj yra pritaikomasis mokslas, tat ir pritinka jai pasekti gyvenimo praktiką.

Prekybos statistikos rūšys. Žemės ūkio ir pramonės statistikoj mes skyrėme priemonių (stovio)

statistiką nuo gamybos (judėjimo) statistikos. Prekyboj taip pat yra priemonės (įmonės, inventorius, darbo jėgos) ir pati prekyba. Taigi teoretiškai metologiniai ir statistiškai techniniai argumentai, kuriais pagrindžiamas reikalas (renkant statistikos medžiagą ir kt.) žemės ūkio arba pramonės gamybos priemonių statistiką skirti nuo pačios žemės ūkio ar pramonės gamybos statistikos, galioja ir prekybos statistikai.

A.

Prekybos priemonių statistika.

2.

Prekybos priemonių formos ir rūšys.

Pirmutinis klausimas, kuris tenka prekybos priemonių statistikai išspręsti, — tai tų priemonių skaičiaus ir lyties aprėžimas. Kokios priemonės skaitytinos, o kokios neskaitytinos žemės ūkio ir pramonės statistikoj, — visuomet galima nustatyti lengvai ir be didelio vargo, jei tik nusistatoma, kurios priemonės yra pagrindinės ir būtinos žemės ūkio ar pramonės gamybai, o kurios ne. Pav., žemės ūkio gamyba gali eiti be trobesių, bet neįmanoma be žemės ploto, be inventoriaus ir be darbo jėgų. Pramonės gamyba įmanoma be nuosavo žemės ploto, bet neįmanoma be inventoriaus ir be darbo jėgų, tam tikroj vietoj sukoncentruotų. Taigi šiais abiem atvejais tenka tik nusistatyti, ar, pav., medžiagą rinkti tik būtinoms žemės ūkio ir pramonės gamybos priemonėms, ar apimti ir ne būtinas arba pagalbines.

Kiek kitaip jau prekyboj. Teisybė, ir čia yra žinomos arba lengvai nustatytinos ne tik tam tikros prekybos įmonės ar verslamonės, bet ir jų inventorius, darbo jėgos, patalpos ir t. t. Tačiau ne tik galimos, bet ir daromos gana stambios prekybos operacijos visai ne patalpose ir nenaudojant jokio ypatingo tam tikslui inventoriaus. Iš to seka, kad prekyboj nei plotas, nei erdvė, nei inventorius nėra būtini prekybos atributai. Taigi ir prekybos priemonių statistikoj jie gali būti, bet gali ir nebūti.

Darbo jėgos — ta prasme kaip žemės ūkyj arba pramonėj — prekybos versle taip pat gali neparodyti nei prekybos operacijų dydžio, nei prekybos verslo vaidmens tautos ūkyje, Nors iš kitos pusės, darbo jėga prekyboje palieka beveik vieninteliai būtina prekybos priemone. Tik darbo jėgos prekyboj, daugiau ne kaip žemės ūkyj ar pramonėj, atitiks ir faktinuosius prekybininkus.

3.

Skaitomasis bei surašomasis vienetas.

Pagrindinis skaitomasis vienetas prekybos priemonių statistikoj, kaip ir kitose „priemonių" statistikose, tenka parinkti tuo pačiu principu, kaip ir pagrindinį skaitomąjį vienetą žemės ūkio arba pramonės statistikoj. Tačiau iš to, kas anksčiau pasakyta, nesunku dasiprotėti, kad įmonė — lygiai tokia pat prasme kaip žemės ūkyj arba pramonėj — prekybai gali būti ne būtinai reikalinga. Dideli prekybos sandoriai arba stambios prekybinės operacijos gali būti atliekamos savarankiškų prekybininkų be pagalbininkų ir be specialinio inventoriaus. Gali būti atliekamas prekybos verslas arba daromos komercinės operacijos ir prekybininko gyvenamam bute, o ne būtinai speciališkai prekybos reikalams pastatytoj ar samdomoj patalpoj. Del to ir Vokiečių 1925 m. darytas verslo įmonių surašymas prekybos įmone laikė ne vien speciališkai prekybos reikalams naudojamas patalpas, bet ir savarankiškų prekybininkų butus, jei jie ir prekybos reikalams tarnavo.

Lietuvos prekybos įmonių statistika Centralinio Statistikos Biuro atliekama tuo pačiu metodu, kaip ir pramonės, t. y. per mokesčių inspektorius surašomi statistikos reikalui lakštai „kiekvienai prekybos įmonei, imančiai verslo liudijimą".

Prekybos verslo liudijimai Lietuvoj imami tuo pačiu Rusų įstatymų rinkinio V tomo įstatymu apie tiesioginius mokesčius, būtent § 409. To paties gi įstatymo § 411 nustato, kad „atskira prakybos įmone laikoma bet kokios rūšies ar pavadinimo vieno ar kelių asmenų viename name laikoma patalpa, įtaisyta speciališkai prekybos reikalams". Iš kitos pusės, sulig to paties įstatymo §§ 415, 416 ir 417, atskiro verslo liudijimo yra reikalingi ir visi tie prekybininkai, kurie atlieka tam tikrus minimum dydžio prekybinius sandorius (§ 415), prekybos reikalams naudoja vežimą, luotelį, pernešamą stalą, dėžę ar p. (§ 416), taip pat visi tie asmenys, kurie prekyba verčiasi mūgėse daugiau kaip 14 dienų (§ 417).

Praktikoj šis įstatymo nuostatas turi vesti prie to paties, kaip Vokiečių verslo įmonių surašymo nuostatas, kur prekybos priemonių skaitomuoju vienetu laikoma ne tik specialinė prekybos reikalams naudojama patalpa, bet ir kiekvienas savarankiškas prekybos verslu užsiimąs prekybininkas.

Tuo būdu tiek ekonomiškai teoretiniai samprotavimai, tiek statistikos praktika veda prie to, kad pagrindiniu skaitomuoju vienetu prekybos priemonių statistikoj yra laikoma įmonė, kurios svarbiausias pažymys — tai savarankiškas prekybininkas. Tokia prekybos įmonė gali užimti visą didelį namą arba namų eilę ir turėti šimtus tarnautojų bei darbininkų, didelį ir brangų inventorių ir t. t. Bet taip pat bus prekybos įmonė ir tuo atveju, kai visa sutilps viename kambaryj ir dirbs tik vienas asmuo; o atskirais atvejais (arba einant minėtu Rusų įstatymu) net ir tuomet, kai prekybininkas iš materialinių prekybos priemonių savo „įmonėje“ teturės tik stalelį ar net dėžutę prekėms laikyti ir neturės nuolatinės gyvenamos vietos (keliaujantis prek.).

4.

Skaitomosios ir surašomosios žymės.

Prekybos įmonių bei priemonių statistikoj skaitomosios žymės taip pat bus kitos rūšies, kaip žemės ūkio ar pramonės įmonių statistikoj, nes trobesiai bei inventorius prekyboj esminių pažymių visai nesudaro. Taigi svarbiausia skaitomoji žymė palieka darbo jėgos ir jų charakteringi pažymiai. Iš tų pažymių bus svarbiausi — darbo jėgų skaičius ir sudėtis: 1) kiek iš viso darbo jėgų yra, 2) kiek tame skaičiuje samdomų tarnautojų, c) personalo padėtis įmonėje ir t. t.

Iš darbo jėgų skaičiaus ir sudėties jau daug galima spręsti ir apie atitinkamos prekybos įmonės charakterį, ypač jeigu papildomais klausimais galima nustatyti ir išaiškinti įmonės juridinę padėtį, prekybos šaką (maisto produktų prekyba, manufaktūros ar kt.) ir lytį (didmenų ar mažmenų prekyba). Tačiau tikrąjį prekybos vaidmenį bei lyginamąjį svorį tegali parodyti tik jos apyvartos dydis.

Berods, tai bus jau visai kitos rūšies statistikos duomenys ir priklausys ne stovio, o judėjimo statistikos metodų. Tačiau prekybos įmonių statistikoj šios rūšies duomenis gauti ir juos tikslingai panaudoti yra daug lengviau, kaip žemės ūkio ar pramonės statistikoj, kur įmonių apyvarta arba neregistruojama, arba jei registruojama, tai ne vienas mastas vartojamas (žiūr. ypač pp. *223* ir sek. apie pramonės įmonių gamybą). Šiais laikais prekyba be sistematiškos apyvartos registracijos visai neįmanoma. O duomenys visose prekybos įmonėse žymimi tais pačiais pinigų skaitomaisiais vienetais. Be to, prekybos įmonės verčiasi ne įmonėj pagamintomis, o svetimomis prekėmis. Taigi ir atskirų įmonių apyvartos duomenys sudaro visai homogenę masę, ne taip kaip pramonėj, kur viena įmonė tiekia žaliavą sulig anksčiau investuotu kapitalu, kita gamina fabrikatus nuolatos žaliavą pirkdama ir t. t.

Iš visa to seka, kad visa eilė skaitomųjų žymių bei pažymių, kitų ūkio šakų statistikoj būtinų ir charakteringų, prekybos įmonių statistikoj visai jokios reikšmės neturi, ir atvirkščiai. Pav., klausimas apie investuoto kapitalo dydį pramonės įmonių statistikoj bus pagrindinis. Tačiau prekybos įmonių statistikoj šis klausimas visai be reikšmės, nes prekyboj visa nulemia apyvartos kapitalas, o ne investacinis ta prasme, kaip pramonėj ar žemės ūkyj. Be reikšmės prekybos statistikai ir visi klausimai apie mechaninės jėgos variklius, inventorių ir p. Jeigu atskiros prekybos įmonės ir naudoja šios rūšies priemones prekybos reikalams, tai, visų pirma, nuo to mažai pareina jų apyvartos dydis (ne daug skirtingi rezultatai būtų, jei visa tai būtų samdoma arba nuomojama), o antra ir svarbiausia — pačios tokios įmonės nesudaro prekybos įmonių masės charakterio ir net nesudaro bent kiek žymesnės grupės.

5.

Prekybos statistinės klasifikacijos pagrindai.

Tiek darant prekybos verslo surašymą, arba to surašymo duomenis apdirbant, tiek naudojant arba norint naudoti pre-

kybos statistikos duomenis, tenka aiškiai apsirėžti ir nusistatyti, ką prekybos verslu statistikoj laikyti?

Socialekonomikos teorija, kaip matėme, del prekybos vaidmens tautos ūkyje dar nesutaria. Panašiai elgiasi ir statistikos praktika. Pav., 1925 m. Vokietijoj prekybos įmonių surašymas buvo daromas kartu su visų kitų verslo įmonių surašymu ir net tais pačiais surašomaisiais lakštais. Paskelbtuose to surašymo duomenyse prekybos įmonės išskirtos į atskirą skyrių, padalintą net į 16 grupių. Tačiau, prisižiūrėjęs tų grupių sudėčiai, randame didžiausią mišinį. Pav., I-ji grupė pavadinta „didmenų prekyba", 2-ji — mažmenų prekyba. Kiekviena iš šių grupių turi skyrius parduodamų prekių rūšimis. Tačiau knygų ir tabako prekyba turi visai savarankiškas grupes šalia didmenų ir mažmenų prekybos ir eina net ne 3 ir 4 p., o 4 ir 5. Trečiąją prekybos įmonių grupę toj Vokiečių statistikos klasifikacijoj sudaro knygų, laikraščių bei meno kurinių leidyklos. Prie prekybos įmonių taip pat priskirti bankai ir kitos kredito įstaigos, patarimų bei reklamų biurai, ekspedicijos kontoros ir t. t. Išskirti yra tačiau iš prekybos ne tik viešbučiai ir pensionai, bet ir paprasti restoranai bei karčiamos.

Šis Vokiečių statistikos prekybos įmonių aprėžimas bei klasifikacija pakankamai rodo visą prekybos verslo sąvokos daromą nesusipratimą. Jeigu stambi knygų leidykla su savo brangiomis mašinomis ir kt. yra prekybos įmonė, o paprasta karčiama, kur valgiai nei gėrimai negaminami, iš prekybos verslo įmonių išskirti, — tai jau didesnio statistinio nesusipratimo ir būti negali. O to nesusipratimo vis del to būtų galima išvengti, jei socialekonominė statistika daugiau atsižvelgtų socialekonomikos mokslo kad ir ne visai savo tarpe sutinkančių teorijų.

Ar mes prekybą su Ehrengergu vadinsime „organizuojama gamyba", ar paliksime jai tik distributoriaus (kad ir „nevaisingo") pareigas eiti — esmė paliks ta pati: prekybos funkcijos tautos ūkyje pasireiškia tiktai tuomet, kai **kitų** pagamintus produktus ar prekes **kas nors** paima ir už tam tikrą

savo naudai tenkanti pelną perduoda **kitiems**. Iš to seka, kad tiek prekybos įmonės, tiek prekybininko pati charakteringoji žymė turi būti ne gamyba, ir ne vartojimas savo reikalams, o pirkimas-pardavimas, arba apyvarta.

Išeinant iš šito principinio nusistatymo telieka tik pasiaiškinti, ar ši prekybos sąvoka turi liesti tik materialiniųgerybių prekybą, ar ir teisinių bei dvasinių? Ir antras klausimas—kiek plėsti prekybos sąvoką tiems statistikos praktikoj sutinkamiems atsitikimams, kai įmonės ar asmens atliekamos ekonominės funkcijos nėra aiškiai aprėžtos, arba kai tos funkcijos yra kombinuotos ar susijusios su kitomis ekonominėmis funkcijomis?

Del pirmojo klausimo tenka iš anksto pasisakyti, kad plėtimas prekybos sąvokos ir dvasinėms gerybėms vestų ne tik prie šių gerybių profanacijos, bet ir prie pačios prekybos sąvokos visiško iškreipimo. Vokiečių statistikos praktika prie prekybos įmonių priskyrė tik tarpininkavimo bei įvairių patarimų biurus, tame skaičiuje knygvedybos, informacijų tiekimo agentūras ir p. Bet kuo skiriasi iš esmės darbas patarimus duodančio bugalterio ar informacijas tiekiančio agento nuo darbo gydytojo, advokato, mokytojo? Jei samprotauti, kad knygvedybos ar kt. informacija gali suteikti materialinės naudos, tai iš gyvenimo galima tiek ir tiek atsitikimų pririnkti, kada mokytojo, gydytojo ir net kunigo patarimai taip pat materialinės naudos duoda, nekalbant jau apie advokato patarimus.

Taigi dvasinės gerybės neturėtų būti statistikoj maišomos su materialinėmis gerybėmis, nors ir yra žmonių, kurie dvasines gerybes „perka“ ir „parduoda“. Visai kitaip jau su vad. juridinėmis gerybėmis. Šios rūšies gerybės tikrai duodasi ne tik perkamos-parduodamos, bet ir objektyviniais pažymiais žymimos. Pav., verslamonių akcijos, obligacijos, vekseliai, čekiai, popieriniai pinigai ir p. gerybės duodasi ne tik vertinamos, bet ir visai objektyviniais pažymiais nustatomos bei žymimos. Šioms gerybėms lengvai gali būti nustatoma perkamoji ir parduoda-

moji vertė, kaina, jų prekybinės apyvartos vertė ir t. t. Del to visai nuoseklu ir šios rūšies vertybėmis prekiaujančias įmones prie prekybos įmonių skirti.

Tik statistiškai metodologiniai arba techniniai sumetimai gali nulemti vienos ar kitos rūšies tokių įmonių išskyrimą į atskirą grupę. Pav., bankai ir bendrai kredito įstaigos, kiek jos savo aktyvines operacijas remia svetimais pinigais, priklauso prekybos arba — iškilmingiau — komercijos įmonių. Tačiau visa eilė statistiškai metodologinių ir technikinių sąlygų šios rūšies įmones bei jų operacijas padaro tiek savaimingomis, kad nei tas pats statistinio stebėjimo metodas nei tas pats žymėjimo mastas, kaip, pav., manufaktūros, geležies ar maisto produktų prekybos įmonei, beveik visai nepritaikomas. O jeigu taip, tai nėra prasmės šios rūšies ar panašias įmones ir sprausti prie paprastų prekybos įmonių, — juo labiau, kad kredito operacijos ir savo ekonominėse funkcijose turi skirtingų uždavinių.

Antras klausimas — tai kaip elgtis tais atvejais, kai įmonės ar asmens atliekamos ekonominės funkcijos nėra aiškiai aprėžtos arba būna susijusios su kitos rūšies funkcijomis? Vieną iš tokių funkcijų, pav., atlieka valgyklos, restoranai ir p., kai kitų ir kitur pagaminti produktai tik šiek tiek kitaip paruošiami ir paduodami tiesiog vartotojams. Tačiau panašių atsitikimų galima rasti ir randama visose gyvenimo srityse. Ir medžiagos apdirbamoji pramonės įmonė ne savo žaliavą naudoja, taip pat ne sau dirbinius gamina; tačiau niekam į galvą neateina tokią įmonę iš pramonės išskirti ar prie prekybos priskirti. Del šios pačios priežasties nėra prasmės paprastą restoraną ar valgyklą iš prekybos išskirti vien tik del to, kad parduodamųjų produktų dalis šiek tiek pertvarkoma ar kitokiais kiekiais bei formoj pirkėjui patiekiama. Restoranų, valgyklų ir p. panašių įmonių ir prekybos įmonių išskyrimas tiktai tuomet savo prasmės gali turėti, jei būtų produktai ne iš šalies perkami, o savo įmonėje pagaminami. Bet tai jau klausimas, kuris visose statistikos srityse sutinkamas ir vienodu principu sprendžiamas (tokia įmonė skiriama tai grupei, kuriai yra artimiausias įmonės ūkinis charakteris, matuojamas darbo arba apyvartos daugumą).

6.

Medžiagos rinkimas ir jos apdirbimas.

Prekybos priemonių statistinis stebėjimas gali būti jungiamas su kitų gamybos priemonių statistiniu stebėjimu arba išskiriamas. Tačiau jei medžiagos rinkimas daromas ir kartu su kitos rūšies statistinės medžiagos rinkimu, vis del to surašomasis lakštas **prekybos** įmonėms turėtų būti atskiras ir prekybos statistikai speciališkai pritaikintas.

Taip pat ir medžiagos apdirbimas dydžio grupėmis ir kitais pažymiais prekybos įstaigoms turėtų eiti visai savarankiškai ir atskirai nuo pramonės, kredito ar kitų verslų įmonių dydžio grupių, kadangi prekybos įstaigose tiek įvairių rūšių kapitalai, tiek darbo jėgos, tiek pati apyvarta visai kitos vertės dydžius sudaro, kaip žemės ūkyj, pramonėj, susisiekime ar kredito įstaigose.

Lietuvoj prekybos įmonių statistikai medžiaga renkama sulig čia pridedamojo surašomojo lakšto pavyzdžių.

Išpirkto verslo liudijimo ..... rūšis.

Įduodamas, einant Finansų Ministerio įsakymu (Vyr. Žin. 175 Nr.), kiekvienai prekybos įmonei, imančiai verslo liudijimą.

Centraliniam Statistikos Biurui
(per Mokesčių Inspektorių)

PAREIŠKIMAS.

Primokėta prie ..... ligi ..... verslo liudijimo rūšies.

1. Prekybos rūšis (kolonialė, rūbų prekyba ir t.t.) .....
2. Įmonės adresas: apskritis ....., miestas .....
   valsčius ....., kaimas .....
3. Firmos vardas ir įmonės savininko pavardė .....
4. Juridinė įmonės padėtis (individualinė nuosavybė, akc. b-vė ir t.t.) .....
5. Jei įmonė individualinė nuosavybė, tai nurodyti savininko tautybę .....
6. Įdėtas kapitalas .....
7. Kokiu % dalyvauja užsienio kapitalas .....
8. Ar veikė įmonė pereitais metais (taip, ne) .....

9. Pereitais metais įstaiga turėjo apyvartos ..... lt.
10. Tarnautojų skaičius: vyrų .....
moterų .....

Už patiektas žinias atsakau (parašas) .....
Mokesčių Inspektoriaus patikrinta 19..... m. ..... mėn. ..... d.
.....

B.

Prekybos apyvartos (judėjimo) statistika.

7.

Bendrieji vidaus prekybos statistikos klausimai.

Prekybos apyvartos arba judėjimo statistika yra galima skirstyti prekybos rūšimi (didmenų arba mažmenų prekyba) ir kryptimi (vidaus ir užsienių prekyba).

Urmo arba didmenų ir mažmenų prekybos statistika tačiau yra galima tik gana aprėžtam įmonių kiekiui ir tik kai kurių gerybių prekybos rūšims. Apskritai imant, prekybos įmonių daugumoj eina ir urmo (didmenų), ir mažmenų (smulkioji) prekyba. Tik biržose prekybos operacijos materialinėms gerybėms priklauso išimtinai urmo prekybos, tuo tarpu vertybinių popierių komercinės operacijos iš viso šiuo atžvilgiu skirstomos nesiduoda.

Vidaus ir užsienių prekybos sąvokos atrodo aiškesnės. Tačiau jei mes prisižiūrėsime bet kurio krašto prekybos statistikos šaltiniams, tat pastebėsime, kad tikroj to žodžio prasmėj vidaus prekybos judėjimo statistikos nėra, o daromi tik vienai antrai prekei dažniausiai taip pat labai nepilni prekybos apyvartos statistiniai stebėjimai. Išimtį sudaro tik monopolinių ir akcizuojamų prekių prekyba, kur fiskalinės atskaitomybės sumetimais sistematiškai daromi leidžiamų rinkon arba parduodamų prekių apyvartos žymėjimai. Pav., pas mus valstybinės degtinės monopolis sistematiškai žymi iš sandėlių į krautuves išduodamos degtinės kiekius ir jų vertę— ir šie duomenys skelbiami „Statistikos Biuletenyje“. O kadangi degtinės beveik visai neeksportuojama, tat tie kie-

kiai ir galioja vidaus prekybai. Berods, tie duomenys dar nerodo, kiek iš tikrųjų atitinkamą periodą degtinės ar spirito nupirko vartotojai, — kadangi iš monopolio sandėlių degtinė pirmiau eina į monopolio krautuves ir į privatines degtinės parduotuves. Tačiau vis del to perdaug didelio skirtumo tarp faktiškai parduodamos ir iš monopolio sandėlių paimtos degtinės būti negali.

Alaus, tabako, arbatos irkt. akcizuojamų prekių vidaus prekybos judėjimo duomenys taip pat gaunami netiesioginiu metodu, nes apie jų prekybos judėjimą vidaus rinkoje sprendžiama iš tų duomenų, kurie skelbiami „Statistikos Biuletenyje“ kaip tų prekių gamybos duomenys. O iš V skyriaus 227 p. mes matėme, kad iš tikrųjų tie duomenys rodo akcizuojamų prekių kiekius, kuriems atitinkamą periodą buvo sumokėtas akcizo mokestis. O kadangi šias prekes eksportuojant akcizo mokestis nemokamas, tai tikrenybėje ir tie duomenys rodo tik prekių kiekius, kurie skiriami vidaus rinkai.

Apskritai imant, vidaus prekybos judėjimo statistikai duomenys tiksliau gauti galima tik pas gamintojus, prieš leidžiant rinkos apyvarton; nes kai prekė patenka laisvon prekybon, tat tikslus statistinis stebėjimas yra neįmanomas. Berods, atsikrose prekybos įmonėse arba pas prekybininkus galima sužinoti, kiek kurių prekių per tam tikrą laiką jie pardavė. Tačiau šiandien, pav., Mariampolės ar Jonavos mažmenų pirklio vartotojui parduotoji prekė A galėjo būti taip pat arba vakarykščią dieną gauta (t. y. nupirkta) iš savojo miesto urmininko, kuris, savo rėžtu, tą pačią prekę ką tik buvo gavęs iš Kauno urmininko, o šis porą dienų prieš tai nupirko jas pas gamintoją. Statistikos duomenys gi paprastai renkami mėnesiniams arba net ir metiniams periodams, taigi ta pati prekė per tą periodą galėjo būti nupirkta — parduota dvejetą, trejetą ir daugiau kartų. Del šių visų ir kitų statistiškai metodologinių bei technikinių sunkenybių pilnos ir tikslios vidaus prekybos judėjimo statistikos tikroj to žodžio prasmėj ir niekur nėra. Geriausiu atveju galimas yra vidaus rinką tenkinančių prekybos įmonių prekių apyvartos tikslus statistinis stebėjimas; tačiau ir tikslingiausias toksai stebėjimas negali apsaugoti nuo keleriopo žymėjimo tų visų prekių, ku-

rios per tą patį skaitomąjį periodą keletą kartų buvo perkamos-parduodamos, ligi perėjo kelią nuo gamintojo ligi paskutinio vartotojo.

8.

Užsienių prekybos statistika.

a) Užsienių prekybos rūšys.

Užsienių prekybos statistika yra iš viso viena iš svarbiausiųjų socialekonominės statistikos šakų ir labiausia visuose kraštuose puoselėjama. Tai ir suprantama. Nuo užsienių prekybos labai daug pareina (arba ji rodo) kiekvieno krašto ir valstybės, kaip ekonominio vieneto, gerbūvis. Taigi užsienių prekybos statistika turi parodyti ne tik bendrąjį užsienių prekybos dydį, bet ir charakterį, kryptį bei galimus simptomatiškus kitėjimus.

Skirstoma užsienių prekybos statistika, kaip ir pati užsienių prekyba, į tikrąją ir tranzito užsienių prekybos statistiką.

Tranzitinės užsienių prekybos statistika apima tas prekes, kurios pereina per sieną iš kitų valstybių ir transportuojamos toliau į kitas valstybes betarpiškai. Tranzitinių prekių klasifikacija daroma tais pačiais pažymiais, kaip ir tikrosios užsienių prekybos prekių klasifikacija, su tuo skirtumu, kad žymimas tik prekių kiekis (svoris), be vertės pažymio.

Lietuvos tranzitinės užsienių prekybos statistikai medžiaga renkama geležinkeliais siunčiamoms tranzito prekėms įleidžiamojoj muitinėj, o prekėms, siunčiamoms upėmis, — išleidžiamojoj muitinėj. Prekių svoris ir kiti duomenys imami iš važtaražčių. Surašomajame lakšte turi būti pažymėta: a) prekių pavadinimas, 2) prekių svoris brutto, 3) iš kokios šalies prekės išsiųstos ir 4) į kokią šalį prekės siunčiamos.

Tuo būdu tenka visuomet galvoje turėti, kad tranzitinės užsienių prekybos statistikoj prekių svorio duomenys terodo tik brutto svorį (tikrosios užsienių prekybos statistikoj praktikuojamas netto svoris). Bet netto svoris daugeliui prekių tranzito prekėms techniškai negali būti ir nustatytas. Šiuo atžvilgiu Lietuvos tranzitinės prekybos statistikos praktika kitaip pasielgti ir negali.

Tikroji užsienių prekyba. Bendrai paėmus, tranzitinės užsienių prekybos statistika ypatingų sunkenybių nei metodologinių ar statistiškai techninkinių problemų netei-

kia. Visai kitaip vad. „tikrosios“ užsienių prekybos statistikoj. Visų pirma kyla klausimas, ką tikrąja užsienių prekyba vadinti? Nes vienos prekės importuojamos su tikslu jas šalies viduje parduoti, kitos — tik laikinai palaikyti (pav., parodos metui), o trečios gal tik norima kiek pataisyti, remontuoti arba dalinai perdirbti ir paskui vėl atgal išsivežti. Pav., užsienyj pirkta mašina sugenda ir vežama užsienin tik pataisyti, o paskui vėl grąžinama atgal; ūkininkas savo grūdus nuveža į pasienio malūną sumalti ir atgal parsiveža miltus. Šiais ir panašiais atvejais jokios prekybos nėra, o yra tik laikinis arba sąlyginis tam tikrų prekių per sieną į vieną ir antrą pusę gabenimas. Bet taip pat gali būti atsitikimai, kai, pav., importuojamoji prekė dar nėra parduota ir iš viso nežinoma, ar ji bus parduota šalies viduje, ar gal užsieniams. Tai ypač gali atsitikti su prekėmis, vežamomis jūrų laivais. Laivu atvežtos prekės iškraujamos į muitinės sandėlius, — reiškia perėjo sieną ir paliko importuotos. Pasitaiko tačiau, kad tokios prekės tik po savaičių ir mėnesių vienos eina šalies vidaus prekybos apyvarton, o kitos — vėl kraujamos į laivus ir gabenamos į kitas šalis.

Del šių ir kitų užsienių prekybos ypatybių statistikos reikalui užsienių prekyba skirstoma į bendrąją ir specialinę užsienių prekybą.

Bendroji užsienių prekyba apima visas ne tiesioginio tranzito prekes, kurios pereina valstybės sienas į vieną ar antrą pusę, nežiūrint į tai, ar tos prekės yra paskirtos tikrąjam eksportui (arba importui), ar tik laikiniam bei sąlyginiam (remontui, parodai arba pavyzdžiams, apdirbimui).

Specialinė užsienių prekyba apima tik tas prekes, kurios yra užsieniuose gamintos ir vietiniam vartojimui parduotos — jei importuojamos, ir kurios vietoje (šalies viduje) gamintos, o užsieniams vartoti parduotos.

Atskirų valstybių užsienių prekybos statistikos praktikoj bendroji ir specialinė užsienių prekyba skiriama ne vienodai.

Lietuvos užsienių prekybos statistikai statistikos reikalui surašomieji lakštai surašomi visoms išvežamoms ir įvežamoms prekėms su tuo skirtumu, kai surašomieji lakštai vad. sąlyginei prekybai laikomi muitinėse 6 mėnesius. Jei per tuos šešis mėnesius sąlyginei prekybai skirtoji prekė

grąžinama, tai surašytas surašomasis lakštas užsienių prekybos statistikai visai nenaudojamas. O jei per tą laiką prekė negrąžinama, tai surašomasis lakštas bendrąja tvarka siunčiamas Centraliniam Statistikos Biurui ir čia naudojamas užsienių prekybos statistikai, — nežiūrint į tai, kad, gali būti, vėliau ta pati prekė tikrai grįžta atgal per sieną; pastaruoju atveju tokiai prekei surašomas naujas surašomasis lakštas.

Taigi pirmoji Lietuvos užsienių prekybos statistikoj vartojamos praktikos išvada yra ta, kad pas mus tėra tik viena užsienių prekybos statistika, kuri turi tikslo apimti tik vad. specialinę užsienių prekybą. Tačiau techniškai mūsų užsienių prekybos statistinis stebėjimas yra taip sutvarkytas, kad į skelbiamus duomenis gali patekti ir sąlyginės prekybos prekės.

Sąlyginės prekybos priklausančiomis prekėmis Lietuvos prekybos statistikoj laikomos tos prekės, „kurios įvežamos arba išvežamos su sąlyga atgal grąžinti“ einant Muitinių Įstatymo §§ 87 ir 109. Muitinių įstatymo § 87 sako, kad „išvežamų iš Lietuvos prekių patalpos — statinės, maišai, dėžės ir kitos —, gali būti įvežant atgal įleidžiamos be muito tik pristačius atitinkamą liudymą, kurį duoda muitinės, krovinių turėtojams prašant, prekes išvežant į užsienį. Šie liudymai turi galios 6 mėnesius juos išdavus“. O to paties įstatymo § 109 kalba apie „laikinai į Lietuvą įgabenamas prekes, kaip antai: skystų ir palaidų prekių įpakavimą, amato įrankius, aparatus, mašinas, reikalingas fabrikams ir dirbtuvėms statyti ir įrengti, prekių pavyzdžius, kurie turi vertybės, skrajojamų cirkų dekoracijas ir t. t.“ Šioms prekėms, jei jos pareiškiamos laikinai importuojamomis, išduodamas tam tikras pažymėjimas apie paimtą muitą; ir jei ne vėliau kaip per šešis mėnesius prekė grąžinama, tai sulig pristatytu pažymėjimu grąžinamas muitas.

Taigi tik šios rūšies prekes Lietuvos užsienių prekybos statistika pripažįsta „sąlyginės prekybos“ prekėmis. Tokios prekės bendruose užsienių prekybos duomenyse nefiguruoja — prie sąlygos, jei per šesis mėnesius buvo grąžintos. Bet kaip matome iš muitinių įstatymo cituotųjų §§ 87 ir 109, prie „sąlyginės prekybos“ pas mus gali patekti tik tos prekės, kurioms imamas muitas (nes jei muitas neimamas, tai tie pareiškimai ir muitinių pažymėjimai visai nereikalingi). Antroji mūsų sąlyginės prekybos sąvokos ypatybė yra ta, kad iš eksportuojamų prekių § 87 prie sąlyginės prekybos tegali būti priskirtos ne pačios prekės, o tik „išvežamų iš Lietuvos prekių patalpos“ (statinės, maišai, dėžės ir kt.), tuo tarpu kai importuojamoms prekėms sąlyginė prekybos sąvoka išplečiama ir amato įrankiams, aparatams, laikiniam darbui gabenamoms mašinoms ir t. t. Tuo būdu importuojamos ir eksportuojamos prekės sąlyginės prekybos atžvilgiu traktuojamos ne vienodai. Ir trečioji mūsų vad. sąlyginės prekybos ypatybė yra ta, kad prekės, gabenamos per sieną remontui ar dalinio apdirbimo reikalui, traktuojamos vienodai su parduotomis prekėmis, gabenamos betarpiškajai prekybai.

Vokietijoj užsienių prekybos statistika skiriama į bendrosios ir specialinės užsienių prekybos statistiką.

Bendroji užsienių prekybos statistika apima visas per sieną įgabenamas arba išgabenamas prekes (išskiriant tiesioginio tranzito prekes), nežiūrint į tai, ar tai yra prekės iš sąlyginės ar specialinės prekybos. Specialinės užsienių prekybos statistika apima tik tas prekes, kurios eina tiesiog prekybos apyvarton. Tuo būdu vad. specialinės prekybos statistikos duomenyse Vokietijoj nėra ne tik tos rūšies prekių, kurios mūsų užsienių prekybos statistikoj vadinamos „sąlyginės prekybos“ prekėmis, bet ir prekių, kurios eksportuojamos arba importuojamos remonto arba ištobulinimo (Verchdelung) tikslais. Uostuose iš vad., „laisvųjų zonų“ bei muitinių sandėlių tik tos prekės specialinės prekybos statistikai žymimos, kurios faktiškai eina vidaus rinkos apyvarton.

Anglijos užsienių prekybos statistikos praktika skirsto tik importo prekybą į bendrąją ir vidaus vartojimui skirtą. Eksporto duomenys visai užsienių prekybai patiekiami bendrai, nežiūrint į tai, kuriais tikslais ar kuriomis sąlygomis prekės gabenamos.

Apskritai imant tačiau užsienių prekybos statistinio stebėjimo metodai atskirose valstybėse per daug nesiskiria.

Vertinti skirtingus metodus užsienių prekybos statistikos praktikoj tenka neigiamai ne tik statistikos teorijos atžvilgiu ir lyginamosios statistikos sumetimais, bet ir del pačios užsienių prekybos statistikos uždavinių.

b) Užsienio prekybos tikslas.

Užsienių prekybos tikslas pirmoj eilėj tarnauti ekonominės politikos praktikos reikalams. Vienas iš svarbiausių užsienių prekybos statistikos uždavinių — kiek galint tiksliau parodyti, kiek ir kurios rūšies prekių atitinkama šalis eksportuoja ar importuoja ir kiek už tas prekes gauna arba priklauso pinigų. Aišku savaime, kad iš per sieną išvežamų prekių pinigai gali būti gaunami tik už tas prekes, kurios eksportuojamos galutinai. Jei kuri prekė išvežama tik laikinai, tai už ją nieko ir negaunama. Ir atvirkščiai: už laikinai importuotas prekes nereikia ne tik nieko užsieniams mokėti, bet šalies viduje gali dar likti naudos arba pelno (išlaidos apsaugai, apmokamas darbas, jei koks daiktas taisomas ar apdirbamas ir t. t.). O kadangi užsienių prekybos statistikos duomenys paprastai sudaro pagrindą visiems mokamojo balanso skaičiavimams ir to balanso statistikai, tat užsienių prekybos statistikos duomenų tikrumo svarba pasidaro neabejotina.

Iš kitos pusės tačiau reikia sutikti ir su statistikos praktikos patyrimais, kurie sako, kad vad. sąlyginės prekybos atskyrimas nuo tikrosios arba vokiečių vad. specialinės užsienių prekybos statistikos praktikoj ne visuomet yra galimas. Taip pat nurodoma ir į tai, kad statistikos praktika ligi šiol neturi nei metodų, nei priemonių visai be išimties užsienių prekybai žymėti. Pav., praktikoj visai neįmanomas dalykas statistikos reikalui surąšyti ir privatinio keleivių bagažo prekes. Statistikos metodais tiksliai nepagaunama ir „šmugelio“ keliais einanti prekyba draudžiamomis arba aukštais muitais

apdėtomis prekėmis. Tuo būdu visai tikslios ir pilnos užsienių prekybos statistikos iš viso būti negali. Be to, jei užsienių prekybos statistikai eksportuojamos prekės sąlyginei prekybai neišskiriamos, tat jos vėliau vėl parodomos importuojamų prekių statistikoj. Tuo būdu mokamojo balanso statistikoj saldo del sąlyginės prekybos neišskyrimo neiškreipiama, o tik to balanso aktyvuose ir pasyvuose užsienių prekybai tenkančios pozicijos išeina padidintos. Del to ir užsienių prekybos statistikai yra pavojingas bei smerktinas ne tiek sąlyginės prekybos prekių neišskyrimas savaime, kiek skirtingų mastų taikymas eksporto ir importo prekybos statistikoj toje pačioje šalyje (pav. ir Lietuvoje) ir skirtingų metodų vartojimas tarptautinėj užsienių prekybos statistikoj.

c) Užsienio prekybos statistikai duomenų rinkimas.

Duomenų rinkimas užsienių prekybos statistikai paprastai visur atliekamas muitinėse ir gali būti daromas tiek tiesioginiu, tiek netiesioginiu metodu. Tačiau netiesioginis metodas užsienių prekybos statistikos praktikoj tik „iš bėdos“ tegali būti naudojamas, nes šiuo atveju užsienių prekybos statistika perdaug jau pasidaro priklausoma nuo labai dažnai kintančių muitų politikos ir muitinių organizacijos veiksnių. Del to moderniškose valstybėse duomenys užsienių prekybos statistikai yra renkami tiesioginiu metodu, nors medžiagą renkamaisiais agentais atskirais atvejais ir paliekami tie patys muitinių valdininkai.

Lietuvos užsienių prekybos statistikai ligi 1924 m. medžiaga buvo renkama netiesioginiu metodu, o nuo 1924 m. — tiesioginiu m. Kiekvienai per sieną gabenamai prekei prekės turėtojo arba muitinėj dirbančio specialinio statistikos valdininko (mažesnėse muitinėse tas pareigas eina ir paprastieji muitinių tarnautojai) yra surašomas tam tikras surašomasis lakštas, vadinamas statistikos deklaracija. Išvežamoms ir įvežamoms prekėms statistikos deklaracijos yra skirtingos spalvos ir turi skirtingų klausimų. Tų deklaracijų pavyzdžiai čia patiekiami.

Forma A.

..... Muitinė Kaina 5 ct.

STATISTIKOS DEKLARACIJA

išvežamoms prekėms

	Klausimai	Atsakymai
1	Prekių siuntėjo pavardė ir vardas ar firmos pavadinimas.	
2	Kur prekė nupirkta arba pagaminta.	Miestas ..... arba apskritis .....
3	Galutinė šalis, kur prekės siunčiamos.	Šalis ..... Miestas, uostas ir t.t. .....
4	Smulkiai išdėstytas prekės pavadinimas.	
5	Prekės kiekybė „netto“ (žiūr. paaiškinimus).	..... kg. ..... št. ..... lt. ..... m. ..... ktmr.
6	Prekės kaina (fob — su transporto, draudimo, muito ir kitomis rinkliavomis).	
7	Ar neišvežama prekė su sąlyga ją atgal grąžinti (taip—ne).	
8	Jei išvežamoji prekė buvo įvežta Lietuvon su sąlyga atgal grąžinti, tai nurodyti, kiek sumokėta už laikiną prekės naudojimą.	

Data ..... Siuntėjo ar ekspedit. parašas .....

Muitinės pažymėjimai

9	Muito rinkliava.	Muito rinkliavos ..... lt. ..... ct.

Muitinės vald.-prižiūrėtojo parašas .....

10	Kada leista prekės iš muitinės išvežti.	
11	Ši deklaracija priklauso pareiškimo.	..... numeriui, ... punktui

Muit. buhalt. parašas .....

Centralinio Statistikos Biuro pažymėjimai.

12	Tarptautinės nomenklatūros numeris.	
13	Lietuvos nomenklatūros numeris.	

Statistikos kontrolieriaus parašas .....

Forma B.

..... Muitinė Kaina 5 ct.

STATISTIKOS DEKLARACIJA

įvežamoms prekėms.

	Klausimai	Atsakymai
1	Prekių gavėjo pavardė ir vardas ar firmos pavadinimas	
2	Prekių gavėjo prekybos vieta	
3	Kokioj šaly prekė pagaminta	
4	Iš kurios šalies (pradinės, bet ne tranzitinės) prekė buvo išsiųsta Lietuvon	
5	Smulkiai išdėstytas prekės pavadinimas	
6	Prekės kiekybė „netto“ (žiūr. paaiškinimus)	.....kg. .....št. .....lt ..... m. ..... ktmr.
7	Prekės kaina cif — su išlaidomis ligi sienos, neįskaitant muito rinkliavos	.....lt.
8	Ar prekė neįvežama su sąlyga ją atgal grąžinti (taip — ne)	

Data..... Prekių gavėjo ar ekspedit. parašas.....

Muitinės pažymėjimai

9	Muito tarifo numeris	
10	Muito rinkliava	

Muitinės vald.-prižiūrėtojo parašas .....

11	Kada leista prekes iš muitinės išvežti	
12	Ši deklaracija priklauso pareiškimo	.....numeriui, ...punktui

Muit. buhalt. parašas.....

Centralinio Statistikos Biuro pažymėjimai

13	Tarptautinės nomenklatūros numeris	
	Lietuvos nomenklatūros numeris	

Statistikos kontrolieriaus parašas.....

Einant tam tikrais privalomojo pobūdžio nuostatais bei instrukcijomis, muitinės ar statistikos tarnautojai, priimdami

iš eksportininkų arba importininkų (ar jų atstovų) statistikos deklaracijas, „turi jas tikrinti einant pirkimo-pardavimo dokumentais ir prekių kilmės pažymėjimais, ir reikalauti, kad deklaracijose būtų tiksliai įrašyta prekių kilmė, kiekybė ir vertybė". Statistikos deklaracijos nepadavimas, arba patiekimas sąmoningai neteisingų žinių, gali būti pagrindu prekei muitinėje sulaikyti.

d) Surašomosios bei skaitomosios žymės.

Iš patiektųjų statistikos deklaracijų pavyzdžių matyti, kad tiek importuojamoms, tiek eksportuojamoms prekėms turi būti duoti atsakymai į 8 klausimus. Iš šių 8 klausimų pirmasis — „prekių siuntėjo pavardė ir vardas ar firmos pavadinimas" — tėra pastatytas tik kontrolės reikalui, o ne statistikai. Ir antrasis klausimas taip pat tenka laikyti tik statistiškai kontroliniu, nes šis pažymys tėra tik surašomasis, o ne skaitomasis. Statistikos medžiaga prekių gavėjų prekybos arba vidaus gamybos vietomis visai neapdirbama ir neskelbiama. Taip pat neapdirbamos ir neskelbiamos surašomos žymės, kurios eina atsakymais į klausimus 7 ir 8 eksportuojamoms prekėms ir į 8 klausimą importuojamoms prekėms: nes apie sąlyginę prekybą bent Lietuvos užsienių prekybos statistikai duomenys taip pat neapdirbami ir neskelbiami, o pastatytieji klausimai tėra tik kontrolės reikalui (jei per šešis mėnesius sąlyginės prekybos žymę turinti prekė atgal per sieną neišgabenta, tai statistikos deklaracija eina bendrąja tvarka Centr. Statistikos Biurui ir toj deklaracijoj pažymėtoji prekė laikoma jau specialinės prekybos preke). Tuo būdu surašomomis ir drauge skaitomomis žymėmis eksportuojamoms prekėms palieka tik atsakymai į klausimus, pastatytus pp. 3—6, o importuojamoms — pp. 3—7.

1) **Prekių pavadinimas.** Lietuvoj praktikuojamose statistikos deklaracijose eksportuojamoms prekėms prekių pavadinimas eina 4-ja surašomąja žyme, o importuojamoms — 5-ja. Statistikos deklaracijoj kitoj pusėj atspausdintuose paaiškinimuose yra pasakyta, kad

„kiekvienai atskiro pavadinimo prekei paduodamas atskiras statistikos pareiškimas. Prekių pavadinimai

įrašomi taip, kaip jie vadinami prekyboj. Bendrieji pavadinimai leidžiami žymėti prekėms tik tuo atveju, kada jie yra statistikos nomenklatūroje, kurios ekzemplioriu randasi kiekvienoje muitinėje".

Šita statistikos nomenklatūra yra sustatyta atsižvelgiant iš vienos pusės galiojančio muitų tarifo nomenklatūros, iš kitos — prekių nomenklatūros, nustatytos 1913 m. Briusselyj tam tikros užsienių prekybos statistikai tarptautinės konvencijos (žiūr. priedėlį pp. 268 ir sek.).

2) **Prekių kilmė.** Prekių kilmės pažymiai užsienių prekybos statistikoj yra reikalingi tik valstybėms. Užsienių prekybos statistikos idealas — skirstyti duomenis gamybos šalimis. Tačiau šis idealas nelengvai pasiekiamas. Pav., iš prekių per sieną gabentojo galima reikalauti, kad jis žinotų ir parodytų, kur (arba kurioj šalyj) jo gabenama prekė pirkta; bet ar tikrai toj šalyj prekė ir pagaminta — prie geriausių norų kartais nustatyti nelengva, — ypač masinės gamybos produktams ar prekėms, kurioms neprivaloma gamintojo žymė arba kleimas. Šios kategorijos prekių priklauso pirmiausia beveik visi žemės ūkio produktai bei gyvuliai, apie kuriuos, pav., eksportininkas galėtų gal reikale pasakyti, kur ir iš ko pirkta; bet ar jų buv. savininkai patys užaugino, ar buvę pirkę nuo kaimyno ar net iš užsienių — tai jau klausimai, kurių eksportininkas prie geriausių norų atsakyti negalėtų. Kiek lengviau su fabrikų dirbiniais, nors ir čia atskirais atvejais gali būti gana daug ir net nenugalimų sunkenybių.

Iš Lietuvos eksportuojamoms prekėms statistikos deklaracijai paaiškinimuose yra pasakyta, kad „prekės nupirkimo arba pagaminimo vieta reikia žymėti pradinė. Jeigu prekė įgyta nuo tarpininko, tai reikia vistiek žymėti tikroji prekės pagaminimo vieta Lietuvoje" (t. y. miestas arba apskritis). Kuo būdu tą „pirmąją vietą" gali sužinoti, pav., kviečių, sėlenų ar žąsų eksportininkas, kuris savo siunčiamas prekes gauna per tarpininkus gal jau iš trečių ar ketvirtų rankų — paaiškinimuose nepaaiškinta.

Nieku nepagrindžiamas ir šios rūšies duomenų rinkimo tikslas. Nes individualinė prekių kilmės kontrolė tokiais duomenimis vis tiek neįmanoma, o eksporto duomenys apdirbami

taip pat tik visam Lietuvos plotui, o ne atskirais rajonais. Tuo tarpu paaiškinimuose visai nieko nepasakyta, kaip reikia elgtis tuo atveju, kai prekė, „įgyta nuo tarpininko", ir eksportininkui yra žinoma, kad pagaminta ji yra visai ne Lietuvoje, o kurioj nors kitoj valstybėj ir, gal būt, yra kilusi iš „sąlyginės prekybos". O šis pažymys eksporto statistikai yra daug svarbesnis, kaip „pradinė pagaminimo vieta" tikrai lietuviškos kilmės prekėms. Nenuostabu del to, kad mūsų eksporto statistikoj galima rasti, pav., ne tik Anglijon ir Vokietijon eksportuotų motorų, įvairių Lietuvoj negaminamų mašinų bei aparatų, bet net ir druskos, akmens anglies, žibalo ir kt. žaliavos ar pusiau žaliavos prekių, kurių gaminimas net ir teorijoj pas mus neįmanomas.

Tokių faktų (taip pat sąlyginės prekybos žymėjimo metodų) akyvaizdoje tenka konstatuoti, kad Lietuvos eksporto prekybos statistika apima visas prekes, kurios iš Lietuvos gabenamos, nežiūrint į tai, ar jos Lietuvoje buvo pagamintos, ar importuotos iš kitų kraštų. Išimtį sudaro tik tos svetimos kilmės prekės, kurios, jas importuojant, buvo deklaruotos sąlyginės prekybos prekėmis ir kurios, be to, buvo atgal išvežtos ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo įvežimo dienos.

Statistikos deklaracijos atitinkami paaiškinimai Lietuvon importuojamoms prekėms jau daug pilnesni ir sudėtingesni. Tenai pasakyta:

„Prekės gamybos šalimi vadinasi šalis, kurioj prekė buvo pagaminta ar išgauta. Bet jei prekė pagaminta vienoj šaly, o esminiai perdirbta kitoj, tai gamybos šalimi bus paskutinė šalis, kur prekė buvo perdirbta. Jei prekė buvo pagaminta vienoj šaly, o tik išrūšiuota ar perpakuota kitoj, tai gamybos šalis bus ta, kurioj prekė buvo pagaminta, o ne ta, kur prekė buvo išrūšiuota arba iš naujo perpakuota. Jei prekių gamybos šalies pareiškėjas nežino, tai būtinai reikia nurodyti pradinė šalis, iš kurios prekės išsiųstos, bet nieku būdu ne tranzitinė šalis. Jei, pavyzdžiui, prekės išsiųstos Lietuvon iš Švedijos ir ėjo tranzitu per Estiją bei Latviją, tai ir nurodytina Švedija, bet ne Estija bei Latvija, nors prekės ir buvo sukrautos tų šalių tranzito sandėliuose, arba nupirktos iš tų šalių.

Prekės pirkimo šalis yra ta, iš kur prekė betarpiškai arba tranzitu išsiųsta į Lietuvą".

Iš šių paaiškinimų matyti, kad prekių kilmės sąvoka importuojamoms prekėms Lietuvos užsienių prekybos statistikoj aprėžiama žymiai siauriau ir griežčiau, kaip eksportuojamoms prekėms. O iš to seka, kad prie tam tikrų sąlygų pas mus eksportas gali išeiti didesnis už importą tik del to, kad statistika kitokį mastą pritaikė. Dabartiniu metu tačiau toks skirtingas kilmės sąvokos taikymas bendruosius duomenis mažai tepakeičia. Pav., visai aiškiai nelietuviškos kilmės prekių (žibalo, benzino, akmens anglies, druskos, silkių) 1929 m. buvo eksportuota už nepilnus 200 tūkst. litų. Gal kiek daugiau galima būtų pririnkti abejotinos kilmės prekių, bet ir čia labai didelių kiekių nei didelės vertės sudaryti negali. Del šios rūšies statistinės organizacijos netobulumo galima eksporto statistikos paklaida nesudarys nė 0,5%. O jei didesnių paklaidų užsienių prekybos statistikoj nebūtų, tai būtų galima patiekiamus duomenis laikyti statistinio tikslumo idealu.

Tautų Sąjungos statistikos ekspertų komitetas 1931 m. nustatė (Leaque of Nations, Committee of statistical experts, Off. No.: C. 215 M. 90. 1931. II. A):

1. ...„Kiekviena šalis savo metiniuose duomenyse privalo parodyti savo atitinkamoj prekybos statistikoj kiekvieną kraštą, kuris reprezentuoja vieną ar daugiau procentų viso tos šalies eksporto arba importo.

2. Kilmės ir paskyrimo šalių sąvokoms nustatyti galioja šie dėsniai:

Kilmės arba gamybos šalimi reikia suprasti: žaliavos produktams šalis, kurioj jie buvo pagaminti, o apdirbtiems dirbiniams — šalis, kurioj jie buvo paversti (transformed) į tokią padėtį, kurioj jie buvo gauti importuojamoj šaly, — suprantant, kad perkrovimas, rūšiavimas ir valymas nesudaro sąvokos „pavertimas".

Išsiuntimo arba išėjimo (provenance) šalimi privalo būti suprantama pirmykštė šalis, iš kurios prekės buvo išsiūstos į importuojamą šalį betarpiškai arba su apsistojimu, tačiau be jokių komercinių tranzakcijų tranzito (jei tokios buvo) šalyse.

Pirkimo šalis privalo būti suprantama ta šalis, kur prekės buvo pirktos („kur prekių pardavėjas savo reikalus veda" — country in which the seller of goods carries of his bussiness).

Vartojimo šalimi suprantama ta šalis, kur prekės naudojamos tam reikalui, kuriam jos pagamintos, arba kur jos perdirbamos, taisomos arba papildomai apdirbamos, — suprantant, kad perkrovimas, rūšiavimas arba valymas nesudaro nei perdirbimo nei papildomo apdirbimo sąvokų.

Pasiuntimo arba paskyrimo šalis privalo būti suprantama ta šalis, kur prekės faktiškai siunčiamos — betarpiškai arba su apsistojimu, bet be jokių komercinių tranzakcijų tranzito šalyse (jei tokios yra).

Pardavimo šalimis suprantama šalis, kur savo reikalus veda prekių pirkėjas.

3) **Prekių kiekis.** Briuselio konvencijos nuostatais yra sutarta prekių kiekį užsienių prekybos statistikoj žymėti svorio matais, o rekomenduojama žymėti metriniais svorio matais. Dabartiniu metu jau beveik visos valstybės metriniais svorio matais (kilogramais, kvintalais ar tonomis) ir žymi; tik Anglijos ir Amerikos užsienių prekybos statistikoj po senovei prekių kiekis žymimas savais svorio matais (angliškais svarais, Hdw ar angliškomis tonomis). Šalia to, beveik visos valstybės kai kurias prekių rūšis, šalia svorio, žymi dar ir kuriais nors kitais kiekio matais, o gyvulius net ir skelbia savo (nacionalinėj) prekybos statistikoj ne svorio matais, o kiekio vienetais (štukomis).

Patsai svoris užsienių prekybos statistikoj žymimas ne brutto, o netto svoris, atskaičius nuo brutto svorio prekių įpakavimo (dėžių, indų ir t. t.) svorį. Savaime suprantama, kad ne visoms prekėms netto svoris lengvai duodasi atskiriamas nuo brutto svorio. Del šios priežasties kai kurios prekės net ir muitinamos sulig brutto svoriu. Vis delto galima sakyti, kad perdaug didelės paklaidos tarp tikrojo ir spėjamo netto svorio del negalėjimo visai tiksliai netto svorį atskirti — nebus. Daug didesnė paklaida jau gali įsibrauti ypač gyvulių svorinio kiekio statistikoj, kadangi gyvuliai, juos gabenant per sieną, ne visuomet sveriami, ir jų svoris dažnai nustatomas vertinimo būdu.

Lietuvos užsienių prekybos statistikai eksportuojamų prekių statistikos deklaracijoj, einant paaiškinimais, turi būti įrašyta:

„Svoris „netto“ kilogramais privalo būti žymimas visoms prekėms be išimties. Jei pats siuntėjas nežino tikro svorio, tai žymi jį apytikriai, vadovaudamasis važtaraščiais ar kitais dokumentais bei savo patyrimu.

Be to, gyvuliams, kiaušiniams, garvežiams, vagonams, automobiliams, ekipažams, dviračiams, laikrodžiams, mašinoms ir kitoms tik vienetais parduodamoms prekėms reikia dar žymėti ir vienetų skaičius; neapdirbtai bei pusiau apdirbtai miško medžiagai reikia žymėti ir kietmetrių ar erdmetrių skaičius“.

Visai panašus reikalavimas statomas ir importuojamoms prekėms, su tuo skirtumu, kad čia dar pridėta, jog „alui, vynui, spiritui ir kitiems svaiginamiems gėralams reikia dar žymėti litrų skaičius".

4) **Prekių vertė.** Del principo, kuriuo einant prekių vertė užsienių prekybos statistikoj žymėtina, šiandien jokio ginčo nėra ir jo niekas nekelia. Tarptautinių statistikos kongresų nutarimais ir tarptautinio pobūdžio konvencijų yra nustatyta ir sutikta, kad eksportuojamoms prekėms vertė būtų žymima sulig prekyboj vartojama sąvoka fob, t. y. ta vertė, kuri susidaro iš už prekę iš užsienių pirkėjo gautosios kainos su pristatymu ligi sienos ir pakrovimu išvežti (fob — tai sutrumpintas anglų kalbos komercinis terminas, „free on bord", t. y. prekė pakrauta uoste ant laivo ir jau leista išvežti). Importuojamoms prekėms vertė turi būti žymima sulig prekyboj vartojama sąvoka cif, t. y. ta vertė, kuri susidaro iš faktinai už prekę užsieniuose užmokėtos kainos su draudimo ir pristatymo išlaidomis ligi sienos imtinai (cif— taip pat pat angliškos kalbos trijų žodžių junginys: cost — kaštai, insurance — draudimas ir freight — siuntimo išlaidos).

Šis principas eksportuojamų ir importuojamų prekių vertei žymėti užsienių prekybos statistikos reikalui yra visai teisingas. Nes ši statistika turi tikslo, be kito ko, parodyti, kiek iš užsienių gaunama už eksportuojamas prekės pinigų, ir kiek užsieniams už importuojamas prekes privalu mokėti. Ir visai teisinga, kad statistika turi atsižvelgti ne tik už prekę mokėtos kainos, bet ir visų kitų išlaidų, surištų su prekės pristatymu ligi sienos. Šiuo atžvilgiu Lietuvon importuojamų prekių statistikos deklaracijoms paaiškinimai visai teisingai nustato:

„Prekių kaina žymima cif., t. y. tokia, kokia prekės pirktos užsieny plius visos prekių savininko išlaidos iki Lietuvos sienos. Tad, muito rinkliavos ir muito išlaidos neįskaitomos. Šis punktas turi tikslą nustatyti, kiek Lietuva moka užsieniui už prekes ir jų pervežimą lig sienos".

Kitaip jau tenka vertinti atitinkamus paaiškinimus eksportuojamų prekių statistikos deklaracijose. Tenai pasakyta:

„Prekių kaina žymima tokia, kuria prekė parduota užsienin, o jei prekė dar neparduota, tai kaina, žemiau kurios negalima parduoti, plius visos išlaidos iki sienos: transporto, draudimo, komiso išlaidos, muito rinkliava ir kt.“

Taigi jeigu prekė bus parduota, pav., Londonan arba Berlynan su pristatymu ligi pirkėjo gyvenamos vietos ar sandėlio, tat, einant šiuo paaiškinimu, vistiek turi būti pažymėta ta prekės kaina, kuri gauta ir už pristatymą nuo Lietuvos sienos ligi Londono arba Berlyno. O tai jau nesuderinama su fob vertės sąvoka. Taip pat bus prasižengta f o b vertės sąvokai ir tuo atveju, kai eksportuojamos prekės nupirktos, pav., Kaune ar Šiauliuose visai be pristatymo, t. y. kai visas transporto išlaidas prisiima užsienių pirkėjas: šiuo atveju prekių vertė, einant paaiškinimu, galės būti parodyta mažesnė už tikrąją fob vertę.

Taikant praktikoj paaiškinimo nuostatą del neparduotų prekių taip pat gali išeiti įvairių nesusipratimų bei kolizijų. Bet jos nepavojingos pirmiausia delto, kad bent pas mus labai retai neparduotų prekių eksportas praktikuojamas; o jei ir būtų praktikuojamas, tai didelės paklaidos del to neįvyktų (kadangi vertės nustatymo principas nepakeičiamas).

Lietuvos eksporto praktikoj, kiek žinoma, dažniausia prekės parduodamos su pristatymu ligi pat pirkėjų gyvenamos vietos gelžkelio stoties arba artimiausio uosto (franko Berlynas, franko Londonas ir t. t.). Prie šių aplinkybių — jei statistikos deklaracijoms paaiškinimų nuostatai būtų tiksliai vykdomi — eksportuojamų prekių vertės duomenyse turėtų būti sistematinio pobūdžio paklaida (vertės duomenys didesni, negu turėtų būti). Praktika tačiau rodo, kad eksportininkų dauguma turi tendencijos vertės duomenis mažinti (bijodami, kad tie duomenys gali būti panaudoti fisko reikalams).

Užsienių prekybos statistikos praktikoj, apskritai imant (ne tik pas mus, bet ir kituose kraštuose), medžiagą apdirbant statistikos deklaracijose pažymėtieji vertės duomenys koreguojami. Tai daroma pirmiausia toms prekėms, kurios per sieną gabenamos dar neparduotos arba galutinai nenupirktos (komisinei prekybai). Prie geriausių norų eksportininkai arba importininkai

šiais atvejais faktinosios arba tikrosios f o b a r c i f prekių vertės parodyti negali. Bet ir kitais atvejais dažnai pasitaiko, kad prekių per sieną gabentojas (dažnai būna vietinis ekspeditorius) tikrosios prekių vertės nežino. Ypač taip gali atsitikti tuo atveju, kai muitai imami ne nuo vertės, o nuo kiekio, ir prekių vertės žinojimas muitinimo reikalui nėra būtinai reikalingas. Jei dar pridėti, kad vienais ar antrais sumetimais daugelis importininkų bei eksportininkų ir iš viso tikrosios prekių vertės tiksliai parodyti nenori, tai bus aišku, del ko statistikos praktika į deklaruotus prekių vertės pažymėjimus žiūri su tam tikru nepasitikėjimu ir juos tikrina bei, reikale, koreguoja.

T i k r i n i m o b e i v e r t ė s k o r e g a v i m o m e t o d a i statistikos praktikoj vartojami įvairūs. Vienas iš paprasčiausių tikrinimo bei koregavimo būdų — tai individuališkai s t a n d a r t i n i s. Statistikos medžiagą apdirbamoji įstaiga visoms svarbiausioms importuojamoms prekėms (kiekvienai atskirai) turi iš anksto paruošti tarptautinės rinkos atitinkamo mėnesio kainorašti, taip pat ir transporto išlaidų ligi sienos normalinius dydžius. Panašus kainoraštis ir kt. turi būti ir eksportuojamoms prekėms. Jei tikrinant statistikos deklaracijas parodytoji kurios nors prekės vertė žymiai skiriasi nuo kainoraščio standarizuotos atitinkamos prekės kainos, — tai deklaruotoji prekės vertė koreguojama. Jei nukrypimai nedideli — deklaruotoji vertė palieka netaisyta.

Nekoreguotini vertės nukrypimai statistikoj paprastai aprėžiami vidutinių nukrypimų norma. Tačiau turint galvoje, kad deklaruotuose vertės pažymėjimuose tenka laukti sistematinio pobūdžio paklaidų (vertė sistematiškai mažinama), tai nekoreguojami tik toki vertės pažymėjimai, kur skirtumas tarp standartinės ir deklaruotosios vertės nėra didesnis už +-nį vidutinį nukrypimą.

Patys prekių vertės standartai (arba normos) sudaromos ir keičiamos būna pačios medžiagą apdirbamosios įstaigos savarankiškai arba tam tikrų komisijų, kur dalyvauja ir prekybos verslo žinovai bei atstovai.

Savaime suprantama, kad toki tikrinimai ir koregavimai gali būti atliekami ir statistikos medžiagą renkamųjų organų (šiuo atveju muitinėse).

Lietuvoj užsienių prekybos statistikai vertės duomenys maž daug šiuo metodu ir koreguojami. Tik dėmesio kreipiama daugiau į eksportuojamų prekių vertės duomenis, kurie koreguojami atsižvelgiant ne tarptautinės rinkos kainų, o vidaus rinkos. Pastarasis nusistatymas reikia laikyti neatitinkančiu eksportuojamų prekių vertės žymėjimo principą (fob kainą), kadangi vidaus rinkoje kainas veikia muitai ir kitos ekonominės bei finansinės politikos priemonės, o už eksportuojamas prekes tautos ūkis tegali gauti tik tiek, kiek mokama tarptautinėje rinkoje minus transporto išlaidos nuo Lietuvos sienos. Atskirais atvejais tai gali sudaryti nemažą skirtumą (ypač toms prekėms, kurios šalies viduje naudojasi muitų protekcija, premijuojamos arba apdėtos apyvartos ar akcizo mokesčiais, kurie eksportuojamoms prekėms netaikomi).

Kitą prekių vertės koregavimo būdą galima pavadinti kolektyviškai normatyviniu. Statistikos deklaracijose parodytoji prekių vertė prieš apdirbant statistikos medžiagą netikrinama ir individuališkai nekoreguojama. Bet kai statistikos medžiaga jau suskirstyta atskiromis prekių rūšimis nustatytam skaitomajam periodui, tat išvedamas toms prekėms kainos vidurkis ir tikrinama, kiek tasai kainos vidurkis atitinka ar neatitinka tų prekių vidutines kainas tarptautinėj rinkoj. Koreguojama (arba atsisakoma nuo koregavimo) taip pat atsižvelgiant į tai, kaip dideli yra nukrypimai. Tik kadangi čia žiūrima ne kiekvienos prekės individualinės kainos, kilusios iš konkretiško mainų sandorio (pirkimo — pardavimo), o visos prekių eilės tam tikro periodo pirkimo sandorių, tai vienpusiškas + ir — nukrypimų vertinimas, apie kurį buvo minėta pusl. 265, savo prasmės nustoja.

Patsai deklaracijų tikrinimo darbas šiuo metodu atkrinta ir palieka tik kolektyvinis vidurkinių kainų tikrinimas tam tikram periodui ir jų lyginimas su rinkos kainomis. Savaime suprantama, kad šis tikrinimas bei lyginimas yra reikalingas juo didesnio atsidėjimo bei tikslumo, kadangi ir mažiausias nuo ideališkojo kainų vidurkio atsitolinimas gali žymiai iškreipti visus vertės duomenis (individualiniam koregavime paklaidos bus daugiau atsitiktinės, kurios greičiau išsilygina didžiųjų skaičių dėsniu). Išeinant iš vidurkių teorijos, galimos paklaidos pavojus bus juo mažesnis, juo prekių grupė didesnė ir vieno-

desnė ir juo skaitomasis periodas ilgesnis. Del to, pav., Vokietijoj, kur šis prekių vertės koregavimo metodas vartojamas, yra koreguojami tik metiniai duomenys atskiroms prekių rūšims, o patsai koregavimas daromas specialinių komisijų dalyvaujant įvairių sričių ekspertams. Savaime suprantama, kad prie šio prekių vertės koregavimo metodo periodiškai skelbiamieji mėnesiniai užsienių prekybos vertės duomenys, metų gale patikrinus ir koregavus, gali nesutikti (ir dažnai nesutinka).

9.

Užsienių prekybos statistikos duomenų klasifikacija.

Užsienių prekybos statistikos duomenų, suskirstytų kiekio ir vertės pažymiais, klasifikacija prekių rūšimis ir grupėmis šiandien taip pat jau yra aiškiai nustatyta tarptautinio pobūdžio sutarimų ir 1913 m. tarptautinės konvencijos. Tos konvencijos yra nustatyta ir gana smulki prekių nomenklatūra, kuri įgalina viso pasaulio valstybių užsienių prekybos statistikos duomenis lyginti tiek bendromis prekių klasėmis, tiek jų grupėmis. Savaime suprantama, kad kiekviena valstybė savo vidaus statistikos reikalui gali įvairias prekes skirstyti ir kitokiais pažymiais, arba atskiras prekių grupes gali detalizuoti. Svarbu tačiau, kad pagrindinės prekių klasės bei grupės būtų vienodais pažymiais ir vienodais principais nustatytos.

Pagrindinių prekių klasių užsienių prekybos statistikoj yra penkios:

I. Gyvi gyvuliai.
II. Maisto produktai.
III. Žaliava ir pusiau fabrikatai (arba pusiau žaliava).
IV. Fabrikatai (arba gatavi dirbiniai).
V. Brangieji metalai.

Ši vienodu principu sudaryta klasifikacija nuosekliai taikoma tiek importo, tiek eksporto prekybai, taip pat vienodai bendrajai, specialinei ir tranzitinei prekybai. Ši aplinkybė įgalina užsienių prekybos atskirų šakų statistikos duomenis lyginti, o tam tikromis aplinkybėmis ir tikrinti.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu kai kurių prekių prie vienos ar kitos klasės priskyrimas privalo būti daromas ne objektyviniais pažymiais, bet subjektyviniais ūkinio tikslo aprėžimais. Pav., bulvės, javai ir visa eilė kitų produktų gali būti vartojama ir maistui (taigi priklausyti II klasės) ir sėklai — tada jau bus „žaliava“ ir priklausys III klasės. Tam tikri pramoninės gamybos dirbiniai taip pat gali būti naudojami ir tolimesnei gamybai kaip pusiau fabrikatai — ir eiti betarpiškam vartojimui kaip fabrikatai.

Vis delto nežiūrint į šias metodologinio pobūdžio netobulybes ir technikinio pobūdžio sunkenybes, pačią klasifikaciją ir jos principus galima laikyti socialekonominės statistikos atžvilgiu visai tikslinga.

Čia pridedama išvežamųjų ir įvežamųjų prekių nomenklatūra, sužymėta L. Centralinio Statistikos Biuro praktikoj vartojamais eilės nr. šalia tarptautinės statistikos nomenklatūros nr. ir mūsų muito tarifų. Iš jos matyti, kad tikrai kai kurios prekės mūsų statistikos nomenklatūroj yra priskirtos ne tai klasei, kuri turėtų būti sulig tarptautinės statistikos nomenklatūros. O priežastis ta, kad, pav., pas mus kai kurias prekes eksportuojant ar importuojant tikrai ir nežinoma, kurios klasės sulig ūkiniu paskyrimu jos priklauso.

Priedėlis: Išvežamųjų ir įvežamųjų prekių nomenklatūra.

I. Gyvi gyvuliai.

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
1	1	40	Arkliai ir kumeliukai
2	2	40	Raguočiai
3	2	40	Teliukai
4	3	40	Avys
5	4	40	Ožkos
6	5	40	Kiaulės ir paršai
7	6	40	Žąsys
8	„	40	Antys
9	„	40	Vištos
10	„	40	Bitės
11	7	40	Kiti gyvuliai ir paukščiai

II. Maisto produktai ir gėralai.

12	8	34[1]	Kiauliena
13	„	34[1]	Jautiena
14	„	34[1]	Veršiena

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitu tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
15	8	34[1]	Aviena
16	„	34[1]	Kita šviežia mėsa
17	9	34[1]	Paukštiena
18	„	34[1]	Žvėriena
19	10	34[1]	Bekonai
20	„	34[1]	Kumpiai
21	„	34[1]	Kita rūkyta mėsa
22	„	34[1]	Dešra
23	„	34[1]	Mėsos konservai
24	11	34[2]	Lašiniai
25	12	51[3]	Gyvulių margarinas
26	„	117[3]	Augalų margarinas
27	13	39[1]	Pienas
28	„	39[1]	Grietinė
29	„	24[5]	Kondensuotas pienas
30	„	24[5]	Pieno milteliai
31	14	36	Sviestas
32		39	Varškė
33	15	35	Sūriai
34	16	37[3]	Ikrai
35	17	37[5]a	Silkės sūdytos
36	„	37[5]b	Silkės rūkytos
37	„	37[1]a	Karpiai, forel, lašišiai, unguris, švieži
38	„	37[1]b	Lydys, sterkas, sykai, švieži
39	„	37[1]c	Aukšlė ir kit. švież. žuvis
40	„	37[2]	Kilkės
41	„	37[2]	Šprotai
42	„	37[2]	Sardinai
43	„	37[2]	Kita marinuota žuvis
44	„	37[4]	Žuvis rūkyta
45	„	37[4]	Žuvis sūdyta
45	„	38	Austrės, amarai ir kit.
46	„	39	Vėžiai
47	18	39	Kiaušiniai
48	19	23	Midus naturalus
49	20	1[3]	Kviečiai
50		1[3]	Sėkliniai kviečiai
51	21	1[2]	Rugiai
52	„	1[2]	Sėkliniai rugiai
53	22	1[1]	Miežiai
54		„	Sėkliniai miežiai
55	23	„	Avižos
56	„	„	Sėklinės avižos
56a		„	Vikiai
57	24	„	Kukurūza
58	25	„	Kiti javai
59	26	2	Ryžiai
60	27	3[1]	Rugių miltai
61	„	3[2]	Kvietiniai miltai
62	„	3[1]	Kiti miltai
63	28	4[3]	Sago (Manna)
64	„	3[1]	Kruopos
65	29	3[1]	Salyklos
66	30		Meduičiai, pyragėliai ir kt. tešlos dirbiniai

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
67	30	24[5]	Maca
68	„		Duona
69	„	45	Makaronai
70	„	40	Vermišelis ir lokšenai
71	31	5[1]	Svogūnas šviežias
72	„	5[1]	Kopūstai šviežį
73	„	5[1]	Agurkai šviežį
74	„	5[4]	Žali artišokai, spragučiai ir kalifiorai
75	„	5[4]	Žali žirniai
76	„	5[4]	Žalios pupos
77	„	5[4]	Arbuzai ir dynios
78	32	5[3]	Džiovintos daržovės lukšteliuose (žirniai, pupos ir kt.)
79	33	5[3]	Kitos džiovintos daržovės
80	34	1[4]	Bulvės
81	35	6[1]	Obuoliai ir kriaušės
82	„	6[1]	Vyšnios ir slyvos
83	„	6[1]	Kiti šviežį vaisiai
84	„	6[1]	Uogos
85	„	6[3]	Ananasai, bananai, abrikosai, vynuogės ir kiti pietų vaisiai
86	„	6[4]	Apelsinai, mandarinai, cedronai
87	„	6[5]	Citrinos
88	„	7[1]	Figos, finikai ir kiti sausi vaisiai
89	„	7[2]	Corintos, juodosios slyvos
90	36	18[1]	Žalia kava grūdeliais
91	„	18[2]	Deginta kava malta
92	„	18[3]	Malti kavos surogatai
93	„	17[1]	Nemalti kavos surogatai
94	„	17[1]	Cikorija
95	„	17[2]	Cikorijos šaknys
96	37	19[1]	Žalias kakao
97	„	19[2]	Degintas kakao grūdeliais
98	38	24[3]	Pagamintas kakao
99	„	24[2]	Šokoladas
100	39	20[1,2]	Arbatžolės
101	40	22[1]	Smulkus cukrus
102	„	22[2]	Cukrus gabalais
103	41	15[1]	Vanilė ir šafranas
104	„	15[2]	Kardemonai, muškato riešutai
105	„	15[4]	Pipirai, lauro lapai
106	„	15[3]	Gvazdikėliai, cinamonai ir kt. skanėsiai
107	„	16	Lauro uogos ir kalganas
108	„	31[1]	Actas ir jo esencija
109	„	12	Garstyčios sausos, nepagamintos
110	„	13	Pagamintos garstyčios
111	42	117[1]	Provanso alyva
112	„	117[1]	Sėmenų, saulėgrąžų ir kiti valgomieji aliejai
113	43	33[1]	Malta druska
114	„	33[2]	Druska gabalais
115	44	8	Išvirinti vaisiai ir uogos
116	„	8	Vaisių ir uogų sultys
117	„	9	Kaperiai ir alyvų uogos
118	„	10	Anyžiai, kmynai, pomerančių riešutai

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
119	44	11^1	Įvair. riešutai ir kaštonai
120	„	11^2	Fistaškos ir migdolai
121	„	11^3	Žemės riešutai
122	„	13	Pikuliai, kaperiai ir kit. daržovių konservai
123	„	13	Paštetai ir kit. konservai
124	„	14^1	Švieži grybai
125	„	14^2	Džiovinti grybai
126	„	13	Konservuoti grybai
127	„	25^1	Skystos mielės
128	„	25^2	Sausos mielės
129	44	24^1	Saldainiai
130	„	24^1	Cukatai bei vaisių žolė su cukrum
131	„	24^1	Konfitūrai bei vaisių siropai
132	„	24^2	Marciponai
133	„	—	Kiti cukrainių dirbiniai
134	„	—	Kiti maisto produktai
135	45	28^1a	Vynuogių vynai neputojantieji statinėse
136	„	28^1b	Vynuogių vynai neputojantieji induose
137	„	28^1c	Vaisvyniai statinėse
138	„	28^1d	Vaisvyniai induose
139	„	28^2	Putojantieji vynai bonkose
140	47	27^3	Vaisių esencija su spiritu
141	46	29^1	Porteris ir alus statinėse
142	„	29^2	Porteris ir alus bonkose
143	47	27^1a	Konjakas, spiritas ir stiprūs gėralai statinėse
144	„	27^1b	Konjakas, spiritas ir stiprūs gėralai induose
145	„	27^2a	Degtinė ir kit. gėrimai mažiau kaip 50^0 stiprumo statinėse
146	„	27^2b	Degtinė ir kit. gėrimai mažiau kaip 50^0 stiprumo induose
147	„	27^3	Vynuogių spiritas statinėse
148	48	32	Mineraliniai vandenys
149	49	39^1	Limonadas, selteris ir kit. vandenys
150	„	30	Midus (gėrimai)

III. Žaliava ir pusiau fabrikatai.

151	50	54	Odos neišdirbtos avių ir ožkų
152	„	„	Odos neišdirbtos raguočių ir veršių
153	„	„	Odos neišdirbtos arklių
154	„	„	Kita neišdirbta oda
155	„	56^1a	Kailiai neišdirbti kiaunės, kotiko, lapės, sabalio, skunso, vebro
156	„	56^2a	Kailiai neišdirbti kiškių, voverių, šeškų
157	„	56^3a	Kailiai neišdirbti avių ir ožkų
158	„	56^4a,	Kiti neišdirbti kailiai
159	51	?	Dramblio kaulai
160	52	44	Kaulai, ragai, kanopos
161	„	51	Raguočių taukai ir riebalai
162	„	51^1	Stearinas
163	„	51^1	Oleinas

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
164	52	51[1]	Palmetinas
165	„	51[2]a	Žuvų riebalai nevalyti
166	„	51[2]b	Žuvų riebalai valyti
167	„	51[3]	Kiaulių ir paukščių taukai
168	„	51[4]	Lanolinas
169	„	51[1]	Kaulų aliejus
170	53	41	Superfosfatas
171	„	„	Tomamilčiai
172	„	„	Kali druska
173	„	103[1]	Čili salietra
174	„	103[2]	Kalio salietra
175	„	103[1]	Leuna salietra
176	„	103[1]	Kalkių salietra
177	„	103[1]	Norvegijos salietra
178	„	41	Malti fosforitai
179	„	89	Kainitas
180	„	98	Sieros rūgšties amonijakas
181	„	41	Šlapalas
182	„	41	Nitrofoska
183	„	41	Kitos trąšos
184	„	89	Stasfurto ir kalio druskos
185	„	90	Kit. naturalios druskos
186	„	92	Antimonija
187	„	95	Vyno akmuo
188	54	47	Pūkai ir plunksnos
189	„	45[1]	Žmonių plaukai neapdirbti
190	„	45[2]	Ašutai
191	„	45[2]	Kiti plaukai neapdirbti
192	„	49[1]	Banginio ūsai neapdirbti
193	„	45	Šeriai
194	55	62[2,4]	Gyvi augalai ir jų dalys
195	„	62[5]	Gėlės
196	„	62[6]	Čiepai
197	„	63	Konkorėžiai
198	56	62[1]	Šienas ir šiaudai
199	„	39[2]	Dobilai
200	„	39[2]	Kitas pašaras
201	57	3[3]	Sėlėnos
202	58	39[3]	Kaločiai
203	63	117[1]	Nevalyti aliejai sėmenų
204	„	117[1]	Nevalyti aliejai saulėgrąžų
205	„	117[1]	Nevalyti aliejai kanapių
206	„	117[1]	Provanso alyva nevalyta
207	„	117[1]	Fernicas
208	„	117[2]	Glicerinas nevalytas
209	„	117[3]	Kokosų aliejai
210	„	117[3]	Palmių aliejai
211	„	117[3]	Kitų augalų aliejai
212	„	117[4]	Ricina
213	59	26	Apyniai
214	60	5[1]	Cukriniai burokai
215	61	62[3]a	Dobilų sėklos
216	„	„	Vikių sėklos
217	„	„	Peliuškų sėklos
218	„	„	Motiejukų sėklos

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
219	„	62[3]a	Kitų augalų sėklos
220	„	62[3]a	Seradėlių, aguonų ir kt. daržovių sėklos
221	„	62[3]b	Lupinų sėklos
222	„	62[3]a	Linų sėmenys
223	„	62[3]a	Kanapių sėklos
224	„	62[3]a	Saulėgrąžų sėklos
225	62	87[2]	Kaučukas ir gutaperka
226	63	52[1]	Augalų vaškai — ozokeritas ir cerazinas
227	„	52[1]	Parafinas
228	„	52[2]	Bičių ir kt. vaškai
229	„	52[2]	Vazelinas
230	„	31[2]	Medžio actas
231	„	80[1]	Medžio derva
232	„	80[2]	Degutas
233	„	87[1]	Neapdirbtas gumiarabikas
234	„	87[3]	Ladenas (gumi alibani)
235	„	87[4]	Ambra, balzamai
236	„	87[5]	Kampara
237	„	82	Kanifolija ir galipotas
238	„	82	Derva alaus varykloms
239	64	21[1]	Tabakas lapais
240	63	58[1]	Pušiniai ir egliniai rąstai ir balkės
241	„	„	Ąžuoliniai rąstai ir balkės
242	„	„	Kiti rąstai ir balkės.
243	„	„	Popiermedžiai
244	„	„	Kartys
245	„	„	Šliperiai
246	„	„	Malkos, žagarai, virbai
247	„	„	Kita pusiau apdirbta miško medžiaga
248	„	58[2]	Tašai (brusai) pušiniai ir egliniai
249	„	„	Tašai ąžuoliniai
250	„	„	Kiti tašai
251	„	„	Lentos pušinės ir eglinės
252	„	„	Lentos ąžuolinės
253	„	„	Kitos lentos
254	„	„	Pabėgiai
255	„	58[4]	Kamščių medžio žievė
256	65	58[3]	Neklijuota fanera
257	„	58	Degtukams šiaudeliai
258	„	58	Kita apdirbta miško medžiaga
259	56	79[2]	Medžio anglys
260	67	124[1],[2]	Kvebro medis, žievė ir kit. naturalūs raugai
261	„	125[1]	Naturalūs augalų dažai
262	„	125[3]	Malta kreida
263	„	126—128	Orleanas, marena, indigo ir kiti dažai
264	68	176[2]	Celuloza
265	69	138	Vario rūdys
266	70	„	Geležies rūdys
267	71	„	Švino rūdys
268	72	„	Cinko rūdys
269	73	„	Margano rūdys
270	74	„	Skardos rūdys
271	75	„	Kitos rūdys
272	76	143	Aliuminis

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
273	77	143	Varis
274	78	141	Skarda
275	79	140[4]	Geležis štangose ir lapais
276	„		išbraukiama
277	„	140[2]	Geležis laužyta ir geležies milteliai
278	„	142[1],[4]	Plienas štangose ir lapuose
279	„		išbraukiama
280	„	142[4]	Plienas laužytas ir milteliuose
281	80	143	Nikelis
282	81	146[1]	Švinas gabalais
283	„	146[1]	Švinas laužytas
284	„	146[2]	Švinas lapais
285	„	146[3]	Švino lydinys (hartblei)
286	82	147[1]	Cinkas gabalais
287	„	147[1]	Cinkas laužytas ar milteliais
288	„	147[1]	Cinkas lapais
289	83	139	Špižas gabalais
290	„	139	Špižas laužytas
291	„	144[1]	Cinas (alavas) gabalais ir laužytas
292	„	144[2]	Cinas lapais
293	„	145	Gyvasis sidabras
294	„	143[1]	Kiti metalai
295	84	67[1]	Neapdirbti granitai ir žemčiūgai
296	„	67[2]	Neapdirbti karoliai
297	„	68[1]	Neapdirbtas gintaras
298	„	68[1]	Emalė ir glazūra
299	„	68[2]	Perlamutras ir celiuloidas
300	85	66[5]	Marmuras, granitas
301	86	66[1]	Neapdirbti akmenys
302	„	66[2]	Akmenys malti ir smulkinti
303	„	66[2]	Anglys filtrams
304	„	66[3]	Akmens skeveldros trotuarams ir laiptams
305	„	65[1]	Molis
306	„	65[1]	Gipsas
307	„	65[1]	Kreida gabalais
308	„	65[1]	Žvyras
309	„	65[2]	Talkas
310	„	65[2]	Alebastras (degintas gipsas)
311	„	69[1]	Asbesto gabalais
312	„	83	Asfaltas ir gudronas
313	„	93[1]	Boraksas nevalytas
314	„	96	Baritas (špatas), viteritas
315	87	84	Nafta
316	„	84[1]	Mazutas
317	„	84[2]	Žibalas
318	„	85[1]	Fotogenas
319	„	85[1]	Benzinas
320	„	85[1]	Naftos eteris
321	„	85[1]	Gazolinas
322	„	85[1]	Ligroinas
323	„	85[2]	Parafino aliejai
324	„	85[2]	Vazelino aliejai
325	„	86	Įvairūs terpentinai
326	„	80[2]	Akmens anglies derva

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
327	87	81	Benzolas
328	„	81	Fenolas
329	„	81	Naftalinas
330	„	81	Carbolineumas
331	88	79	Akmens anglys
332	„	79[1]	Koksas
333	„	79[1]	Brikietai
334	„	79[2]	Durpės
335	89	65[1]	Kalkės gabalais
336	„	65[2]	Kalkės maltos
337	90	65[3]	Cementas
338	„	91[1]	Siera
339	92	181a	Vilnos nedažytos
340	„	181b	Vilnos dažytos
341	„	181a	Vilnų galai nedažyti
342	„	181b	Vilnų galai dažyti
343	„	186[1]a	Šukuotos vilnos nedažytos
344	„	186[1]b	Šukuotos vilnos dažytos
345	93	180[1]	Šilko kokonai
346	„	180[2]	Šilko vata
347	„	180[3]	Neapdirbtas šilkas
348	94	182[1]a	Medvilnė nedažyta
349	„	182[1]b	Medvilnė dažyta
350	„	179[1]	Medvilnė ir jos atmatos
351	95	179[2]	Manilos kanapės
352	96	179[3]	Linai
353	„	179[3]	Linų pakulos
354	„	179[3]	Linų nuobrukos
355	„	179[3]	Kanapės
356	97	179[2]	Džiutas
357	„	179[3]	Kita plaušos medžiaga
358	98	176[1]	Skarmalai
359	„	176[2]	Makulatūra
360			Įvairios atmatos

IV SKYRIUS.

361	99	4[1]	Krakmolas
362	„	4[2]	Dekstrinas
363	100	120[1]	Kosmetikos muilas
364	„	120[2]	Įvairus muilas
365	„	120[3]	Žaliasis muilas
366	101	53[1]	Žvakės
367	„	53[2]	Švyturiai ir degtai
368	102	119[1]	Kosmetikos dažai (pudra)
369	„	119[1]	Pastos dantims, vanilinas
370	„	119[2]	Kvepalai, kvepiantieji vandens
371	„	119[2]	Pomados
372	„	119[3]	Kvepieji ir eteriniai aliejai
373	103	125[2]	Ohra
374	„	125[2]	Umbra ir mumija
375	„	126	Orselis, šitgelbas
376	„	127	Marena
377	„	128	Indigo

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
378	103	129[1]	Kokcinėlė
379	„	129[2]	Karmin
380	„	130	Lazurkos
381	„	131	Cinko ir švino dažai, litoponas
382	„	132	Surik
383	„	133	Vario dažai
384	„	134	Ekstraktai dažams
385	„	135	Alizarino ir anilino dažai
386	„	136	Kinų tušas
387	„	137[1]	Skyrium nenurodyti dažai
388	„	137[1]	Rašalas
389	„	137[3]	Tipografijos dažai
390	„	71[7]	Tepalai su klijais
391	104	27[4]	Denaturatas skystas
392	„	27[5]	Denaturatas kietas
393	„	98	Amonijos preparatai
394	„	99	Arsenas
395	„	100	Ciano kalis
396	„	101	Alumen calikum, natricum sulfuricum
397	„	102	Bario ir stroncio druskos
398	„	104[1]	Magnezium carbonikum
399	„	104[2]	Magnezium chloratum
400	„	105[1]	Kalium carbonicum
401	„	105[2]	Natrium carbonicum
402	„	105[3]	Natrium causticum
403	„	106	Acto rūgšties kalkės
404	„	107	Chlorkalkės
405	„	108[1,2]	Sieros rūgštys nevalytos
406	„	108[2]	Sieros rūgštys valytos
407	„	108[3]	Fosforo rūgštis ir formalinas
408	„	108[4]a	Įvairios rūgštys
409	„	108[4]b	Taninas
410	„	108[5]	Azoto rūgštis
411	„	109[1]	Ferrum sulfuricum (geležies kupor.)
412	„	109[2]	Cuprum ir zincum sulfuricum (vario ir cinko kup.)
413	„	110	Platino, aukso ir sidabro druskos
414	„	111	Atrachininas, atimonio ir kit. rūgšties junginiai
415	„	112[1]	Jodas
416	„	112[2]a	Bromo, vario ir švino preperatai
417	„	112[2]a	Medžio spiritas
418	„	112[2]b	Callicum carbidium
419	„	112[2]c	Cali chloricum
420	„	112[3]	Deguonis
421	„	112[3]	Angliarūgštis
422	„	112[3]	Kitos dujos
423	„	112[4]a	Kofeinas ir chininas
424	„	112[4]b	Strichninas, opijus, kokainas, morfinas
425	„	112[5]a	Bismuto ir gyvojo sidabro preparatai
426	„	112[5]b	Naftolai
427	„	112[5]	Kinovaris
428	„	112[6]	Fenacetinas, pepsinas, kreozotas ir jų preparatai
429	„	112[7]a, b	Sacharinas

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
430	104	112[8]	Santoninas
431	„	112[9]	Kiti chemijos ir farmacijos produktai
432	„	114	Fosforas
433	„	115	Sieros eteris, kolodijus, chloroformas
434	„	116	Opium, laktukarijum
435	„	117[2]	Glicerinas
436	„	117[4]	Ricina
437	„	118	Kvepiantieji vandenys be alkogolio
438	105	113[1]	Patentuoti ir dozuoti vaistai
439	„	113[2]	Pliosteriai
440	„	113[3]	Serumai ir limfos
441	„	113[4]	Salvarsanas
442	106	21[3]	Papirosai ir sigaretai
443	„	21[4]	Sigarai ir sigarilės
444	107	21[2]	Tabokas piaustytas ir uostomasis
445	108	56[1]b	Vebro, skunso, sabalio ir kiti brangieji kailai
446	„	56[2]b	Karakulio, kiškių, vovierio ir kit. pan. kailiai
447	„	56[3]	Avių ir ožkų išdirbti kailiai
448	„	56[4]	Lokio, vilko ir kit. dideli kailiai
449	109	55[1]	Avių odos pamušalui
450	„	55[2]	Įvairios mažos odos
451	„	55[3]	Zomšius, safjanas, laika
452	„	55[3]	Ševro
453	„	55[3]	Mažos lakierotos odos ir odos su braižyniais
454	„	55[4]	Didelės odos ir pergamentas
455	„	55[5]	Chromas
456	„	55[6]	Didelės lakieruotos odos
457	„	55[7]	Oda padams
458	110	57[1]a	Autuvai gatavi ar paruošti virš 1 kg.
459	„	57[1]b	Autuvai gatavi ar paruošti iki 1 kg.
460	„	57[2]a	Autuvai šilko, leko ir zomšiaus
461	„	57[2]b	Autuvai ševro ir ševreto
462	111	57[3]	Odinės pirštinės
463	112	57[3]	Smulkūs (krepšeliai, piniginės, portsigarai ir kit.) odos dirb.
464	„	57[3]	Odos rūbai
465	„	57[4]	Pakinktai arkliams
466	„	57[5]	Valizos, dėžutės ir kiti dideli odos dirbiniai
467	„	57[6]	Transmisijos, mašinų diržai ir kiti storos odos dirbiniai
468	113	186[2 3]	Vilnoniai verpalai (siūlai)
468a	114	180[2]	Šilko vata
469	„	185a	Šilko verpalai (siūlai), nedažyto šilko
470	„	185b	„ „ „ dažyto šilko
471	„	185c	„ „ „ ant špulių
472	115	182[2]	Vata paprasta
473	„	182[3]	Vata gigroskopinė
474	„	183	Medvilniniai verpalai (siūlai) nesukti
475	„	183[2]a	„ „ „ sukti ant špulutės
476	„	183[2]b	„ „ „ bešpulutės

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
477	116	184	Verpalai iš Indijos kanapių
478	117	184	Verpalai iš kitos plaušinės medžiagos
479		182⁴	Celiulozinė vata
479a	118	190	Virvės, šniūrai, lynai
480	„	190	Žvejojamieji tinklai
481	119	199¹	Vilnoniai audiniai iki 2 kv. mtr. viename kg.
482	„	199²	„ „ nuo 2 ligi 5 kv. mtr. viename kg.
483	„	199³	„ „ virš 5 kv. mtr. viename kg.
484	„	198	Tūbas (vailokas)
486	„	201	Kašimirai tikrieji ir prancūziški
487	„	202	Transmisijos diržai
488	„	203	Vilnoniai kilimai
489	120	195	Natūralinio ar dirbtinio šilko audin.
490	„	195	Šilko tiūlis ir pliušas
491	„	196	Šilko fulerai
492	„	197¹	Pusšilkiniai audiniai
493	„	197²	Pusšilkinis aksomas ir pliušas
494	121	187¹	Baltinti ir nebaltinti medvilnės audiniai iki 6 metr. 1 kg.
495	„	187²	Baltinti ir nebaltinti medvilnės audiniai nuo 6 iki 10 metr. 1 kg.
496	„	187³	Baltinti ir nebaltinti medvilnės audiniai daugiau kaip 10 metr. 1 kg.
497	„	188¹	Dažyti ar spausdinti medvilninės aud. iki 6 metr. 1 kg.
498	„	188²	Dažyti ar spausdinti medvilninės audiniai nuo 6 iki 10 metr. 1 kg.
499	„	188³	Dažyti ar spausdinti medvilnės audiniai daugiau negu 10 metr. 1 kg.
500	„	189	Medvilnės aksomas ir pliušas
502	122—123	191	Maišai
503	„	191	Maišams audiniai
504	„	192¹	Tikai ir kilimai baldams
505	„	192²	Kolomenka, plaušiniai (rogožka)
506	„	192³	Staltiesės, servetėlės ir rankšluoščiai
507	„	193¹	Įvairios plaušinės medžiagos
508	„	193²	Nosinės
509	124	206	Tiulis
510	„	207¹	Neriniai šilkiniai
511	„	207²	Kiti neriniai
512	„	208¹	Išsiuvinėjimai šilke
513	„	208²	Išsiuvinėjimai audin. ir tiul.
514	„	208³	Išsiuvinėjimai paprast. medž.
515	125	205a	Mezginiai ir jų dirb., šilkiniai
516	„	205b	„ „ „ „ pusšilkiniai
517	„	205¹c	„ „ „ „ vilnoniai
518	„	205¹d	„ „ „ „ medviln.
520	„	205²a	Basoniniai šniūreliai ir kt. pintiniai dirbiniai šilkiniai ir pusšilk.
521	„	205²b	Basoniniai šniūreliai ir kit. pintiniai dirbiniai vilnoniai

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
522	125	205²c	Basoniniai šniūreliai ir kit. pintiniai dirbiniai įvairūs kiti
523	„	205²d	Basonini šniūreliai ir kit. medviln. degtai
524	126	209⁶	Moteriškos skrybėlės
525	127	210¹	Įvairių audinių skrybėlės
526	„	210²	Skrybėlių kaušeliai
527	„	210³	Odinės skrybėlės
528	„	210⁴	Šiaudinės skrybėlės
529	„	210⁵	Kepurės be kailio
530	„	210⁶	Brezentinės kepurės
531	„	210⁷	Turkiškos kepurės (freskos)
532	128	209¹	Skalbiniai medviln., viln. ar lininiai
533	„	209²	Skalbiniai padabinti neriniais
534	„	209⁵	Šilkiniai ir pusšilkiniai skalbiniai
535	129	209⁴	Moteriškos drapanos iš įvair. audin.
536	„	209⁵	Moteriškos drapanos iš šilko ir pusš.
537	130	209³	Vyriškos drapanos medv. ir lininės
538	„	209³	„ „ viln. ar pusviln.
539	131	194¹	Vaškuotas audeklas
540	„	194²	Būrinis audeklas, drobė, brezentas
541	„	194³	Linoleum
542	„	204¹	Vatinės antklodės
543	„	204²	Pūkinės antklodės
544	„	211¹	Skėčiai aptraukti šilkiniais audiniais
545	„	211²	Skėčiai aptraukti kitais audiniais
546	„	211³	Neaptraukti skėčiai
547	132	80¹b	Gumos cerata ir kt. dirbiniai iš minkštos gumos
548	„	80¹c	Šynos ir kameros
549	„	80²a	Kieta guma lapais, vamzdžiais ir kit.
550	„	80²b	Dirbiniai iš kietos gumos
551	„	80³	Avalinė iš kaučuko ir gutaperkos
552	133	61¹⁻⁴	Baldai
553	134	59¹	Gontai ir druožlės
554	„	59²	Šulai ir statinės
555	„	59³	Būko medžio šulai
556	„	60¹	Kamščių medžio žievės plokštelės ir kubikai
557	„	60²	Kamščiai
558	„	60³	Kiti kamščių dirbiniai
559	„	60¹b	Medinės batų vinys
560	„	61¹⁻⁴	Stalių ir tekintojų dirbiniai
561	„	61²	Sulipintos faneros ir faneros dirb.
562	„	61⁵	Medžio dirbiniai aptraukti oda ar audiniais
563	„	64¹⁻³	Pynimo dirbiniai
564	„	64⁴	Plaušiniai (ragoža) ir plaušų maišai
565	135	177a¹	Sieninė popiera ir juostelės
566	136	177¹a	Kartonas lapais ar ritiniais
567	„	177¹b	Kartonas toliui dirbti
568	„	177¹c	Tolis
569	„	177¹d	Bristolinis kartonas
570	„	177¹e	Kartono pusdirbiniai
571	„	177²a	Popiera laikraščiams
572	„	177²b	Popiera vyniojimui

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
573	136	177[2]c	Įvairi rašomoji popiera
574	„	177[2]a	Pergamentas, kalkė, cheminė popiera
575	„	177[2]e	Rūkomoji popiera
576	137	177[3]a	Popieros dirbiniai
577	„	177[3]b	Gilzės ir vokai
578	„	177[4]	Kartono dirbiniai
579	138	178[2]a	Spausdiniai svetima kalba
580	„	178[2]b	„ lietuvių kalba
581	„	178[2]c, d, e	Biblijos ir kitos knygos lietuvių kalba su paveikslais ir gaid.
582	„	178[2]f	Kalendoriai
583	189	178[1]a, b	Spausdinti paveikslai, piešiniai, braižiniai, žemėlapiai
584	„	178[1]c	Etiketai
585	140	70[1]	Marmuro, gipso, alebastro skulptūros dirbiniai
586	„	70[2]	Marmuro, gipso, alebastro ir kiti dirbiniai
587	„	66[6,7]	Grifelinės lentelės ir žėrutės
588a	„	69[2]	Asbesto dirbiniai
588b	141	72[1]	Molio plytos
589	„	72[2]	Kalkio, smėlio, cemento ir kit. apdirbti akmens ir plytos
590	„	72[3]	Nedegamieji akmens dirbiniai
591	„	73[1]	Vamzdžiai
592	„	73[2]	Indai, puodai, dubiniai iš akmens
593	„	73[3]	Nepalivotos plytelės grindims
594	„	73[4]	Palivotos plytelės sienoms
595	„	74[1]	Čerpės (dokalkos)
596	„	74[2]	Krosnių koklės
596a	„	71[1, 2, 3]	Grafitas ir šmirgelis šlifavimui
597	„	71[4]	Dirbtiniai tekilai ir galąstuvai
598	„	71[5]a	Anglies dirbiniai elektrotech. reik.
599	142	75[1-3]	Fajanso dirbiniai
600	„	76[1,2]	Parceleno dirbiniai
601	„	76[3]	Porceleno vazos, gėlės, vainikai ir kt.
602	143	74[3]	Terakotos papuošimai
603	„	74[4]a	Molio indai be papuošimų
604	„	74[4]b	Molio indai su papuošimais
605	144	78[1]	Veidrodžiai šlifuoti
606	„	78[2]	Veidrodžiai nešlifuoti
607	145	77[5]a	Bespalvis stiklas lapais
608	„	77[5]b	Spalvotas stiklas lapais
609	146	77[6]	Stiklas lapais šlifuotas (chrustal)
610	147	77[1]	Bonkos ir puodeliai iš paprasto stiklo
611	„	77[2]	Balto nešlifuoto stiklo dirbiniai
612	„	77[3]	Balto šlifuoto stiklo dirbiniai
613	„	77[4]	Stiklo dirbiniai su pagražinimais
614	„	77[7]	Stiklinės plokštelės fotografijoms
615	148	140[1, 3, 4, 5]	Geležies rėžiai, bėgiai, plona geležis.
616	„	142[1, 3-5]	Plieno rėžiai, bėgiai, lapai, plonas plienas
617	„	151[1]	Kaltos vinys, grandinės ir kit. pan. dirbiniai
618	„	151[2]	Varžekliai
619	149	150[1]	Pilkojo ketaus dirbiniai
620	„	150[2]	Ketaus indai

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
621	149	150[3]	Grudinto ketaus dirbiniai
622	„	150[4]	Ketinės reikmenys centr. šildymui
623	„	152[1]	Geležiniai ir plieniniai vamzdžiai
624	„	152[1]	Kiti geležies ir plieno lapų dirb.
625	„	152[2]	Geležies ir plieno negariniai katilai, statinės, kubilai
626	„	152[3]	Garo katilai
627	„	153[2]	Spynos ir raktai
628	„	153[3]	Šriubai, varžekliai
629	„	153[4]	Šarnirai ir durų apkaustai
630	„	153[5]	Žąslai
631	„	155[1]	Geležinė ar plieninė viela
632	„	156[1]a	Vielos, vinys, lynai, nitai
633	„	156[1]b	Vinys pasagoms
634	„	156[1]c	Prabajai, grandys, grėbliai
635	„	156[1]d	Spygliuota viela
636	„	156[1]e	Vielos tinklai tvoroms
637	„	157[1]	Adatos iš paprastos medžiagos
638	„	157[2]	Adatos siuvinėjimui
639	„	158[1]	Peiliai, žirklės, šakutės be pagražin.
640	„	158[2]	„ „ „ su „
641			
642	150	149[1],[2]	Aliuminio dirbiniai
643	151	159[3]	Gilzės, šoviniai, pistonai
644	152	155[2]	Vario viela
645	„	156[2]b	Vario viela aptraukta plaušine medž.
646	„	156[2]c	Kabeliai
647	„	156[2]a	Vario vielos dirbiniai
648a	„	156[3]	Kardajuostės karšiamoms mašinoms
648	„	149[1]	Vario dirbiniai be papuošimų
649	„	149[2]	„ „ su papuošimais
650	„	149[4]	Vario vamzdžiai
651	152	154[1]b	Dėžutės iš skardos
652	„	154[1]a	Kiti skardos dirbiniai
653	153	149[1],[2]	Nikelio dirbiniai
654	154	162[1]	Šriftai, matricos, stereotypai
655	„	162[2]	Klišės ir visoki spausdinimo reikm.
656	„	164	Kiti švino dirbiniai
657	155	163[1]a	Cino (alavo) dirbiniai
658	„	165	Potalis baltas ir geltonas
659	156	148[2]	Aukso dirbiniai
660	„	148[3]	Sidabro dirbiniai
663	„	148[3]	Platinos dirbiniai
664	„	171[3]a	Aukso ir platinos laikrodžiai
665	„	171[3]b	Sidabro laikrodžiai
666	157	148[5]	Audiniai ir kaspinai su auksu, sidabru, platina
667	„	148[6]	Mišura ir kanitelė aptraukta auksu ar sidabru
668	„	149[3]	Auksuoti ar sidabruoti metalo dirbiniai
669	„	154[2]	Auksuoti ar sidabruoti skardos dirbiniai
670	„	171[3]c	Auksuoti ar sidabruoti laikrodž.
671	158	167[2]	Garvežiai
672	159	167[6]	Lokomobiliai
673	160	167[4]	Elektros dinamo mašinos

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
674	„	167[4]	Transformatoriai
675	160	167[4]	Špūlės, inkarai, kolektoriai ir kit. elektr. maž. dal.
676	„	169[1]a	Komuliatoriai, jungikliai ir elektr. signalizacija
677	„	169[1]b	Batarejos ir elementai
678	„	169[2]	Elektros skaitikliai ir kiti matuojamieji įrankiai
679	„	169[3]	Elektros lemputės
680	„	169[1]a	Telegrafo — aparatai ir jų dalys
681	„	169[1]a	Telefono — „ „ „ „
682	„	169[1]a	Radio — „ „ „ „
683	161	167[1]b	Vidaus degimo varikliai ir kit. mot.
684	„	152[3]	Garo katilai
685	„	167[1]a	Turbinai
686	162	167[1]	Gaisrininkų mašinos
687	„	167[1,3]	Spaustuvės mašinos
688	163	167[1,3]	Linų šukavimo mašinos
689	„	167[1,3]	Vilnų šukavimo mašinos
690	„	167[1,3]	Verpimo ir audimo mašinos
691	164	167[7]a	Siuvamosios mašinos, rankinės
692	„	167[7]b	„ „ kojinės
693	„	167[1,3]	Išsiuvinėjimui mašinos
694	„	167[1,3]	Mezgimui mašinos
695	165	167[1,3]	Įv. mašinos fabrikams ir dirbtuv.
696	166	167[10]	Kuliamosios mašinos
697	„	„	Akselinės mašinos
698	„	„	Arkliniai plūgai ir akėčios
699	„	167[6]	Traktoriai
700	„	167[5]	Separatoriai
701	„	167[5]	Kitos žemės ūkio mašinos bei jų dalys
702	„	167[5]	Žemės ūkio padargai
703	„	160	Žemės ūkio įrankiai
704	167	167[8]	Rašomosios mašinėlės
705	„	167[9]	Mašinų dalys
706	168	161	Amatininkų įrankiai
707	„	158[3]	Žirklės avims kirpti
708	169	174	Krovinių, keleivių, tramv. ir platformos vagonai
709	170	173[7]a	Automobiliai lengvieji
710	„	173[7]b	Automobiliai nuo 1000 lig 1600 kg.
711	„	173[7]c	„ daugiau 1600 kg.
712	„	173[7]d	Automobilių šassi
713	„	173[7]e	Krovinių automobiliai
714	„	173[5]a	Kitos automobilių dalys
715	171	173[8]	Motociklai
716	„	173[8]	Motociklų vežimėliai
717	„	173[6]	Motociklų dalys
718	„	173[9]	Orlaiviai
719	172	173[3]	Velosipedai
720	„	173[6]	Velosipedų dalys
721	173	173[1]	Ekipažai
722	„	173[2]	Furgonai
723	„	173[4]a	Paprasti vežimai ir rogės
724	„	173[4]b	Vaikų vežimėliai ir ligonių kėdės

Eil. Nr.	Tarpt. nomenkl. Nr.	Lietuvos muitų tarifo Nr.	Prekių pavadinimas
725	„	173[5]	Vežimų dalys
726	174	175[1]	Geležiniai jūrų laivai
727	„	175[2]	Geležiniai upių laivai
728	„	175[3]	Upių ir jūrų mediniai laivai
729	175	172[1]	Rojaliai ir vargonai
730	„	172[2]	Pianinai
731	„	172[3]	Fisharmonijos ir arfos
732	„	173[4]	Kiti muzikos instrumentai ir jų dalys
733	176	169[1]a	Fotografijos aparatai ir jų dalys
734	„	„	Radio ir kino aparatai
735	„	„	Termometrai
736	„	„	Kiti fizikos, medicinos ir optikos aparatai
737	„	170	Akiniai, lornetai ir binokliai
738	177	171[2]a, b	Sieniniai laikrodžiai
739	„	171[4]	Bokšto laikrodžiai
740	„	171[1]b	Laikrodžių mechanizmai sutvarkyti
741	„	171[5]	„ „ nesutvarkyti
742	178	159[1]	Šautuvai, revolveriai, nešaunamieji ginkl.
743	„	220[2]	Šaunamieji ginklai
744	„	—	Karo amunicija
745	179	159[2]	Sprogstamoji medžiaga
746	„	159[4]	Pirotechnikos dirbiniai
747	180	123[1]	Degtukai
748	181	46[1]	Žmonių plaukai apdirbti
749	„	46[2]	Audiniai ir rėžiai iš plaukų
750	„	46[2]	Dirbiniai iš šerių ir ašutų
751	„	48[1]	Priegalviai ir patalai iš plunksnų ir pūkų
752	„	48[2]	Priegalviai ir patalai iš augalų
753	„	49[2]	Banginio ūso ir rago dirbiniai
754	„	123[2]	Uždegamieji akmenėliai
755	„	216	Pieštukai, plunksnos ir kit. rašymo medžiaga
757	„	215[5]	Kinematografų filmos
758	185	217	Muziejų ir kolekcijų daiktai
		V SK. AUKSAS, SIDABRAS IR MONETOS.	
759	186	148[1]	Neapdirbtas auksas
760	„	„	„ sidabras
761	„	148[7]	„ platina
762	„	—	Aukso monetos
763[1]	„	—	Sidabro „

Užsienių prekybos statistikos duomenų statistinis vaizdavimas

Užsienio prekybos duomenų statistinis vaizdavimas prekių klasėmis bei grupėmis gali parodyti, kokiu lyginamuoju svoriu atskiros ūkio šakos dalyvauja tarptautiniuose mainų santykiavimuose. Bet šios rūšies statistinis analizas — jei tik turimoji medžiaga statistiškai patikima, — ypatingų sunkenybių

[1] Trūkstančiųjų eilinių Nr. Nr. nėra ir originale.

nesudaro. Daug painesnis ir atsakomingesnis darbas — tai užsienių prekybos statistikos duomenų paskirstymas valstybėmis: nes šios rūšies duomenys gana dažnai laikomi su atitinkamomis valstybėmis ekonominio santykiavimo rodikliais. Taip, pav., iš duomenų apie tai, kiek į kurią valstybę kurios rūšies prekių tam tikru laiku buvo importuota ir kiek eksportuota, dažnai daromos išvados apie tarpvalstybinių atsiskaitymų dydį bei santykį. Derybose su svetimomis valstybėmis del prekybos sutarčių ar muitų politikos taip pat paprastai naudojami užsienių prekybos statistikos duomenys, kuriais remiantis statomi tam tikri ekonominės ar muitų politikos reikalavimai (kurie, žinoma, turi būti kuo nors kompensuoti), arba sutinkama (ar nesutinkama) su priešingosios pusės vienais ar kitais reikalavimais. Tuo būdu netikslingas užsienių prekybos duomenų statistinis analizas arba neatsargus jų vertinimas tam tikromis aplinkybėmis valstybės ekonominėj politikoj gali labai daug nusverti.

Imantis užsienių prekybos statistikos duomenis analizuoti ar vertinti, visų pirma tenka kreipti dėmesys į laiko žymę arba skaitomąjį periodą. Teoretiškai galvojant, jei kuriam nors skaitomajam periodui (mėnesiui, metams) *A* valstybės užsienių prekybos statistikoj yra parodytas tam tikros rūšies prekių kiekis (ar kiekiai) eksportuotu į valstybę *B*, tai valstybės *B* užsienių prekybos statistikoj tų pačių prekių toks pat kiekis turėtų būti parodytas importuotu iš *A*. Tačiau jei mes paimsime tų pačių valstybių užsienių prekybos statistikos duomenis, tai tokį statistikos duomenų sutapimą galėsime rasti tik labai retais ir išimtinais atsitikimais. Tikrenybėje dviejų valstybių užsienių prekybos statistikos duomenys apie tarpusavio importą bei eksportą matematinio vieningumo beveik niekuomet neparodo, o dažnai atsitinka, kad tie duomenys labai daug skiriasi.

Priežasčių šitokio reiškinio yra visa eilė. Visų pirma reikia turėti galvoje, kad užsienių prekybos statistika betarpiškai priklauso ne tik muitų politikos, bet ir prekybos bei muitinimo technikos. Jei kuri nors valstybė kuriai nors prekei yra

uždėjusi labai aukštus muitus, o prekė duodasi „šmugeliuojama“, tai ne tik galimas, bet ir lauktiniausias reiškinys bus tas, kad ta prekė gausingiau bus atstovaujama eksportuojamos šalies statistikoj, kaip ją importuojamos. Muitinių apsaugos organizacija, skirtingas traktavimas keleivių vežamo bagažo ir kt. taip pat turi prisidėti prie statistikos duomenų nesutapimo.

Antra žymesnė užsienių prekybos statistikos duomenų nesutapimo priežastis — tai muitinimo bei tarpvalstybinio transporto technika. Eksportuojanti šalis tam tikrų prekių eksportavimo datą pastatys tą, kuri atitiks prekių pakrovimo bei dokumentų išrašymo datą. Bet tai dar nereiškia, kad lygiai tą dieną tos prekės jau tikrai ir išvežtos. O dar mažiau galima tikėtis, kad tam tikra prekių siunta tą pačią dieną, kada išėjo iš muitinės, pasieks paskyrimo šalies muitinę ir tenai bus išmuitinta bei statistikos deklaracijon įrašyta. Juk paskyrimo šalis gali būti gana toli, ir ne būtinai kaimyninė valstybė. Bet ir kaimyninė muitinė, gavusi prekių siuntą, negali jų nei muitinti, nei statistikos deklaracijų rašyti, o turi laukti ateinant prekių gavėjo (ar siuntėjo) arba įgaliotojo ekspeditoriaus. Be to, prekės gali būti laikinai sudėtos į muitinės tranzitinį sandėlį ir tik po ilgesnio laiko išmuitinamos, kad prekybos apyvarton eitų. O statistikos deklaracijoj importuojamoms prekėms žymima tos dienos data, kurią prekė išmuitinama. Ir aišku savaime, kad savaites ar gal net mėnesius kelyje buvusi ar tranzito sandėlyj išgulėjusi prekė importuojamoj šalyj negali būti pažymėta visai to paties laiko pažymiu (data), kaip buvo pažymėta eksportuojamoj šalyj.

Šiose muitinių ir transporto technikos sudaromose sąlygose ir tenka ieškoti tarptautinės užsienių prekybos statistikos nesutapimo priežasčių. Ir juo trumpesni skaitomieji periodai, juo daugiau turi būti tokių nesutapimų. Tačiau nesutapimai gali pareiti ir nuo prekių kilmės bei jų paskyrimo pažymių netikslaus stebėjimo ar surašymo.

Apskritai imant, statistinio stebėjimo atžvilgiu visas prekes tenka skirstyti į tris grupes: a) įvairios mašinos ir kiti fabrikatai su kilmės specifiniais (kokybiniais) arba išvir-

šiniais (fabriko „markių“) pažymiais, b) pirmykštės medžiagos (produktai) su žinomais ir aiškiai aprėžtais kilmės geografiniais plotais, taip pat prekės specifinio paskyrimo (vartojamos tik aiškiai žinomuose ir aprėžtuose geografiniuose plotuose) ir c) masinės gamybos ir masinio vartojimo (geografiniu atžvilgiu) prekės, kurios tarptautinėj prekyboj eina griežtai aprėžtais ir žinomais standartais ir kurios paprastai perkamos - parduodamos prekių biržose.

Kai del pirmosios grupės prekių, tai tiek importo, tiek eksporto statistikoj jų kilmės arba paskyrimo šalis paprastai duodasi gana lengvai nustatoma ir prie geros statistinio stebėjimo organizacijos labai didelių paklaidų įvykti negali. Daugiau sunkenybių sudaro antrosios grupės prekės. Kad ir žinomi, pav., žibalo versmių šaltiniai arba akmens anglies kasyklų geografiniai plotai, bet griežtai nustatyti, iš kur tikrai yra kilęs vieną ar kitą dieną importuojamas žibalas arba anglis, tegalėtų tik patyrę specialistai technologai. Ir beveik nėra jokių visais atvejais tinkamų priemonių tikrąją prekių kilmės arba galutino paskyrimo šalį griežtai nustatyti trečiosios grupės prekėms. Pirmiausia del to, kad šios rūšies prekės tarptautinėj prekyboj eina standartais, kurie, kartą nustatyti, galioja visam laikui ir visai nereikalingi griežtai aprėžtų geopolitinių plotų. Pav., linams K. Z. arba B. K. K. standartai ne būtinai turi būti iš Latvijos ar Rusijos — jie gali būti sudaryti ir iš Lietuvos arba Lenkijos linų. Javų standartai taip pat nustatyti sulig reliatyviniu drėgmės ir svorio santykiu, kiaušinių — sulig dydžio ir svorio santykiu ir t. t.

Bet užsienių prekybos statistika šios rūšies sunkenybes, nustatant prekių kilmę arba galutino paskyrimo šalį, dar galėtų nugalėti, jei kojos nepakištų įsigalėjusi tarptautinės prekybos praktika. Dalykas toks, kad šios rūšies standarizuotų prekių dauguma perkama ir parduodama tarptautinėse prekių biržose, kur, įsigalėjusia praktika, prekybos sandoriai daromi ir sutartiems terminams ateityje, pasiliekant teisę sandorio nevykdyti, sumokant, palyginti, nedidelį netesėjimo mokestį. Del šios priežasties standarizuotųjų masinės gamybos ir masinio vartojimo prekių tarptautinėj prekyboj nėra nieko nepaprasta, jei, pav., javų biržose perkami dar tik pasėtų javų būsimo derliaus grūdai, arba kitų prekių biržose prekės, kurios

galės būti pristatytos tik po kelių ar net keliolikos savaičių. Ir atvirkščiai: visai nėra nieko nepaprasta, jei, pav., iš Kanados, Amerikos J. V. ar kitos šalies uosto kviečių ar rugių prikrautas ir į Liverpoolį (Angliją) paskirtas plaukti laivas dar kelionėj per radio arba atvažiavęs paskyrimo uostan gauna įsakymą plaukti toliau į Hamburgą arba Havrą, o iš Anglijos išplaukęs laivas su anglim ar kt., sakysim, į Klaipėdą galų gale atsiduria Rygoj arba Helsinkyj. Nes jeigu del vienos ar kitos priežasties šių prekių kainos žymiau pakyla arba nukrinta, tat paskutinį momentą biržoje anksčiau padarytas termininis sandoris vienos ar kitos šalies nevykdomas arba pakeičiamas, o tuo pačiu pakeičiama ir kryptis bei paskyrimas prekei, kuri prieš kelias ar keliolika savaičių buvo užpirkta. Del šių tarptautinės prekybos papročių, ir mūsiškių produktų, ypač standarizuotųjų, dalis patenka visai ne į tas šalis, į kurias jos anksčiau buvo parduotos arba net išvežtos. O kad visa tat sklandžiau vyktų uostuose paprastai būna vad. laisvos prekybos rajonai, kur laivai su prekėmis gali ateiti, stovėti ir vėl išeiti nevaržomi — arba prekes iškrauti ir muitinti; paprastose muitinėse tą patį vaidmenį atlieka vad. tranzitiniai sandėliai.

Štai dėlko ir tarptautiniai statistikos kongresai, ir atskirų šalių užsienių prekybos statistikos stebėtojai nieko daugiau negalėjo išgalvoti, kaip leist, — „jei prekių gamybos šalies pareiškėjas nežino“ — tik „nurodyti pradinę šalį, iš kurios prekės buvo išsiųstos“. Eksportuojamoms gi prekėms tuo atveju, kai „galutinė paskyrimo šalis“ prekės siuntėjui nežinoma, leidžiama žymėti „šalis, kuriai prekė parduota“.

Iš to seka, kad užsienių prekybos statistikoj, jei ji gerai sutvarkyta, gali būti pilniausi ir tikriausi bendrieji prekių importo ir eksporto duomenys, bet tuo pačiu laiku tų duomenų paskirstymas prekių kilmės (importe) ir prekių paskyrimo (eksporte) šalimis gali visai maža ką bendra su tikrenybe turėti. Iš pasakyto taip pat seka, kad didesnių nesutapimų ir didesnių nuo tikrenybės nukrypimų gali būti vad. standarizuotų prekių eksporto ir importo duomenyse, o mažesnių — ne masinės gamybos fabrikatams. Be to, didesnių šios rūšies nesutapimų ir nukrypimų, prie lygių sąlygų, gali būti mažesnio krašto užsienių prekybos statistikoj, kur prekės importuojamos

ir eksportuojamos mažesniais kiekiais. Pav., ir Lietuvos užsienių prekybos nemaža dalis eina per Klaipėdą laivais, vienu važiavimu aplankančiais keletą Baltijos uostų ir vežiojančių ne vienos rūšies prekių, apie kurių tikrąją kilmę nei galutinį paskyrimą ekspeditoriai nieko tikra pasakyti negali.

Statistikos skirtumų šaltinis yra ir prekių vertės žymėjimas cif ir fob kainomis. Teoretiškai galvojant, dviejų kaimyninių valstybių prekių vertė jų apipusės prekybos statistikoj turėtų visai sutapti: nes iš A valstybės į B valstybę eksportuojamos prekės fob kaina, t. y., faktinoji pardavimo kaina su visomis išlaidomis ligi momento išvežimo betarpiškai į kaimyninę B valstybę, šioj valstybėj jau bus lygi cif kainai, kuri juk ir susidaro iš visų į užsienį (valstybę A) padarytų arba darytinų mokėjimų, susijusių su prekės nupirkimu ir jos pristatymu, ligi savosios sienos.

Tuo būdu cif ir fob kainomis vertinant užsienių prekybos prekes, bent teorijoj visai turėtų atitikti prekių vertinimai betarpiškoj dviejų kaimyninių valstybių prekyboj. Tačiau net ir teorijoj negali sutikti prekės įvertinimas A valstybės eksporto statistikoj ir C valstybės importo statistikoj, jei ši C valstybė nėra kaimynas: nes fob kaina prekę eksportuojančioj šalyj apima tik pinigų sumą, gautą arba gautiną už prekę ir jos pristatymą ligi savosios sienos iš užsienių aplamai, o cif kaina tai pačiai prekei importuojančioj šalyj — pinigų sumą, išmokėtą arba mokėtiną už prekę su pristatymu taip pat ligi savosios sienos. Bet jeigu A ir C valstybių sienos nesueina, o prekės eina per B valstybės teritoriją arba turi būti vežamos jūra D valstybės laivas, tada tų prekių transporto išlaidų vertė jau tenka ne A, o B arba D valstybei.

Taigi jau patys vertinimo principai reikalauja, kad ne kaimyninių valstybių importo ir eksporto statistikoj eksportuojančios šalies ta pati prekė būtų įvertinta (fob kaina) mažiau, kaip tą pačią prekę vertina savąja cif kaina importuojanti šalis. Tačiau kaimyninių valstybių betarpiškuose prekių mainuose cif kaina = fob kainai, — žinoma, teorijoj. Praktikoj ir čia sunku tikėtis visiško sutapimo, — juo labiau, kad prekių siuntimo per sieną metu ne visuomet faktinai gautoji arba faktinai sumokėtoji kaina fob ir cif sąvokų prasme yra žinoma.

Iš visa to, kas pasakyta, aiškėja, kad šių dienų tarptautinės užsienių prekybos statistikos vartojamieji metodai ir technika yra tokios rūšies, kad ir prie geriausių aplinkybių dviejų konkretiškai paimtų šalių savitarpio prekių mainų statistikos duomenys sutapti negali. Skirtumai gi bus juo didesni, juo šalys ploto atžvilgiu tolimesnės ir juo tų šalių prekės nevienodesnės. Del šios priežasties statistiškai patikimas tegali būti tik bendrasis užsienių prekybos balansas tuo atveju, jei užsienių prekybos statistinis stebėjimas gerai sutvarkytas. Užsienių prekybos statistiniai duomenys su atskiromis valstybėmis, jei tų valstybių prekyba nemonopolizuota, geriausiu atveju tegali duoti tik labai apytikrį bendrąjį vaizdą ir gal dar prekybos ryšių tendenciją, bet nieku būdu negali pretenduoti nei į pilnumą, nei į tikrumą, kuris duotų teisės bet kuriuo metu labai toli einančias išvadas daryti.

VII.

Transporto bei susisiekimo statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Žižek,* Grundriss der St., pp. 354—362; 2) *Woytinsky,* Die Welt in Zahlen, V. 1—146; 3) *Hoellring, G.:* Poststatistik. (Eine systematische Darstellung der Methodik), Allgemeines Statistsches Archiv; 20. B., IV, Heft, 509/528, 21. Bd., 1. Heft, 79/98 ir 2. Heft, 183/203; 4) *Rimka,* Lietuvos Ūkis, pp. 99—106; 5) *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Statistikos Metraščiai (1924—26, 1927—28, 1929—30), b) Statistikos Biuletenis, c) Statistikos žinios apie Lietuvą ligi karui 1914; 6) *Susisiekimo Ministerija,* Lietuvos Geležinkelių 1929 ir s, m. Darbuotės Apyskaita; 7) *Klaipėdos uosto Direkcija,* Metinė apyskaita 1930 ir kt. m.

1.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Transportas bei susisiekimas tautos ūkyje savo ekonomines funkcijas atlieka tarnaudamas kitoms ūkio šakoms. Tačiau toji aptarnaujamoji funkcija yra tiek plati ir sudėtinga, kad yra reikalinga stambių investacinių kapitalų technikinėms priemonėms, nemažų apyvartos kapitalų ir didelio kiekio darbo jėgų. Jei atskirų kapitalo rūšių santykį imti kurios nors ūkio šakos ekonominių funkcijų rodikliu, tai transportas bei susisiekimas bus visais atžvilgiais artimesnis pramonei, ne prekybai, prie kurios transporto statistika daug kur skiriama (Lietuvos geležinkelių 1930 mt. sausio 1 d. balansas siekia 312 mil. lt., ir iš tos sumos 287 mil. lt. tenka investaciniam kapitalui). Tačiau jungti transporto bei susisiekimo statistiką su pramonės statistika statistiškai metodologiniais sumetimais taip pat netikslinga, o socialekonominės teorijos atžvilgiu ir principiališkai neleistina.

Šiaip ar taip, transportas kad ir turi didelius investacinius kapitalus ir nuosavas priemones bei įmones, tačiau į tas priemones bei įmones investuotieji kapitalai tarnauja ne gamybai,

o gamybos produktų (arba dirbinių) transportui ar bendrai vadinamam susisiekimui. Išeidama iš šio fakto klasiškoji socialekonominė teorija transportą priskyrė tai pačiai kategorijai, kaip ir prekybą, o daugelis statistikų tik padarė iš to priskyrimo praktikos išvadas. Tačiau jau statistiškai metodologiniais ir statistinės technikos sumetimais šis prijungimas visuomet buvo ir pasiliks grynai dirbtinis, kadangi statistikos metodai medžiagai rinkti ir net jai apdirbti (klasifikuoti, dydžio grupes daryti ir t. t.) transporto bei susisiekimo statistikoj beveik niekuomet negali būti suderinti su metodais, vartojamais prekybos statistikoj.

Bet ir socialekonominės teorijos atžvilgiu transporto ir prekybos ekonominių funkcijų tapatybė tėra tik formalinė. Nes prekybos ekonominė funkcija, kaip matėme VI sk., pasireiškia savarankiškame, ir savo rizika bei sąskaiton atliekama, produktų arba dirbinių pirkime-pardavime. Prekybos funkcijai pasireikšti visai nėra būtino reikalo susitikt nei su gamintojais ar vartotojais, nei gabent ar transportuot produktus iš vienos vietos į kitą, — nors atskiri prekybininkai, šalia pirkimo-pardavimo, savo sąskaita ir rizika prisiima ir paskirstymo pareigas atlikti, į kurias įeina ir pristatymas į kitą vietą.

Visai kitos funkcijos transporto bei susisiekimo ar jo priemonių. Visų pirma, transporto priemonės tarnauja ne tik gerybių transportui, bet ir žmonių ir bendrai bet kokio susisiekimo bei santykiavimo reikalams. Tuo būdu transportas bei susisiekimas tarnauja ne vien materialiniams žmonių interesams (taigi ne vien ekonomines funkcijas atlieka), bet ir kultūros bei dvasios reikalams. Bet ir ekonominės transporto funkcijos yra kitos rūšies: pirmiausia del to, kad transportuojamos gerybės niekuomet nepavirsta transporto priemonių turėtojo nuosavybe, ir antra — transportuojant ne tik gerybių kokybė nei forma nekeičiama, bet net ir transporto kryptis nustatoma paties vieno prekių siuntėjo, o ne transporto priemonių turėtojo.

Jei imsime transporto įmonių veikimą bei apyvartą, tai čia vėl bus labai maža pažymių, kuriuos bū-

tų galima lyginti ar net derinti su pramonės ar prekybos įmonių veikimo pažymiais. O prie tokių aplinkybių jungimas transporto statistikos prie bet kurios kitos statistikos šakos neturi prasmės.

Gyvenimo praktikoj transporto bei susisiekimo statistikai medžiaga renkama ir apdirbama beveik visuomet atskirai nuo kitų statistikos šakų statistikos, o dažniausia ir patys transporto statistikos organai būna savarankiški ir net organizatoriškai susiję su atitinkamomis transporto įstaigomis. Ir Lietuvoj transporto bei susisiekimo statistika yra koncentruota ne Centr. Statistikos Biure, kaip beveik visos kitos statistikos šakos, o Susisiekimo Ministerijoj, kuri yra net specialiniai statistikos skyriai. Panašiai transporto statistika organizuota ir kituose kraštuose.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu tenka skirti grynąją transporto statistiką nuo susisiekimo statistikos—bent tiek, kiek gyvenime yra priemonių, kurios tarnauja tik materialinių gerybių arba keleivių transportavimui, ir priemonių, kurios naudojamos vien „susisiekimo“, t. y. susižinojimo reikalams. Pirmosios kategorijos priklauso visi vandens, žemės ir oro keliai su savo priemonėmis (laivais, vagonais, auto ir kitokiais vežimais bei orlaiviais), o antrosios — paštas, telegrafas, radio su savo tinklais ir aparatais.

Taip pat tais pačiais statistiškai metodologiniais sumetimais tenka atskirai gvildenti transporto bei susisiekimo priemonių statistikos klausimus, ir atskirai — tų priemonių naudojimo ir bendrai veikimo rezultatų statistikos klausimus.

A.

Transporto priemonių statistika.

Transporto priemonių yra daug ir įvairių. Nes transportuojama šiandien paprastais keliais bei plentais, geležinkeliais ir vandens keliais, be to, dar

ir oru. Transportuojama gi arba važiojama vežimais arba automobiliais, vagonais, laivais, orlaiviais. O transporto varikliais būna: žmonės (ne tik nešikai arba rikšos, bet ir pašto tarnautojai, laiškanešiai ir kt.), gyvuliai, mechaninės jėgos varikliai, pačios gamtos jėgos (vėjas, vandens srovė).

Jau šitas trumpas transporto priemonių išskaičiavimas rodo, kad tiek skirtingų dalykų statistiškai nėra įmanoma nei vienu metodu medžiagą rinkti, nei tais pačiais pažymiais ją klasifikuoti arba apdirbti. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu tokiais atvejais yra tikslingiau kiekvieną transporto arba susisiekimo šaką imti atskirai.

2.

Vandens kelių transporto priemonių statistika.

Vandens keliai transporto bei susisiekimo statistikoj skirstomi į a) jūros ir b) vidaus vandens kelius, o šie pastarieji dar į 1) laivų plaukiojamuosius ir 2) sielius plukdomuosius kelius.

Del metodų medžiagai rinkti apie vandens kelius čia nėra ko nė aiškinti, nes gautina tokia medžiaga tik visuotinio stebėjimo keliu. Tačiau charakteringieji pažymiai (gilumas ir kt.) nustatomi atrinktiniais matavimais, kurie šiuo atveju priklauso reprezentacinės statistikos metodų. Savaime suprantama, kad gyvenime visi šie vandens kelių stebėjimai bei matavimai daromi pirmiau ne statistikos reikalui, o transporto bei susisiekimo praktikos reikalams. Tai gi statistikai medžiaga čia gaunama netiesioginiu keliu.

Pagrindinė skaitomoji žymė — vandens kelių dydis—matuojami ilgumo matais tiek naturaliniams ir dirbtiniams (perkasai) vidaus vandens keliams, tiek jūros keliams; tik šiuo pastaruoju atveju pajūrio ilgumas laikomas skaitomąja jūros kelių žyme.

Pagrindinis skaitomasis vienetas vandens kelių transporto priemonių statistikoj yra priimta laikyti laivas, o to vieneto pagrindinė skaitomoji žymė — talpumas.

Be laivo talpumo gali būti transporto statistikai svarbios ir kitos žymės, k. a.: varomosios jėgos rūšis bei pajėgumas (būrėmis, garo ar vidaus degimo motorais varomi), personalas, vertė, greitumas ir kt.

Laivai klasifikuojami paprastai sulig naudojimo pažymiais. Šiais pažymiais galima nustatyti keturias grupes: 1) keleiviniai, 2) prekiniai, 3) darbiniai, 4) kariniai laivai; be to, kaip visur statistikoj, taip ir čia yra būtina penktoji grupė tokiems (5) laivams, kurie naudojami įvairiems reikalams ir vieningai aiškaus naudojimo pažymio neturi.

Laivų talpumas transporto bei susisiekimo praktikoj ligi šiol matuojamas dviem metodais: a) svoriu ir b) erdve. Svorio matavimo vienetais imamos tonos (metrinės arba vad. angliškos iš 1016 kg). Be to, skiriamas netto ir brutto talpumas. Brutto talpumas rodo laivo svorinį talpumą, matuojamą pilnai prikrauto laivo svarumos išspausto vandenio kiekiu (svoriu). Netto talpumas nustatomas taip pat tuo pačiu metodu, tik atskaitomas svorinis talpumas, atitinkąs pačiam laivui ir jo įgulai, mašinoms, įrankiams, kuriamajai bei tepamajai medžiagai, provizijai ir p. Žodžiu, laivo netto talpumas turi parodyti, kiek faktinai galima į laivą pakrauti važtos (prekių, keleivių ir t. t.).

Santykis tarp brutto ir netto svorinio laivų talpumo pareina nuo laivo ypatybių. Grynai prekinio laivo svorinis netto talpumas, prie kitų lygių sąlygų, bus didesnis, kaip keleivinio laivo.

Naudojant laivininkystės organų ar šiaip pirminių šaltinių duomenis transporto priemonių statistikai, reikia kreipti dėmesį į sutrumpintus svorinio talpumo pažymėjimus. Jei laivo svorinis talpumas pažymėtas raide *t* (pav. 1000 t brutto ar netto) tai reikia suprasti, jog tiek metrinių tonų (šiuo atveju 1.000.000 kg.) sveria visas pilnai pakrautas laivas — arba, jei netto, tiek į laivą gali būti pakrauta važtos. Jei tačiau laivo brutto ar netto svoris pažymėtas *ts,* tai reikia žinoti, kad bus jau angliškosios tonos (šiuo atveju 1.016.000 kg). Patsai svorinis talpumas vandens kelių transporto šaltiniuose

dažnai žymimas raidėmis *tdw* brutto talpumui pažymėti (reiškia — ton deadweight).

Tarptautinėj vandens kelių transporto priemonių statistikoj laivų talpumas matuojamas erdvės pažymiais, o žymimas arba vad. „registruotomis tonomis" *(Reg.-T.)* arba kubiniais metrais *(cbm)* ar kubinėmis pėdomis *(cbft)*. Tarp talpumą matuojamų vienetų registruotomis tonomis arba kubiniais metrais ar pėdomis yra visai aiškus ir nekintamas santykis, taip kad iš talpumo vienetų, pažymėtų Reg. T., visuomet galima išskaičiuoti talpumo vienetus cbm arba cbft, ir atvirkščiai (1 Reg.-T. yra lygus 100 cbft arba 2,83 cbm).

Skirtumas tarp netto ir brutto Reg T. (arba cbm) yra nustatomas tuo pačiu metodu, kaip skirtumas tarp brutto ir netto svorio tonų, — su tuo skirtumu, kad čia visa nulemia ne paties laivo ir jo važtos svoris, o erdvinis talpumas. Laivo talpumas, pažymėtas brutto registruotomis tonomis (sutrumpinus — *B. Reg. T.* arba B. cbm) reiškia visą laivo erdvinį talpumą, o netto *(N. Reg. T.* arba N cbm) — talpumą tik važtai (t. y. atskaičius patalpas, užimtas mašinų, laivo įgulos, įrankių, kuro, provizijos ir p.).

Laivų varomasis pajėgumas žymimas bendrai machanikoj ir statistikoj priimtais energijos matavimo vienetais — arklio jėgomis (HP arba PS). Greitumas žymimas „mazgais" arba jūros myliomis (1 jūros mylia = 1,852 kilometro) 1 val. plaukimui.

Kadangi pradiniuose laivininkystės įstaigų šaltiniuose gali pasitaikyti duomenų apie laivų talpumą vien svoriniais ir arba vien erdviniais matais, tai norint tokiems duomenims vieną vardiklį gauti, reikia pasirinkti kurį nors vieną matą. Statistikoj paprastai vartojami erdviniai matai, reiškiami Reg. T. Bet reikia visuomet turėti galvoje, kad santykis tarp svorio ir vadinamų erdvės tonų atskiruose laivuose gali būti labai ne vienodas, ir del svorio tonų keitimas erdvės tonomis (Reg. T.) turi būti daromas labai atsargiai. Bendrai paėmus, prekinių laivų talpumas, žymimas svorio tonomis, išeina žymiai didesnis kaip žymimas erdvės tonomis, ir atvirkščiai: keleivinių laivų talpumas, žymimas svorio tonomis, išeina mažesnis. Pav., Vokiečių prekinio laivo „Emden" brutto talpumas svorio tonomis žymimas 9000 tdw, o tas pats brutto talpumas erdvinėmis to-

nomis — 5761 Br. Reg.-T. Iš kitos pusės, keleivinio laivo vardu „Albert Ballin“ brutto talpumas žymimas svoriniu matu 14.700 tdw, o erdviniu — 20.815 Br. Reg. T. Šie pavyzdžiai rodo, kad kurio nors bendro koeficiento atskirų laivų svorio talpumui lyginti su erdvės talpumu visoms laivų kategorijoms būti negali; toks koeficientas tegali būti nustatytas tik vienodo typo laivams.

Iš kitų laivo pažymių didesnės reikšmės turi į vandenį įsibrovimo g i l u m a s, paprastai matuojamas metrais arba pėdomis, ir a m ž i u s. Tačiau apie laivo įspaudžiamąjį gilumą apytikriai galima spėti ir iš kitų pažymių (brutto svarumo arba talpumo), lygiai kaip ir apie jų didumo plotinius pažymius (ilgumą, platumą). Amžiaus pažymys laivų statistikoj tačiau turi pirmaeilės reikšmės ne tik del to, kad iš amžiaus grupių galima spręsti apie vienos ar kitos laivų kategorijos tvirtumą bei vertę, bet ir del to, kad amžiaus pažymiai netiesioginiai daug ką pasako ir apie laivų techniškai ūkinę vertę.

3.

Geležinkelių transporto priemonių.

Geležinkeliai transporto statistikoj tenka skirstyti s u l i g b ė g i ų p l a t u m u į normalinius (a) arba pas mus vadinamus p l a č i u o s i u s geležinkelius ir nenormalinius (b), pas mus vadinamus s i a u r u o s i u s geležinkelius. Šis paskirstymas transporto priemonių statistikoj yra reikalingas delto, kad tų priemonių dydis ir kitos ypatybės k o k y b i n i u i r v e r t ė s atžvilgiais sudaro skirtingas grupes. Be to, ypač pirmojoj geležinkelių grupėj paprastai praktikuojama ir daugiau kaip vienos vėžės (pav., 1932 m. Lietuvoje iš 1189 km bendrojo plačiųjų geležinkelių tinklo, 219 km buvo dvivėžiai geležinkeliai, o 970 km. vienvėžiai).

Medžiaga gaunama geležinkelių susisiekimo priemonių statistikai n e t i e s i o g i n i u metodu, kadangi tiek keliai, tiek pačios priemonės visuomet pirmiau tiksliai matuojamos bei registruojamos geležinkelių administracijos reikalams. Statistikos praktikai tenka tik nusistatyti, kurios žymės statistikos reikalui imtinos, o kurios ne.

Geležinkelių transporto priemonių statistikoj tenka susidurti su viena aplinkybe, kitose statistikos šakose beveik nesutinkama, būtent — pagrindinio skaitomojo vieneto stoka, arba — gal teisingiau — jų daugybe. Kitoms ūkio šakoms pagrindiniu skaitomuoju vienetu paprastai imamoji įmonė čia statistiškai beveik neapčiuopiama. Įmonės sąvoka būtinai reikalinga aiškiai aprėžto ir nekintamo objekto. Geležinkeliuose tokio objekto, kuris tiktų pagrindiniu skaitomuoju vienetu (t. y. kur koncentruotųsi kitos visos transporto priemonės), nėra, o kas yra, tai statistikai netinka. Pav., geležinkelių tinklas negali būti imamas pagrindiniu skaitomuoju vienetu del savo visai savaimingos — galima sakyti unikinės prigimties. Geležinkelių stotys savo išorine išvaizda kad ir primena įmonę, tačiau stotyse nekoncentruojamos geležinkelių susisiekimo priemonės, kurių dauguma nuolatos rieda; stotyse tegalima rasti tik dalį priežiūros personalo. Dar mažiau tinka pagrindiniu skaitomuoju vienetu geležinkelių dirbtuvės, kurios iš viso daugiau priklauso pramoninės gamybos priemonių kategorijos, kaip geležinkelių susisiekimo.

Didžiausią ir svarbiausią geležinkelių transporto priemonių kategoriją sudaro riedmenos. Tačiau riedmenos neatitinka pagrindiniam surašomajam vienetui statomų reikalavimų ne tik del to, kad jos nuolatos „rieda“ ir kiekvienas vienetas atskirai neturi savo „šeimininko“, bet ir del to, kad tų riedmenų taip pat yra kelios kategorijos: garvežiai, keleiviniai ir prekiniai vagonai, platformos, specialinio paskyrimo riedmenos ir p. Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad geležinkelių transporto bei susisiekimo priemones tenka imti kiekvieną atskirai ir jas charakteringais pažymiais surašinėti.

Charakteringos žymės geležinkelių transporto priemonių statistikoj turi būti nustatytos kiekvienai priemonei atskirai. Geležinkelių tinklo charakteristikai, be pagrindinės žymės, matuojamos vėžių platumu, imamos dar kai kurios kitos kelių ypatybės, kurios saistomos medžiagos ir kt. pažymiais.

Stotims charakterizuoti tinkamiausia žymė bus per-

sonalas (kiekis ir sudėtis), be to, patalpos (dydis, kiekis bei ūkinis paskyrimas).

Esamoms dirbtuvėms ir p., kiek jos transporto priemonių statistikoj būtinos, charakteringos žymės nustatomos tais pačiais pagrindais, kaip pramonės įmonių statistikoj.

Riedmenų kiekviena rūšis turi turėti sau charakteringas žymes bei pažymius. Pav., garvežiai ar varikliai charakterizuojami pajėgumu, matuojamu HP, ir skuba (skaitant kilometrais 1 valandai). Vagonams imamas ūkinis paskyrimas (keleiviniai, prekiniai ir p.), be to, ašių skaičius ir kt.

Savaime suprantama, kad viena iš pačių svarbiųjų geležinkelių susisiekimo priemonių žymių yra jų vertė, kuri žymėtina visais atvejais kaip būtinas pažymys, reikalingas geležinkelių finansinių rezultatų statistikai.

4.

Plentų ir kitų sauskelių transporto priemonių statistika.

Plentų ir kitų sauskelių tinklas, suskirstytas ilgumo, medžiagos ir kt. pažymiais, taip pat gali būti savarankiško statistinio stebėjimo objektas. Metodai čia tie patys, kaip kitose transporto bei susisiekimo priemonių srityse. Tačiau plentų ir kitų sauskelių susisiekimo priemonių statistinis stebėjimas čia galimas tik netiesioginis ir apytikris, — nes del jų smulkumo ir didelės daugybės sunku būtų visus paprastus vežimus, dviračius ir p. surašyti. O jei ir būtų tos visos priemonės surašytos — tat nedidelė būtų tų duomenų statistinė vertė, kadangi visai nėra įmanomas bent kiek tikslesnis stebėjimas. Šiek tiek įmanomesnis statistinis stebėjimas auto susisiekimo priemonių (įvairių rūšių automobilių, šios rūšies komercinio susisiekimo verslamonių ir p.). Bet juo auto susisiekimas daugiau plinta, juo sunkesnis šios rūšies priemonių statistinis stebėjimas, ir patys duomenys darosi perdaug bendri ir maža ką pasakantys.

Tuo tarpu autotransportas keleivių ir prekių plečiasi ir nemažą konkurenciją daro kitoms susisiekimo

priemonėms. Del to moderniškoj transporto bei susisiekimo statistikoj automobilių, kaip sauskelių transporto susisiekimo priemonės, apeiti negalima.

Del auto transporto priemonių didelio vienodumo formos, vertės ir ūkinio pajėgumo (bei skubos) atžvilgiais, klasifikacijai gali pakakti duomenų, iš kurių būtų galima matyti, kiek yra keleivinių (paprastų ir autobusų) ir prekinių automobilių.

5.

Oro transporto priemonių statistika.

Oro kelių transportui pradėjus plėstis ir oro transporto priemonių statistika savaime iškilo ir plečiasi. Ligi šiol visa šios transporto šakos statistika paremta netiesioginiu metodu gaunamais duomenimis. Pagrindinis skaitomasis vienetas čia bus lėktuvas (aeroplanas, hydroplanas ir kt.). Skaitomosios žymės — varikliai ir jų pajėgumas, reiškiamas bendrai priimtais jėgos vienetais (HP), be to, žymima: skuba, talpumas bei keliamasis pajėgumas, aptarnaujamas personalas ir t. t.

Klasifikuoti oro transporto priemones tenka sulig jų specifinėmis technikos ypatybėmis (aeroplanai, hydroplanai ir p.) iš vienos pusės (a) ir naudojimo tikslo (karo reikalams, sportui, keleiviniai, prekiniai) iš kitos (b).

B.

Transporto (transporto priemonių naudojimo) statistika.

Transporto arba transporto priemonių naudojimo bei veikimo statistika priklauso judėjimo statistikos kategorijos ir jai atitinkamų metodų. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu tikslinga gali būti skirti keleivių transportą nuo prekių transporto, nes keleivių ir prekių transporto skaitomosios žymės ne visai tos pačios (keleivių transportas matuojamas štukomis ir kelionės tolumu, o prekės — svoriu ir tolumu).

6.

Keleivių transporto statistika.

Pagrindinė skaitomoji žymė keleivių transporto statistikoj — tai kiekvieno keleivio kelionė. Kadangi tiek vandens, tiek geležinkelių, tiek oro transporto priemonėmis keliaujantieji keleiviai visai tiksliai registruojami (arba gauna kelionės bilietus) finansinės atskaitomybės bei kontrolės reikalui, tai keleivių transporto statistikai reikiamoji medžiaga netiesioginiu metodu iš atitinkamų transporto įstaigų (įmonių ar verslamonių) ir gautina. Sunkiau jau yra su auto ir bendrai paprastų kelių keleivių statistika. Nes ne tik paprastais vežimais važinėjančių keleivių niekas neregistruoja (ir suregistruoti negali), bet ir keleivinių autobusų keleivių vežiojimas autobusų savininkų kad ir registruojamas, bet ta registracija niekur nekoncentruojama ir statistikos reikalui tuo pačiu metodu, kaip, pav., geležinkeliais važiojamų keleivių, toji medžiaga neprieinama.

Keleiviniais autobusais vežiojamų keleivių tikslesni statistikos duomenys būtų galima gauti tik organizuojant medžiagos rinkimą tiesioginiu metodu. Bet ar tiesioginiu metodu gautieji duomenys būtų tikri ir visai patikimi — reikia abejoti. Kol autotransporto priemonės nėra monopolizuotos ir auto transportas yra daugybės smulkių privatinių auto savininkų rankose, tol kiekvienas mėginimas gauti tikslius duomenis apie jų veikimą bus sutiktas su tam tikru, ir gal net visai pamatuotu, nepasitikėjimu. O prie tokių aplinkybių sistematinio pobūdžio paklaida neišvengiama. Tuo būdu tikslesnė keleivių transporto statistika yra įmanoma tik vandens kelių ir geležinkelių keleiviams, o iš pačių moderniškųjų susisiekimo priemonių — tik oro kelių keleiviams, kurių registracija taip pat daroma sistematiškai ir duomenys centralizuoti palyginti nedaugelyj vietų.

Tačiau vienas keleivių kelionių skaičius dar labai maža gali pasakyti apie keleivių transporto dydį. Priežastis aiški: vienas keleivis, nusipirkęs kelionės bilietą, keliauja gal tik vieną antrą kilometrą, kitas keleivis važiuoja kelias dešimtis kilometrų, o trečias — šimtus ar net ir tūkstančius kilometrų.

Prie tokių aplinkybių vien keleivių skaičiaus (arba kelionių) statistikos duomenys labai nevienodos vertės. O norint dviejų geografinių vienetų arba daugiau kaip vieno skaitomojo periodo duomenis lyginti — reikalinga tiems duomenims duoti vienas vardiklis. Tokiu vardikliu keleivių transporto statistikoj priimta yra naudoti specialinį matą — vad. „keleiviniais kilometrais“, sutrumpinus — kkm. (jūros vandens kelių keleivių transporte ši žymė matuojama „keleivinėmis myliomis“). Nustatomas šis kelionių mato vienetas tuo būdu, kad tam tikro skaitomojo periodo kelio ilgis dauginamas to paties periodo keleivių skaičiumi. Jei, pav., skaitomąjį periodą A iš viso važiavo 10000 keleivių, kurių kiekvienas pravažiavo po 1000 kilometrų, tai keleivinių kilometrų (kkm) bus 1000×10000=10000000 (jei keleivių skaičių pažymėsime *x*, o nuvažiuotų kilometrų skaičių — *y*, tat *kkm=xy*).

Geležinkelių keleivių transporto statistikoj keleivių transporto dydis dar matuojamas ir keleivinių vagonų ridos bei jų išnaudojimo dydžiu.

Rida geležinkelių transporto statistikoj yra nustatoma sulig riedmenų (vagonų) ašimis ir kilometrais. Savo esmėje tai yra tos pačios rūšies matas (ir tuo pačiu metodu nustatomas), kaip „keleiviniai kilometrai“ (kkm), nes bendras vagonų ašių skaičius dauginamas jų nuriedėtojo kelio kilometrų skaičiumi. Sulig tuo, mažesnė ar didesnė kurį skaitomąjį periodą buvo keleivinių vagonų (arba jų ašių) rida, sprendžiama ir apie keleivių transporto padidėjimą arba sumažėjimą.

Tačiau keleiviniai vagonai gali riedėti (dažnai ir riedi) ir be keleivių. Del to, šalia ridos duomenų tikslinga yra turėti duomenis ir apie tos keleivinių vagonų ridos faktinąjį išnaudojimą. Transporto statistikoj ridos faktinasis išnaudojimas nustatomas keleivinių vagonų normaliniu talpumu ir keleivių faktinojo važinėjimo, matuojamo keleiviniais kilometrais, dydžiu.

Statistiškai technikinis skaičiavimas čia labai paprastas. Kiekvienas vagonas turi savo normalinį keleivinių „vietų“ skaičių. Taip pat visai tiksliai yra registruojama, kiek kiek-

vienas vagonas pravažiuoja kilometrų. Taigi vagonų „vietos“, padaugintos pravažiuotais kilometrais, ir sudarys keleivinių vietų bendrąją ridą. O keleiviniai kilometrai parodo tos bendrosios ridos išnaudojimo laipsnį. Berods, reikia dar turėti galvoje, kad yra keleivių, važinėjančių vadinamais nuolatiniais arba sezoniniais bilietais, ir šių keleivių nuvažiuotas kelias tiksliai nenustatomas. Taigi kraštams, arba skaitomiems periodams, su didesniu kiekiu keleivių, važinėjančių nuolatiniais arba sezoniniais bilietais, keleivinių kilometrų duomenys nebus tiek tikslūs ir pilni, kaip kraštams ar periodams, kur tokių keleivių mažiau. Didesnė ar mažesnė praktika keleivių transporto reikalams naudoti atskirus vagonus arba atskirus traukinius (ekskursijoms ir kt.) taip pat gali keleivių transporto duomenis paveikti.

P a j a m o s už keleivių vežiojimą taip pat gali būti k e l e i v i ų t r a n s p o r t o r o d i k l i s, tačiau tik prie sąlygos, jei skaitomuose ir lyginamuose perioduose nebuvo keičiami keleivių transporto tarifai.

7.

Prekių transporto statistika.

Prekių transporto statistikoj pagrindinė s k a i t o m o j i žymė bus p r e k i ų k i e k i s, paprastai matuojamas s v o r i o m a t a i s (dažniausia tonomis).

M e t o d a i m e d ž i a g a i g a u t i čia galioja tie patys, kaip keleivių transporto statistikai. Apskritai imant, transportuojamos prekės dar tiksliau ir vieningiau registruojamos, kaip keleiviai (transportuojamos prekės negali išvengti kontrolės, be to, čia nepraktikuojami nuolatiniai nei sezoniniai tais pačiais dokumentais prekių vežiojimai). Tuo būdu ir prekių transporto statistikos duomenys, tuo pačiu netiesioginiu metodu gautieji, bus pilnesni ir tikslesni, kaip keleivių transporto duomenys.

Taip pat tuo pačiu metodu ir prekių v a ž t a m a t u o j a m a. Patsai matas prekių transporto statistikoj vadinamas t o n i n i a i s k i l o m e t r a i s a r b a t o n a k i l o m e t r a i s (t k), kurių skaičius gaunamas iš prekių svorio, padauginto važtos ridos kilometrų skaičiumi (panašiai, kaip keleiviniams kilo-

metrams gauti, keleivių kiekis dauginamas kelionės kilometrų skaičiumi).

Pajamos iš prekių transporto taip pat gali būti apytikriu prekių transporto rodikliu. Tačiau pajaminio rodiklio tikslumo tikimybė čia bus žymiai mažesnė, kaip keleivių transportui net ir tuo atveju, kai skaitomuoju bei lyginamuoju periodu prekių transporto tarifai palieka tie patys. O priežastis, ta, kad atskirų prekių ir jų rūšių transportas apmokamas labai skirtingo dydžio tarifais. Del to ir pajamos iš prekių transporto gali žymiai padidėti arba sumažėti tik del to, kad vienu metu vienos rūšies prekių buvo transportuojama daugiau, o kitu — kitos (atskirų klasių keleivių transporto tarifai taip pat būna skirtingi, bet skirtumai čia ne toki dideli, kaip prekių transporto tarifuose, be to, proporcija tarp atskirų klasių keleivių, apskritai imant, staiga nekitėja).

C.

Susisiekimo priemonių statistika.

8.

Pašto, telegrafo, telefono ir radio statistika.

Susisiekimo priemonių statistikos priklauso paštas, telegrafas, telefonas ir radio.

a) **Susisiekimo priemonės** pirmiausia tai įstaigos, kur koncentruojamos visos pašto operacijos, telegrafo ir telefonų tinklų vad. „centralinės“, taip pat radio susisiekimas. Renkant medžiagą susisiekimo priemonių ir pačiai susisiekimo statistikai ir bus patogiausia pagrindiniu surašomuoju ir skaitomuoju vienetu imti įstaigą arba įmonę. Šitaip elgtis tikslinga dar ir delto, kad šiandien daugumoj valstybių pašto, telegrafo ir telefono, o kai kur ir radio susisiekimo organizacija bei administracija sukoncentruota tose pačiose įstaigose ir dažnai net turi bendrą vadovybę, — nors iš kitos pusės kiekviena iš šių susisiekimo priemonių techniniu atžvilgiu yra skirtinga arba savaiminga.

Įstaigos arba įmonės pagrindinės skaitomosios žymės geriausiai tinka (nes visose įstaigose turi būti) dvi: a) patalpa ir b) personalas su jų pažymiais.

b) **Pašto susisiekimas** koncentruojamas specialinėse p a š t o įstaigose. Tų įstaigų ir tarnautojų s k a i č i u s bei s a n t y k i s su b e n d r u o j u plotu ir g y v e n t o j a i s gali būti rodikliu, kiek kuri šalis ar rajonas šios rūšies susisiekimo priemones naudoja ar turi progos naudotis (1 pašto įstaiga 2500 qkm ir 16 tūkst. gyventojų 1922 m. Rusijoj ir 1 pašto įstaiga 10 qkm ir 1 tūkst. gyventojų tais pačiais metais Šveicarijoj parodo, kaip dideli skirtumai čia gali būti). Taip pat daug ką gali pasakyti ir p a š t o d ė ž u č i ų skaičius bei santykis su bendruoju plotu ir gyventojais.

Vis tai bus svarbieji ir pagrindiniai pašto susisiekimo priemonių pažymiai. Medžiaga rinkti pašto susisiekimo priemonių statistikai galima tiesiog arba betarpiškai, bet galima pasinaudoti ir paštų administracijos turimais duomenimis be specialinio surašinėjimo.

Pašto v e i k i m a s arba o p e r a c i j o s statistikos metodais gali būti nušviečiamos pasiųstųjų l a i š k ų (paprastų ir vertybinių), s i u n t i n i ų i r p i n i g i n i ų p e r l a i d ų (ir jų vertės) absoliutiniais ir santykiniais skaičiais. Medžiaga jau visais atvejais bus tikslingiau gauti ir statistikos reikalui iš tų pačių pašto įstaigų, kur visos operacijos sistematiškai registruojamos savikontrolės reikalui.

c) **Telegrafo ir telefono susisiekimas** taip pat koncentruotas daugumoj valstybių tose pačiose pašto įstaigose. Čia svarbiausiais ir p a g r i n d i n i a i s p a ž y m i a i s bus vadinami telegrafo ir telefono t i n k l a i, matuojami ilgį matuojamais matais (km), o telefono susiekimas speciališkai dar ir a b o n e n t a i s.

V e i k i m o arba telegrafo ir telefono susisiekimas statistikoj gali būti parodomas pasiųstų t e l e g r a m ų ir telefono p a s i k a l b ė j i m ų obsoliutiniais ir santykiniais (lyginant su visais gyventojais ir kt.) skaičiais.

M e d ž i a g a telegrafo ir telefono susisiekimo statistikai lengviausia gaunama n e t i e s i o g i n i u m e t o d u (telegrafo ir telefono susisiekimo įstaigose). Tik telefono pasikalbėjimams medžiaga techniškai gauti beveik neįmanoma, jei tų pasikalbėjimų neregistruoja nei automatiniai aparatai, nei telefono tarnautojai (tačiau kai kuriose valstybėse, tame skaičiuje ir Lietuvoj, toki registravimai yra daromi visiems tiems

abonentams, kurie moka abonentinį mokestį nuo pasikalbėjimų skaičiaus).

d) Radio susisiekimas — tai naujausiųjų laikų išradimas. Bet statistikos metodai radio susisiekimo statistikoj tik labai siauroj srityj tegali būti pritaikomi, būtent, statistikos metodais tegalima nustatyti tik viešųjų radio stočių skaičių ir oficialinių radio abonentų skaičių. Šios rūšies duomenis lengviausia yra gauti atitinkamose viešąjį radio susisiekimą palaikančiose įstagiose, kurių niekur nėra daug (pav., Lietuvoj kol kas tėra tik viena). Tačiau reikia turėti galvoje, kad ne tik radio klausytojų visuose kraštuose yra daug daugiau, kaip oficiališkai įregistruotų ir tam tikrą mokestį mokančių, bet ir radio stočių arba siųstuvų yra daug daugiau, negu bet kokia oficialiniais šaltiniais besiremianti statistika parodyti gali. Priežastis ta, kad ne tik radio aparatai, bet ir radio siųstuvai (ypač ultratrumpųjų bangų) radio mėgėjų lengvai pasidaromi ir naudojami.

Taigi radio susisiekimo priemonių tiksli ir pilna statistika iš oficialinių radio įstaigų turimos medžiagos neįmanoma. Bet ir visuotinis surašymas čia ne daug pagelbėtų ne tik del to, kad daugelis „radio zuikių" nepanorėtų radio aparatus turinčiais pasirodyti, bet ir delto, kad joks surašymas negalėtų apytikriai parodyti tų visų radio susisiekimo atsitikimų ir įvairaus pobūdžio faktų, kurie taip yra paplitę, kad statistinis jų stebėjimas ir vaizdavimas bent tuo tarpu atrodo neįmanomas.

D.

Kiti transporto bei susisiekimo st-os klausimai.

9.

Transporto bei susisiekimo priemonių finansinių rezultatų statistika.

Transporto bei susisiekimo priemonių finansinių rezultatų statistika kai kuriuose statistikos mokslo vadovėliuose ir statistikos šaltiniuose dažniausia jungiama prie bendrosios transporto bei susisiekimo statistikos. Tačiau toksai jungimas socialekonominės teorijos atžvilgiu nedaugiau būtinas, kaip jungimas žemės ūkio arba pramonės rentabilingumo (arba finan-

sinių rezultatų) statistikos su žemės ūkio ar pramonės (įmonių bei gamybos) statistika. O statistiškai metodologiniu atžvilgiu transporto bei susisiekimo priemonių finansinių rezultatų statistika su transporto ar susisiekimo statistika nedaug bendra teturi, ir beveik visos statistiškai metodologinės ir net statistiškai technikinės problemos čia yra tos pačios, kaip ir bendrai finansų statistikoj. Del to ir tikslingiau ši dalis iš grynosios transporto bei susisiekimo st-os išskirti.

10.

Transporto bei susisiekimo statistinis vaizdavimas.

Transporto bei susisiekimo duomenų statistinis vaizdavimas tegali būti daromas bendraisiais statistinio analizo bei mokslinio vertinimo metodais, ir atskirai apie tuos metodus kalbėti čia netenka. Tik kai kurie specifiniai transporto bei susisiekimo statistikos momentai šioj vietoj pravartu bus prisiminti.

Vandens kelių transporto statistikoj naudojant ar vertinant atskirų skaitomųjų periodų duomenis niekuomet negalima iš akių išleisti, kad vandens keliais transportas mūsų klimato aplinkybėse turi sezoninio pobūdžio ir daug pareina nuo žiemos šaltumo ir kt. Taigi laiko arba skaitomojo periodo pažymys vandens kelių transporto statistikoj visuomet turi būti kuo stropiausiai ištirtas ir statistinio analizo metodais nustatyta, ar statistikos duomenų rodomieji kitimai bus tik paprasti atsitiktiniai, ar klimatinių aplinkybių priklausantys sezoniniai, ar gal konjunktūriniai.

Geležinkelių transporto ir bendrai susisiekimo statistikoj statistinio analizo metodais ypač tenka aiškinti ploto ir gyventojų kiekio pažymius. Šioj srityj niekuomet nereikia pasiduoti pagundai ir lyginti geležinkelių transporto ar telegrafo bei telefono susisiekimo duomenis vien tik su plotu ar vien tik su gyventojų kiekiu: nes aptarnavimas to paties gyventojų kiekio tomis pačiomis transporto ar susisiekimo priemonėmis mažesniame plote yra lengvesnis, kaip dideliame, ir atvirkščiai. Del to, santykiniai skaičiai geležinkelių, telegrafo ar telefono tinklams ir kt. paprastai turi būti nustatomi ir plotui, ir gyventojų kiekiui.

11.

Lietuvos transporto statistikos organizacija.

a) Lietuvos geležinkelių transporto statistika.

Lietuvos geležinkelių valdyba turi savo statistikos skyrių, kurio uždavinys — „vesti plačiųjų ir siaurųjų geležinkelių technikinę ir komercinę statistiką, atvaizduojant geležinkelių ūkio stovį ir judomojo sąstato eksploatacijos išdavas. Šio skyriaus vedami taipgi piniginiai apskaičiavimai". Skyrius turi dvi dalis (technikinę ir komercinę), iš kurių kiekviena paskirstyta dar į tris grupes. Iš statistikos skyriaus darbų instrukcijos nuostatų matyti, kad tiesioginis šio skyriaus uždavinys tiekti duomenų geležinkelių valdybos administracijos reikalui. Pav., statistikos skyriaus technikinės dalies A (mašinų) grupės pareigos aprėžiamos šitaip:

1) Tikrinimas gaunamų iš linijos per Eksploatacijos Direkciją ir Siaurųjų Geležinkelių Direkciją traukinių kelionės žurnalų, kad visi nurodytieji juose duomenys būtų teisingi ir suderinti su žurnalo talonų duomenimis...

2) Apskaičiavimas: a) kiekvieno garvežio, b) kiekvieno mašinisto, mašinisto padėjėjo, kuriko, tepėjo ir palydovo pravažiuotų kilometrų (su traukiniais, manevruojant arba kituose darbuose).

3) Apskaičiuojama: a) kiekvieno garvežio, b) mašinisto, mašinisto padėjėjo ir kuriko tono-kilometrų.

Ir t. t.

Taip pat daugiausia administracijos reikalams pritaikinta ir taikoma ir kitų statistikos skyriaus grupių darbai. Pačiai transporto statistikai duomenis, kurie jau ir statistikos šaltiniuose naudojami arba Centraliniam Statistikos Biurui siunčiami, apdirba daugiausia to statistikos skyriaus komercinė dalis. Šios dalies pareigos sakytoj instrukcijoj šitaip aprėžiamos:

A) *Keleivių ir bagažo grupės:*

1) Apskaičiuojama pervežtų per mėnesį keleivių skaičius ir jų kilometrų rida tokiu būdu:
a) Iš kiekvienos stoties parduotų keleivių bilietų mėnesinės apyskaitos (ser. Rink. 51 Nr.) keleivių skaičius (kiekvienos klasės atskirai) įrašoma į paruoštą metinę kortelę (ser. Rink. 73 Nr.) pagal paskyrimo stotis ir išvedama keleivių kilometrų rida. Surašius visus paskyrimo stoties per mėnesį parduotus bilietus, išvedama bendras balansas, t.

y. kiek per mėnesį iš išvykimo stoties išvažiavo kiekvienos klasės keleivių ir kiek jie padarė ridos ir šie duomenys įrašomi į atitinkamos stoties balanso kortelę (ser. 73a Nr.); iš balanso kortelių sudaroma parduotųjų per mėnesį visose stotyse bilietų, t. y. keleivių skaičiaus ir jų padarytos ridos santrauka.

b) Visų paskyrimo stočių metinės kortelės (ser. 73a Nr.) išdėstomos pagal keleivių tarifo numatytą diferencialo tolį ir išvedama bendri keleivių pravažiuotų per mėnesį tolio (atstumo) atžvilgiu skaičiai, t. y. kiek per mėnesį keleivių pravažiavo tam tikrus atstumus.

2) Bagažas apskaičiuojamas tokiu pat būdu kaip ir keleiviai (žiūr. 1 punktas), tik statistinėse kortelėse įrašoma siuntų skaičiai ir jų svoris kilogramais.

B) *Krovinių grupė.*

1) Pervežtieji kroviniai skirstomi į tris rūšis: a) privatiški — atskirai keleivinės ir atskirai mažos skubos, b) kariški ir c) tarnybiniai.

2) Pervežtų krovinių dydis apskaičiuojamas iš paros kortelių, kurios užpildomos stotyse iš krovinių dokumentų (važtaraščių) reikalingais duomenimis.

3) Paros korteles patikrinus, jos grupuojamos susisiekimais ir apskaičiuojama:

a) Viso mėnesio išsiuntimo stoties paros kortelės išdėstomos pagal paskyrimo stotis ir subalansavus nurodytus jose duomenis, jie įrašomi į atitinkamos stoties (paskyrimo) metinę kortelę (ser. Rink. 73 Nr.), kurioje išvedama kilogramų - kilometrų rida. Surašius pagal paskyrimo stotis, subalansuojama, t. y. išvedama, kiek ta stotis išsiuntė per mėnesį siuntų, pagal tas siuntas krovinių svorio, kiek tie kroviniai padarė ridos ir įrašoma į metinę balanso kortelę (ser. Rink. 73 Nr.).

b) Tos pačios išsiuntimo stoties paros kortelėse išdėstoma pagal krovinių grupes (svarbesnių krovinių dar pagal paskyrimo stotis) — subalansuojama kiekvienos grupės svoris ir įrašoma į pagal grupes užvestą metinę kortelę (ser. Rink. 73 Nr.). Be to, išrenkama kiek iš tos stoties buvo eksportuojama per Klaipėdos uostą, o išvežamų iš Klaipėdos stoties — kiek importuojama krovinių (žiūr. plač. g-lių prekėms vežti tarifo 1 Nr.: eksportuojamų prekių sąrašas — 1 Nr. ir importuojamų — 2 Nr.).

c) Paskum dar tos kortelės suskirstomos pagal smulkias ir vagonines siuntas ir subalansuojama (visos stoties bendrai) vagoninių siuntinių skaičius ir svoris: kiek ta stotis per mėnesį išsiuntė vagoninių siuntų ir pagal tas siuntas — krovinių svorio.

d) Paskutinį kartą tos kortelės išdėstoma pagal prekių klases ir subalansuojama: kiek ta stotis kurios klasės išsiuntė krovinių.

4) Užbaigus atitinkamo mėnesio darbą — sustatoma kiekvieno punkto sekančios santraukos:

a) Keleivių: 1) pervežtų keleivių skaičius (klasėmis) ir jų padarytos ridos ir 2) kokiam toly kiek pervežta keleivių.

b) Bagažo siuntų skaičius ir svoris kilogramais.

c) Prekių: 1) siuntų skaičius, svoris kilogramais, jų padarytos ridos ir kiek buvo vagoninių siuntų ir pagal jas pervežto svorio, 2) kiek kurios grupės pervežta krovinių, 3) kiek kurios klasės pervežta krovinių ir 4) kiek buvo eksportuojama bei importuojama per Klaipėdos uostą.

C) *Bendra grupė:*

1) Tikrina ir seka gaunamas iš stočių paros korteles, kad visos reikalaujamos žinios būtų įrašyta, kad visiems išsiųstiems kroviniams būtų išrašyta atitinkama kortelė ir patikrinus, paskirstoma tą darbą dirbantiems tarnautojams.

2) Nustatomos bendros mėnesinės apyskaitos kaip perveržimų, taip ir pajamų ir išvedamas smulkesnis išmatavimas.
3) Priruošiama duomenys sąmatai.
4) Paruošiama metinė apyskaita.
5) Paruošiama ir išsiunčiama žinios Finansų Ministerijos Centraliniam Statistikos Biurui.
6) Priruošiama ir siunčiama pervežimų ir pajamų žinios Siaurųjų Geležinkelių Direkcijai.
7) Įvairūs kiti surašinėjimai ir nenumatytų žinių paruošimas ir išsiuntimas pripuolamai pareikalavus kitoms įstaigoms.

Čia pridedami instrukcijoj minėtųjų formuliarų pavyzdžiai:

(A)
Lietuvos Respublika
S. M.
Lietuvos Geležinkeliai .....Grupė

.....susisiekimas

19.... m.

.....

Siuntimo stotis .....

Linkmė .....

Paskyrimo stotis.....

Tarpustočių tolis klm.: Pl. g. ..... Siaur. g. .....

	Siuntų skaičius	Svoris kil. bei gabalų skaičius	Pl. g. rida	S. g. rida
Sausis	.....	.....	.....	.....
Vasaris.	.....	.....	.....	.....
Kovas	.....	.....	.....	.....
Balandis	.....	.....	.....	.....
Gegužės	.....	.....	.....	.....
Birželis	.....	.....	.....	.....
Liepos	.....	.....	.....	.....
Rugpiūtis	.....	.....	.....	.....
Rugsėjis	.....	.....	.....	.....
Spalių	.....	.....	.....	.....
Lapkritis	.....	.....	.....	.....
Gruodis	.....	.....	.....	.....
Iš viso . .	.....	.....	.....	.....

(B) Privat. **Tiesioginio susisiekimo**

mėn. ..... d. 193.... m.

Siuntimo stotis .....

Linkmė .....

Paskyrimo stotis ..... | Grupė | Klasė |

Krovinys ..... | | |

Važtaraščio Nr. .....

Skuba $\frac{\text{keleivinė}}{\text{maža}}$

Siuntos rūšis $\frac{\text{vagoninė}}{\text{smulki}}$

Siuntų skaičius	Paukščių vag lentynų skaič. arba gyvulių skaičius	Svoris kg.

Ser. Rink. 56a Nr.

(C)
Lietuvos Geležinkeliai.
Rinkliavų Skyrius.

..... susisiekimas

192.... m.

..... keleiviai.

Išvykimo stotis .....

Linkmė .....

Pribuvimo stotis .....

Tarpustočių tolis klm.: plač. g. ..... siaur. g. .....

Mėnesiai	SKAIČIUS										Viso	RIDA	
	Suaugusių				Vaikų				Pažeminių tarifų	Karių už 1/3 kaina		Plač. g.	Siaur. g.
	I	II	III	IV	I	II	III	IV					
Sausis . . .													
Vasaris . . .													
Kovas . . .													
Balandis. . .													
Gegužės. . .													
Birželis . . .													
Liepos . . .													
Rugpiūtis . .													
Rugsėjis. . .													
Spalių . . .													
Lapkritis . .													
Gruodis. . .													
Iš viso . .													

Ser. Rinkl. 73a Nr.

b) Lietuvos vandens kelių transporto statistika.

Lietuvos vandens kelių transporto statistikos duomenys, taip pat kaip ir geležinkelių transporto statistikos duomenys, Centralinio Statistikos Biuro gaunami netiesioginiu keliu — iš Klaipėdos uosto direkcijos. Klaipėdos uosto direkcija sistematiškai registruoja visus ateinančius ir išeinančius laivus visų pirma kontrolės ir kt. uosto administracijos sumetimais. Tačiau čia pat atliekamas ir statistinis stebėjimas, kurio rezultatai tam tikriems skaitomiems periodams jau įtraukiami į statistinės medžiagos formuliarus: atskirai duomenys apie judėjimą vidaus vandens keliais, atskirai apie jūrų laivų judėjimą ir prekių apyvartą.

Patys statistikos formuliarai (atvykusiems ir išvykusiems laivams vienodos formos) parodyti atskirai. Be to, atskirai dar stebimas miškų plukdymas ir prekių laivais išvežimas ir atvežimas atskiromis prekių rūšimis ir jų paskyrimo (arba kilimo) kraštais.

1. Statistikos žinios apie judėjimą vidaus vandens keliais.

Išvykusieji (arba vykusieji) laivai.

Vėliava	Gariniai arba motorlaiviai						Baidokai				Bendras laivų skaičius	Bendras prekių svoris tonose	Bendras keleivių skaič.
	Šleperiai	Krovinių ir kel. garlaiv.				Bendra kėlimo jėga	Skaič.		Bendra kėlimo jėga tonose	Išbuv. prekių tonažas			
		Skaič.		Keleiv. skaič.	Išbuv. prek. tonažas		Viso	Iš jų tuščių					
		Viso	Iš jų tuščių										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Statistikos žinios apie judėjimą jūros keliais.

Pribuvimas (arba išplaukimas).

Prekyb. garlaiviai			Būriniai ir motor. laivai			Jūros lichteriai		Jūros šleperiai		Motorkuteriai			Laivų skaičius
Su krovin.	Tušti	Laik. priepl.	Su krovin.	Tušti	Laik. priepl.	Su krovin.	Tušti arba laik. priepl.	Tušti	Laik. priepl.	Su krovin.	Tušti	Laik. priepl.	

Laivų vėliavos.

Laivų skaičius

Vokiečių . ..... Brutto Reg.-Ton. ..... Netto Reg.-Ton. .....

Dancigo . . .. „ „ ..... „ „ .....

Danų . . . . „ „ ..... „ „ .....

Anglų . . .. „ „ ..... „ „ .....

Norvegų . ..... „ „ ..... „ „ .....

Švedų . . .. „ „ ..... „ „ .....

Suomių . . .. „ „ ..... „ „ .....

Lietuvių . . . . „ „ ..... „ „ .....

Latvių . . .. „ „ ..... „ „ .....

Rusų . . . . „ „ ..... „ „ .....

Lenkų . . .. „ „ ..... „ „ .....

Italų . . . . „ „ ..... „ „ .....

Olandų . . .. „ „ ..... „ „ .....

Belgų. . . .. „ „ ..... „ „ .....

Prancūzų . ..... „ „ ..... „ „ .....

Estų . . . . „ „ ..... „ „ .....

.....

.....

.....

Iš viso ..... Brutto Reg.-Ton. ..... Netto Reg.-Ton. .....=

Nuo metų pradžios pribuvo .....laivų.

N. r. t. ..... cbm

Statistikos žinios apie miško plukdymą už .....

	Sielių skaičius		Kietų medžių		Rąstai		Apd. medž.		Popier-malkos		Pastaba
.....											.....
.....											.....
.....											.....
.....											.....

VIII.

Kredito ir pinigų bei kapitalų statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Wolff, H.,* Wirtschaftsstatistik, 425/442, 2) *Žižek,* Grundriss der St., 383/406, 3) *Hertlein,* Die Statistik im Dienste der Bank organisation, 4) *Société des Nations:* a) Memorandum sur les Banques Commerciales 1913—1929, Geneve, 1931, b) Bulletin Mensuel de Statistique, 5) *Woytinsky,* Die Welt in Zahlen, V, 244/90, 6) *Prūsas,* A., Kreditas Lietuvoje..., 7) *Rimka,* Lietuvos ūkis, 83/90, 8) *Vyriausioji Kredito ir Kooperatyvų Inspekcija:* Lietuvos Kooperacija (1928, 1929 ir kt.), 9) *Centralinis Statistikos Biūras:* a) Statistikos Biuletenis, b) Statistikos Metraštis (pradedant nuo 1924/26 m.), c) Statistinės žinios apie Lietuvą ligi karui 1914 m., 140/174 (išleista 1920 m., „Bendros Statistikos Departamento vardu), 10) *Lietuvos Bankas,* Biuletenis, 11) *Institut International de Statistique,* Bulletin Mensuel, 12) *Institut International du Commerce,* Recueil Mensuel.

Kredito ir kapitalų statistikos u ž d a v i n y s — parodyti kredito ir jo įstaigų vaidmenį tautos ūkyje bei tarptautiniuose pinigų ir kapitalų rinkos santykiavimuose. Statistikos o b j e k t a s pirmoj eilėj čia bus kredito į s t a i g o s a r b a v e r s l a m o n ė s, kurios kredito ir pinigų bei kapitalų statistikoj geriausia tinka pagrindiniu s u r a š o m u o j u ir s k a i t o m u o j u v i e n e t u. Antroj eilėj — arba šalimais — eis pačios tų įstaigų arba verslamonių pasyvinės ir aktyvinės o p e r a c i j o s. Tuo būdu ir kredito statistikai tenka skirti s t o v i o (priemonių) žymes bei pažymius nuo j u d ė j i m o (veikimo arba operacijų) skaitomųjų ir surašomųjų žymių bei pažymių. Tačiau kredito statistikos praktikoj, kaip toliau pamatysime, tikroji judėjimo statistika (kuri turėtų apimti operacijų apyvartą) dar labai mažai teišplėsta.

1.

Kredito ir jo įstaigų statistinis stebėjimas.

S k a i t o m a s i s v i e n e t a s kredito įstaigų statistikoj turėtų būti tais pačiais pagrindais ir pažymiais aprėžtas, kaip ir kitų ūkio šakų statistikoj, t. y. techniškai ekonominiais. Ta-

čiau kredito statistikoj šiuo principu pagrindinio skaitomojo vieneto aprėžimas sutinka daug didesnių sunkenybių. Dalykas toks, kad žemės ūkyj, pramonėj ar net prekyboj techniškai ekonominis vienetas (įmonė) kad ir gali būti tik vienos ar kitos verslamonės (juridiškai ekonominio vieneto) dalis, tačiau techniškai ekonominis savarankumas — jei tikrai yra atskira savarankiška įmonė — palieka. Kitaip yra kredito srityje. Moderniškoji kredito organizacija yra tokia, kad tam tikros kredito įstaigų operacijos dažnai atliekamos ne tik atskirose patalpose, bet ir atskirose vietovėse su savu personalu, ir vis delto tuo pačiu laiku jokių savarankiškumo pažymių jos neturi. Pav., didelių bankų skyriai arba agentūros ne tik savo operacijas atlieka centro vadovybės griežtai nustatytomis formomis ir normomis, bet ir visas jų personalas būna iš centro skiriamas, atleidžiamas ir diriguojamas. Tokiu būdu, ne tik juridiškai ekonominio, bet ir techniškai administratyvinio savarankumo toki skyriai visai neturi. Ir jie negali būti lyginami nei su dvaro folvarku, kur savininko pastatytas ūkvedys ūkio administracijos ir darbo paskirstymo bei technikos reikaluose paprastai būna savarankiškas (elgiasi savarankiškai), nei su pramonės įmone, kur direktorius techniškai administratyviuose reikaluose taip pat elgiasi savarankiškai. Dar mažiau turi bet kokio savarankumo pažymių kai kur gana plačiai praktikuojamos bankų agentūros specialinėms ir aiškiai aprėžtoms operacijoms atlikti, k. a. atskirose vietovėse esančios pinigams keisti, paskoloms teikti ar depozitams priimti agentūros (pav., Žemės Banko agentūra Klaipėdoj, Lietuvos Banko keitimo kasa Kybartuose, depozitams priiminėti Vokietijoj vadinamos „Depositenkassen“ arba Lietuvoj Valstybės taupomosios kasos ir p.).

Iš kitos pusės gyvenime mes galime rasti nemaža ir visai savarankiškų bei nepriklausomų įstaigų, kurių kredito ar piniginės operacijos nei kokybe, nei kiekybe nesiskiria nuo operacijų, atliekamų jau minėtųjų vad. didžiųjų bankų skyrių, agentūrų arba paprastųjų pinigus keičiamųjų kontorų. O jei mes paimsime didžiųjų bankų skyrių operacijas atskirose vietovėse, ir tą vaidmenį, kokį tie skyriai vaidina vietinėje pinigų ir kapitalų rinkoje, tai taip pat turėsime pripažinti, kad labai dažnai skyrių veikimas ir įtaka vietinėse pinigų ir kapitalų rin-

kose būna žymiai didesnė už veikimą ir įtaką vietinių smulkiųjų savarankiškų ar nepriklausomų kredito įstaigų.

Tuo būdu kredito ir jo įstaigų statistikoj mes susiduriame su ypatingomis sąlygomis, kurios pagrindinio surašomojo bei skaitomojo vieneto aprėžimą daro beveik neįmanomu lygiai tais pačiais objektyviniais pažymiais, kaip kitose ūkio šakose. Šiuo atžvilgiu ir Ž i ž e k savo „Grundriss der Statistik" p. 383 sakydamas, kad kredito įstaigų bei personalo statistikos klausimai sprendžiami taip pat, kaip sprendžiami „verslo įmonių statistikos klausimai", dalyko esmės visai neišsprendžia. Neišsprendžia pirmiausia del to, kad techniškai organizaciniu atžvilgiu paprastos verslo įmonės ir kredito įstaigos nedaug bendra teturi, o antra, kad visa eilė surašomųjų ir skaitomųjų žymių ir pažymių kredito įstaigoms tegalima stebėti ir žymėti tik centruose. Tuo tarpu tos pačios rūšies žymės ir pažymiai kitose verslo įmonėse tegaunami ir terandami tik pačiose įmonėse. Pav., kiekviena pramonės ir žemės ūkio įmonė turi s a v ą j į investacinį ir apyvartos kapitalą, kurį gali parodyti ir atžymėti visai objektyviškais duomenimis apie žemę, trobėsius, inventorių ir kt. (jų vertė, dydis ir t. t.). Bet kredito įstaigų statistikoj duomenys apie pagrindinį ir kt. kapitalus negali būti išskirstyti centrui ir skyriams atskirai — jie tegali būti parodyti tik vieną kartą ir tik vienoje vietoje (pačiame centre).

Ši aplinkybė tenka laikyti nulemiančia patį kredito įstaigų statistikos surašomąjį ir skaitomąjį vienetą. Kad ir labai didelę rolę vaidintų atskiroj vietoj kurio nors banko skyrius, vis delto imti tą skyrių skaitomuoju ir surašomuoju vienetu lygiai taip pat, kaip imamas kurios nors verslamonės (arba firmos) atskirai vedamas fabrikas, malūnas ar kt., nėra galima delto, kad toksai skyrius visai neturi savarankiškai naudojamų priemonių nei savų kapitalų, o yra neatskiriama visos kredito įstaigos (verslamonės) dalis. Berods, jei daromas visuotinis verslo įmonių surašymas, toki skyriai su savo personalu gali ir privalo būti surašomi lygiai taip, kaip surašomos kitos verslo įmonės. Tačiau iš skaitomųjų ir skaitytinų žymių tebus galima surašyti tik pačios įmonės pavadinimas su juridinės priklausomybės pažymiais ir surašymo dieną dirbantis personalas. Bet šios žymės bei jų pažymiai tikrajai kredito statisti-

kai tėra tiek nedidelės reikšmės, kad iš viso kredito statistikos praktikoj jos dažniausia visai apleidžiamos. Be to, visos tos žymės ir pažymiai, norint kredito statistikos reikalui juos naudoti, visuomet gali būti lengvai gaunami atitinkamos kredito įstaigos centre.

Iš anksčiau pasakyto seka, kad pagrindiniu skaitomuoju ir surašomuoju vienetu tenka imti ne įmonė ta prasme, kaip žemės ūkyj, pramonėj ar prekyboj, o kredito įtaiga, kuri apimtų visus atskirose patalpose ir net atskirose vietose veikiančius skyrius bei agentūras. Šitaip aprėžtas skaitomasis vienetas paprastai atitiks juridiškai ekonominį vienetą arba verslamonę. Ir pati civilinė įstatymdavystė beveik visuose kraštuose reikalauja, kad kredito operacijos būtų atliekamos tik visai savarankiškos ir nuosavus kapitalus turinčios verslamonės (net ir privatiniai asmenys savo vadinamų bankų namams privalo išskirti ir laikyti specialinį kapitalą, kurio ne kredito operacijoms naudoti negali).

Pagrindinės surašomosios ir skaitomosios žymės kredito įstaigų statistikoj turi parodyti atitinkamos įstaigos (a) juridiškai ekonominę padėtį (privatiškai individualinė verslamonė, akcinė bendrovė, kooperatyvas, visuomeninė ar viešosios teisės organų kredito įstaiga), (b) kredito operacijų (pasyvinių ir aktyvinių) pobūdį (banknotų ar vertenybių emisijos įstaigos, ypotekarinio ar komercinio kredito įstaigos ir t. t.), taip pat (c) tokios įstaigos dydį arba finansiškai ekonominį pajėgumą, kuris gali būti nusakomas savų ir svetimų kapitalų dydžiu, jų naudojimo charakteriu ir t. t. Kai del personalo ir kt. pažymių, tai jie turi svarbos ne tiek pačiai kredito statistikai, kiek kredito įstaigų rentabilingumo bei finansinių rezultatų statistikai. Tačiau ši kredito įstaigų statistikos dalis nėra betarpiškai susijusi su kredito ir pinigų bei kapitalų statistika, o statistiškai metodologiniu atžvilgiu finansinių rezultatų st-a priklauso rentabilingumo bei privatinės finansų statistikos.

Medžiagą gauti kredito įstaigų statistikai galima tiek tiesioginiu, tiek netiesioginiu metodu, kadangi svarbiausios ir pagrindinės kredito statistikai skaitomosios ir surašomosios žymės imamos iš kredito įstaigų ba-

lansų, o balansams yra privalomas viešai daromas skelbimas. Tačiau jeigu kredito statistikai medžiaga gaunama netiesioginiu metodu (pav., iš kredito įstaigų kontrolės organų ar kredito inspekcijos arba iš spaudos organų, kur sistematiškai skelbiami kredito įstaigų balansai), tat visų žymių ir pažymių aprėžimas ir nusakymas betarpiškai priklauso tų sąvokų bei balanso skelbimo formų, kurios yra administracijos organų toms įstaigoms įpareigotos ne statistinės metodologijos, o savais administracijos sumetimais. Taip pat reikia visuomet turėti galvoje, kad iš balansų kredito statistikai gaunamoji medžiaga visoms skaitomosioms žymėms ir pažymiams tegali parodyti tik stovio duomenis, o ne judėjimo. Kredito įstaigų vienos ar kitos rūšies operacijų judėjimą tegalima statistiškai nustatyti tik tų operacijų apyvartos duomenimis. Bet šios rūšies duomenų viešas skelbimas paprastai nėra privalomas ir nedaromas, ir jas tegalima gauti tik tiesioginiu keliu iš pačių kredito įstaigų betarpiškai (net kredito įstaigų valstybinės kontrolės organai sistematiško šios rūšies duomenų tiekimo iš kredito įstaigų nereikalauja).

2.

Kredito įstaigų klasifikacija.

Kredito įstaigų klasifikacija yra galima formališkai juridiniais ir komerciškai ekonominiais pažymiais.

Formališkai juridiniais pažymiais kredito įstaigas klasifikuojant yra galima dvejopa schema:

Klasifikacijos schema A:

1. Privatinės kredito įstaigos:
   a) akciniai bankai,
   b) privatiniai bankų namai bei kontoros.
2. Visuomeninės kredito įstaigos:
   a) savivaldybių kredito įstaigos,
   b) savitarpio kredito d-jos,
   c) smulkiojo kredito d-jos.

3. Valstybinės kredito įstaigos:
   a) valstybiniai bankai,
   b) valstybinės taupomosios kasos.
4. Jungtinės arba kombinuotos įstaigos.

Ši klasifikacija negali pretenduoti ir nepretenduoja į statistiškai metodologinį tobulumą. Pav., galima rasti savitarpio kredito draugijų, kurios savo esmėje nieku nesiskiria nuo akcinių bankų arba net ir nuo privatinių bankų arba bankinių kontorų. Taip pat gali kilti abejonių, ar tam tikra kredito įstaiga priklauso valstybinių, visuomeninių ar privatinių kredito įstaigų kategorijos. Pas mus, pav., Žemės Bankas arba Lietuvos Bankas juridiškai yra privatiniai akciniai bankai; taip pat ir jų tarnautojai įstatymų yra laikomi privatinių įstaigų tarnautojais. Tačiau niekam nepaslaptis, kad de facto tai yra valstybiniai bankai. Ir šį faktą sudaro iš vienos pusės tai, kad valstybei priklauso absoliutinė tų bankų akcijų dauguma, iš kitos — tų bankų specialinių įstatymų bei statutų nuostatai, kuriais valstybė (vyriausybė) tuos bankus ne tik kontroliuoja, bet per savo skiriamus organus (tų bankų valdytojus) ir vadovauja. Ypač ši pastaroji aplinkybė, ne vien turimų akcijų dauguma, priartina šių arba panašių kredito įstaigų priklausomybę valstybinių kredito įstaigų kategorijai.

Kai del savitarpio kredito draugijų, kurių tarpe yra grynai privatinio arba privatiškai šeimyninio pobūdžio bankinių įstaigų, tai vis del to reikia pasakyti, kad tiek juridinės formos, tiek atsakomybės bei kontrolės atžvilgiais visos šios rūšies kredito įstaigos yra visai vienalytės, tais pačiais normaliniais savitarpio kredito draugijų įstatais besitvarkančios, o jų dalininkų negausumas arba privatinio pobūdžio santykiai nėra niekur įstatymo keliu aprėžti ar nustatyti, taigi kiekvienu momentu gali pasikeisti. Šiuo atžvilgiu jos nesiskiria nuo smulkiojo kredito draugijų, kurioms taip pat nėra užkirstas kelias patekti į nedidelės dalyvių grupės rankas.

Klausimas tegali būti keliamas tik del tikslingumo į vieną grupę skirti kooperatyvinio pobūdžio savitarpio ir smulkiojo kredito draugijas iš vienos pusės ir grynai viešosios teisės organų laikomas kredito įstaigas iš kitos. Čia tikrai yra rimtų

argumentų už tai, kad savivaldybių arba kitų viešosios teisės (bet ne valstybės) organų turimos arba laikomos įstaigos yra tiek savaimingos savo juridine ir faktiniąja padėtimi, kad netikslingas gali būti jų ir maišymas su kooperatyvinio pobūdžio kredito įstaigomis. Svarbiausia aplinkybė čia yra ta, kad už tokių kredito įstaigų operacijas atsako tie viešosios teisės organai, kurių tos įstaigos yra įkurtos (pav., miesto arba valsčiaus savivaldybė). Šiuo atžvilgiu tokios kredito įstaigos daugiau prisiartina grynoms valstybinėms kredito įstaigoms. Išeinant iš šių samprotavimų juridiškai formaliniais pažymiais sudarytos kredito įstaigų klasės, gal atrodyti šitaip:

Schema B:

1. Viešosios teisės organų kredito įstaigos:
   a) valstybiniai bankai,
   b) valstybinės taupomosios kasos,
   c) kitų viešosios teisės organų (savivaldybių, religinių bendrovių ir p.) kredito įstaigos.
2. Kooperatyvinės ir profesinės kredito įstaigos:
   a) savitarpio kredito draugijos,
   b) smulkiojo kredito draugijos,
   c) profesinių organizacijų (valdininkų, vieno verslo ar įstaigos tarnautojų ir p.) kredito įstaigos.
3. Privatinės kredito įstaigos:
   a) akciniai bankai,
   b) privatiniai bankai,
   c) privatinės bankinių operacijų kontoros.

Pastaroji klasifikacijos schema (B) statistinės metodologijos atžvilgiu yra tikslingesnė. Tačiau kredito statistikos praktikoj gali labai dažnai pasitaikyti, kad kitų viešosios teisės organų, be valstybinių, laikomų kredito įstaigų visai nėra arba beveik nėra (pav., Lietuvoj tuo tarpu tėra vienas Kauno miesto lombardas). Prie tokių aplinkybių pavadinimas vienų valstybinių kredito įstaigų bendruoju — viešosios teisės organų — vardu gali būti klaidinantis ir nereikalingas, o skyrimas

tokių privatinių kr. įstaigų kategorijai negalimas. Taip pat ir kitose formališkai juridiniais pažymiais sudarytose klasėse tam tikrų kategorijų kredito įstaigų gali visai arba beveik nebūti. Pav., pas mus vienas lombardas arba viena antra profesinių organizacijų turima kredito įstaiga bendrojoj kredito įstaigų masėj tiek nereikšmingos, kad nėra būtino reikalo jas atskirai ir žymėti. Tokiems atvejams pirmoji klasifikacijos schema (A) gali būti pakankama, nors statistinės metodologijos atžvilgiu antroji schema (B) yra nuoseklesnė ir tikslingesnė.

Komerciškai ekonominiais pažymiais kredito įstaigas klasifikuojant galima atsižvelgti tų įstaigų operacijų pobūdžio arba ūkio šakų bei klijentūros. Klasių varijantų čia gali būti keletas.

Schema A.

1. Emisijos bei finansavimo kredito įstaigos:
   a) banknotų emisijos bankai,
   b) vertybinių %% popierių emisijos bankai.
2. Komercinės kredito įstaigos:
   a) grynosios komercinio kredito įstaigos,
   b) turtu laiduotinio (ypotekos, lombardo) kredito įstaigos.
3. Kitos arba kombinuotos kredito įstaigos.

Schema B.

1. Banknotų emisijos bankai.
2. Pramonę finansuojamieji (investaciniai) bankai.
3. Trumpalaikio komercinio kredito įstaigos:
   a) akciniai ir kt. bankai,
   b) kooperatyvinės kredito įstaigos.
4. Žemės ūkį kredituojamos įstaigos:
   a) ilgalaikio kredito įstaigos,
   b) trumpalaikio žemės ūkio kredito įstaigos.

Schema C.

1. Ilgalaikio kredito įstaigos,
2. Trumpalaikio kredito įstaigos,
3. Vidutinio laiko arba kombinuotos kredito įstaigos.
4. Banknotus emituojamos kredito įstaigos.

Komerciškai ekonominės klasifikacijos uždavinys suskirstyti kredito įstaigas į tokias grupes, kad atskiri, balansų pozicijomis nusakyti, pažymiai būtų charakteringi visoms atitinkamoms grupės ar klasės kredito įstaigoms. Pirmoj eilėj čia tenka išskirti banknotų emisijos bankus, kurių aktyvinės operacijos yra paremtos ne indėliais, o savarankišku vertenybių (aukso, valiutų, komercinių vekselių ar kitų lengvai realizuojamų vertybių) pirkimu.

Kiek tikslinga ar netikslinga išskirti į atskirą grupę kitų vertingųjų popieriu emisija užsiimančias kredito įstaigas, tai pareina nuo kiekvienos šalies sąlygų ir aplinkybių. Lietuvoj, pav., tokių įstaigų ligi šiol beveik visai nėra, nes ir Žemės Bankas ypotekos lakštų emisija užsiima tik šalia kitų operacijų. Bet visais atvejais tenka skirti ilgalaikio ir trumpalaikio kredito įstaigas, kadangi šių įstaigų aktyvines operacijas rodančios balansų pozicijos likvidingumo ir kt. atžvilgiais yra visai kitokios rūšies, kaip trumpalaikio kredito įstaigų atitinkamos balansų pozicijos.

Kiek tikslinga ar reikalinga komerciškai ekonominiais pažymiais sudarytas kredito įstaigų klases dar skaidyti atskiromis grupėmis ar rūšimis juridiniais ar kt. pažymiais, tai vėl pareis nuo kiekvienos šalies sąlygų ir atitinkamos rūšies įstaigų lyginamojo svorio bendroje kredito įstaigų masėje ir tų įstaigų operacijų dydyje.

Lietuvos Centralinio Statistikos Biuro klasifikacija kredito statistikai paremta formališkai juridiniais pažymiais. Bendroji šios klasifikacijos schema atrodo šitaip:

1. Akciniai bankai.
2. Kooperacijos bankai.
3. Privatiniai bankiniai namai.
4. Savitarpio kredito draugijos.
5. Smulkiojo kredito draugijos:

a) sodžiaus smulkiojo kredito d-jos,
b) miestų smulkiojo kredito d-jos.

Valstybinės (pav., Valstybės Taupomoji Kasa) ir visuomeninės (Kauno lombardas, kai kurios profesinės taupymo paskolos b-vės) CSB Statistikos Biuletenyj reguliariškai skelbiamuose kredito statistikos duomenyse su savo balansais nefiguruoja. Be to, visi akciniai bankai, tame skaičiuje ir banknotus emituojantis Lietuvos Bankas, patiekiami vienoj skiltyj, ir tuo būdu savarankiškas skirstymas tų duomenų komerciškai ekonominiais pažymiais neįmanomas be specialinio tyrinėjimo pasirėmus kitais šaltiniais.

Lietuvos Banko biuleteniuose kredito statistikos duomenys klasifikuojami tais pačiais pažymiais, kaip ir Centralinio Statistikos Biuro Statistikos Biuleteniuose, su tuo skirtumu, kad Lietuvos Banko biuleteniuose paties Lietuvos Banko balansai visai nemaišomi su kitų kredito įstaigų balansais; taip pat visų akcinių ir kooperacijos bankų balansai patiekiami atskirai kiekvienam šalia bendrųjų suvestinių balansų. Be to, kai kurioms žymėms ir pažymiams (indėliams, diskontui ir paskoloms) patiekiami duomenys vien Kauno trumpalaikio kredito bankams atskirai, o Žemės Bankui atskirai. Tuo būdu Lietuvos Banko biuletiniuose kredito statistikos duomenys skirstomi daugiau komerciškai ekonominiais pažymiais.

3.

Kredito įstaigų operacijų klasifikacija.

Kredito įstaigų operacijų statistika turi parodyti vienu ar kitu principu suskirstytų kredito įstaigų (jų homogeninių grupių) operacijų charakteringas žymes bei pažymius. Tačiau jau iš to, kas praeitame skyriuje pasakyta, pakankamai aišku, kad visų kredito įstaigų visoms operacijoms viena ir ta pati jų operacijoms klasifikacija neįmanoma. Viena bendra klasifikacija tegali būti įmanoma tik kai kurioms operacijoms, pav., iš pasyvinių operacijų depozitams pačiais bendraisiais pažymiais ar p. Savaime suprantama, kad ir vienoj bendroj klasifikacijos nomenklatūroj gali būti tiek skirtingų surašomųjų ir skaitomųjų žymių bei pažymių, kad jais remiantis

galima visas skirtingos prigimties arba savaimingas operacijas išskirti, arba sudaryti tiek kredito įstaigų operacijų klasifikacijos schemų, kiek yra skirtingos prigimties kredito įstaigų grupių. Tačiau reikia turėti galvoje, kad tokia universalinė kredito operacijoms klasifikuoti schema arba nomenklatūra visų pirma turi išeiti labai plati ir tuo pačiu apimti žymes ar pažymius, daugumai kredito įstaigų visai nežinomas ar nepažįstamas. O čia jau susidaro dvejopas pavojus: 1) del daugybės tuščių tarpų surašomosioms ir skaitomosioms žymėms didėja galimybė bei tikimybė paklaidoms įsibrauti medžiagą renkant, ir 2) skirtingos prigimties kredito įstaigų vedėjai tuos pačius klausimus gali ne vienodai suprasti ir iš esmės klaidingus atsakymus patiekti. Pavyzdžiui, jei panorėti tokiai universalinei klasifikacijai patiekti surašomųjų ir skaitomųjų žymių bei pažymių nomenklatūrą visoms Lietuvos kredito įstaigoms, tai visi klausimai, kurie sudaro Lietuvos Banko operacijų esmę ir charakterį (banknotų emisija ir jų padengimas, operacijos (arba jų rezultatai) valstybės iždo ir Valst. Taupomųjų kasų sąskaitose ir kt.) kitų kredito įstaigų vedėjams galės būti arba visai nepažįstami arba — jei pažįstami ir teisingai suprantami — turės likti visai neatsakyti. Iš kitos pusės visa eilė klausimų, charakterizuojančių kitų kredito įstaigų likvidingumą arba jų operacijų pobūdį, visai atkrinta emisijos bankui, kokiu yra Lietuvos Bankas (pav., kasa, perdiskontuoti vekseliai ir kt.).

Vis delto tokia universalinės kredito operacijų klasifikacijos nomenklatūra yra vartojama Lietuvoj Viešojo Atsiskaitymo Įstaigų ir Įmonių Inspekcijos, ir ši nomenklatūra sudaro pagrindą visai mūsų kredito statistikai (nes tiek Centralinis Statistikos Biuras, tiek Lietuvos Bankas savo biuleteniuose sulig tos pačios nomenklatūros gautus duomenis savo kredito statistikai naudoja). Kad būtų aiškiau, prie kokių statistikos duomenų iškreipimų gali privesti toksai universalinės nomenklatūros duomenų naudojimas bendrai visoms kredito įstaigoms, čia paduodu mūsų Viešojo Atsiskaitymo Įstaigų ir Įmonių Inspekcijos naudojamą universalinę nomenklatūrą ir CSB Statistikos Biuletenyj pagal tos nomenklatūros paruoštus Lietuvos kredito įstaigų reguliariškai skelbiamus kredito statistikos duomenis.

Tabelė XVII.

Kredito įstaigų suvestinis balansas 1930 m. gruodžio mėn. 31 dienai (1000 lt.[1]).

Kredito įstaigos / Sąskaitos	8 akciniai bankai	Kooperacijos bankas	23 savitarp. kred. draug.	2 bankiniai namai	Iš viso
AKTYVAS:					
Kasa ir ein. sąskaita . .	21 253,3	538,3	2 175,7	622,2	24 589,5
Nekiln. turtas	15 326,2	849,5	250,0	—	16 425,7
Kiln. turtas	1 336,0	36,0	130,1	28,8	1 530,9
Diskont.veks. ir įv. dokum.	79 151,9	3 860,0	10 155,9	2 030,3	95 198,1
Paskolos ir spec. sąsk. laiduojant:					
a) Veksel., % % popier. ir kt. vert. dokum.	100 177,4	2 561,5	7 839,2	4 913,2	115 491,3
b) Svetimų šalių valiuta	—	—	28,6	—	28,6
c) Prek., važtaraščiais ir kt. prek. dokument.	6 775,4	—	102,3	46,7	6 924,4
d) Nekilnojamu turtu	65 240,3	—	73,5	—	65 313,8
Protestuoti vekseliai . .	1 607,4	143,4	45,8	4,0	1 800,6
Korespondentai	93 819,4	192,6	764,2	41,9	94 818,1
Priklausanti bankui:					
a) Valst. % % popieriai	1 349,8	—	9,9	31,9	1 391,6
b) Privat. % % popier. ir įv. akcijos ir pajai	17 066,5	126,9	5,3	9,2	17 207,9
c) Auksas	39 385,6	—	—	—	39 385,6
Einam. išlaidos	9 529,6	252,8	2 122,2	244,3	12 148,9
Visi kiti aktyvai	17 708,1	3,3	489,5	223,1	18 424,0
Balansas . .	469 726,9	8 564,3	24 192,2	8 195,6	501 679,0
PASYVAS:					
Pagrindinis kapitalas . .	86 300,0	494,0	1 794,7	1 003,4	89 592,1
Atsargos kapitalas . . .	4 643,6	109,8	195,9	—	4 949,3
Perdisk. veks. ir įv. dokum.	1 187,9	115,0	1 263,1	76,3	2 642,3
Gautos pask. kred. įstaig.	5 885,3	204,6	386,8	—	6 476,7
Valstybinė rinkliava . .	184,8	6,4	30,9	22,0	244,1
Korespondentai	10 875,3	695,3	2 796,7	1 457,6	15 824,9
Indėliai:					
a) Aprėžt. ir neapr. laikui	45 761,4	2 731,4	7 384,0	4 840,1	60 716,9
b) Einam. sąskaitos . .	142 041,3	3 489,1	7 250,3	230,5	153 011,2
Procentai ir komisija . .	20 153,3	409,9	2 246,4	254,5	23 064,1
Neapmokėtos perlaidos .	822,0	34,3	26,2	30,3	912,8
Visi kiti pasyvai	151 872,0	274,5	817,2	280,9	153 244,6
Balansas . .	469 726,9	8 564,3	24 192,2	8 195,6	510 679,0

[1] Statistikos Biuletenis Nr. 3 (89). 1931 m. pusl. 22.

Viešojo Atsiskaitymo Įstaigų ir Įmonių

(Kredito įstai

193.... m. .....

	Aktyvas	BALA
1	Kasa:	
	a) litais	
	b) svetima valiuta	
	c)	
2	Einamosios s-tos Lietuvos Banke:	
	a) litais	
	b) svetima valiuta	
3	Einamosios s-tos kitose kredito įstaigose:	
	a) litais	
	b) svetima valiuta	
4	Auksas:	
	a) Lietuvoje	
	b) užsieniuose	
5	Diskontuoti vekseliai:	
	a) portfelyje	
	b) pas korespondentus	
	c) pas notarą	
6	Svetimos valiutos depo vietos bankuose . .	
7	Diskontuoti dokumentai	
8	Protestuoti vekseliai	
9	Special. einam. s-tos apdraustos:	
	a) vekseliais	
	b) prekėmis ir prekių dokumentais . .	
	c) vertybės popieriais	
	d) nekilnojamuoju ir kilnojamuoju turtu .	
	e) svetimąja valiuta	
10	Paskolos užstatant:	
	a) vertybės popierius	
	b) prekes ir prekių dokumentus . . .	
	c) nekilnojamąji ir kilnojamąji turtą . .	
	d) svetimąja valiutą	
11	Lombardinės paskolos	
12	Korespondentai „Loro“:	
	a) Lietuvoje	
	b) užsieniuose	

Inspekcijos kredito operacijoms nomenklatūra:

.....

gos pavadinimas)

..... mėn. ..... d.

N	S A S	Pasyvas
1	Kapitalai:	
	a) pagrindinis (apmokėtas)	.....
	b) atsargos.	.....
	c) amortizacijos	.....
	d) kiti	.....
2	Banknotai apyvartoje	.....
3	Einamosios sąskaitos:	
	a) paprastos:	
	litais	.....
	svetima valiuta	.....
	b) sąlyginės:	
	litais	.....
	svetima valiuta	.....
4	Indėliai:	
	a) terminuoti:	
	litais	.....
	svetima valiuta	.....
	b) neterminuoti:	
	litais	.....
	svetima valiuta	.....
5	Gautos paskolos:	
	a) Lietuvos Banke	.....
	b) kitose Lietuvos kredito įstaigose . .	.....
	c) užsienių bankuose ir kit. užsien. įstaigose	.....
6	Special. einamos s-tos apdraustos:	
	I vekseliais:	
	a) Lietuvos Banke	.....
	b) kitose Lietuvos kredito įstaigose . .	.....
	c) užsienių kredito įstaigose	.....
	II vertybės popieriais:	
	a) Lietuvos Banke	.....
	b) kitose Lietuvos kredito įstaigose . .	.....
	c) užsienių kredito įstaigose	.....

13	Korespondentai „Nostro“:			
	a) Lietuvoje			
	b) užsieniuose			
14	Vertybės popieriai:			
	I. Akcijos:			
	a) Lietuvos ir Žemės bankų			
	b) kitų Lietuvos akcinių bendrovių ir bankų.			
	c) užsienių akc. bendrovių ir bankų . .			
	II. Obligacijos ir kiti vertybės popieriai:			
	a) valstybės procentiniai popieriai . .			
	b) savivaldybių „ „ . . .			
	c) privačių įstaigų vertybių popieriai: . .			
	aa) Lietuvos			
	bb) užsienių			
	III. Pajai kooperacijos b-vių sąjungose . .			
	IV. Devizos			
15	Turtas:			
	a) kilnojamasis			
	b) nekilnojamasis			
16	Prekybiniai akredityvai			
17	Prekės priklauso bankui			
18	Komisinių operacijų komitentai			
19	Prekybinių operacijų klientai			
20	Įvairūs asmenys ir įstaigos:			
	a) avansai ir atsiskaitymo sumos . . .			
	b) kiti atsiskaitymai			
21	Banknotų spausdinimo išlaidos			
22	Mokesniai			
23	Einamosios išlaidos			
24	Sumokėta %%			
25	„ komisijos			
26	Išlaidos padarytos pirmyn			
27	Valdyba su skyriais			
28	Nuostolis.			
	Balansas . . .			

	III prekėmis ir prekių dokumentais:				
	a) Lietuvos Banke				
	b) kitose Lietuvos kredito įstaigose . .				
	c) užsienių kredito įstaigose				
7	Perdiskontuoti vekseliai:				
	a) Lietuvos Banke				
	b) kitose Lietuvos kredito įstaigose . .				
	c) užsienių kredito įstaigose				
8	Išduoti akredityvai				
9	Korespondentai „Loro“:				
	a) Lietuvoje				
	b) užsieniuose				
10	Korespondentai „Nostro“:				
	a) Lietuvoje				
	b) užsieniuose				
11	Prekybinių operacijų klientai				
12	Komisinių „ „				
13	Neišmokėtos sumos:				
	a) perlaidos				
	b) dividendas				
	c) nuošimčiai				
	d) valstybės mokesniai ir rinkliava. . .				
14	Įvairūs asmenys ir įstaigos				
15	Gauti %%				
16	Gautos komisijos				
17	Įvairios pajamos				
18	Pajamos pirmyn				
19	Valdyba su skyriais				
20	Pelnas				
	Balansas . . .				

.....
(valdybos parašas)

UZBALANSINĖS SĄSKAITOS.

(prie balanso 19..... m. ..... mėn. ..... d.).

Dt.			Kt.		
1	Inkasuoti vekseliai	.....	1	Inkasuotų vekselių komitentai . .	.....
2	„ įvairūs dokumentai . . .	.....	2	„ įvair. dok.	.....
3	Priimtos saugoti prekės ir kitos vertybės	.....	3	Saugojamųjų prekių ir kitų vertybių savininkai	.....
4	Užstatai apdrausti spec. einam. ir kitas s-tas	.....	4	Užstatų davėjai	.....
5	Gautų kontrogarantijų	.....	5	Išduotų garantijų	.....
6	.....	.....	6	.....	.....
7	.....	.....	7	.....	.....
	Viso	.....		Viso	.....

.....

(valdybos parašas)

Sulig šia nomenklatūra CSB Statistikos Biuletenyje spausdinamas „kredito įstaigų suvestinis balansas“ aštuoniems akciniams bankams tarp kita ko rodo, būk tie 8 bankai 1930 m. gruodžio 31 d. turėję 39,4 mil. aukso, nors tas auksas teparodytas tik vieno Lietuvos Banko balanse. Liet. Banko turimoji svetima valiuta išskirstyta keliose balanso pozicijose (tarp korespondentų, kasoj ir kt.), o esantys apyvartoj banknotai parodyti „kituose pasyvuose“, kurie tuo būdu išauga ligi 152 mil. lt. ir sudaro stambiausią suvestinio balanso poziciją, be to, beveik 10 kartų didesnę už atitinkamą poziciją aktyvuose („kiti aktyvai“ tesiekia tik 17,7 mil. lt.). Šios ir kitos tik Lietuvos Banko operacijoms charakteringos pozicijos pereina paskui ir visų kredito įstaigų bendriesiems duomenims, tuo būdu iškreipdamos kaip tik charakteringas jų operacijoms žymes bei pažymius.

Šiuo atžvilgiu jau tikslingesnė yra klasifikacija Lietuvos Banko biuleteniuose, kur paties L. B. balansų duomenys patiekiami visai atskirai ir su kitų kredito įstaigų operacijų duomenimis visai nemaišomi, o bankų operacijos suskirstytos tik pačiais bendraisiais pažymiais:

Aktyvai:	Pasyvai:
Kasa	Pagrindinis kapitalas ....
Diskontas	Atsargos kapitalas .....
Paskolos	Indėliai .....
Korespondentai	Kreditoriai .....
Vertybės popieriai	Korespondentai .....
Turtas	Kiti pasyvai .....
Kiti aktyvai	

Be to, dar parodytos ir užbalansinės sąskaitos:

Inkasso .....
Garantijos .....
Nerealizuotos akcijos .....

Šioj klasifikacijoj daugiausia neaiškumo (mažiausia homogeniškumo) yra „paskolose“ (neišskirta trumpalaikės paskolos nuo ilgalaikių) ir indėliuose (kartu paduota termininiai indėliai ir einamųjų sąskaitų pinigai).

4.

Atskiros kredito ir pinigų bei kapitalų statistikos šakos.

a) Pinigų statistika.

Pinigų statistika gali būti suprantama siauriau ir apimti tik pinigų apyvartą su atitinkamomis žymėmis bei pažymiais, ir plačiau — kai šalia pinigų apyvartos duomenų imami ir pinigų rinkos reiškiniai.

Pinigų apyvartos statistika apima: 1) apyvartoj esančius popierinius (banknotus) ir metalinius (auksinius, sidabrinius, varinius ar kt.) pinigus, 2) tų pinigų charakteringas ypatybes, k. a.: lyginamąją vertę (valiutą, aukso paritetą su svetimais pinigais, grynojo aukso santykį, ne auksinių pinigų lyginamąją vertę ir p.) ir kt., 3) popierinių pinigų padengiamąsias vertybes, suskirstytas charakteringais pažymiais (auksas, užsienių valiutos ir p.) ir t. t.. Visais čia minėtais atvejais tenka griežtai skirti netto pinigų apyvartos žymes bei pažymius nuo brutto pinigų apyvartos. Pav., Lietuvos Banko pusmėnesiniuose balansuose teparodyta tik netto banknotų apyvartą (tiek, kiek banknotų yra paleista apyvarton iš banko kasų į publiką), o metiniuose apyskaitiniuose balansuose, be to, būna parodyti ir banknotai, paimti iš sandėlių į banko kasas apyvarton leisti.

Pinigų rinkos statistika pirmoj eilėj apima vad. valiutą, t. y. pinigų vertės kitėjimus (vad. valiutų kursus biržoje, tų kursų svyravimus bei nukrypimus nuo pariteto ir t. t.). Tačiau platesne prasme pinigų rinkos statistika privalo arba gali apimti ir tuos reiškinius, kurie statistiškai metodologiniu atžvilgiu priklauso daugiau kainų statistikos, t. y. mokamųjų už indėlius ir imamųjų už pinigines paskolas procentų dydį, — šalia pasiūlų ir paklausų statistinio stebėjimo (bei žymėjimo) pinigų rinkoje. Patsai paklausų ir pasiūlų statistinis stebėjimas (ir žymėjimas) statistiškai metodologiniu atžvilgiu yra tiek savaimingas ir susijęs su tokia daugybe kitų veiksnių bei reiškinių iš kapitalų rinkos, kad tikslingiau imti juos visai atskirai.

Specialinės problemos pinigų statistikoj. Iškilti jos gali tam tikrose arba specialinėse sąlygose tiek pinigų apyvartos, tiek jų rinkos statistikoj.

Pinigų apyvartos statistikoj viena iš tokių statistiškai metodologinių problemų kyla tuo atveju, kai apyvarton būna leidžiami pilnaverčiai metalo pinigai (paprastai auksiniai), kurie minimalinėmis pridedamomis išlaidomis gali būti panaudoti pramonės reikalui arba vartojimo reikmenims (auksiniai pinigai žiedams ar kt. kalti). Prie tokių aplinkybių statistikos duomenys terodys tik apyvarton paleistųjų pinigų kiekį, bet negalės parodyti, kiek tikrai tų pinigų apyvartoje yra, nes dalis jų bus visuomet kitiems reikalams sunaudota, o kita dalis, gali būti, jau užsieniuose už prekes atiduoda. Pav., savo laiku Arnold apskaičiavo, kad ligi 1909 m. Vokietijoj buvo išmušta apie 4,5 milijardai auksinių markių, iš kurių tačiau apyvartoj tebuvo tik apie 2,4 mld., Reichsbanke apie 400 mil., o apie 1,7 mld. mk. buvo pramonės reikalams sunaudota arba užsieniuose[1].

Esantiems apyvartoj banknotams padengiamosios vertybės ir jų koeficientas pinigų statistikoj daug pareina ne tik nuo įstatymo arba statuto statomų reikalavimų tokioms vertybėms, bet ir nuo emisijos bankų balansų sistemos, o taip pat ir nuo statistikos metodų. Pav., auksas gali būti emisijos banko sandėliuose arba kitų kraštų bankuose saugojamas, be to, yra praktikuojamas ir turimo aukso deponavimas arba net ir lombardavimas kurioms nors kredito operacijoms laiduoti. Emisijos banko turimos užsienių valiutos gali būti kitų kraštų banknotais ar šiaip gyvais popieriniais pinigais, čekiais, tratomis arba ir užsienių valiutoj išstatytais vidaus vekseliais. Pačių padengimui imamų „lengvai realizuojamų vertybių“ sąvoka toli gražu ne visų vienodai suprantama ir statistikos praktikoj ne vienodai taikoma. Emisijos bankų turimieji nepilnaverčiai metaliniai (sidabriniai ir kt.) pinigai gali būti padengimui a) visai neimami, b) imami sulig jų nominaline verte arba c) tik sulig jų metalo rinkos kaina (metalo realine verte). Visi šie klausimai popierinių pinigų apyvartos ir jų padengiamųjų vertybių statistikoj turi būti iš anksto visai tiksliai ištirti ir vienu ar kitu atžvilgiu išspręsti.

Finansiškai ekonominių atžvilgiu popierinių pinigų padengiamosios vertybės turėtų būti imamos sulig jų realine ver-

[1] Duomenys paimti iš Žižek, Grundriss..., 405.

te ir likvidingumo laipsniu. Pav., prie padengiamųjų vertybių turėtų būti priskaitomas tik tasai auksas, kuris emisijos banko gali būti kiekvienu momentu realizuojamas arba paverčiamas mokėjimams reikalingais devizais. Iš pačių devizų (užsienių valiutos) banko turimų (diskontuotų) trumpalaikių valiutos vekselių prie padengiamųjų vertybių priskyrimas yra nemažiau pamatuotas, kaip trumpalaikių savųjų komercinių vekselių. Nepilnaverčiai metaliniai pinigai, jei jie iš viso prie padengiamųjų vertybių skiriami, turėtų būti vertinami ne daugiau, kaip jų metalo rinkos kaina.

Mažesnis arba didesnis kiekis reikalingų arba esamų apyvartoj pinigų pareina ligi tam tikro laipsnio ir nuo vad. atsiskaitymų ne grynais pinigais, k. a. čekiais, vad. clearingo operacijomis ir p. Tačiau šių atsiskaitymų dydį statistikos metodais tiksliai nustatyti yra tuo tarpu neįmanomas dalykas. Vis delto ypač tarptautinėj pinigų apyvartos statistikoj (lyginamojoj) šių atsiskaitymų vaidmuo ir įtaka pinigų apyvartos kiekiui negali būti paneigiama.

Atskirą problemą sudaro šalies viduje esančių svetimų pinigų apyvarta, šalia savų pinigų, esančių apyvartoj ne šalies viduje (užsieniuose). Pav., Amerikos dolerių ir Anglijos svarų kituose kraštuose yra daug daugiau apyvartoj, kaip kitų kraštų pinigų Amerikoj ar Anglijoj. Yra net kraštų, kur doleriai ar svarai apyvartoj konkuruoja su vietiniais pinigais, tuo būdu dirbtinai mažindami pastarųjų apyvartos dydį.

Vidaus apyvartoj esantys vekseliai, ypač trumpalaikiai, taip pat ligi tam tikro laipsnio pavaduoja tikruosius pinigus. Be to, apyvartoj esančių vekselių statistinis stebėjimas turi nemažos reikšmės pinigų rinkos statistikoj. Bet ir čia tegali būti kalba tik apie mažiau ar daugiau apytikrius statistinius vertinimus (ne visi apyvarton patekusieji vekseliai atsiskaitymo reikalams naudojamai, o jų, kaip pinigo pakaitalų, vertė labai daug pareina nuo terminų bei pačios apyvartos vad. greitumo).

Pagaliau pinigų apyvartos statistikoj palieka vis dar neišspręstas pinigų apyvartos greitumo klausimas (per kiek rankų apyvarton paleistas pinigas per tam tikrą laiką pereina arba kokiam kiekiui mokėjimų jis tarnauja). O

sulig tuo, smarkiau ar lėčiau pinigai iš rankų į rankas eina, daug pareina ir reikalas mažiau ar daugiau „gyvų pinigų“ (apyvartoj) turėti.

Pinigų rinkos st. savaimingas problemas sudaro reikalas atsižvelgti vienoj ar kitoj pinigų rinkoj (biržoj) galiojančių papročių bei sąlygų, t. y. pinigų pirkimo-pardavimo terminų, mokesčių sistemos, kurtažo bei komisijų ir p. Mažesnis ar didesnis pinigų kursas, pasiūlų bei paklausų dydis, už pinigus mokamieji ir imamieji procentai ir kt. gali daug pareiti nuo vietinėj pinigų rinkoj galiojančių sąlygų, kurių kitimas arba keitimas savaime gali iššaukti ir tam tikrus kitimus visuose pinigų rinkos statistikos stebimuose reiškiniuose.

b) Kapitalų statistika.

Kapitalų st., kaip ir pinigų st., taip pat gali būti suprantama ir imama siauriau arba plačiau. Siauresne prasme kapitalų st. apims pačius kapitalus su kapitalų apyvartos reiškiniais, o platesne prasme — ir kapitalų rinkos reiškinius.

Tačiau jau medžiagos gavimo šaltiniai kapitalų statistikai yra reikalingi žymaus išplėtimo, nes kreditų įstaigų balansuose tegalima rasti duomenis tik kredito įstaigų kapitalams ir toms verslamonėms, kurios betarpiškai tų kredito įstaigų finansuojamos už nuosavybės dokumentus. Tuo būdu kapitalų statistikai pirmoj eilėj tenka pritraukti visokios rūšies kapitalais (akciniais, pajiniais ir kt.) paremtas bendroves ir šiaip verslamones, kurias steigiant yra sudaromi vadinami pagrindiniai kapitalai. Platesne prasme imant tačiau kapitalų statistika turėtų apimti visus pelno tikslais investuotus kapitalus, nežiūrint į tai, kuriuo metu ir kurioj formoj tie kapitalai yra ar buvo investuoti. Kapitalų statistikos praktikoj vis delto taip plačiai kapitalų sąvoka neinterpretuojama, išskiriant tuos atvejus, kai kapitalai imami tautos turto statistikos reikalui.

Kapitalų klasifikacija statistikoj gali būti daroma nuosavybės ir finansiškai ekonominio paskyrimo pažymiais.

Nuosavybės pažymiais suskirstyti kapitalai turės dvi pagrindines grupes: a) nuosavi kapitalai, b) svetimi kapitalai, be to, statistikoj neišvengiamą trečiąją grupę c) — kiti arba vad. laikinieji kapitalai (pereinamos sumos, trečiųjų asmenų sąskaiton laikomieji pinigai ir p.).

Skaitomoji žymė a (nuosaviems kapitalams) gali turėti šiuos pažymius: 1) pagrindinis kapitalas, 2) atsargos kapitalas, 3) amortizacijos kapitalas (jei amortizuojamo turto vertė po amortizacijos atitinkamai nesumažinama), 4) specialinio paskyrimo (arba tam tikriems tikslams sudaromų fondų) kapitalas ir t. t.

Skaitomoji žymė b (svetimiems kapitalams) tikslinga suskirstyti šiais pažymiais: 1) ypotekarinės skolos, 2) komercinių santorių arba operacijų skolos (skolos už prekes ir p.), 3) kreditorių laisvu noru patikėtieji pinigai (čia pirmoj eilėj priklauso depozitai) ir t. t.

Finansiškai ekonominio paskyrimo pažymiais suskirstyti kapitalai taip pat turės dvi pagrindines žymes arba grupes: a) investaciniai k. ir b) apyvartos kapitalai.

Skaitomoji žymė a (investaciniai kapitalai) tikslinga suskirstyti šiais pažymiais: 1) nekilnojamas turtas (žemė, trobesiai), 2) kilnojamas turtas (mašinos, gyvasis ir negyvasis inventorius).

Skaitomoji žymė b (apyvartos kapitalai) susidės iš šių pažymių: 1) kapitalai atstovaujami apyvartinių gėrybių (žaliavos, fabrikatų ir p.), 2) gyvi pinigai kasoje arba einamose sąskaitose kredito įstaigose, 3) avansai už nupirktas apyvartines gerybes arba už einamuosius patarnavimus ir p.

Specialinę kapitalų statistikos sritį sudaro kapitalų investacijos užsieniuose (ir atvirkščioji medalio pusė: užsieninio kapitalo investacijos šalies viduje).

Tiek, kiek kapitalų investacijos užsieniuose (arba atvirkščiai) daromos viešųjų paskolų obligacijomis arba nuosavybės dokumentų (akcijų) viešu pirkimu-pardavimu biržose, tiek statistinis šių investacijų stebėjimas ypatingų sunkumų nei savaimingų problemų nesudaro. Tačiau visa eilė tarptautinio pobūdžio kapitalo investacijų yra daroma ir šalia didžiųjų kapitalo rinkų arba ir visai privatiškai (perkant = parduodant namus, įmones, užsieninius vertinguosius popierius, užperkant

arba kreditan imant prekes, betarpiškai skolinant ir t. t.). Be to, visa eilė tarptautinio pobūdžio investacijų susidaro įvairių anksčiau buvusių santorių pasėkoje (nesumokėtų skolų arba paskolų %%, kurie prisideda prie tarptautinio pobūdžio kapitalų investacijų padidinimo, įvairūs palikimai ir t. t.).

Visos šitos ir kitos tarptautinio pobūdžio investacijų ypatybės sudaro tokias sąlygas, kad visai tikslios tarptautinio pobūdžio kapitalų investacijų statistikos būti negali, ir kad visi į pilnumą pretenduojantys duomenys bus mažiau ar daugiau pavykusių specialinių tyrinėjimų bei vertinimų padarinys. Savaime suprantama, kad kraštuose, kur yra gerai organizuota kapitalų rinka, ir tarptautinio pobūdžio kapitalų investacijų statistika bus pilnesnė ir tikresnė, kaip kraštuose, kur tokios rinkos nėra arba ji menkai ir silpnai organizuota.

c) Taupmenų ir komercinių depozitų statistika.

Taupmenų ir depozitų statistikai medžiaga gaunama iš kreditų įstaigų balansų, be to, iš tų įstaigų, kurios turi teisės taupmeninius indėlius priimti ir juos priima (pav., pas mus vartotojų draugijos, valstybės taupomoji kasa). Tuo būdu jau patsai medžiagos gavimas taupmenų ir indėlių statistikai yra komplikuotesnis ir painesnis, kadangi labai dažnai šios įstaigos savo balansus skelbia rečiau (dažniausia tiktai metinius) ir ne visai tokia forma, kaip normalinės kredito įstaigos.

Bet ir iš normalinių kredito įstaigų balansų imant medžiagą taupmenų ir depozitų statistikai tenka pasiaiškinti tiek surašomųjų bei skaitomųjų taupmenų ir depozitų sąvoka, tiek kai kurios kitos su taupmenų ir depozitų statistika surištos problemos.

Taupmenų st. uždavinys — parodyti šalies piliečių turimų taupmenų dydį ir jų kitėjimą. Socialekonominės teorijos atžvilgiu taupmenys sudaro tautos ūkio piniginius rezervus arba tautos ūkio atsargos kapitalą. Del šios priežasties taupmenų st. ir statistiškai metodologiniu atžvilgiu teikia tiek savaimingų problemų, kiek yra reikalinga taupmenis skirti nuo paprastųjų vad. komercinių depozitų.

Kreditų įstaigų balansuose pasyvų pusėje rodomieji indėliai arba depozitai dar nėra taupmenys. Paprastai bankų arba kitų kredito įstaigų balansuose rodomieji indėliai arba depozitai tik tuo atveju tegali būti laikomi arba imami taupmenų statistikai, kai jie neturi vad. komercinių indėlių arba komercinių depozitų pobūdžio.

Komerciniai depozitai tai bus toki depozitai, kurie laikomi kredito įstaigose ne del to, kad jų laikytojai turėtų susitaupę arba „atliekamų" pinigų, o del to, kad tam tikros laisvų pinigų sumos jiems visuomet reikalingos turėti vad. „einamiems", t. y. jų verslo (biznio) apyvartos reikalams. Kitaip tariant, komerciniai depozitai finansiškai ekonominiu atžvilgiu yra tai verslamonių apyvartos pinigai, kurie tik patogumo ir iš dalies saugumo sumetimais laikomi ne namie arba įmonėje, o toje kredito įstaigoje, su kuria komerciniai ryšiai palaikomi. Labai dažnai pasitaiko, kad toki depozitai susidaro tik iš kontokorentinių sąskaitų saldo atskiroms verslamomėms. Taip atsitinka tuomet, kai verslo įmonė tos pačios kredito įstaigos yra ir kredituojama tiems atvejams, kai jos sąskaiton iš debitorių įplaukusių mokėjimų tam tikriems terminams sueinantiems išmokėjimams nepakanka.

Del šių visų ir kitų sumetimų skirti komercinius depozitus nuo taupmeninių depozitų arba indėlių yra ypač svarbu socialekonominės statistikos ažvilgiu, nes tam tikri simptomatiški kitėjimai taupmeninių indėlių ir komercinių depozitų pozicijose gali pareiti nuo visai skirtingų veiksnių arba priežasčių.

Šalies gyventojų turimųjų ir kredito įstaigose laikomųjų taupmenų didėjimas paprastai rodo, kad gyventojai iš savo darbo vaisių gauna daugiau, kaip jiems reikalinga einamiems gyvenimo reikalams. Ir atvirkščiai: tų taupmenų mažėjimas arba normalinio augimo apsistojimas pirštu prikišamai rodo, kad tuo metu yra atsiradę gyventojų realines pajamas mažinančių, t. y. neigiamų veiksnių.

Visai kitaip tenka vertinti komercinių depozitų simptomatiškus kitėjimus. Kaip yra žinoma, toki depozitai, kurie kiekvienu momentu gali būti iš kredito įstaigos arba banko paimami, apmokami visai mažai, o kai kada arba kai kuriose kre-

dito įstaigose, k. a. emisijos bankuose, ir visai neapmokami. Taigi pelno arba pajamų tikslais laikyti banke komercinį depozitą visai neišsimoka, nes jei kuris verslamoninkas tikrai turi „atliekamų“ pinigų, tai jis juos įdės į kurį nors reikalą (investuos pirkdamas akcijas arba obligacijas ar p.) arba padės kredito įstaigoj ilgesniam terminui kaip taupmeninį indėlį.

Iš to seka, kad normališkose sąlygose vienu ar kitu metu pasireiškęs nepaprastas komercinių depozitų augimas pirštu prikišamai rodo, kad tautos ūkyje yra veiksnių, kurie trukdo (arba daro nereikalingais) pilną arba normališką komercinių indėlių verslo (t. y. verslo įmonių apyvartos) reikalams naudojimą. Ir atvirkščiai: jei kuriuo metu komerciniai depozitai nepaprastai sumažėja, tai yra aiškus rodiklis, kad verslo įmonės (arba verslamoninkai) savo reikalus nepaprastai yra išplėtę, nes apyvartos reikalams naudoja turimų resursų maksimumą. O atsitinka taip tuo metu, kai gamybos ir prekybos „reikalai eina gerai“ arba kai būna „gera konjunktūra“. O prie „geros konjunktūros“ gyventojų pajamos paprastai didėja, taigi t a u p m e n y s tuo pačiu laiku turi tendencijos didėti, — kadangi paprasti darbo žmonės arba tarnautojai savo padidėjusias pajamas t a u p o juodai dienai arba kuriems nors kitiems ateities reikalams (vaikams į mokslus leisti, nameliui pasistatyti ir t. t.).

Tai gi tuo pačiu laiku, kai komerciniai depozitai mažėja, taupmeniniai indėliai gali del tų pačių priežasčių didėti. Ir atvirkščiai: komerciniams indėliams kredito įstaigose didėjant (o normališkose sąlygose tai atsitinka konjunktūrai pablogėjus), taupmeniniai indėliai (del pablogėjusios konjunktūros) gali mažėti, arba bent jų augimas apsistoti. Kiek yra žinoma, šie reiškiniai taupmeninių indėlių ir komercinių depozitų statistikoj jau senai yra pastebėti, ir tik del nepakankamo arba del netikslaus taupmeninių indėlių bei komercinių depozitų statistinio stebėjimo bei žymėjimo ir ligi šiol dar kai kurie ekonomistai ginčijasi del tų reiškinių esmės ir prasmės.

O b j e k t y v i n i a i s p a ž y m i a i s a t s k i r t i taupmenis nuo komercinių depozitų nevisuomet yra lengva. Dalykas toks, kad ne visi pinigų taupytojai savuosius taupmenis laiko bankuose termininiais indėliais, kuriuos paprastai priimta yra laikyti ne komerciniais depozitais. Ypač tai atsitinka tais atvejais, kai pinigų bei kapitalų rinkoje paklausai yra didesni

už pasiūlus, ir bankai bei kitos kredito įstaigos, norėdamos daugiau pritraukti pinigų, moka gana aukštus procentus ir už einamųjų sąskaitų indėlius. Kadangi pinigų bei kapitalų rinkoje trukumai paprastai seka nenormališkas sąlygas tautos ūkyje, o prie nenormališkų sąlygų ir taupytojai mažiau pasitiki kredito įstaigoms, tat taupmeninių indėlių paprastose einamose sąskaitose laikymas juo turi būti didesnis; nes prie aukštesnių procentų, viliojančių taupmenis į einamąsias sąskaitas drauge su komerciniais depozitais, prisideda dar ir taupytojų baimė arba nenoras ilgesniam ir aprėžtam terminui savo taupmenį kredito įstaigai patikėti.

Bet ir komercinių depozitų dalis gali būti laikoma ne vien paprastose einamosiose sąskaitose, bet ir termininiais indėliais trumpiems terminams arba einamojoj sąskaitoj tam tikromis sąlygomis, pav., su teise depozitą išimti iš anksto kelias dienas pranešus). Tuo būdu visai tikslus taupmeninių indėlių nuo komercinių depozitų atskyrimas būtų galimas tik tuo atveju, jei kredito įstaigos savo balansuose depozitus rodytų ne tik deponavimo terminais, bet ir deponentų verslo pažymiais. Tačiau toks suskirstymas platesniu mastu tuo tarpu sunkiai įgyvendinamas del visos eilės komerciškai profesinių ir techniškai sąskaitybinių aplinkybių. Del to ir taupmenų bei komercinių depozitų statistikai tuo tarpu palieka tik vienas objektyvinis pažymys atskirti taupmenis nuo komercinių depozitų — tai t e r m i n a s.

N e t i e s i o g i n i u keliu taupmenis nuo komercinių depozitų galima dar atskirti ir kredito įstaigų rūšimis, būtent tais atvejais, kai tam tikros įstaigos (pav., kai kur taupomosios kasos, vartotojų bendrovės ir p.) tepriima tik taupmenis (indėlius aprėžtam laikui arba nors ir „kiekvienam pareikalavimui", bet tik „ant knygutės", t. y. be teisės rašyti čekius). Pastaroji aplinkybė veste veda prie minties, kad tam tikrą indėlį komerciniu depozitu arba taupmeniu galų gale daro ne tiek (arba ne vien) jo terminuotumas arba neterminuotumas, bet galimumas ar negalimumas jį panaudoti kiekvienu momentu net nieko nepranešus depozitą priėmusiai įstaigai (išrašant čekį). Tačiau ši mintis gali būti teisinga tik tais atvejais, kai vad. ne grynais pinigais arba atsiskaitomieji (čekiais) mokėjimai tėra praktikuojami tik verslo reikaluose. O mes žinome, kad yra šalių,

kur čekių knygeles turi ir net mažiausius mokėjimus čekiais daro ir plačiosios darbo žmonių minios, kurios šiaip jokio savarankiško verslo (įmonės) neturi (Anglijoj, Amerikoj ir kt.). Tuo būdu bent jau tarptautinei taupmenų ir komercinių depozitų statistikai pastarasis pažymys pilnai negalioja ir palieka galioje tik jau minėtasis — indėlio terminuotumas arba neterminuotumas.

Iš kitų statistiškai metodologinių problemų taupmenų ir komercinių indėlių statistikoj ypač didelės reikšmės turi keleriopo skaičiavimo pavojus. Dalykas toks, kad del visos eilės finansiškai ekonominių ir sąskaitybiškai techninikinių sumetimų kredito įstaigos, besiverčiančios depozitais, pačios visuomet yra reikalingos tam tikros laisvų pinigų atsargos, kuri gali būti (ir dažnai būna) laikoma einamosios sąskaitos (arba kontokorentiniu) depozitu kitose kredito įstaigose, kurios, savo rėžtu, vėl gali tuos pačius pinigus deponuoti trečioj kredito įstaigoj arba laikyti kontokorentiniu depozitu einamiems atsiskaitymams. Tuo būdu taupmeninis terminuotas indėlis, padėtas vienoje kredito įstaigoje (pav., Žemės Banke, kurios nors įstaigos tarnautojų taupomoje kasoje ar p.) lengvai gali atsidurti kitoje kredito įstaigoje (pav. Kooperacijos ar kt. banke) komercinio depozito pavidale, o iš šio gali patekti dar ir į trečią. Kad per dažnai toki keleriopi skaičiavimai nepasikartotų, patartina kredito įstaigų visose kredito įstaigose laikomus depozitus (korespondentinius) visuomet išskirti.

d) Paskolų ir skolų bei įsiskolinimo statistika.

Jeigu taupmenų ir komercinių depozitų statistikos duomenys rodo arba gali rodyti šalies gyventojų arba ir tautos ūkio piniginius resursus bei kapitalų atsargą, tai paskolų ir skolų statistikos duomenys turi parodyti įsiskolinimą.

Paskolų bei skolų statistikai medžiaga gaunama paprastai taip pat netiesioginiu keliu — iš kredito įstaigų balansų, kur aktyvo pusėj visuomet būna parodyta vienoj ar kitoj formoj išduotosios paskolos arba kt. finansavimai. Kaip taupmenų ir komercinių depozitų statistikoj, taip ir skolų bei paskolų statistikoj svarbu yra visa medžiaga klasifikuoti finansiškai ekonominiais pažymais, t. y. su-

lig tuo, kurios rūšies reikalams suteiktieji pinigai arba paskolos naudojamos: gamybos, vartojimo ar pagrindinėms investacijoms ir p. Tačiau paprastuose balansuose kreditų bei paskolų pozicijose rodomieji pažymiai ne visuomet pakankamai ryškūs ir vienalyčiai, kad būtų galima visai tiksliai skolų bei paskolų finansiškai ekonominę prigimtį nustatyti. Pav., kredito įstaigos ne retai diskontuoja ir grynai finansinius vekselius (pas mus vadinas „draugiškus"), kuriais gautieji pinigai vienais atvejais vartojami grynai asmeninio vartojimo reikalams (perkami nauji rūbai arba namų apyvokos daiktai), kitais — naudojami pagrindinėms investacijoms, o kai kada leidžiami tuojau komercinėn apyvarton. Ne visuomet taip pat pagrindinėms investacijoms naudojami pinigai, gaunami iš paskolų užstačius nekilnojamą turtą arba vertybinius popierius (akcijas, obligacijas ir p.).

Šios ir kitos aplinkybės padaro tai, kad skolų bei paskolų statistikai medžiagą renkant arba ją klasifikuojant tenka apsirėžti tik daugiau išviršiniais pažymiais, iš kredito įstaigų balansų lengvai gaunamais arba netiesioginiu keliu lengviau prieinamais. Toki išviršiniai pažymiai gali būti nustatomi k r e d i t o d o k u m e n t ų k v a l i f i k a c i j o m i s. Nors ir galima yra vienam tikslui arba vienos rūšies dokumentais imamus kreditus arba gaunamą paskolą kitiems reikalams naudoti, vis delto jei jau kas gauna kreditų d i s k o n t u o d a m a s vekselius arba kitus dokumentus, tai turės būti pasiruošęs juos trumpu laiku grąžinti. Be to, vad. draugiškus vekselius nė viena rimtai vedama kredito įstaiga bent kiek didesniame kiekyje niekuomet neims. Tuo būdu savaime susidaro aplinkybės, prie kurių vad. d i s k o n t o paskolos virsta k o m e r c i n i o pobūdžio kreditais, naudojamais verslamonių a p y v a r t o s reikalams panašiu būdu, kaip vad. komerciniai depozitai yra kilę iš a t l i e k a m ų nuo kasdieninės apyvartos sumų.

Iš kitos pusės p a s k o l o s, g a u t o s u ž s t a č i u s t u r i m ą t u r t ą (nekilnojamą arba kilnojamą, taip pat vertybės popierius) paprastai jau naudojamos pagrindinėms investacijoms (kurios tegali būti daromos iš esamų taupmenų atsargos). Kiek tikslinga ar netikslinga y p o t e k o s paskolas skirti nuo paprastųjų, nuosavu turtu laiduotųjų, paskolų, tai pareina nuo vietos sąlygų ir aplinkybių. Paprastai tokias ypotekos

paskolas teikia specialinės kredito įstaigos (pas mus Žemės Bankas), kurių balansų atitinkamose pozicijose ypotekos lakštais laiduotos paskolos atskirai parodomos. Iš kitos pusės reikia turėti galvoje, kad kredito įstaigos gali finansuoti vieną ar kitą reikalą ir ne kredito operacijų pagalba, o betarpiškai ir savo sąskaiton pirkdamos verslamonių arba įstaigų kredito arba ir nuosavybės dokumentus (obligacijas arba akcijas). Tuo būdu komercinių kreditų bei investacinių paskolų statistikai tenka imti ne tik kredito įstaigų balansuose rodomas diskonto ir paskolų įvairiais vardais vadinamas pozicijas, bet ir įstaigų turimus vertybinius kredito dokumentus (obligacijas).

Skolų bei prasiskolinimo statistika teoretiškai turėtų susidaryti savaime, nes vienų verslamonių suteiktieji kreditai arba paskolos kitoms verslamonėms gula skolomis ir sudaro jų prasiskolinimo arba įsiskolinimo laipsnį. Tačiau tiek verslamoninkai, tiek šiaip asmenys arba įstaigos gali skolintis (ir dažnai skolinasi) ne vien kredito įstaigose, bet ir betarpiškai naudoja įvairius kredito dokumentus (vekselius, paskolų raštelius, net turtą įkeičia). Tuo būdu skolų bei įsiskolinimo statistikai medžiaga turi būti renkama ne vien iš kredito įstaigų balansų, bet ir iš kitų šaltinių. Berods, šie pašaliniai šaltiniai statistikai labai sunkiai prieinami ir dar sunkiau naudojami (niekas nenori atvirai ir nuoširdžiai pasisakyti, kiek jis skolų turi; ir juo daugiau jis tų skolų turi, juo mažiau linkęs jas parodyti).

Netiesioginiu keliu skolų bei įsiskolinimo statistikai medžiagos teikia vekselių apyvarta tiek, kiek ta apyvarta galima matuoti iš duomenų, rodančių tam tikriems periodams vekselių kiekius, patenkančius apyvarton (pav., pas mus vekselių kiekius, parduodamus iždinėse arba Lietuvos Banko skyriuose).

Bent kiek tikslesnė įsiskolinimų statistika yra galima tik skolininkams, pasiskolinusiems kredito įstaigose už nuosavybės įkeitimo dokumentus (ypotekos ir p. paskolas). Ypotekos kredito įstaigos paprastai gana tiksliai savo skolininkų turtą registruoja ir kainoja (vertina), ir tais duomenimis galima nustatyti atskiroms skolininkų (debitorių) kategorijoms jų įsiskolinimo laipsnį. Įsiskolinimas matuojamas paprastai būna arba absoliutiniu skolų santykiu su turimo turto verte (turtas įvertintas x litų ir duoda paskolą sumoje y litų, arba

sakoma, kad skolos sudaro *x* % % turimos turto vertės) arba skolų santykiu, tenkančiu vienam tam tikros skolininkų kategorijos turto vienetui (pav., 1 ha, kurio vidutinė vertė sudaro *x* litų, tenka skolų *y* litų arba *x* % % vidutinės 1 ha vertės).

Įvairiuose tyrinėjimuose arba statistikos šaltiniuose randami bendrieji skolų bei įsiskolinimų lyginimai su visomis įmonėmis arba visos šalies gyventojais gali būti labai įdomūs ir naudingi, bet tai jau išeina iš betarpiškos kreditų ir pinigų bei kapitalų statistikos srities. Taip pat atskiros srities priklauso ir valstybės bei viešosios teisės organų skolų statistika, kuri paprastai visuomet gana tiksliai vedama ir tų pačių organų skelbiama.

IX.

Finansų statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Zahn, Fr.:* a) Finanzstatistik (Handw. der Staatsw., IV, 107/151, b) Finanzwirtschaft und Finanzstatistik (Handbuch der Finanzwissenschaft, I, 102/145, c) Die Finanzstatistik in der Theorie und Praxis (Allg. Stat. Archiv, Bd. XIV, 1923/24 ir XV, 1925, 2) *Wolff, H.,* Wirtschafts-Stat., 616/643, 3) *Žižek,* Grundriss der St., 456/458, 4) *Société des Nations,* Memorandum sur les Finances Publiques 1926/28 ir kt., 5) *Statistisches Reichsamt,* Finanzen und Steuern im In-und Ausland, Berlin, 1930, 6) *Woytinsky.* Die Welt in Zahlen, VI, 7) *Rimka,* Lietuvos ūkis, 90/98, 8) *F. M. Finansų Departamentas:* a) 1929 ir kt. metų biudžetas, b) metinės biudžeto sąmatos, 9) *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Statistikos Metraštis 1924/26 ir sek. metų, b) Statistinės Žinios apie Lietuvą ligi karo 1914 m., c) Statistikos Biuletenis, 10) *V. R. M. Savivaldybių Departamentas,* Savivaldybė, 11) *Valstybės Kontrolė,* metinės biudžeto vykdymo apyskaitos.

1.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Socialekonominės statistikos raštuose finansų statistika paprastai identifikuojama su viešosios teisės organų biudžeto pajamų ir išlaidų statistika. Pav., Žižek finansų statistikos uždaviniu laiko „skaičiais vaizduoti viešųjų bendruomenių biudžetą, t. y. jų pajamas ir išlaidas, turtą ir skolas“[1]. H. Wolff finansų statistika vadina „viešųjų finansų statistinį stebėjimą ir vaizdavimą“[2]. Panašiai finansų statistikos uždavinius apibrėžia ir kiti man žinomi autoriai. Išimtį iš jų sudaro tik Fr. Zahn, kuris finansų statistiką vadina „statistikos metodu gaunamus ir vaizduojamus finansų ūkio faktus“, o finansų ūkiu supranta „bet kokį privatinių ar visuomeniškai juridinių gamybos ir vartojimo ūkių piniginį mokėjimą bei atsiskaitymą“. Tačiau ir Zahn finansų statistikai leidžia apimti

---

[1] *Žižek,* Grundriss der St., 456.
[2] *Wolff,* Wirtschafts-St., 616.

viešojo ir privatinio ūkio finansus drauge tik teorijoj, nes esą „praktikoj privatinio ūkio finansų statistika ligi šiol, apskritai imant, nėra reikalinga“[1].

Tačiau toks siauras finansų statistikos uždavinių aprėžimas nesuderinamas nei su socialekonomikos teorija, nei yra reikalingas statistikos metodologijai. Imkime paprasčiausią bet kurios valstybės arba komunos finansų ūkio reiškinį. Pav., Lietuvoj yra valstybiniai geležinkeliai, miškai, dvarai ir valstybinės pramonės bei prekybos įmonės, o šalia jų yra ir privatiniai geležinkeliai, miškai, dvarai, privatinės verslo įmonės ir t. t. Vieni Lietuvos miestai turi nuosavas elektros stotis, kituose miestuose tos pačios elektros stotys yra privatinės verslamonės. Ekonominiai uždaviniai ir tų įmonių finansiniai rezultatai yra tie patys ir tais pačiais metodais nustatomi tiek tais atvejais, kai jos laikomos viešosios teisės organų (valstybės, savivaldybių), tiek tais, kai jos yra privatinės. Tačiau tų finansinių rezultatų statistika, einant Žižek'o ir kt. finansų statistikai apibrėžtais uždaviniais, tėra galima tik tais atvejais, kai tos įmonės yra valstybinės arba savivaldybinės. Šiuo atveju vienų siaurųjų geležinkelių pajamos ir išlaidos Lietuvoje sistematiškai finansų statistikos stebimos ir skelbiamos, o kitų (pav. Biržų—Pasvalio ruožo taip pat kai kurie ruožai Klaipėdos krašte) visai apleidžiamos, — nors tie, kurie tais geležinkeliais važinėja arba prekes siuntinėja, dažnai ir nežino, jog tai nevalstybiniai. Tas pats nenuoseklumas išeina su finansų ūkio ir finansinių rezultatų statistika miškų ūkyje ir kt.

Dar daugiau finansiškai ekonominių ir statistiškai metodologinių nenuoseklumų pasirodys, jei mes pereisime į istorinės arba tarptautinės finansų statistikos sritį. Pav., Lietuvoj arba Latvijoj beveik visi geležinkeliai yra valstybiniai, Amerikoj ir Anglijoj — privatiniai, o Vokietijoj ligi 1925 m. geležinkeliai buvo valstybiniai, o po to, bent juridiškai, paliko privatiniai ir jų pajamos bei išlaidos bendrose valstybės pajamose bei išlaidose nebefiguruoja. Toj pačioj valstybėj laikui bėgant vienos ūkio sritys arba verslamonės suvalstybinamos (pav., Lietuvoj degtinės ir lošiamųjų kortų valstybiniai monopoliai, miš-

[1] *Zahn*, Finanzst, Handw. der Staatsw., IV, 107); taip pat jo Finanzwirtschaft u. Finanzst. (Handbuch der Finanzwissenschaft, I, 102/3 ir kt.).

kai ir kt.), kitos — „atvalstybinamos“ (Lietuvos valstybės spaustuvė paversta privatine akcine bendrove, dalis suvalstybintų miškų arba žemių grąžinta jų buvusiems savininkams, Vokietijoj „atvalstybinti“ geležinkeliai ir t. t.). Tuo būdu laikantis grynai formalinio principo, kurį atstovauja Žižek, Wolff ir kt., nėra jokio pagrindo net reikalingiems korektyvams daryti, kadangi tiek pirmuoju, tiek antruoju, tiek trečiuoju atveju statistikos objektu bus imami „viešieji finansai“, — nors viešųjų finansų statistikos stebimoji masė arba jos reiškiniai jau bus visai kitos rūšies.

Šitas finansų statistikoj sutinkamas statistiškai metodologinis nenuoseklumas tegalima paaiškinti tik tuo, kad ligšiolaikinė finansų statistikos teorija teparemta ir teberemiama tik įsigyvenusia finansų statistikos praktika, o ši pastaroji ligi pastarųjų laikų teapėmė tik vad. viešuosius finansus del to, kad tuos finansus liečiantys skaičiai pačių viešosios teisės organų sistematiškai ir reguliariškai registruojami bei skelbiami. Tačiau tautos ūkiui esminio skirtumo nesudaro, ar, pav., geležinkeliai ir kt. susisiekimo priemonės priklauso valstybės arba kitų viešosios teisės organų, ar privatinių verslamonių vadovybės. Taip pat ir statistika kitose srityse (pav., transporto stat.) stebi ir vaizduoja tos pačios rūšies socialekonominio gyvenimo reiškinius neapsirėždama juridinės priklausomybės pažymiais, o tų pažymių teatsižvelgdama tik duomenų klasifikacijoj. Nedaro jokio skirtumo tarp vad. „viešųjų“ ir „neviešųjų“ finansų ir kiti pritaikomieji mokslai, k. a. politinė aritmetika arba vad. finansų matematika, kuri apima tiek viešosios teisės organų, tiek privatiškai juridinių arba fizinių asmenų finansų ūkio atskaitomybės bei rentabilingumo veiksnius bei jų formalinio ir materialinio vertinimo metodus.

Tuo būdu finansų statistika, apsirėžusi vien vad. viešaisiais finansais, paliktų visai izoliuota ir nesuderinta ne tik su kitų mokslo šakų finansų atžvilgiu užimamąja pozicija, bet prieštarautų socialekonominės statistikos principams. Berods, statistinio stebėjimo technikos sumetimais tenka skirti viešuosius finansus ir jų statistinį stebėjimą nuo vad. privatinių (arba privatinio ūkio) finansų statistinio stebėjimo. Tačiau šis skyrimas tedaromas tais pačiais sumetimais, kaip būna daromas statistinio stebėjimo skyrimas viešosios teisės organų

ir privatinėms kredito įstaigoms arba kaip skiriami valdžios ir privatinių įstaigų tarnautojai verslo pažymiais. Taigi viešųjų ir privatinių finansų statistinio stebėjimo skyrimas teliečia tik stebimąsias žymes ir jų klasifikaciją, o ne finansų ūkio statistinio stebėjimo arba vaizdavimo metodus. Be to, statistinės medžiagos klasifikacija gali būti daroma ne tik juridinės priklausomybės pažymiais, bet ir finansiškai ekonominio „paskyrimo" arba vad. finansinių rezultatų (rentabilingumo) principu, taikintinu tiek viešosios teisės organų, tiek privatinio pobūdžio finansų ūkiui. Taigi statistinė klasifikacija finansų statistikoj jei ir turi savųjų problemų, tai jų kilmė ir esmė, o tuo pačiu ir sprendimas, yra tos pačios rūšies, kaip ir kitose statistikos šakose.

A.

Viešųjų finansų statistika.

2.

Bendrieji dėsniai.

Viešųjų arba viešosios teisės organų finansų statistika pirmoj eilėj apima valstybės ir savivaldybių finansus, bet plačiau suprasta — turėtų apimti ir kitų viešosios teisės organų finansus (parapijų arba tikybinių bendruomenių ir tų įstaigų, kurios viešosios teisės organų teisėmis naudojasi). Kadangi visų šių organų finansų ūkio atskaitomybė (ir patys finansų ūkio principai) yra tie patys arba bent artimi, tai nėra būtino reikalo statistiškai metodologinius klausimus gvildenti atskirai sulig šių organų rūšimis arba forma. Pav., visi viešosios teisės organai (valstybė, savivaldybės, kai kurios tikybinės bendruomenės) paprastai iš anksto visiems metams sudaro savo finansų ūkio biudžeto sąmatas, kurios metų bėgyje vykdomos. Šios sąmatos, šalia faktinųjų biudžeto vykdymo duomenų, vienu ar kitu metodu gali būti panaudojamos finansų statistikai. Taip pat visų šių viešosios teisės organų finansų ūkis, apskritai imant, orientuojasi išlaidų reikalingumu ir pajamų gavimo galimumu, o ne finansinių rezultatų rentabilingumu arba pelningumu, kaip orientuojasi privatinio ūkio finansų politika. Tuo būdu visi finan-

siniai arba ekonominiai principinio pobūdžio klausimai viešosios teisės organų finansų ūkyje sprendžiami maždaug vienodai. Del šios priežasties detališkai gvildenti valstybinių finansų statistikos klausimus atskirai, o savivaldybių arba kitų viešosios teisės organų finansų st. tuos pačius klausimus vėl atskirai, kaip, pav., daro H. W o l f f savo ūkio statistikoj, visai nėra reikalo. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu atskirų viešosios teisės organų finansų statistikos klausimai tik tiek atskirai teorijos arba metodologijos atžvilgiu gvildentini, kiek jie tiekia savaimingų socialekonominio arba statistiškai metodologinio pobūdžio problemų.

3.

Biudžeto statistika.

a) Bendrieji metodologijos klausimai.

Biudžeto statistika apima viešųjų teisės organų p a j a m a s ir i š l a i d a s ir turi tikslo parodyti jas charakteringomis žymėmis bei pažymiais sulig finansų ūkio ypatybėmis.

M e d ž i a g a g a u n a m a biudžeto statistikai n e t i e s i o g i n i u k e l i u iš finansų ūkį tvarkomųjų organų, kur sudaromos b i u d ž e t o s ą m a t o s ir visuomet tiksliai registruojamas b i u d ž e t o v y k d y m a s (faktinai gaunamos pajamos ir išlaidos). Šitie biudžeto sąmatų ir faktinojo vykdymo duomenys ir sudaro pagrindą visai biudžeto statistikai. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu tačiau biudžeto sąmatos ir biudžeto vykdymo duomenys visuomet turi būti traktuojami kaip heterogeninių masių reiškiniai, kuriuos galima lyginti vienus su kitais, bet niekuomet neleistina jų identifikuoti (neleistina vieniems metams arba vienos rūšies finansų ūkio reiškiniams charakterizuoti imti duomenis iš biudžeto sąmatos, o kitiems metams ar kitos rūšies reiškiniams tame pačiame ūkyje duoti biudžeto vykdymo duomenis, — jei yra buvę ar gali būti atsitikimų, kad biudžetą vykdant nuo sąmatos atsitolinama). Ir iš viso biudžeto statistika turėtų būti remiama biudžeto vykdymo duomenimis, o biudžeto sąmatos duomenys tegali būti imami tik lyginimo arba statistinio analizo reikalui.

B i u d ž e t o s t a t i s t i k o s k l a s i f i k a c i j a paprastai yra daroma tomis pačiomis žymėmis, kaip atitinkamų or-

ganų būna klasifikuojamos biudžeto pajamos ir išlaidos. Berods, netiesioginė arba antrinė statistika, kokia yra visa finansų statistika, visai savarankiškos klasifikacijos daryt ir negali. Tačiau viešuosius finansus tvarkomieji organai vienais ar kitais sumetimais atskaitomybės knygose išskiria arba sujungia ir tokios rūšies pajamas arba išlaidas, kurių jungimas arba skyrimas finansiškai ekonominiu atžvilgiu nieku nepateisinamas (pav., vienais metais padarytas išlaidas pagrindinėms investacijoms keletai ar keliolikai metų priskiria prie einamųjų arba paprastųjų tų metų išlaidų ar kt.). Finansų arba biudžeto statistika del to neprivalo aklai pasekti viešųjų finansų ūkį tvarkomųjų organų klasifikaciją, o turi atsižvelgti finansų mokslo reikalavimų.

Finansų mokslas, kaip žinoma, biudžetą skirsto visų pirma sulig pajamų arba išlaidų vad. p a p r a s t u m u ar n e p a p r a s t u m u. Jei pajamos eina iš paprastųjų, t. y. n u o l a t i n i ų šaltinių, arba jeigu išlaidos daromos kas metai nuolatos pasikartojantiems reikalams, tai kalbama apie pajamų arba išlaidų p a p r a s t u m ą. Ir atvirkščiai: jei pajamos gaunamos iš nepaprastųjų arba a t s i t i k t i n i ų šaltinių (pav., paskolos, turėto turto pardavimo ar p.) arba jei išlaidos daromos v i e n k a r t i n ė s (turtui įsigyti, anksčiau užtrauktoms neamortizuotoms skoloms vienu kartu grąžinti, kapitaliniam remontui ir p.), tai kalbama apie pajamų arba išlaidų n e p a p r a s t u m ą.

Yra arba gali būti tačiau ir tokios rūšies pajamų arba išlaidų, kai jų paprastumas arba nepaprastumas gali būti ir g i n č i j a m a s. Pav., mūsų valstybės biudžeto statistikoj nepaprastųjų pajamų klasei priskiriamos „žemės reformos vykdymo pajamos“, kurios sistematiškai kartojasi per metų metus. Savo išviršiniais pažymiais šios pajamos nieku nesiskiria nuo paprastųjų pajamų, o jų tariamas „laikinumas“ (jų dalis susideda iš išperkamųjų mokesčių už gautąją žemę, kurių mokėjimo terminas yra aprėžtas 33 metais) savo esmėje nesiskiria nuo bet kurio kito mokesčio laikinumo, nes mokesčių įstatymai nėra amžini, ir vieni mokesčiai naikinami, o kiti naujai uždedami. Pav., pas mus vad. prekybos ir pramonės bendrųjų pajamų mokestis galiojo tik keletą metų, tačiau niekam į galvą neateina to mokesčio pajamas laikyti „nepaprastomis“ pajamomis.

Pajamų arba išlaidų paprastumą arba nepaprastumą nulemia ne vad. jų „laikinumas“, o esmė, t. y. pajamų kilmė, o išlaidų — finansiškai ūkinis charakteris. Tiek, kiek anksčiau minėtos žemės reformos vykdymo pajamos yra kilusios iš valstybės turimo turto (žemių) galutino pardavimo, tiek jos priklauso nepaprastųjų pajamų kategorijos, o kiek tose pajamose yra pajamų, pav., iš nuomos už žemės reformos įstatymu nuomojamas žemes, tiek jos priklauso paprastųjų pajamų kategorijos.

Tą patį tenka pasakyti ir del mūsų valstybės biudžeto statistikoj rodomų pajamų iš paskolų grąžinimo arba iš valdžios leidinių pardavimo. Bet kokių paskolų kam nors davimas neįeina (arba neturėtų įeiti) į bet kurio finansų ūkio normalinių, t. y. paprastųjų išlaidų sąmatą. Jei tokios paskolos kai kada duodamos, tai visuomet į jas žiūrima kaip į laikines ir atsitiktines, t. y. nepaprastas išlaidas. Tą patį reikia pasakyti ir del biudžeto išlaidų bet kuriems leidiniams, kurie naudojami ne einamiems įstaigos reikalams, o kartą nupirkti (arba savo lėšomis išleisti), sudaro ūkio turimo turto dalį panašiai kaip nupirktas arba „ūkio būdu“ įsitaisytas kitoks turtas (ne einamiems reikalams naudojamas inventorius). Del to ir pajamos iš šių šaltinių nėra ir negali būti laikomi paprastomis pajamomis lygiai su pajamomis iš mokesčių arba gaunamu pelnu iš verslamonių arba iš turto valdymo. Šios rūšies pajamų „nepaprastumo“ pažymys ypač bus aiškus, jei mes prisiminsime, kad visos bet kada ir bet kam duotos paskolos gali būti ir vienu kartu grąžinamos; taip pat ir visi leidiniai gali būti vienu kartu parduoti lygiai taip pat, kaip parduodama valstybės turimoji žemė ar kitas kuris turtas.

Jei skirstant pajamas arba išlaidas paneigiamas kilmės arba finansiškai ūkinis momentas, tai tuo pačiu atsisakoma biudžeto duomenis klasifikuoti objektyviniais pažymiais ir tada visas biudžeto pajamų arba išlaidų skirstymas į paprastas ir nepaprastas nustoja savo prasmės. O imant kartu paprastąsias ir nepaprastąsias pajamas nėra galimas tikslus statistinis stebėjimas finansų ūkio kitimų, kadangi vienu kartu susikaupusios kurių nors nepaprastų šaltinių pajamos (arba vienu metu padaryti koki nors nepaprasti mokėjimai) visuomet iškreips

§§	PAJAMŲ RŪŠYS (1000 lt.)	1930 metų biudžete numatyta
	PAPRASTOSIOS PAJAMOS	
	I sk. — Tiesioginiai mokesčiai.	
1	Žemės mokestis	18 300,0
2	Nekiln. turto miestuose	5 000,0
3	Pagrind. prek. ir pram. mokestis.	2 600,0
4	Prek. ir pram. pelno mokestis	7 100,0
5	Prek. ir pram. įmonių bendr. pajamų mokestis	100,0
6	Asmens verslo mokestis	395,7
7	Draudž. turtų mokestis.	500,0
8	Kapitalo pelno mokestis	397,0
9	Vandens variklių mokestis	55,0
10	Garo katilų mokestis	48,0
11	Pripažinimo mokestis	2 300,0
12	Palaikų mokestis	520,0
	Pard. miško 8% mokestis	150,0
	Iš viso I sk.	37 465,7
13	**II sk. — Netiesioginiai mokesčiai.**	
14	Spirito ir jo dirb. akcyzo mokestis	636,5
15	Alaus ir midaus akcyzo mokestis	2 118,0
16	Vyno akcyzo mokestis.	70,5
17	Tabako akcyzo mokestis	12 732,2
18	Gilzių akcyzo mokestis	101,7
19	Degtukų akcyzo mokestis	1 005,1
20	Arbatos akcyzo mokestis	372,2
21	Mielių akcyzo mokestis	190,4
22	Acto, politūros, kvepalų ir galeno prepar. d-vių akcyzo mokestis	1,5
23	Muitai	64 676,3
	Iš viso II sk.	81 904,1
	III sk. — Rinkliavos.	
24	Žyminis teismo ir kiti mokesčiai.	10 070,2
25	Plentų ir vieškelių	604,6
26	Uostų ir vandens kelių.	794,3
27	Įvairios rinkliavos	6 279,2
28	Mokslapinigiai	1 718,6
29	Meno įstaigų pajamos	504,2
	Iš viso III sk.	19 971,1

Tabelė XVIII.

Įplauke			Įvykd. per 12 mėn. %	
Per 11 mėn.	Gruodžio m.	Per 12 mėn.	1930	1929
16 982,1	2 579,8	19 591,9	106,9	106,7
4 806,5	1 319,7	6 126,2	122,5	107,1
1 019,8	1 732,6	2 752,4	105,9	103,8
7 686,0	679,0	8 365,0	117,8	111,8
63,8	0,0	63,8	63,8	105,7
410,5	67,8	478,3	120,9	109,7
474,8	103,3	578,1	115,6	141,2
373,7	3,7	377,4	95,1	117,4
48,5	8,8	57,3	104,2	87,2
40,6	4,6	45,2	94,2	93,4
2 345,5	234,1	2 579,6	112,2	115,1
555,0	95,4	650,4	125,1	112,5
180,8	15,5	196,3	130,9	160,9
34 987,6	6 844,3	41 831,9	111,7	108,7
526,7	223,7	750,4	117,9	123,8
2 124,9	483,4	2 608,3	123,1	106,5
68,5	16,7	85,2	120,9	122,7
11 411,7	1 563,6	12 975,3	101,9	108,8
117,5	9,8	127,3	125,2	129,5
576,0	2,0	578,0	57,5	107,0
324,0	39,9	363,9	97,8	105,3
201,4	27,3	228,7	120,1	152,5
1,1	1,1	2,2	146,7	126,7
68 405,8	6 265,2	74 671,0	115,5	113,4
83 757,6	8 632,7	92 390,3	112,8	112,4
9 727,6	1 002,6	10 730,2	106,6	110,1
605,8	24,5	630,3	104,3	105,7
660,6	220,6	881,2	110,9	109,0
5 618,2	614,0	6 232,2	99,3	109,8
1 678,5	30,8	1 709,3	99,5	92,5
371,5	61,3	432,8	85,8	116,6
18 662,2	1 953,8	20 616,0	103,2	108,4

§§	PAJAMŲ RŪŠYS (1000 lt.)	1930 metų biudžete numatyta	Įplauke Per 11 mėn.	Įplauke Gruodžio m.	Įplauke Per 12 mėn.	Įvykd. per 12 mėn. % 1930	Įvykd. per 12 mėn. % 1929
	IV sk. — Monopolių pajamos.						
30	Spirito ir degtinės monopolio pajamos	41 649,8	37 784,9	4 449,6	42 234,5	101,4	102,8
31	Lošiam. ir pasijanso kortų monopolio pajamos	145,0	124,3	22,2	146,5	101,0	133,0
	Iš viso IV sk.	41 794,8	37 909,2	4 471,8	42 381,0	101,4	102,9
	V sk. — Valst. įmon. pajamos.						
32	Pašto	8 679,0	7 103,0	1 686,2	8 789,2	101,3	101,8
33	Telegrafo	1 091,0	941,4	145,5	1 086,9	99,6	99,7
34	Telefono	6 139,0	5 162,8	1 434,7	6 597,5	107,5	105,3
35	Geležinkelių	40 864,2	35 927,7	5 565,9	41 493,6	101,5	114,9
36	Valst. prak. pram. ir kt. įst. pajamos	2 285,0	1 716,3	720,6	2 436,9	106,6	115,3
	Iš viso V sk.	59 058,2	50 851,2	9 552,9	60 404,1	102,3	111,8
	VI sk. — Valst. turto ir kapitalo pajamos.						
37	Miškų	30 783,0	21 786,2	3 946,0	25 732,2	83,6	92,6
38	Kiln. ir nekiln. valstyb. turto	3 740,2	3 452,7	676,9	4 129,6	110,4	98,8
39	Vertybių	2 374,7	2 374,2	—	2 374,2	100,0	99,6
40	Palūkanos	457,0	710,7	187,6	898,3	196,6	98,4
	Iš viso VI sk.	37 354,9	28 323,8	4 810,5	33 134,3	88,7	93,6
	VII sk. — Atsiteisimas su v. iždu.						
41	Paskolų ir kt. valst. iždo išlaidų grąžinimas	5 447,4	5 415,3	462,6	5 877,9	107,9	60,5
	Iš viso VII sk.	5 447,4	5 415,3	462,6	5 877,9	107,9	60,5
	VIII sk. — Įvairios pajamos.						
42	Valdž. leidinių pajamos	485,2	500,4	40,4	540,8	111,5	107,7
43	Baudos	3 476,6	3 601,0	416,7	4 017,7	115,6	131,6
44	Įvairios pajamos	808,6	720,4	82,9	803,3	99,3	116,8
	Iš viso VIII sk.	4 770,4	4 821,8	540,0	5 361,8	112,4	126,5
	Iš viso paprastųjų pajamų	287 766,6	264 728,7	37 268,6	301 997,3	104,9	106,5
	NEPAPRASTOSIOS PAJAMOS						
45	1929 metų pajamų perteklius	34 502,0	34 502,0	—	34 502,0	100,0	100,0
46	Žemės reformos vykdymo pajamos	2 831,0	2 819,7	546,5	3 366,2	118,9	116,3
47	Tiltų statybos savivald. mokestis	300,0	—	—	—	—	—
48	Iš geležin. apyv. kap. pajamos	7 828,6	7 828,6	—	7 828,6	100,0	—
	Iš viso nepapr. pajamų	45 461,6	45 150,3	546,5	45 696,8	100,5	101,0
	Iš viso papr. ir nepapr. pajamų	333 228,2	309 879,0	37 815,1	347 694,1	104,3	105,8
	Be to, nepask. sumų 1931. I. 1 d.	—	—	—	649,4	—	—
	Ir praėjus. m. biudž. likuč. fond.	—	—	—	34 079,4	—	—

normalinio ir faktinojo biudžeto vaizdą ir bendrąjį jo charakterį.

Apskritai imant, biudžeto statistikoj tenka didžiausio dėmesio kreipti į paprastąsias biudžeto pajamas ir išlaidas, kurios vienos tegali parodyti, ar statistikos duomenimis vaizduojamas finansų ūkis balansuojamas su pertekliais ar su deficitais.

Antras biudžeto pajamų ir išlaidų klasifikacijos principas, paprastai vartojamas greta arba kombinacijoj su pirmuoju, turi tikslo vaizduoti pajamas g a v i m o š a l t i n i a i s, o išlaidas jų n a u d o j i m o s r i t i m i s.

b) Valstybės biudžeto pajamų klasifikacija.

Pavyzdžiu čia gali būti ir L i e t u v o s biudžeto pajamų klasifikacija, kaip ji patiekiama mūsų finansų statistikoj Centralinio Statistikos Biuro Statistikos Biuletenyje. Iš pridedamos (pusl. 352/5) tabelės XVIII matyti, kad mūsų biudžetinės pajamos suskirstytos į dvi pagrindines klases (paprastosios ir nepaprastosios pajamos), iš kurių pirmoji klasė turi VIII skyrius, suskaidytus į 45 grupes tų pajamų gavimo šaltiniais, o antroji klasė (nepaprastosios pajamos) atskirų skyrių visai neturi, o tiesiog suskaidyta į keturias atskiras grupes. Tuo būdu mūsų valstybės biudžeto pajamos suskirstytos į 49 grupes pajamų šaltiniais, be to, yra dar viena grupė vad. „nepaskirstytoms sumoms".

c) Valstybės biudžeto išlaidų klasifikacija.

Valstybės biudžeto išlaidų statistikos klasifikacijoj, kaip matyti iš pridedamos (pusl. 357) tabelės XIX, jau nėra pagrindinio paskirstymo į paprastas ir nepaprastas išlaidas, nors pirmykščiai šaltiniai (finansų ministerija savo apyskaitiniuose komunikatuose) tokį paskirstymą daro. Tai yra vienas svarbiausiųjų mūsų e i n a m o s i o s biudžeto išlaidų statistikos trūkumas.

Tačiau ir patsai paskirstymas biudžeto išlaidų vien formaliniais pažymiais (įstaigomis arba ministerijomis) taip pat tenka laikyti nepatenkinamu nei finansiškai ekonominiu, nei statistiškai metodologiniu atžvilgiu. Pirmiausia delto, kad laikui

Tabelė XIX.

Eilės Nr.	MINISTERIJOS BEI ĮSTAIGOS	1930 m. biudžete numatyta	Faktinos išlaidos (1000 lt.)				Įvykdyta biudžeto per 12 mėn. % %	
			Per 11 mėn.	Gruodžio m.	Iš viso per 12 mėn.	T. sk. iš 1929 m. pratęstų kreditų	1930	1929
1	Respublikos Prezidentas	311,8	250,2	50,1	300,3	0,1	96,3	99,9
2	Seimas	220,1	186,1	32,6	218,7	—	99,4	95,6
3	Ministerių Kabinetas	4 002,1	3 826,0	168,2	3 994,2	11,7	99,5	99,1
4	Valstybės Taryba	457,7	246,9	34,3	281,2	—	61,4	84,4
5	Klaipėdos kr. Gubernatūra	340,1	290,9	46,1	337,0	4,7	97,7	97,2
6	Vidaus Reikalų Ministerija	27 293,7	22 474,8	3 770,0	26 244,8	749,7	93,4	96,8
7	Finansų Ministerija	61 959,1	54 839,1	3 928,8	58 767,9	263,5	94,4	94,7
8	Žemės Ūkio Ministerija	42 947,4	36 618,4	4 978,2	41 596,6	253,1	96,3	95,1
9	Švietimo Ministerija	44 732,4	38 680,9	4 652,1	43 333,0	3 429,5	89,2	87,6
10	Teisingumo Ministerija	11 576,1	10 053,4	1 194,8	11 248,2	173,5	95,7	96,6
11	Susisiekimo Ministerija	74 679,4	61 924,1	9 438,6	71 362,7	1 275,5	93,9	96,0
12	Užsienių Reikalų Ministerija	6 200,3	5 249,6	489,8	5 739,4	92,2	91,1	88,8
13	Krašto Apsaugos Ministerija . . .	57 166,8	49 173,8	6 744,2	55 918,0	1 002,6	96,1	97,5
14	Valstybės Kontrolė	1 341,2	1 129,5	155,2	1 284,7	8,5	95,2	94,6
	Iš viso	333 228,2	284 943,7	35 683,0	320 626,7	7 264,6	94,0	94,5

bėgant kai kurie viešųjų finansų ūkio reikalai gali pereiti (ir pereina) iš vienos įstaigos arba žinybos kitai (pav., pas mus kai kurios specialinės mokyklos, kai kurie kreditavimo arba finansinio atsiskaitymo reikalai ir kt.); taip pat jie gali visai atkristi arba naujai prisidėti. O skirstant išlaidas vien formaliniais pažymiais (ministerijomis arba įstaigomis) nėra galimumo patirti, kokia išlaidų dalis tenka, pav., švietimo, sveikatos arba higienos reikalams, kiek išleidžiama tarnautojų algoms, kanceliarijos išlaidoms, inventoriui, turtui įsigyti ar kt.

CSB leidžiamuose Lietuvos Statistikos Metraščiuose išlaidų klasifikacija jau visai kitokia. Čia išlaidos klasifikuojamos finansiškai ūkinio paskyrimo pažymiais į XVII skyrių, kurie, be to, turi dar dvi pagrindines klases: paprastųjų ir nepaprastųjų išlaidų kl. Ši klasifikacija jau prisiartina valstybės išlaidų klasifikacijos sistemai ir statistiškai metodologiniu atžvilgiu yra tikslingesnė.

d) Valstybės išlaidų klasifikacija finansiškai ūkiniais pažymiais.

Tabelė XX.

Skyriai	Skyrių pavadinimas	1928 m. (1000 lt.)			
		Paprastosios išlaidos	Nepaprastosios išlaidos	Iš viso išlaidų	%
I	Bendrosios valdymo išlaidos .	16.320,6	1.758,6	18.079,2	6,53
II	Išlaidos žemės ūkiui	4.618,2	68,8	4.687,0	1,69
III	Išlaidos miško ūkiui	8.347,8	—	8.347,8	3,02
IV	Išlaidos monopoliams . . .	9.921,6	—	9.921,6	3,59
V	Išlaidos švietimo, meno ir kultūros reikalams	34.529,6	692,4	35.222.0	12,73
VI	Išlaidos kulto reikalams . .	1.663,3	—	1.663,3	0,60
VII	Išlaidos socialiniam aprūpinimui	3.383,8	11,9	3.395,7	1,23
VIII	Išlaidos sveikatos reikalams .	2.764,2	0,1	2.764,3	1,00
IX	Išlaidos teismo įstaigoms bei organams ir suimt. namams	8.431,2	—	8.431,2	3,05
X	Išlaidos valstybinei policijai .	17.038,0	—	17.038,0	6,16
XI	Išlaidos susisiekimo reikalams	51.973,4	5.875,4	57.848,8	20,90
XII	Išlaidos krašto apsaugai . . .	45.321,5	2.614,5	47.936,0	17,32
XIII	Išlaidos valstyb. pasižadėjimams	10.635,3	6.651,6	17.286,9	6,25
XIV	Išlaidos kredito reikalams . .	2.409,5	30.924,5	33.334,0	12,04
XV	Išlaidos valstybiniams ženklams	197,6	—	197,6	0,07
XVI	Išlaidos diplomatiniam valstybės atstovavimui užsieniuose	2.758,2	—	2.758,2	1,00
XVII	Išlaidos žemės reformai ir žemėtvarkai	4.153,4	3.663,0	7816,4	2,82
	Iš viso. .	224.467,2	52.260,8	276.728,0	100,0

Tačiau ir ši klasifikacija neduoda galimumo kai kuriuos pagrindinės svarbos finansų ūkio reiškinius patirti. Pav., ir šioj klasifikacijoj negalima išskirti išlaidų tarnautojų algoms, inventoriui ar turtui įsigyti ir t. t. Tuo tarpu visi šios rūšies duomenys finansų statistikai yra prieinami ir paties Finansų Departamento net skelbiami biudžeto sąmatose, kur šalia sąmatinių duomenų eina ir faktinieji biudžeto vykdymo duomenys praeitiesiems metams (berods, viešai paskelbti tokioj formoj tėra tik 1929 m.).

e) Savivaldybių biudžeto statistikos duomenų klasifikacija.

Savivaldybių biudžeto st-os klasifikacijoj yra svarbu, kad žymės ir pažymiai, kuriais savivaldybių biudžetinės pajamos arba išlaidos klasifikuojamos, būtų savo esmėje tos pačios, kaip valstybės biudžeto statistikos klasifikacijoj, idant būtų galima visų viešosios teisės organų biudžeto statistikos duomenis lyginti ir bendrąjį tų biudžetų dydį nustatyti. Deja, ligšiolinėj mūsų savivaldybių biudžeto statistikoj šito dėsnio nuosekliai nesilaikoma. Pav., savivaldybių biudžeto statistikoj nei pajamos, nei išlaidos neskirstomos į paprastas ir nepaprastas pajamas ir išlaidas, o patiekiamos visos kartu. Be to, apskričių ir valsčių savivaldybių biudžeto statistikos duomenų klasifikacija nesuderinta su miestų ir valsčių teisėmis miestų savivaldybių biudžeto statistikos klasifikacija, ir abiejose klasifikacijose yra pozicijų, visai nesuderinamų su pozicijomis valstybės biudžeto statistikos klasifikacijoj (pav., „privalomos išlaidos", kurių tikslas nei finansiškai ūkinis paskyrimas aiškiau neaprėžtas, — nors iš tikrųjų tų išlaidų finansiškai ūkinis paskyrimas yra žinomas, tik reikėtų atitinkamai paskirstyti). Čia (360/1 pusl.) patiekiamos iš Statistikos Metraščio tabelės parodo visas tos klasifikacijos ypatybes.

Klaipėdos krašto biudžeto statistika metodologiniu atžvilgiu tiek tvarkingesnė, kad ten ir pajamos ir išlaidos tais pačiais pažymiais klasifikuojamos, ir Klaipėdos krašto savivaldybių biudžeto st. klasifikacija lengviau duodasi lyginama su Klaipėdos autonominės vyriausybės biudžeto statistika.

Tabelė XXI.

Apskričių savivaldybių pajamos.

Metai / Pajamos	1928	
	1000 lt.	%
Praėjusių metų likučiai	909,2	13,1
Iš savivaldybių turto	145,5	2,1
Iš savivaldybių įmonių	685,4	9,9
Iš savivaldybių laikomų įstaigų	1 078,1	15,6
Įvairios rinkliavos	311,4	4,5
Išlaidų grąžinimas ir pašalpos	1 293,7	18,8
Prekybos ir pramonės įstaigų mokestis	1 004,9	14,5
Nekilnojamo turto mokestis	1 218,9	17,6
Įvairios pajamos	270,7	3,9
Iš viso	6 917,8	100,0

Tabelė XXII.

Apskričių savivaldybių išlaidos.

Metai / Išlaidos	1928	
	1000 lt.	%
Privalomos išlaidos	105,9	1,6
Savivaldybių išlaikymas	1 186,9	17,5
Susisiekimo reikalai	990,4	14,6
Švietimo reikalai	713,2	10,5
Darbo ir socialės apsaugos reikalai	422,6	6,2
Sveikatos reikalai	2 161,2	31,9
Veterinarijos reikalai	17,0	0,3
Išlaidos ūkiui kelti	6,5	0,1
Apsaugos nuo gaisrų reikalai	6,9	0,1
Savivaldybių turto ir įmonių laikymas	530,8	7,8
Skolų mokėjimas	574,1	8,5
Kapitalų sudarymas	—	—
Įvairios išlaidos	17,6	0,3
Nenumatytos išlaidos	44,2	0,6
Iš viso	6 777,3	100,0

Tabelė XXIII.

Apskričių teisėmis miestų savivaldybių pajamos.

Pajamos \ Metai	1928	
	1000 lt.	%
Nekilnojamo turto mokestis	1 307,5	14,3
Prekybos ir pramonės įstaigų mokestis	1 963,6	21,5
Arklių, šunų, karietų, dviračių ir autom. rinkliava	183,1	2,0
Įvairios rinkliavos	678,8	7,4
Iš miesto turto ir teisių	1 167,6	12,8
Iš miesto įmonių	1 740,5	19,1
Išlaidų grąžinimas ir pašalpos	1 021,8	11,2
Įvairios pajamos	360,5	4,0
Butų mokestis	413,4	4,5
Praėjusių metų likučiai	287,2	3,2
Iš viso	9 124,0	100,0

Tabelė XXIV.

Apskričių teisėmis miestų savivaldybių išlaidos.

Išlaidos \ Metai	1928	
	1000 lt.	%
Dalyvavimas valdžios išlaidose	4,7	0,1
Miestų savivaldybių išlaikymas	1 175,5	12,5
Namų suimtiesiems išlaikymas	12,1	0,1
Miesto policijos išlaikymas	15,2	0,2
Gaisrininkų išlaikymas	503,3	5,4
Miestų tvarkymas	1 395,9	14,9
Miestų įmonių išlaikymas	2 087,3	22,3
Švietimo reikalai	1 115,4	11,9
Beturčių ir bedarbių globojimas	1 017,0	10,8
Sveikatos reikalai	1 078,5	11,5
Mokesčiai	13,1	0,1
Miest. prikl. nekiln. turto užlaikymas	149,9	1,6
Skolų mokėjimas	501,5	5,4
Kapitalų sudarymas	6,6	0,1
Įvairios išlaidos	289,6	3,1
Iš viso	9 365,6	100,0

Tabelė XXV.

Klaipėdos krašto pajamos.

Sąmatos pozicijų pavadinimas	1928	
	1000 lt.	%
Paprastosios pajamos:		
Domėnai	—	—
Miškai	2 940,5	15,64
Vyriausioji administracija ir seimelis	187,5	1,00
Finansų administracija:		
a) Tiesioginiai mokesčiai	3 648,2	19,40
b) Netiesioginiai mokesčiai	1 861,2	9,90
c) Bendroji finansų valdyba	6 652,7	35,37
Vyriausioji statybos valdyba	113,7	0,60
Prekyba ir pramonė	158,0	0,84
Teisingumo valdyba	1 538,1	8,18
Vidaus reikalų valdyba	116,8	0,62
Žemės ūkis ir žemės kultūros kėlimas	226,2	1,20
Mokslas, menas ir liaudies švietimas	737,0	3,92
Liaudies gerbūvis	509,7	2,71
Statistika	18,3	0,10
Iš viso paprastųjų pajamų	18 707,9	99,48
Nepaprastosios pajamos:		
Vyriausioji statyba ir finansų valdyba	—	—
Neetatinės finansų valdybos pajamos	98,0	0,52
Iš viso nepaprastųjų pajamų	98,0	0,52
Iš viso paprastųjų ir nepaprastųjų pajamų	18 805,9	100,0

Tačiau pagrindinis trukumas Klaipėdos krašto biudžeto statistikoj (stoka paskirstymo pajamų ūkinės kilmės šaltiniais, o išlaidų — finansiškai ūkinio paskyrimo pažymiais) palieka. Be to, Klaipėdos krašto biudžeto statistikoj nepaprastos pajamos ir išlaidos rodomos visos kartu, visai neparodant jų kilmės nei finansiškai ūkinio paskyrimo žymių.

Tabelė XXVI.

Klaipėdos krašto išlaidos.

Sąmatos pozicijų pavadinimas	1928	
	1000 lt.	%
Domėnai	—	—
Miškai	1 371,7	7,41
Vyriausioji administracija ir seimelis	1 231,1	6,65
Finansų administracija	2 413,4	13,04
Vyriausioji statybos valdyba	125,0	0,68
Prekyba ir pramonė	65,1	0,35
Teisingumo valdyba	2 550,9	13,78
Vidaus reikalų valdyba	1 982,0	10,71
Žemės ūkis ir žemės kultūros kėlimas	1 288,8	6,97
Mokslas, menas ir liaudies švietimas	4 925,2	26,61
Liaudies gerbūvis	2 496,0	13,49
Statistika	57,2	0,31
Iš viso	18 506,4	100,0
Tame skaičiuje nepaprastųjų išlaidų	769,5	4,16

4.

Biudžeto statistinis vaizdavimas

Biudžeto statistikos savaimingos problemos yra susijusios su medžiagos gavimu ir tos medžiagos statistiniu vaizdavimu. Iš kitų statistiškai metodologiniu atžvilgiu svarbesnių klausimų visai biudžeto statistikai lemiančios reikšmės turi: a) biudžetinių brutto ir netto skaičių skyrimas, b) „laikinųjų“ ir svetimųjų sąskaitų sumų statistinis stebėjimas ir c) perteklių ir deficitų statistinis vaizdavimas.

a) Brutto ir netto biudžeto statistika.

Tai klausimas, kurio vienoks ar kitoks išsprendimas gali žymiai paveikti tiek bendruosius biudžeto statistikos duomenis, tiek atskiras biudžeto st. pozicijas. Imkime, pavyzdžiui, pajamas ir išlaidas iš geležinkelių. Šios rūšies pajamos arba išlaidos visoj eilėj valstybių biudžeto statistikoj visai nefigūruoja del to, kad ten geležinkeliai yra privatiniai. Tačiau mūsų ge-

Tabelė XXVI.

Klaipėdos krašto savivaldybių pajamos

Pajamos \ Metai	1928	
	1000 lt.	%
Turtų ir ūkių valdyba	2 367,9	22,5
Bendroji valdyba	6 478,8	61,6
Mokyklų valdyba	447,3	4,3
Susisiekimo priemonės	487,0	4,7
Mokslas ir menas, teatras	25,1	0,2
Socialė globa	199,0	1,9
Medicinos reikalai	501,4	4,8
Kiti	3,1	0,0
Iš viso	10 509,6	100,0

Tabelė XXVII.

Klaipėdos krašto savivaldybių išlaidos.

Išlaidos \ Metai	1928	
	1000 lt.	%
Turtų ir ūkių valdyba	2 134.3	20,3
Bendroji valdyba	3 156,0	30,0
Mokyklų valdyba	1 458,2	13,9
Susisiekimo priemonės	1 394,5	13,3
Mokslas ir menas, teatras	137,0	1,3
Socialė globa	1 507,7	14,3
Medicinos reikalai	710,2	6,8
Kiti	11,7	0,1
Iš viso	10 509,6	100,0

ležinkelių ūkio biudžetas bendrojoj biudžeto sumoj sudaro apie 1/6 dalį, nes visos geležinkelių ūkio pajamos rodomos drauge su bendromis valstybės pajamomis. Geležinkelių ūkio išlaidos rodomos su bendromis valstybės išlaidomis lygiomis su kitų ministerijų, kurios jokių materialinių ūkio išlaidų neturi. Pa-

našiai yra su degtinės monopolio pajamomis ir išlaidomis. Iš kitos pusės, visai eilei kitų valstybės įmonių biudžeto pajamose ir išlaidose terodomi tik tų ūkių finansiniai rezultatai, k. a. valstybiniams dvarams, savo laiku valstybės spaustuvei, tos pačios geležinkelių valdybos laikomoms geležinkelių dirbtuvėms ir kt. Tuo būdu vienoms valstybės laikomoms įmonėms mūsų biudžeto statistikoj parodomi tik finansinių rezultatų, t. y. jų biudžeto netto duomenys, o kitoms — bendrosios jų pajamos ir išlaidos, t. y. brutto duomenys. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu toks dvejopas mastas, žinoma, yra smerktinas. Tikslingai daromoj biudžeto statistikoj turėtų būti patiekiami duomenys vieningoj sistemoj ir tais pačiais metodais sudoroti.

Tačiau kurie: netto ar brutto biudžeto duomenys turėtų būti vaizduojami?

Jau vien ta aplinkybė, kad yra valstybių, kurios visas arba beveik visas savo biudžeto išlaidas padengia vien pajamomis iš paprastųjų mokesčių (šalia nepaprastų pajamų gaunamų kredito keliu) sakyte sako, jog tarptautinei finansų statistikai pirmoj eilėj yra reikalingi netto biudžeto statistikos duomenys. Bet netto biudžeto statistika yra reikalinga ir kiekvienos šalies finansų ūkio reiškiniams pažinti. Tik netto biudžeto statistika gali parodyti finansų ūkio charakteringas ypatybes, jo racionalumo laipsnį ir tikrąjį finansinį pajėgumą. Ir čia d u m e t o d a i gali būti panaudoti n e t t o b i u d ž e t u i a t s k i r t i n u o b r u t t o b i u d ž e t o: a) tiesioginis ir b) netiesioginis.

T i e s i o g i n i u metodu netto biudžeto statistika gaunama tuo būdu, kad biudžetinėmis sumomis laikomos tik grynosios finansinės pajamos (iš mokesčių, rinkliavų, paskolų ir t. t.) ir pelnas iš turimų įmonių (gaunamoji nuoma, % % iš kapitalų, grynasis įmonių pelnas ir p.). Taip pat ir grynosiomis (netto) išlaidomis administracijos bei kitiems viešosios teisės organų reikalams laikomos sumos, kurios susidaro a t s k a i č i u s g r y n ą s i a s ūkio išlaidas turimoms įmonėms (pav., atskaičius išlaidas geležinkelių ar kitų susisiekimo priemonių eksploatacijai, degtinės monopolio žaliavos pirkimams bei spirito rektifikacijos išlaidoms ir t. t.). Žodžiu, tiesioginiu metodu visai biudžeto statistikai duomenys gaunami arba atrenkami

tuo pačiu būdu, kaip pas mus gaunami ir naudojami duomenys biudžeto statistikai buv. valstybės spaustuvei, geležinkelių dirbtuvėms, Dotnuvos dvarui ir kt.

N e t i e s i o g i n i u metodu tenka naudotis visais tais atvejais, kai atskiros įmonės visas savo operacijas registruoja bendrąja finansinio ūkio atskaitomybės tvarka, t. y. visas be išimties pajamas įneša iždan bendrąja tvarka ir visoms išlaidoms pinigus gauna taip pat bendrąja tvarka iš iždinės arba kasos. Tokiais atvejais netto pajamas galima išskirti sulig jų kilmės šaltiniais, o išlaidas finansiškai ūkinio paskyrimo pažymiais. Statistikos praktikoj vienas ir antras metodas gali būti (o dažnai ir turi būti) naudojamas kartu: būtent tais atvejais, kai vienoms įmonėms bendrojo finansų ūkio atskaitomybė registruoja tik tų įmonių finansinius rezultatus, o kitoms — ima visas brutto pajamas ir išlaidas.

Tačiau finansiškai ekonominiu atžvilgiu finansų statistikos negali būti visai paneigiama ir b r u t t o b i u d ž e t o s t a t i s t i k a, kuri apimtų v i s a s biudžeto pajamas ir išlaidas. Brutto biudžeto statistika juo labiau reikalinga ir neišvengiama tais atvejais, kai viešosios teisės organų įmonių visos pajamos ir išlaidos registruojamos bendrai su grynai finansinėmis pajamomis ir išlaidomis ir kai vienintelis kelias į netto biudžeto statistiką eina per brutto biudžeto statistiką (žiūr. netiesioginis metodas netto biudžeto st.).

Tuo būdu į pradžioj pastatytą klausimą: „netto *ar* brutto biudžeto statistika", — tenka atsakyti: y r a l y g i a i r e i k a l i n g a n e t t o *ir* b r u t t o b i u d ž e t o s t a t i s t i k a.

b) „Laikinųjų" ir svetimų sąskaitų sumų statistinis stebėjimas.

Sąryšy su brutto ir netto biudžeto statistikos skyrimo klausimais tenka visuomet priimti dėmesin dar viena aplinkybė. Būtent, gali atsitikti (o dažnai ir atsitinka), kad vieno viešosios teisės organo pajamose laikinai (arba ir nuolatos) būna registruojamos pajamos kito viešosios teisės organo naudai; taip pat gali būti registruojamos ir išlaidos, o vėliau iš tų sumų atskaitoma. Grynai bugalteriškai, arba atskaitomybės tvarkos atžvilgiu, visa ta registracija yra reikalinga. O kadangi grynai bugalteriškai imant visa ta operacija atliekama

panašiu būdu, kaip ir kurios nors įmonės brutto pajamų ir išlaidų žymėjimas ir paskui finansinių rezultatų išskyrimas netto biudžeto statistikai, tai gali kilti pagunda tokias kitų viešosios teisės organų sąskaiton gaunamas pajamas arba daromas išlaidas ir statistikos reikalui panaudot (brutto biudžeto statistikai).

Tačiau toks elgesys būtų nieku nepateisinamas ir vestų prie dvigubo tų pačių sumų žymėjimo finansų statistikoj. Finansiškai ekonominiu atžvilgiu nepateisinamas del to, kad vieno viešosios teisės organo gaunamos kito viešosios teisės organo naudai pajamos (pav., pas mus renkant valstybinius mokesčius gaunami mokesčių priedai ir savivaldybių naudai) yra visai kitos rūšies ir kilmės, negu brutto pajamos iš savųjų įmonių. Tą patį tenka pasakyti ir del išlaidų. Šios rūšies pajamoms ir išlaidoms vieta biudžeto statistikoj yra ten, kur jos betarpiškai priklauso (žemės mokesčio priedas savivaldybių naudai savivaldybių biudžeto statistikoj ir t. t.).

c) Perteklių ir deficitų statistinis vaizdavimas.

Nuo vienokio ar kitokio metodo pertekliams ir deficitams vaizduoti gali daug pareiti bendroji biudžeto statistikos duomenų suma ir net atskirų dalių santykiniai skaičiai. Pav., jei kurio nors viešosios teisės organo išlaidos vienais metais sudaro 100 mil. litų, o pajamos tik 80 mil. lt., o kitais metais prie tų pačių išlaidų pajamos pasiektų 120 mil. lt., tai bendrojoj pajamų ir išlaidų sumoj biudžetas išeitų lygiomis ir tiek pajamos, tiek išlaidos būtų parodytos 200 mil. lt. Tačiau jeigu pirmųjų metų aiškiam deficitui padengti būtų užpajamuota iš senesniųjų metų perteklių 20 mil. lt., tai jau bendroji pajamų suma abiems metams išeitų 220 mil. lt., o išlaidos paliktų tos pačios (200 mil. lt.). Finansų ūkio formalinės atskaitomybės sumetimais labai dažnai panašiu būdu pajamos ir išlaidos „balansuojamos“, t. y. vienų metų pertekliai įrašomi sekančiųjų metų biudžeto pajamose, ir tuo būdu bugalteriškai išlyginamas tų metų biudžeto deficitas — arba net nauji pertekliai sudaromi. Tačiau statistiškai metodologiniu atžvilgiu toks elgesys yra lygus to paties reiškinio keleriopam surašymui (tų pačių sumų keleriopam žymėjimui) ir, savaime suprantama, yra neleistinas.

Biudžeto statistika pirmoj eilėj yra judėjimo statistika, taigi, statistiškai metodologiniu atžvilgiu visai panaši į užsienių prekybos arba gyventojų judėjimo statistiką. Užsienių prekybos arba naturalinio gyventojų judėjimo statistikoj niekam į galvą neateina vieno skaitomojo periodo (mėnesio, metų ar kt.) perteklius antru kart parodyti kito skaitomojo periodo statistikos duomenyse, nes tai būtų dirbtinis ir statistikoj neleistinas eksporto dydžio arba gimimų skaičiaus padidinimas. Del tos pačios priežasties ir biudžeto statistikoj negalima yra vienų metų perteklius kitų metų biudžeto pajamose antru kartu žymėti.

Sąryšyj su biudžeto perteklių ir deficitų statistiniu vaizdavimu tenka pasiaiškinti dar viena statistiškai technikinė problema. Būtent, tam tikro skaitomojo periodo pajamų arba išlaidų statistinis stebėjimas gali apimti arba to periodo priklausančius duomenis (kiek mokesčių arba kitos rūšies pajamų už tam tikrą mėnesį arba metus priklausė, bet galėjo būti sumokėta ir vėliau) arba faktinuosius, t. y. kiek per tam tikrą periodą (mėnesį, metus) vienos ar kitos rūšies pajamų buvo gauta arba išlaidų padaryta. Taigi visai neatsižvelgiama į tai, kad pajamose galėjo būti mokesčių, priklausančių jau praeitiems skaitomiesiems periodams, o išlaidose — avansų ateičiai (arba taip pat užsilikusieji mokėjimai už praeitį).

Imant visą dalyką grynai teoretiškai galima teigti, kad biudžeto statistika turėtų atsižvelgti formalinės priklausomybės. Tačiau statistikos praktikoj šie teoretiniai samprotavimai biudžeto statistiką padarytų visai negalima. Yra žinoma, kad visa eilė biudžetinių mokėjimų užsitęsia gana ilgai (tam tikri mokesčiai net keletą metų), ir tuo būdu bent kiek tikslesnė einamoji biudžeto statistika būtų visai neįmanoma. Del to tiek statistinis stebėjimas, tiek patsai duomenų žymėjimas bei vaizdavimas biudžeto statistikoj tikslingai tegali būti daromas tik tam tikro skaitomojo periodo faktinojo biudžeto duomenims.

* * *

Statistinis vaizdavimas biudžeto statistikoj, arba duomenų statistinis analizas, visų pirma turi siekti viešo-

sios teisės organų bendrojo arba suvestinio biudžeto st. Ši bendrojo arba suvestinio biudžeto statistika yra galima prie dviejų sąlygų: 1) jei visų viešosios teisės organų biudžeto statistikoj (arba statistikose) klasifikacijos principai tie patys ir pati klasifikacijos sistema vienoda ir 2) jei atskirų viešosios teisės organų biudžetai yra griežtai vienas nuo kito atskirti, t. y. jei kiekvieno viešosios teisės organo pajamos ir išlaidos žymimos atskirai ir tuo pačiu laiku nefiguruoja kito organo biudžeto statistikoj jo brutto pajamose ar išlaidose.

Kitos statistinio vaizdavimos problemos (lyginimas su gyventojų skaičiumi arba tautos pajamomis ir t. t.) yra tos pačios ir sprendžiamos tais pačiais principais, kaip ir kitose socialekonominės statistikos šakose.

5.

Mokesčių statistika.

Mokesčių statistikos, kaip atskiros finansų statistikos šakos, tikra to žodžio prasme nėra, arba ji nereikalinga: nes mokesčiai yra statistikos metodais stebimi ir vaizduojami viešosios teisės organų biudžeto statistikoj; tuo pačiu jie sudaro arba gali sudaryti tik biudžeto statistikos dalį. Vis delto gali būti prasmės, o tam tikrais atvejais ir reikalo, mokesčius paimti statistinio tyrinėjimo objektu šalia biudžeto statistikos, arba net ir visai nepriklausomai. Dalykas toks, kad biudžeto statistika turi apimti tiek pajamas, tiek išlaidas, be to, atsižvelgti šalimais esančių kitų viešosios teisės organų biudžeto statistikos reikalų (klasifikacijos, metodų ir kt.). Iš to seka, kad visa klasifikacija biudžeto statistikoj tegali būti daroma tik labai bendrais bruožais, be to, dar tokia, kad duotų galimumo derinti bent kiek artimesnius duomenis neatsižvelgiant bendrajai biudžeto statistikai nereikšmingų, bet atskiroms sudėtinėms dalims gal labai svarbių ypatumų. Jei iš bendrosios biudžeto statistikos paimsime tik pajamas, tai taip pat rasime, kad viešosios teisės organų pajamos susideda (arba gali susidėti) iš įvairių šaltinių. O mokestinės pajamos biudžeto statistikos traktuojamos lygiomis su pajamomis iš kitų šaltinių (pav. monopolių, su pajamomis iš valstybės turto ir

t. t.). Taigi mokestinių pajamų charakteringos ypatybės arba jų finansiškai ūkiniai ypatumai gali palikti bendroje pajamų masėje neatvaizduoti.

Tuo būdu mokesčių statistikos uždavinys parodyti viešosios teisės organų imamųjų arba gaunamųjų mokesčių charakteringas žymes ir jų finansiškai ekonominę reikšmę finansų ir visame tautos ūkyje. Savaime suprantama, kad mokesčių statistika betarpiškai priklauso biudžeto statistikos ir medžiaga mokesčių statistikai tegali būti gaunama tik iš tų pačių šaltinių, kaip ir biudžeto statistikai. Net ir mokesčių klasifikacija prasideda ir ligi tam tikro laipsnio gali būti įvykdoma bendrojoj biudžeto statistikos klasifikacijoj.

Mokesčių st. klasifikacija turi tikslo visų pirma parodyti mokesčių finansiškai ekonominę ir ekonomiškai finansinę prigimtį. Klasifikacijai pagrindo tenka ieškoti pačiam finansų moksle. Finansų mokslas visų pirma skiria tiesioginius, netiesioginius ir apyvartos mokesčius, o vienus ir kitus dar skaido mokesčių apdedamojo objekto, jų ėmimo būdo ar kt. išviršiniais pažymiais. Pav., mūsų biudžeto statistikoj tiesioginiai mokesčiai paskirstyti į 13 grupių jų kilmės arba apdedamojo objekto pažymiais (žemės mokestis, nekilnojamo turto miestuose mokestis, pagrindinis prek. ir pram. mok. ir t. t.). Tačiau netiesioginių mokesčių klasifikacijoj kilminis klasifikacijos principas jau neišlaikytas, nes mokesčių kilmę teparodo tik akcyzo mokesčiai. Netiesioginiai vartojimo mokesčiai imami muito formoj tesudaro tik vieną bendrą grupę, nežiūrint į tai, kad bendrojoj netiesioginių mokesčių klasėj jie vieni duoda pajamų apie 80%. Be to, šalia tiesioginių ir netiesioginių mokesčių biudžeto statistikoj yra dar vad. rinkliavos (žyminis ir kt. mok.), parodytos atskirai šalia pajamų iš monopolių ir kt. Apskritai imant tenka konstatuoti, kad tiek finansų mokslo teorija, tiek statistikos praktika vieningos klasifikacijos nėra priėmusi. O priežastis bus ta, kad, kaip teisingai pabrėžia savo „Finansų mokslo pagrinduose“ (pusl. 102) prof. N. Pokrovskis, — „mokesnių skaldymas... yra istorinio proceso išdava“, „todėl ir yra tiek daug nuolat kitėjančių mokslo klasifikacijų“.

Del mokesčių klasifikacijos finansų mokslo atžvilgiu tas pats prof. Pokrovskis yra teisingai pabrėžęs (tame pat

102 pusl.), kad: „mokslas turi nustatyti tokią klasifikaciją, kuri tiktų gyvenimo reikalams, o ne atvirkščiai — sprausti faktus į anksčiau išgalvotas kategorijas“. Šį dėsnį tenka taikinti ir mokesčių statistikos klasifikacijai.

Šitie „gyvenimo reikalai“ iš mokesčių statistinės klasifikacijos visų pirma turi teisės laukti, kad ši klasifikacija duotų galimumo įžvelgt, kurios ūkio šakos, arba kurie gyventojų sluoksniai, daugiau arba mažiau mokesčių moka, lyginant su jų mokesčius mokamąja galia, kad tuo būdu būtų galima sąmoninga ir tikslinga finansų politika. Jei mokesčių statistikos klasifikacija šiuos gyvenimo reikalus patenkina, tai tuo pačiu ji patiekia jau pakankamai medžiagos ir specialiniams finansų bei apskritai ekonomikos mokslo tyrinėjimams.

Šiuo atžvilgiu kritiškai analizuojant, pav., Lietuvos mokesčių klasifikaciją einamojoj biudžeto statistikoj, tenka konstatuoti, kad ji toli gražu neduoda galimumo patirti, kiek, pav., tikrai mokesčių sumoka žemės ūkis, pramonė ar kita kuri ūkio šaka; ir jau visai negalima patirti, kokia bendrosios mokesčių naštos dalis tenka atskiriems gyventojų sluoksniams. Nes žemės ūkis, pav., sumoka ne tik 20 mil. lt. per metus žemės mokesčio, bet ir žymią dalį netiesioginių mokesčių bei rinkliavų. Žemininkai arba žemės ūkio apmokami darbininkai moka mokesčius ir tuo metu, kai perka bet kurią akcizo mokesčiu apdėtą vidaus gamybos prekę (cukrų, degtukus, alų, arbatą ir t. t.) arba muito mokesčiu apdėtą importuotą prekę; taip pat jie moka mokesčius, kai parduoda išvežamuoju muitu apdėtą savos gamybos produktą (šiuo atveju už parduodamą prekę gauna atitinkamai mažesnę kainą). Tą patį tenka pasakyti del pramonės, prekybos bei kt. ūkio šakų arba tų šakų verslo žmonių mokamųjų mokesčių.

Mokesčių statistinės klasifikacijos pavaizdumą dar daugiau aptemdo tas faktas, kad beveik visuomet mažesnė ar didesnė tam tikro viešųjų finansų ūkio dalis gaunama ne atvirai imamo mokesčio formoj, o savo rūšies „atlyginimu“. Pav., ten, kur geležinkeliai ar kitos susisiekimo priemonės yra privatinės, labai dažnai tų priemonių naudojimas yra apdėtas savo rūšies akcizo mokesčiu, kadangi už važiavimą prie bilieto

kainos visuomet imamas tam tikras mokesčio priedėlis visai panašiai, kaip imamas mokesčio priedėlis parduodant bet kurią akcizuojamą prekę. Tačiau ten, kur susisiekimo priemonės yra viešosios teisės organų laikomos, toks naudojimo mokestis nereikalingas ir formališkai neimamas, kadangi tas pats pajamų kiekis daug paprasčiau gaunamas atitinkamai nustačius tiesioginį tų priemonių naudojimo mokestį (geležinkelių ir kt. tarifą). Taip pat ten, kur nėra spirito bei degtinės valstybinio monopolio, svarbų pajamų šaltinį sudaro spirito bei degtinės akcizo mokestis. Pas mus, tačiau, esant monopoliui šis mokestis gaunamas parduodant degtinę ir būna parodomas degtinės monopolio bendrose (brutto) pajamose (atskirai rodomas „spirito ir jo dirbinių akcizo mokestis“ gaunamas paprastai už importuojamą spiritą bei jo dirbinius).

Tuo būdu tikslinga mokesčių statistikos klasifikacija jų kilmės ir socialekonominės priklausomybės pažymiais yra reikalinga didelio ir kruopštaus darbo. Tokios klasifikacijos schema (bendraisiais bruožais) galima vaizduotis tokia:

I. Žemės ūkio mokesčiai: a) tiesioginiai žemės ūkio mokesčiai (žemės mokestis, naturalijos ir kt.), b) netiesioginiai ž. ū. mokesčiai (žemės ūkiui reikalingiems dirbiniams įvežamieji ir žemės ūkio produktams išvežamieji muitai, žemininkų perkamųjų vartojimo prekių akcizo mokesčiai ir t. t.).

II. Pramonės mokesčiai (sugrupuota pramonės šakomis ir mokesčių rūšimis).

III. Asmeniniai arba pajamų mokesčiai, nepriklausantys žemės ūkio, nei pramonės (suskirstyti mokesčių mokėtojų klasėmis bei mokesčių rūšimis).

IV. Kiti ar neaiškios kilmės mokesčiai.

Tiek finansiškai ekonominiu, tiek statistiškai metodologiniu atžvilgiu šiai (kaip ir kiekvienai kitai) schemai galima daug kas prikišti. Tačiau jei iš viso mokesčių statistikai bendrojoj finansų statistikoj atskirą vietą duoti, tai tik su sąlyga, kad klasifikacija atitiktų „gyvenimo reikalus“ ir duotų daugiau, ne kaip gali duoti paprastoji mokestinių pajamų klasifikacija biudžeto statistikoj.

6.

Turto ir skolų statistika.

Socialekonominės statistikos teorijos ir metodologijos veikaluose (Wolff, Žižek), taip pat Zahn savo rašiniuose prie viešųjų finansų statistikos skiria ir viešosios teisės organų turto bei skolų statistiką. Tačiau statistiškai metodologiniu atžvilgiu toksai elgesys nieku nepagrindžiamas ir nepateisinamas (minėtieji autoriai apie tai taip pat nieko nekalba). Jei viešosios teisės organai turi kokį turtą, tai tas turtas savo išviršiniais pažymiais nieku nesiskiria nuo turto, turimo privatinės teisės fizinių arba juridinių asmenų, ir be abejonės, tasai turtas surašomas bei statistiškai apdirbamas atitinkamu laiku ir atitinkamais metodais (pav., valstybiniai arba komunaliniai žemės bei miškų ūkiai surašomi per žemės ūkio surašymus, pramonės įmonės priklauso pramonės statistikos ir t. t.). Viešųjų teisės organų skolos ar turimieji kreditai vėl priklauso kredito statistikos, kur viešosios teisės organų skolų bei įsiskolinimų statistika savaime sau prideramą vietą turi turėti. O paskolų keliu viešosios teisės organų gaunamos nepaprastosios pajamos, taip pat ir skolų mokėjimai, įeina į biudžeto statistiką. Taigi iš atitinkamų ūkio šakų statistikos duomenų, jei tik šie duomenys suskirstyti bent pagrindiniais teisinės priklausomybės pažymiais, viešosios teisės turto bei skolų statistikos duomenys bet kuriam praktikos reikalui kiekvienu momentu po ranka stovi. Ir nėra jokio reikalo nei prasmės turto ir pajamų statistiką dar kartą imti ir visus klausimus iš naujo gvildenti. O jei yra reikalas sudaryti viešosios teisės organų balansą tuo pačiu pavyzdžiu, kaip daromi privatinio ūkio verslamonių balansai, su viso turto bei skolų ar prievolių įkainavimu, tai čia jau tenka naudoti bugalterijos, o ne statistikos metodus.

Bugalterijos metodais sudaryta viešosios teisės organų turto ir skolų balanso schema galima vaizduotis ir šitaip:

Aktyvai (turtas):

1. Nekilnojamas turtas: a) žemė, miškai, kasyklos ir p., b) trobėsiai, pagrindinės investacijos (geležinkelių statybos, tiltai ir p.).

2. Kilnojamas turtas: a) visokių rūšių negyvasis inventorius, b) gyvasis inventorius.
3. Avansai ir paskolos: a) trumpalaikės paskolos ir avansai, b) ilgalaikės fonduotosios paskolos.
4. Kiti aktyvai: a) kasos (iždo) gyvi pinigai, b) lengvai realizuojami vertybiniai popieriai.

Pasyvai (skolos):

1. Investuotieji (pagrindiniai) kapitalai.
2. Atsargos bei amortizacijos kapitalai.
3. Skolos: a) fonduotos ilgalaikės skolos, b) trumpalaikiai kreditai, c) svetimi (deponuoti ar kt.) pinigai.
4. Kiti pasyvai (neišmokėti orderiai bei neapmokėtos sąskaitos, laiku neišmokėtos algos ir p.).

Ši turto bei skolų balanso schema gali būti mažiau ar daugiau detalizuota ir pritaikinta kiekvienos rūšies finansinio ūkio ypatybėms. Statistika čia gali tik panaudoti tokių balansų duomenis ir vienais ar kitais (sulig tikslo ar reikalo) sumetimais juos grupuoti arba vaizduoti tais atvejais, kai yra toki duomenys bent keletai surašomųjų momentų ar didesniam kiekiui skaitomųjų (finansų ūkio) vienetų. Tačiau specialinių statistinio stebėjimo ar vaizdavimo metodų, be tų, kurie naudojami apskritai statistikoj ir atitinkamose socialekonominės statistikos šakose, čia nėra reikalo ieškoti.

B.

Privatinio ūkio finansų statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

Žiūr. literatūrą ir šaltinius bendrajai finansų statistikai (387 p.), be to: 1) *Zörner,* Statistik, Handwörterbuch der Betriebswirtschaft, V-2/90, 2) *Isaac,* Betriebswirtschaftliche Statistik, Berlin. 1925, 3) *Hummel,* Das Rentabilitäts- und Wirtschaftlichkeits- Problem, Stuttgart, 1927 m. 4) *Hertlein,* Die Statistik im Dienste der Bankorganisation, 5) *Lietuvos Bankas:* Biuletenis, Nr. 2, 5, 9.

7.

Bendrieji metodologijos klausimai ir privatinio ūkio finansų statistikos stebėjimas.

Privatinio ūkio finansų statistikos uždavinys savo esmėje yra tas pats, kaip ir viešosios teisės organų finansų

statistikos: statistikos metodais stebėti ir vaizduoti privatinio finansų ūkio faktus arba reiškinius. Tie patys bus savo esmėje ir privatinio finansų ūkio statistikos metodai. Tik privatinio finansų ūkio statistinio stebėjimo metodai privalo būti taip parenkami ir panaudojami, kad iš statistikos teikiamų duomenų būtų galima spręsti apie privatinio finansų ūkio rentabilingumą. Tuo tarpu rentabilingumo klausimas viešųjų finansų ūkio statistikoj tokios reikšmės neturi, kadangi viešųjų teisės organų finansų ūkis pelno tikslų neturi.

Statistikos medžiagą rinkti arba gauti privatinio ūkio finansų statistikai tačiau yra daug sunkiau, kaip viešosios teisės organų finansų statistikai. Privatinio ūkio verslamonėms, išskiriant kredito įstaigas ir akcines bendroves, nėra privaloma viešoji atskaitomybė. O yra nemaža ir tokių verslo įmonių arba verslamoninkų, kurie neveda jokios atskaitomybės net ir saviems reikalams.

Iš to seka, kad privatinio ūkio finansų statistikai medžiagą gauti tie patys metodai, kaip viešųjų finansų statistikoj (netiesioginis visuotinio stebėjimo metodas) galioja tik tiems privatiniams finansų ūkiams, kuriems yra privaloma vieša atskaitomybė (kredito įstaigoms, akcinėms bendrovėms, ir toms verslamonėms, kurios pačios savojo finansų ūkio rezultatus sistematiškai skelbia). Tiesioginis visuotinio stebėjimo (surašymo) metodas, be abejonės, gali būti mėginamas taikint ir kitoms verslamonėms. Tačiau maža vilties, kad šiuo keliu pilnai patikimi rezultatai būtų galima gauti. Jei tikrai norima būtų turėti medžiagą visos tautos privatinių finansų statistikai, tat gal daug sėkmingiau galėtų būti panaudotas reprezentacinis metodas vienoj ar kitoj kombinacijoj su statistiškai monografiniu metodu (tuo pačiu būdu, kaip praktikuojama žemės ūkio rentabilingumo statistikoj).

Tačiau visų privatinių finansų statistika iš viso tegali turėti prasmės tik tautos finansų statistikai. O tautos finansų st-a, kaip toliau pamatysime, ne būtinai reikalinga personalinio arba subjektyvinio metodo, nes ji daug lengviau ir paprasčiau gali būti atliekama kitais metodais. Pirmasis gi ir betarpiškas privatinio ūkio finansų statistikos uždavinys visuomet bus ir pasiliks tas pats: statistikos metodais vaizduoti ir stebėti privatinio ūkio atskirų ekonominių vienetų finansus.

Nes ir viešųjų finansų statistika stebi ir vaizduoja pirmoj eilėj ne visų viešosios teisės organų finansus bendrai, o kiekvieno iš jų atskirai. Iš to seka, kad jau medžiagą renkamieji arba surašomieji lakštai visų pirma turi būti pritaikinti atskirų privatinių ūkių ypatybėms.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu taip pat tenka jau iš anksto skaitytis su aplinkybe, kad sistematiškai daromų biudžeto sąmatų privatiniame finansų ūkyje tik išimtinais atsitikimais tegalima rasti. Jei jos ir daromos, tai, apskritai imant, beveik niekuomet nebūna taip ankštai susijusios su faktinuoju to ūkio biudžetu. Priežastis aiški: privatinis verslamoninkas savo biudžeto sąmatą kiekvienu metu gali keisti savo nuožiūra nieko neatsiklausęs, o viešosios teisės organai savo sąmatas tegali keisti paprastai tik įstatymo keliu. Del to ir pagrindinę medžiagą privatinio ūkio finansų statistikoj teikia ne jų biudžeto sąmatos, o faktinosios pajamos bei išlaidos, paprastai rodomos vadinamose pelno ir nuostolių sąskaitose.

Savaime suprantama, kad privatinio finansų ūkio statistikoj nėra ir negali būti vietos savaimingai mokesčių ar kitų specialinių pajamų statistikai, nepriklausomai nuo bendrosios tų ūkio biudžeto statistikos. Tačiau ankštai yra susijusi su privatinių ūkių finansų statistika tų ūkio rentabilingumo statistika.

Klasifikacija privatinio ūkio finansų statistikoj, apskritai imant, eina tais pačiais dėsniais, kaip ir viešųjų finansų statistikoj. Taigi visų pirma privatiniame finansų ūkyje tenka skirti brutto ir netto pajamas bei išlaidas; ir skirti jas tenka iš esmės tais pačiais dėsniais, kaip ir viešųjų finansų statistikoj. Taip pat tais pačiais pagrindais, kaip viešųjų finansų statistikoj, privatinio ūkio pajamos ir išlaidos skirstomos į paprastąsias ir nepaprastąsias išl. ir p.

Tačiau šioj vietoj jau prasideda ir esminiai privatinių ir viešųjų finansų statistikos uždavinių bei statistinio vaizdavimo metodų skirtumai. Viešųjų finansų statistikos stebimos nepaprastosios pajamos, taip pat tos pačios rūšies išlaidos, sudaro integralinę viešosios teisės organų biudžeto statistikos dalį. Visai kitaip privatinio ūkio finansų statistikoj, kur pajamų ir išlaidų klasifikacija, galų gale, tėra tik priemonė privatinio

finansų ūkio rentabilingumui vaizduoti. Pav., statistiškai metodologiniu ir finansiškai ekonominiu atžvilgiu nepaprastosios pajamos iš paskolos ar turto pardavimo viešosios teisės organo finansų ūkyje bendroje biudžeto statistikoj galų gale vertinamos taip pat, kaip ir paprastosios pajamos iš mokesčių ar turimų įmonių pelno (biudžeto statistika nerodys deficito, jei išlaidų dalis bus padengta iš nepaprastųjų pajamų). Tačiau privatinio finansų ūkio, pelno ir nuostolių sąskaitoje nepaprastos pajamos (iš paskolų, turto pardavimo ir p.) prie visokių aplinkybių rodys skaitomojo periodo finansinių operacijų nuostolingumą. Šiuo atveju nepaprastas pajamas statistinis stebėjimas identifikuos su nuostolingumo pažymiu. Iš kitos pusės, jei privatinis ūkis pasiskolina pinigų ne einamoms išlaidoms, o pagrindinėms investacijoms, tai pelno ir nuostolių apyskaitoj tokia paskola visai nefiguruoja, nes ji priklauso verslamonės balanso kreditorių pozicijos pasyvuose ir atitinkama suma, rodanti turto priaugimą, įrašoma aktyvuose.

Bendroji klasifikacijos schema privatinio ūkio finansų statistikoj galima vaizduotis šitaip:

A. Pajamos = pelnas:

1. Turto ir kapitalo pajamos (pelnas iš turto ir kapitalų valdymo).
2. Einamosios verslo pajamos (pelnas iš verslamonės operacijų apyvartos, darbo pajamos).
3. Nepaprastos pajamos (iš paskolų, turto pardavimo, dovanų ir kt.) = ūkio metų finansinis operacijų nuostolis.

B. Išlaidos = nuostolis:

1. Administracijos išlaidos (administracijos personalo atlyginimas).
2. Einamos ūkio išlaidos (nuoma arba remontas, kanceliarijos išlaidos etc.).
3. Einamos verslo operacijų išlaidos (investuoto kapitalo ir inventoriaus amortizacija, mokesčiai, % % už kapitalą etc.).

4. Einamos darbo išlaidos (samdomų darbininkų atlyginimas).

5. Nepaprastos išlaidos investacijoms, gratifikacijoms = ūkio metų finansinių operacijų grynasis pelnas.

Tačiau ir privatinio ūkio finansų statistikoj labai dažnai gali atsitikti, kad statistikai tėra prieinamos tik brutto pajamų ir išlaidų (apyvartos) sąskaitos. Tokiais atvejais tiek pajamose, tiek išlaidose turi būti atitinkami skyriai, kurie parodytų bendrąsias verslo pajamas (ne vien brutto pelną) ir bendrąsias verslo išlaidas (materialinių gamybos išlaidų vertę ir t.). Taip pat tenka skaitytis su tuo, kad labai dažnai gali būti sunku atskirti personalines administracijos išlaidas nuo einamųjų darbo išlaidų, o einamosios ūkio išlaidos gali būti sunku atskirti nuo einamųjų verslo operacijų išlaidų. Visais tokiais arba panašiais atvejais tenka artimas grupes jungti į vieną (pav., personalines administracijos išlaidas imti drauge su darbo išlaidomis, o einamąsias ūkio išlaidas su einamomis verslo operacijų išliadomis). Apskritai imant, privatinio ūkio finansų statistikos klasifikacija visuomet pareina nuo atitinkamų verslo įmonių sąskaitybos bei atskaitomybės sistemų, be to, dar ir nuo atitinkamos ūkio šakos bei pačios verslamonės finansiškai ekonominių ir organizatoriškai technikinių ypatybių. Tačiau privatinio ūkio finansų statistikos problemų gvildenimas atskiromis ūkio šakomis išeitų iš bendrosios finansų statistikos programos ribų.

8.

Privatinio ūkio finansų statistinis vaizdavimas.

Statistinis vaizdavimas ir privatinio ūkio finansų statistinis analizas pirmoj eilėj turi tikslo parodyti privatinio finansų ūkio rentabilingumą. Tačiau pati rentabilingumo — pelningumo sąvoka statistinio analizo reikalui pirmiau turi būti vienu ar kitu principu nustatyta ir aiškiai aprėžta, be to, nustatytas rentabilingumo mastas bei faktoriai. Kas yra ar turi būti laikoma „grynu“ pelnu, kokios rūšies lygmeniniai skaičiai „tikrąjį“ rentabilingumą rodo, — del šių klausimų dažnai nesutinka ne tik suinteresuoti verslamo-

ninkai ir fisko agentai, bet ir nesuinteresuoti privatinio ūkio mokslo atstovai[1].

Rentabilingumo lygmeniniai skaičiai paprastai rodomi santykyje su savais arba su visais (savaisiais ir svetimais) kapitalais drauge. Bet patsai rentabilingumo koeficientas daug pareis iš vienos pusės nuo pelno ir nuostolių sąskaitos sudarymo, iš kitos — nuo nusistatymo mažesniu ar didesniu procentu amortizuoti investuotąjį kapitalą ir t. t.

Kiek daug gali pareiti rentabilingumo koeficientas nuo vienokio ar kitokio nusistatymo, gali parodyti šis schematinis pavyzdys. Imkim verslamonę su 1 mil. lt. nuosavo pagrindinio kapitalo, investuoto į trobėsius ir inventorių, be to, leiskim, kad sakytoji verslo įmonė naudoja 1 mil. lt. svetimo kapitalo apyvartai, ir šis kapitalas apmokamas 10%. Leiskim, kad bendrosios pajamos per metus pasiekė 500.000 litų, o išlaidos administracijos bei einamiems verslo reikalams sudarė 300.000 litų, kur įeina jau ir už svetimo kapitalo naudojimą sumokėti arba mokėtini %% (iš viso 100.000 lt.). Tuo būdu pelno lieka 200.000 lt. Tačiau leiskime, kad tiek pelno tiktai del to galėjo likti, kad trobėsiai, mašinos ir kt. inventorius dar nesenai buvo įtaisyti ir apyskaitos metais atsitiktinai nebuvo reikalingas remontas. Tačiau visos tos priemonės buvo naudojamos, dilo ir, be abejonės, juo didesnis bei brangesnis remontas bus reikalingas vėliau. Delto tų 200.000 lt. dar negalima laikyti grynuoju verslo įmonės pelnu ir juo remti rentabilingumo statistinius koeficientus, o reikia iš jų atskaityti atitinkamas sumas amortizacijai. Bet kokiu procentu investuotąjį kapitalą amortizuoti: 5, 6, 10 ar 15%? Čia jau klausimas, kurio vienoks ar kitoks išsprendimas visuomet daug pareis nuo verslamoninko savivalingo nusistatymo.

Bet prileiskime, kad investuotasis kapitalas bendrai paimtas amortizuojamas „normaliniu" 10%, ir tuo būdu netto grynasis pelnas lieka 100.000 lt. Taigi rentabilingumo koeficijentas vien savam kapitalui išeis taip pat 10% (100.000 :

---

[1] Neskaitant pagrindinių privatinio ūkio mokslo veikalų (Nicklisch, Schmalenbach ir kt.), trumpai suglaustoj formoj rentabilingumo klausimą gvildena Hummel, O.: Das Rentabilitäts - und Wirtschaftlichkeits - Problem, Stuttgart, 1927.

1.000.000 = 0,10), o savam ir svetimam kapitalui bendrai 5% (100.000 : 2.000.000 = 0,05). Tačiau galima ir kitaip galvoti. Būtent, galima galvoti, kad svetimasis kapitalas savo rentą nusinešė tuo metu, kai nuostolių sąskaitoj jam buvo paskirta 10% palūkanų, ir tai sudarė visa 100.000 litų. Pridėję šią sumą prie anksčiau išvestojo grynojo pelno gausime iš viso 200.000 litų, ir tuo būdu 2 mil. savojo ir svetimo kapitalo rentabilingumo koeficijentas pakils ligi 10% (200.000 : 2.000.000 = 0,10).

O galimas ir dar vienas rentabilingumo koeficijentas. Juk tas 100.000 litų grynojo pelno ligi pelno ir nuostolių sąskaitos bei balanso galutino sudarymo taip pat „dirbo" verslamonėje lygiai su kitais kapitalais šalia kitų 100.000 litų, anksčiau mūsų išskirtų amortizacijai. Komerciškai galvojant, kiekvienas naudojamas kapitalas turi būti apmokamas. Taigi šiuo atveju rentabilingumo koeficientą nustatant gali būti atsižvelgta ne tik pagrindinio investuotojo kapitalo, bet ir metų bėgyje gautojo, o einamiems reikalams nesunaudotojo, t. y. 200.000 daugiau.

Bet ir čia kyla nauja statistiškai metodologinė problema. Kaip žinoma, verslo įmonės pajamos gaunamos ne visos kartu, o metų bėgyje dalimis. Taigi iš einamųjų pajamų naudotojo kapitalo renta turėtų būti skaičiuojama tik tam periodui, ir tokiai sumai, kuri tuo metu tikrai buvo naudojama. Deja, tikslus šios rūšies naudotojo kapitalo dydžio ir naudojimo periodų nustatymas tėra galimas tik pasirėmus sąskaitybos knygomis, o ne apyskaitiniais balansais ar pelno ir nuostolių sąskaitomis, prieinamomis statistikai. Nicklisch ir kt. siūlo apskaičiavimo patogumo sumetimais prie rentos priklausančių kapitalų skirti ne visą pelno sumą, o imti balansinio grynojo pelno vidurkį, t. y. metinį pelną, padalintą į 2 $(\frac{\text{pelnas}}{2})$. Tuo būdu mūsų pavyzdyje pelnui tektų priskirti arba $\frac{100\,000}{2} = 50\,000$, arba $\frac{200\,000}{2} = 100\,000$ — atsižvelgiant į tai, ar metų pelnu būtume nusistatę laikyti amortizacijos sumas atskaitę, ar neatskaitę. Bet vienaip ar kitaip nusistatytume, tačiau savųjų ir bendrai visų kapitalų rentabilingumas dabar jau būtų skirtingas. Nes savųjų kapitalų dabar jau būtų 1.000.000+100.000 (arba 50.000) = 1.100.000 (arba 1.050.000), ir tuo būdu jų ren-

tabilingumas išeitų tik 9,09 arba 9,52% ($\frac{100\,000}{1\,100\,000}$ = 0,0909, o $\frac{100\,000}{1050\,000}$ = 0,0952). Atatinkamai skaičiuojant rentabilingumą visiems kapitalams ir pritraukus prie rentabilingumo tam kapitalui sumokėtus %%, gautume rentabilingumo koeficientą 9,52 arba 9,76%, — sulig tuo, ar saviems kapitalams priskirtume pusę grynojo pelno ar pusę bendrojo pelno (su amortizacijos %%).

Tuo būdu lygmeniniai rentabilingumo skaičiai visuomet daug pareina nuo pasirinktojo metodo bei nusistatymo. Statistikos gi, ypač statistinio analizo, uždavinys — visus nuo savivalingumo pareinančius veiksnius kiek galint neitralizuoti, ar bent jau jų esimą parodyti. Tuo tikslu privatinio finansų ūkio statistikoj visuomet pravartu yra rentabilingumo skaičius arba koeficentus įvairiais metodais skaičiuoti. Zörner[1] paduoda šitokią rentabilingumo lentelės schemą (tabelę):

Rentabilingumo lentelė (sulig Zörner):

A. Absoliutiniai skaičiai.

1. Akcinis kapitalas.....
2. Savieji kapitalai (akcinis kapitalas + rezervai + pelnas)
3. Visi kapitalai (savieji ir svetimi).....
4. Bendrosios pajamos .....
5. Grynasis metų pelnas.....

B. Rentabilingumo skaičiai (%%):

1. Grynojo pelno santykis %% su:
   a) akciniu kapitalu .....
   b) visais savaisiais kapitalais .....
   c) visais kapitalais .....
   d) bendromis pajamomis .....
2. Akcijų dividendas .....
3. Finansinis rentabilingumas (gautųjų už akcijas %% santykis su jų rinkos kaina arba biržos kursu).....

Savaime suprantama, kad visais tais atvejais, kai verslamonė yra akcinė ir jos akcijos turi rinkos kainą, tai vad. finansinio rentabilingumo koeficientai yra būtini. Tačiau jie

[1] *Zörner*, Statistik, Handwört, der Betriebswirtschaft, V. 56.

nustoja praktinės reikšmės ir statistinės prasmės visais tais atvejais, kai akcinio kapitalo nėra arba kai akcijos neturi rinkos kainos (biržoj nekotiruojamos).

Lietuvoj privatinio ūkio finansų bei rentabilingumo statistikos pirmieji mėginimai terandami tik Lietuvos Banko biuleteniuose ir kol kas teliečia tik kredito įstaigų finansus bei jų rentabilingumą.

C.

Tautos finansų statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

Žiūr. literatūrą ir šaltinius bendrajai finansų st. (p. 387), be to: 1) *Bowley, A.,* Measurement of Social Phenomena, London, 1923 (arba rusų kalbos vertime „Očerki socialnoj statistiki", Moskva, 1924 m.), 2) *Meerwarth,* Nationalökonomie und Statistik, p. p. 443/447, 3) *Gottl-Ottlilienfeld,* Volksvermögen und Volkseinkommen, Jena, 1928 m. 106 p., 4) *Winkler:* a) Einkommen, Handw. der Staatsw., 4 Aufl., III, 367/400 ir b) Volkseinkommen (Statistik des Volkseinkommens), Handw. d. Staatsw., VIII, 746/770 ir c) Volksvermögen, ten pat p. p. 770/786, 4) *Žižek,* Grundriss der St., 406/411, 5) *Wolff, H.,* Wirtschafts-Statistik, p. p. 567/585, 6) *Woytinsky,* Die Welt in Zahlen, I, 153/236, 7) *King, W. I.,* The National Income and its Purchasing Power, New-York, 1930 m., 8) *Rimka,* Tautos pelnas ir metodai jam surasti, Lietuvos Ūkis, 1926 m. Nr. 3, 4 ir 5.

9.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Jei yra arba gali būti viešosios teisės organų ir privatinio ūkio finansų statistika, tai, nuosekliai galvojant, turi (arba gali) būti ir tautos finansų statistika. O jei mes, taip galvodami, paieškosime tautos finansų statistikai medžiagos, tai bet kuriai tautos finansų šakai reikalingus statistikos duomenis galų gale gausime imti iš tų pačių šaltinių, kaip ir viešųjų ar privatinių finansų statistikai. O tai jau ves prie išvados, kad tautos finansų statistika nėra atskira socialekonominės statistikos šaka, o tik statistinis vaizdavimas atitinkamų viešosios teisės organų ir privatinio ūkio finansų statistikos duomenų, sujungiant juos bendrajai visos tautos finansų statistikai.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu tokiam sujungimui jokių nenugalimų nei ypatingų kliūčių nėra, o jei kurios yra, tai ne didesnės, kaip bet kurių kitų vad. suvestinių statistikos duomenų vaizdavimuose. Didžiausia šios rūšies sunkenybė — tai

keleriopo skaičiavimo pavojus. Kaip žinoma, viešosios teisės organai žymią savo pajamų dalį gauna ne betarpiškai iš savo įstaigų ar įmonių atlyginimo už patarnavimus arba pelno formoj, bet ir tiesioginiais arba netiesioginiais mokesčiais, mokamais privatinio ūkio finansiškai ūkinių vienetų. Taigi visa tai, kas mokesčiais iš privatinio ūkio gauta arba gaunama, jau vieną kartą turėjo būti parodyta privatinio ūkio finansų (biudžeto) išlaidose. O tų pačių sumų rodymas bendrojoj tautos finansų statistikoj drauge su kitomis viešosios teisės organų pajamomis būtų dvigubas tos pačios ūkinės kilmės pajamų žymėjimas. Savaime suprantama, kad tie patys samprotavimai galioja ir tautos biudžeto išlaidose.

Tačiau jau gvildenant privatinio ūkio finansų statistikos klausimus (374—382 p.) paaiškėjo, kad bent tuo tarpu pilnų ir tikslių duomenų visų privatinių finansų statistikai tuo pačiu individualiniu metodu, kaip viešųjų finansų statistikoj, gauti negalima. Privatinio ūkio finansų statistika kol kas turi apsirėžti tik atskirų privatinio ūkio ekonomiškai finansinių vienetų statistiniu stebėjimu ir pasitenkinti ekonomiškai giminingų arba artimų vienetų jungimu į atskiras statistines grupes arba klases. Ir nėra galima šioms grupėms arba klasėms gautuosius suvestinius arba jungtinius duomenis laikyti duomenimis, vaizduojančiais visos tautos privatinio ūkio finansus. O prie šių aplinkybių atkrinta galimumas tautos finansų statistiką „padaryti“ iš viešosios teisės organų ir privatinio ūkio finansų statistikos duomenų junginio.

Bet ar iš viso toks dalykas, kaip tautos finansai, arba tautos finansų ūkis, yra? Kai mes statistikos metodais stebime arba vaizduojame viešosios teisės organų finansus, tai visuomet turime prieš akis konkretišką faktą arba reiškinį — tikra to žodžio prasme ūkį su savomis, iš vienų ar kitų šaltinių gaunamomis, pajamomis ir vieniems ar kitiems reikalams daromomis išlaidomis. Visai tą patį reiškinį turime ir privatinio ūkio finansų statistikoj, — su tuo skirtumu, kad čia ne kiekvienas toks ūkis pilnai ir sistematiškai savo pajamas arba išlaidas registruoja.

Taigi tiek viešųjų, tiek privatinių finansų statistika visuomet turi reikalo su atskirais finansų ūkiais ir jų konkretiškais piniginiais mokėjimais arba atsi-

skaitymais. Ar yra kas nors panašaus, ką būtų galima, einant analogija, pavadinti tautos finansų ūkiu? Ir antras klausimas: jei ir pavyktų visus privatinių ūkių finansus statistikos metodais pilnai apimti, tai ar viešųjų ir privatinių finansų statistinis junginys tikrai atstovautų visos tautos piniginius mokėjimus bei atsiskaitymus?

Atsakymai į šitaip pastatytus klausimus pareis nuo to, kaip mes suprasime ir statistikos reikalui apspresime finansų ūkio sąvoką, t. y.: ar lemiamą reikšmę duosime ūkio materiališkai ekonominiams veikiniams bei reiškiniams, ar formališkai finansiniams, t. y. piniginiams mokėjimams bei atsiskaitymams. Jei lemiamą reikšmę duosime vien materiališkai ekonominiams veikiniams, tai viešųjų ir privatinių finansų statistikos duomenų junginys neduos tautos finansų statistikos—del to, kad čia negalės vietos rasti grynai piniginių atsiskaitymų finansiniai vienetai (pav., individualiniai fizinių asmenų biudžetai, paremti vien jų darbo, o ne verslo įmonės pajamomis). Jeigu duosime nulemti formališkai finansiniams veiksniams, tai liks nepriskaityti visi tie ūkiai, kurių biudžetas paremtas vien materialinėmis gerybėmis, t. y. naturalinėmis pajamomis (pirmoj eilėj ne rinkai gaminantieji žemės ūkiai).

Kaip matome, vienos rūšies veiksniais bei reiškiniais finansų ūkio sąvokos aprėžimas savaime veda prie vienašališkos ir toli gražu nepilnos tautos finansų statistikos. Bet toks vienašališkas finansų ūkio sąvokos aprėžimas nėra ir negali būti praktikuojamas net ir atskiroms finansų statistikos šakoms. Ne tik privatinio ūkio, bet ir viešosios teisės finansai šiandien yra paremti ne tik piniginėmis pajamomis, bet ir materialinėmis (viešosios teisės organų turimų įmonių, k. a. žemės ūkių, dirbtuvių ir kt. materialinės pajamos). Šios materialinės pajamos galutiniuose balansuose, biudžeto sąmatose arba pelno ir nuostolių sąskaitose tik pinigų skaitomaisiais vienetais vienu ar kitu būdu įvertinamos. Paneigti šį dėsnį vien tautos finansų ūkio sąvokai mes negalime. O jeigu taip, tai ir tautos finansų statistikos reikalui statistinio tyrinėjimo bei vaizdavimo objektu turi būti tiek materiališkai ekonominiai, tiek formališkai finansiniai veikiniai arba reiškiniai. Tik statistinio analizo bei statistinės technikos sumetimais tenka visa kas

atvaizduoti vienais ar kitais pinigų skaitomaisiais vienetais (litais, doleriais ar kt.). O šitaip suprasta tautos finansų statistika turės apimti visos tautos fizinių ir juridinių asmenų biudžetus, t. y. jų pajamas ir išlaidas.

Nesunku įžvelgti, kad šie visi samprotavimai veda visų pirma prie tautos pajamų statistikos — taip pat, kaip viešųjų teisės organų arba privatinio ūkio finansų statistikoj, kur pirmoj eilėj susiduriama su pajamomis. O kadangi finansų statistika tyrinėja ne tik pajamas, bet ir išlaidas, tai prašyte prašosi išvada, jog tai, kas viešosios teisės organų ir privatinio ūkio finansų statistikoj vadinama jų biudžeto išlaidomis, tautos finansų statistikoj turės pavaduoti tautos vartojimo arba konsumpcijos statistika. Šitokios išvados tenka prieiti ne tiek del statistikos metodų panašumo, kurį randa ir pripažįsta taip pat Zahn, Žižek ir kt., kiek del socialekonomikos mokslo teorinių ir metodologinių samprotavimų bei reikalavimų. O kad yra arba gali būti statistiškai technikinių sunkumų individualiniu metodu ir visuotinio stebėjimo keliu taip suprastai tautos finansų arba tautos biudžeto statistikai medžiagą gauti — tai dalyko esmės visai nepakeičia.

Bet šitaip suprasta tautos finansų statistika teapimtų tik tautos bendrąsias pajamas ir išlaidas, t. y. sudarytų brutto biudžeto statistiką, analogišką brutto pajamų ir išlaidų statistikai viešųjų ir privatinių finansų statistikoj. Tačiau tautos finansų ūkį galima įsivaizduoti ir kaip tam tikrą finansiškai ekonominį vienetą, santykiaujantį su kitais panašios rūšies finansiškai ekonominiais vienetais tuo pačiu būdu, kaip santykiauja atskiri viešosios teisės organų arba privatinės (civilinės) teisės asmenų finansų ūkiai. Viešosios teisės organų finansų statistikoj šio santykiavimo formas bei rezultatus stebi ir vaizduoja biudžeto perteklių bei deficitų statistika, privatinių finansų statistikoj — pelno ir nuostolių statistika. Tautos finansų statistikoj tas pats uždavinys tenka ligi šiol vadinamai mokamojo balanso statistikai.

Berods, šitokia klasifikacija ne tik ligšiolaikinei finansų, bet ir bendrai socialekonominei statistikai yra visai svetima. Tau-

tos išlaidų arba tautos vartojimo statistikos ligi šiol beveik nėra. Tautos pajamų statistika imama arba kaip atskira socialekonominės statistikos šaka šalia tautos turto statistikos (Gottlt-Ottlilienfeld, Žižek, Bowley ir kt.), arba jungiama su bendrąja pajamų (ir net atlyginimo) statistika (Meerwarth, Wolff Winkler ir kt.). Vad. „mokamojo balanso" statistika taip pat imama arba atskirai (Žižek), arba jungiama su užsienių prekybos statistika (Meerwarth).

Bet jeigu finansų statistikos objektas yra „finansų ūkio, arba tam tikrų finansinių ūkių, per tam tikrą laiką padarytieji piniginiai mokėjimai, pajamos ir išlaidos"; ir jeigu finansų statistika privalo „jų turinį tinkamu būdu tiksliau charakterizuoti ir, be to, atskiro finansų ūkio vertybines kategorijas — pasyvus, aktyvus, kapitalus, materialines gerybes — atvaizduoti; ir jeigu, šalia visa to, „tautos, valstybės, privatinių verslo įmonių, privatinių vartojimo ūkių finansų ūkio pažinimas apima jų gamybos ir vartojimo santykiavimų ir net viso veikimo (des ganzen Lebens und Treibens) pažintį", kaip visai teisingai pabrėžia Zahn[1], — tai nėra jokio pagrindo tautos pajamų bei vartojimo statistiką, drauge su vad. mokamojo balanso statistika, iš finansų statistikos išskirti arba kur nors kitur ją priskirti.

10.

Tautos pajamų bei turto statistika.

a) Tautos pajamų statistikos teorija ir metodai.

Paprastai yra kalbama apie personalinį arba subjektyvinį ir realinį arba objektyvinį metodą tautos pajamų statistikoj.

Personaliniu arba subjektyviniu metodu tautos pajamų statistikai medžiaga gaunama paėmus visų tautos gyventojų (fizinių ir juridinių asmenų) per tam tikrą laiką (paprastai per vienus metus) gautųjų pajamų sumą. Mes jau matėme (382—385), kad šia prasme tautos pajamų statistikai dar nepakanka medžiagos, kurią gali patiekti jau minėtais me-

[1] *Zahn,* Finanzwirtschaft und Statistik, Handb. der Finanzw., 1—102.

todais gautoji viešosios teisės organų arba privatinio ūkio finansų st. biudžetinių pajamų statistika. Viešosios teisės organų pajamų statistikos duomenys bendrajai tautos pajamų statistikai yra reikalingi koregavimo del to, kad tų organų gautosios pajamos iš privatinio ūkio mokesčių yra reikalingos išskyrimo. Tuo tarpu privatinio ūkio bendroji finansinių pajamų suma yra reikalinga papildymo pajamomis, gautomis ne iš finansinių, o iš paprastųjų vad. vartojimo ūkių. O kadangi privatinio ūkio statistika ligi šiol iš viso labai nedidelę privatinių finansų dalį teapima, tat tautos pajamų statistikai personaliniu metodu medžiagą renkant tenka beveik visas darbas savarankiškai dirbti.

Paprasčiausias kelias personaliniu metodu tautos pajamų statistikai medžiagą gauti — tai n e t i e s i o g i n i s, vedantis per m o k e s č i ų m o k ė t o j ų p a j a m a s. Tačiau šiuo keliu galima iš viso eiti tik ten ir tik tiek, kur ir kiek yra imamas verslo ar darbo pajamų mokestis. O toks mokestis, kaip žinoma, ne visur imamas. Pav., pas mus kas nors panašaus į verslo pajamų mokestį teimama tik iš pramonės bei prekybos verslo žmonių, ir visai neliečia tas mokestis iš laisvųjų profesijų žmonių, žemės ūkio verslu užsiimančių. Be to, net ir ten, kur yra praktikuojamas vad. visuotinis pajamų arba pelno mokestis, visuomet būna tam tikros kategorijos finansinių ūkių bei šiaip asmenų, kurie nuo tokių mokesčių mokėjimo būna atleisti. Taigi net ir geriausiose aplinkybėse netiesioginiu būdu gautieji duomenys iš fisko organų apie mokesčių mokėtojų pajamas dar negali būti laikomi pilnais nei pakankamais tautos pajamų statistikai. Norint tokius duomenis naudoti tautos pajamų statistikai, jie reikalingi papildyti pajamomis visų tų fizinių ir juridinių asmenų, kurie nuo mokesčių mokėjimo yra atleisti.

Bet ir tai bus dar ne viskas. Paprastai pelno ir pajamų mokesčiai imami sulig pačių mokesčių mokėtojų pareiškimais, iš kurių nė vienas nėra suinteresuotas savo pajamas tuose pareiškimuose rodyti didesnėmis už tikrąsias; greičiau yra visi suinteresuoti jas rodyti mažesnėmis. Tokiais atvejais, kaip žinoma, būna neišvengiama sistematinio pobūdžio paklaida, kuri reikalinga „ištaisyti“ (šiuo atveju pajamas atitinkamai padidinti).

Bet ar šitaip susumuotose atskirų individų pajamose nebus, tautos ūkio pajamų atžvilgiu, pajamų, daugiau ne kaip vieną kartą sumuotų? Winkler ir kt. autoriai pabrėžia, kad vadinamos „iš antrųjų rankų“ gautosios pajamos, subjektyviniu metodu „darant“ tautos pajamų statistiką, nuo individualinių pajamų sumos turi būti atskaitytos. Bet kas yra ar gali būti tos „iš antrų rankų“ gautosios pajamos? Ar bus tai tik dovanos, pašalpos ir p.? Ir kaip, iš antros pusės, elgtis su pajamomis tų asmenų, kurie pinigais jokio atlyginimo negauna, bet dirba kitiems už išlaikymą?

Marshall, kurio teoretiniai samprotavimai gal būt daugiausia prisidėjo prie tautos pajamų statistikos išplėtimo, šiuos klausimus mėgina atsakyti šitokiu pavyzdžiu[1].

„Prileiskime, kad žemės savininkas, turėdamas 10.000 sv. metinių pajamų, samdo sau privatinį sekretorių už 500 sv. metinės algos, o šis sekretorius samdosi sau tarną, kuriam moka atlyginimo 50 svarų. Gali atrodyti, kad jeigu visų trijų asmenų pajamos skaitomos visos šalies pajamų dalimi, tai dalis jų bus paskaityta du kartus, o dalis tris kartus. Bet taip nėra. Žemininkas savo sekretoriui už pagalbą perkelia dalį perkamosios galios, jojo gautosios iš žemės ūkio gamybos; sekretorius savo keliu taip pat perkelia dalį savam tarnui už pagalbą. Taigi yra ūkio gamybos vertė, kurios dalis tenka savininkui rentos formoj, o dalis jo sekretoriui už pagalbą, ir dalis sekretoriaus tarnui; ir šitos dalys kiekviena atskirai priklauso realinių šalies netto pajamų; del to tiek 10.000, tiek 500, tiek 50 sv., kurie tą vertę išreiškia pinigais, šalies pajamoms turi būti priskaityti. Bet jeigu žemininkas 500 sv. atiduotų savo sūnui, tai tie pinigai prie nepriklausomų pajamų neturėtų būti priskaityti, kadangi už juos nėra jokio patarnavimo. Ir jie nebus pritraukti prie pajamų mokesčio“ (kursyvas mano. A. R.).

Šitas Marshall'o pavyzdys, nežiūrint jo tariamo aiškumo ir tautos pajamų statistikos praktikos reikalui pritaikomumo, vis delto, gal būt, aiškiausia rodo, kaip yra ir pasilieka neaiški tautos pajamų sąvoka, pamėginus ją statistikos metodais api-

[1] *Marshall*, A.: Principles of Economics, London, 1922, p. 80.

brėžti. Marshall'ui buvo lengva „iš antrųjų rankų" gaunamų pajamų klausimas išspręsti tiktai del to, kad jis kalbėjo apie tautos pajamas, o galvoje turėjo pajamų mokesčio įstatymą. Tai aiškiai matyti iš baigiamojo sakinio, kuriuo jis paremia patiektojoj citatoj mano pabrauktąjį dėsnį: girdi, to žemininko sūnui atiduotieji 500 sv. „nebus pritraukti prie pajamų mokesčio".

Tai, be abejonės, yra teisinga. Bet tie 500 sv. nebūtų pritraukti prie pajamų mokesčio ir tuo atveju, kai to pono privatinio sekretoriaus pareigos būtų tiek nedidelės ar nesudėtingos, kad jas lengvai atliktų tas pats pono sūnus, gavęs 500 sv. tik „šėringei", — lygiai tuo pačiu principu, kaip nepritraukiami prie pajamų mokesčio visi patarnavimai kitų šeimos narių (žmonų, dukterų ir kt.), kurie dirba ūkyje be jokio ypatingo atlyginimo. Bet ar jų darbas visai jau nieko nevertas ir prie tautos pajamų padidinimo nė kiek neprisideda? Be abejonės, kad prisideda. Ir čia mes gauname vieną iš P i g o u nurodytų tautos pajamų statistikos paradoksų, sulig kuriuo išeina, kad „jeigu kas nors (vyras) veda savo tarnaitę arba virėją, tai tuo pačiu sumažina tautos pajamas"[1] (kadangi tarnaitės arba virėjos darbas prieš vedybas apmokamas ir jos gautosios pajamos pritraukiamos prie pajamų mokesčio ir tautos pajamų statistikos; o tas pats darbas po vedybų laikomas neapmokamu šeimos nario darbu ir pajamų mokesčio įstatymas čia nepritaikomas).

Šie pavyzdžiai pakankamai rodo, kad vadinamas personalinis arba subjektyvinis metodas tautos pajamų statistikai nėra jau taip tikslus ir tikras, kaip iš pirmo pažvelgimo gali atrodyti; ir keleriopo skaičiavimo pavojai čia nemažesni, kaip pavojai apleidimų arba nepilnaverčių skaičiavimų. Ar prie tokių aplinkybių įvyksta tik atsitiktinio pobūdžio paklaidos, kurios didžiųjų skaičių dėsniu eliminuojasi, ar gal tikros sistematinės statistikos klaidos — kas gali tikrai žinoti?

Realinis arba objektyvinis metodas tautos pajamų statistikoj atskirų fizinių ar juridinių asmenų pajamomis nesiinteresuoja. Šiuo metodu visų pirma tiriama ir mėginama statisti-

---

[1] *Pigou*, A. C.: The Economics of Welfare (trečioji laida), London, 1929, 33.

kos metodais nustatyti tautos g e r y b i n i ų v e r t y b i ų per tam tikrą laiką p a d i d ė j i m a s arba priaugimas. Pavyzdžiui, metiniai javų derliai laikomi tautos javų ūkio pajamomis; metinis gyvulių prieauglis drauge su gyvulių ūkio produktų (pieno, kiaušinių, vilnos ir t. t.) kiekiu jau bus gyvulių ūkio pajamos, pramonės metinė gamyba — pajamos iš pramonės ir t. t. Ir jei tik atskirų ūkio šakų gamybos statistika yra tiksliai ir sistematiškai vedama, tai ir tautos pajamų statistika realiniu arba objektyviniu metodu būtų, rodos, tikriausia ir lengviausiai atliekama.

Tačiau ar tautos turimos gerybės padidėja tik tiek, kiek padidėja jų kiekybė? Ar tų pačių gerybių kokybės pagerinimas, — pav., naujai išrastu išlaikymo arba apsaugos metodu tų pačių gerybių patvarumo arba negendamumo laipsnį padidinus, ūkinė tautos gerybių vertė nepadidėja? O jeigu padidėja, tai ir „realiniu“ arba „objektyviniu“ metodu tautos pajamas skaičiuojant tenka atsižvelgti ne tik javų derliaus, pramonės metinės gamybos ir kitų materialinių gerybių per tam tikrą laiką „priaugimo“, bet ir kitų „ekonomiškai naudingų patarnavimų“ kiekio. Tuos „patarnavimus“ tautos pajamų statistikos reikalui, be abejonės, tenka jau matuoti materialinių gerybių piniginės vertybės priaugimu, o praktikoj — k a i n a.

Bet gerybių kaina, kaip žinome, nėra pastovi, o kitėja žinomais pasiūlus bei paklausus nulemenčiais dėsniais. Be to, mokslo ar technikos naujas išradimas, kurį pritaikius tautos ūkio gamybai žymiai padidėja materialinių gerybių gamybinė vertė, gali būti, yra vaisius keleto ar net keliolikos metų paruošiamųjų tyrinėjimų. O prie šių visų paruošiamųjų tyrinėjimų pasisekimo gal prisidėjo ir profesorių paskaitos aukštojoj mokykloj su praktikos darbais arba pratybomis seminaruose arba laboratorijose, ir mokytojų pamokos vidurinėj bei pradžios mokykloj, ir tėvų teikiamas namų auklėjimas, kuris, gal būt, teigiamai buvo paveiktas dar ir kunigo moralinių pamokslų bažnyčioje, ir teatro artistų dramoje arba operoje, ir muzikos kurinio, teigiamai veikiančio mokslininko arba specialisto tyrinėtojo charakterį bei psichiką. O namų auklėjimas, mokykla, charakterį stiprinanti arba dvasinį bei fizinį nuovargį mažinanti teatro, koncerto ar kt. pramoga teigiamai veikia ne tik technikos ar kt. mokslo tyrinėtoją, bet ir paprastą darbininką, kuris

tuo būdu įgyja daugiau gaminamosios galios ir prisideda prie materialinėmis gerybėmis pasireiškusių tautos pajamų padidėjimo.

Tuo būdu mes matome, kad „ūkiškai naudingų patarnavimų“ sąvoka yra gana plati. Ir visų tų ūkiškai naudingų patarnavimų vertė tautos pajamų statistikai realiniu arba objektyviniu metodu tegalima nustatyti tik vienų ar kitų pinigų vienetais, — lygiai taip pat, kaip pinigų skaitomaisiais vienetais tenka matuoti tautos pajamos iš javų derliaus, pramonės gamybos ir kt. Del ko? Del to, kad tautos pajamų statistikoj — „mes esame r e i k a l i n g i b e n d r o v a r d i k l i o. Mes negalime svorio, ilgio ir dydžio vienetus į vieną vietą sudėti (sumuoti). Knygos gali būti sunkios, bet mes negalime jų prie anglies pridėti; pamokslai ir paskaitos gali būti ilgos, bet mes negalime jų prie ilgų rūbų (ar ilgų suknelių) priskirti; dainos arba koncertai gali būti skoningi, bet mes negalime jų sudėti su vaniliniais ledais“. Čia yra reikalingas bendras vardiklis, ir „tas bendras vardiklis turi būt mūsų pinigai“[1].

Bet ir priėmus bendrą visiems priimtiną vardiklį, realinio arba objektyvinio metodo visi sunkumai tautos pajamų statistikoj toli gražu nepašalinami. Visų pirma nepašalinami del to, kad p i n i g ų v e r t ė, lyginama su kitomis materialinėmis gerybėmis, nėra pastovi, o nuolatos k i t ė j a. Tas pats javų derlius arba toks pat pramoninės ar gyvulių ūkio gamybos kiekis, kainoms nukritus, atrodys mažesnis, o kainoms pakilus — didesnis. Kitų, „nematerialinių“ gerybių ir veikinių arba „patarnavimų“ skaitomoji vertybė taip pat didės arba mažės sulig pinigų vertės kitėjimu arba pinigais mokamo atlyginimo dydžiu. Taigi tuo bendruoju vardikliu (pinigų skaitomaisiais vienetais) vaizduojamų tautos pajamų lyginimas atskirais skaitomaisiais periodais pasidaro statistiškai beveik neįmanomas, nes lyginamųjų dydžių vertybinis turinys, pinigų vertei pakitėjus (arba pasikeitus kainoms), pasidaro skirtingas ir nelygintinas.

Bet yra dar ir kitų statistiškai metodologinių sunkenybių. Viešųjų teisės organų ir privatinio ūkio finansų statistikoj mes

---

[1] *Stamp, J.*, Wealth and taxable capacity, London, 1922 p. 43 ir s., cituota pagal Meerwarth, Nationalökonomie und Statistik, Berlin, 1925, p. 472.

jau buvome sutikę netto ir brutto pajamų statistinę problemą. Ta pati problema tenka išspresti ir tautos pajamų statistikoj. Čia vėl mes paimkime Marshall'o pavyzdį su patiesalu (carpet). Jei kurioj nors įmonėj bus pagamintas per tam tikrą periodą vilnonis patiesalas, ir jeigu mes to paties periodo tautos pajamų statistikai paimsime pilną to patiesalo vertę, tai tuo pačiu tautos pajamoms mes jau priskaitysime „ir vertę siūlų bei darbo, patiesalui gamint sunaudoto". Be to, jei verpalai buvo suverpti iš vilnų, kurios buvo jau nukirptos pereitais metais, tai jų vertė reikalinga iš patiesalo vertės atimti, — kadangi tos vilnos jau buvo priskaitytos praeitųjų metų tautos pajamų statistikoj. Taip pat reikalinga patiesalo vertę sumažinti išlaidomis mašinų tepalui bei jų susinešiojimui, pastatų remontui (amortizacijai) ir p. Išlaidos verpalams ir darbui patiesalą gaminant jau įeis į patiesalo tautos pajamoms skaitomąją vertę, ir, savaime suprantama, jos neturi būti niekur skaitomos kitur. „Bet jei tas patiesalas dar bus namų tarno arba garu valomoj įmonėj išvalytas, tai valymo darbui išlaidos turi būti priskaitytos pajamoms atskirai"[1].

Šiais pavyzdžiais mes vėl įeiname į sritį, statistikos metodams sunkiai prieinamą. Be abejonės, kad šitie visi Marshall'o samprotavimai yra teisingi ir pastabos tikslingos. Bet ar statistikos praktikoj lengva visa tai atlikti? O svarbiausia, ar visi tie statistikos reikalui daromi atskaitymai, priskaitymai ir t. t. nesudarys skaitmeninių dydžių, savo turiniu nieko nesakančių arba labai klaidinančių? Pamėginkime tik to patiesalo „istoriją" paanalizuoti, pasigaudami gyvenimo pavyzdžių. Įsivaizduokim, kad tasai patiesalas buvo pagamintas 1930 m. iš vilnų, gautų 1928 m. Leiskim, kad „normališkomis" sąlygomis patiesalo vilnų vertė sudaro 50% bendrosios vertės, ir tam patiesalui reikalingų vilnų kiekis 1929 m. buvo apmokėtas 1000 litų, taip kad bendroji patiesalo kaina išeitų 2000 litų. Bet leiskime, kad 1930 m., kai patiesalas iš tų vilnų gamintas, patiesalų kainos rinkoje visa 50% buvo nukritusios; taip pat buvo nukritusios kainos vilnų, kurių tas pats kiekis galima gauti už 500 litų.

Dabar klausimas, kiek vertinti tautos pajamų statistikai 1930 m. pagamintą patiesalą? Jei mes patiesalą tautos pajamų

[1] *Marshall*, Principles of Economics, 79.

statistikai vertinsime 1930 m. rinkos kaina, negalėsime daugiau priskaityti, kaip 1000 litų; ir jeigu nuo šios sumos atimsime faktiškas išlaidas vilnoms nupirkti, tai patiesalo vertė tautos pajamų statistikoj bus lygi 0. Bet jeigu mes vilnoms atskaitysime taip pat 1930 m. kainomis nustatytą dydį, tai toks elgesys bus nieku nepateisinamas, nes prieštaraus kainų statistinio stebėjimo duomenims ir patiesalą gaminusios įmonės sąskaitybos dokumentams.

Šie pavyzdžiai pakankamai rodo, kad ir realinis arba subjektyvinis metodas tautos pajamų statistikoj negali duoti tikslių ir visiems reikalams tinkamų duomenų. Nenuostabu, kad yra ekonomistų (Gottl-Ottlilienfeld), kurie visas „tautos pajamas" (drauge su „tautos turtais"), statistikos metodais vaizduojamas, vadina tiesiog „apgavinga fikcija", paremta „skaitmens fetišizmu" ir „statomųjų klausimų teoriniu naiviškumu"[1].

Ir negalima sakyti, kad toks neigiamas prieš visą vadinamą tautos pajamų (ir turto) statistiką nusistatymas būtų visai be pagrindo. Pav., grynai teoretiškai galvojant, Marshall'o ir kt. reikalavimas, kad iš pagaminto patiesalo vertės tautos pajamų statistikai būtų išskirta sunaudotos žaliavos, mašinų nudilimo ir p. vertė, atrodo labai tikslingas. Lygiai tikslingas ir pamatuotas atrodo ir antrasis reikalavimas — niekur kitur nepriskirti tautos pajamoms patiesalą dirbusių darbininkų darbo pajamas: kadangi patiesalą dirbusių darbininkų darbo pajamos jau įeina į patiesalo vertę ir yra kartą priskaitytos. Bet ar reiškia, kad visais atvejais darbo pajamos, realiniu metodu tautos pajamų statistiką dorojant, turi būti priskirtos „realinėms vertybėms", t. y. pagamintų materialinių gerybių vertei? Patsai Marshall'as, kaip matėme, patiesalo valytojo darbą siūlo tautos pajamoms priskaityti atskirai ir nepriklausomai nuo patiesalo audėjo darbo. Analogija einant, tenka atskirai tautos pajamoms skaityti ir patarnavimus pirklio, patiesalą gamybos vietoj nupirkusio, ir transporto įmonių turėtojo, jį vartojimo vieton atvežusio, ir bankininko, visas šias prekybos bei transporto operacijas finansavusio, ir krautuvės pasiuntinio, nupirktą patiesalą į namus pristačiusio. Bet

---

[1] *Gottl-Ottlilienfeld:* Volksvermögen und Volkseinkommen, Jena, 1928, pp. 1/3.

jeigu mes visus šiuos patarnavimus atskirai vertinsime ir tautos pajamoms priskirsime, tat mūsų realinis arba „objektyvinis“ metodas jau atsitolins nuo „realinių vertybių“ arba „objektų“ (daiktų, gerybių), o prisiartins prie tuos patarnavimus atlikusių asmenų arba subjektų.

W i n k l e r'is šį neišvengiamą prieštaravimą mėgina pašalinti, subjektyvinį metodą vadindamas tik „d a u g u m o j“ (überwiegend) subjektyviniu, o objektyvinį tik „daugumoj“ objektyviniu[1]. Bet toks pavadinimas dar neišsprendžia klausimo esmės. Ar tai reiškia, kad viena tautos pajamų dalis gali ir turi būti skaičiuojama ir vertinama subjektyviniu, o kita objektyviniu metodu? Ir jei taip, tai kurios būtent pajamos privalo objektyvinio, o kurios subjektyvinio metodo? O svarbiausia: kuriuo principu ir mastu išskirti subjektyvinio metodo priklausančias „patarnavimų“ kategorijos pajamas nuo objektyvinio metodo reikalingų „gerybinių“ arba „naturalinių“ tautos pajamų?

Imkim tuos pačius patiesalus. Vieni patiesalai, kurie per tam tikrą periodą buvo pagaminti, gali patekti iš gamintojo betarpiškai „paskutiniam vartotojui“, o kiti — pereiti urmininko ir mažmeninko pirklių rankas, treti gi, tuo pačiu laiku pagamintieji, gali gulėti gamintojo sandėlyje ir tenai begulėdami supūti. Realiniu metodu visi pagamintieji patiesalai turi būti įvertinti ir priskaityti tautos pajamoms net ir sandėlyj paskui supuvusieji (nors laukuose supuvusieji ar šiaip sunaikinti javai prie pajamų iš javų ūkio nepriskaitomi). Bet kaip su „patarnaujamomis pajamomis“ prekybininkų patiesalų dalį pardavusių, juos gabenusių transporto įmonių turėtojų ir t. t.? Jei jų pajamas tautos pajamoms atskirai paskaitysime, tai tautos pajamos iš patiesalų atitinkamai padidės. Tačiau yra žinoma, kad gamintojai prekybininkams savo dirbinius parduoda su tam tikra kainos nuolaida. Taigi „paskutinis vartotojas“ paprastai gauna tą pačią kainą mokėti tiek tuo atveju, kai patiesalą perka iš pirklio mažmeninko, tiek tuo, kai jis jį perka iš urmininko sandėlio, tiek tuo atveju, kai patsai parsiveža iš fabriko (jei iš viso fabrikas „paskutiniam vartotojui“ parduoda). Tuo būdu tautos pajamos iš patiesalų gamybos, jei tik jos buvo

[1] *Winkler*, Einkommen, Handw. der Staatswissensch., 4. Aufl., III, 397.

įvertintos paprastąja ir vartotojams žinoma rinkos kaina (o kitaip vertinti jokio pagrindo nėra), jau visos buvo priskaitytos. Tačiau iš kitos pusės yra neginčijamas faktas, kad prekybininkai ir transporto įmonių savininkai taip pat pajamų turėjo, o turėdami pajamų — prie šalies perkamosios galios padidėjimo prisidėjo.

Imkim kitą, mūsų sąlygoms dar artimesnį, nes iš gyvenimo paimtą, pavyzdį. Mūsų derėjimų statistika rodo, kad metinis linų derlius Lietuvoje sukasi apie 30—35 tūkst. tonų, iš kurių apie 8—10 tūkst. tonų šalies viduje sunaudojami, o apie 20—25 t. t. būdavo eksportuojama į užsienius ir gaunama už tai apie 50—60 mil. lt. Šitie 50 ar 60 mil. lt. tai jau visai aiški ir neginčijama Lietuvos linų ūkio n e t t o pajamų dalis (neskaitant dalies, tenkančios linams, kurie sunaudoti namie) realiniu arba objektyviniu metodu tas pajamas skaičiuojant. Bet pažiūrėkim į 1930 m. tautos pajamas. Linų derlius 1930 m. buvo normališkas, tačiau kainos visa 50—60% mažesnės už kainas 1927/8 metais. Taigi „naturalinių pajamų" 1930 m. būta tiek pat, tik jų vertė 50 ar 60% mažesnė. Del to didelės bėdos tautos pajamų statistikai dar nebūtų: tautos pajamas iš linų realiniu metodu atitinkamai mažiau įvertinsime ir, rodos, statistiškai metodologiniu atžvilgiu bus viskas tvarkoj. Bet štai ūkininkai, apie tokias mažas kainas išgirdę, savo linų visai nenori nė minti ir laiko kur nors daržinėse, kur jie gal ir supus. Užsienio prekybos statistika taip pat rodo, kad eksportuota į užsienius iš 1930 m. linų derliaus gal tik apie ketvirtoji dalis to, kiek būtų buvę eksportuota prie aukštesnių kainų. Dabar klausimas: kokiu dydžiu, einant objektyviniu arba realiniu metodu, 1930 m. tautos pajamos iš linų turi būti atžymėtos — 100%, 50 ar 40% ar tik 25%?

Tuo būdu mes matome, kad vad. realinis arba objektyvinis metodas tautos pajamų statistikoj neišsprendžia ne tik klausimo apie atskyrimą bei žymėjimą „naturalinių pajamų" nuo pajamų iš ūkiškai naudingų patarnavimų (o kur dar turto vertės priaugimo ir „nematerialinių gėrybių" žymėjimo problemos?), bet ir naturalinių pajamų statistinį stebėjimą bei žymėjimą daro visai iliuzoriniu ir jokiam mokslo nei ekonominės politikos praktikos reikalui naudot nepatikimu.

Taigi abudu metodai — objektyvinis ir subjektyvinis — tautos pajamoms vaizduoti yra netinkami, nes jų patiektieji skaičiai bus arba nepilni, arba nepatikimi, nes fiktyviniai. Abiejų metodų mišinys, kaip kai kurie autoriai siūlo ir net praktikuoja (tame skaičiuje ir šių žodžių rašytojas „Lietuvos Ūkyje" 1926 m. 3—5 nr.) negali duoti to, ko nė vienas iš jų neturi. O priežastis aiški.

Kai mes statistikos metodais stebim viešųjų finansų biudžeto pajamas, tai prieš akis turime vieną ar kitą viešosios teisės organą su jų finansų ūkio geriau ar blogiau organizuota ir mažiau ar daugiau patikima atskaitomybe, kurios skaitmeniniais duomenimis ir pasinaudojame. Tuos duomenis naudodami mes galime padaryti technikinę arba net ir esminę paklaidą (pav., brutto pajamas palaikyti netto pajamomis arba kitų sąskaiton įrašytas pajamas priskirti bendrajai pajamų sumai), tačiau kiekvienu momentu mes operuosime realiniais ir kontrolei pasiduodančiais duomenimis.

Toks pat statistiškai metodologinis uždavinys tenka spręsti ir privatinio ūkio arba mokesčių mokėtojų pajamų statistikoj. Čia taip pat gali būti netikslumų arba įsibrauti atsitiktinio arba sistematinio pobūdžio paklaidų, kai mes nuo atskirų vienetų pereisime prie atskirų mokesčių mokėtojų grupių arba jų visumos. Tačiau kiekvienu atveju mes turėsime skaitomuosius ir surašomuosius atskirų finansinių, arba šiuo atveju pajaminių, ūkių vienetus, kur vienu ar kitu metodu bus galima ir statistinė kontrolė, ir statistinis stebėjimas charakteringais pažymiais ir t. t. Jei mes, pav., statistikos metodais nustatysime, kad vienas ar kitas viešosios teisės organas didesnę savo pajamų dalį gauna iš nuosavųjų verslo įmonių, kitą dalį iš netiesioginių mokesčių ir tik keliolika %% iš tiesioginių mokesčių, tai tuo pačiu mes jau parodysime to finansų ūkio vietą ir santykius su tautos ūkiu. Jei statistikos metodais būtų nustatyta, kad, pav., didesnė pajamų gavėjų dalis susideda iš tokių ūkinių vienetų, kurių pajamos sukasi tik apie vad. ekzistenc-minimumą, o stambiųjų pajamų gavėjai, patys būdami negausingi, bendrojoj pajamų sumoj dalyvauja kokiais 80 ar 90%, tai tuo pačiu jau būtų duota rimta medžiaga ne tik socialekonominei politikai, bet ir tolimesniems mokslo tyrinėjimams. Bet ką gali duoti ar reikšti tautos pajamų statistikos duomenys,

kurie, pav., vieniems metams atstovautų dvigubai didesnius pagamintų materialinių gėrybių kiekius, bet būtų įvertinti mažesniu ar tokiu pat piniginių vienetų kiekiu, kaip kitais metais, kada tų materialinių gerybių gamyba buvo per pusę mažesnė? Nieko: nes tautos gerovė, arba gyventojų gerbūvis, pareina ne tik nuo kainų, bet ir nuo naudojamų gerybių (ir ne vien nuo materialinių) kiekio. O gerybių kiekiai įvairiais matais matuojami ir delto negali būti sumuojami. Dar mažiau toki duomenys gali būti naudojami tarptautinei tautos pajamų statistikai, kadangi pinigų skaitomaisiais vienetais vaizduojamos tautos pajamos sudaro savaimingus ir skirtingus dydžius kiekvienam tautos ūkiui, ir šie skirtumai pareina ne tik nuo pinigų perkamosios galios nevienodumo, bet ir nuo ūkio struktūros (prie lygių sąlygų visuotinis prekių kainų kritimas sumažins tautos pajamas juo daugiau, juo daugiau gaminama rinkai, — ir atvirkščiai).

Tuo būdu tenka prieiti labai liūdną išvadą: skyriuje apie tautos pajamų statistiką galima tik konstatuoti, kad tautos pajamų statistikos ligi šiol žinomais statistikos metodais padaryti negalima, nes tie metodai negali duoti to, ko iš tautos pajamų statistikos laukiama. Tai, kas ligi šiol šioje srityje padaryta ar daroma, gali būti kai kuriais atžvilgiais įdomu arba net ir naudinga, — bet statistikos vardo visi toki darbai užsipelno tik tiek, kiek jais galima ištirti ar atvaizduoti spėjamas arba statistiškai konvencionalines pajamas iš atskirų ūkio šakų, arba — nominalines ar realines pajamas atskirų gyventojų sluoksnių arba jų junginių. Šiuo atžvilgiu visai teisingai ir tikslingai savo uždavinį suprato ir apsirėžė W. I. King savo veikale „Apie tautos pajamas ir jų perkamąją galią[1]. King savo statistinio stebėjimo bei vaizdavimo objektu visai sąmoningai paėmė tik vad. „sąskaitybinės pajamas" (Book Income) ir atsisakė nuo statistinio stebėjimo bei nepiniginių pajamų vertinimo. Šia prasme tautos pajamų statistika tikrai gali duoti vertingų duomenų ne tik gyvenimo rei-

[1] *W. I. King*, The National Income and its Purshasing Power, N. Y. 1930.

kalui (ekonominei, finansų ir socialinei politikai), bet ir mokslui. Šios rūšies pajamos taip pat duodasi lengviau statistikos metodais stebimos ir vaizduojamos. Nereikia tik šios rūšies King'o vadinamų sąskaitybinių pajamų identifikuoti su tautos pajamomis ta prasme, kaip tautos pajamos paprastai ligi šiol buvo suprantamos ir mėginamos vaizduoti: nes tautos **visokios** rūšies pajamoms atvaizduoti statistika neturi vieno vardiklio.

b) Tautos turto statistika ir bendros išvados.

Vad. tautos turto statistikos klausimai daugelio autorių nagrinėjami drauge su tautos pajamų statistikos klausimais, — nors iš esmės tautos turto statistika, kaip stovio statistika, su tautos pajamomis (judėjimo statistika) nieko bendra neturi. Jau ši aplinkybė rodo, kad tiek tautos pajamų statistika, tiek tautos turto statistika turėjo būti kilusi nenormalinėse aplinkybėse.

Tautos pajamų statistikos statistinio stebėjimo objektu paprastai mėginama daryti visos bet kurios rūšies pajamos ir siekiama absoliutinio visos tautos pajamų statistinio vaizdavimo vienu vardikliu, t. y. pinigų skaitomaisiais vienetais. Tautos turto statistinio stebėjimo objektu mėginama daryti visas tautos turtas visokiose formose ir atvaizduoti taip pat vienu vardikliu (įvertinus pinigų skaitomaisiais vienetais).

Toksai tikslų vienodumas turi vesti ir prie tų pačių metodų. Ir kaip tautos pajamų statistikoj skiriamas vad. subjektyvinis arba personalinis metodas nuo objektyvinio arba realinio, taip pat daroma ir tautos turto statistikoj: imamas ir sumuojamas turtas atskirų fizinių bei juridinių asmenų — arba sumuojamos įvairių rūšių gerybės (turtai). Kad šios rūšies sumavimai ne visur lengvai duodasi ir kad sunkumai mėginama nugalėti abiejų metodų mišinio pagalba — tai savaime suprantamas dalykas. Taip pat netenka stebėtis, kad šiais metodais gaunami rezultatai vad. tautos pajamų statistiką daro ne didesnės statistinės vertės, kaip būna vad. tautos pajamų statistika.

Priežastys aiškios: tautos pajamos vis delto yra šiokia tokia realybė. Tauta dirba, gamina — taigi pajamų nuolat turi

ir jas vienoj ar kitoj formoj naudoja. Tik kritiką išlaikančiais statistikos metodais visos šitos įvairių rūšių ir formų pajamos nesiduoda tiksliai aprėžtam periodui nustatomos nei vienu mastu matuojamos. Tačiau tautos turto statistinis stebėjimas ir vaizdavimas preziumuoja tai, ko gyvenime iš viso nėra ir būti negali, būtent: visos šalies ir jos gyventojų turimas turtas, t. y. visos materialinės ir nematerialinės gerybės vertinamos pinigais, tarytum jos turėtų dar kokią rinkos kainą ir tuo metu, kai rinkos visai nėra ir būti negalėtų.

Paimkim ir pamėginkim vienu ar kitu metodu tautos turto statistikai duomenis patikrinti. Štai visuose tautos turtą vaizduojančiuose statistikos duomenyse visuomet būna tam tikra pinigų suma ž e m e i ir jos turtams įvertinti. Kuo būdu šita t a u t o s ž e m ė s k a i n a gaunama? Jei tautos turtas skaičiuojamas individualiniu metodu, tai atskirų individų (fizinių ir juridinių asmenų, taip pat viešosios teisės organų) turimoji ž e m ė k a i n o j a m a spėjamąja r i n k o s k a i n a ir sumavimo būdu gaunama visos tautos žemės vertė.

Atrodo visai teisingas kelias pasirinktas. Bet jeigu šiandien Lietuvoj yra 308 670 žemininkų, valdančių 4,33 mil. ha. žemės neskaitant miškų, vandenų ir kt., valstybei priklausančių plotų, ir jeigu pasitaiko, kad parduodant ūkį I ha išeina vidutiniškai apie 1000 litų, tai dar nereiškia, kad po 1000 litų 1 ha vidutiniškai išeitų ir tuo atveju, kai būtų parduodama vienu kartu visi 300 tūkst. ūkių ir be to dar visos valstybės turimos žemės. Taip pat gyvulių, javų, trobesių, miško, mašinų, audinių ir visų kitų gerybių kaina visai būtų kita, jei pasiūlai padidėtų, o paklausai pasiliktų tie patys.

Tuo tarpu tautos turto (ir tautos pajamų) statistikai visos gerybės, tiek individualiniu, tiek realiniu metodu skaičiuojamos, visuomet būna vertinamos spėjamąja to meto r i n k o s kaina, kuri yra susidarius t i k i š m a ž o s d a l e l ė s tų visų gerybių rinkos vertės ir tik prie sąlygos, kad tų gerybių rinkoj pasiūlytai dalelei buvo atitinkami paklausai. Jei Lietuvoj rugių kaina kuriuo metu siekia 15 arba 20 litų centneriui, tai nereikia užmiršti, kad ta kaina susidaro ne iš visų metinio rugių derliaus pasiūlų, o tik iš pasiūlų, kuriuos patiekia rinkai ūkininkai po to, kai pasilieka sau sėklai ir duonai. Jeigu kuriais metais visi ūkininkai visą savo rugių derlių rinkai patiektų, tai rugių kaina

būtų visai kita — jei iš viso dar atsirastų pirkėjų. Tas pats atsitiktų su kitais žemės ūkio produktais ir pramonės dirbiniais. Tuo tarpu tautos turto (ir pajamų) statistikai visos tos gerybės vertinamos senaja „rinkos kaina", kurios šiuo atveju visai būti negali. Nes kokia kaina gali būti daiktams arba gerybėms, kurių niekas parduoti nesiūlo arba kurių niekas pirkti neišgali? Jokios — arba bent tokių daiktų arba gerybių vertė nieku negali būti matuojama. Ir skaičiai, kurie neva turi rodyti tautos turto vertę, negali būti naudojami nei ekonominės politikos reikalui, nei mokslo tyrinėjimams. Nes ekonominės politikos reikalui (pav., mokesčių paskirstymo ar kt.) gali būti naudinga žinoti ne teoretinė tautos turto kaina, o vertė gerybių, kurias turi atskiros gyventojų grupės. O ekonominės ar finansų politikos praktikai svarbiausia yra turėti duomenis apie atskirų gyventojų arba atskirų ūkinių vienetų pajamas.

Mokslo tyrinėjimams tautos turto statistikos skaičių rodomoji vertė ne didesnės gali turėti reikšmės, kaip pinigais išreikštoji vertė oro arba saulės šviesos — pagaliau kaip visos mūsų planetos vertė. Nes nuosekliai galvojant, nuo atskirų tautų turto vertės reikėtų būtinai eiti prie v i s ų tautų turto vertės, t. y. visos mūsų žemės ir mūsų pačių pinigais matuojamo įvertinamo. Tokių vertinimų galima šiandien kai kur ir sutikti. Bet kodel tada nepamėgint įvertint, t. y. pastatyt „rinkos kainą" mėnuliui, marsui, saulei arba kuriai nors žvaigždei?

Kiekvienas statistikos darbas turi kokios nors prasmės arba tikslo turėti; o kad turėtų, statistikai reikalingas yra ne tik vienas skaitomasis vardiklis, bet ir galimumas vienu ar kitu metodu gautuosius duomenis patikrinti. Ten, kur duomenys nesiduoda lyginami nei tikrinami, negali būti kalbos ir apie statistinį metodą nei apie statistiką. O tautos turto, lygiai kaip ir tautos pajamų vadinama statistika kaip tik ir yra tokios rūšies, kur statistinis lyginimas bei statistinė kontrolė yra praktikoj neįmanoma, Šios rūšies statistika mėgina matuoti neišmatuojamus dalykus ir apimti neapimamus daiktus.

Kad taip yra, rodo ir tautos turto (taip pat ir tautos pajamų) statistikos likimas visuose kraštuose. Visų pirma, dar nebuvo dviejų tautos turto ar tautos pajamų vertintojų, kurių duomenys, — net ir tuo pačiu metodu, bet nepriklausomai skaičiuoti, — vienas antrą bent apytikriai atitiktų. Bet tai dar ne di-

džiausias trukumas: didžiausias tautos turto (ir pajamų) statistikos trukumas yra tas, kad kiekvienu atveju, kai tie duomenys mėginami panaudoti bet kuriam ekonominės ar finansinės politikos praktikos reikalui, — veda tiktai prie konfūzo.

Didžiausias šios rūšies konfūzas galima užregistruoti pokariniams laikams, kai santarvės ir Vokietijos vyriausybių ekspertai ilgai tyrinėjo Vokietijos tautos turtą ir tautos pajamas ir sulig jų dydžiu mėgino nustatyti „pakeliamų reparacijų dydį". Didžiausių šios rūšies tyrinėjimų ir ilgiausių derybų rezultate pagaliau gimė (1924 m.) pagarsėjęs Dawes reparacijų mokėjimo planas, paremtas „tiksliais" tautos turto ir tautos pajamų skaičiavimais ir net numatęs to plano keitimo principus sulig „tautos gerovę" vaizduojančiu statistikos indeksu (garsusis Dawes „Wohlstandsindex"). O nepraėjo nė 5 metų, kai visiems paaiškėjo, jog tasai planas, taip kropščiai tautos turto ir tautos pajamų statistikos duomenimis savo laiku ramstytas, gyvenime nepritaikomas. Tada (1929 m.) dar didesniu kropštumu buvo paruoštas nemažiau pagarsėjęs Young'o planas, kurį sudarant teko anksčiau turėtuosius tautos turto bei tautos pajamų statistikos duomenis iš pagrindų revizuoti ir koreguoti. Rezultatai gi tie patys: ir Young'o planas pasirodė gyvenimui nepritaikomas.

Negeresnių rezultatų gavo pasikliovę tautos turto statistikos vienais ar kitais duomenimis ir atskirų valstybių finansų ar ūkio politikos vadovai.

* * *

Kitaip ir būti negali: mėginimai statistikos metodais tautos turtą vaizduoti duoda grynai fiktyvinius skaičius, paremtus subjektyviniais vertinimais ir dar vartojant mato dydžius, visai kitoms sąlygoms nustatytus.

Tautos pajamos — jau realesnis dalykas. Bet statistikos metodais ir tautos pajamos nesiduoda tiksliai matuojamos. Del to ir tautos pajamų statistinė vertė yra ir pasiliks problematiška bent tol, kol tautų darbas ir gamyba yra laisva ir nereguliuojama ir kol nėra priemonių kainoms (arba pinigų vertei) stabilizuoti.

Tačiau visai realus yra dalykas — atskirų gyventojų pajamos ir turtas tiek, kiek jis duodasi einamiems gyvenimo reikalams naudojamas. Statistikos metodams atskirų gyventojų pajamos ir turtas taip pat yra prieinamesnis ir duodasi, nors ir su sunkumais, stebimas bei vaizduojamas. Atskirų gyventojų pajamos ir turtas duodasi ir sumuojamas arba jungiamas į dydžio grupes tam tikriems skaitomiesiems momentams arba skaitomiesiems periodams. Gali net atsitikti, kad vienu ar kitu metodu kumuliuotos pajamos arba turtas gali apimti žymios gyventojų daugumos turtą ar pajamas. Tačiau tautos turto nei pajamų vienu ar kitu metodu gautieji dydžiai neatstovaus ir atstovauti negalės ne tik del visos eilės spragų ir trukumų, bet ypač del to, kad šie dydžiai nesiduoda tikrinami nei kontroliuojami gyvenime, — taigi neturi statistinės prasmės.

11.

Tautos išlaidų bei vartojimo statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Bowley,* Measurement of Social Phenomena, London (arba rusų kalbos vert. „Osnovy socialnoj statistiki"), 2) *Wolff, H.,* Wirtschafts-St., 586/615, 3) *Žižek,* Grundriss der St., 416/423, 4) *Meerwarth,* Nationalökonomie u. St., 422/444, 5) *Mayer, H.,* Konsumption (Handw. der Staatsw. V, 867/874), 6) *Institut International de Statistique,* Bulletin Mensuel, 7) *Société des Nations,* Bulletin Mensuel de Statistique, 8) *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Statistikos Biuletenis, b) Statistikos Metraštis, c) Lietuvos Ūkis, 1923 m. nr. 13, pusl. 36, 9) *Klaipėdos Krašto Direktorijos Statistikos Biuras,* Klaipėdos krašto statistinės žinios.

a) Bendrieji metodologijos klausimai.

Tautos išlaidų arba vartojimo vertės statistika kritiką pilnai išlaikančiais statistikos metodais yra taip pat neįmanoma, kaip ir tautos pajamų arba tautos turto statistika. Priežastys tos pačios ir motyvai tie patys, kaip vad. tautos pajamų statistikoj. Tikėtis, kad visų tautos vartojamų gerybių atskirais skaitomaisiais periodais vartojimo santykis paliktų tas pats, o kainos tik viena kryptimi ir vienodu laipsniu pakitėtų, kaip mėgina prileisti Hans Mayer, žinoma, nėra jokio pagrindo. Taip pat statistikai nesuvokiami atrodo to paties auto-

riaus siūlomieji „typiškieji svarbumos koeficientai (Wichtigkeitskoeffizienten)“[1].

Apčiuopiamesnį ir reališkesnį bendrą vartojimo vardiklį savo laiku yra pasiūlęs Engels, kurį jis pavadino Quet'u, norėdamas pagerbti moderniškosios statistikos tėvą—Quetelet. Tačiau Engelso „ketas“ (ką tik gimusio kūdikio maisto davinys) tetinka tik maisto produktų vartojimui matuoti. Tam pačiam reikalui tinka ir nuo fizikų pasiskolintos kalorijos. O pilna tautos vartojimo statistika turėtų apimti ne tik maisto, bet ir visų kitų gerybių vartojimą.

Tuo būdu jau iš pat pradžios tenka atsisakyti nuo pastangų kuriuo nors vienu vardikliu statistikos metodais visos tautos vartojimo dydį parodyti. Tačiau statistikos metodais galima stebėti ir vaizduoti atskirų gerybių vartojimą arba — vartojimo išlaidas atskiriems gyventojams ir jų junginiams (statistinėms grupėms). Šitaip savo uždavinius apsirėžusi vartojimo statistika, visai nepretenduodama būti tautos vartojimo statistika, gali būti naudinga tiek socialekonominei politikai, tiek socialekonomikos mokslui.

Metodus vartojimo statistikai tenka taip pat skirti į personalinį arba subjektyvinį ir realinį arba objektyvinį. Statistinio stebėjimo objektu pirmuoju metodu bus vienas ar kitas asmuo arba vartojimo ūkis, o antruoju — betarpiškai ar netiesioginiu keliu — viena ar kita vartojamoji gerybė.

Vartojimo sąvoka gali būti keleriopa. Pirmiausia yra skiriamas asmeninis arba reikmenis gerybių vartojimas maistui, apdarui, butui ir p., ir ūkinis arba techninis vartojimas gamybos reikalams. Tikslus šių dviejų sąvokų vartojimo statistikoj skyrimas yra būtinas, nes asmeninio vartojimo gerybiniai kiekiai galutinai sunaudojami ir tautos ūkyj daugiau nebegali būti paskaitomi, o ūkinio vartojimo gerybės palieka, nors ir kitoj formoj. Pav., suvalgytos bulvės ar pupos jau lieka galutinai sunaudotos, bet bulvės ar pupos pasėtos, arba iš bulvių išvarytas spiritas — palieka tau-

[1] *Mayer, Hans:* Konsumtion, Handw. d. Staatsw., 4 Aufl., V, 874.

tos ūkyje ir dalyvauja jame didesniu „svarbumos koeficientu“, kaip anksčiau, kai dar buvo ūkiškai nevartotas.

Tačiau gerybės iš tautos ūkio apyvartos išeina ne tik betarpiško vartojimo keliu. Pav., ištikus gaisrui daugelis vartojimui skirtų gerybių sunaikinama. Tas pats atsitinka potvinių, žemės drebėjimų ir kt. gamtos katastrofų metais, kai gerybes pati gamta „suvartoja“. Kai kas (L e x i s) ir tokį „vartojimą“, t. y. gerybių naikinimą, siūlo vartojimo statistikos objektu padaryti ir pavadinti jį „f i z i n i u“ vartojimu.

b) Statistinis vartojimo stebėjimas.

S u b j e k t y v i n i s a r b a p e r s o n a l i n i s m e t o d a s vartojimo statistikoj tikslingiau yra naudoti tais atvejais, kai norima ištirti arba atvaizduoti reikalus tenkinamąjį arba ūkiškai technikinį vartojimą atskiriems ūkiniams vienetams arba jų junginiams (grupėms). Patsai s t a t i s t i n i s s t e b ė j i m a s (medžiagos rinkimas arba vartojimo surašymas) čia gali būti v i s u o t i n i s arba tik d a l i n i s, arba vienos ar kitos rūšies r e p r e z e n t a c i n i s metodas. Vieno ar kito metodo pasirinkimas gali daug nulemti visą tyrinėjamos gerybės vartojimo statistiką.

V i s u o t i n i s s t e b ė j i m a s gali būti tikresnis ir tikslingesnis tais atvejais, kai tyrinėjamųjų vienetų nėra daug, o jų vienos ar kitos gerybės vartojamieji dydžiai labai nevienodi. Pav., ūkiškai technikinis vartojimas įvairių gerybių (bulvių, javų) mūsų spirito arba alaus varyklose tikslingiau bus stebėti visuotinio surašymo keliu, kadangi tokių varyklų tėra nedaug, o jų gamyba labai nevienoda. Prie tokių aplinkybių bet kurios rūšies reprezentacinis metodas arba dalinis surašymas gali būti labai didelių paklaidų šaltinis, o visuotinio stebėjimo kelias čia ir prieinamas, ir nebrangus. Iš kitos pusės, visuotinio stebėjimo kelias būtų dideliu ir nereikalingu apsunkinimu nustatyti tų pačių bulvių arba javų metinį vartojimą sėklai tuo metu, kai jau yra žinomi bulvių arba atitinkamų javų pasėlių plotai: nes statistiškai monografiniu arba r e p r e z e n t a c i n i u m e t o d u lengvai galima nustatyti (ir nustatoma) vidutiniai arba vad. „normaliniai“, minimaliniai ir maksimaliniai bulvių ir atskirų javų pasėliams reikalingieji kiekiai vienam hektarui, margui arba

dešimtinei; o 1 ha atitinkantį pesėlio kiekį padauginę pasėlių plotu mes gausime duomenis ne mažiau patikimus, kaip visuotinio surašymo keliu (nes dauginamųjų vienetų bus labai daug, o vidutiniai ir net maksimaliniai nukrypimai nuo vidurkių arba typiškųjų reprezentantų nėra dideli).

Tą patį reikia pasakyti ir del asmeninio arba vad. reikmeninio vartojimo gerybių statistinio stebėjimo. Visoms toms gerybėms, kurioms paklausai neelastingi, o vartojamųjų vienetų kiekis yra didelis, visuotinio stebėjimo metodas visai nereikalingas. Pav., druskos suvartoja beveik kiekvienas žmogus vienodą kiekį, o šiek tiek mažiau tik maži vaikai. Statistiškai monografiniu arba vienos ar kitos rūšies reprezentaciniu metodu nustatę suvartojamos druskos kiekius atskiroms žmonių amžiaus grupėms — ir turėdami bendrąjį gyventojų skaičių amžiaus grupėmis — mes galėsime visai tiksliai pasakyti, kiek druskos suvartoja visi šalies gyventojai ar atskiros jų kategorijos. Jau ne taip lengva, bet vis dar galima, reprezentaciniu metodu nustatyti, kiek suvartojama duonos, mėsos ar kitų masinio vartojimo produktų, kuriems paklausai elastiškesni. Nes šios rūšies vieno ar kito produkto vartojimo kiekis pareina ir nuo derlių (kai rugiai mažiau uždera, daugiau vartojama bulvių, žirnių, kruopų ir kt.), ir nuo kainų (brangesnis produktas parduodamas, o vartojamas pigesnis), ir nuo atitinkamo gyventojų sluoksnio socialinės ir ekonominės būklės (miestų gyventojai maistui vartoja kitokių produktų, ir kitokioj proporcijoj, kaip sodžiaus gyventojai, fizinio darbo darbininkai kitaip maitinasi negu laisvųjų profesijų žmonės ir t. t.), ir nuo bendrosios ekonominės konjunktūros. Bet ir čia mokamai ir atsargiai panaudotas reprezentacinis metodas gali duoti tikresnius ir patikimesnius duomenis, kaip visuotinis surašymas.

Visuotinio stebėjimo metodas masinio vartojimo statistikoj visuomet yra reikalingas labai geros ir brangios organizacijos, o niekuomet negali laiduoti duomenų absoliutinį tikrumą nei patikimumą: nes didelė gyventojų dauguma savo vartojamų dalykų visai neregistruoja ir tikrai nežino, kiek ir ko suvartoja. Be to, gyventojų masės į kiekvieną visuotinį materialinių gerybių surašymą žiūri su tam tikru nepasitikėjimu. Tačiau reprezentacinis metodas mažiausia tinkamas statistiniam vartojimo

stebėjimui tokių gerybių, kurioms paklausai labai elastiški, o patsai vartojimas nėra masinis. Tai galioja pirmoj eilėj įvairios rūšies prabangos dalykams, kurie vartojami tik kai kurių gyventojų sluoksnių arba kai kurių ūkinių vienetų ne nuolatos, o tik „geresniais laikais“ arba ypatingais atsitikimais. Bet tokiais atvejais nedaug ką gali padėti ir visuotinis stebėjimo metodas. Šios rūšies gerybių vartojimo statistikai gali būti tikslingiau iš viso subjektyvinį arba personalinį statistinio stebėjimo metodą apleisti, o pereiti prie realinio arba objektyvinio metodo.

Objektyvinis arba realinis metodas tikslingiau yra panaudoti vartojimo statistikai toms gerybėms, kurios nepareina iš masinės gamybos, arba nors pareina, bet prieš vartojimą kur nors yra koncentruojamos ir tenai gali būti statistikos stebimos. Pav., pas mus alus arba degtinė yra masinio vartojimo gerybės; bet paklausai joms gana elastiški, be to, visuotinio stebėjimo kelias alaus ir degtinės vartojimui nustatyti yra ilgas, painus ir brangus. O mes žinome, kad alaus ir degtinės gamyba yra koncentruota tik keliose dešimtyse įmonių, ir pati gamyba tenai visai tiksliai ir sistematiškai registruojama sąryšyj su akcizo mokesčio ėmimu. Taigi šiuo atveju degtinės ir alaus gamybos duomenys, pridėjus prie jų importuoto alaus ir degtinės duomenis (ir atėmus eksportuotus kiekius), atstovaus ir vartojimo duomenis (nes yra žinoma, kad gaminama tik tiek, kiek suvartojama). Tą patį tenka pasakyti del arbatos, kavos ir visų kitų prekių arba gerybių, kurios šalies viduje negaminamos, o importuojamos: čia tų prekių arba gerybių importas, atskaičius jų eksportą, visai tiksliai atstovaus jų vartojimą, — ir joki tolimesni tyrinėjimai nebus reikalingi.

c) Gyvenimo išlaidų statistika.

Iš atskirų vartojimo arba vartojimo išlaidų statistikos šakų šių dienų statistikos praktikoj didesnės reikšmės turi ir plačiau paplitusi yra gyvenimo išlaidų statistika.

Gyvenimo išlaidų statistikoj yra stebimos ir statistikos metodais vaizduojamos paprastai „typiškos“ gyvenimo išlaidos vienam žmogui arba kelių žmonių šeimai per tam tikrą

skaitomąjį periodą (metus, savaitę, mėnesį). Metodai šioms „typiškoms" gyvenimo išlaidoms gauti gali būti įvairūs, — išskiriant visuotinio stebėjimo metodą, kuris praktikoj nepritaikomas. Iš atskirų, gyvenimo išlaidų statistikoj vartojamų arba vartotinų, metodų galima paminėti tris svarbesniuosius: 1) subjektyviškai anketinį, 2) statistiškai monografinį arba objektyviškai sąskaitybinį ir 3) statistiškai konstrukcinį.

1) Anketinis metodas taikomas tuo atveju, kai statistikos skaičiais norima atvaizduoti plačiųjų gyventojų sluoksnių gyvenimo išlaidas, bet nėra duomenų objektyviškai sąskaitybiniam metodui pritaikinti. Tokiu atveju paruošiami anketų surašomieji lakštai, į kuriuos įrašo tam tikram skaitomajam periodui (metams, mėnesiui) gyvenimo išlaidas ne iš sistematinio stebėjimo faktinųjų vartojimo davinių, o iš kiekvieno anketos atsakytojo subjektyviškai prisimenamų arba spėjamų duomenų; be to, tie duomenys paprastai dar ir savais žodžiais paaiškinami arba komentuojami.

Pakankamai plačiu mastu pavartotas šis metodas kartais gali duoti visai apytikrių ir pakankamai patikimų duomenų atskirų socialinių grupių gyvenimo išlaidoms vaizduoti ir atskiroms tų išlaidų kategorijoms nustatyti. Aplinkybė, kad visi (arba didelė dauguma) tokių duomenų bus paremta subjektyviniais atskirų asmenų prisiminimais arba spėjimais, — savaime dar neduoda pagrindo tokius duomenis visiškai paneigti: visa eilė statistikos šakų (ypač žemės ūkio gamybos st.) ir iš viso tik tokios kilmės duomenimis dažnai paremta būna. Jei tik bus pakankamai didelis klausiamųjų skaičius, tai galima tikėti, kad, einant didžiųjų skaičių dėsniu, tokių subjektyvinių vertinimų nukrypimai arba paklaidos bus atsitiktinio pobūdžio ir savaime išsilygins. Žinoma, šis metodas tepritaikomas tik pakankamai inteligentiškiems gyventojų sluoksniams (studentams, laisvųjų profesijų žmonėms, inteligentiškiems darbininkams), kurie ne tik anketų klausimus sugeba teisingai suprasti, bet ir sąmoningai bei sąžiningai nori į juos atsakyti.

2) Statistiškai monografinis (arba objektyviškai sąskaitybinis) metodas yra paremtas tiksliai ir sistematiškai registruojamais vartojimo arba gyvenimo išlaidų duomenimis. Savaime suprantama, kad šitas metodas tegali būti

taikomas tik speciališkai parinktų asmenų arba šeimų gyvenimo išlaidoms. Patsai parinkimas daromas gyvenimo išlaidų typingumo principu. Gyvenimo išlaidoms statistikos metodais tyrinėti numatytuose gyventojų sluoksniuose stengiamasi surasti „typiški", t. y. vad. „normalinėse" arba „vidutinėse" sąlygose gyvenantys asmenys (arba šeimos), kuriems duodamos viena sistema paruoštos gyvenimo išlaidų sąskaitybos knygos, į kurias nuolatos įrašoma visų jų suvartotų gerybių kiekis ir jų faktinoji vertybė (sumokėta kaina).

Pati gyvenimo išlaidų žymėjimo sistema gali būti dvejopa: a) visos gyvenimo išlaidos jau iš anksto suskirstomos į atskiras grupes (pav., išlaidos maistui, skanėstams, rūbams, butui, kurui etc.) ir tada į vieną ar kitą grupę priskiria išlaidas patsai sąskaitybos knygų vedėjas, arba b) kiekvienos dienos išlaidos kiekvienai perkamai arba naudojamai gerybei žymimos atskirai, o skirstymą grupėmis ir kt. atlieka statistikos medžiaga apdirbamoji įstaiga arba organas (asmuo).

Vertinant šias dvi statistinio žymėjimo sistemas statistiškai metodologiniu atžvilgiu tenka turėti galvoje, kad pirmoji sistema (jau pačių sąskaitybos arba išlaidas surašomųjų knygų suskirstymas bendromis išlaidų grupėmis) visų pirma teleidžia tas išlaidas žymėti tik bendruoju vardikliu, neatsižvelgiant jų kiekio (negalima literio pieno lyginti su kilogramu mėsos ir net negalima kilogramo mėsos arba bulvių lyginti su kilogramu kavos ar pipirų). Svarbiausia gi, iš taip bendrais bruožais schematizuoto pirmykščio gyvenimo išlaidų surašymo laikui bėgant negalima pasekti net ir svarbesniųjų gyvenimo reikmenų vartojamųjų kiekių kitėjimo; be to, lengva, kaip sakoma, siūlą pamesti ir vieną ar kitą vartojamą produktą ne tai grupei priskirti. Del to visais atžvilgiais tenka laikyti tikslingesne antrąją sąskaitybos sistemą. Žinoma, ir čia gyvenimo išlaidų klasifikacija gali ir turi būti jau išanksto nustatyta ir visa eilė gimininingų grupių numatyta, nes priešininingu atveju labai būtų apsunkintas medžiagos naudojimas ir apdirbimas. Bet vis delto bent pačios svarbiosios atskirų kategorijų išlaidų rūšys čia gali ir turi būti atskirai žymimos. Tokio gyvenimo išlaidas surašomojo lakšto pavyzdys gali būti ir Vokiečių Statistikos valdybos (Statistisches Reichsamt) patiekiamas.

Gyvenimo išlaidų klasifikacija:

	Kiekis	Vertė	Mėnesis diena
I. Maistas ir skanėstai:			
1. Mėsa			
2. Dešra			
3. Žuvis			
4. Sviestas			
5. Taukai			
6. Sūris			
7. Kiaušiniai			
8. Bulvės			
9. Daržovės			
10. Druska, pipirai etc., actas, aliejus			
11. Cukrus, medus ir p.			
12. Miltai, ryžiai, pupos, ankštiniai ir p			
13. Vaisiai			
14. Duona ir kepiniai			
15. Kava ir kavos pakaitalai			
16. Arbata, šokoladas, kakao . . .			
17. Pienas			
18. Kiti gėrimai			
19. Kiti maisto produktai			
20. Skanėstai (taboka, cigarai ir p) .			
21. Maisto išlaidos restoranuose . .			
II. Rūbai ir skalbiniai:			
1. Rūbai			
2. Skalbiniai			
3. Valymas (skalbimas) ir p. . . .			
III. Butas ir įrankiai:			
1. Nuoma			
2. Baldai ir p.			
3. Kitos buto išlaidos			
IV. Šildymas ir šviesa:			
1. Šildymas			
2. Šviesa			

	Kiekis	Vertė	Mėnesis diena
V. **Gydymo ir sveikatos išlaidos:**			
1. Gydymas			
2. Kūno sveikatos išlaidos , . . .			
VI. **Mokslo, mokyklos ir mokslo priemonės**			
VII. **Dvasios reikalų išlaidos:**			
1. Laikraščiai, knygos			
2. Teatras, koncertai			
VIII. **Valstybė ir bažnyčia:**			
1. Mokesčiai, rinkliavos			
2. Teismo, teisių pagalbos išl. . . .			
IX. **Globa (ir draudimas)**			
X. **Susisiekimo priemonės**			
XI. **Atlyginimas už asmeninį patarnavimą**			
XII. **Dovanos, pašalpos**			
XIII. **Skolų % % ir amortizacija**			
XIV. **Verslo išlaidos:**			
1. Darbo įrankiai, darbo rūbai . .			
2. Daržas, gyvuliai ir p.			
XV. **Kitos išlaidos**			
XVI. **Taupmenys**			

Ši klasifikacija yra dar tuo patogi, kad kasdieninėms išlaidoms (maistui, sveikatos reikalams ir p.) surašomasis lakštas gali turėti atitinkamas skiltis kiekvienai dienai, o išlaidoms, kurios reguliariškai pasikartoja retesniais intervalais (pav. buto nuoma, mokesčiai ir p.), ilgesniems intervalams.

3) Statistiškai konstrukcinis metodas gyvenimo išlaidų statistikoj ligi šiol daugiausia yra išsiplatinęs, nes techniškai lengviausia atliekamas. Jo esmė tame, kad čia visai atsisakoma nuo bet kurio (ar bet kurių) konkretiškų asmenų faktinojo gyvenimo išlaidų stebėjimo, o tos išlaidos konstruojamos normomis, vienu ar kitu metodu nustatytomis. Normų pa-

grindan čia gali būti imama ir vienu ar kitu metodu gautieji mažesnio ar didesnio gyventojų kiekio faktinieji gyvenimo išlaidų duomenys, ir atskirų išlaidų kategorijų rūšys bei kiekiai; tačiau atitinkamos normos, vieną kartą paimtos, galioja visam laikui ir nuolatinio šių normų kitėjimų neatsižvelgiama, o jeigu ir atsižvelgiama (pav., kitokios normos atskiriems maisto produktams imamos žiemai, kitokios vasarai), — tai tik tokių kitėjimų, kurie buvo nustatyti praeityj, be jokio ryšio su einamais kitėjimais.

Šiuo metodu gautieji gyvenimo išlaidų duomenys paprastai vartojami vad. gyvenimo brangumo arba ekzistencminimumo indeksams. Pav., Vokietijoj oficialiniai arba vad. Calwer'o gyvenimo brangumo indeksai dar visą eilę metų po karo buvo paremti karo jūrininkų maisto produktų porcijomis, nustatytomis ir vartotomis prieškariniais laikais. Kitų vartojami vad. gyvenimo brangumo indeksai remiami daugiau fiziologiniu principu, t. y. vienų ar kitų maisto produktų kiekis ir jų normos nustatomos „moksliškai" sulig jų maistingumu (paprastai kalorijomis), o skaitoma vaiko arba suaugusio vyro maisto reikalaujamais vienetais, kad tuo būdu ir nevienodo amžiaus šeimoms būtų galima gyvenimo išlaidų arba gyvenimo brangumo statistika.

Atskirų amžiaus grupių maisto normos vyrams ir moterims paprastai imamos šitokios[1]):

amžiaus grupės	vyrai	moterys
0—3	0,1	0,1
4—6	0,2	0,2
7—9	0,3	0,3
10—12	0,4	0,4
13—14	0,5	0,5
15—16	0,7	0,6
17—18	0,9	0,7
19 ir daugiau	1,0	0,8

Šitokiomis arba panašiomis normomis yra nustatomos maisto išlaidos ir „normalinėms" šeimoms iš 3, 4 ar 5 asmenų, skaitant maistą kalorijomis arba kitokiais kiekiais ir imant pagrindan darbininko šeimos, kareivio (jūrininko) ar tiesiog

[1] Sulig *H. Wolff*, Wirtschafts-St., p. 65.

vad. fiziologinio ekzistencminimumo teoretinius duomenis, paprastai skaitant, kad suaugusio vyro ekzistencminimumui reikalinga 3000 kalorijų. Meerwarth paduoda Vokietijos gyvenimo išlaidų statistikoj vartojamo 5 asmenų šeimos ekzistencminimumo normas atskiroms maisto produktų grupėms jų svorio arba kiekio prekyboj vartojamais matais ir kalorijomis. Atitinkanti tabelė atrodo šitaip[1].

Tabelė XXVIII.

Meerwarth'o ekzistencminimumo kalorijų tabelė.

(išskaičiuota 5 asmenų šeimai)

Maisto produktai	Vartojamieji kiekiai gr.	Kalorijos	
		1000 gr.	Vartojamam kiekyj
Ruginė duona	47 000	218	102 460
Miltai	4 000	328	13 120
Maisto produktai (tešlos kepimai, avižienės, kruopos, ankštin. vaisiai, ryžiai ir pan.)	11 000	317	34 870
Bulvės	70 000	89	62 300
Daržovės	15 000	25	3 750
Galvijiena	2 500	160	4 000
Kiauliena	500	390	1 950
Žuvys	1 500	82	1 230
Lašiniai	1 500	677	10 155
Riebalai	4 500	812	36 540
Sūdytos silkės	1 000	253	2 530
Džiovinti vaisiai (kepti vaisiai) pigesnės rūšies	3 000	231	6 930
Cukrus	3 500	390	13 650
Kiaušiniai	10 štukų	75=1 št.	750
Pienas	28 literiai	670=1 litr.	18 760
Liesas sūris	1 750	206	3 605
Iš viso			316 600
Diena			11 307

Lietuvos gyvenimo išlaidų statistikai mėnesinio pragyvenimo minimumui Centralinio Statistikos Biuro skelbiamuose indeksuose normos taip pat yra išskaičiuotos

[1] *Meerwarth,* Nationalökon. u. Stat., 427.

kalorijomis, skaitant suaugusiam žmogui (vyrui ir moterei vienodai) 3000 kalorijų, bet bendrose pragyvenimo išlaidose šeimai žmonos gyvenimo išlaidoms visai nepriskaitomos išlaidos žibalui, tabakui, degtukams, kurui ir butui (prileidžiama, kad vyras tiems gyvenimo reikalams išleistų tiek pat ir vienas gyvendamas), o vaikams ligi 1½ metų skiriama 25% motinos gyvenimo išlaidų, nuo 1½ m. ligi 7 m. — 50% ir nuo 7 ligi 12 m. — 75% motinos gyvenimo išlaidų. Tuo būdu 5 žmonių šeimai minimum gyvenimo išlaidos ir sudaromos.

Centralinio Statistikos Biuro pirmą kartą paskelbtais duomenimis „L i e t u v o s Ū k y j“ Nr. 13 (1923 m. nr. spalių m.), 1923 m. rugsėjo mėn. 1 suaugusio žmogaus gyvenimo minimum išlaidos siekė 90,61 lt., tame skaičiuje išlaidos žibalui, tabakui, degtukams, malkoms ir butui sudarė 33,45 lt. Tuo būdu gyvenimo išlaidos žmonai tesudarė 57,16 lt., o dviejų žmonių šeimai turėjo išeiti 147,77 lt. ir 5 žmonių šeimai — 233,51 lt. Tačiau sekančiam „Liet. Ūkio“ 14 nr. ir vėliau „Statistikos Biuletenyj“ tam pačiam mėnesiui 2 žmonių šeimai gyvenimo minimum išlaidos parodomos (be jokių paaiškinimų) 152,77 lt. ir 5 žm. šeimai — 238,51 lt., t. y. 5 litais daugiau, negu anksčiau paskelbtomis atskirų vartojimo dalykų normomis ir kainomis turėtų išeiti. Rodos, kad šis 5 litų skirtumas pareina nuo to, kad Centr. St. Biuras buto nuomą iš karto buvo nustatęs 15 lt. mėnesiui, o vėliau, skaitydamas išlaidas šeimai, tą nuomą pakėlė ligi 20 litų ir per klaidą neištaisė atitinkamų skaičių 1 žmogaus gyvenimo minimum išlaidų sumoje, kuri palikta po senovei 90,61 lt. Berods, ir čia vėlesniuose to paties „Statistikos Biuletenio“ nr. tiems patiems mėnesiams randame kitus skaičius, kaip anksčiau paskelbtieji (pav. 1924 m. sausio m. Statistikos Biuletenyj 1 žmogui gyvenimo minimum išlaidos 1923 m. rugsėjo m. parodytos 90,61 lt., spalių m. 97,45 lt., lapkričio 98,24 lt. ir gruodžio 100,71 lt. Bet tų pačių metų spalių m. Statistikos Biuletenyj lyginimui paduotuose duomenyse 1923 m. rugsėjo m. parodyta 88,63 lt., sekančiame St. Biul. Nr. parodytieji 1923 m spalių m. duomenys išeina 91,41 lt., ir t. t. Taip pat nesutinka ir šeimos gyvenimo minimum išlaidos. Šitie nedideli statistinio skaičiavimo netikslumai ir skirtumai tačiau mažai teiškreipia bendruosius duomenis ir tik apsunkina jų tikslesnį lyginimą.

Apskritai imant, jei paimsime mūsų Centralinio Stat. Biuro vyro ir vaikų proporcijas, tai jos žymiai skiriasi nuo paprastai kitur vartojamų. Taip, jeigu vyro gyvenimo išlaidos parodytos 90,61 lt., o žmonai išeina 57,16 lt., tai vyro ir moteries gyvenimo išlaidų proporcija išeina 1,00:0,63 arba moteries gyvenimo išlaidos stovi įvertintos 63% prieš 80% kitur praktikuojamų. Dar didesnis skirtumas išeina moteries nenaudai paėmus Centr. Stat. Biuro koreguotus duomenis butui (vietoj 15 lt. — 20), kaip šeimos gyvenimo minimum išlaidų statistikoj vartojama. Čia vyro išlaidų 95,61 lt. stovi prie 57,16 l., arba kaip 1,0:0,6. Išeinant iš moteries gyvenimo minimum išlaidų normos, išskaičiuotosios gyvenimo išlaidos vaikui (25% motinos gyvenimo išlaidų) pas mus siekia 14,29 lt., arba 12% vyro išlaidų gyvenimo normos, ir tuo būdu yra šiek tiek didesnės (tenai 10%). Taip pat išeina kiek daugiau ir kito amžiaus vaikams. Tuo būdu šeimos gyvenimo minimum išlaidų proporcija jau daugiau prisiartina kitur praktikuojamai.

Pačios gyvenimo išlaidų normos atskiromis išlaidų kategorijomis mūsų Centr. Statistikos Biuro, skaitant 1 žmogui ir 1 mėnesiui, šitaip atrodo (paimta iš „Lietuvos Ūkio" nr. 13, 1923 m.):

Gyvenimo minimum išlaidos 1 mėn. (psl. 415).

(su kainomis iš 1923 m. rugsėjo m.).

Medžiaga gaunama statistiškai konstrukciniu metodu daromai gyvenimo išlaidų statistikai paprastai tais pačiais keliais, kaip ir bendrajai kainų statistikai. Savaime suprantama, kad kainos čia tegali būti imamos tik mažmeninės prekybos kainos.

Lietuvos mėnesinio gyvenimo minimum išlaidų statistikai medžiaga renkama taip pat šiuo metodu, su tuo skirtumu, kad išlaidos butui Centralinio Statistikos Biuro yra nustatytos sulig „vidutine prieškarine" buto kaina (nuoma), ir šios išlaidos visą laiką jau skaitomos tos pačios. Tačiau būtų nuomos kainos, lyginant su prieškarinėmis, yra daugiausia pasikeitusios, ir net pokariniais laikais per keletą paskutiniųjų metų kaip tik butų nuoma labai daug pasikeitė. Taigi mūsų Centr. Statistikos Biuro nusistatymą statistiškai metodologiniu atžvilgiu ten-

Tabelė XXIX.

Mėnesinio pragyvenimo minimumas vienam suaugusiam žmogui (1923 m. rugsėjo mėn. 1).

Pavadinimas	Kiekis	Suma Lt.	Suma ct.
Miltai ruginiai	16 kg.	6	00
„ kvietiniai	8 „	7	60
Kruopos perlų	4 „	4	88
Bulvės	15 „	1	40
Kopūstai raugyti	3 „	1	02
Burokai valgomieji	3 „	0	31
Svogūnai	1/2 „	0	27
Mėsa galvijiena	6 „	8	70
Sviestas	1 „	5	22
Aliejus	1/2 „	1	66
Kiaušiniai	6 št.	0	99
Silkės	1/2 kg.	0	54
Cukrus rafin.	3/4 „	1	55
Druska	1 „	0	13
Arbata	100 gr.	1	25
Batai	0,06 št.	3	20
Perkelis	1 mtr.	2	80
Audeklas	1/2 „	4	20
Gelumbė[1])	1/4 „	4	64
Žibalas	2 1/2 kg.	1	38
Muilas paprastas	1/2 „	0	80
Tabakas II rūšies	100 gr.	2	14
Degtukai	3 dėž.	0	18
Malkos	1 mt.	14	75
Butas	1 kamb.	15	00
Iš viso	—	90	61

ka laikyti sunkiai pateisinamu, nes gyvenimo minimum išlaidų duomenis iškreipiančiu (ypač jei prisiminti Schwabe nustatytą dėsningumą, sulig kuriuo gyvenimo minimumo išlaidose išlaidų proporcija butui būna didžiausia). Pav., tyrinėjimai rodo, kad vad. „normališkose“ gyvenimo išlaidose buto išlaidos sudaro apie 20—25%. Tuo tarpu C. St. Biuro 1933 m. rugsėjo m. parodytos išlaidos 15 litų vienam žmogui iš 90,61 lt., te-

[1] Originale yra korektūros klaida: atspausdinta 1 1/4 mtr., o turi būti 1/4 mtr.

sudaro tik 16%, ir net 20 lt. tik 18% gyvenimo minimum išlaidose vienam žmogui; visos gi šeimos gyvenimo išlaidose buto išlaidos tesudaro tik apie 9%. Vėliau, kitų gyvenimo reikmenų kainoms žymiai pakilus, buvo išlaidų koeficientas dar daugiau sumažėjo, ir tuo būdu bendrasis gyvenimo išlaidų vaizdas buvo dar daugiau iškreipiamas.

Statistinis vaizdavimas vartojimo arba gyvenimo išlaidų statistikoj daugiausia problemų tiekia klasifikacijoj ir lyginamojoj st., kur vartojamųjų gerybių kiekiai arba gyvenimo išlaidų atskiros kategorijos tenka atvaizduoti jų santykiavimo ir kt. atžvilgiais.

Lyginimas atskirų vartojamųjų gerybių (arba jų vertės) daromas su tų pačių gerybių gamyba (jei yra duomenys); techniškai ūkinio vartojimo santykis nustatomas sulig gamybos rezultatais (pav., kelintą grūdą vieno ar kito javo pasėliai atneša), ir t. t. Bet statistiškai metodologiniu atžvilgiu įdomiausių problemų teikia bendrųjų ir atskirų gyvenimo išlaidų lyginamoji statistika ir pati tų išlaidų klasifikacija atskiromis grupėmis. Pav., iš Wolff o patiektosios Vokiečių gyvenimo išlaidų klasifikacijos mes matome, kad tenai gyvenimo išlaidos suskirstytos net į XV grupių, o šešioliktoj grupėj reikalaujama parodyti ir taupmenis. Tokia klasifikacija įgalina įžvelgti ne tik į atskirų išlaidų lyginamąjį svorį, bet ir jų santykį su pajamomis (nes gyvenimo išlaidos + taupmenys=pajamoms). Tačiau plačiam naudojimui tokia klasifikacija jau per smulki, be to, atskiros išlaidų grupės iš karto atrodo sunkiai išskiriamos (pav. VI gr. turi apimti išlaidas „mokslui, mokykloms ir mokslo priemonėms", VII gr. randame dar „dvasios reikalų išlaidas", kurių tarpe ir išlaidas „laikraščiams, knygoms").

Paprastai gyvenimo išlaidų klasifikacijoj tenka atsižvelgti keturių pagrindinių išlaidų kategorijų: 1) maisto, 2) šviesos ir šildymo, 3) buto ir 4) išlaidų rūbams (ir apsiavimui). Penktoji („kitų išlaidų") kategorija statistiškai metodologiniu atžvilgiu taip pat būtina ir visais atžvilgiais yra pageidaujama. Tačiau ligšiolaikinėj gyvenimo išlaidų statistikoj ji retai kur terandama del to, kad beveik visų kraštų vad. gyvenimo išlaidų statistika teparemta tik gyvenimo minimum išlaidomis arba net vien tik maistui reikalingomis minimum išlaidomis (taigi jau šiais sumetimais maisto išlaidų išskyrimas

iš kitų gyvenimo išlaidų yra būtinai reikalingas). Be to, gyvenimo išlaidų statistinio stebėjimo duomenų klasifikacija į keturias pagrindines grupes ir penktąją grupę „kitoms išlaidoms" duoda galimumo jau ir vad. Engels'o ir Schwabe dėsningumams pasireikšti (Engels'as nustatė, kad maisto išlaidų proporcija būna juo mažesnė, juo bendrosios gyvenimo išlaidos didesnės, ir atvirkščiai; tos pačios rūšies statistinį dėsningumą buto išlaidoms yra nustatęs Berlyno statistikas Schwabe). Savaime suprantama, kad šios rūšies dėsningumai statistinio analizo keliu tėra galimi tik gyvenimo išlaidų statistikoj, paremtoj subjektyviškai anketiniu arba statistiškai monografiniu metodu. Nes statistiškai konstrukcinis metodas išlaidų santykį atskiroms kategorijoms nustato savivalingai iš anksto ir galioja jis tik vad. gyvenimo brangumo kitėjimų matavimams.

Šitie vad. gyvenimo brangumo kitėjimai statistikoj paprastai matuojami indeksiniais skaičiais, paprastai vadinamais brangumo indeksais. Šie brangumo indeksai visais atvejais būna svertiniai, nors svėrimo metodai ne visur tie patys. Plačiausia vartojama gyvenimo išlaidų brangumo kitėjimams matuoti formula bus paprastoji svertinių indeksų formula, kur $P = \frac{\Sigma p_1 q_1}{\Sigma p_0 q_0}$

Iš kitų vartojimo arba gyvenimo išlaidų lyginamosios statistikos klausimų statistiškai metodologinių ir sociališkai statistinių problemų kelia vartojimo statistikos lygmeniniai skaičiai, dažniausia imami santykyj su gyventojų kiekiu. Kadangi atskirų gerybių vartojimas, arba joms išlaidos, atskiruose gyventojų sluoksniuose, amžiaus grupėse ir net sociališkai geografiniuose rajonuose toli gražu nevienodai paplitęs, be to, daug įtakos daro ir kai kurios konjunktūrinės aplinkybės, tat lygmeniniai bendrojo vartojimo skaičiai labai dažnai gali visai nieko nesakyti arba net iškreiptą vaizdą parodyti. Visose šios rūšies lygmeninių skaičių konstrukcijose visuomet didžiausio dėmesio tenka kreipti į vad. „nedalyvaujančių masių" esimą ir event. jų išskyrimą, taip pat į sociališkai geografinę aplinkumą, laiko arba konjunktūros kitimus ir t. t.

12.

Tarptautinių mokėjimų arba vad. mokomojo balanso statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Žižek,* Grundriss der St., 400/402, 2) *Meerwarth,* Nationalökonomie und St., 386/395), 3) *Eulenburg,* Ekonominė politika ir užsienių prekyba, pp. 72/85, 4) *Banse, K.,* Zahlungsbilanz, Handwörterbuch der Betriebswirtschaft, V, 1168/1176, 5) *Viner, J.,* Balance of Trade, Encyclopaedia of Social Science, II, 399/406, 6) *Lewis,* The International Account, N. Y., 1927, 7) *League of Nations,* Memorandum on International Trade and of Balances of Payments (memorandumui leidžiami kas metai ir statistikos duomenys siekia 1910; stitistikos metodai plačiau nušviesti šių memorandumų II tome 1912—1926 m., taip pat 1927—1929 m.); 8) *Centralinis Statistikos Biuras:* Lietuvos Ūkis ir Rinka, 1930, nr. 2/4, pp. 41/51 ir 1931, nr 4—5.

a) Bendrieji metodologijos klausimai.

Iš politinės ekonomijos terminologijos kilusi vad. mokamojo balanso statistika yra taip pat nevykusi sąvoka, kaip ir patsai vad. mokamasis balansas. Nes kai sąskaityboj arba atskaitomybėj kalbama apie b a l a n s ą, tai turima galvoj aktyvinių ir pasyvinių o p e r a c i j ų s t o v i o vaizdavimą t a m t i k r u m o m e n t u. Tuo tarpu politinė ekonomija tautos ūkio mokamuoju balansu paprastai vadina ne to ūkio turto arba turimų kitokių gerybių bei teisių į gerybes priešpastatymą skoloms bei prievolėms, kaip tai daroma bet kurio kito ūkio (verslamonės) balanso vad. aktyvuose ir pasyvuose, o tik per tam tikrą laiką padarytų ir darytinų mokėjimų santykį su gautomis arba gautinomis pajamomis.

Taigi reikalas eina ne apie visą tautos turto bei prievolių balansą, o tik apie tam tikro periodo priklausančius m o k ė j i m u s, t. y. savo esmėje tos pačios rūšies mokėjimai, kurie atskaitomybėj atvaizduojami pelno ir nuostolių sąskaitose. Berods, tam tikra prasme ir čia galima kalbėti apie balansą. Tačiau tai, kas mokamuoju balansu vadinama socialekonominėj statistikoj, yra kas kita, negu turi galvoje paprastai ekonomistai. Būtent, ekonomistai (ne visi), o paskui juos ir plačioji visuomenė, kalba apie m o k a m ą j į b a l a n s ą lygiai ta pačia prasme, kaip jie kalba apie u ž s i e n i ų p r e k y b o s b a l a n s ą, t. y. turi galvoje tik pasyvinių ir aktyvinių o p e r a c i j ų r e z u l t a t u s (kieno naudai išeina eksporto ir importo arba iš jų pareinančių mokėjimo s a l d o, t. y. skirtumas). Kalbama net

apie „aktyvišką“ arba „pasyvišką“ balansus — terminai, kurie atskaitomybės terminologijos atžvilgiu yra visai nevykę: nes kiekvienas balansas visuomet yra ir „aktyviškas“ ir drauge „pasyviškas“, nes aktyvai su pasyvais turi balansuotis, t. y. būti lygūs.

Taigi jau politinė ekonomija savo nevykusia terminologija daug painiavos sudaro. Socialekonominė statistika, kuriai tenka politinės ekonomijos terminologija naudotis, šitoj painiavoj ilgą laiką taip ir kapstėsi, tarptautinių mokėjimų statistikos teoretiškai ir praktiškai neskirdama nuo užsienių prekybos statistikos (Meerwarth, anglų net ir naujausioji literatūra, k. a. J. Viner iš Encyclopaedia of the Social Scienes, II, 399/406), — arba skirdama ją prie pinigų ir kredito statistikos (Žižek). Tik Tautų Sąjungos finansiškai ekonominis skyrius, nuo 1924 m. pradėjo skelbti „tarptautinių mokėjimų balansus“, statistiškai metodologiniu ir terminologiniu atžvilgiu daugiau aiškumo įnešė ir visą eilę metodologinių preblemų išsprendė. Taigi pas mus iš vokiečių literatūros įėjęs „mokomojo balanso terminas“ (vertimas iš Zahlungbilanz) tenka laikyti savo rūšies anachronizmu (amerikiečiai, kurie preciziją daugiau mėgsta, k. a. C. Lewis, kalba tiesiog apie „the International Accounts“, t. y. apie tarptautines sąskaitas).

Tarptautinių mokėjimų statistikos uždavinys — parodyti atskirų kraštų per tam tikrą laiką užsieniams padarytus arba privalomus daryti mokėjimus iš vienos pusės ir iš užsienių gautuosius arba privalomus gauti įmokėjimus iš kitos. Taigi savo esmėje tarptautinių mokėjimų statistika yra judėjimo st. visai tos pačios rūšies, kaip naturalinio gyventojų judėjimo, viešosios teisės organų biudžeto arba užsienių prekybos st., ir statistiškai metodologiniu atžvilgiu nieko bendra neturi su, pav., kredito įstaigų balansų statistika. Ta aplinkybė, kad tarptautinių mokėjimų statistikos vad. konsumentai arba naudotojai ypatingai interesuojasi ne tiek pačiais mokėjimais, kiek iš jų pareinančiais rezultatais arba saldo, dar nėra reikalinga specialinės paties dalyko esmę iškreipiančios terminologijos. Juk ir naturalinio gyventojų judėjimo arba biudžeto statistikos kai kurie naudotojai daugiau

dėmesio kreipia į „balanso“ rezultatus (pav. į naturalinio gyventojų prieauglio kitėjimus arba biudžeto perteklius ar deficitus). Tačiau del to niekas nevadina gyventojų judėjimo statistikos „gyventojų judomojo balanso“ statistika, lygiai kaip niekam į galvą neateina biudžeto statistikos vadinti biudžeto balanso statistika.

Taip pat ir v i e t a tarptautinių mokėjimų statistikai yra tinkamiausia prie f i n a n s ų s t. Pirmiausia, finansiškai ekonominiu atžvilgiu tarptautinių mokėjimų statistika tyrinėja tos pačios rūšies reiškinius, kaip viešųjų arba privatinių finansų statistika. Skirtumas tik toks, kad viešųjų arba privatinių finansų statistikoj statistinio stebėjimo objektas yra viešosios teisės organų arba privatinių finansų ūkis (arba tokių ūkių kolektyvas, junginys, grupė), o čia stebimieji reiškiniai priklauso jau visos tautos ūkio. Bet ir statistiškai metodologiniu atžvilgiu tarptautinių mokėjimų statistika, kaip j u d ė j i m o ir kaip p i n i g i n i ų mokėjimų statistika, priklauso tos pačios kategorijos, kaip visa finansų statistika. Jungimas tarptautinių mokėjimų st. prie užsienių prekybos st. netikslingas jau vien del to, kad pati užsienių prekyba, kiek ji pinigų skaitomaisiais vienetais vaizduojama, tesudaro tarptautinių mokėjimų statistikos dalį; o niekur nėra praktikuojama visumą padaryt jos dalies skyriumi. Jei jau tarptautinių mokėjimų statistika nuo užsienių prekybos st. nebūtų skirtinga, tat tikslingiau būtų užsienių prekybos statistiką prijungti prie tarptautinių mokėjimų st., o ne atvirkščiai. Dar mažiau ką nors bendra turi tarptautinių mokėjimų st. su pinigų ar kredito statistika. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu kredito statistika — bent praktikoj — tėra stovio statistika (vaizduotoja kredito įstaigų arba jų balansų atskirų pozicijų stovį vienu ar kitu m o m e n t u), tuo tarpu tarptautinių mokėjimų st. yra perdėm judėjimo st. O svarbiausia — tarptautinių mokėjimų statistika apima ir kredito įstaigų priklausančius tarptautinius mokėjimus, taigi taip pat, kaip ir užsienių prekybos st., geriau jau tiktų pati kredito st. tarptautinių mokėjimų statistikai, o ne atvirkščiai. Žodžiu, tiek statistiškai metodologiniai, tiek finansiškai ekonominiai sumetimai sakyte sako, kad tarptautinių mokėjimų statistikai tinkamiausia vieta yra prie finansų statistikos.

b) Tarptautinių mokėjimų st. klasifikacija.

Kai del tarptautinių mokėjimų statistikos stebimųjų reiškinių klasifikacijos, tai pirmojoj vietoj tenka statyti tarptautinius mokėjimus, kylančius iš užsienių prekybos. Yra kraštų (jų skaičiuje ir Lietuva), kur tarptautinių mokėjimų grynai prekybinė kilmė visuomet sudaro ne mažiau kaip 80—90% ir tuo būdu galutinai nulemia jų visą kryptį bei charakterį. Tik labai turtingi kraštai, turintys daug investuotų kapitalų užsieniuose, arba gaunantys iš kitų kraštų daug pajamų už įvairius „patarnavimus" (didžiausias šios rūšies pajamų šaltinis tenka iš transporto priemonių, ypač laivyno), gali savo tarptautinius mokėjimus subalansuoti mažiau priklausydami užsienių prekybos mokėjimų.

Vis delto kad ir užsienių prekybos mokėjimai tarptautinių mokėjimų statistikoj pirmojoj vietoj stovi, negalima paneigti ir kitokios kilmės mokėjimų, kurie ypač daug gali nulemti tam tikrų mažesnių periodų (atskirų metų) mokėjimus, k. a. vienkartinės stambesnės paskolos arba vienkartiniai stambesni užsienių paskolų apmokėjimai (amortizacija), vad. karo reparacijų mokėjimai ir kt. Bendrai yra priimta tarptautinių mokėjimų statistiką skirstyti į šias pagrindines grupes:

a) prekybinės kilmės tarptautiniai mokėjimai,

b) patarnaujamos arba darbo kilmės tarpt. mok. ir

c) kapitalų uždarbiaujamos kilmės tarp. mokėjimai.

Prekybinės kilmės tarptautinių mokėjimų kategorijos priklauso ne tik tie mokėjimai, kurie duodasi lengvai nustatomi iš užsienių prekybos statistikos duomenų, bet ir tos statistikos neapimtieji, k. a. keleivių asmeniniai pirkiniai užsieniuose, visa vad. šmugelio prekyba ir p. Tarptautinių mokėjimų statistikoj taip pat tenka ypatingo dėmesio kreipti į užsienių prekybos statistikos vertės duomenų tikrumą bei tikslumą. Tarptautinių mokėjimų priklauso užsienių prekybos prekės tik tiek, kiek tikrai už importuotas prekes užsieniams tenka sumokėti ir kiek tikrai už eksportuojamas prekes gauta. Normališkuose prekybos santykiavimuose už importuojamas prekes tenka užsieniams tų prekių faktinoji kaina plius transporto ir draudimo išlaidos ligi sienos (vad. cif kaina). Už eksportuojamas prekes iš užsienių gaunama

faktinai sumokėjimo kaina su visomis išlaidomis ligi sienos (f o b kaina). Kiek užsienių prekybos statistikoj šie vertinimo principai tiksliai pabojami, tiek ir jos duomenys be jokių korektyvų gali būti naudojami tarptautinių mokėjimų statistikai. Tačiau užsienių prekybos statistikos praktikoj toks visai tikslus prekių vertinimas labai retai pasitaiko, o paprastai būna tik apytikris su mažesniais ar didesniais nukrypimais į vieną ar antrą pusę. Kiek toki nukrypimai didžiųjų skaičių dėsniu savaime išsilygina, tiek jie ir tarptautinių mokėjimų statistikai nepavojingi. Apskritai imant tačiau užsienių prekybos statistikoj vertės duomenys dar ir delto be korektyvų tarptautinių mokėjimų statistikai nevisuomet tinka, kad juose dažnai įeina ir vertė prekių ne vien iš prekybos tranzakcijų, o ir iš vad. sąlyginės prekybos, iš dovanojimų, be to dar ir darbo arba kapitalo pajamos prekėmis arba produktais (derliai iš ūkių užsieniuose, uždarbiai naturalinėmis gerybėmis ir p.). Dar didesnius pakeitimus gali padaryti kontrabandinė prekyba, ypač jeigu ji vienašališka, t. y. į užsienius arba iš užsienių einanti kontrabanda nesibalansuoja. Šiuo atžvilgiu juo aukštesni yra muitai (didesnis paskatinimas kontrabandai) ir juo didesnis suvaržymas (draudimas, muitais ar kt. vartojimo mokesčiais) lengvai transportuojamų ir brangesnių prekių, juo didesni korektyvai yra reikalingi užsienių prekybos statistikos duomenims, kai tie duomenys naudojami prekybinės kilmės tarptautinių mokėjimų statistikai.

Patarnaujamos bei darbo kilmės tarptautinių mokėjimų kategorijos priklauso transporto, pašto, telegrafo ir kt. patarnaujamų įmonių, prekybos komisinių patarnavimų mokėjimai, draudimo premijos, užsieniniai darbo apmokėjimai, turistų, keleivių ir migrantų išlaidos užsieniuose (arba pajamos iš jų), mokslo bei mokslo įstaigų, ekspedicijų, diplomatinių ir konsuliarinių tarnybų ir p. rūšies arba kilmės tarptautiniai mokėjimai.

Kapitalų kilmės tarptautiniai mokėjimai pareina pirmoj eilės iš %% už kreditus bei paskolas (arba indėlius, skolas ir p.), taip pat skolų bei paskolų amortizaciniai bei vienkartiniai mokėjimai ir p. Šios kategorijos priklauso taip pat visi kiti ne komercinės ir ne darbo arba patarnaujamos

kilmės piniginiai mokėjimai, k. a. piniginės dovanos arba pašalpos, piniginiai paveldėjimų išmokėjimai ir p.

Savo memorandumuose Tautų Sąjunga tarptautinių mokėjimų klasifikacijoj %% ir dividendų kilmės tarptautinius mokėjimus paduoda atskirai nuo bendrųjų kapitalų kilmės mokėjimų, o trumpalaikių investacijų %% net vienoje grupėje su patarnaujamos bei darbo kilmės tarptautiniais mokėjimais. Sunku sutikti, kad toksai vienos arba artimos kilmės mokėjimų išskyrimas ir net skaldymas prisidėtų prie tarptautinių mokėjimo statistikos didesnio vaizdingumo.

c) Tarptautinių mokėjimų statistinis stebėjimas bei vaizdavimas.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu yra svarbu, kad visos tarptautinių mokėjimų rūšys būtų viena sistema stebimos ir tais pačiais statistiniais metodais vaizduojamos. Šiuo atžvilgiu atskirų tyrinėtojų arba atskirų kraštų tarptautinių mokėjimų statistikoj dar nėra visiško vienodumo, o ir statistiškai metodologiniu atžvilgiu yra visa eilė sunkenybių. Dalykas toks, kad prekybinės ir patarnaujamos kilmės tarptautiniai mokėjimai yra stebimi ir vaizduojami brutto duomenimis, t. y. debituojami ir kredituojami visi mokėjimai lygiai tuo pačiu principu, kaip ir bet kurioj kitoj sąskaityboj. Tuo pačiu principu debituojami bei kredituojami ir kapitalų kilmės tarptautiniai mokėjimai, kurie paprastai daromi per bankus ar kitus tarptautinius mokėjimus atliekančius institutus (paštą ir p.). Tačiau tie tarptautinius mokėjimus atliekantys institutai tarpininkauja ir mokėjimams, kilusiems iš užsienių prekybos operacijų arba iš darbo bei kt. patarnavimų, kurie jau mažiau ar daugiau tiksliai būna parodyti prekybinės bei patarnaujamos kilmės mokėjimų duomenyse. Išskirti gi, kuris mokėjimas yra kilęs iš prekybinių operacijų, o kuris iš darbo ar kt. rūšies patarnavimų, — arba kuri dalis mokėjimų tenka grynai kapitalų kilmei, — taptautinius mokėjimus atliekantis institutas negali. O jeigu, vengiant keleriopo skaičiavimo pavojaus, būtų imami tik tarptautinių mokėjimų tam tikro periodo rezultatai (saldo), tai vėl būtų pavojus, kad liks atskirai nepažymėti grynai kapitalų kilmės bendrieji (brutto) mokėjimai. Del to renkant me-

džiagą tarptautinių mokėjimų statistikai iš tarptautinius mokėjimus atliekančių ir tarpininkaujančių institutų, reikalaujama išskirti mokėjimus, padarytus prekybinės kilmės sąskaitomis. Kiek toks išskyrimas praktiškai gali pavykti ar pavyksta, tai kitas klausimas.

Vertinant tarptautinių mokėjimų statistikos duomenis tenka kreipti dėmesis į dar vieną aplinkybę. Tarptautinių mokėjimų statistikoj užsienių prekybos mokėjimus atstovaujantys duomenys laiko atžvilgiu paduodami tiems patiems skaitomiesiems periodams, kaip ir visiems kitiems tarptautiniams mokėjimams, o užsienių prekybos statistika yra skaitoma periodais sulig prekių siuntimu per sieną. Tačiau yra žinoma, kad mokėjimai už tas prekes atliekami dažniausiai vėliau — kartais net ir keletą mėnesių vėliau. Pav., stebint mūsų užsienių prekybos duomenis ir per Lietuvos Banką atliekamus tarptautinius mokėjimus yra nustatyta, kad privalomieji mokėjimai už importą užsieniams ligi 1931 m. vidutiniškai eidavo apie 6 mėn. vėliau, o iš užsienių gaunamieji mokėjimai už eksportą sekdavo paskui maždaug per 1—2 mėnesius. Ši aplinkybė dar labiau apsunkina tarptautinius mokėjimus tarpininkaujančių institutų efektyvinę kontrolę ir eventualų, statistikos pageidaujamą, išskyrimą komercinės kilmės tarptautinių mokėjimų iš kitų mokėjimų bendrųjų sumų. Antroji gi ir pati svarbiausioji tokio dalykų stovio išdava tarptautinių mokėjimų statistikai yra ta, kad toji statistika niekuomet negali duoti tikrojo, t. y. faktinai buvusių tarptautinių mokėjimų, vaizdo: nes šalia duomenų, atstovaujančių faktinuosius arba efektyvinius mokėjimus, visuomet tiekiami duomenys, atstovaujantys tik privalomus arba net ir teoretinius mokėjimus, kurių vykdymo terminas nežinomas ir nevienodas. Berods, tais atvejais, kai toki mokėjimai atskirais skaitomaisiais periodais reiškiami tais pačiais ar nedaug tesiskiriančiais skaičiais, o faktinieji mokėjimai nuo teoretinių atsilieka maždaug tais pačiais intervalais, tai patsai tarptautinių mokėjimų balansas savo esmėje neiškreipiamas. Tačiau tikrenybėje ir mokėjimų dydžiai žymiai svyruoja, ir patys mokėjimų intervalai ne visuomet tie patys būna. Del to ir visa tarptautinių mokėjimų statistika tuo tarpu visai negali pretenduoti nei į pilnumą, nei į tikslumą.

d) Lietuvos tarptautinių mokėjimų statistika.

Lietuvos tarptautinių mokėjimų statistika dabartiniu metu yra atliekama Centralinio Statistikos Biuro prisilaikant Tautų Sąjungos klasifikacijos bei nomenklatūros. Patiektieji duomenys bei forma, taip pat atitinkami paaiškinimai, tuo būdu yra charakteringi visai Tautų Sąjungos

Tabelė XXX.

Lietuvos tarptautinių mokėjimų statistika 1927—1929 metų (mil. litų)

	EINAMIEJI STRAIPSNIAI	**Pajamų** arba **kredito** judėjimas (eksportas)			**Išlaidų** arba **debeto** judėjimas (importas)		
		1927	1928	1929	1927	1928	1929
	I. Prekės.						
1	Užsienio prekyba	245,9	256,9	329,8	265,7	291,1	306,4
2	Kontrabanda	1,2	1,5	1,5	3,9	4,6	5,6
	II. Procentai ir dividentai.						
3	Procentai už tarpvalstybines skolas	—	—	—	1,0	1,0	2,1
4	Procentai už kitas valstybės ir savivaldybių skolas . .	—	—	—	1,0	0,9	1,8
5	Kiti procentai ir dividentai už ilgalaikius kapitalus . . .	—	—	0,3	1,3	2,4	3,2
6	Procentai už trumpalaikius kapitalus	1,5	2,1	2,6	—	—	0,8
	III. Įvairūs straipsniai.						
7	Frachtai	—	—	—	4,0	5,0	6,0
8	Uostų rinkliavos	0,3	0,3	0,3	—	—	—
9	Transportas	10,2	11,7	13,7	4,3	5,2	6,4
10	Komisijos, apdraudimas, kurtažas	3,9	2,6	9,3	3,3	3,6	6,2
11	Paštas, telefonas ir telegrafas.	1,9	1,4	1,4	0,1	0,2	0,1
12	Migrantų fondas	1,5	1,5	1,5	13,7	10,5	17,8
13	Migrantų siuntiniai	42,4	43,8	46,3	1,0	1,0	1,5
14	Turistų išlaidos.	5,9	11,7	13,5	9,5	13,5	15,0
15	Diplomatinių ir konsuliarinių atstovybių išlaidos	2,2	2,5	2,5	2,5	2,7	2,8
16	Kitos vyriausybės pajamos ir išlaidos	1,4	1,2	1,1	0,2	0,2	0,2
17	Kiti bėgamieji straipsniai . .	4,5	3,0	1,9	1,1	1,2	0,7
	Iš viso . .	322,8	340,2	425,7	312,6	343,1	376,6
	Perteklius (+) arba nedatekl. (—)	+10,2	— 2,9	+49,1			

IV. Kapitalų judėjimas.

		1927	1928	1929	1927	1928	1929
	I. Ilgalaikės operacijos.						
1	Amortizacija:						
	a) tarpvalstybinių skolų . .	—	—	—	0,3	2,1	1,8
	b) kitų valstybės ir savivalbių skolų	—	—	—	2,3	0,2	0,1
	c) kitų skolų	—	—	—	1,6	3,2	2,0
2	Pirkimas ir pardavimas:						
	a) vertybės popierių . . .	6,5	0,7	1,2	6,0	0,1	0,5
	b) nekilnojamojo turlo . .	1,1	0,8	0,2	0,7	0,1	—
3	Kiti ilgalaikiai kapitalų patalpinimai	15,3	6,7	9,9	—	—	—
	II. Trumpalaikės operacijos.						
4	Trumpalaikių skolų pasikeitimai (skaičiai netto)	—	5,0	—	—	—	4,0
5	Nekonsoliduotų turtų pasikeitimai (skaičiai netto) . . .	—	8,0	—	21,0	—	40,2
	Iš viso . .	22,9	21,2	11,3	31,9	5,7	48,6
	Suma netto kapitalų pajamų (+) arba išlaidų (—) . .	—9,0	+15,5	—37,3			

globoje atliekamai tarptautinių mokėjimų statistikai. Tie paaiškinimai čia patiekti su nedideliais sutrumpinimais[1]. (Žiūr. tabelę 425 p.).

I. Prekės. Žymiausias mokamojo balanso kredito ir debeto pozicijas sudaro užsienių prekyba: eksportuotų prekių vertė įrašyta į balanso kreditą, importuotų — į balanso debetą. Mokamajam balanse reikia nurodyti eksportuotų prekių vertė fob, importuotų prekių — vertė cif.

Be legalios muitinėse registruojamos užsienio prekybos, į prekių rubriką įeina taip pat ir nelegali užsienio prekyba — kontrabanda. Jos dydis nustatytas pagal dydį sugautos kontrabandos, daleidžiant, kad sugauta kontrabanda sudaro 3% visos kontrabandos. Be to, prie taip apskaitytos 1927—1929 metų eksporto kontrabandos pridėta vertė žuvų, kurias Klai-

[1] *Cent. Stat. Biuras*, — „Lietuvos Ūkis ir Rinka", 1930, Nr. 2—4, pp. 42 ir s. Taip pat pal. 1930 m. balansui paaiškinimus „Lietuvos Ūkis ir Rinka" 1931, 5—8.

pėdos krašto žvejai, neperėję muitinės punktų, pardavė užsieniui. Šie daviniai gauti iš žvejybos priežiūros organų.

II. Procentai ir dividendai apima gautus ir išmokėtus procentus ir dividendus už ilgalaikius ir trumpalaikius kapitalus. Šios sumos nustatytos iš gautų iš valstybės, savivaldybių ir privatinių įstaigų pranešimų apie jų gaunamus ir išmokamus procentus bei dividendus.

Gauti procentai ir dividendai už ilgalaikius kapitalus apskaityti tiktai 1929 metams ir sudaro nežymią 0,3 mil. lt. — gauta nuoma už priklausantį Lietuvai užsienio nekilnojamąjį turtą.

Procentai ir dividendai išmokėti už kitus ilgalaikius užsienio įdėtus Lietuvoje kapitalus apskaityti atskirai nuo procentų, išmokėtų už trumpalaikius kapitalus tiktai 1929 met. ir susideda iš sumų, išmokėtų už įdėtą užsienio kapitalą į bankų ir įvairių įmonių pagrindinį kapitalą ir už gautas užsienyje ilgalaikes paskolas. 1924—1928 metų balansuose, procentai ir dividentai išmokėti už ilgalaikius kapitalus parodyti kartu su procentais išmokėtais už trumpalaikius kapitalus. Šie pastarieji, tačiau, sudaro visai nežymias sumas.

Bankų išmokėti procentai apskaityti tiksliai. Įmonių išmokėti procentai, ypač už trumpalaikius kapitalus, apskaityti apytikriai.

III. Kiti bėgamieji straipsniai apima mokėjimus už įvairius patarnavimus, taip pat migrantų ir turistų išlaidas.

F r a c h t ų rubrikos debete įrašytos užsienio laivams išmokėtos sumos už prekių transportą. Išmokėtos sumos nustatytos vaduojantis atatinkamų įstaigų nuomone.

U o s t ų r i n k l i a v o s kredite apima Klaipėdos uosto pajamas iš užsienio laivų. Daviniai imti iš Klaipėdos Uosto Direkcijos.

T r a n s p o r t o kredite įrašytos Lietuvos geležinkelių gautos iš užsienio sumos už prekių ir keleivių tranzitą ir už kitus pervežimus bei patarnavimus; debete — Lietuvos geležinkelių išmokėtos sumos užsienio geležinkeliams.

K o m i s i j o s, a p d r a u d i m a s, k u r t a ž a s ir panašios pajamos ir išlaidos apima: 1) bankų ir įvairių įmonių gautas ir išmokėtas komisijas ir 2) apdraudimo įstaigų gautas

ir išmokėtas apdraudimo bei perdraudimo premijas ir apdraudimo nuostolių atlyginimo sumas.

Apdraudimo pajamos ir išlaidos 1929 m., palyginus su ankstyvesniais metais, žymiai didesnės del to, kad, pirmiausia, 1924—1928 m. balansuose parodytos faktinai gautos ir išmokėtos apdraudimo sumos, tuo tarpu 1929 m. parodytos bugalterinės pajamos ir išlaidos, vadinasi, ne tiktai faktini mokėjimai, bet ir sumos pasilikusios pas mokėtojus gavėjų sąskaitoje; antra, 1929 m. pajamos padidėjusios del padarytų apdraustų Klaipėdos krašto turto didelių gaisro nuostolių, kuriems padengti 1929 m. į Klaipėdos kraštą įplaukė iš užsienio apie 5,0 mil. lt. Pagaliau, 1929 m. sumos padidėjo ir del to, kad, apskritai, perdraudimo operacijos su užsieniu kasmet didėja.

Pašto, telegrafo ir telefono pajamos ir išlaidos rodo mūsų Paštų Valdybos gautas iš užsienio ir sumokėtas užsieniui sumas už naudojimasi pašto, telegrafo ir telefono patarnavimais.

Emigrantų išvežtas sumas apskaitant, visi emigrantai buvo suskirstyti į dvi grupes: I grupė apima emigrantus išvykusius į Š. A. Jungtines Valstybes, Kanadą, Pietų Afriką ir Palestiną; II grupė — išvykusius į Pietų Ameriką ir į kitus kraštus. Pirmosios grupės emigrantui nustatyta 1 500 lt. eksportuoto kapitalo suma, antrosios grupės — 1 000 lt. 1927 m. vykusieji į Braziliją emigrantai buvo vežami dovanai įmonininkų, į kurių įmones emigrantai vyko dirbti, lėšomis. Todel šiems emigrantams 1927 m. eksportuoto kapitalo kvota nustatyta 500 lt. kiekvienam.

Šio straipsnio kredite įrašytos atvykstančių į Lietuvą svetimšalių — imigrantų įvežtos sumos.

Emigrantų siuntiniai kredite apima Amerikoje ir kituose kraštuose gyvenančių lietuvių atsiųstas sumas savo giminėms ir pažįstamiems į Lietuvą.

Del emigrantų atsiųstų sumų apskaitymo tikrumo tenka štai ką pasakyti. Emigrantų siuntiniai pašto perlaidomis apima tiktai perlaidas iš Š. Amerikos Jungt. Valstybių. Kitų kraštų emigrantų (Anglijos, Prancūzijos ir k.) pašto perlaidos čia neįeina del to, kad negalima atskirti emigrantų perlaidų nuo kitų. Atsiųstos sumos čekiais nustatytos tiktai apytikriai iš kai kurių

bankų suteiktų davinių ir pareikštos nuomonės. Sumos atsiųstos paprastuose ir apdraustuose laiškuose ir siuntiniuose taip pat tiktai apytikriai apskaičiuotos iš skaičiaus gautų iš Amerikos Jungt. Valstybių laiškų ir siuntinių.

Tačiau, nežiūrint į tai, kad šiuose apskaitymuose gali būti ir klaidų, iš viso ko tenka manyti, kad balanse parodytos siuntinių sumos ne tiktai ne per didelės, bet greičiau gali būti per mažos.

Šis straipsnis balanso debete apima gyvenančių Lietuvoje svetimšalių - emigrantų išsiųstas į užsienį savo giminėms sumas.

Turistų ir keleivių išlaidos kredite apima užsienio kurortininkų, Amerikos lietuvių, ekskursininkų, prekybininkų ir kitų svetimšalių, atvykstančių įvairiais reikalais į Lietuvą, padarytas Lietuvoje išlaidas; debete — Lietuvos piliečių, vykstančių į užsienį prekybos reikalais, darbo ieškoti, į kurortus, gydytis, mokytis ir kitais reikalais, padarytas užsienyje išlaidas.

Pajamos iš svetimšalių apskaitytos tokiu būdu. 1924 — 1926 m. pajamos, del stokos žinių apie atsilankiųsių Lietuvoje tais metais svetimšalių skaičių, nustatytos apytikriu sprendimu. 1927 metais apskaitytos tiktai gautos iš kurortininkų ir Amerikos lietuvių pajamos. 1928 ir 1929 m., šalia kurortininkų ir Amerikos lietuvių - ekskursininkų, taip pat apskaitytos pajamos ir iš kitų užsienio turistų.

Žinios apie kurortų lankytojų skaičių gautos iš kurortų administracijos organų. Apsilankiusių Lietuvoje Amerikos lietuvių - ekskursininkų skaičius nustatytas iš spaudos pranešimų apie atvykusias iš Amerikos ekskursijas. Kitų turistų skaičius nustatytas vaduojantis gautais iš mūsų diplomatinių ir konsuliarinių atstovybių užsieniuose daviniais apie išduotas vykstantiems į Lietuvą svetimšaliams vizas.

Lietuvos piliečių išlaidos užsienyje 1924—1926 m. del stokos žinių apie tais metais išvykusių į užsienį Lietuvos piliečių skaičių, nustatytos apytikriu sprendimu.

Gautomis iš Vidaus Reikalų Ministerijos ir Klaipėdos krašto Gubernatūros žiniomis apie išduotas vykstantiems į užsienį Lietuvos piliečiams vizas, nustatyta, kad 1927 m. išvyko iš Lietuvos į užsienį 15 960 žm., 1928 — 22 142 žm. ir 1929 m. —

24 537 žm. Apskaitant jų išlaidas buvo skaitoma išvykusiems gydytis ir į kurortus 1 500 lt., moksleiviams ir studentams — 4 000 lt. ir visiems kitiems — 400 lt. išlaidų kiekvienam.

Diplomatinių ir konsuliarinių atstovybių išlaidos kredite apima užsienio atstovybių Lietuvoje išlaidas ir debete — Lietuvos atstovybių išlaidas užsienyje.

Žinios apie mūsų atstovybių išlaidas užsienyje gautos iš Užsienių Reikalų Ministerijos. Užsienio atstovybių išlaidos Lietuvoje nustatytos proporcingai Lietuvos atstovybių išlaidoms užsienyje, atsižvelgiant į užsienio atstovybių skaičiaus santykį su Lietuvos atstovybių skaičiumi.

Vyriausybės užsienyje gautos sumos susideda iš mūsų diplomatinių ir konsuliarinių atstovybių užsienyje pajamų už duotas svetimšaliams vizas ir už kitus patarnavimus. Atsakantis straipsnis debete — vyriausybės užsienyj išleisto sumos — apima vyriausybės sumokėtus mokesčius Tautų Sąjungai ir kitoms tarptautinėms įstaigoms.

Kiti bėgamieji straipsniai kredite apima mūsų piliečių gautas iš užsienio pensijas, rentas ir pan. sumas; taip pat į šią rubriką įrašytos įplaukusios iš užsienio sumos agitacijai ir propogandai.

Debete šis straipsnis susideda iš Lietuvos Banko išlaidų už spausdinimą užsienyje banknotų, sumų išmokėtų už užsienio laikraščius ir žurnalus ir iš Klaipėdos krašto administracijos atlyginimo už esamus užsienio ligoninėse Klaipėdos krašto ligonius.

Kapitalų judėjimas.

Kapitalų judėjimas apima ilgalaikių ir trumpalaikių kapitalų — operacijas.

Ilgalaikės operacijos apima valstybės, savivaldybių ir privatinių įmonių bei asmenų paskolų užtraukimą, teikimą ir grąžinimą, vertybės popierių ir nekilnojamojo turto pardavimą ir pirkimą, ir apskritai visų rūšių kapitalų ilgesniam kaip vienų metų laikotarpiui patalpinimą (investavimą).

Sumos apskaitytos vaduojantis bankų ir įvairių įmonių pranešimais. Atsižvelgiant į tai, kad dalis įmonių davinių nesuteikė, 1927—1929 m. sumas teko papildyti apytikriais spren-

dimais. Kai del 1924—1926 m. sumų, tai del stokos davinių jų nepavyko nustatyti net ir apytikriu sprendimu.

Vertybės popierių pardavimas apima mūsų akcinių bankų ir kitų akcinių bendrovių savo akcijų ir anksčiau įgytų užsienio vertybės popierių pardavimą užsieniui.

Nekilnojamojo turto pirkimas iš užsienio ir pardavimas užsieniui priskirtas prie ilgalaikių kapitalų patalpinimo, nes nekilnojamąjį turtą perkant iš užsienio kapitalas įdedamas ilgam laikui užsienyje, o turtą parduodant užsieniui — arba savo kapitalas grąžinamas arba užsienio kapitalas gaunamas. Balanso kredite parodyta parduoto svetimšaliams (didžiumoje Amerikos lietuviams) Lietuvos nekilnojamojo turto vertė.

Kitų įdėtų Lietuvoje ilgalaikių užsienio kapitalų rubrikoje parodytos gautos užsenyje ilgalaikės paskolos, įdėtas užsienio kapitalas į įsteigtas Lietuvoje užsienio įmonių skyrius ir, apskritai, užsienio dalyvavimas Lietuvos įmonėse.

Ilgalaikių kapitalų debeto judėjimą, didžiumoje, sudaro valstybės iždo, savivaldybių ir privatinių užsienio skolų amortizacijos išmokėjimai; žymiai mažesnes sumas (išskyrus 1927 m.) sudaro vertybės popierių ir nekilnojamojo turto pirkimas.

Vertybės popierių pirkime 1927 ir 1928 metais parodyti mūsų bankų pirkti užsienio vertybės popieriai; 1929 m. — bankų pirkti užsienio vertybės popieriai sudaro 0,2 mil. lt., o likusioji suma 0,3 mil. lt. sudaro vienos mūsų įmonės išpirktas iš užsienio akcijas.

Nekilnojamojo turto pirkime parodytos vyriausybės išmokėtos sumos už pirktus mūsų užsienio atstovybėms namus."

XII.

Darbo statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Žižek,* Grundriss der St., 431/454; 2) *Valta,* Arbeitsstatistik und arbeitsstatistische Aemter (Handw. der Staatsw., I, 872/889), 3) *Wolff,* Wirtschaftsts-St., 506/517 ir 553/563, 4) *Meerwarth,* Nationalökonomie und. St., 445 ir sek., 5) *Herkner, H.:* Arbeitszeit, (Handw. der Staatsw., I, 889/916), 6) *Kumpmann, K.,* Arbeitslosigkeit und Arbeitslosenversicherung (Handw. der Staatsw., I, 791 ir sek.), 7) *Zwiedeneck-Südenhorst,* Lohnstatistik (Handw. der Staatsw., VI, 375/396), 8) *Woytinsky,* Die Welt in Zahlen, II, 9) *Bureau International du Travail:* a) Revue International du Travail, b) Bulletin Officiel, c) Annuaire International du Travail ir kt. leidiniai; 10) *Cent. Statistikos Biuras:* a) Statistikos Biuletenis, b) Statistikos Metraščiai; 11) *Ligonių Kasų Valdyba,* Darbo Sveikata.

1.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Klasiškoji politinė ekonomija darbą laiko vienu iš trijų pagrindinių gamybos veiksnių (kiti du veiksniai — žemė arba gamta ir kapitalas). Jau šito vieno pakaktu, kad ir socialekonominėj statistikoj būtų atskira vieta ir darbo statistikai. Ž i ž e k savo „Statistikos pagrinduose" darbo statistikai atitinkamą vietą ir duoda, Taip pat visai tikslingai darbo statistikos klausimai speciališkai gvildenami ir „Handwöterbuch der Staatswissenschaften" (V a l t a: Arbeitsstatistik und Arbeitsstatistische Aemter, I, 872 ir s.).

Toksai specialinis darbo statistikos klausimų išskyrimas statistiškai metodologiniu atžvilgiu dar ir del to reikalingas, kad pati darbo statistika daugelyj kraštų yra ne tik plačiai pastatyta, bet ir atskirai organizuota: turi savo specialinius organus, kurie darbo statistiką puoselėja šalies viduje ir atstovauja tarptautinėje darbo organizacijoje prie Tautų Sąjunjungos.

D a r b o s t a t i s t i k o s u ž d a v i n y s — statistikos metodais stebėti ir vaizduoti darbo sąlygas. Tačiau jei darbo statistiką taikinti tai prasmei, kokią duoda darbui klasiškoji

politinė ekonomija, tai prie darbo statistikos reikėtų skirti beveik visos socialekonominės statistikos šakos. Savaime suprantama, kad taip plačiai suprasta darbo statistika savo specifinės prasmės nustotų.

Darbo statistika bendroje socialekonominės statistikos sistemoje tegali apimti tik priklausomą, ne savarankiškai dirbamą darbą bei darbininkus, ir tik tiesiogines arba specifines darbo sąlygas, išskiriant tai, kas yra ar gali būti bendra su darbo sąlygomis kitoms socialekonominėms grupėms ar klasėms. Bendrosios arba specifinės darbo sąlygos kitoms socialekonominėms grupėms, kiek tų sąlygų statistinis stebėjimas yra reikalingas, gali būti atskirai ir tiriamos, kadangi šiuo atveju statistikos stebimieji objektai ir statistikos medžiagą teikiamieji subjektai bus skirtingi.

Darbo st. sritys, einant ką tik padarytu aprėžimu, taip pat tegali apimti tik specifines darbininkų socialekonominio gyvenimo sritys. Iš jų atskirai paminėtinos: 1) darbininkų kiekis ir jų sudėtis, 2) darbo laikas, 3) darbo alga bei atlyginimas, 4) darbo sutartys, 5) darbo konfliktų (streikų ir lokautų) st., 6) nedarbo ir bedarbių st., 7) darbo rinkos st. ir 8) kitos darbo sritys.

Jau šis darbo statistikos sričių paprastas sužymėjimas rodo, kad metodai darbo st. medžiagai gauti gali ir turi būti labai įvairūs, nes čia teks susitikti su skirtingos prigimties reiškiniais ir statistikos metodais reikės tyrinėti stovį ir judėjimą.

2.

Darbininkų kiekis ir jų sudėtis.

Bendrieji duomenys apie darbininkų kiekį ir sudėtį galima gauti iš verslo st., jei verslo surašymuose buvo žymimi vad. verslinės padėties pažymiai. Tačiau verslo surašymuose geriausiu atveju gali būti parodytas darbininkų kiekis ir jų sudėtis tam tikrai skaitomajai dienai ir jos vad. kritiškajam momentui, be to, visuotinieji verslo surašymai paprastai nebūna dažnai. Tuo tarpu darbininkų kiekis ir jų sudėtis kitėja net ir tų pačių metų atskirais sezonais, kai

visa eilė savarankišką arba nepriklausomą darbą dirbančiųjų pereina į vienos ar kitos ūkio šakos sezoninių darbininkų kategoriją. Taip pat ir kai kurios darbininkų kategorijos bendruose verslo surašymuose dažnai neskiriamos arba net ir neskaitomos. Tuo tarpu kuriam nors socialinės politikos reikalui ar ir mokslo tirinėjimui kaip tik šitoms kategorijoms smulkesni statistikos duomenys gali būti reikalingi (pav., vaikų darbas, kuris bendroje verslo statistikoje dažnai visai apleidžiamas arba nepakankamai tiriamas, moterų darbas ir p.).

Tokiems ir panašiems reikalams yra reikalingi ir specialiniai darbininkų surašymai. Ar tikslingiau yra tokiais atvejais pasirinkti tiesioginį surašymą bei individualinį stebėjimo metodą, ar galima tenkintis kolektyviniu arba net ir tabeliariniu metodu surinktais duomenimis netiesioginiu keliu (išrašyti iš įmonių registracijos knygų, iš darbo inspekcijos organų ar p.), tai pareina jau nuo vietos sąlygų bei aplinkybių, taip pat nuo tokiam surašymui statomų specifinių uždavinių.

Apskritai imant galima samprotauti, kad gerai organizuotas kolektyviškai tabeliarinis metodas gali duoti visai eilei klausimų gana pakankamus ir dalyką pilnai išaiškinančius atsakymus ir be individualinio apklausinėjimo pačių darbininkų. Bet organizacinės technikos atžvilgiu šis metodas tik tuo atveju gali būti tikslingesnis, kai darbininkų darbas yra koncentruotas stambesnėse, didesnius darbininkų kolektyvus turinčiose, įmonėse. Kai darbininkai dirba po vieną-antrą smulkiose savarankiškose įmonėse, tat kolektyviškai tabeliarinis metodas gali būti ne tik ne pigesnis, bet ir mažiau patikimas; kolektyviškai tabeliarinio metodo priklausantis surašomasis lakštas tegali būti tiksliai atsakytas tik pakankamai aukštos inteligencijos asmenų, o tokios inteligencijos iš paprastų darbininkų plačiųjų minių laukti netenka.

Prieš darant bet kokį darbininkų surašymą, arba prieš naudojant darbininkų statistikos reikalui bendruosius gyventojų verslo surašymo duomenis, visuomet tenka aiškiai ir griežtai apsirėžti pati darbininko sąvoka. Jau iš to, kad darbo statistikos objektas tėra tik priklausomas, t. y. ne savarankiškai dirbamas darbas, yra matyti, kad ir statistikos metodais stebimieji bei vaizduojamieji darbininkai taip pat te-

gali būti tik n e s a v a r a n k i š k i arba kitų (darbdavių) priklausomi.

Tačiau mes žinome, kad priklausomas ir nesavarankiškas yra ne tik paprastas juodo darbo darbininkas, bet ir jo prižiūrėtojas arba net įmonės direktorius, kuris taip pat dirba už tam tikrą atlyginimą ir priklauso įmonės savininko arba savininkų. Vis delto mes jaučiame, kad būtų nesuderinama su priklausomo darbo ir su nesavarankiško darbininko sąvoka, jei prie darbininkų būtų skiriami visi, kas tik už tam tikrą atlyginimą darbdavio arba verslamoninko sąskaiton dirba arba tarnauja, arba kas darbdavio priklauso. Šiuo grynai juridiniu pažymiu darbininko sąvoką aprėžus būtų paneigta kaip tik svarbiausioji darbininkų klasės socialekonominė žymė; nes vienoj kupetoj būtų sumaišyti ir tikrieji darbininkai arba proletarai, ir jų tiesioginiai viršininkai bei prižiūrėtojai, kurie už savo darbą įmonėj kad ir gauna atlyginimą iš darbdavio, tačiau tą atlyginimą jie ima ne už darbininko funkcijas gamybos procese, o už darbdavio, kurį jie įmonėje santykiuose su darbininkais atstovauja ar pavaduoja.

Tuo būdu direktoriai ir visas vadinamas priežiūros personalas, kuris darbdavio arba verslamoninko funkcijas eina, niekuo būdu negali priklausyti statistikos metodais stebimos ar vaizduojamos darbininkų kategorijos, nors jie taip pat dirbą už atlyginimą ir tam tikra prasme priklauso darbdavio. Kai del vadinamo technikinio personalo, tai jo atliekamos funkcijos nėra taip aiškiai susijusios su darbdavio tiesioginėmis funkcijomis ir net yra skirtingos nuo administracinės priežiūros personalo funkcijų. Vis delto ir technikinis personalas tik del plačiai pritaikinto vad. darbo padalinimo principo atrodo daugiau nutolusiu nuo darbdavio; iš tikrųjų gi technikinis personalas darbdavio funkcijas taip pat atlieka, kaip ir įmonės samdomas direktorius arba vad. priežiūros personalas. Tai ypač aiškiai matyti prisižiūrėjus smulkiosioms įmonėms, kur bet kurios rūšies dirbiniai dirbami paties vieno įmonės savininko su vienu ar keliais darbininkais (įvairiose amatų dirbtuvėse): čia įmonės savininkas yra ir darbdavys, ir direktorius, ir administracinės priežiūros personalas, ir, pagaliau, technikas-specialistas, o jo mokiniai ir „gizeliai“ — samdomi darbininkai.

Savaime suprantama, kad darbininkų kategorijos taip pat nepriklauso valdininkai ir šiaip visoki tarnautojai arba už vienkartinį arba nuolatinį atlyginimą dirbantys įvairių vad. laisvųjų profesijų žmonės.

Apskritai amant darbo statistikoj darbininko sąvoka tikslingiausia yra aprėžti tais pačiais dėsniais bei pažymiais, kaip ji aprėžiama bendrojoj verslo statistikoj, nes tuo būdu ir specialinių surašymų arba stebėjimų duomenys lengvai duodasi lyginami.

Darbininkų st. klasifikacija pirmoj eilėj darytina socialekonominiais pažymiais bei dirbamo darbo arba ūkio šakų rūšimis. Čia vėl tenka pirmoj eilėj turėti galvoj tie klasifikacijos principai, kurie savo laiku buvo išdėstyti verslo statistikos klasifikacijos problemas gvildenant (žiūr. p. 74 ir sek.). Iš klasifikacijos antraeilių pažymių, be darbininkų sudėties, atsižvelgtinos šios trys darbininkų kategorijos: 1) vad. nuolatiniai darbininkai, t. y. toki, kurie samdomi nuolatiniam darbui, 2) sezoniniai darbininkai, kurie samdomi tik atskiriems darbo sezonams ir 3) atsitiktiniai arba pripuolamai samdomi darbininkai, kurie imami nuolatiniams arba atsitiktiniams darbininkams pavaduoti arba atsitiktinai susikaupusiems darbams (pramonėj nepaprastiems darbo užsakymams) atlikti. Atlyginimo forma (mėnesinė arba metinė alga, padienis ar savaitinis atlyginimas) čia lemiamos reikšmės neturi ir turėt neprivalo, nors atskirose įmonėse ir gali atsitikti, kad kiekviena darbininkų kategorija kitokioj formoj ir atlyginimą gauna. Taip pat netenka skirti prie sezoninių darbininkų dirbančiųjų tokiose įmonėse, kur visa gamyba yra vien sezoninė (pav., cukraus fabrikuose, statybos darbuose ir p.).

Darbininkų klasifikacija jų **sudėties** pažymiais gali būti daroma įvairiomis žymėmis, iš kurių svarbesnes čia tenka aptarti.

a) Naturalinė darbininkų sudėtis lyties ir amžiaus pažymiais. Pati socialinė įstatymdavystė darbo sąlygas šiandien reglamentuoja atsižvelgdama ypatingų gyvennimo sąlygų atskiroms darbininkų naturalinės sudėties grupėms (pav., draudžiamas nakties darbas vaikams ir moterims,

tam tikri darbai draudžiami moterims arba vaikams ir t. t.). Šiuo atžvilgiu ir tenka naturalinės sudėties grupes daryti.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu daugiausia problemų teikia amžiaus grupės. Iš vienos pusės darbininkų amžiaus grupių klasifikacijoj tenka atsižvelgti amžiaus grupių bendrojoj gyventojų statistikoj, kad būtų galima darbininkų statistikos duomenis lyginti su bendraisiais gyventojų duomenimis. Tačiau darbo sąlygų tyrimo ir socialinės politikos reikalui dažnai tenka atsižvelgti ir tokių amžiaus grupių (ypač atskirose darbo srityse arba verslo šakose), kurios bendrosios gyventojų amžiaus grupių klasifikacijos nepabojamos (pav., tam tikrose darbo srityse arba verslo šakose specialinėmis darbo sąlygomis normuojamas vaikų arba vad. prieauglių darbas, o vaikais arba prieaugliais laikomos amžiaus grupės ligi 15, 16, 17, 18 ir 19 m. su gana skirtingais intervalais).

b) Socialinė darbininkų sudėtis gali būti vaizduojama tais pažymiais, kurie nulemiami arba bent veikiami socialinės aplinkos, k. a: a) šeiminė padėtis (vedę, nevedę ir p.), b) išsilavinimas bei profesinio mokslo laipsnis (mokyti ir nemokyti darb. ir p.) c) tikyba, d) tautybė, e) profesinėse arba kultūrinėse organizacijose dalyvavimas ir p. Savaime suprantama, kad tenka atsižvelgti vad. nedalyvaujančių arba menkai tedalyvaujančių masių (eventualiai tas mases išskirti arba eleminuoti) visuose socialinės padėties vaizdavimuose, kur tokios masės yra arba gali būti (pav., tam tikros amžiaus grupės šeiminės padėties vaizdavimuose ir p.).

c) Profesinė d. sudėtis vaizduojama specifiniais darbo arba verslo pažymiais, k. a.: a) žemės ūkio, pramonės, susisiekimo įmonių ir p. darbininkai, b) geležies, medžio arba miško medžiagos, tekstilės ir p. darb., c) žemkasiai, tekintojai, obliuotojai ir p. Apskritai imant profesinė darbininkų sudėtis labai yra susijusi su versline darbininkų sudėtimi, ir šie klausimai tikslingiausia yra išaiškinti bendrojoj verslinės padėties klasifikacijoj.

d) Kitos darbininkų masę charakterizuojančios darbininkų sudėties žymės gali liesti: a) darbininkų sudėtį gaunamo atlyginimo formomis (padieniai, savaitiniai, mėnesiniai ir p. darbininkai), b) gyvenimo

vieta (miestų, miestelių, sodžiaus darb.), c) administratyviniais arba geografiškai ekonominiais rajonais ir p.

Visos šios ir kitos statistikos metodais vaizduojamos darbininkų sudėties žymės ir jų pažymiai turi tikslo atvaizduoti darbininkų klasę visose jos gyvenimo bei darbo sąlygose.

3.

Darbo laiko statistika.

Viena iš pačių charakteringųjų darbo sąlygų žymių — tai darbo laikas. Vertinant atlyginimo dydį, sanitarines ir kt. darbo sąlygas visų pirma tenka atsižvelgti dirbamojo laiko. Tačiau statistinis darbo laiko stebėjimas bei žymėjimas teikia visą eilę gana sunkiai sprendžiamų metodologinių ir statistiškai technikinių problemų — net ir tais atvejais, kai darbo laikas įstatymų keliu būna normuotas.

Visų pirma, darbo laiko statistika susiduria su skaitomojo arba darbo laiką matuojamo vieneto problema. Kuo darbo laiką statistikoj matuoti: valandomis, dienomis, savaitėmis ar kt.? Nes atskirose darbo kategorijose praktikuojami gana skirtingi arba įvairūs darbo laiko matai, o vad. akordiniams darbams laiko pažymys net nematuojamas. Berods, visoj eilėj darbo sričių arba darbo sutarčių darbą matuojamu laiko vienetu yra priimta laikyti vad. darbo dieną, prilygintą 8 val. darbo. Tačiau ne visose darbo srityse šios normos galioja (pav., žemės ūkyj vasarą dirbama daug ilgiau, o žiemą daug mažiau), o darbo sutartys 1 dienai tedaromos tik vad. padieniams darbininkams. Be to, kai kuriose įmonėse dirbama 8 val. per dieną, tačiau darbo dienų per savaitę tebūna tik 5, 4 ar net dar mažiau. Kitos — darbo sutartys numato 6 darbo dienų savaitei 48 val. darbo, tačiau paskirsto tas 48 val, taip, kad vienas dienas dirbama daugiau kaip 8 val., o kitas — mažiau.

Darbo pertraukos arba pauzos, kai kuriose darbo srityse praktikuojamos apmokamos atostogos, privalomieji darbai šventadieniais arba viršnorminiai darbai, taip pat nakties darbai ir kt. darbo sąlygos tą patį dienos darbo ilgį padaro kitos matuojamos vertės. Bet ir trumpesnis darbo laiko matas, pav.,

valanda, taip pat bus skirtingas esant dienos darbo normai 6—10 val. arba savaitinei normai nuo 3 ligi 6 d. Taip pat ne vienaip tenka vertinti tą patį darbo laiką skirtingoms amžiaus grupėms (vaikams, prieaugliams ir suaugusiems), darbo rūšims (fizinį ir protinį darbą) ir atskiroms darbo sritims (darbas tyrame ore, uždarose patalpose, sveikatai kenksmingų medžiagų naudojimo įmonėse ir p.) ir t. t.

Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad visai vienodo ir tobulo skaitomojo vieneto arba mato darbo laiko statistika neturi. Paprastai rekomenduojama tačiau — ir tam tikrais atžvilgiais tikslingiausia — darbo laiką matuoti bent pramonėj plačiausia praktikuojama 8 val. darbo dienos norma. O kad toksai darbo laiko matas neužstelbtų kai kurių charakteringų darbo sąlygų žymių, tai visuomet tenka atsižvelgti ir visų tų aplinkybių, kurios gali šitą bendrai priimtą darbo laiko normą į vieną ar kitą pusę pakreipti. Del to pagrindinės darbo laikui surašomosios ir skaitomosios žymės turėtų apimti: 1) lyties ir amžiaus pažymius, 2) svarbesnes verslinio darbo kategorijas (žemės ūkio, transporto, pramonės ir kt.), 3) juodą arba fizinį darbą ir aukštesnių kvalifikacijų reikalingąjį, 4) atskirus pažymėjimus nakties ir kt. specifiniams darbams, 5) pauzų ir p. aptarimus, 6) akordinio darbo pažymius ir metinių, mėnesinių ar kt. darbo sutarčių normuojamą darbo laiką ir p.

Darbo laiko kitėjimų st. (ypač tarptautinėj darbo st.) visi darbo laiko sąlygas nulemiantys veiksniai privalo būti ypatingai stropiai stebimi ir jų atsižvelgiama, nes priešingu atveju galima gauti darbo laiką vaizduojančias statistines eilutes, kurios savo esmėje tiek gali būti skirtingos, kad bet kokiam lyginamosios statistikos reikalui visai netiktų.

4.

Darbo algos statistika.

a) Bendrieji metodologijos klausimai.

Darbo algos arba atlyginimo statistika metodologiniu atžvilgiu priklauso tos pačios kategorijos, kaip ir kainų statistika. Lietuvoj, pav., Centralinis Statistikos Biuras darbo algos statistikai medžiagą renka net tais pačiais surašomaisiais

lakštais, kaip ir visų kitų prekių kainų statistikai, kur darbo alga sudaro XI grupę bendrojoj prekių kainų statistikoj. Toj pačioj tvarkoj darbo algos statistikos duomenys ir skelbiami Statistikos Biuletenyje, — su tuo skirtumu, kad darbo algos kitėjimams nepatiekiami indeksiniai skaičiai.

Toksai Lietuvos Centr. Statistikios Biuro elgesys duodasi pagrindžiamas ir ta socialekonomikos mokslo teorija, kuri taria, kad darbo alga yra tik kaina už darbininko duodamą darbą — lygiai taip pat, kaip mokama kaina už bet kurią kitą gerybę; taip pat ir darbo algos dydis esą nusistato sulig pasiūlais ir paklausais, kaip ir prekių kaina.

Šią ekonomikos mokslo teoriją atitinka ir Lietuvos Centr. St. Biuro išleistosios instrukcijos statistikos medžiagai rinkti, kur „Prekių kainoms žymėti paaiškinimai“ yra suskirstyti grupėmis ir tų „prekių“ XI gr. paaiškinimas sako: „Padieniams darbininkams dienos mokestis žymimas sužinojus iš darbo biržų arba tų įstaigų, kurioms dažniausiai tenka samdyti darbininkus. Padienis mokestis darbininkams skaitosi be maisto“.

Vis delto nežiūrint tam tikros ekonominės teorijos, statistinės praktikos ir statistinio metodo tariamo sutapimo, socialekonominės statistikos sistemoje, kur darbo statistikai visai savaiminga vieta skiriama,—ir darbo algos statistiškai metodologiniai klausimai gvildenti tikslingiau, kaip kainų statistikos skyriuje. Visų pirma del to, kad darbo algos statistika iš viso yra viena iš svarbiausiųjų, jei ne pati svarbioji, darbo statistikos šakų. Darbo statistika be darbo algos statistikos būtų tik rėmai be reikalingo paveikslo. Antra, darbo algą statistikos metodais galima stebėti ir vaizduoti ne tik kaip kainą, vienu ar kitu metu mokamą už darbininko tam tikro darbo vienetą, o ir kaip gamybos išlaidų integralinę dalį, kuri mažiau ar daugiau nulemia paskui ir pagamintosios prekės arba produkto kainą. Šiuo atžvilgiu, pav., darbo alga stebima ir surašoma Amerikos Jungt. Valstybių visuotiniuose verslo įmonių surašymuose. Iš kitos pusės darbo alga gali būti (ir dažnai būna) stebima kaip pajamų šaltinis. Kai kurie statistikai, pav., Meerwarth, H. Wolff ir kt., darbo algos proble-

mas ir gvildena drauge (arba tame pačiame skyriuje) su pajamų statistikos problemomis.

Jau šitie pavyzdžiai parodo, kad toji socialekonomikos teorija, kuri darbo algą indentifikuoja su prekių kaina, dalyką aiškina tik iš vienos pusės ir daugiau išviršiniais pažymiais. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu svarbu įsidėmėti ypač tai, kad kiekviena prekių kaina ligi tam tikro laipsnio atstovauja ir darbo algą. Tuo būdu darbo algos statistinis stebėjimas bei vaizdavimas draugе su prekių kainomis statistiškai metodologiniu atžvilgiu tenka vertinti lygiai taip pat, kaip vertinama, pav., sunaudotoji sėkla derėjimų statistikoj ar bendrai žaliavos vertė bendrojoj gamybos vertės statistikoj (t. y. anksčiau pagamintos žaliavos vertė atskaitoma netto gamybos statistikai, o jeigu del vienų ar kitų sumetimų priskaitoma, tai neatžymima ten pat atskirai). Šiuo atžvilgiu ir mūsų Centralinis Statistikos Biuras labai gerai daro, darbo algos statistikos duomenų nenaudodamas bendrajam prekių kainų indeksui, nes toksai naudojimas statistiškai metodologiniu atžvilgiu būtų sunkiai pateisinamas.

Bet jeigu darbo alga nėra arba neturėtų būti indentifikuojama su paprastųjų prekių kaina, ir jei, be to, yra ir statistiškai metodologinių kliūčių darbo algos statistikos duomenis vaizduoti draugе su prekių kainų statistikos duomenimis, tat atkrinta ir svarbiausi motyvai, nulemiantys darbo algos statistikos jungimą su prekių kainų satistika —arba neleidžiantys darbo algą statistikos metodais stebėti bei vaizduoti bendrajame darbo st. skyriuje. O jeigu mes prisižiūrėsime arčiau, tai lengvai pastebėsime, kad ir iš viso darbo algos ir kainų statistikoj statistiškai metodologiniu atžvilgiu tėra tik tariamas, o ne tikrasis tapatumas. Taigi tų pačių statistikos metodų vartojimas darbo algos ir kainų statistikoj toli gražu negali lygios vertės statistikos duomenis duoti net ir tais atvejais, kai prekių kainos ir darbo alga nusistato rinkoje bendraisiais pasiūlų bei paklausų santykiavimo dėsniais.

Visų pirma, bet kurios prekės kaina yra suprantama visai aiškiai aprėžtam ir vienos ar kitos rūšies matu (svoriu, tūriu ar kt.) nustatytam skaitomajam vienetui (kilogramui, metrui, literiui ar kt.). Tuo tarpu jau kalbėdami apie darbo laiko sta-

tistikos klausimus mes matėme, kad darbą matuojamieji vienetai yra labai sunkiai aprėžiami. Tas pats darbo laikas gali atstovauti skirtingos ekonominės vertės darbo veikinius ir būti skirtinga darbo alga atlyginamas; ir ta pati darbo alga gali atstovauti skirtingai matuojamą darbo laiką ir kt. Berods, ir prekių kainos paprastai mokamos tos pačios prekės skirtingoms rūšims. Tačiau prekių skirtingos ypatybės (rūšys) duodasi objektyviniais pažymiais nustatomos anksčiau, negu statistinis kainos stebėjimas prasideda. Tuo tarpu darbo vertės skirtumai dažniausia iš viso tegali būti tik netiesioginiu keliu spėjami iš skirtingos darbo algos. Tuo būdu statistiškai metodologiniu atžvilgiu tam tikros rūšies prekių kainos variacijos visuomet terodo (jei statistinis stebėjimas gerai organizuotas ir tiksliai pastatytas) tik tos pačios rūšies prekių paprastus arba atsitiktinius nukrypimus nuo „normalinės“ arba typiškosios kainos (vidurkio), ir žinomais statistikos metodais tie nukrypimai gali būti tiksliai matuojami ir atvaizduojami. Tuo tarpu darbo algos variacijos paprastai vaizduoja visai skirtingus darbo vienetus (metinė, mėnesinė alga) arba skirtingas tų pačių vienetų ypatybes (žemės ūkio, pramonės ir kt. darbininkams) ir t. t.

b) Darbo algos statistinis stebėjimas ir vaizdavimas.

S t a t i s t i n i o s t e b ė j i m o m e t o d a i, arba medžiagos rinkimas, darbo algos statistikai tik kai kurioms darbo rūšims gali tikti tie patys. Pav., ir Centr. Statistikos Biuras savo paaiškinimuose prekių kainas liepia imti visais atvejais tas, „kurios buvo dažniausia mokamos mėnesio vidury turgaus dieną“, o prekėms, kurių turgui nebūna („bakalėjos produktams“) „reikia žymėti k e l i ų k r a u t u v i ų vienos ir tos pačios prekių rūšies kainas“. Tuo tarpu darbo algai patariama imti darbo biržos registruojamos algos „arba iš tų įstaigų, kurioms dažniausia tenka samdyti darbininkus“. Tačiau ar visos „įstaigos“ tų pačių kvalifikacijų darbininkus samdo? Ar tos pačios įstaigos visiems savo darbininkams tą patį atlyginimą moka? Ar iš viso kiekvienas darbas darbo dienomis matuojamas, ir ar ta

pati „darbo diena“ visose įmonėse ir bet kokiems darbams yra vienoda? Ar net tose pačiose įstaigose arba įmonėse ta pati darbo diena visuomet tuo pačiu matu matuojama (pav., vienu ir tuo pačiu valandų skaičiumi) lygiai taip pat, kaip matuojamos bet kurios prekės (niekad nekeičiamais metrais, kilogramais ar kt.)?

Gyvenimo patyrimas rodo, kad vad. darbo diena, kaip matas darbo algos statistikai, nesiduoda tiksliai aprėžiama atskiroms darbo mokesčio kategorijoms. Pav., kas yra „darbo diena“ žemės ūkio metiniams darbininkams arba kai kur praktikuojamiems savaitiniams arba akordinio darbo darbininkams? O darbo dienos valandų skaičiaus ir kt. kitų sąlygų (pauzų, nakties darbo ir kt.) įvairumas darbo dieną daro labai netiksliu matu ir darbo algos statistikai. Be to, tam tikrose darbo šakose, pav., žemės ūkyje, žymi darbo algos dalis duodama naturaliniais produktais arba prekėmis, kurių statistinis stebėjimas bei vaizdavimas darbo algos statistikai tais pačiais metodais, kaip padienių arba akordinių darbininkų pinigais gaunamam darbo atlyginimui, visai neįmanomas. Del šių ir kitų priežasčių ir reprezentacinis metodas, kuris kainų statistikoj vieninteliai yra galimas ir visai tikslingas, darbo algos statistikoj tik tam tikroms darbo atlyginimo kategorims tokioj pat formoj, kaip kainų statistikoj, pilnai pritaikomas, t. y. tų arba tokių padienių darbininkų darbo algai, kurie darbo ieško ir gauna rinkoje arba darbo biržoje.

Tačiau vad. darbo birža normališkomis sąlygomis funkcionuoja menkiausia (pasiūlai ir paklausai mažiausi kaip tik tuo metu, kai didžiausias darbininkų kiekis turi nuolatinį darbą ir gauna nuolatinį darbo atlyginimą). Be to, pramonėj, kur padienis darbo mokestis dar daugiausia praktikuojamas, kaip tik vis daugiau ir daugiau plečiasi kolektyvinės darbo sutartys su iš anksto nustatytais darbo algos tarifais. Prie šių aplinkybių daug tikslingesni ir tikresni darbo algos statistikos duomenys išeis medžiagą renkant netiesioginiu metodu iš kolektyvinių darbo sutarčių ar darbo atlyginimo tarifų, ne kaip darbo biržoje.

Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad stebėjimo metodai darbo algos statistikai privalo būti parinkti atsižvelgiant įvairių darbo kategorijų ir skirtingų darbo sąlygų, be to, medžiagą turi

būti renkama ir gaunama atitinkamuose šaltiniuose sulig darbo algos statistikai statomais uždaviniais. Jei darbo alga statistikos metodais stebima tik jos d y d ž i u i, matuojamam darbo laiku, vaizduoti, tai pakanka duomenų iš darbo sutarčių dokumentų, darbo biržų arba pačių darbininkų vienu ar kitu būdu suteikiamų. Tečiau jeigu darbo alga statistikos metodais stebima d a r b o v e r t e i gamyboje vaizduoti, tai šiam reikalui jokia darbo birža nei darbo sutartis statistikai reikalingų duomenų taip pat negalės patiekti, kaip negalės jų patiekti ir patys darbininkai: nes tokius duomenis tegali turėti ir juos suteikti tik tie, kurie darbo algą moka, t. y. darbo davėjai. Ar šiam reikalui tikslingesnis yra visuotinio stebėjimo, ar reprezentacinis metodas—tai pareina, kaip visuomet, nuo vietos sąlygų ir aplinkybių, nulemiančių apskritai vieno ar kito metodo tikslingumą.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu dėmesio vertas darbo algos statistikai medžiagos rinkimo metodas, pavartotas V o k i e t i j o j 1920 m. Tai buvo darbo algos d a l i n i s s u r a š y m a s, organizuotas tuo būdu, kad tam tikru principu išskirtose verslo įmonėse buvo surašytas faktinai darbininkų gautasis ir faktinai išmokėtas darbo atlyginimas visiems tų įmonių darbininkams ir tarnautojams per visą vasario mėnesį, t. y. per 4 savaites (iš viso darbo mokestis buvo surašytas 11.697 įmonėse ir apėmė daugiau kaip pusantro mil. darbininkų ir daugiau kaip 260 tūkst. tarnautojų; tuo būdu surašytieji darbininkai sudarė apie 10% visų darbininkų ir apie 15% visų tarnautojų). Tiek individualiniai darbininkų gautojo atlyginimo surašomieji lakštai, tiek darbininkams išmokėtojo atlyginimo surašomieji lapai turėjo būti surašyti darbdavių; tačiau individualiniai darbininkų atlyginimo surašomieji lakštai turėjo būti kontrasignuoti paties darbininko, o parodymą apie bendrai išmokėtąją darbo algą visai įmonei privalė kontrasignuoti darbininkų atstovybės pirmininkas (Obmann der Arbeitervertretung). Surašomųjų lakštų pavyzdžius čia patiekiu toj formoj, kaip juos paduoda savo veikale H. W o l f f, iš kurio paimti ir patys tą surašymą liečiantys skaičiai[1].

---

[1] *H. Wolff*, Wirtschafts-Statistik, pp. 559/561.

Darbo algos statistikos surašomasis lakštas atskiram darbininkui.

Savaitė	Faktiškai sumokėtas atlyginimas įskaitant brangymečio priedus ir draudimo mokestį, bet be priedų už viršnorminį darbą						Bendroji suma už viršnorminius darbus	
	Laikinis darbo atlyginimas			Akordinis darbo atlyginimas				
nuo ligi	Valandos su viršnorminiu darbu	Iš viso	1 val.	Valandos su viršnorminiu darbu	Iš viso	1 val.	Laikiniam darbo atlyg.	Akordiniam darbo atlyg.
	M.	Pfg.	M.	Pfg.	M.	Pfg.	M. Pfg.	M. Pfg.
II. 2— 8								
II. 9—15								
II. 16—22								
II. 23—29								
Iš viso .								

Paraša .

Darbo algos statistikos klausiamasis lapas visai įmonei.

I. Firma: ..... Įmonės Nr. .....

II. a) Įmonės veikimo rūšies pažymėjimas: .....

.....

b) Kurios darbo bendruomenės (Arbeitsgemeinschaf) ir kurios jo grupės priklauso? .....

III. Įmonės vieta: šalis ..... (Provincija) .....

(Apskritis, valsčius) ..... (Vieta) .....

IV. Skaičius	Suaugę		Nepilnamečiai (ligi pilnų 18 metų; be mokinių)	
	vyrai	moterys	vyrai	moterys
Darbininkai, kurie 1920 m. vasario mėn. 28 d. dirbo įmonėje . . .				

V. Darbo laikas:

1. a) Įmonei pilnai veikiant paprastai dirbamo savaitinio darbo valandų skaičius .....

b) Jei darbo laikas ne visose tos įmonės šakose ar skyriuose buvo vienodas, tat smulkiau patiekti skirtingus duomenis įvairioms įmonės šakoms arba skyriams .....

.....

(Jeigu čia neužtektu vietos, tai pridėti papildomąjį lakštą).

2. Ar darbo laikas surašomajam periodui del ypatingų priežasčių (pav., del žaliavos arba anglių trūkumo, del gamtos veikinių ir pan.) buvo sutrumpintas?

.....

VI. Bendroji suma faktiškai sumokėto atlyginimo visiems įmonės darbininkams (įskaitant brangymečio priedus, draudimo mokestį, taip pat priedus už viršnorminį darbą) 1920 metais nuo 2 iki 29 vasario ..... Mk. ..... Pf.

(Atskirų darbininkų darbo atlyginimas žymimas ant atskiro klausiamojo lapo).

VII. Kokie specialiniai priedėliai duodami įmonės darbininkams? (vienkartinė jų ūkiui pašalpa, nemokamas butas [su kuru ir šviesa] nuomos priedėliai, kuras, specialiniai priedėliai darbo laiką sumažinus [ligi atlyginimo skirtumo tarp darbo algos ir ligoje pašalpos] ir pan.) .....

.....

(Pageidaujama kiek galint tikslesni duomenys).

VIII. 1. Ar yra tarifinės darbo sutartys darbininkams? (taip arba ne) .....

2. Jei taip, kuriam verslui? .....

.....

.....užpildyti darbininkams (ėms) klausiamieji lapai gražinta..... į .....

(Vieta) ....., 1920 m. ..... mėn. ..... d.

(Parašai)

Darbdavys: Darbininkų atstovas:

....

Tuo būdu gautieji duomenys atstovavo jau faktinai gautąją ir išmokėtąją darbo algą gana dideliam darbininkų skaičiui. Jei ne ypatingos tų metų Vokietijos sąlygos (infliacijos metai), tai toki duomenys galėtų būti rimta medžiaga darbo algos ir darbo išlaidų statistikai ne tik surašytose įmonėse, bet ir kitose darbo bei gamybos srityse tiek, kiek surašytųjų įmonių darbininkų sudėtis ir darbo sąlygos gali jas reprezentuoti.

Lietuvos Centralinis Statistikos Biuras darbo algos ir darbo išlaidų statistikai mėgina medžiagą rinkti per darbo inspektorius visoms jų prižiūrimoms verslo įmonėms visuotinio stebėjimo keliu dviem surašomaisiais lakštais, iš kurių vienas turi tikslo parodyti darbo išlaidas įmonėje, o antras — darbo algą atskiromis darbininkų kategorijomis. Šalia to, apie darbininkų kiekį, dirbtųjų valandų skaičių ir išmokėto darbininkų uždarbio dydį reikalaujama žinių iš pramonės įmonės vedėjų (taip pat per darbo inspektorius) drauge su žiniomis „apie įmonės mechanines jėgas ir įmonės veikimą". Skirtumas tarp vienu ir kitu atveju klausiamų žinių yra tas, kad pranešant žinias apie įmonės veikimą reikalaujama dar įrašyti „viso įmonės personalo smulkų paskirstymą lytimi ir darbininkų, be to, amžiaus grupėmis".

Bendrai reikia pabrėžti, kad mūsų Centralinio Statistikos Biuro mėginimas gauti iš pirmųjų rankų pilnas ir tikslias žinias apie darbo algą ir darbo išlaidas yra labai plačiai užsimotas ir teoretiškai gana nuosekliai suplanuotas (darbininkai suskirstyti darbo algą nulemiančiomis kategorijomis, atskirai rodomas darbo mokestis vyrams ir moterims, išskiriamas viršnorminio darbo atlyginimas, viskas privedama prie vieno vardiklio, t. y. 8 val. darbo dienos ir t. t.). Tačiau ar pavyks praktikoj visus šios rūšies duomenis be sistematinio pobūdžio paklaidų gauti ir ypač kiek pavyks gautuosius duomenis statistikos metodais tiksliai atvaizduoti, tai turės parodyti praktika (duomenys dar tik pradedami rinkti). (Žiūr. Darbo algos surašomąjį lakštą p. p. 448/9.

Šalia šių mėginimų statistinio stebėjimo keliu nustatyti faktinąją darbo algą ir faktinąsias darbo išlaidas visuotiniu ar daliniu (reprezentaciniu) surašymu, labiausia paplitę yra vienu ar kitu metodu daromi darbo algos vertinimai menamojo vidutinės arba normalinės (daugumos gaunamos) dar-

DARBO ALGOS SURAŠOMASIS LAKŠTAS.

Prieš įrašant davinius peržiūrėti blanką ir paaiškinimus atkalioje pusėje.

CS Biuras prašo Tamstas įrašyti šį blanką klausiamus davinius ir išsiųsti jį savo apygardos **Darbo Inspektoriui** ne vėliau kaip 193....metų .....mėn.....d.

DARBININKŲ ALGOS 1930 METŲ birželio / gruodžio MĖN.

Pranešimas
Centraliniam Statistikos Biurui
(per Darbo Inspektorių)

Firma arba įmonės savininko pavardė .....
Įmonės adresas .....
Įmonės gamybos pavadinimas (pav. malūnas, lentpiūvė ir t.t.) .....

Darbininkų(kių) kvalifikacijų grupės	Tos pačios specialybės vienodo didumo atlyginimo už normalę 8 val. darbo dieną darbininkų(ių) skaičius	Darbininkų(ių) specialybės arba jų atliekamų darbų pavadinimas, pav., stalius, šaltkalvis, audėjas(a) ir t.t.	Normalės 8 val. darbo dienos atlyginimas vienam darbininkui(ei)		Keliems darbininkams duodama atlyginimo natūra ir kiek jis darbdavio įkainuojamas pinigais už 1 mėnesį 1 darbininkui	Faktinas dirbtas laikas ir uždarbis per ..... mėn. paskutinę pilną 1 arba 2 savait. (nuo.....mėn. ..... arba ..... dien. ..... iki ..... dien.)				
						Visų darbininkų				
			4			Darbo dienų suma	Darbo valandų suma	Tame skaič. viršnorm. valandų suma	Faktino piniginio uždarbio suma, lt.	Tame skaič. už viršnorm. darbus, lt.
1	2	3	Lt.	ct.	5	6	7	8	9	10
Vyrai kuoti darbininkai										

Paaiškinimai.

(prie darbo algų surašomojo laiko pusl. 448-9).

Šiame lape reikalinga nurodyti normalės 8 val. darbo dienos darbininkų atlyginimas (paskutinei mėnesio darbo dienai) ir paskutinės pilnos ..... mėnesio savaitės (arba kito paskutinio mokėjimo periodo, jei uždarbis darbininkams išmokamas ne savaitinis, o, pav., dvisavaitinis ir t. t.) faktinas visų darbininkų uždarbis ir dirbtas laikas (visų darbininkų darbo dienų suma, valandų suma).

Jei mokamas akordinis atlyginimas, tai šis atlyginimas darbininko normalės 8 val. darbo dienos uždarbiui apskaičiuoti turi būti išverstas laikiniu vidutinėmis normalės 8 val. darbo dienos išdirbimo normomis.

Faktinas darbininko piniginis uždarbis žymimas įskaitant už viršnorminius ir kitus ekstra darbus gautas sumas (kartu su darbininko įnašais į ligonių kasą). Jei duodamas dar atlyginimas natūra, tai apie tai žymima atitinkamoje skiltyje atskirai.

Darbo atlyginimo daviniai žymimi tos pačios specialybės vienodo atlyginimo grupėmis, skirstant darbininkus lytimis. Specialybė arba atliekamas darbas nurodomi tiktai kvalifikuotiems darbininkams. Tuo būdu, darbo atlyginimo daviniai taip įrašomi: 2-je skiltyje žymimas atitinkamomis specialybėmis skaičius darbininkų(ių), gaunančių vienodo didumo atlyginimą už 8 valandų darbo dieną; 3-je skiltyje žymimos jų specialybės; 4-je skiltyje nurodomas atlyginimas vienam darbininkui(ei) už 8 valandų darbo dieną; 5-je skiltyje žymima, keliems atitinkamos uždarbio grupės darbininkams duodama dar atlyginimo natūra ir kiek jis darbdavio įkainojamas pinigais už vieną mėnesį vienam darbininkui; 6-je, 7-je ir 8-je skiltyse nurodomas faktinas dirbtas laikas per paskutinę vieną arba dvi ..... mėnesio savaites (nuo..... arba .....dien. iki ..... dien.): visų darbininkų darbo dienų suma, valandų suma, tame skaičiuje viršnorminių valandų suma; 9-je skiltyje žymima faktino piniginio uždarbio suma; 10-je skiltyje žymima, kiek tame skaičiuje už viršnorminius darbus. Pavyzdžiui: 5 darbininkams šaltkalviams mokama po 12 lt. už 8 valandų darbo dieną; tų 5 darbininkų dirbtų per savaitę dienų suma — 30 dienų, valandų suma — 266 valandų, tame skaičiuje 26 viršnorminės valandos, uždarbio suma — 418,50 lt., tame skaičiuje už viršnorminius darbus 58,50 lt. ir t. t.

bo algos dydžio. Prie šios rūšies vertinimų tenka skirti ir pradžioje minėtą mūsų Centralinio Statistikos Biuro praktiką rinkti žinias apie padienių darbininkų darbo algą drauge su žiniomis apie prekių kainas. Savaime suprantama, kad šiuo metodu gautieji duomenys tetinka tik darbo algos normų arba darbo algos dydžio statistikai, o ne darbo išlaidų statistikai, kadangi tie duomenys atstovauja tik vieno darbininko dažniausiai gaunamą 1 dienos (savaitės, mėnesio ar kt.) atlyginimą, o ne darbo išlaidas įmonėj.

N e t i e s i o g i n i u k e l i u dar galima gauti darbo algos statistikai žinių iš darbininkų organizacijų, kur nario mokestis mokamas proporcionališkai gaunamam atlyginimui, taip pat iš fisko organų (jei yra privalomos individualinės deklaracijos pajamų mokesčiui), iš ligonių kasų arba socialinio draudimo įstaigų ir p.

D a r b o a l g o s s t a t i s t i k o s k l a s i f i k a c i j a yra reikalinga visų pirma pagrindinio paskirstymo tomis darbininkų grupėmis, kurios turi s a v u o s i u s darbo algos typus arba savąsias darbo algos normas. Visų pirma ši klasifikacija turi eiti vad. n a t u r a l i n ė m i s g r u p ė m i s: atskirai vyrams ir moterims, atskirai vaikams bei prieaugliams. Kai kurios socialinės (vad. mokyti ir nemokyti darbininkai) ir profesinės (mechanikai, akmenų skaldytojai, tekintojai, verpėjai ir kt.) grupės taip pat turi savąsias darbo atlyginimo normas ir savuosius vidurkius, kurių maišymas arba neišskyrimas gal duoti darbo algos vidurkius, gyvenimo tikrenybėje visai nepasitaikančius. Be to, tais atvejais, kai viena dalis darbininkų yra organizuota ir darbo atlyginimą gauna kolektyvinių sutarčių numatytomis normomis, o kita neorganizuota, tat dažnai atsitinka, kad tos pačios rūšies ir net tų pačių kvalifikacijų darbininkai gauna skirtingą atlyginimą (organizuoti darbininkai paprastai gauna didesnį atlyginimą); taip pat jie turi savas darbo algos normas arba vidurkius, kurių tenka atsižvelgti ir darbo algos statistikos klasifikacijoj.

5.

Darbo sutartys.

Darbo sutartys darbo st. gali būti tiek savarankiško statistinio stebėjimo objektu, tiek stebimąja ir skaitomąja žyme

bendrojoj darbo sąlygų statistikoj (pav. darbo laiko, darbo algos ar kt. st.). Savarankišku statistinio stebėjimo bei vaizdavimo objektu darbo sutartys iš viso pasidaro pačiais naujaisiais laikais, kai šalia individualinių darbo sutarčių, daromų dažniausia žodžiu, plačiau įsigyvena ir kolektyvinės darbo sutartys, daromos darbininkus ir darbdavius atstovaujančių organų.

Jei stebimuoju ir skaitomuoju vienetu imti darbo sutartį, tai pagrindine surašomąja ir skaitomąja žyme tikslingiausia imti tomis sutartimis paliestų darbininkų skaičių: nes vienas darbo sutarčių skaičius, nežinant, kiek tos sutartys liečia darbininkus, savaime dar nieko nepasako.

Pačios vad. kolektyvinės darbo sutartys tenka skirstyti į tokias, kurios tik nustato bendrąsias darbo sąlygų normas (darbo laiką, atlyginimo dydį už normų numatytąjį darbą ir t. t.), tačiau tų normų taikymo sąlygas ir ypač sutarties galiojimo laiką palieka individualiniam tarp darbdavio ir darbininko susitarimui, ir b) tokias, kur iš anksto numatomas ne tik sutarties galiojimo laikas, bet ir jos atnaujinimo arba keitimo sąlygos.

Nuo kolektyvinių darbo sutarčių, daromų paprastai laisvųjų profesinių darbininkų organizacijų su atskirais darbdaviais arba darbdavių tokiomis pat organizacijomis, reikia skirti vad. korporatyvines darbo sutartis, kurios būna daromos privalomų darbo ir darbdavių organizacijų valstybinės valdžios organų nustatytomis normomis. Karo metais šios rūšies sutartys buvo gana plačiai praktikuojamos beveik visose kariaujančiose valstybėse, o Rusijoj ir Italijoj šios rūšies darbo sutartys daugiausia praktikuojamos ir dabar.

Darbo sutartys gali būti statistikos metodais stebimos ir naudojamos ir bendrųjų darbo sąlygų statistikos medžiagai gauti, t. y. kaip statistikos medžiagą tiekiamasis šaltinis, — būtent tais atvejais, kai darbo sutartyse yra aiškiai nustatytos įvairios darbo sąlygų normos. Tais atvejais, kai kolektyvinės darbo sutartys su normaliniais atlyginimo tarifais ir kitomis svarbesnėmis darbo sąlygomis apima darbininkų žymią daugumą iš visų svarbiųjų tautos ūkio šakų, tat gautoji medžiaga gali būti pakankama ir bendrajai darbo statistikai bent toms darbo sąlygų sri-

tims atvaizduoti, kurios darbo sutarčių būna apimtos. Tačiau toki atsitikimai perdaug dažni negali būti. Dažniausia būna taip, kad vienose darbo srityse kolektyvinės darbo sutartys su normaliniais tarifais ir kt. apima beveik visus darbininkus, o kitose tik nedidelę jų dalį. Galima rasti ir tokių darbo sričių, kur kolektyvinės darbo sutartys beveik nepraktikuojamos, o šitos darbo sritys tautos ūkyje nėra jau taip nereikšmingos (tai galioja ypač žemės ūkio darbininkams). Tuo tarpu, pav., spaustuvių darbininkai, kurių visur yra palyginti nedaug, savo darbo sąlygas kolektyvinėmis darbo sutartimis reguliuoja gana senai (pav., Anglijoj jau nuo 1860 m., Vokietijoj nuo 1866/7 m. ir t. t.).

Vertinant darbo sutartis ir jų tiekiamąją medžiagą statistiškai metodologiniu atžvilgiu visuomet tenka turėti galvoje, kad čia turima reikalas su socialinio gyvenimo reiškiniu, kuris stengiamasi „normuoti", t. y. mažiau ar daugiau savivalingai tam tikra kryptimi veikti. Del šios priežasties ir statistikos metodais stebimos žymės bei pažymiai, juos skaidant arba klasifikuojant, gali turėti ir viršnorminių nukrypimų (sistematinio pobūdžio paklaidų) į vieną ar antrą pusę tiek, kiek toms sutartims pavyksta laisvos darbo rinkos masinių pasiūlų bei paklausų santykiavimą pakreipti. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu darbo sutartis darbo statistikoj tenka vertinti lygiai taip pat, kaip tam tikrus ekonominius junginius bendrai tautos ūkio statistikoj; o darbo sutartimis normuotus atlyginimo tarifus tenka vertinti taip pat, kaip vertinamos monopolinės kainos kainų statistikoj. Ši aplinkybė ypač reikia turėti galvoje, kai kolektyvinių arba korporatyvinių sutarčių nustatytosios darbo sąlygų normos daromos vieninteliu statistinės medžiagos šaltiniu darbo sąlygoms statistikos metodais stebėti bei vaizduoti; arba kai tokio šaltinio medžiaga paremtos darbo statistikos duomenys imami lyginamajai statistikai drauge su duomenimis, gautaisiais iš laisvosios darbo rinkos reiškinių stebėjimo.

6.

Darbo konfliktų (streikų ir lokautų) statistika.

Visus darbo konfliktus apimanti ir tiksli darbo konfliktų statistika galėtų duoti pilną darbo ir kapitalo kovų ir jų rezultatų

vaizdą. Deja, statistinio stebėjimo ir vaizdavimo metodai čia ne visur vienodu tikslingumu pritaikomi.

Pirmiausia tenka susidurti su statistiškai metodologinėmis sunkenybėmis patį surašomąjį ir skaitomąjį vienetą apspręsti. Kas yra, arba turėtų būti, statistikos metodais stebima: a) įmonės, kur darbo konfliktas buvo (ar yra) iškilęs, b) darbo konflikto paliesti darbininkai (jų skaičius) ar, pagaliau, c) patsai darbo „konfliktas"? Ir antras nemažiau svarbus klausimas: ar kiekvienas, net ir menkiausios reikšmės (pav., įmonėse su 1 ir 2 darbininkais) darbo konfliktas skaitytinas, ar tik toki, kurie paliečia tam tikrą (minimum) darbininkų skaičių? Ar skaitytini ir toki darbo konfliktai, kurie tęsiasi tik valandą-antrą, o gal tik keliolika minutų, ar gal statistikos metodais stebimus bei vaizduojamus darbo konfliktus aprėžti tam tikru laiko minimumu?

Nuo šių ir panašių klausimų vienokio ar kitokio išsprendimo gali daug pareiti ne tik statistikos stebimųjų ir vaizduojamųjų darbo konfliktų skaičius, bet ir jiems stebėti bei vaizduoti metodų pasirinkimas. Pav., jei statistinį stebėjimą aprėžti tik tokiems darbo konfliktams, kuriems yra privalomas tarpininkavimas darbo inspektorių ar kitų konfliktus įspėjamųjų ar likviduojamųjų organų, tai tikslingas gali būti netiesioginis statistinio stebėjimo metodas, — nors šis metodas gal ir neduotų pilnojo darbo konfliktų vaizdo (neduotų tais atvejais, kai nemaža darbo konfliktų dalis tektų smulkesnėms įmonėms, kurioms darbo inspekcijų ar kt. tarpininkaujamų organų globa nei priežiūra neprivaloma).

Surašomosios (ir skaitomosios) žymės. Iš surašomųjų (ir skaitomųjų) žymių pirmon vieton tenka statyti stebimo arba statistikos metodais vaizduojamo konflikto dydį. Ši konflikto dydžio žymė gali būti vaizduojama arba matuojama dviem pažymiais: a) konflikto paliestų darbininkų skaičiumi ir b) konflikto paliestų įmonių skaičiumi. Savaime suprantama, kad konflikto paliestieji darbininkai gali būti dar skirstomi lyties, amžiaus ir kt. pažymiais, o įmonės — ūkio šakomis ir t. t.

Iš kitų surašomųjų žymių didesnės reikšmės turi paties konflikto socialekonominė prigimtis (kilmė

arba priežastis) ir jo socialekonominiai rezultatai arba vaisiai.

Konfliktų prigimtis arba rūšis paprastai aprėžiama konfliktą iššaukusia priežastimi arba pasistatytu kovos tikslu. Pav., streikas gali kilti tiek del to, kad darbininkai pareikalauja didesnio uždarbio ar kitų darbo sąlygų pagerinimo (tuomet kalbama apie „puolamąjį" streiką), tiek del to, kad darbdaviai pasiūlo blogesnes darbo sąlygas ar mažesnį atlyginimą, ir darbininkai streikuoja tikėdamies tuo būdu apsiginti (tokiais atvejais kalbama apie apsiginamąjį streiką). Bet kyla streikai ir „iš simpatijos", t. y. noro padrąsinti ar paremti kitoj įmonėj (ar net kitoj ūkio šakoj) streikuojančius darbininkus; būna streikų ir visai neokonominiais sumetimais (vad. politiniai streikai). Tos pačios priežastys arba panašios rūšies motyvai gali ir darbdavius paskatinti paskelbt lokautą, t. y. paleist darbininkus ne del darbo stokos ar kitų techniškai ekonominių priežasčių, o sociališkai ar politiškai ekonominiais sumetimais. Berods, statistikos metodais stebint konfliktų prigimtį (priežastis, tikslą ir p.) visuomet tenka turėti galvoje, kad šios rūšies žymės ir pažymiai dažniausia tenka žymėti pasirėmus subjektyviniais vertinimais arba nusakymais. O kadangi kiekviename konflikte, juo labiau darbo konflikte, visuomet būna dvi savo tarpe kovojančios šalys, tat ir to paties reiškinio subjektyviniais sprendimais paremtos charakteristikos gali viena antrai prieštarauti (arba prieštaravimų iššaukti). Taigi čia mes jau susiduriame su reiškiniais, kurių statistinis stebėjimas yra ir pasiliks labai apsunkintas.

Tą patį tenka pasakyti ir del kitos darbo konfliktų (ypač streikų) statistikoj sutinkamos žymės, turinčios tikslo atvaizduoti konflikto vaisius arba rezultatus. Apie tai, kuris streikas „laimėtas", o kuris „pralaimėtas", gana dažnai yra ne vienos nuomonės ne tik darbdaviai ir darbininkai, bet ir vienos šalies dalyviai (pav., darbininkai) savo tarpe.

Darbo konfliktų statistikos klasifikacija pirmoj eilėj turi tikslo atskirti darbininkų streikus nuo darbdavių lokautų, o vienus ir kitus dar suskaidyt pagrindinėmis ūkio šakomis. Tikslingiausia darbo konfliktų klasifikacija bus ta, kuri bus artimiausia verslo žmonių ir verslo įmonių klasifikacijai, nes tuo būdu darbo kon-

fliktų statistikos duomenys duosis lengviau lyginami ir analizuojami.

Statistinio vaizdavimo problemos yra sunkiausios išspręsti darbo konfliktų dydžio grupėms atvaizduoti ir bendrai konfliktų dydžiui vienodu vardikliu parodyti. Nei streikų arba lokautų, nei jų paliestųjų darbininkų, nei įmonių skaičiai savaime dar neduoda pakankamai vieningos medžiagos darbo konfliktų ekonominei reikšmei atvaizduoti. Taip pat tenka šios rūšies vienus ar kitus skaičius kombinuoti su laiko pažymiais. Tačiau tie laiko pažymiai nesiduoda lengvai kombinuojami statistinio vaizdavimo metodais darbo konfliktų ekonominei reikšmei parodyti. Pav., jei mes sudarysime darbo konfliktų grupes dydžio (darbininkų ar įmonių skaičiaus) pažymiais ir norėsime jas kombinuoti su laiko pažymiais (pav., konflikto dienų skaičiumi), tai lengvai pastebėsime, jog bus reikalinga nepaprastai daug pagrindinių statistikos eilučių bei grupių (10.000 darbininkų vienos dienos streikas daug didesnės reikšmės turi, kaip 100 darbininkų dešimties dienų streikas), o ir tai dar pilno ir aiškaus vaizdo negausime. Tą patį reikia pasakyti del statistinio vaizdavimo konfliktų rezultatų ir kt. pažymiais. Vienintelis tikslesnis darbo konfliktų socialekonominės reikšmės matas, tai konfliktų paliestųjų darbininkų skaičiaus santykis su konflikto periodu. Šie darbo konfliktus vaizduojamieji matai gali būti gaunami tuo pačiu būdu, kaip susisiekimo statistikoj vad *tk* arba keleiviniai km., t. y. nedirbtųjų valandų, arba arbitralinių dienų skaičius, padaugintas konflikte dalyvavusių darbininkų skaičiumi. Darbo konfliktų statistikoj dažnai sutinkami paprastieji vidurkiniai skaičiai dar nedaug ką pasako.

Nedarbo arba bedarbių statistika.

Nedarbas kaip statistinio stebėjimo objektas statistikos metodams betarpiškai neprieinamas, tačiau netiesioginiu keliu — per vad. bedarbius — jis duodasi ir stebimas, ir statistikos metodais vaizduojamas. Taigi betarpiškas statistinio stebėjimo objektas nedarbo statistikoj bus darbininkas — bedarbis.

Bedarbio sąvoka nedarbo statistikai turi būti iš-anksto aiškiai ir tiksliai tam tikrais pažymiais aprėžta. Bet kuriuo metu galima rasti nedirbančių arba ir „darbo neturinčių“ žmonių, bet ne visi jie yra bedarbiai ta prasme, kaip suprantami bedarbiai vad. nedarbo statistikoj. Gyvenimo praktika rodo, kad del nedarbo sąvokos ne visuomet sutinka nuomonės ir pačių darbininkų arba jų organizacijų atstovų.

Jei nedarbu ekonominiam gyvenime vadinama toksai reiškinys, kai nenormališkai didelis skaičius įmonių sustoja dirbusios arba sumažina gamybą del paklausų sumažėjimo, tat, einant analogija, bedarbiu reikėtų laikyti kiekvieną žmogų, kuris negauna darbo, t. y. siūlosi dirbti, bet niekas jo nepriima. Tačiau ar visais atvejais negaunąs darbo darbininkas yra tikrai ir bedarbis? Darbininkų profesinių organizacijų vadovybės, kurioms tenka savo narius nedarbo metu šelpti, visuose kraštuose yra patyrusios, kad atsiranda ir tokių darbininkų, kurie darbo negauna ne delto, kad nebūtų laisvų darbo vietų, o ir del to, kad del vienų ar kitų sumetimų esamo darbo jie dirbti nenori arba negali. Iš kitos pusės netikslinga ir neteisinga nenorinčiu dirbti laikyti kiekvieną, kuris atsisako bet kurį jam siūlomą darbą priimti. Pav., jei sustojus tekstilinės arba tabako pramonės įmonėms palikusios be darbo darbininkės ne būtų laikomos bedarbėmis tuo pretekstu, kad, gal būt, prie kanalizacijos darbų ar kur nors durpių kasyklose toks pat skaičius yra laisvų darbo vietų, tat toks elgesys negalėtų būti laikomas nei teisingu, nei tikslingu. Ne kiekvienas darbininkas bet kurią laisvą darbo vietą gali užimti, ir ne kiekvienas darbdavys bet kurį pirmąjį pasisiūliusį darbininką bet kuriai darbo vietai gali samdyti.

Taigi tik tie darbo neturintys darbininkai nedarbo statistikos turėtų būti stebimi, kurie darbo nustojo ne iš savo kaltės, o atleisti buvo del įmonės darbų sustabdymo arba susiaurinimo, ir kurie naujo darbo negali surasti. Žinoma, sąvoka — „surasti negali“ — yra labai neaiški ir statistikos praktikai netinkama. Vienu pasakymu arba pasisakymu, kad kas nors darbo „surasti negali“, paprastai nesitenkina ir darbininkų organizacijos arba visuomeniškai valstybinės institucijos, kurios bedarbius globoja (arba juos šelpia). Bet kadangi kiekvieną kartą, ypač nedarbui virtus ma-

siniu reiškiniu, nėra galima tiksli ir objektyviniais duomenimis nustatoma darbo „neradimo“ arba „negavimo“ faktų kontrolė, tat tenkinamasi tam tikrais daugiau ar mažiau formaliniais pažymiais, k. a.: bedarbiu pripažįstamas (t. y. bedarbiui pašalpa mokama) tik toks darbininkas, kuris be darbo yra išbuvęs tam tikrą minimum laiką (kelias ar keliolika dienų — sulig aplinkybėmis). Nors tai ir nėra visai tobulas matas bedarbio sąvokai aprėžti, bet vis delto jisai geresnis, kaip savivalingas arba subjektyvinis sprendimas arba darbo gaut „negalėjimo“ faktų ieškojimas.

Ar statistinio stebėjimo praktika turi visai pasikliauti bedarbius globojamų arba registruojamų organų nusistatymu, ar bedarbio sąvokai reikalingas sąlygas privalo apibrėžt objektyviniais pažymiais savarankiškai — tai jau pareina nuo vietos sąlygų ir aplinkybių. Šioj vietoj tačiau tenka pabrėžti, kad ypač vad. darbo biurų arba darbo biržų duomenis nedarbo statistikai naudoti tenka su didžiausiu atsargumu ir tam tikru nepasitikėjimu. Priežastis ta, kad darbo biuruose arba darbo biržose „darbo ieškančiais“ registruojasi paprastai kas nori, be to, tas pats asmuo gali užsiregistruoti ir keliose vietose. Gavusis darbą ne betarpiškai per darbo biržą ar biurą taip pat dažnai apie tai nieko nepraneša. Tuo būdu darbo biržose arba biuruose visuomet būna įregistruota daugiau darbo ieškančių, kaip tikrai darbo neturinčių; o dar ne kiekvienas darbo neturintis gali būti laikomas bedarbiu. Daugiau jau galima pasitikėti duomenimis tų įstaigų arba visuomeninių organizacijų, kurios bedarbius šelpia; tik ir čia kiekvienu atveju tenka ištirti, ką tokios įstaigos bedarbiais vadina ir kiek jos tiksliai bedarbius registruoja.

Iš *surašomųjų žymių* nedarbo statistikai didžiausios reikšmės turi *nedarbo laikas* (kaip ilgai kiekvienas bedarbis, ir jų atskiros grupės, be darbo būna), be to, žinoma, verslas arba ūkio šaka, naturalinės ir kt. sudėties pažymiai ir p.

Statistinio stebėjimo metodai medžiagai gauti vartojami įvairūs. *Drauge su visuotiniu gyventojų surašymu* arba su verslo surašymu dažnai surašomi ir bedarbiai (arba nedarbas padaromas viena iš surašomųjų žymių, ar imamas pažymiu verslo surašomajai žymei). Šiuo atveju tačiau paprastai tegaunamas bedarbių skaičius tam tik-

rai skaitomajai dienai be charakteringų nedarbo žymių (ypač laiko atžvilgiu). Specialiniai bedarbių surašymai gali būti (kai kur ir būna) taip pat praktikuojami — ypač masinio nedarbo metais, kai kyla reikalas su nedarbu kovos priemonių ieškoti.

Netiesioginiu keliu nedarbo ir bedarbių statistikai medžiaga gali būti gaunama iš darbo organizacijų, kurios paprastai gana tiksliai savo narius bedarbius registruoja, arba iš bedarbius šelpiamųjų įstaigų (tais atvejais, kai bedarbių šelpimas plačiai pastatytas).

Tačiau bedarbių skaičius iš vieno ir antro šaltinio visuomet gali apimti tik tų įstaigų arba organizacijų registruojamus bedarbius. Ypač ši aplinkybė tenka turėti galvoje nedarbo statistikai naudojant medžiagą iš darbininkų profesinių organizacijų, kurios paprastai visai neregistruoja bedarbių, prie profesinių organizacijų nepriklausančių. O gali atsitikti (ypač šalyse su menkai išplėstomis profesinėmis organizacijomis), kad didesnis darbininkų ir pačių bedarbių skaičius yra šalia organizacijų.

Iš kitos pusės, netiesioginiu keliu iš darbo organizacijų gaunamieji duomenys gali būti sistematiškai stebimi ir tikslingiau charakteringomis žymėmis klasifikuojami (nes ten paprastai būna tiksliai registruojamas ir nedarbo laikas, verslas arba darbo sritis ir p.). Mažiausia patikimi nedarbo statistikai duomenys iš jau minėtųjų darbo biurų arba iš darbo tarpininkaujamų įstaigų.

Nedarbo st. klasifikacija bei statistinis vaizdavimas tikslingiausia taikinti klasių bei grupių žymėms ir pažymiams, sulig kuriais klasifikuojami darbininkų kiekio bei jų sudėties duomenys, ir kiek galint tais pačiais dėsniais, kaip klasifikuojami verslinio darbo duomenys. Nedarbą charakterizuojančių žymių ir pažymių šioj klasifikacijoj tenka pirmoj eilėj atsižvelgti. Tačiau ir patsai nedarbas statistikos metodais tegalima tik tuo atveju tikslingai ir pilnai atvaizduoti, kai bedarbių atskiras kategorijas galima parodyti lygmeniniais skaičiais ir kt. statistinio metodo priemonėmis bendroje verslinio darbo ir tautos ūkio struktūroje. Gerai organizuota ir tikslingai klasifikuota nedarbo statistika yra ir gali būti svarbiu rodikliu bendrajai vad. ekonominės konjunktūros statistikai.

8.

Darbo rinkos statistika.

Jau nedarbo statistikos duomenys ligi tam tikro laipsnio daug ką parodo ir apie darbo rinką. Tačiau darbo rinka nenustoja veikus ir tuo metu, kai bedarbių visai nėra. Statistinis stebėjimas darbo rinkos reiškinių sistematiškai tegalimas tačiau tik ten (arba tuo atveju), kur (arba kada) darbo rinka yra organizuota, t. y. kai yra tam tikros vietos arba įstaigos, kur darbo pasiūlai ir paklausai koncentruojasi. Tokios vietos arba įstaigos yra vadinamos darbo biržos arba darbą tarpininkaujamieji biurai. Statistinis darbo rinkos reiškinių stebėjimas tačiau būtų labai nepilnas, jei būtų atsižvelgiama tik vad. visuomeninių darbo biržų arba darbo biurų, paprastai laikomų savivaldybinių organų. Profesinės darbininkų ir kt. organizacijos, o kai kur ir privatiniai asmenys, taip pat laiko tokius darbą tarpininkaujamus biurus, kur darbo paklausų ir pasiūlų žymi dalis koncentruojasi (arba koncentruotis gali).

Ši aplinkybė (taip pat galimumas vienus ir tuos pačius paklausus bei pasiūlus registruoti ne vienoje darbą tarpininkaujamoje įstaigoje) netiesioginiu keliu gautuosius arba gaunamuosius duomenis iš darbo biurų arba biržų darbo rinkos statistikai tegalima vertinti labai kritiškai, nes tiksli kontrolė čia neįmanoma ir keleriopo skaičiavimo tikimybė yra labai didelė. Iš kitos pusės reikia turėti galvoje, kad visose darbo biržose arba darbą tarpininkaujamuose biuruose darbo pasiūlai ir paklausai registruojami tik tuo atveju, kai betarpiškai darbdaviai darbininkų negauna arba darbininkai betarpiškai įmonėj darbo negauna. Tačiau atsitinka taip, palyginti, labai retai: nes darbdavių ir darbininkų didelė dauguma del darbo sąlygų ir kt. susitaria betarpiškai be jokių tarpininkų pagalbos.

Tuo būdu statistiškai metodologiniu atžvilgiu darbo rinkos statistinis stebėjimas susiduria su tos pačios rūšies reiškiniais, kaip kainų rinkos statistinis stebėjimas tokioms gerybėms arba prekėms, kurių dauguma vartojimui eina betarpiškai, o rinkon patenka gal tik atsitiktiniai likučiai. Be to, darbo rinkoje šitie „likučiai“ dažnai priklauso dar ir ypatingos kategorijos, iš bendrosios darbo pasiūlų bei paklausų masės žymiai išsiski-

riančios. Pav., gyvenimo praktika rodo, kad darbo biržos arba darbo biurai turi savo rūšies nuolatinius klijentus, ir net savo rūšies darbo pasiūlų bei paklausų kategorijas, o darbdavių ir darbininkų dauguma tokiuose biuruose niekuomet nepasirodo. Ir suprantama: normališkose sąlygose apie pasiliuosavusią arba pasiliuosuojančią darbo vietą darbininkai sužino iš savo pažįstamų, pas tą darbdavį dirbančių, ir jau per juos savo laiku pasistengia tą vietą užimti. Taip pat ir geresni, ypač kvalifikuoti, darbininkai darbdavių paprastai būna branginami ir normališkose sąlygose tokiems darbininkams darbo ieškoti per tarpininkavimo įstaigas netenka. Del to nuolatiniai darbo biržų klijentai, kiek jie nepriklauso specifinių verslo kategorijų ar atsitiktinių vietos sąlygų, paprastai jau kuo nors išsiskiria iš bendrosios masės, ir tik nenormališkais laikais (nedarbo arba labai aukštos konjunktūros metu) darbo rinkon patenka ir ordinariniai (paprastieji) pasiūlai ir paklausai.

9.

Kitos darbo statistikos sritys.

Iš kitų darbo statistikos sričių arba šakų galima paminėti: a) darbo inspekcijų bei darbo teismų st., b) darbo organizacijų st. ir c) darbininkų socialinio draudimo st.

a) **Darbo inspekcijų bei darbo teismų st.** tegalima ten ir tiek, kur ir kiek šios rūšies organai veikia. Apskritai imant tai bus jau savo rūšies administracinė statistika, neišeinanti iš šių organų veikimo ribų. Darbo inspekcijų arba darbo teismų veikimo ir jo rezultatų statistikos metodais stebėjimas bei vaizdavimas, paremtas šių organų veikimo registracijos duomenimis, apims maždaug visa, ką šios rūšies statistika gali duoti (skaičių ir dydį likviduotų darbo konfliktų, inspekcijos nustatytų prasilenkimų su įstatymais arba taisyklėmis ir p.). Tačiau šios rūšies organų platesnis ar siauresnis veikimas ir to veikimo rezultatai visuomet ir visur daugiausia pareina nuo dviejų pagrindinių sąlygų: 1) įstatymo normų, šiems organams suteikiančių daugiau ar mažiau teisių kištis į darbininkų ir darbdavių santykius ir darbo sąlygų priežiūrą ir 2) nuo to autoriteto, kurį šie organai turi vietos darbininkų ir darbdavių tarpe. Tuo būdu tie patys darbo inspekcijų arba darbo teismų veikimą

charakterizuojantys skaičiai vienose teisinėse ir psichologinėse aplinkybėse gali parodyti viena, o kitose kita, ir jų lyginti bus visai negalima.

Šalia tiesioginės darbo inspekcijų bei darbo teismų veikimo statistikos, tačiau, šios įstaigos (ypač darbo inspekcijos) gali būti vietomis, kur koncentruojasi ir šiaip svarbios medžiagos darbo ir net bendrai socialekonominės statistikos įvairioms šakoms. Pav., darbo inspekcijos paprastai privalo kontroliuoti ir sekti įmonių technikinius įtaisymus jų gamybinio pajėgumo ir socialinės higijenos atžvilgiais. Prie tos progos susirenka gana daug svarbios medžiagos, kuri statistikos metodais gali būti išnaudojama įvairioms socialekonominės statistikos šakoms. Bet visa tai, taip pat betarpiški statistinės medžiagos rinkimai per darbo inspekcijas (pas mus toki rinkimai daromi ne tik darbo, bet ir pramonės gamybos statistikai), daro jas jau betarpiškais statistikos organais ir statistikos subjektais, o ne statistinio stebėjimo objektais.

b) **Darbo organizacijų statistika** turi tikslo statistikos metodais stebėti ir vaizduoti darbininkų organizacijas. Taigi statistinio stebėjimo objektas — organizacija. Tačiau organizacijos sąvoka statistiniam stebėjimui yra reikalinga tiksliai aprėžti, o patsai aprėžimas nėra lengvas dalykas, nes kiekvienas žmonių junginys gali būti vadinamas organizacija. Apskritai imant, statistikos praktikai daugiau nieko nelieka, kaip naudoti tą organizacijos sąvoką, kuri paprastai būna nustatyta organizacijas tvarkančių įstatymo normų, o stebėjimo objektu padaryti tuos organizacinio gyvenimo reiškinius, kurie registruojami pačių organizacijų (protokoluose, apyskaitose ir p.).

Darbo organizacijų statistinė klasifikacija gali būti daroma tiek ekonomiškai socialiniais, tiek formališkai juridiniais pažymiais. Ekonomiškai socialiniais pažymiais galimas yra šitoks organizacijų suskirstymas:

1) Profesinės darbininkų sąjungos ir draugijos.
2) Įmoniniai darb. junginiai (vad. įmonių darbo tarybos).
3) Savitarpio pagalbos pagrindais organizacijos specialiniais uždaviniais (vartotojų bendrovės, taupymo -

paskolos kasos, darbo artelės, savitarpio draudimo d-jos ir p.).

4) Kultūrinės, politinės ir kt. darbo organizacijos.

Čia tenka pastebėti, kad darbo organizacijų statistikos priklauso tik tokios organizacijos (kooperatyvinės, kultūrinės ar politinės draugijos), kur nario teisės ir pareigos yra jungiamos su darbininko verslu arba darbu įmonėje. Bendrojo pobūdžio organizacijos (kurios nariais priima kiekvieną žmogų, kuris pareiškia norą ir sumoka mokestį), kad ir turėtų savo narių daugumą iš darbininkų tarpo, vis delto neturėtų būti jungiamos į bendrąjį darbo organizacijų skaičių. Tokios organizacijos priklauso darbo organizacijų tik del savo narių atsitiktinės sudėties, ir jos darbo organizacijų klasifikacijoj visuomet turėtų būti atskirai žymimos. Tačiau tokias organizacijos visai aplenkti ir darbo organizacijų statistikoj visai nerodyti taip pat būtų ir neteisinga, ir netikslinga.

Formališkai juridiniais pažymiais klasifikuojant tenka skirti: a) organizacijas pilnoj to žodžio prasmėj (vad. jungtines organizacijos su centru ir skyriais), b) organizacijų junginius (savarankiškų organizacijų arba draugijų laisvas sąjungas) ir c) paprastas lokalinės reikšmės draugijas arba bendroves.

Viena iš svarbiausiųjų organizacijos s u r a š o m ų j ų ž y m i ų bus jų n a r i ų s k a i č i u s, skaitant nariu vieną asmenį arba darbininką (organizacijų junginiuose formališku nariu būna organizacija). Suvestiniuose darbo organizacijų narių bendrojo skaičiaus duomenyse tačiau visuomet gali būti didesnis ar mažesnis narių skaičius, anksčiau jau pažymėtas daugiau kaip vienoj organizacijoj. Del to bendrieji visų organizacijų narių skaičiai savaime dar nieko tikra nepasako apie darbininkų didesnį ar mažesnį organizacijoms priklausymą, kadangi vienas ir tas pats asmuo visuomet gali būti nariu nors ir keliolikoj organizacijų. Del šių ir kitų statistiškai metodologinių sumetimų darbo organizacijų narių klasifikacija jų verslo, socialinės ar naturalinės sudėties (amžiaus, lyties ir kt.) pažymiais gali būti tikslinga tik tiek, kiek norima statistikos metodais atvaizduoti narių sudėtį a t s k i r o s e darbo organizacijose kiekvienoj savarankiškai. Darbo (kaip ir bet kokių kitų) organizacijų narių klasifikacija amžiaus, lyties ir kt. pažymiais

bendruosiuose (jungtiniuose) duomenyse jokios prasmės neturi, nes nėra galima tiksliai nustatyti, kuriose organizacijose kurie būtent nariai yra daugiau negu vieną kartą paskaityti.

Darbo organizacijų v e i k i m o statistika paprastai būna netiesioginė statistika, paremta darbo organizacijų veikimo apyskaitų duomenimis. Tiesioginiu keliu kad ir galima apie darbo organizacijų veikimą duomenų gauti, tačiau praktika rodo, kad pasitikėjimo daugiau verti tik tie organizacijos veikimą liečiantys duomenys, kurie pačių organizacijų vadovybių, ypač organizacijų centrų, patiekiami ir kontroliuojami.

c) **Darbininkų socialinio draudimo statistika** apima visas socialinio draudimo sritis. O kadangi socialinis draudimas šiandien apima (arba turi tendencijos apimti) beveik visas darbininko gyvenimo sritis, tai tuo pačiu ir socialinio draudimo statistika platesne prasme turėtų taip pat tas visas sritis apimti. Bet tuomet socialinio draudimo statistika jau apimtų ir ligų, nelaimingų atsitikimų, ir sveikatos, ir mirtingumo, ir nedarbo ir visą eilę kitų socialekonominės statistikos sričių. Nenorint socialinio draudimo statistiką padaryti universaline, darbo statistikai tenka apsirėžti tik pačiais svarbiaisiais ir tiesioginiais socialinio draudimo reiškiniais bei jų statistiniu stebėjimu ir statistikos metodais vaizdavimu. Iš tokių reiškinių s t a t i s t i n i o s t e b ė j i m o o b j e k t u būtų: a) socialinio draudimo organai arba įstaigos (draugijos, valstybinės arba visuomeninės draudimo įstaigos ir p.), b) patys socialinio draudimo paliestieji atskiromis draudimo kategorijomis ir c) draudimo finansiniai rezultatai bei draudimo įstaigų veikimą charakterizuojantieji reiškiniai.

Darbininkų socialinio draudimo k l a s i f i k a c i j a tikslingiausia daryti draudimo kategorijomis ir verslo pažymiais, jei draudimas nėra aprėžtas kuriuo nors vienu verslu. Svarbiausios šių laikų socialinio draudimo kategorijos bus šios: 1) draudimas nuo nelaimingų darbo atsitikimų, 2) ligos draudimas (ligonių kasos), 3) senatvės pensijų draudimas, 4) nedarbo draudimas, 5) mirties pašalpos draudimas. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu ypač lyginamojoj statistikoj tenka visuomet turėti galvoje, kad labai dažnai tos pačios draudimo įstaigos priklauso įvairių draudimo kategorijų (pav., ligonių kasos moka

šeimai pašalpas ir nariui mirus; senatvės pensijų draudimo įstaiga moka pašalpas ir ligoje arba nesveikatoje ir t. t.). Tokiais atvejais tiksli klasifikacija draudimo kategorijomis neįmanoma.

Draudimo paliestieji asmenys įvairiais pažymiais, jų įnašai arba draudimo mokesčiai, premijos ir t. t. taip pat gali būti ir statistinio stebėjimo, ir statistinio vaizdavimo objektu.

XI.

Kainų statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

1) *Meerwarth,* Nationalökonomie und St., 396/444, 2) *Wolff, H.,* Wirtsschafts-St., 384/424, 3) *Žižek,* Grundriss der St., 374/382, 4) *Woytinsky,* Die Welt in Zahlen, V, 291/309, 5) *Sommerland, T.,* Zur Geschichte der Preise (Handw. der Staatsw., VI, 1037/1055), 6) *Institut International du Commerce,* Recueil Mensuel, 7) *Institut International de Statistique,* Bulletin Mensuel, 8) *Institut International d'Agriculture,* Bulletin Mensuel de Statistique Agricole et Commerciale, 9) *Société des Nations,* a) Bulletin Mensuel de Statistique, b) Annuaire de Statistique (Annuaire Statistique International), 10) *Centralinis Statistikos Biuras:* a) Statistikos Biuletenis, b) Statistikos Metraščiai, c) Statistinės žinios.

1.

Bendrieji metodologijos klausimai.

Kainų statistikos objektas — kainos, t. y. pirkimo — pardavimo sandorių pagrindinis reiškinys, tam tikru laiku statistikos metodais stebimas ir registruojamas. Tai pilnoj to žodžių prasmėj vadinama judėjimo st., nes statistikos metodais yra visuomet stebimi tam tikro laiko kainų atsitikimai.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu kainų st. Žižek skiria tai pačiai judėjimo statistikos kategorijai, kurios priklauso mirusių amžiaus ir p. reiškiniai. Stebint statistikos metodais kainas, visuomet atsižvelgiama ilgesnio ar trumpesnio periodo kainų, nors tas periodas gali būti ir labai neilgas (diena, tam tikra dienos valanda ir p.). Pav., Lietuvos Centr. Statistiko Biuro „prekių kainoms žymėti paaiškinimuose" pasakyta, kad reikalinga „žymėti tas visų blanke paminėtų prekių kainas, kurios buvo dažniausiai mokamos mėnesio vidury turgaus dieną".

Iš statistikos stebimųjų metodų kainų statistikoj pilnumoj tepritaikomas tik reprezentacinis metodas. Visai

nėra įmanomas daiktas statistikos reikalui surašyti visus bet kurios prekės kainų „atsitikimus“ net ir trumpam periodui, jei tik prekė yra masinės gamybos produktas ir parduodama laisvai rinkoje. O monopolinėms prekėms, pav., pas mus degtinės, degtukų ir kt., kurių pardavimas yra tiksliai registruojamas ir del to visuotinio stebėjimo metodas techniškai pritaikomas, tasai metodas savo praktikinės prasmės nustoja: nes vis vien kuriuo metu ir kurioj vietoj tos prekės būtų parduodamos, — jų kaina palieka ta pati arba, kartą pakeista, vėl laikosi ir nė kiek nesvyruoja ligi sekančio jos „nustatymo“.

Taigi laisvai rinkoj parduodamų masinės gamybos prekių kainoms visuotinis stebėjimo metodas nepritaikomas del statistiškai technikinių kliūčių, o monopolinėms prekėms jisai nereikalingas del to, kad tokių prekių kainoms stebėti visai nereikalingas statistinis metodas, o pilnai pakankamas yra monografinis stebėjimo metodas. Visuotinio stebėjimo metodas kainų statistikoj tik tuo atveju galėtų būti taikomas, kai rinkos kaina susidaro vienoje rinkoje ir kiekvienas komercinis sandoris yra tiksliai registruojamas; arba kai ta kaina susidaro keliose rinkose, bet laiko ir ploto atžvilgiu visai tiksliai ir aiškiai aprėžtose, o sandoriai taip pat tiksliai registruojami. Tačiau taip atsitikti tegali tik su vad. brangių retenybinių prekių kainomis (pav., aukso, platinos ir p.), kurių gamyba yra koncentruota, o rinka taip pat labai aprėžta ir visi pirkimo sandoriai tiksliai registruojami. Be to, kai kurių nedaiktinių vertybių kainos (kursai) dar registruojami biržose. Tačiau šios rūšies kainos bendrojoj kainų statistikoj tegali sudaryti visai nereikšmingą dalelę. Tik tais atvejais, kai šios rūšies prekės daromos visai specifinio statistinio stebėjimo objektu, su bendruoju kainų stebėjimu maža ką bendra teturinčiu, gali būti tikslinga visuotinis stebėjimo metodas pritaikinti. Apskritai imant, pav., aukso kaina, esant aukso valiutai, tegali svyruoti tik tiek, kiek svyruoja transporto bei draudimo išlaidos, kurios šiuo atveju yra minimalinės ir niekuomet nesudaro nė 1% aukso vertės; taigi statistinis stebėjimas gali nustatyti tik šių pašalinių veiksnių įtaką kainai.

Reprezentacinio metodo pagrindinė ypatybė yra ta, kad būna stebima ir vaizduojama tik vad. „typiškosios“ arba „normalinės“ žymės bei pažymiai, t. y. v i d u r k i a i. Taigi ir

kainos, statistikos metodais vaizduojamos, tegali būti tik vidutinės arba tam tikro skaitomo periodo kainų vidurkiai. Statistiškai metodologinė problema čia tik tokia, kad reikalinga nusistatyti, kurios rūšies vidurkiais kainos turi būti stebimos ir statistikos metodais vaizduojamos.

Savaime suprantama, kad bendrieji aritmetiškai svertiniai vidurkiai kainų statistikoj tegali būti pritaikomi tik tiek, kiek visuotinis stebėjimo metodas pritaikomas, t. y. tik labai išimtinais atsitikimais. Tačiau specifiniais svertiniais vidurkiais gali būti vaizduojami kainų kitėjimai kurioj nors šalyj, kai kainos gaunamos iš daugelio rinkų (visos eilės vietų), o šitos rinkos yra labai skirtingo lyginamojo svorio šalies ūkyje. Pav., Lietuvos prekių kainų statistikai duomenys yra gaunami iš kelių dešimčių vietų (apie 85), kur apyvartos būna labai nevienodos, o kainos taip pat skirtingos. Pav., Kaunas su daugiau kaip 100 000 gyventojų Lietuvos prekių bendrajam kainolygiui turi daugiau reikšmės, kaip koks Rokiškis ar Pilviškiai. Tačiau svertinis vidurkis sulig žinomos formulos ($\frac{\text{kaina} \times \text{kiekis}}{\text{kiekis}} = \text{kaina}$) del techniškai statistinių kliūčių (negalėjimo net apytikriai žinoti visų pirkimo - pardavimo sandorių ir jų kainų variacijų skaičiaus) nėra įmanomas. Taigi statistinis stebėjimas apsirėžia tik vidutine arba dažniausiai mokama kaina prekyboj vartojama mato vienetui (centneriui, kilogramui, litrui, metrui ir t. t.). Vienok ir be specialinių arba visai tikslių tyrinėjimų yra žinoma, kad, pav., 100 000 gyventojų mieste suvartojama druskos, sviesto ar kt. produktų apie 10 kartų daugiau, kaip mieste, kur yra tik 10 000 gyventojų. Del to būtų visai nuoseklu, kad masinio vartojimo prekėms kainos būtų sveriamos vietinės rinkos svorio koeficientais, o šie koeficientai galėtų būti nustatomi vartojimo dydžiu arba vartotojų skaičiumi.

Tačiau šis kainų svėrimo principas tikslingas gali būti tik gyventojų betarpiško vartojimo prekėms, ir, gal būt, tik mažmeninės prekybos kainoms. Nes prekėms, kurios eina pramoninei gamybai, arba gaminiams, kurie vietos rinkoje parduodami eksportui į kitus rajonus, kainos jau nusistato ne sulig gyventojų kiekiu tų prekių kilmės vietoj, o visai kitais dės-

niais, kurie, gal būt, su gyventojų kiekiu bet kurioj vienoj vietoj iš viso nieko bendra neturi. Iš čia seka, kad laisvoj rinkoj esančių prekių kainoms svertiniai vidurkiai bet kuriuo kitu matu, ne faktinosios apyvartos kiekiu, kad ir galimi, bet tik išimtinais atsitikimais ir tik betarpiško vartojimo bei mažmeninės prekybos prekėms.

Dažniausiai ir plačiausiai kainų statistikoj yra vartojami vad. dominantiniai vidurkiai, t. y. dažniausiai mokamos kainos (dar vadinamos typiškomis, normalinėmis arba tiesiog vidutinėmis kainomis), o visos šalies (keletos rinkų) kainoms — atskirų rinkų paprastieji aritmetiniai vidurkiai. Pav., Lietuvos Centr. Stat. Biuras savo paaiškinimuose apie tai, kaip gauti dažniausiai mokamas kainas, nurodo: „Kainas nustatant reikia apklausinėti keletą pardavinėtojų bei krautuvininkų ir dažniausiai kartojamas kainas įrašyti į blanką, nurodant taip gi ir kainų svyravimą t. y. žemiausias ir aukščiausias tų prekių rūšių kainas". Toliau tuose paaiškinimuose kainų surašinėtojams visai teisingai nurodoma, kad „daugumos registruojamų prekių, tasai kainų svyravimas turi būti labai nedidelis, o kai kurių produktų jo gali ir visai nebūti". Šiuo atveju stebimųjų kainu kraštutinių nukrypimų (svyravimų) žymėjimas yra reikalingas ne statistiniam vaizdavimui, o tik kontrolei: — ar pažymėtoji „dažniausiai mokamoji" prekės kaina tikrai ir tiksliai stebėtojo buvo pažymėta. Nes jeigu vienoj ir toj pačioj rinkoj tą pačią dieną kraštutiniai nukrypimai būtų labai dideli, tat būtų aiškus rodiklis, kad arba stebėtojas nekreipė pakankamo dėmesio į prekių rūšį, arba patys stebėjimai buvo visai atsitiktiniai ir „dažniausiai mokamos kainos" stebėtojas visai nenustatė. Tą patį tikslą turi ir Statistikos Biuleteniuose skelbiamieji kraštutiniai „kainų svyravimai Lietuvoje" šalia vidutinių visai Lietuvai kainų, kurioms atstovauja paprastieji aritmetiniai vidurkiai iš visų atskirų rinkų kainų. Labai dideli nuo vidurkio nukrypimai rodo nenormalines, atskirose rinkose surašomuoju metu buvusias, aplinkybes, arba specifines kurios nors vietinės rinkos sąlygas, ar, pagaliau, statistinio stebėjimo netikslumą.

Šalia dažniausiai mokamos kainos arba modulinio vidurkio, kainų statistikoj tam tikrais atvejais gali pakakti ir atsitiktinio parinkimo (Stichwahl), viena ar kita sistema

atliekamo. Pav., užuot tyrinėjus, kuri čia kaina vienai ar kitai prekei yra ar buvo dažniausia mokama per visą turgaus dieną, galima žymėti pirmąją sutiktą kainą, sakysim, tarp 9 ir 10 arba tarp 11 ir 12 val. Šitokį nusistatymą galima pamatuoti tuo, kad tuo metu jau buvo pakankamai paaiškėjusi rinkos situacija (pasiūlų bei paklausų santykis), del to ir bet kuris tuo metu pirkimas arba pardavimas galėjo būti atliktas tik „normaline" arba tos dienos rinkai „typiška" kaina. O normalinė arba typiška kaina visuomet atitiks ir „dažniausiai mokamą" kainą, — prie sąlygos jei toks atsitiktinis parinkimas atsitiktinai nebuvo nukreiptas kurio nors anormalinio įvykio ar reiškinio. Bet ir šios rūšies tikimybė bus juo mažesnė, juo atsitiktinio stebėjimo metodu parinktųjų duomenų bus panaudota iš įvairių šaltinių (iš didesnio rinkų skaičiaus, arba per ilgesnį laiką stebėtų kainų ar kt.). Pagaliau, medžiagą apdirbant anormaliniai nukrypimai visuomet galima eliminuoti tuo būdu ir tais pačiais sumetimais, kaip eliminuojami bet kurie kiti anormaliniai kraštutiniai nukrypimai.

Šis atsitiktinio stebėjimo metodas su atsitiktiniu statistiniu žymėjimu kainų statistikoj yra labai plačiai vartojamas net ir tais atvejais, kai atskirų prekių kainos būna atstovaujamos vienos ar kitos dienos arba vienos arba kitos rinkos modulinio vidurkio. Pav., Anglijos Ekonomist'o ir kai kurių kitų šaltinių kainų statistikoj prekių kainos yra gaunamos visuomet iš anksto nustatytos ir visuomet iš tos pačios dienos savaitėje kainų stebėjimo, ir tos dienos kainos reprezentuoja visos savaitės kainas, o keturių (eventualiai penkių) dienų kainų vidurkiai — mėnesines kainas. Lietuvos Centralinis Statistikos Biuras Statistikos Biuletenyje skelbia mėnesio kainas, tačiau stebi ir žymi tik „dažniausiai mokamas mėnesio vidury turgaus dienos" kainas. Kituose kraštuose prekių kainų statistikos atsitiktinis stebėjimo metodas taip pat visuomet plačiau ar siauriau taikomas. Net kai kurių kraštų biržos kainos vaizduojamos tik atsitiktinio stebėjimo duomenimis (pav., Vokietijoj galutinai ir oficiališkai biržos biuleteniuose būna skelbiami tik vadinami „galutinieji kursai" (Schlusskurse), t. y. tos kainos, kurios faktinai buvo mokamos (arba siūlomos) biržoje lygiai 1 ar 2 val. po pietų), visai neatsižvelgiant į tai, kiek buvo mokama ar siūloma prieš tai

ištisas valandas. Kad šiuo metodu stebimos ir žymimos kainos atskirais atvejais (kai stebėjimų kiekis nepakankamai didelis) gali būti labai į vieną ar kitą pusę nukrypusios, tai savaime suprantama. Praktikoje tačiau toki nepaprastai dideli nukrypimai labai retai pasitaiko, o ir pasitaikę lengvai pastebimi ir nesunkiai duodasi vienu ar kitu metodu eliminuojami.

2.

Kainų statistikos klasifikacija.

Kainų statistikos klasifikacijoj visų pirma tenka pasiaiškinti ir apsirėžti stebėjimo sritys, t. y. ar statistikos metodais privalo būti stebimos ir vaizduojamos tik prekių kainos siaura to žodžio prasme, ar visų materialinių gerybių kainos, ar, gal būt, kainos ne tik materialinių gerybių, bet ir jas atstovaujančių vertybių (vad. vertybinių popierių), t. y. prekių kainos plačia arba pilna to žodžio prasme. Be to, aiškintinas ir spręstinas taip pat klausimas, ar socialekonominio gyvenimo reiškiniai, kurių stebėjimas ir vaizdavimas statistiškai metodologiniu atžvilgiu atitinka prekių arba jų pakaitalų kainų statistinį stebėjimą bei vaizdavimą, taip pat priklauso kainų statistikos, ar gal tokius reiškinius statistikos metodais stebėti ir vaizduoti tenka visai atskirai (pav., ar žemės nuomos mokestis, darbo alga, procentai ir p. priklauso kainų statistikos, ar ne). Išsprendus šiuos principinius klausimus, liečiančius statistinio stebėjimo sritis bei ribas, galima bus tikslingiau išspręsti ir kiti kainų st. klasifikacijos klausimai.

Jau praeitame skyriuje gvildenant darbo algos statistikos problemas buvo konstatuota, kad darbo algos kai kurių rūšių statistinis stebėjimas bei vaizdavimas tiek yra artimas prekių kainų statistiniam stebėjimui bei vaizdavimui, kad kai kurie statistikos organai, jų tarpe ir mūsų Centr. Statistikos Biuras, visa tai kartu ir atlieka. Tačiau ten pat (pusl. 439 ir s.) buvo konstatuota, kad esmėje darbo alga ir prekių kaina yra du skirtingi reiškiniai ir kad tie patys statistinio stebėjimo bei vaizdavimo metodai tetinka tik kai kurioms darbo algos formoms ir tik kai kuriose darbo srityse pritaikomi. Šiais ir ki-

tais socialekonomikos mokslo ir statistiškai metodologiniais sumetimais darbo algos statistikos problemas mes gvildenome kartu su darbo statistikos problemomis.

To paties socialekonominio pobūdžio, kaip darbo alga, yra ir tokie socialekonominio gyvenimo reiškiniai, k. a.: pinigų procentai, renta, nuomos mokestis ir p. Socialekonominiu atžvilgiu tam tikra prasme tiek procentai už pinigus ar kapitalus, tiek renta arba dividendai, tiek nuomos mokestis galima laikyti taip pat kaina; tačiau ši kaina mokama ne už pačių gerybių materialinę vertę, tik už tų vertybių laikinį naudojimą.

Šiuo atžvilgiu jau visai kitos rūšies socialekonominis reiškinys bus kaina, mokama už gerybes pirkimo sandoriu, kadangi šiuo atveju pinigų skaitomuoju vienetu parodytoji kaina jau apima jų naudojimo ir nuosavybės teisę kartu. Pagrindinis ir esminis skirtumas ypač bus aiškus, jei mes prisiminsime vieną ar antrą gyvenimo pavyzdį. Jei ūkininkas atvežęs turgun bekoną jį pardavė už sutiktą kainą, ir gavo, sakysim, 200 litų, tat jisai jau visai nustojo bet kokių teisių į bekoną. Jeigu tuos 200 litų jisai paskolins kaimynui už 10% metams, arba padės bankan už 6% metams, tat gautieji pinigai visai nepanaikins į tuos 200 litų nuosavybės teisių, o bus tik mokestis už tų 200 litų laikinį panaudojimą lygiai taip pat, kaip būtų imamas arba gaunamas mokestis už buto ar žemės nuomojimą. Bet jeigu tas pats ūkininkas už tuos 200 litų nusipirktų Žemės Banko ypotekos lakštų, kuriuos pardavęs gautų, sakysim, 220 litų, arba kurios nors valstybės valiutos, už kurią, kursui nukritus, tegautų gal tik 20 litų, tai jau būtų tikrieji kainos susidarymo atsitikimai. Lygiai taip pat būtų kainos atsitikimai, jei ūkininkas už bekono pinigus būtų nusipirkęs arklį ar vežimą: nes visais šiais atvejais pinigai mokami ne už naudojimo teisę (kuri visuomet yra susijusi su kito nuosavybės teise), o už pačią gerybę arba nuosavybės teisę į tą gerybę (arba jos dalį).

Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad betarpiškai kainų statistikos priklauso tik gerybių ir gerybinių vertybių (jų pakaitalų) kainos. Tačiau tokie socialekonominio gyvenimo faktai arba reiškiniai, k. a. nuo-

mos arba darbo mokestis, % % už pinigus ar paskolas ir p. taip pat yra (arba tam tikrais atvejais gali būti) rinkos pasiūlų bei paklausų santykio padariniai, kaip ir prekių arba jas atstovaujančių pažyminių (vertingųjų popierių, popierinių pinigų) realinę vertę atstovaujančios kainos. Del to šios rūšies vertybių statistinis stebėjimas bei vaizdavimas vienais ar kitais statistinės technikos ar kt. sumetimais gali būti tais pačiais metodais ir net tuo pačiu laiku atliekamas. Statistiškai metodologinės klasifikacijos atžvilgiu tačiau tenka visų pirma skirti gerybių kainas nuo patarnavimų arba gerybių laikinio naudojimo apmokėjimų, o pačias gerybių kainas arba tų kainų statistikos duomenis tenka skirti į dvi pagrindines klases: a) prekių (materialinių gerybių) kainas ir b) gerybių nuosavybės pažyminiu (vertingųjų popierių) kainas.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu tiek viena, tiek antra kainų klasė gali būti tikslinga dar skirti į atskiras grupes (pav., nekilnojamo turto gerybių kainos, ir kilnojamųjų gerybių ar paprastųjų prekių kainas), o šios grupės dar gali būti vienais ar kitais pažymiais skiriamos ar aprėžiamos. Tolimesnė klasifikacija jau turi būti pritaikinta kiekvienos kainų klasės arba net ir grupės savaimingoms ypatybėms. Pav., vienam ar kitam reikalui gali būti naudinga skirti didmenų arba urmo ir mažmenų kainas. Tačiau gali būti prekių arba bendrai gerybių, kur statistikos metodais tegalima tik viena kainų rūšis stebėti ir vaizduoti, nes antrosios rūšies gali visai nebūti (pav., didmenų prekybos kainų nekilnojamo turto gerybėms, k. a. žemei, namams visai nėra). Del to ir tenka kiekvienai skirtingai gerybių rūšiai kainų statistinio stebėjimo bei vaizdavimo metodus atskirai aptarti.

3.

Prekių kainų statistika.

Prekių kainų statistikoj paprastai būna skiriama urmo arba didmenų ir mažmenų prekybos kainų st. Šis skyrimas daromas statistiškai metodologiniais sumetimais: vi-

sų pirma delto, kad mažmenų ir didmenų prekyboj prekių kainų kitėjimai laiko atžvilgiu vienas antro dažnai neatitinka, o antra, ir patys kitėjimai (jų laipsnis, ilgumas) taip pat ne retai skiriasi. Prie visa to prisideda ir prekių statistikos interesentų arba vartotojų reikalų atsižvelgimas. Be mokslo tyrinėtojų, kuriems tiek urmo, tiek mažmenų prekybos kainos gali būti lygiai įdomios arba reikalingos, urmo prekybos kainų statistikos duomenys, jei jie greitai patiekiami, gali būti rimtu orientacijos šaltiniu ir ekonominės politikos vadams ar net prekybininkams; tuo tarpu mažmenų prekybos kainomis visuomet bus daugiau suinteresuoti socialinės politikos atstovai arba vadai ir gyvenimo brangumo (pigumo) klausimu suinteresuoti asmenys (rentjeriai, darbininkai ir p.). Be to, statistinio stebėjimo technika ir net patys metodai mažmenų ir didmenų prekybos kainoms gali būti skirtingi.

Kainų statistinis stebėjimas tikslingiausia yra pritaikinti prekybos vartojamiems mato vienetams. Bet šie mato vienetai didmenų ir mažmenų prekyboj dažnai būna skirtingi. Pav., miltai mažmenų prekyboj skaitomi kilogramais, o didmenų — centneriais, tonomis, arba net vagonais; kiaušiniai mažmenų prekyboj eina štukomis arba dešimtimis, o didmeninėj prekyboj šimtais, tuzinų dešimtimis ir t. t. Skirtingos būna (arba gali būti) ir kitos pirkimo arba pardavimo sąlygos, k. a. pristatymas, mokėjimo priemonės ir mokėjimo terminai ir t. t. Patsai didmenų ir mažmenų kainų statistinis stebėjimas paprastai yra reikalingas ir skirtingų vietų (arba skirtingų įmonių) ir ne tų pačių žinias tiekiamųjų arba atsakymus duodamųjų asmenų.

Tuo būdu visa eilė metodologiškai principinio ir statistiškai technikinio pobūdžio sąlygų sakyte sako, kad didmenų ir mažmenų prekybos kainų statistiką reikalinga skirti. Iš kitos pusės bendrieji statistinio stebėjimo bei vaizdavimo principai turi palikti tie patys, nes priešingu atveju nebūtų visai galimas statistinis didmenų ir mažmenų kainų lyginimas. Iš tų bendrųjų dėsnių čia galima paminėti tik svarbesniuosius.

1. Statistikos metodais stebimos prekės rūšis kiekvienu atveju turi būti aiškiai aprėžta ir visuomet ta pati. Prekėms, kurios yra standarizuo-

tos, visuomet reikia tų pačių standartų kainų kitėjimą stebėti. Nestandarizuotoms prekėms, jei prekyboje yra daugiau kaip viena rūšis, visuomet turi būti tiksliai nusakoma rūšis (pav., I-os rūšies sviestas, kiaušiniai ir t. t., II rūšies ir t. t.), o kainų stebėjimo instrukcijose turi būti aiškiai ir objektyviniais duomenimis nustatyta, kokios arba kurios ypatybės vienai ar kitai rūšiai būtinos (pav., I rūš. kiaušiniai — nesenesni kaip x dienų ir sveriantys ne mažiau kaip y kg ar gramų št.). Ypatingais atvejais kainų stebėtojams tiesiog duodami prekių pavyzdžiai (pav., pas mus manufaktūrai).

Pati rūšis prekių statistikai tikslingiausia yra parinkti ta, kurios didžiausi kiekiai būna prekybos apyvartoj. Tačiau jei del kurios nors priežasties atskirų rūšių prekybinės apyvartos santykiniai dydžiai kitėja arba nėra aiškiai žinomi, tikslingiau bus visuomet stebėti tą pačią rūšį, ne kaip ją keisti sezonais ar kt. menamo ar esamo kitėjimo pažymiais. Ypač tenka vengti statistikos stebėjime terminų bei sąvokų, kurias gali kiekvienas kitaip suprasti arba pasikeitusiose sąlygose kitoms rūšims pritaikinti, k. a. „vidutinė rūšis“, „vietinė geriausia rūšis“ (šitokiais terminais, pav., pas mus apibrėžiamos žemės ūkio produktų rūšys). Reikia turėti galvoje, kad, ypač žemės ūkio produktams vad. „vidutinės“ arba „vietinės“ rūšys labai dažnai kitėja, tuo tarpu statistikos metodais stebimos ir vaizduojamos prekių kainos palieka ir visuomet naudojamos prekių kainų, konjunktūros ir kt. statistikos bei socialekonominės politikos reikalams. Pav., 1928 m. javų derliaus atskirose Lietuvos vietų rinkose, „vidutinė“, t. y. dažniausiai sutinkama rūšis buvo visai kita, ne 1929 ar 1927 m., taip pat kita, ne tais pačiais metais „vietinės“ vidutinės rūšys kai kuriuose kituose kraštuose; nes kokybės atžvilgiu visai negalima lyginti išlytų ar net pusiau sudygusių grūdų su gerai subrendusiais ir išnokusiais, ir, aišku, negalima lyginti ir tokiems skirtingiems grūdams kainų. Tačiau stebint tik „vietines vidutines“ rūšis kainų statistikos reikalui toksai lyginimas nelyginamų dalykų (reiškinių) yra daromas.

2. Stebimasis periodas visoms vienu tikslu ar vienam reikalui surašomoms prekių kainoms turi būti vienodas ir nekeičia-

mas, o jeigu prekių kainos stebimos ir žymimos tik tam tikrais intervalais (pav., vieną dieną per mėnesį ar vieną dieną per savaitę), tai turi būti ir intervalai vienodi. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu būtų tikslingiau pasirinkti savaitiniai, dvisavaitiniai ar ketursavaitiniai intervalai, kaip vad. „mėnesiniai" ar „pusmėnesiniai" intervalai, parenkami bet kuriai mėnesio pradžios, vidurio ar mėnesio galo dienai: nes ne visi mėnesiai turi vienodą dienų skaičių, taigi ir „mėnesiniai" intervalai būna ne visai vienodi, be to, visa eilė prekių turi savo rinkos savaitines, ne mėnesines dienas. Apskritai imant, pirmenybė tenka atiduoti iš anksto nustatytai stebėjimo dienai (pirmadieniui, antradieniui ar kt., arba atitinkamo mėnesio 1, 15 ar kt. dienai), ne kaip statistiškai neaiškias sąvokas k. a. „mėnesio pradžioj", „viduryj", „gale": nes „pradžia", „vidurys" arba „galas" gali būti suprantamas siauriau ir plačiau, o stebimųjų prekių kainos gali ir viena diena žymiai pakitėti. Tai ypač reikia turėti galvoje tuo atveju, kai atskirų rinkų kainos stebėjimai sumuojami ir jais pasirėmus „vidutinės kainos" visai šaliai skaičiuojamos. Statistinio stebėjimo praktikoj nuo iš anksto nustatyto stebėjimo laiko nukrypimai kai kada gali būti neišvengiami. Pav., nustačius privalomą kainų stebėjimą mėnesio 1 ar 15 d. arba pirmadieniui, antradieniui ar kt., pasitaiko šventė ar kt., kai jokių prekybos operacijų nebūna. Tačiau ir tokių nukrypimų linkmė galima ir reikia vienu kuriuo principu nustatyti (pav., stebėti ir žymėti tik sekančią dieną ar kt.). Kiekvieną kartą neišvengiamų nukrypimų linkmę savivalingai nustatant arba pasirenkant, gali atsitikti (ypač didesnio kainų svyravimo periodais), kad charakteringi kainų kitimai paliktų eliminuoti — arba iškreipiami.

3. Kainų statistikai stebimos prekės mato vienetas arba kiekis visuomet turi būti tas pats ir jam kaina nustatyta iš tos pačios rūšies komercinės transakcijos. Paprastai prekių kainoms statistikos stebimieji mato vienetai vartojami tie patys, kaip ir prekyboj. Tačiau yra žinoma, kad prekyboj tiems patiems mato vienetams kainos neretai skiriasi ir sulig apyvartos kiekiu. Apskritai imant, prekyboj kaina didėja sulig perkamos prekės kiekio mažėjimu (juo mažiau perkama,

juo brangiau mokama); tačiau iš gamintojų prekybai superkamų prekių ir ypač iš ūkininkų perkamų produktų kainos mažesniems kiekiams būna mažesnės, o didesniems — didesnės, nors atsiskaitoma tais pačiais mato vienetais. Pav., tas ūkininkas, kuris vienos grūdų rūšies parduoda vienu kartu visą vagoną, už 1 centnerį gauna daugiau, kaip jo kaimynas, tos pačios grūdų rūšies tegalėdamas parduoti tik kelis centnerius. Iš kitos pusės, tas pats ūkininkas, pirkdamas druskos visą maišelį ar centnerį, už kilogramą moka mažiau, kaip pirkdamas po 1 kg. Panašios rūšies reiškinių yra ir kitų produktų arba prekių prekyboj. Del to svarbu yra kainų statistikai ne tik prekyboj vartojamieji ir visuomet tie patys mato vienetai stebėti, bet reikia atsižvelgti ir prekybos sandorių dydžio bei pobūdžio.

4. Transporto išlaidos stebimos prekės kainų statistikai visuomet turi būti tuo pačiu principu vertinamos. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu ne tiek yra svarbu, ar prekių kainos yra žymimos „su pristatymu“ ar „be pristatymo“, ir ar tas „pristatymas“ reikia suprasti pristatymu į pirkėjo sandėlį, krautuvę, butą ar tik į geležinkelio stotį ar į uostą; daug svarbiau, kad tos pačios prekės kainos būtų žymimos visuomet vienodai. Praktikoj ir čia yra tikslingiausia transporto išlaidas kainų statistikai stebėti ir žymėti sulig prekybos papročių, t. y. taip, kaip vienai ar kitai prekei transporto išlaidos prekyboj kalkuliuojamos ir skaitomos. Tačiau jei vienu ar kitu metu prekybos sandoriai būtų kitu principu padaryti, arba iš viso vienodumo ne būtų, tat reikalinga kainų statistikai duomenis atitinkamai koreguoti (t. y. jei anksčiau būdavo suprantama kaina „su pristatymu“, o vėliau „be pristatymo“, tat reikia pristatymo išlaidas pridėti, o jei atvirkščiai — atimti).

5. Mokėjimo sąlygos kainų statistikoj taip pat yra reikalingos stebėjimo ir vienodu principu žymėjimo. Prekės būna parduodamos už grynus pinigus ir kreditan, o kredito terminai ir % % būna nevienodi. Jei daug prekių būna parduodama kreditan, tat ir kainos dažnai būna atitinkamai nustatytos, o jei kas moka grynais pinigais, tai paprastai gauna atitinkamą nuolaidą. Statistiškai metodologiniu atžvilgiu čia vėl ne tiek svarbu, kad kainos būtų žymimos suprantant grynais pinigais mokėjimą, kiek

tai, kad visuomet būtų žymimos vienodai (t. y. jei kaina suprantama mokant grynais pinigais, tai visuomet turi būti grynais pinigais mokama kaina, jei kreditan — tai visuomet kreditan).

6. Prekių kainų statistinis stebėjimas bendriesiems kainų rodikliams visais atvejais privalo vienodos stebėjimo sistemos ir vienodo kainų žymėjimo principo. Jei vienos prekės parduodamos grynais pinigais, o kitos kreditan, jei vienų prekių kainose transporto išlaidos priskaitytos, o kitų nepriskaitytos, jei vienoms prekių kainoms stebimasis periodas ilgesnis, kitoms trumpesnis — tat lengvai gali atsitikti, kad atskirų prekių grupių arba bendruosiuose indeksuose bus parodomi kitėjimai, pareinantys tik nuo kitokios kainų žymėjimo sistemos arba — tikrai įvykę prekių kainų pasikeitimai bus eliminuoti priešingų veiksnių, pareinančių vien nuo pašalinių priežasčių. Ypač reikia vengti bendriesiems kainų rodikliams naudoti kartu mažmeninės ir didmeninės prekybos kainas, kadangi kainų kitėjimai ir to kitėjimo tempas mažmenų ir didmenų prekyboj eina skirtingais keliais, ir tuo būdu bendruosiuose rodikliuose niekuomet negali pasireikšti tų pačių veiksnių įtaka visoj pilnumoj.

7. Prekių kainų statistikos klasifikacija atskiromis grupėmis turi atsižvelgti atskirų prekių kainų stebėjimo bei žymėjimo metodų ir prekių kainų statistikai statomo tikslo. Jei del vienų ar kitų priežasčių artimos kilmės, arba to paties vartojamojo paskyrimo, prekių viena dalis yra kilusi iš muitais neapsaugotos vidaus gamybos, o kita prekių dalis būna importuojama iš užsienių ir yra apdėta muitais ar kitais specialiniais mokesčiais, tat jungimas tokių prekių į vieną grupę bendrajam tos grupės kainų indeksui yra visai netikslingas; nes vienos rūšies prekėms kainų kitėjimai gali pareiti visai ne nuo rinkos pasiūlų bei paklausų santykio pasikeitimo ir ne nuo gamybos išlaidų pasikeitimo, o vien nuo pašalinių veiksnių (pav., muitų pakeitimo). Taip pat netikslinga yra vienoj grupėj sujungti vad. „nustatytąsias“ arba „reguliuojamas“ bei monopolinės prekybos prekių kainas ir laisvos rinkos prekių kainas.

Žiūrint kainų statistikai statomo tikslo, mažmeninės prekybos kainos geriau tinka vad. gyvenimo išlaidų arba gyvenimo brangumo statistikai, o urmo arba didmeninės prekybos prekių kainos — bendrajai ūkio padėties arba vad. konjunktūros statistikai. Priežastis ta, kad bet kurios rūšies pakitimai tautos ūkyje gali pareiti tiek iš gamybos, tiek iš vartojimo. Bet konkretiškai tie pakitimai pasireiškia anksčiausia didmenų prekyboj: nes didmenų prekyba paprastai orientuojasi toliau į ateitį ir sugeba iš anksto įvertinti įvairius ekonominio ir net politinio pobūdžio veiksnius bei perspektyvas. Tuo tarpu mažmenų prekyba orientuojasi tik pačiam artimajam laikui, be to, apie kainų pakitimą paprastai tesužino tik iš didmenų prekybos ir ne visuomet randa reikalingu daiktu į tuos pakitimus tuojau atitinkamu kainos pakėlimu ar sumažinimu reaguoti. Iš to susidaro mažesni ar didesni perkamoms ir paduodamoms prekėms kainų skirtumai, o iš tų skirtumų prekyba gauna daugiau ar mažiau pelnyti. Tačiau vartotojo kišenei yra svarbiau ne tai, kiek prekybininkas pelno ar nuostolių turėjo, o kiek jis faktinai už prekes turėjo ar turi mokėti. O nelemia čia mažmenų prekybos kainos.

4.

Lietuvos prekių kainų statistika.

a) Lietuvos prekių kainų statistikos stebėjimas.

Lietuvos prekių kainų statistikai medžiagą renka Centralinis Statistikos Biuras specialiniais „kainų biuleteniais“ iš 85 Lietuvos miestų ir miestelių per savivaldybių organus. Be to, nuo 1930 m. specialiniams radio kainų pranešimams iš 7 miestų du kartu per savaitę kainos stebimos atskirai. Šalia to, nuo 1929 m. C. St. B. iš 9 miestų renka eksportuojamų prekių kainas. Statistikos Biuletenyje reguliariškai skelbiamos tik kainos, kurios gaunamos iš savivaldybių organų kiekvieno mėnesio 15 d. (apie), bet ne visoms atskiroms vietoms, o tik Kaunui, Klaipėdai, Šiauliams ir Panevėžiui, be to, vidutinės kainos visai Lietuvai (visų vietų kainų vidurkiai) ir nuo jų kraštutiniai nukrypimai. Tame pačiame „kainų biuletenyje“ per tuos pačius organus renkami duomenys dar

buto nuomai ir darbo algai, tačiau skelbiami duomenys tik darbo algai, o buto nuomos kainos visai niekur neskelbiamos.

Iš patiekiamos „kainų biuletenio“ nomenklatūros ir pilnai atspausdintų „prekių kainoms žymėti paaiškinimų“ galima pastebėti, kad Lietuvos prekių kainų statistinis stebėjimas bei vaizdavimas statistiškai metodologiniu atžvilgiu turi nemaža trukumų. Iš tų trukumų svarbiausias yra tas, kad atskirų prekių stebėjimas ir žymėjimas daromas skirtinguose šaltiniuose ir griežtai priešingais principais, be to, apima tik mažmeninės prekybos kainas. Pav., kainos javams, daržovėms, pašarui, gyvuliams, odoms, einant paaiškinimais, turi būti stebimos ir žymimos „vietinėms rūšims“ ir sulig tuo, kiek ūkininkai už tuos produktus gauna. Tuo būdu šių prekių kainos yra grynai vad. gamybinės kainos vietinėj rinkoj be jokio priedėlio komercinio tarpininkavimo ar transporto išlaidoms. Kur ir kaip stebėti kainas žuvims, mėsai ir mėsos produktams, kiaušiniams ir pieno produktams — paaiškinimuose nieko aiškaus nepasakyta. Paaiškinimų pačioje pradžioje tačiau pasakyta, jog reikia žymėti „tas visų blanke paminėtų prekių kainas, kurios buvo dažniausiai mokamos mėnesio vidury turgaus dieną“, o kainas nustatant „reikia apklausinėti keletą pardavėjų bei krautuvninkų“. Taigi prašyte prašosi išvada, jog šioms prekėms kainos gali būti stebimos ir žymimos tiek pas turgun atvažiavusius ūkininkus, tiek pas krautuvninkus, tas pačias prekes parduodančius jau su mažesniu ar didesniu kainos priedėliu. Miltų kainoms žymėti net ir patys paaiškinimai leidžia imti arba „vietinių geriausios rūšies miltų kainas“, arba tam kainų žymėjimui imti „importuotus (amerikoniškus) miltus“ („jei dauguma miesto gyventojų perka ne vietinius“). Vad. „bakalėjos produktams“, taip pat manufaktūrai ir kt. fabrikinės gamybos arba importuotoms prekėms kainos žymimos tik mažmenų prekyboj, t. y. čia į kainą jau įeina ne tik gamybos išlaidos su atitinkamu pelnu, kaip kitų prekių kainose, bet ir visi kainos priedėliai tarpininkavimui, transportui, muitams bei apyvartos mokesčiams, pristatymui ir kt. Išimtį sudaro statybos medžiagos prekių kainos, kurios privalo būti žymimos „be pristatymo“; tačiau iš paaiškinimų visai nematyti, ar turi būti stebimos ir žymimos kainos, pav., vinims ar geležei, parduodamai tik di-

delėmis partijomis iš urmo prekybos, ar ir visai mažais kiekiais iš miestelių krautuvių (skaitomuoju matu parodyta 1 kg.).

Prie tokių aplinkybių Lietuvos prekių kainų statistikos duomenys tik tiek yra patikimi, kiek jie apima atskirose rinkose vienodai stebimų prekių kainas. Skirtingais principais stebimų prekių grupių kainoms bendrieji rodikliai arba indeksai jau dažnai gali būti klaidinantys; mažiausia gi tikslingas yra bendrasis rodiklis.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu Lietuvos prekių kainų statistikos duomenys daugiausia tinka gyvenimo išlaidų arba vad. gyvenimo brangumo statistikai (jų dauguma — mažmeninės prekybos kainos). O kadangi kituose kraštuose prekių kainų statistikoj paprastai būna vaizduojamos didmeninės prekybos kainos, tat Lietuvos prekių kainų statistikos duomenys su kitų kraštų prekių statistikos duomenimis maža ką bendra teturi. (Žiūr. Kainų biuletenį 482—485 p.).

Prekių kainoms žymėti paaiškinimai.

„1) Žymėti tas visų blanke paminėtų prekių kainas, kurios buvo dažniausiai mokamos mėnesio vidury turgaus dieną. Kainas nustatant reikia apklausinėti keletą pardavėjų bei krautuvninkų ir dažniausiai kartojamas kainas įrašyti į blanką, nurodant taipogi ir kainų svyravimą, t. y. žemiausias ir aukščiausias tų prekių rūšių kainas. Daugumos registruojamų prekių tasai kainų svyravimas turi būti nedidelis, o kai kurių produktų (III, V, VIII) jo net gali ir visai nebūti. Reikia vengti nurodinėti žymiai svyruojančias kainas.

2) Kainos žymimos tam tikram blanke nustatytu saiku bei matu. Jei kai kurias prekes parduoda kitu saiku, negu nurodytu blanke, tai reikalinga išvesti jį į nurodytą blanke saiką. Pavyzdžiui: daugumoje vietų silkės parduodamos ne kilogramais, o štukėmis, o muilas — gabalais. Kadangi „štukės“ arba „gabalai“ esti įvairių svorių, tai išlyginimui reikalinga nustatyti kiek štukų arba gabalų tenka 1 kg. ir gautas skaičius (kainos) įrašyti blankan.

3) Žymėti tam tikros prekių rūšies kainą, kaip parodyta blanke. Reikia prisilaikyti tokios tvarkos, kad kiekvieną mėnesį būtų rodomos vienų ir tų pačių prekių rūšių kainos.

Nustatant rūšį reikia vadovautis sekančiu:

I gr. prekėms — t. y. javams, daržovėms ir pašarui imti vietinių rūšių kainas. Pavadinimas — „vidutinės rūšies“ turi atitikti tą prekių rūšį, kurią daugiausiai parduoda gamintojai (ūkininkai). Jeigu turguje yra kelerių rūšių tų pačių produktų, tai imti visada dažniausiai reikalaujamų rūšių kainas, tarp kitko; miežiams imti maistui arba technikos reikalams, o ne pašarui skiriamų miežių kainas; perlų kruopoms imti vietinės gamybos kruopų — rūšies 0, kai kuriose vietose vadinamu „gruce“ kainas; žirniams imti baltųjų arba geltonųjų, bet ne pilkųjų žirnių kainas; kvietiniams miltams — imti vietinių geriausios rūšies miltų kainas. Jei dauguma miesto gyventojų perka ne vietinius, o importuotus (amerikoniš-

(tęsinys pusl. 486)

Kainų biuletenis.

..... (apskrities ir vietos pavadinimas)

1931 m. ..... mėn. 15 d.

Eilės Nr.	Prekių pavadinimas ir rūšis	Saikas	Kainų svyravimas nuo — iki	Dažniausiai mokama kaina	
			Lt.ct.—Lt.ct.	Litų	ct.
	I gr. **Javai, javų produktai, daržovės ir pašaras.**				
1	Vidut. rūš. ž. rugiai . .	1 cnt.			
2	„ „ ž. kviečiai . .	„			
3	„ „ avižos . . .	„			
4	„ „ miežiai . . .	„			
5	„ „ valg. žirniai .	„			
6	I rūš. kvietin. miltai . .	„			
7	Vieno mal. rug. miltai .	„			
8	Perlų kruopos rūš. 0 . .	1 kg.			
9	Vidut. rūš. sėmenys . .	„			
10	„ „ bulvės . . .	1 cnt.			
11	„ „ valg. burokai	„			

Eilės Nr.	Prekių pavadinimas ir rūšis	Saikas	Kainų svyravimas nuo — iki	Dažniausiai mokama kaina	
			Lt.ct.—Lt.ct.	Litų	ct.
	III gr. **Žuvys, mėsa ir mėsos produktai.**				
29	Įvairios smulk. žuvys . .	1 kg.			
30	Vidut. ešerys	„			
31	Stamb. palša (leščius). .	„			
32	„ lydeka	„			
33	„ karpis	„			
34	Sūdytos silkės	„			
	„ „ didelės .	1 št.			
35	I rūš. galvijiena	1 kg.			
36	„ „ kiauliena	„			
37	„ „ aviena	„			
38	Tirpyti taukai	„			
39	Sūdyti lašiniai.	„			

Eilės Nr.	Prekių pavadinimas ir rūšis	Saikas	Kainų svyravimas nuo — iki	Dažniausiai mokama kaina	
			Lt.ct.—Lt.ct.	Litų	ct.
56	Sėmenų aliejus	1 kg.			
57	Džiovinti baravykai . .	„			
58	Gryn. žibalas	1 ltr.			
59	Paprastas skalb. muilas*)	1 kg.			
60	II rūš. taboka*)	50 gr.			
	VI gr.				
	Kailiai, oda ir odos dirbiniai.				
61	Neišd. sausa karvės oda	1 št.			
62	Neišd. sausa arklio oda	„			
63	Neišd. sausa veršiuko oda	„			
64	Avies kailiai sausi . . .	„			
65	Išdirbta padams oda . .	1 kg.			
66	„ jucht. oda . . .	„			
67	Vyr. chrom. bačiukai . .	1 pora			
68	Plautos vilnos	1 kg.			
76	I rūš. raud. plytos . . .	1000št.			
77	„ cementas . .	1 cnt. / 1 stat.			
78	„ neges. kalkės . .	1 cnt.			
79	„ gontai	60 št.			
80	Pušin. lentos $6^1/_3$ cm. .	1 ktm.			
81	Pušin. brusai 18×18 cm.	„			
	IX gr.				
	Kuras.				
82	Beržin. malkos	1 mt.			
83	Maišytos malkos . . .	„			
84	Kastin. durpės	1 ton.			
85	Anglys	100 kg.			
	X gr.				
	Mėnes. buto nuoma.				
86	Vienam kambariui (apie 20 m² ploto)	—			

kus) miltus — tada užrašyti tų miltų kainas ir apie tai padaryti pastabą; linų sėmenims — imti skiriamų aliejui spausti sėmenų kainas, o ne sėklai; linų pluoštui — žymėti nubruktų linų kainas; šiaudams imti avižinių šiaudų kainas.

II gr. gyvuliams — imti paprastų, nepagerintos veislės gyvulių kainas. Arkliams žymėti 4—5 metų darbo arklių kainas, karvėms — imti 2—3 metų melžiamųjų arba veršingų (neskiriamų piovimui) karvių kainas. Raguočiui mėsai (21 Nr.) bei penėtoms kiaulėms (22 Nr.) kainos žymėti 1 centn. gyvo svorio. Pagrindan imti gyvulius vidutinio svorio, būtent: riebios karvės 8 centn. gyvo svorio ir mėsingos kiaulės — 2—3 centn. gyvo svorio. Visiems kitiems išvardintiems biuleteny gyvuliams bei paukščiams kaina žymėti už štuką. Kadangi kainų aukštuma stambiems gyvuliams priklauso nuo įvairių priežasčių, tai ir kainų svyravimas gali būti žymus.

III gr. — žuvies ir mėsos produktams žymėti tik geriausių rūšių kainas. Silkės būtinai žymėti kilogramais, ir be to — štukėmis imant pagrindan dideles (t. y. „matfull") kietas silkes, kurių perka labiausiai kaimiečiai — kainas. Mėsai — imti paprastai su kaulais parduodamos mėsos kainas, būtent: galvijiena — virimui; aviena — kepimui ir kiauliena — nuo pilvo.

IV gr. — pieno produktams kainas imti vietinių, o ne importuotų produktų kainas.

Paminėti kainų biuleteny sūriai (47, 48, 49 Nr. Nr.) skirstomi taip: baltas sūris — t. y. naminis iš varškės pagamintas; šveicariškas sūris — t. y. pagamintas vietinėse sūrio gamyklose, geltonos spalvos, kūbinės formos; olandiškas sūris — raudonų galvelių formos.

V gr. t. y. bakalėjos produktams — reikia žymėti kelių krautuvių vienos ir tos pačios prekių rūšies (kvaliteto) kainas. Pavyzdžiui: arbatos imti kurio nors vieno daugiausia reikalaujamo kvaliteto („Karavan" arba „Popov" arba kitos firmos) ir parinktas vieną kartą kvalitetas turi būti imamas ir kituose sekančiuose kainų žiniaraščiuose. Išrinkto kvaliteto pavadinimas turi būti išvardintas biuleteny.

Taip pat taboką — imti vienos ir tos pačios markės, daugiausiai reikalaujamos mažiau pasiturinčiųjų gyventojų. Tabokos markė turi būti kiekvieną mėnesį išvardinta biuleteny.

Žibalo kainos rodyti už litrą, o ne už 1 kg., nes daugumoj vietų parduodamos litrais.

Paprastas muilas baltiniams nors parduodamas dažniausiai gabalais, bet vis delto į biuletenį reikia įrašyti kainas už 1 kg. Tam reikalui reikia apklausinėti kelerių krautuvininkų apie tai, kiek sveria išrinktos rūšies gabalai, kitaip sakant, kiek svorio skaito fabrikas, parduodamas krautuvininkams. Gabalų sverti nereikia, nes gabalų svoris priklauso ir nuo to, kaip ilgai muilas guli krautuvėje. Visuose pranešimuose turi būti žymima ta pati kartą išrinkta muilo rūšis.

VI gr. prekių — odoms imti išdžiovintų (ne šlapių) odų kainas, t. y. tokių odų, kokias ūkininkai parduoda pirkėjams. Odos dirbiniams imti daugumos mažiau pasiturinčių gyventojų perkamų geriausių rūšių prekių kainas.

VII gr. vilnonei gelumbei kaina imti v i e t i n ė s g a m y b o s. Fabrikos drobei bei perkeliui kaina imti mažiau pasiturinčiųjų gyventojų perkamų prekių rūšį. Naminei drobei bei čerkasui (milui) kaina žymėti už tą rūšį, kurią ūkininkai labiausiai atveža į turgų.

Svarbu, kad kiekvieną mėnesį būtų imamos iš tų pačių krautuvininkų kainos, o taipogi, kad vieną kartą parinkta manufaktūros medžiagos rūšis būtų žymima ir kituose sekančiuose kainų žiniaraščiuose.

Parinktos gelumbės, drobės ir perkelio rūšys turi atitikti kokybės atžvilgiu pridedamiems vietinės gelumbės, fabrikos drobės ir perkelio pavyzdžiams.

VIII gr. — statybos medžiagos kainos užrašyti be pristatymo; kūrui gi (IX gr.) — visada su pristatymu (su pervežimu) namo, nes dažniausiai malkas perka ne sandėliuose, o turge ir pristatymas įeina į kuro kainas.

X gr. — buto nuomos kainas nustatyti su buto įstaigos pagalba. Nuoma, kaip vienam kambariui, taip ir butui, turi būti nurodyta laisvo sutarimo ne naujai pastatytuose namuose. Į nuomą įtraukiamos visos išlaidos, kurias nuomininkas reguliariai privalo mokėti (už vandenį, už šąšlavų gabenimą ir kitas panašias išlaidas).

Išlaidos už kurą, šviesą bei patarnavimą į buto bei kambario nuomą neįeina.

XI gr. — Padieniams darbininkams dienos mokestis žymimas sužinojus iš darbo biržų arba tų įstaigų, kurioms dažniausiai tenka samdyti darbininkus. Padienis mokestis darbininkams skaitosi be maisto.

Pastaboje žymėti kurių produktų ir del kurios priežasties kainos žymiai pasikeitė mėnesio bėgyje".

5.

Nekilnojamo turto (žemės) kainų statistika.

Nekilnojamojo turto kainų statistika del ypatingų nekilnojamojo turto rinkos sąlygų yra reikalinga atskirų stebėjimo ir atskirų vaizdavimo metodų. Visų pirma, nekilnojamojo turto rinka (pirkimai-pardavimai) visur funkcionuoja labai silpnai ir, palyginti, retai. Galima rasti ištisi rajonai, kur per metus antrus nebūna nė vieno nekilnojamojo turto pardavimo atsitikimo. Dažniau nekilnojamas turtas parduodamas tik miestuose, bet kainos nekilnojamam turtui miestuose net toj pačioj gatvėj dažnai būna tiek skirtingos, kad labai tenka abejoti, ar bet kuriam statistikos reikalui pasirinkto skaitomojo periodo (mėnesio, metų) kaina gali būti veikiama didžiųjų skaičių dėsnio.

Patsai nekilnojamojo turto kainų statistinis stebėjimas ir medžiagos rinkimas taip pat neįmanomas tuo pačiu metodu, kaip paprastųjų prekių kainų statistikai. Visų pirma del to, kad nekilnojamojo turto pasiūlai ir paklausai tik labai retais atsitikimais susikaupia kurioj nors viešam stebėjimui prieinamoj vietoj. Net miestuose pas nekilnojamojo turto pardavimų tarpininkus galima gauti tik labai bendros žinios, kurių reikšmė statistikai yra ypač maža del to, kad nekilnojamojo turto parduodamieji objektai beveik visuomet turi savo individualinių, su kitais objektais nelyginamų ar nepalyginamų ypatybių (že-

mės rūšis, trobesiai, tolis nuo vienos ar kitos rūšies kelio, bendroji padėtis, mokėjimo sąlygos ir t. t.). Taigi nekilnojamiems turtams reprezentacinio kainų stebėjimo principai pritaikomi būti beveik negali, nes nekilnojamųjų turtų pirkimas - pardavimas normališkomis sąlygomis niekuomet masinis nebūna, o nenormališkos sąlygos iš viso mažai tetinka statistinio stebėjimo objektu būti.

Medžiaga nekilnojamojo turto kainų statistikai tikslingiausia būtų rinkti visuotinio stebėjimo metodu. Tačiau ir šis metodas nekilnojamojo turto st. sunkiai pritaikomas. Visų pirma, iš anksto tenka atsisakyti nuo tiesioginio surašymo, apklausinėjant pačius pirkėjus arba pardavėjus, nes nekilnojamojo turto pirkimai arba pardavimai paprastai daromi grynai privatiškuose pasitarimuose ir ne viešai. Vienintelė vieta, kur nekilnojamojo turto pirkimų arba pardavimų atsitikimai koncentruojasi, tai notariatai (kituose kraštuose vadinami nekilnojamo turto rejestrai). Bet notariatuose arba ir vad. „žemės knygose" būna registruojami ne tik faktinieji nekilnojamo turto pirkimai arba pardavimai, bet ir fiktyviniai (pavedimai etc.), kurių ypač sodžiuose paprastai būna daug daugiau kaip faktinųjų pardavimų. Bėdos nebūtų, jei šiuose fiktyvinių pardavimų aktuose parodytos nekilnojamojo turto kainos bent šiek tiek patikimos būtų. Bet to visai nėra ir laukti netenka, kadangi paprastai visur yra imami gana aukšti visokių nekilnojamojo turto pardavimo aktų mokesčiai ir dar aukštesni dovanojamųjų arba perleidžiamųjų aktų mokesčiai; del šios priežasties notariatų knygose pažymimos nekilnojamųjų turtų kainos paprastai būna visai neatitinkančios tų turtų rinkos kainas, ir visai nėra bent kiek tikresnio metodo, kuriuo būtų galima tas kainas statistikos reikalui koreguoti.

Del šių visų sumetimų, taip pat del to, kad nekilnojamųjų turtų kainos, apskritai imant, kitėja labai pamažu ir nuolatinis jų stebėjimas neįmanomas ir nereikalingas, tat ir nekilnojamųjų turtų kainų statistika dažniausia būna paremta tik vienos ar kitos rūšies statistiškai monografiniais ar statistiškai anketiniais vertinimais, kurie daromi paprastai retesniems intervalams ir ilgesniems skaitomiems periodams.

Patys nekilnojamųjų turtų (žemės) kainų statistikos duomenys didesnės reikšmės turi tik specialiniams mokslinio tyri-

nėjimo klausimams (pav., rentos teorijai ir p.) ir atskirais atvejais ekonominės (finansų) politikos orientacijai. Bet ir čia tikslingiau panaudoti statistiškai monografinius duomenis, ne kitokius. Bendrosios ūkio konjunktūros kitėjimams nekilnojamojo turto statistikos duomenys, apskritai imant, stebėti nei matuoti netinkami, išskiriant labai retus atsitikimus „naujuose kraštuose".

6.

Vertybinių popierių kainų statistika.

a) Bendrieji dėsniai.

Vertybinių popierių, arba materialines gerybes atstovaujamų pakaitalų, statistika gali būti aprėžiama siauriau ir plačiau. Plačiau suprasta vertybinių popierių statistika gali apimti ne tik akcijų ir obligacijų kainų (kurso) kitėjimų statistinį stebėjimą bei vaizdavimą, bet ir popierinių pinigų ir šiaip vad. komercinių dokumentų (vekselių ir p.) kainas (kursą). Tačiau ne tiek del statistiškai metodologinių priežasčių, kiek del socialekonominės teorijos samprotavimų ir statistinės technikos sumetimų vertingųjų popierių kainų statistika praktikoj teapima tik akcijų ir obligacijų kainas. Svarbiausi motyvai yra šie:

1. Popierinių pinigų kurso statistinis stebėjimas bei vaizdavimas organiškai yra susijęs su tų pinigų emisijos įstaigomis (emisijos bankais) ir joms tarpininkaujamais organais arba pinigų biržomis; šios gi juo mažiau turi reikalų su kitų vertingųjų popierių emisijos bei prekybos organais, — juo pinigų rinka svarbesnė ir apyvarta didesnė (biržų specializacijos rezultatas).

2. Finansiškai ekonominiu atžvilgiu popieriniai pinigai ir kiti einamieji vertingi komerciniai popieriai (komerciniai vekseliai, tratos, čekiai ir p.) atstovauja kilnojamas materialines gerybes (prekes). %% vertybiniai popieriai gi (akcijos, ypotekos lakštai, obligacijos) atstovauja nekilnojamo turto gerybes (žemę, trobėsius ir kt. arba vad. investacinį kapitalą).

3. Vienos ir kitos rūšies vertybinių popierių rinkos kainos nusistatymas bei pažymėjimas komerciškai technikiniu atžvilgiu paprastai būna skirtingas (popierinių pinigų kaina arba

kursas biržose visuomet rodomas santykyje su kitos šalies pinigais, paprastųjų komercinių dokumentų — su diskonto %%, o %% vertingųjų popierių — savos šalies valiutoj ar net vien santykiniais skaičiais su paritetu). Del šios priežasties ir jų statistinis stebėjimas bei žymėjimas reikalingas skirtingų metodų.

4. Atskiriems vertybiniams popieriams kainų susidarymo veiksniai toli gražu ne vienaip pasireiškia tų vertybių kainą (kursą) atstovaujamuose mato vienetuose. Pav., akcijų kaina (kursas) pareina nuo to laiko verslamonės rentabilingumo iš vienos pusės ir nuo bendrosios pinigų rinkos (už pinigus ir kapitalus mokamųjų ir imamųjų %%) iš kitos. Obligacijų kaina (kursas) pareina daugiau nuo pinigų ir kapitalų rinkos (%% aukštumo) sąlygų ir nuo bendrojo pasitikėjimo. Einamuosius komercinius pasižadėjimus atstovaujamieji vertybiniai popieriai (vekseliai, tratos ir p.) vertinami gerybine t o l a i k o prekių kaina (geras komercinis vekselis visuomet diskontuojamas) ir pinigų rinkos sąlygomis (%% aukštumu). Pagaliau, pinigų kaina (keičiamasis į užsienio pinigus) kursas daugiausia pareina nuo tarptautinių mokėjimų santykio (vad. mokamojo balanso, kur svarbiausias vaidmuo tenka užsienių prekybai).

Tuo būdu tenka konstatuoti, kad vertybinių popierių kainų statistikoj beveik kiekviena vertybinių popierių rūšis yra susijusi skirtingais ekonominio gyvenimo reiškiniais, jų kaina pareina nuo skirtingų veiksnių ir gyvenimo praktikoj ta kaina reiškiama skirtingais pažyminiais. Del šių priežasčių kiekvienai vertybinių popierių rūšiai yra arba gali būti reikalingi ir skirtingi statistinio stebėjimo, žymėjimo ir vaizdavimo metodai.

b) Atskirų vertybių statistinis stebėjimas.

1) **Akcijų kurso statistika.** Akcijų kurso statistinis stebėjimas ir žymėjimas tėra galimas tik tuo atveju, kai yra normališkai funkcionuojanti kapitalų rinka (vertingųjų popierių birža), nes privatiškai parduodamų akcijų kurso stebėjimas statistikos metodams dar mažiau prieinamas kaip nekilnojamo turto kainų statistikoj. Tačiau ten, kur yra gerai organizuota ir normališkai funkcionuoja kapitalų rinka, akcijų kurso statistinis stebėjimas bei žymėjimas jokių sunkenybių nesudaro,

kadangi biržose visi akcijų pirkimai bei pardavimai drauge su jų kaina (kursu) visai tiksliai registruojami ir viešai skelbiami. Šie biržų leidžiamųjų biuletenių duomenys ir naudojami akcijų kurso statistikai.

Statistiškai metodologiniu atžvilgiu svarbu žinoti, kad tarptautinėj kapitalų rinkoj yra praktikuojamos dvi skirtingos sistemos akcijų kursai žymėti: a) absoliutistinė ir b) reliatyvistinė. Absoliutistinė sistema daugiausia praktikuojama Amerikoj, Anglijoj ir Prancūzijoj ir kt., o reliatyvistinė—Vokietijoj, Austrijoj ir kt. Prie absoliutistinės akcijų kurso žymėjimo sistemos akcijų kainos (kursas) paduodamas absoliutiniais pinigų skaitomaisiais vienetais (doleriais, svarais ir t. t.), o prie reliatyvistinės—procentiniu kurso santykiu su nominaline akcijos verte. Tuo būdu biržų biuleteniuose rodomi akcijų kurso duomenys tik tuo atveju prie abiejų sistemų galima lyginti, kai nominalinė jų vertė reiškiama 100-niais kurio nors piniginio vieneto skaičiais (akcijos yra po 100 litų, dolerių, markių ar kt.).

Apskritai imant, naudojant biržų biuletenius akcijų kainų statistikai, kiekvienu atveju (kiekvienai akcijai) tenka ištirti, kuria sistema jos kursas žymimas ir ką paduotieji skaičiai parodo — pinigų skaitomuosius vienetus (ir jei taip, kokiam santykyj jie yra su nominaline kaina) ar lygmeninius santykio duomenis (procentinį santykį su nominalu).

Visi kiti akcijų kurso statistinio stebėjimo bei žymėjimo, o taip pat ir statistinio vaizdavimo, dėsniai arba principai yra tie patys, kaip ir bendrai kainų statistikoj.

2) **Obligacijų kurso statistika** eina tais pačiais pagrindais ir tais pačiais metodais, kaip ir akcijų kurso statistika, su tuo skirtumu, kad obligacijų kursas visais atvejais žymimas lygmeniniais santykio skaičiais (procentiniu santykiu su paritetu). Del šios priežasties obligacijų kurso statistinis stebėjimas bei žymėjimas yra paprastesnis ir lengvesnis.

3) **Pinigų kurso statistika** iš viso tikslingiau stebėti drauge su pinigų rinkos statistika, nes tiek pinigų kurso rodikliai, tiek metodai yra visai skirtingi. Iš kitos pusės, pinigų kainos statistika yra tik atvirkščioji bendrosios kainų statistikos pusė, nes pinigų vertei matuoti šalies viduje nėra kito masto, kaip prekių kainos. Taigi pinigų kurso statistinis stebėjimas daromas pinigų ir devizų biržoj.

4) **Einamųjų komercinių pasižadėjimų kainų statistika** taip pat nepriklauso tikrosios kainų statistikos. Priežastys jau buvo minėtos bendruosiuose kainų ir vertybių statistikos problemų aiškinimuose. Einamųjų komercinių pasižadėjimų vertės kitėjimus visuomet geriausia rodo diskonto (oficialinio ir privatinio) procentai. Diskonto procentų statistinis stebėjimas yra tikslingiausia daryti kartu su pinigų ir kredito rinkos statistiniu stebėjimu.

7.

Kainų statistinis vaizdavimas.

Kainų statistinis vaizdavimas gali turėti dvejopo tikslo: a) parodyti atskirų prekių arba gerybių kainų kitėjimo charakteringas žymes ir b) atvaizduoti atskirų prekių arba jų grupių kainolygio santykį ar to santykio kitėjimų simptomatiškus pažymius. Tiek vienas, tiek antras uždavinys gali būti sprendžiamas ir vaizduojamas įvairiais metodais ir skirtingais matais.

Atskirų prekių kainų kitėjimams vaizduoti tam tikrais atvejais gali pakakti ir absoliutinių kainos duomenų. Jei vienu atveju kurios nors prekės kaina parodoma vienu skaičiumi (pav., rugių centneris 15 litų, sviesto kilogramas 4 litai ir p.), o kitu atveju jau kitu (rugiai 12 ar 18 lt. arba sviestas 3 arba 5 lit.), tai tuo pačiu jau parodomas kainos kitėjimas, ir to kitėjimo charakteringi pažymiai (keliais litais prekė pabrango ar atpigo). Šiais atvejais mes lengvai pastebime ir patį kitėjimo laipsnį (rugių kaina pakitėjo 3 lt., sviesto 1 lt.). Tačiau jeigu mes paimsime atskirų intervalų kainas ilgesniam periodui (pav., savaitines kainas keletai mėnesių, mėnesines kainas ištisiems metams ar p.), tat bet kurios prekės kainų statistinis pavaizdumas jau nebus taip vieningai aiškus. Pav., jei vienu atveju tam pačiam mato vienetui kaina nuo 10 litų pakilo ligi 11 lt., antru atveju nuo 20 ligi 21 lt., ir trečiu atveju nuo 30 ligi 31 lt., tat visais trim atvejais 1 lito rodomas kainos pakilimas vis delto bus žymiai skirtingas, nes pirmuoju atveju $\frac{1}{10} = 0{,}10 = 10\%$, antruoju $\frac{1}{20} = 0{,}05 = 5\%$, o trečiuoju atveju $\frac{1}{30} = 0{,}033\ldots, = 3\%$. Taip pat bus visai skirtingos reikšmės kainos pakitimo intervalai tarp 10, 20 ir 30 lt, nežiūrint į

tai, kad absoliutiniai skaičiai rodys tą patį 10 litų kainos pakilimą nuo 10 ligi 20 lt. ir nuo 20 ligi 30 lt. ($\frac{10}{10} = 1{,}00 = 100\%$, $\frac{10}{20} = 0{,}50 = 50\%$).

Tuo būdu tenka prieiti išvadą, kad jau atskirų prekių kainų kitėjimams vaizduoti absoliutiniai kainos skaičiai tik pirmąjį arba vieną kitėjimą pakankamai aiškiai atvaizduoja. Jei kitėjimų yra daugiau kaip vienas, tat kiekvienas sekantis kainos kitėjimas, reiškiamais absoliutiniais pinigų skaitomaisiais vienetais, nepakankamai aiškiai atvaizduos kainos kitėjimo laipsnį. Šiam reikalui geriau jau tinka rodikliniai skaičiai arba vadinami i n d e k s a i, kur visa reiškiama lygmeniniais santykio skaičiais (kainos kitėjimai matuojami vienu ar kitu principu parinktam baziniam skaičiui, kuris dažniausia prilyginamas 100). Sulig tuo, ar norima kainos kitėjimus su kurio nors vieno meto ar kito kurio skaitomojo periodo kaina lyginti, bazė imama pastovi, periodinė arba kintamoji.

Kai kuriems specifiniams prekių kainų kitėjimams vaizduoti (pav., sezoniniams svyravimams, konjunktūrinio pobūdžio simptomatiškiems kitėjimams) gali taip pat būti naudojami tiek absoliutiniai kainos duomenys (pav., vidutiniai arba sezoniniai nukrypimai nuo „normalinės“ arba nuo vidutinės kainos), tiek santykiniai skaičiai (procentiniai nukrypimai, nukrypimus arba svyravimus matuojamieji arba rodomieji koeficientai).

A t s k i r ų p r e k i ų arba p r e k i ų g r u p i ų k a i n o l y g i o s a n t y k i u i v a i z d u o t i, arba to santykio simptomatiškiems kitėjimams matuoti, absoliutiniai kainos skaičiai iš viso tik išimtinais atvejais tegali būti pritaikomi. Priežastis ta, kad prekybos apyvartoj arba rinkoje prekės ne tais pačiais matais matuojamos, o ir tie patys matai atskiroms prekių rūšims visai skirtingą reikšmę turi. Pav., arkliai ir vištos perkamos ir parduodamos štukomis, tačiau arklio kaina yra apie 200—400 litų, o vištos tik 3—5 lt. Kviečiai ir bulvės parduodami centneriais, bet kviečių centneriui mokama apie 15—20 lt., o bulvėms tik 4—5 lt. Druska ir cukrus mažmenų prekyboj eina kilogramais, bet druskai mokama 15—17 centų, o cukrui apie 1 lt. 50 ct. Gelumbė ir naminis audeklas (drobė) prekyboj ir kainų statistikoj matuojami metrais, bet gelumbė apie 10 ir daugiau kartų brangesnė už drobę. Ir t. t. Prie tokių aplinkybių vieno ar kelių litų kainos pakitimas vienai pre-

kei gali būti vos jaučiamas (pav., 300 lt. vertės arkliui 10 litų kainos skirtumas tesudarys tik 3%, bet aviai jau gali pasiekti 30% ir t. t.). Dar daugiau sunkenybių sutiksime norėdami lyginti atskirų prekių grupių kainas, — vis tiek kuriuo principu mes jas grupuosime.

Tuo būdu atskirų prekių arba jų grupių kainolygio santykiui vaizduoti, taip pat to santykio simptomatiškiems kitėjimams matuoti, iš viso geriau tinka santykiniai (lygmeniniai) skaičiai. Tik išimtinais atvejais gali būti naudojami ir absoliutiniai kainos skaičiai, bet ir tai prie sąlygos, kad tebūtų tik 2—3 skaičių eilutės arba, jei statistinių eilučių yra daugiau, kad nebūtų reikalaujama visoms eilutėms ir visiems skaičiams vienodo kitėjimo masto. Pav., vad. gyvenimo brangumo skaičiai gali būti ir absoliutiniais gyvenimo išlaidų sumos skaičiais vaizduojami, — jei statistinio vaizdavimo uždavinys baigiamas bendrojo gyvenimo išlaidų dydžio vaizdavimu ir nekreipiama dėmesio į atskiras gyvenimo išlaidų pozicijas ir jei, be to, neduodama svarbos gyvenimo išlaidų (arba vad. gyvenimo brangumo) kitėjimų vienu matu matuojamiems laipsniams.

C a l w e r'is savo laiku net ir bendrojo prekių kainolygio indeksus mėgino absoliutiniais kainų skaičiais vaizduoti. Tam reikalui tačiau jau iš anksto prekių kainas atsvėrė tam tikros bazės svoriniu kiekiu (įvairių prekių bendrajam kainolygyj paėmė kiekvienos prekės aiškiai aprėžtą proporciją, o bendrasis prekių kiekis buvo nustatytas 100 tonų, taip kad kiekvienos prekės svoris bendrajame kainolygyje buvo reiškiamas dalmeniniais santykio skaičiais). Anglų B r e a d s t r e e t arba E c o n o m i s t bendrieji kainolygio rodikliai, taip pat jų atskiroms sudėtinėms dalims (prekių grupėms), tiekiami absoliutiniais skaičiais, tačiau ir čia atskiroms prekėms ir jų grupėms pagrindinės bazės proporcijos iš anksto visam laikui nustatytos (žiūr. apie Breadsterio indeksinius skaičius mano „Statistikos pagrinduose").

Apskritai imant, atskirų prekių ir jų grupių kainolygio santykiui arba kitėjimams vaizduoti visuomet naudojami vienu ar kitu metodu gautieji vadinami i n d e k s i n i a i s k a i č i a i. Kurios rūšies indeksiniai skaičiai (pav., paprastieji aritmetiniai, svertiniai aritmetiniai, geometriniai ar kt.) yra tikslingiau pasirinkti arba naudoti — tai jau pareina kiekvienu atveju

nuo turimos statistinės medžiagos pobūdžio ir nuo statistiniam vaizdavimui statomų sąlygų bei uždavinių. Apskritai imant čia tenka atsižvelgti bendrųjų lygmeninių statistikos skaičių ir indeksinių skaičių statistinio vaizdavimo bei kainų statistikos teorijos reikalavimų.

Atskirų prekių arba jų grupių kainolygio santykiui vaizduoti didelės reikšmės turi pagrindinė jų klasifikacija atskiromis grupėmis. Į vieną grupę paimtų prekių bendras rodiklis, absoliutiniais kainos duomenimis arba ir indeksiniais skaičiais vaizduojamas, tik tada gali turėti savo statistinės prasmės ir bet kurios rūšies statistiniam analizui naudojamas, kai nėra pagrindo prileisti, jog atskirų prekių kainos yra visai priešingų veiksnių įtakoje. Pav., del sezoninių sąlygų vienų prekių kainos gali kilti, o kitų — taip pat del sezoninių sąlygų įtakos — kristi (pav., žemės ūkio kraštuose kai kurie maisto produktai, k. a. pienas, sviestas ir kt., pavasarį atpinga, o rudenį pabrangsta ir atvirkščiai — sėkliniai javai pabrangsta pavasarį). Jei tokias prekes klasifikuojant būtų paimta į vieną grupę, tai bendrasis kainolygis gali visai nekitėti, tuo tarpu, kai atskirų prekių kainos tuo pačiu metu gali ir labai svyruoti.

XII.

Konjunktūros statistika.

Literatūra ir šaltiniai.

Konjunktūros statistikos literatūra pastaraisiais keliais metais visose kalbose labai išsiplėtė ir vis dar plečiasi. Čia patiekiu tik svarbesniuosius leidinius: 1) *Mitchell,* Bussines Cycles, 2) *Persons,* Forecasting of Bussines Cycles, *Wagemann:* a) Einfuehrung in die Konjunkturlehre, b) Konjunkturlehre, c) Struktur und Rhytmus der Weltwirtschaft, 4) *Spiethoff, A.,* Krisen (Handw. der Staatsw., VI, 8/91), 5) *Müller-Armack,* Konjunkturforschung und Konjunkturpolitik (Handw. der Staatsw., Ergänzungsband, 645—677), 6) *Hirsch,* Zur Theorie des Konjunkturzyklus, 7) *Peter, H.:* a) Grenzen der Statistik in der Konjunkturforschung, b) Trend und Saisonschwankungen, 8) *Hahn,* Die statistische Analyse der Konjunkturschwingungen, 9) *Lorenz, Paul,* Der Trend, Vierteljahrhefte zur Konjunkturforschung, Sonderheft 21), 10) *Wolff, H.,* Wirtschafts-St., 482/540, 11) *Institut für Konjunkturforschung:* a) Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung, b) Sonderhefte (eina ne periodiškai atskirais klausimais), 12) *Royal Economic Society,* a) Report on Current Economic Conditions, b) specialiniai neperiodiniai leidiniai.

1.

Konjunktūros statistika ir konjunktūros teorijos.

Konjunktūros statistika — tai viena iš naujausiųjų socialekonominės statistikos šakų. Paties žodžio sąvoka rodo, kad konjunktūros statistika turi reikalo su ekonominio gyvenimo reiškinių k i t ė j i m u. Yra kalbama ir rašoma apie ūkio k o n j u n k t ū r ą t a m t i k r u m e t u, t. y. ūkio buitį arba padėtį, susidariusią bendrųjų arba specifinių e k o n o m i n i ų v e i k i n i ų į t a k o j e per ilgesnį ar trumpesnį periodą. Vienomis aplinkybėmis kalbama apie g e r ą, o kitomis — apie b l o g ą ūkio konjunktūrą, o tam tikromis aplinkybėmis konjunktūrinė būklė charakterizuojama žodžiais — ekonominis k r i z i s, arba — ekonominė d e p r e s i j a.

Tiek ekonominio gyvenimo reiškinių stebėtojai, tiek visi šalies gyventojai iš patyrimo žino, kad vad. „gera“ ir „bloga“ konjunktūra niekuomet ir niekur nėra buvusi amžina, ir kad „geros“ konjunktūros periodą seka „blogos“ konjunktūros pe-

riodas ir atvirkščiai. Šitie konjunktūrinių kitėjimų periodai, be to, pasirodo esą ne vienodo ilgumo ir ne vienodos rūšies. Pav., tam tikrose ūkio arba gamybos šakose jie sutampa su tam tikrais metų sezonais ir pasikartoja visai reguliariškai kas metai, kai kitose ūkio arba gamybos šakose tokių sezoninių kitėjimo periodų pastebėti negalima.

Šių dienų ekonomikos mokslas ekonominių veikinių bei ekonominių gyvenimo reiškinių kitėjimus skirsto į: a) sezoninius, b) struktūrinius ir c) grynai konjunktūrinius.

a) Sezoniniai kitėjimai tai toki, kurie reguliariškai tam tikrais sezonais kartojasi ir yra susiję arba su prigimtinėmis gamybos sąlygomis (pav., nauji derliai rinkoj tegali pasirodyti tik tam tikru metų laiku, statybos darbai platesniu mastu nėra galimi žiemą ir t. t.), arba ir su socialiniais žmonių gyvenimo papročiais (pav., tam tikroms šventėms visuomet perkama tam tikros rūšies prekių artimųjų dovanoms, vaišėms ir p.).

b) Struktūriniai ekonominių veiksnių kitėjimai paprastai visuomet būna susiję su esminiais ekonominio ar socialinio gyvenimo pakitimais, kurie, savo keliu, gali nulemti sezoninių ir net konjunktūrinių kitėjimų tempą ir kryptį, o tam tikrais atvejais tokius kitėjimus gali net ir eliminuoti. Pav., vasaros sezonais pas mus reguliariškai pasikartoja didesni pieno produktų pasiūlai, kurie žiemą visai sumažėja. Bet šis reiškinys gali būti visai pakeistas struktūrinio pobūdžio ekonominių veikinių. Pav., jeigu ūkininkai visuomet šertų karves sulig moksliškai nustatytomis maitinimo normomis, laikytų jas higieniškai pastatytuose tvartuose ir atitinkamai reguliuotų jų apsivaisinimo terminus, tai pieno produktų pasiūlai savo sezoninio charakterio nustotų. Ir naujų pramonės įmonių veikimas gali struktūrinio pobūdžio konjunktūros kitimų iššaukti lygiai taip pat, kaip jas iššaukia ūkininkų nusistatymas savo ūkio pajamas remti ne javų ūkio produktais, o bekonais arba sviesto gamyba.

c) Grynai konjunktūriniai ekonominių veiksnių kitėjimai tai bus toki, kurie nepareina nei nuo sezoninių svyravimų, nei nuo gamybos technikos, ūkio politikos ar kt. struktūrinio pobūdžio veiksnių iššauktų pakitimų, o yra susiję su gamybine bei visa socialekonomine santvarka.

Konjunktūriniai ekonominių veikinių kitimai su vad. „geros“ ir „blogos“ arba „vidutinės“ konjunktūros reiškiniais ir su pačiais ekonominiais kriziais — tėra galimi tik vad. n e r e g u l i u o j a m o j k a p i t a l i s t i n ė j santvarkoj, kur ūkinis veikimas yra paremtas laisvos konkurencijos principu ir kur gaminama ne savo ūkio reikalams ir ne vartotojui betarpiškai užsakius, o r i n k a i. Naturaliniam ūkyj del nederliaus ar šiaip kokios nelaimės gali visoj šalyj kilti badas, bet nebus nei blogos, nei geros konjunktūros, nei ekonominio krizio, kuris pasireiškia kaip tik tuo metu, kai paprastai visokių gerybių bei produktų būna daugiausia arba bent niekur nieko netrūksta (pav., ekonominis krizis 1929—33 m.).

Tuo būdu konjunktūros statistikos uždaviniai aiškėja savaime. Jei yra konjunktūriniai ekonominių veiksnių kitėjimai, ir šalia jų dar sezoniniai ir struktūriniai, — tat k o n j u n k t ū r o s s t a t i s t i k a t u r i p a r o d y t i s e z o n i n i ų, s t r u k t ū r i n i ų i r g r y n a i k o n j u n k t ū r i n i ų k i t ė j i m ų c h a r a k t e r i n g a s y p a t y b e s. Ji taip pat turi ūkio reiškinių tyrinėtoją į g a l i n t i v i e n o s r ū š i e s k i t i m u s n u o k i t o s r ū š i e s k i t i m ų a t s k i r t i i r, r e i k a l e, e l i m i n u o t i, kad tuo būdu nustatyti ir išmatuoti tų kitėjimų linkmę bei laipsnį.

Berods, šitaip apibrėžti konjunktūros statistikos uždaviniai ją šiek tiek priartina prie 17—18 šimtm. vad. „politinės aritmetikos“, kurios kai kurie atstovai tarp kita ko užsiiminėjo savo rūšies ateities perspektyvų skaitmeniniais vaizdavimais ir už tai vėliau kai kurių „grynųjų“ ekonomistų ir net „tikrųjų“ statistikų buvo pajuokiami ir smerkiami. Bet juk šiandien rimti ekonomistai ir net ištisi konjunktūrinės statistikos institutai periodiškai duoda „konjunktūros barometrus“ ir net skelbia konjunktūros perspektyvų spėjamuosius biuletenius. Taip pat tų pačių ekonomistų šiandien daromi statistiniai išskaičiavimai apie gyventojų skaičių ir sudėtį amžiaus pažymiais atskiruose kraštuose 50 ir net 100 metų pirmyn (pav., šiandien jau galima rasti tokius duomenis Vokietijai, Prancūzijai ir kt. kraštams net 2000 metams). Taigi netenka stebėtis nė iš S u e s s m i l c h'o, XVIII pusėje išskaičiavusio, kad per 400 metų gyventojų skaičius gali pasiekti optimalinio kiekio 13—14000 mil.

visame pasaulyje, ir, tarp kita ko, gali būti 40 mil. gyventojų Lietuvoj ir Lenkijoj[1]. Taip pat nėra ko perdaug juoktis iš Petty, XVII šimtm. antroje pusėje skaičiavusio, kiek bus žmonių pasaulyje Paskutiniojo Teismo dieną[2]. Nes Bowley ir Wagemann, Thomson ir Kahn, Persons ir Mitchell savo ateities gyventojų kiekio arba jų ūkio reiškinių spėjamiems skaičiavimams tik terminus siauriau apsirėžė ir metodus modifikavo, bet tų visų skaičiavimų esmė ir uždavinys paliko tie patys.

Kitaip ir būti negali. Arba socialekonominio gyvenimo veiksnių, kurie konjunktūros kitimus lemia, tikrai yra ir jie pasireiškia tam tikruose ekonominio gyvenimo faktuose, ir tada statistikos mokslo pareiga surast tinkamus metodus tiems reiškiniams matuoti ir galimą konjunktūrinių kitimų kryptį atvaizduoti, — arba jų visai nėra. Šiuo atveju konjunktūros statistika yra visai toj pačioj padėtyj ir turi tuos pačius uždavinius, kaip ir metereologija: jei oro kitimai tam tikru metu ar tam tikram rajone yra nulemiami atmosferinių veiksnių, tat metereologijos uždavinys tuos veiksnius susekti ir nustatyt jų įtakavimo dėsningumus, nežiūrint į tai, kad jų sekimas arba stebėjimas ir patsai matavimas būtų ir labai sunkus arba net to meto turimomis priemonėmis pilnumoj neįmanomas. Taip pat ir konjunktūros statistika: jei jau kiekvienas ekonominio gyvenimo stebėtojas be jokių ypatingų pastangų lengvai pastebi tam tikrų ekonominio gyvenimo reiškinių mažiau ar daugiau dėsningą tam tikromis aplinkybėmis pasikartojimą, tat statistikai būtų galima prikišt visišką savo tiesioginių pareigų apleidimą, jei ji atsisakytų mokslo patikrintais metodais tuos reiškinius bei veikinius kiek galint tiksliau nustatyti ir matuoti — vien tik del to, kad to meto prieinamieji metodai nepakankamai tobuli arba kad patys socialekonominio gyvenimo reiškiniai sunkiai duodasi statistikos metodais stebimi ar analizuojami.

---

[1] *Suessmilch,* Goettliche Ordnung, Berlin, 1765, II, pp. 233/4 ir 205.

[2] *Potty,* Another Essay in Political Aritmetic etc., žiūr. C. Hull leidinį „The Economics Writings of Sir William Petty., Cambridge, 1899, II, 466—468.

2.

Konjunktūros statistinio stebėjimo sritys.

Konjunktūros statistinio stebėjimo sritys — tai tos pačios socialekonominio gyvenimo sritys. Nes kai kalbama apie konjunktūrą, tat visuomet turima galvoje visą socialekonominį gyvenimą—tokį, koks jis yra (arba kokios jo eigos bei išsivystymo laukiama). Konjunktūros statistinis stebėjimas tuo būdu apima (arba privalo apimti) visas tas sritis, kurios priklauso socialekonominės statistikos apskritai imant. Tačiau konjunktūros statistikai ne tiek svarbūs ekonominio gyvenimo būklės (stovio) duomenys, kiek jo k i t i m ą lemiantys veiksniai ir tą kitimą vaizduojantys reiškiniai.

Pora pavyzdžių iš gyvenimo dalyką paaiškins geriausia. Nėra kalbos, kad žemės ūkių arba pramonės įmonių skaičius ir sudėtis yra svarbu ir reikalinga žinoti, norint tikslingai vieną ar kitą socialekonominio gyvenimo ar ekonominės politikos problemą spręsti arba vertinti. Tačiau konjunktūros statistikai daug svarbiau yra kiek galint tikslesnis bendras žemės ūkio arba pramonės g a m y b o s statistinis stebėjimas ir žemės ūkio produktų bei pramonės dirbinių k a i n ų k i t ė j i m a s: ūkių arba įmonių skaičius ar jų sudėtis, juridinė priklausomybė ir kt. tegali rūpėti tik tuo atveju, jei yra pagrindo spėti, kad ūkių ar įmonių sudėtyje vyksta pasikeitimai, kurie gali paveikti gamybą ar kainas.

Arba imkime kitą svarbų konjunktūros statistinio stebėjimo objektą iš pinigų ir kredito srities. Be abejonės, kad kredito įstaigų skaičius ir sudėtis sulig charakteringomis jų ypatybėmis arba pažymiais (pav., sulig savų ir svetimų kapitalų dydžiu ir kt.) yra ir pasiliks vienas iš svarbiųjų socialekonominės statistikos tyrinėjimo bei statistinio vaizdavimo objektų. Tačiau konjunktūros kitimus rodo (ir lemia) ne absoliutiniai skaičiai (kurie pareina visur nuo tautos ūkio struktūros, išsiplėtojimo laipsnio ir kiekybinio dydžio), o tam tikros rūšies operacijų kitėjimo linkmė ir tempas. Del to ir konjunktūros statistinis stebėjimas bei vaizdavimas pirmiausia apims taupmenų ir komercinių depozitų judėjimą, diskonto ir paskolų kitimus, imamųjų ir mokamųjų procentų dydį bei santykį ir p.

Šie pavyzdžiai rodo, kad konjunktūros statistinis stebėjimas, visų pirma, apsirėžia ūkio veikinių bei reiškinių j u d ė j i m u. Ši konjunktūrinės statistikos ypatybė yra tiek svarbi ir esminė, kad daugeliu atvejų konjunktūros statistinis vaizdavimas dokumentuojamas vien santykiniais skaičiais, be absoliutinių statistinio stebėjimo duomenų.

Tačiau ne visų ūkio veikinių bei reiškinių judėjimas, arba jų kitimai, vienodai yra svarbūs konjunktūros statistikai. Be to, viename krašte arba vienose sąlygose charakteringus arba simptomatiškus konjunktūros kitimus gali tikslingiau parodyti vienos rūšies ar vienos ūkio srities veikiniai arba jų reiškiniai, o kitame krašte arba kitose sąlygose — visai kiti. Šiais sumetimais ir atskirų kraštų (arba atskirų konjunktūros tyrinėtojų) pasiimti statistinio stebėjimo objektai nėra visais atvejais tie patys. Pav., pinigų ir kapitalų rinkai charakterizuoti Vokietijos, Anglijos ir Prancūzijos konjunktūros institutai tiekia tik trumpalaikių kreditų ir ilgalaikių paskolų procentų kitėjimo duomenis, o Amerikos J. V. (Harward'o institutas) prie to prijungia ir akcijų kurso kitimus. Vadinamiems „gamybos rodikliams" vieni konjunktūros stebėtojai naudoja duomenis, rodančius užsakymų dydį kai kuriose verslo šakose, žaliavos importą, kai kurių sričių gamybą, darbingumo laipsnį ir ilgalaikių kreditų dydį, kiti — tik užsakymų dydį, žaliavos ir mašinų importą su gamybos ir ilgalaikių kreditų kiekio kitėjimais. Ir tt.

Toksai skirtingas atskirų ūkio veikinių bei reiškinių traktavimas pareina nuo ekonomiškai teoretinių samprotavimų ir statistiškai metodologinių arba ir vien nuo statistiškai techninių sumetimų. Visai savarankiškas statistinis stebėjimas visų socialekonominio gyvenimo sričių vien konjunktūros statistikos reikalui būtų perbrangus, sunkiai įmanomas ir savo tikslo nepasiekiąs darbas jau vien del to, kad atskiros socialekonominio gyvenimo šakos bei sritys yra reikalingos savaimingų statistinio stebėjimo metodų. Taigi konjunktūros statistika dažniausia yra ir tegali būti paremta statistinio stebėjimo duomenimis, įvairiais metodais sužymėtais ir dažnai įvairiems kitiems reikalams surinktais. Jau ši viena aplinkybė verste verčia kiekvienu atveju konjunktūros statistinį vaizdavimą aprėžti tik tais ūkio veikinių bei reiškinių duomenimis, kurių statistinio stebėjimo metodai ar ypatingi to stebėjimo

uždaviniai nėra padarę iš jų visai nelyginamų ir nelygintinų statistinių masių.

Statistikos stebimųjų metodų įvairumas svarbiam reikalui esant gali būti koreguojamas arba papildomas net ir visai savarankiškais stebėjimais. Tačiau šiuo klausimu daug svarbesni yra socialekonominės teorijos samprotavimai. Kiekvieno krašto ūkis, taigi ir jo konjunktūra, pareina nuo vietos prigimtinių sąlygų ir nuo visos socialekonominės santvarkos. Žemės ūkio krašte, be stambios pramonės, javų derliai ir kainos žemės ūkio produktams daug daugiau nulemia konjunktūrą ir jos kitimų kryptį, kaip pramonės šalyje, kur pramonės verslamonių akcijų arba jų obligacijų kursai yra daug jautresni konjunktūros rodikliai negu žemės ūkio krašte žemės ūkio produktų kainos. Jei, pav., mes norėtume Lietuvos konjunktūros rodikliams imti mūsų pramonės verslamonių vertingųjų popierių kurso kitimus, tat visai nieko parodyt negalėtume. Priežastis aiški: kad ir turime pramonės akcinių bendrovių, bet neturime joms viešos ir reguliariškai funkcionuojančios kapitalų rinkos, kadangi nei mūsų, nei užsienių biržose mūsų verslamonių akcijos nei obligacijos visai nekotiruojamos. Savaime suprantama, kad ir pinigų bei kapitalų rinkos % % ir visa eilė kitų ūkio veikinių bei reiškinių pramonės arba prekybos krašte turi visai kitos reikšmės, kaip žemės ūkio šalyje. Del to ir tenka konjunktūros statistinio stebėjimo objektus parinkti taip, kad jie atitiktų ūkio prigimtines sąlygas bei struktūrą ir pačią socialekonominę santvarką. Pav., pinigų ir kapitalų rinkos stebėjimas bei vaizdavimas konjunktūros statistikai turi prasmės tik tokiuose kraštuose, kur tokia rinka yra ir kur ji nėra nuolatos veikiama valdžios dirbtinių priemonių, k. a. Rusijoj arba ir kituose kraštuose, kur valdžios dekretais dirbtinai nustatomi procentai ir kt. (pav., 1931 m. gale Vokietijoj). Iš kitos pusės, javų derliai arba žemės ūkio produktų kainos kad ir laisviausioj rinkoj labai mažai ką gali pasakyti apie konjunktūrą tokiame pramonės krašte, kaip Anglija ar Belgija.

Taigi konjunktūros statistinio stebėjimo sritys turi būti tikslingai, sulig kiekvieno krašto ypatingomis sąlygomis bei aplinkybėmis, parinktos ir aiškiai aprėžtos, be to, turi būti atsižvelgiama ir jų vad. konjunktūrinio jautrumo.

Imkime vėl pavyzdį iš gyvenimo. Jei yra toj pačioj šalyj dvi tos pačios gamybos šakos bei rūšies įmonės, tačiau viena gamina išimtinai laisvajai rinkai, o kita turi tvirtas sutartis su klijentais keliems mėnesiams ar metams į priekį, tat antrosios įmonės gamyba eis pilnu tempu dar ilgą laiką po to, kaip pirmoji įmonė del konjunktūros pablogėjimo bus jau senai savo gamybą sumažinusi pusiau ar net visai sustabdžiusi.

Ir prekių kainų kitėjimai ne visais atvejais tą pačią reikšmę kainų statistikai turi. Pav., pas mus degtukų arba degtinės kainos jau keletas metų tos pačios, nežiūrint į tai, kad kitų prekių kainos tuo pačiu laiku ne vieną kartą kilo ir krito arba kai kurių prekių kainos 1932 m. buvo per pusę mažesnės, kaip buvo 1928 m. (degtinės kainos sumažintos tik 1933 m.).

Šie pavyzdžiai rodo, kad konjunktūros statistinis stebėjimas ne tik apsirėžia ūkio veikinių bei reiškinių j u d ė j i m u, bet ir tuos pačius judėjimo duomenis dar turi speciališkai atrinkti ir k o n j u n k t ū r o s m o k s l o a r b a k o n j u n k t ū r o s t e o r i j o s reikalavimams pritaikinti.

8.

Konjunktūros statistika ir konjunktūros teorijos.

Tikslinga konjunktūros statistika yra reikalinga ne tik statistiškai metodologinio, bet ir ekonomiškai teoretinio pagrindo. Tai nereiškia, kad konjunktūros statistika būtų reikalinga vienos kurios konjunktūros teorijos paramos ar visų esamų bei galimų teorijų suderinamumo. Kaip žinoma, tų teorijų yra gana daug ir ne visos jos suderinamos. Kas tikės, kad ekonominiai kriziai pareina nuo hiperprodukcijos, tas bus linkęs konjunktūros statistinį stebėjimą koncentruoti į g a m y b o s veikinius bei reiškinius. O kam atrodys patikimesnė J e v o n s'o vad. „saulės dėmių“ ar kuri kita g a m t o s veikiniais besiremianti krizių teorija, tas ir konjunktūros statistinį stebėjimą norės matyti išplėstą ligi tų tariamų pirmapradžių priežasčių.

Tačiau moderniškoji konjunktūros statistika yra kilusi ne kuriai nors krizių teorijai paremti, o gyvenimo praktikos sumetimais. Jau ir tais laikais, kai krizių teorijos dar nebuvo

gimusios, patyrę verslamoninkai savo ūkio veikinius tvarkė sulig gyvenimo praktikos rodomais sezoniniais ir kt. konjunktūros svyravimais. O kai krizių arba konjunktūros teoretikai dar ginčijosi del saulės dėmių mažesnės ar didesnės įtakos žemės klimatui ar ūkio konjunktūrai, tat stambios privatinės verslamonės jau turėjo nuosavus konjunktūros statistinio stebėjimo skyrius, kurių surinktais duomenimis vadovavosi savose komercinėse kalkuliacijose ir pačiose operacijose. Ir garsusis Harward'o konjunktūros institutas, virtęs pavyzdžiu kitiems panašiems institutams visuose pasaulio kraštuose, kilo taip pat iš ūkinio veikimo praktikos. Berods, to paties Harwardo, lygiai kaip ir kitų konjunktūros institutų, statistinio darbo praktika parodė, kad grynai matematiškai statistinis ūkio veikinių ir ekonominio gyvenimo reiškinių stebėjimas dar ne visuomet duoda pakankamai patikimos medžiagos, kad būtų galima su matematiniu griežtumu konjunktūros eigą, ypač ateičiai, parodyti. Tačiau šie konjunktūros statistinio stebėjimo institutų nepasisekimai, arba teisingiau ne pilni pasisekimai, tik parodo, kad ir konjunktūros statistinė praktika negali ekonomikos mokslo teorijos paneigti.

Ekonomikos mokslas šiandien konjunktūros kitimuose ir pačiuose vad. ekonominiuose kriziuose yra linkęs matyti ne kurią nors vieną pirmapradę priežastį, o visos eilės veikinių rezultatą. Žmonių visuomenė šiandien jau nėra tokia bejėgė, kad nesugebėtų pasiruošt tinkamai sutikt ir apsaugot ūkį nuo išorinės gamtos veikinių, kurių pasirodymas ir išnykimas kartotųsi periodiškai ir dešimtmečius ar net šimtus ir tūkstančius metų iš anksto juos galima būtų numatyt su matematiniu tikslumu. Bet žmonių visuomenė yra ir pasiliks bejėgė apsaugot save ar savo ūkį nuo įtakos bei sukrėtimų, kurie pareina nuo jos pačios psychofizinio pobūdžio veiksnių ir net nuo jos pačios kaprizų.

Jei socialekonominė santvarka yra paremta konkurencijos principu ir, be to, ši konkurencija eina tarp skirtingų ir nevienodose sąlygose esančių ūkinių vienetų, tat šitų konkuruojančių vienetų didesni ar mažesni pasisekimai ir nepasisekimai yra neišvengiami — ir tai jau sudaro pagrindą nuolatiniams konjunktūros kitimams. Tačiau šitie atskiri ūkinio veikimo vienetai — atskiri individualiniai ūkiai, ūkių kolektyvai ir atski-

ri ūkio rajonai — dar kiekvienas savarankiškai dirbtinėmis priemonėmis stengiasi ekonominį gyvenimą veikti. Muitai ir kitos prekybą varžančios arba ją skatinančios ekonominės politikos priemonės, taip pat mokesčių, geležinkelio ir kt. tarifų politika, pagaliau premijos, subvencijos ir betarpiškos politiškai administratyvinės priemonės, mažiau ar daugiau savivalinga kredito politika ekonominio gyvenimo eigą ir pačios atskirų ūkinių vienetų konkurencijos išdavas tiek daug gali paveikti ir paveikia, kad išorinės gamtos veikinių įtaka tam tikru momentu (ar tam tikram ūkio vienetui) palieka labai nedidelės reikšmės veiksniu—išskiriant tuos atsitikimus, kai ima veikti žmogaus kontrolei nepasiduodančios gamtos jėgos, k. a. žemės drebėjimas ar kiti gamtos jėgų sukrėtimai. Bet šie gamtos jėgų sukrėtimai, — lygiai kaip ir socialekonominės santvarkos sukrėtimai, kurie pasireiškia karų ir politinių bei socialinių revoliucijų pavidale, — visai nesiduoda bet kokių statistikos metodų stebimi nei matematikos metodų ar tikimybės skaičiavimų atspėjami; nors savaime toki sukrėtimai konjunktūros eigą ir jos kitimus daug daugiau gali paveikti ir paveikia, kaip bet kuri kita žmonių proto išgalvota ar išgalvojama priemonė ar reguliariškai pasikartojąs kuris nors ūkinio pobūdžio veiksnis.

Tuo būdu šių dienų ekonomikos mokslo teorija konjunktūros statistikai tikrai tegali pasakyti tik tiek, kad ūkio konjunktūra yra nuolatos veikiama: 1)mažiau ar daugiau periodiškai pasikartojančių išorinės gamtos veikinių (oro temperatūros, kritulių ir kt.), 2) atskirų kraštų arba rajonų prigimtinių sąlygų, 3) socialekonominės santvarkos bei jos pagrindus sudarančių ekonominių, socialinių ir net psychologiškai politinių veiksnių, ir, pagaliau, 4) laiks nuo laiko pasikartojančių, bet ligi šiol jokiems matavimams nepasiduodančių išorinės gamtos ir socialekonominės santvarkos sukrėtimų. Šis ekonomikos mokslo teorijos, paremtos gyvenimo praktikos duomenimis, nurodymas konjunktūros statistikai tačiau yra svarbus. Iš jo matyti, kad konjunktūros statistinis stebėjimas bei vaizdavimas yra reikalingas tokių metodų, kurie įgalintų atsitiktinius ar labai retai pasitaikančius veikinius atskirti nuo nuolatinių arba periodiškai pasikartojančių ir juos, reikale, visai eliminuoti tuo tikslu, kad būtų galima susidaryti konjunktūros vad. n o r m a l i n i ų kitimų vaizdą ir jos komponentų typus.

Pati konjunktūros statistikos praktika privalo tačiau atsižvelgti ir atskirų konjunktūros teorijų tais atvejais, kai ji neapsirėžia einamojo periodo konjunktūros kitimų statistiniu stebėjimu, o imasi ir vadinamus konjunktūros ciklus vaizduoti arba konjunktūros prognozus daryti. Dalykas toks, kad visi ligi šiol žinomieji ir naudojamieji statistinio stebėjimo bei vaizdavimo metodai yra juo sunkiau pritaikomi, juo konjunktūros stebimas arba vaizduoti norimas periodas yra tolimesnis nuo mūsų laikų. Pav., ekonominėj literatūroj galima rasti duomenų, iš kurių matyti, kad ekonominių krizių būta jau 17 šimtm. (1637 m. vad. „tulpių krizis" Olandijoj), o nuo 18 šimt. galo arba 19 šimt. pradžios prasideda vadinami „periodiniai" kriziai. Atskiruose kraštuose tokių krizių skaičius nevienodas. O kiek kur buvo vad. ekonominių krizių, tiek turėjo būti ir konjunktūros kilimų bei kritimų.

Tuo tarpu šių dienų konjunktūros statistika konjunktūros kilimų bei kritimų rodikliams sistematiškai stebi ir žymi, sulig sąlygomis ir aplinkybėmis, tam tikrus gamybos, vartojimo, pinigų, prekių ir darbo rinkos reiškinius ir kt. Tačiau mažiau ar daugiau sistematiški šios rūšies stebėjimai platesniu mastu tik po karo tepradėti, o prieš karą tie stebėjimai buvo daromi viename antrame krašte ir tik kai kuriems ūkio veikiniams bei reiškiniams, be to, ne visur ir nevisuomet tais pačiais metodais. Del šios priežasties, pav., Mitchell savo „Bussiness Cycles" atskiriems kraštams konjunktūros ciklus pradeda tirti ne tuo pačiu metu, o sulig turimais duomenimis, k. a.: Amerikos J. V. nuo 1796 m., Anglijai nuo 1793 m., Prancūzijai nuo 1838 m., Vokietijai nuo 1848 m., Rusijai nuo 1891 m. ir t. t. Be to, Mitchell ir kt. tyrinėtojai rodo, kad ne tik aplamai konjunktūros ciklai nėra vienodi, bet ir atskiruose kraštuose tų ciklų ilgumas labai ne vienodas. Pav., Amerikos J. Valstybėse nuo 1796 ligi 1923 m. Mitchell nustatė *32* konjunktūros ciklus nuo 1 ligi 9 metų ilgumo, tuo tarpu Anglijoj nuo 1793 ligi 1920 m., t. y. taip pat per 127 metus, tebūta tik *22* konjunktūros ciklai nuo *2* ligi 10 metų ilgumo. Amerikoj iš *32* konjunktūros ciklų 10 tęsėsi po 3 metus, 6 ciklai po 5 metus, 5 po 4 m., 4 ciklai buvo po 6 metus ir taip pat 4 ciklai po *2* metus ir t. t. Be to, prasideda tasai laiko periodas paeiliui *2* konjunktūros ciklais po 6 metus (1796/1802 ir 1802/1807 m.), sekantis konjunktūros

ciklas (1807/1812) tęsiasi 5 metus, ketvirtasis (1812/1815) jau tik 3 metus, o penktasis, prasidėjęs 1815 m., užsitesia ligi 1822 m., t. y. net 7 metus, kad vėl užleistų vietą dvejetai ciklų po 3 metus ir t. t.

Taip pat nematyti jokio ypatingo dėsningumo konjunktūros ciklų ilgio pasiskirstyme Anglijoj ir kt. kraštuose[1]. O prie tokių aplinkybių ir bet kuris statistiškai matematinis metodas sunkiai pritaikomas konjunktūros ciklų prognozams daryti.

Jei dabar peržvelgsime konjunktūros teorijas, tai taip pat pamatysime, kad vienodo ir visiems galimiems atsitikimams atsakymo ir tos teorijos duoti negali, nes jos pačios nesutaria.

W. Esley C. Mitchell savo veikale apie konjunktūros ciklus ir jų nustatymo problemą visas šių dienų konjunktūros teorijas klasifikuoja į tris pagrindines grupes, sulig tuo, kurios rūšies proceso išdavas atskirų teorijų autoriai konjunktūrų cikluose mato. Tos konjunktūros teorijų grupės atrodo šitaip:

I. Vieną konjunktūros teorijų grupę sudaro autoriai, kurie konjunktūros cikluose mato gamtos veikinių arba **fizinio** proceso išdavas. Šios grupės priklauso žinomoji Jevons'o teorija, sulig kuria kas pusketvirtų metų besikeičianti saulės radiacija su saulės dėmėmis veikia derlius ir tuo būdu sudaro 7 metų konjunktūros ciklus. Šalia Jevons paminėtina dar L. Moore teorija, konjunktūros ciklus rišanti su planetos Venus įtaka žemės orui ir javų derliams. Elsworth Huntington konjunktūros ciklus taip pat riša su oro atmainų ciklais, tik ne betarpiškai, o tuo būdu, kad oro atmainos esą veikiančios žmonių sveikatą, žmonių sveikata daranti įtaką jų psychikai ir bendram nusistatymui, o žmonių psychika arba dvasios stovis jau betarpiškai veikiąs ūkio veikinius ir tuo pačiu nulemiąs ir konjunktūros ciklus.

Taip pat ir W. Sombart konjunktūros teorija priklauso pusiau fizinio proceso išdavų kategorijos: konjunktūros ciklai esą pareina nuo to, kad tam tikros gamybos šakos yra reikalingos organinių medžiagų, betarpiškai pareinančių nuo klimato ir kt. prigimtinių sąlygų, o kitos — tokių organinių me-

[1] Palyg. *Mitchell,* Bussiness Cysles, 386 ir s.

džiagų nereikalingos. Del to esą atskiros gamybos šakos turinčios nevienodus gamybos ritmus, o tų skirtingų ritmų kolizijos bei išsibalansavimai veda prie krizių ir sudaro nelygius konjunktūros ciklus.

II. Antrąją grupę konjunktūros teorijų Mitchell vadina **emocionalinėmis,** nes šitų teorijų autoriai konjunktūros ciklus laiko emocionalinio proceso išdavomis. Pirmoj vietoj čia stovi A. C. P i g o u teorija, sulig kuria žmonių optimistinės arba pesimistinės pažiūros veda prie visos eilės klaidingų darbų ir jų rezultatų. Bet optimistinės kilmės veikiniai, kartą pastebėti, iššaukią reakciją ir vedą jau prie pesimistinio nusistatymo ir pesimistinės kilmės veikinių, o šių pastarųjų pastebėjimas vėl veda prie optimistinės kilmės veikinių, — ir taip esą susidaro, „kylančios" ir „krintančios" konjunktūros ciklai.

M. B. H e x t e r taip pat optimizmą ir pesimizmą laiko konjunktūros ciklus nulemiančiais veiksniais, tik ne betarpiškai, o per gimimų ir mirimų svyravimus.

III. Trečiąją grupę sudaro teorijos, kurių autoriai konjunktūros cikluose mato **institucionalinio** proceso išdavas. Šios teorijų grupės autorius Mitchell skirsto dar į dvi klases, iš kurių pirmoji turi dvi, o antroji net penkias atskiras variacijas.

Pirmosios kategorijos čia priklauso teorijos, kurias atstovauja S c h u m p e t e r, V o g e l ir kt. autoriai, kurie mano, kad konjuktūros ciklai pareina nuo socialekonominių institucijų nepastovumo arba jų nuolatinio kitėjimo. Antroji gi, ir iš visų pati gausingoji, autorių grupė, konjunktūros cikluose mato tik esamų institucijų funkcionavimo išdavas, k. a. perdidelių pelnų ieškojimas nepakankamomis arba netinkamomis technikos priemonėmis, lygsvarumos stoka tarp gamybos ir paskirstymo — arba stoka lygsvarumos tarp gamybos proceso ir vartojimo, stoka lygsvarumos vartojimo, taupymo ir naujų investacijų procesuose, tam tikri procesai bankų operacijose ir kt. — Šios grupės teorijas atstovauja J o a n L e s c u r e, E m i l L e d e r e r, T h o m a s W. M i t c h e l l, A l b e r t A f t a l i o n, T u g a n - B a r a n o v s k y, J o h n A. H o b s o n, A r t h u r S p i e t h o f f, R. G. H a w t r e y ir kt.

Be to, visai šalyje paliekamos teorijos tokių autorių kaip Cassel, Robertson, Levington, J. M. Clark ir daugelio kitų, kurie konjunktūros cikluose mato įvairios kilmės veikinių išdavas[1].

Tuo būdu tiek ekonominių krizių istorija arba jų sausos datos, tiek moderniškosios konjunktūros teorijos pirštu prikišamai mums rodo, kad vien jau tų teorijų gausumas ir įvairumas neleidžia bent kiek patikimesnių konjunktūros prognozą daryti. Vienintelis tikresnis būdas konjunktūros kitimų prigimčiai ištirti ir konjunktūros ciklams ir jų eigai parodyti — tai statistinis metodas.

4.

Konjunktūros statistikos metodai.

Konjunktūros statistikai paprastai būna naudojami statistikos duomenys, kurie vienam ar kitam reikalui jau iš anksčiau sistematiškai būna renkami ar net apdirbami. Pavyzdžiui, kainų statistikos duomenys, šiandien konjunktūros statistikos visur plačiausiai naudojami, būdavo sistematiškai renkami, apdirbami ir skelbiami jau ir tuomet, kai apie konjunktūros statistiką ta prasme, kaip dabar ji suprantama, niekas ir negalvojo. O ir šiandien kainų statistinis stebėjimas beveik visuose kraštuose eina savarankiškai ir visai nepriklausomai nuo konjunktūros statistikos, kuri saviems reikalams kainų statistikos duomenis tik panaudoja, pirmiau juos tam tikrais metodais išanalizavus ir tam tikru principu juos suskaidžius bei atsirinkus. Tuo pačiu keliu paprastai yra gaunami arba ieškomi duomenys ir iš kitų socialekonominio gyvenimo sričių. Tik labai retais atsitikimais konjunktūros statistika vien savo reikalui daro specialinius surašymus arba visai savarankiškus statistikos stebėjimus.

Taigi apie specialinius statistinio stebėjimo arba statistinės medžiagos rinkimo metodus konjunktūros statistikai kalbėti netenka — net ir tais atvejais, kai iš tikrųjų konjunktūros statistikai reikalingų duomenų niekur nėra ir būtų reikalingas

---

[1] *Mitchell,* Bussiness Cycles, II ir s., ir ypač 49/53.

specialinis statistikos stebėjimas: nes ir šiuo atveju tektų pasirinkti vieną iš apskritai žinomų statistinio stebėjimo metodų ir jį panaudoti. Jei šioj vietoj vis delto atskirai tenka aptarti konjunktūros statistikos metodus, tai tik del to, kad konjunktūros statistika turi visai specialinių uždavinių, kurių mažiau ar daugiau teisingas išsprendimas pareina nuo stebimųjų objektų (ūkio veikinių bei reiškinių) tikslingo p a r i n k i m o, ir, be to, nuo statistinio a n a l i z o metodų. Pav., yra žinoma, kad ūkio konjunktūros kitimai eina ne visuose kraštuose tuo pačiu tempu, o ir tame pačiame krašte ne visose ūkio šakose vienodai. Taigi pirmasis konjunktūros statistikos uždavinys — konjunktūros statistinį stebėjimą sutvarkyti taip, kad konjunktūros kitimų stipriau veikiami ūkio veikiniai arba konjunktūros kitimams jautresni reiškiniai būtų išskirti arba izoliuoti, kad būtų galima juos panaudoti tam tikrų konjunktūros kitimų linkmės rodikliams.

Kad būtų aiškiau matyti čia minėto konjunktūros statistinio stebėjimo uždavinio esmė ir prasmė, prisižiūrėkime šiam schematiniam pavyzdžiui, kuris tačiau lengvai duodasi ir gyvenimo pavyzdžiais iliustruojamas. Štai ūkio veikiniai ar reiškiniai A, B, C, D ir E. Leiskim, jog statistinis stebėjimas nustato, kad jų kitėjimas tam tikrą laiko periodą reiškiamas šitaip:

A	100	110	120	130	140	150	160	170	180
B	100	100	110	110	120	120	130	130	140
C	100	100	100	100	100	100	100	100	100
D	100	100	90	90	80	80	70	70	60
E	100	90	80	70	60	50	40	30	20
Vidutinis	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Pateiktieji schematiniai skaičiai rodo, kad prie šių aplinkybių kitėjimo tempas ir pati linkmė pareis nuo to, kuriuos reiškinius mes pasirinksime. O kombinacijų čia gali būti labai daug. Pav., vien paprastas kumuliatyvinis metodas duoda 7 vidurkių variantus.

A—B	100	105	115	120	130	135	145	150	160
A—C	100	103	110	113	120	123	130	133	140
A—D	100	102	105	107	110	112	115	117	120
A—E	100	100	100	100	100	100	100	100	100
B—E	100	97	95	93	90	87	85	83	80
C—E	100	97	90	87	80	77	70	67	60
D—E	100	95	85	80	70	65	55	50	40

Jau šie pavyzdžiai rodo, kad nuo stebėjimo objektų parinkimo ir nuo jų jungimo bendriesiems rodikliams pareina ne tik kitėjimo tempas, bet ir pati linkmė. Šiuo atveju penketo reiškinių paprastų kumuliatyvinių metodų sujungimas duoda septynis variantus ir dvi griežtai priešingos kitėjimo linkmės rodiklių grupes, iš kurių kiekviena turi tris skirtingus kitėjimo tempus. O socialekonominiame gyvenime konjunktūros statistikos stebimųjų veikinių bei reiškinių yra daug daugiau, taip pat ir jų kitimo variacijos turi būti gausingesnės ir sudėtingesnės.

Jei konjunktūros statistinis stebėjimas yra reikalingas nepaprasto atsargumo parenkant stebimuosius objektus ir nustatant jų statistinio žymėjimo sąlygas, tai konjunktūros statistinis vaizdavimas juo yra reikalingesnis statistinio analizo metodų atitinkamumo bei tikslingumo. Juk ūkio veikinių bei reiškinių kitimai gali būti ne tik grynai konjunktūriniai, bet ir sezoniniai arba ir struktūriniai. Taigi visų pirma yra reikalingi tikslingi statistinio analizo metodai konjunktūrinio pobūdžio kitimus išskirti iš kitos kilmės kitimų tarpo. Patys kitimai, be to, gali būti įvairiais mastais matuojami. Pav., patiektojoj schemoj A reiškinio kitimai, išreikšti absoliutiniais skaičiais, sudaro visai vienodo dydžio ir lygius skirtumus, pareikštus absoliutiniais skaičiais (+10), tačiau tie skirtumai jau bus ne vienodi, jei bus pareikšti santykiniais skaičiais, pav., %%, nes: 100:110=0,099=9,9%; 110:120=0,092=9,2%; 120:130=0,0907=9,1%; ir t. t.

Jei dabar panorėsime statistinio analizo metodais atvaizduoti ilgos metų eilės konjunktūros ciklus, arba nustatyti, kurios rūšies veikiniai vienos ar kitos rūšies kitimą yra nulėmę, tat reikės kiekvienu atveju labai stropiai ir atsargiai statistinio analizo metodus parinkti ir juos parinkus dar atsargiau naudoti.

Tuo būdu kalbant apie konjunktūros statistikos metodus apskritai imant galima šit kas pasakyti:

1. Paprasto statistinio stebėjimo arba statistinės medžiagos rinkimo metodais konjunktūros statistika yra suinteresuota mažiausia, kadangi savaimingo arba specialinio statistikos stebėjimo arba medžiagos rinkimo vien konjunktūros statistikai paprastai nedaroma, o jeigu daroma, tai pasikliaunama bendraisiais statistinio stebėjimo metodais.

2. Konjunktūros statistinis žymėjimas ir vaizdavimas taip pat atliekamas bendraisiais statistikos metodais, su tuo tačiau skirtumu, kad čia reikalinga kiekvienu atveju atskirai ištirti ir nusistatyti, kurios rūšies (sezoninius ar kt.) kitimus atvaizduoti norima.

5.

Konjunktūros statistinio vaizdavimo bei analizo technika.

a) Atsitiktinių nukrypimų eliminavimas ir bendrosios kitimų linkmės nustatymas.

Stebint kurios nors rūšies ūkio veikinių ar reiškinių kitėjimus, pirmiausia tenka susidurti su vad. atsitiktiniais nukrypimais. Pav., tam tikros rūšies prekių paklausai būna žymiai didesni prieš kai kurias vad. didžiąsias šventes; taigi ir tų prekių kainos arba importas tuo metu paprastai padidėja. Tačiau kai kurios iš tokių švenčių, k. a. Velykos, Sekminės būna ne visuomet tuo pačiu laiku (pav., Velykos svyruoja tarp kovo ir balandžio mėn. 25 d.). Del šios atsitiktinės priežasties vienais metais tam tikrų prekių didesnis importas, arba kitų prekių kainos, pakyla kovo mėn., o kitais metais tik balandžio mėn. Viena ar dviem savaitėm ankstybesnis arba vėlybesnis pavasaris arba žiema vėl gali sudaryti panašios rūšies nukrypimų tiek prekybos apyvartoj atskiriems mėnesiams, tiek kainų kitimuose. Tokiais atvejais paprastai laukiamieji sezoniniai tų kitimų svyravimai „iškrypsta“ (pasireiškia anksčiau arba vėliau). Panašios rūšies atsitiktinių nukrypimų gali sudaryti koksai nors nepaprastas įvykis, kelių nedarbo dienų atsitiktinis susikaupimas ir t. t.

Konjunktūros statistiniam stebėjimui kiekvienas „nuo normos“ nukrypimas svarbu ištirti. Vienu atveju toksai nukrypimas tikrai pareis tik nuo atsitiktinių sąlygų arba aplinkybių, o kitu — jau galės būti pirmuoju konjunktūros pakitimo simptomu.

Atsitiktiniams nukrypimams eliminuoti statistika turi visą eilę metodų. Konjunktūros reiškinių statistinis vaizdavimas tačiau yra reikalingas metodo, kuris ne tik atsitiktinius nukrypimus eliminuotų, bet ir pagrindinę skaičių eilutę kiek galint

mažiau iškreiptų. Be to, yra svarbu, kad statistinis vaizdavimas neperdaug darbo sudarytų ir įgalintų kiekvieno tolimesnio stebėjimo duomenis prirašyti bei jų galimus atsitiktinius nukrypimus taip pat tuo pačiu metodu eliminuoti nekartojant viso darbo iš naujo. Šiuo atžvilgiu, pav., teoretiškai tobulas metodas statistikos eilutes išlyginti sulig parabolinės formulos ($y=a+bx+cx^2+\ldots nx^{n-1}$) būtų reikalingas labai aukštos eilės parabolinio išlyginimo, — taigi pareikalautų nepaprastai daug darbo ir, be to, vėliau pastebėtiems reiškinių kitimams išlyginti būtų reikalinga vėl nauji skaičiavimai.

Bet konjunktūros kitimų atsitiktiniams nukrypimams eliminuoti, apskritai imant, aukštosios matematikos tiekiamųjų tobulų, bet labai daug darbo reikalingų, metodų ir nereikalinga. Konjunktūros kitimams sekti pirmoj eilėj turi būti stebimi patys kitimai — ir tokie, kokie jie yra; tik antroj vietoj jau eina jų ypatybių tyrimas. Be to, konjunktūros kitimai paprastai yra stebimi, palyginti, trumpiems periodams (dažniausia mėnesiams, tik kai kur ir retesniais atsitikimais savaitiniams periodams), ir visuomet didžiausio dėmesio kreipiama į naujausiojo stebėjimo rezultatų vaizdavimą. Prie šių aplinkybių atsitiktinių nukrypimų eliminavimas iš viso gali būti reikalingas tik, palyginti, ne dažnai pasitaikantiems atsitikimams.

Gana parankus tokiems atvejams išlyginimo metodas — tai k i n t a m i e j i v i d u r k i a i. Jei mes turime užsienių prekybos ar kainų kitimo mėnesinius duomenis ir norime eliminuoti atsitiktinius nukrypimus, tat sausio mėn. duomenis koreguosime vidurkiu iš gruodžio, sausio, vasario mėnesių duomenų, vasario mėn. iš sausio, vasario, kovo mėn. duomenų ir t. t. — sulig formula:

$$a_1 = \frac{a_0+a_1+a_2}{3}; \quad a_2 = \frac{a_1+a_2+a_3}{3}; \quad a_3 = \frac{a_2+a_3+a_4}{3} \text{ ir t. t.}$$

Ta aplinkybė, kad patys naujausieji (paskutinio mėnesio) duomenys negalės būti tuo pačiu metodu koreguoti, šiuo atveju neturi lemiančios reikšmės ir gali būti paneigiama, arba, reikale, tie duomenys gali būti koreguoti ekstrapoliacijos pagalba. Norint dar griežčiau laikytis pagrindinių skaičių, t. y. daugiau atsižvelgti koreguojamojo skaičiaus svorio, atsitiktiniams nu-

krypimams eliminuoti galima panaudoti s v e r t i n i u s trijų skaičių kintamuosius vidurkius, sulig formula:

$$a_1 = \frac{a_0 + 2a_1 + a_2}{4}; \quad a_2 = \frac{a_1 + 2a_2 + a_3}{4} \text{ ir t. t.}$$

Dar daugiau koreguojamojo skaičiaus svorio bus atsižvelgta, jei atsitiktinių nukrypimų eliminavimas bus daromas tik d v i e j ų eilutės skaičių kintamaisiais vidurkiais, bet tuo būdu, kad koreguojamasis arba lyginamas skaičius bus imamas visas, o abiejų šalutinių skaičių tik po pusę (sulig formul.):

$$a_1 = \frac{{}^1/_2a_0 + 1a_1 + {}^1/_2a_2}{2}; \quad a_2 = \frac{{}^1/_2a_1 + 1a_2 + {}^1/_2a_3}{2}; \text{ ir t. t.}$$

Apskritai imant, juo mažiau skaičių kintamajam vidurkiui imama, arba juo koreguojamas skaičius didesniu koeficientu sveriamas, juo nukrypimus eliminuojamoji galia silpniau pasireiškia ir tuo būdu išlygintoji skaičių eilutė bus juos artimesnė pagrindinių skaičių eilutei; ir atvirkščiai: juo iš daugiau atskirų dydžių kintamaisiais vidurkiais nukrypimai lyginami, — juo išlygintieji skaičiai bus artimesni visos skaičių eilutės vidurkiui ir tuo būdu išlygintoj skaičių eilutėj mažiau pasireikš atsitiktinių arba laikinio pobūdžio nukrypimų įtaka.

Ši kintamųjų vidurkių ypatybė daro juos tinkamais ne vien siaurose ribose pasireiškiantiems atsitiktiniams nukrypimams eliminuoti, bet ir apskritai konjunktūros kitimų bendrajai linkmei parodyti visais tais atvejais, kai nėra būtino reikalo duotųjų skaičių eilutę visai tiksliai išlyginti ligi paties paskutiniojo (arba naujausiojo) dydžio. Nes reikia turėti galvoje, kad konjunktūros kitimus lyginant eilutės 5 dydžių kintamaisiais vidurkiais liks neišlyginti du pirmutiniai (seniausieji) ir du paskutiniai (naujausieji) dydžiai; lyginant 7 dydžių kintamaisiais vidurkiais — liks neišlyginta po 3 dydžius, iš 9 — po 4 ir t. t. Del šios priežasties visais tais atvejais, kai būna reikalas „išlyginti", t. y. vad. „antraeilių veiksnių" iššauktus nukrypimus eliminuoti, iš visų eilutės dydžių ligi pat paskutiniojo (arba kai norima parodyti tik bendrąją konjunktūros kitimų linkmę be jokių savaimingumų), tai pasigaunama kitokių metodų.

Paprasčiausias iš šių išlyginimo arba eliminavimo metodų vėl bus, žinoma, v i d u r k i s, tik jau ne kintamasis, o paprastas

aritmetinis vidurkis. Gyvenime, o ir konjunktūros statistikoj šis pagrindinės kitimų linkmės vidurkiais vaizdavimas dažniausia ir pasitaiko. Pav., konjunktūros statistikoj būna rodomas ne kiekvienas kainų kitimo variantas, o tik atskirų mėnesių vidutinės kainos, vidutiniai vertingųjų popierių kursai, vidutiniai % % ir t. t. Šalia šios rūšies vidurkinių dydžių, dažnai dar duodami metiniai vidurkiai, išvesti iš mėnesinių, — kad parodytų konjunktūros kitimų linkmę per keletą metų. Tuo būdu paprastieji vidurkiai, kaip konjunktūros kitimų linkmės rodikliai, konjunktūros statistikoj visur gana plačiai vartojami. Su nauda jie gali būti vartojami ir ilgesnio periodo konjunktūros kitimų linkmei parodyti, arba, jei tokia linkmė nėra vientisa (tam tikrą periodą kainos kyla, paskui ilgesnį laiką būna pastovios, arba vėl krinta), ir linkmės pagrindiniams vingiams pabrėžti.

Ilgesnio periodo konjunktūros kitimų linkmei atvaizduoti paprastai naujodama žinomoji tiesiosios lygties formula ($y = a+bx$) pasikliaujant vad. mažiausiųjų kvadratų metodu, kur reiškinį a atstovauja skaičių eilutės aritmetinis vidurkis, o $b = \frac{\Sigma xy}{\Sigma x^2}$. Pavyzdžiui galima paimti duomenis Lietuvos miežių derliams 1923—31 m.

Tabelė XXXII.

Tiesės linkmė mažiausiųjų kvadratų metodu Lietuvos miežių derliams 1923—31 m.

METAI	Metiniai miežių derliai 1000 tonų (y)	Nuotolis nuo vidurio (x)	Derlių ir nuotolio skaičių sandauga (xy)	Nuotolių kvadratai (x^2)	Tiesės ordinata mažiausiųjų kvadratų metodu
1923	170	—4	—680	16	197
1924	200	—3	—600	9	201
1925	245	—2	—490	4	206
1926	250	—1	—250	1	210
1927	190	0	0	0	215
1928	150	1	150	1	220
1929	270	2	540	4	224
1930	235	3	705	9	239
1931	225	4	900	16	233
	$\Sigma y = 1935$	0	$\Sigma xy = 275$	$\Sigma x^2 = 60$	$\Sigma y = 1935$

Tuo budu gauname:

$$a=\frac{\Sigma y}{N}=\frac{1935}{9}=215;\ b=\frac{\Sigma xy}{\Sigma x^2}=\frac{275}{60}=4{,}58.$$

Taigi tiesės lygtis:

$$y=a+bx=215+4{,}58x.$$

Mažiausiųjų kvadratų metodas konjunktūros kitimų linkmei išskaičiuoti, kaip matyti iš pridedamo pavyzdžio, yra labai paprastas ir kiekvieno lengvai atliekamas. Jei išlyginamieji skaičiai yra dideli ir yx sandaugos išeitų labai didelės, tat galima y-nius skaičius sumažinti mažiausiuoju ar kitu kuriuo mažinimui patogesniu skaičiumi. Šiuo atveju, pav., mažiausiasis dydis yra pareikštas skaičiumi 150, taip kad visi y-niai skaičiai iš karto visa 150 pasidarytų mažesni, taigi ir sandaugos išeitų atitinkamai mažesnės.

Neilgiems konjunktūros kitimų periodams kitimų linkmė, tiesiosios lygties formula išskaičiuota, yra pilnai pakankama. Net ir labai aukštos eilės parabolos lygtis charakteringų pirmykštės kitimų eigos ypatybių trumpoje skaičių eilutėje parodyti negali. Tačiau norint ilgesnio periodo kitimų linkmės vingius parodyti, reikia jau pasikliauti parabolinių lygčių pagalba. Apskritai, statistinės eilutės linkmei skaičiuoti galioja šios lygtys:

$y_0=a$
$y_1=a+bx$
$y_2=a+bx+cx^2$
$y_3=a+bx+cx^2+dx^3$
ir t. t.

Statistikos praktikoj tačiau aukštesnėsės eilės parabolos lygties pagalba konjunktūros kitimų linkmės išskaičiavimas yra reikalingas ne tik gana daug darbo ir laiko, bet ir tam tikro matematinio pasiruošimo, kurį ne visuomet paprastieji statistikos įstaigų skaičiuotojai turi. Del šios priežasties statistikos praktikoj ypač konjunktūros kitimų linkmei išskaičiuoti dažnai naudojamas paprastesnis s u m a v i m o m e t o d a s, — ypač dabar, kai L o r e n z'as (Der Trend) speciališkai tą metodą

pritaikė konjunktūros kitimų linkmei skaičiuoti ir patiekė tiksliai išskaičiuotas tabeles funkcijai X_i, ir faktoriams — k_i ir l. Šis sumavimo metodas konjunktūros statistikoj yra dar tuo patogus, kad tuo pačiu skaičiavimu pagrindinei kitimų linkmei, sakysim, ketvirtosios eilės, gaunami visi duomenys ir trečiosios, antrosios, pirmosios ir nulinės eilės linkmei; o iš žemesnėsės eilės pereinant į aukštesniąją linkmės eilę tereikia tik papildomą sumavimą padaryti ir, iš tabelės panaudojus atitinkamų faktorių bei X_i funkcijos skaičius, daugybos keliu gaunami reikalingieji skaičiai aukštesnės eilės linkmei. Be to, šis sumavimo metodas įgalina kiekvienu metu konjunktūros kitimų linkmę vaizduojančių skaičių eilutę pailginti arba sutrumpinti, nedarant naujų pagrindinių skaičiavimų.

Nesileidžiant į šio metodo teoretinį pagrindimą (gana populiariškai jisai išdėstytas minėtame Lorenz'o veikale), čia patieksiu šio sumavimo metodo linkmei skaičiuoti pritaikomąjį pavyzdį, paremtą Lietuvos kviečių derliaus duomenimis nuo 1923 ligi 1931 metų, t. y. 9 metų tarpui. Paprastoji parabolinės linkmės trečiosios eilės lygtis šiuo atveju būtų $y=a+bx+cx^2+dx^3$. Tuo tarpu sumavimo metodu skaičiuojant (X_i funkcijos ir k_i ir l faktoriams tabelių pagalba) ta pati lygtis redukuojasi į $y=a_0+a_1X_1+a_2X_2+a_3X_3$.

Pati skaičiavimo technika atliekama tuo būdu, kad, visų pirma, sumavimo būdu, gaunami skaičiai reiškiniams S_0, S_1, S_2 ir S_3.

Kaip matyti iš pridedamos tabelės, reiškinys $S_0=s_0+y_0+s_{-0}$, reiškinys $S_1=s_1-s_{-1}$, reiškinys $S_2=s_2+s_{-2}$ ir $S_3=s_3-s_{-3}$. Šios sumos (S) ir yra betarpiškai pagalbinės priemonės faktorių k_i ir l pagalba nustatyti konstantas a_i, o sulig jomis, X_i funkcijų pagalba, ir ordinatas y_i. Kadangi faktorius k_i ir l, taip pat ir funkcijas X_i, bet kuriam dydžių skaičiui galima tiesiog išrašyti iš pagalbinės skaičiavimo tabelės, tat čia patiektojoj schemoj tik demonstruojama pati skaičiavimo technika.

---

[1] Žiūr. Lorenz, Der Trend (Vierteljahrshefte zur Konjunktur forschung, Sonderheft 21).

Tabelė XXXIII.

Parabolinės kitimų linkmės skaičiavimas sumavimo metodu Lietuvos kviečių derėjimams 1923/31 m.

1	2	3	4	5	6	7
	x	y	$S_0=s_0+y_0+s_{-0}$	$S_1=s_1-s_{-1}$	$S_2=s_2+s_{-2}$	$S_3=s_3-s_{-3}$
1923	—4	81	81	81	81	
1924	—3	90	171	252	333	
1925	—2	144	315	567	$s_{-2}=900$	$s_{-3}=1314$
1926	—1	114	$s_{-0}=429$	$s_{-1}=996$	—	—
1927	0	143	$y_0=143$	—	—	
1928	1	172	$s_0=967$	$s_0=2536$	$s_2=5112$	—
1929	2	254	795	1569	2576	$s_3=3816$
1930	3	308	541	774	1007	
1931	4	233	233	233	233	
			$S_0=1539$	$S_1=1540$	$S_2=6012$	$S_3=2502$

Turėdami $S_0 = 1539$, faktoriaus k_0 pagalba daugybos keliu gauname R_0 sulig formula $R_0 = \frac{S}{N} \cdot k_0$. Šiuo atveju

$$\frac{S_0}{N} \cdot k_0 = \frac{1539}{9} \cdot 1{,}13961 = 171 \cdot 1{,}13961 = 194{,}87 = R_0.$$

Nesunku pastebėti, kad $\frac{S_0}{N} = 171$ yra aritmetinis vidurkis, taigi tuo pačiu ir konstanta a_0.

R_1 skaičiuojama tuo pačiu būdu, tik atsižvelgiama dydžių, kurie dalyvauja faktorių k_1 sudaryme. Kadangi šiuo atveju (nelyginiam eilutės dydžių skaičiui) faktoriai k_i sudaromi sulig formulos

$$k_0 = \sqrt{\frac{5}{4\,(N^2-1)\,(N^2-4)}} \cdot (N^2-1)$$

$$k_1 = \sqrt{\frac{12}{N^2-1}} \cdot \frac{1000}{N}$$

ir t.t., o

$$R_0 = \frac{S_0}{N} \cdot k_0$$

$$R_1 = \frac{S_1}{1000} \cdot k_1$$

ir t.t.,

tat tolimesnis skaičiavimas eina labai paprastai:

$S_1 = 1540$, taigi

$$R_1 = \frac{S_1}{1000} \cdot k_1 = 1{,}540 \cdot 43{,}0331 = 66{,}27$$

(faktoriaus k_1 skaičius išrašomas tiesiog iš atitinkamos tabelės).

Tuo pat būdu

$$R_2 = \frac{2S_2 - S_1}{1000} \cdot k_2 = 199{,}13 = \left(\frac{2.6012 - 1540}{1000} \cdot 18{,}9934\right).$$

$$R_3 = \frac{S_3}{1000} \cdot k_3 = 59{,}82 = \left(\frac{2502}{1000} \cdot 23{,}9073\right).$$

Skaičiai konstantai a_i nustatomi toliau jau sulig formulų:

$a_0 = \frac{S_0}{N}$ (šiuo atveju bus 171),

$a_1 = R_1 = 66{,}27$

$a_2 = R_2 - R_0 = 4{,}26$

$a_3 = (R_3 - R_1) \cdot l_3 = -14{,}51$ (skaičius faktoriui l_3 išrašytas taip pat iš tabelės; šiuo atveju jisai sudaro nekintamą dydį 2,21565 ir tuo būdu išeina

(59,82 — 66,27). 2,21565 = — 6,55. 2,21565 = — 14,51).

Pagaliau X_1 funkcijos skaičių pagalba galutinai nustatoma y_1:

$y_0 = a_0 = 171$

$y_1 = a_0 + a_1X_1 = 171 - 66{,}27\,X_1$

$y_2 = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 = 171 + 66{,}27.X_1 + 4.26.X_2.$

$y_3 = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + a_3X_3 = 171 + 66{,}27.X_1 + 4{,}27.X_2 - 14{,}51X_3.$

Skaičiuojant konjunktūros kitimų parabolinę linkmę aukštesniu laipsniu, reikia tik tuo pačiu kumuliatyvinio sumavimo metodu nustatyti didžius S_4, S_5 ir t. t., ir tų pačių k_i ir l faktorių pagalba iškaičiuoti dydžius konstantoms a_4, a_5 ir t. t. Atitinkamo laipsnio X_i funkcijos padės jau surasti ir y_3, y_4, ir t. t. Nes patiektoji schema rodo, kad:

$y_1 = y_0 + a_1X_1$

$y_2 = y_1 + a_2X_2$

$y_3 = y_2 + a_3X_3.$

Taigi ir

$y_4 = y_3 + a_4X_4$

$y_5 = y_4 - a_5X_5$

ir t. t.

Tabelė XXXIV.

Tiesės ir parabolinės kitimų linkmės nustatymas Lietuvos kviečių derliams sumavimo metodu.

N = 9.

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
y	81	90	144	114	143	172	254	308	233
x	—4	—3	—2	—1	0	1	2	3	4
$y_0 = a_0$	171	171	171	171	171	171	171	171	171
$+ a_1 X_1$	—102,664	—76,998	—51,332	—25,666	0	25,666	51,332	76,998	102,664
$y_1 = y_0 + a_1 X_1$	*68,336*	*94,002*	*119,668*	*145,334*	*171,000*	*196,666*	*222,332*	*247,998*	*273,664*
$+ a_2 X_2$	+6,797	+1,699	—1,942	—4,126	—4,740	—4,126	—1,942	+1,699	+6,797
$y_2 = y_1 + a_2 X_2$	*75,133*	*95,701*	*117,720*	*141,208*	*166,260*	*192,540*	*220,390*	*249,697*	*280,461*
$+ a_3 X_3$	+19,369	—9,68	—17,985	—12,451	0	+12,451	+17,985	+9,684	—19,369
$y_3 = y_2 + a_3 X_3$	*94,502*	*86,017*	*99,735*	*128,757*	*166,260*	*204,991*	*238,375*	*259,381*	*261,092*

Tuo būdu (turint k_1 ir l faktoriams ir X funkcijoms išskaičiuotas tabeles ir Četverikovo schemą atitinkančias kontrolines formulas) pati skaičiavimo technika yra labai paprasta ir kiekvieno lengvai atliekama. Taip pat labai lengvai ir paprastai šiuo metodu parabolinės linkmės skaičiavimas kiekvienu metu gali būti papildomas, kadangi papildytajai dydžių eilutei $\overline{S}_0 = S_0 + y_{\overline{N}}$; $\overline{S}_1 = S_1 + \frac{\overline{N}}{2} y_{\overline{N}}$ ir t. t., o a_i ir y_i išskaičiuot reikalingieji pagalbiniai $\overline{k}_i$ ir $\overline{l}$ faktoriai bei $\overline{X}_i$ funkcijos taip pat randamos tose pačiose tabelėse.

b) Sezoninių svyravimų matavimai.

Pagrindinės konjunktūros kitimų linkmės vienu ar kitu metodu nustatymas savaime dar neduoda galimumo bent kiek tiksliau spręsti, ar kurio nors konjunktūros reiškinio nukrypimai nuo pagrindinės linkmės tėra tik sezoninio pobūdžio, ar jau pareina nuo tikrųjų ūkio konjunktūros veikinių. Tam tikriems konjunktūros statistikos klausimams išaiškinti gali būti reikalas statistinio analizo keliu nustatyti sezoninių svyravimų rūšį bei laipsnį, o tam tikrais atvejais tuos svyravimus net eliminuoti.

Paprasčiausias metodas sezoninių svyravimų prigimčiai ir laipsniui nustatyti visais tais atvejais, kai statistikos duomenys yra daugeliui metų, — tai imti keletos metų (pav., 10 ar 5 metų) mėnesinius vidurkius. Einant didžiųjų skaičių dėsniu, atsitiktiniai nuo normalinės ūkinio gyvenimo eigos nukrypimai, pareinantys nuo vad. keliamųjų švenčių, atsitiktinių klimato sąlygų nukrypimų ar p., savaime eliminuosis ir atitinkamo mėnesio vidutiniuose skaičiuose pasireikš tik bendrosios, su sezonu susijusios, ypatybės.

Tačiau gali ir taip atsitikti, kad svarbiam ekonominio gyvenimo reiškiniui statistikos duomenys tepradėti rinkti palyginti nesenai, — arba iš ankstybesnių laikų turimieji duomenys buvo renkami skirtingu ar mažiau patikimu metodu. Taip pat tais atvejais, kai kuris nors ūkio reiškinys yra veikiamas struktūrinio pobūdžio veiksnių, — atskirų metų mėnesiniai duomenys tiek gali būti skirtingi, kad jais paremtieji keletos metų mėnesiniai vidurkiai bus perdaug nutolę nuo pirmykščių atski-

riems metams skaičių ir mažai tederės sezoninių svyravimų kitimams matuoti.

Konjunktūros statistikos praktikoj sezoniniams svyravimams matuoti naudojama keletas metodų. Populiariškiausias tuo tarpu gal būt yra vad. grynasis arba kiek modifikuotas P e r s o n s'o m e t o d a s. Warren M. Persons (ir jo metodo sekėjai) taip pat neneigia eilės metų mėnesinių vidurkių principo sezoniniams svyravimams matuoti, tik jis iš karto pradeda operuoti indeksiniais skaičiais tuo būdu:

1) visų pirma išskaičiuojami indeksiniai skaičiai su kintamąja baze $\left(\frac{\text{sausis}}{\text{gruodis}}, \frac{\text{vasaris}}{\text{sausis}}, \frac{\text{kovas}}{\text{vasaris}}, \text{ ir t. t.}\right)$

2) išskaičiuojamas kiekvienam mėnesiui kintamųjų indeksų vidurkis,

3) kumulityvinės daugybos keliu iš kintamųjų indeksų padaromi jungtiniai rodikliai, arba vad. jungiamieji skaičiai,

4) tais atvejais, kai paskutinis jungiamasis skaičius žymiai nutolsta nuo 1 (o tai atsitinka gana dažnai del pagrindinės linkmės pakitimų), — visi atskirų mėnesių jungamieji skaičiai koreguojami proporcionališkai skirtumo koeficentu,

5) koreguotieji jungtiniai skaičiai sudedami ir surandamas jų aritmetinis vidurkis,

6) šis artimetinis vidurkis daromas baze jau galutinai sezoniniams indeksams išskaičiuoti.

Patsai Persons savo laiku rekomendavo sezoninių kitimų indeksavimui baze imti ne paprastą aritmetinį vidurkį, o tiesiog medianinį dydį. Kai kurie kiti autoriai, k. a. Lorenz, siūlo bazę imti vad. „koreguotąjį" aritmetinį vidurkį, išskaičiuotą po to, kai po porą ar daugiau kraštutinių nukrypimų anksčiau visai išbraukiami.

Apskritai imant, sezoniniai svyravimai nustatomi sulig skirtumais tarp viso stebimojo periodo vidurkinio dydžio ir to periodo atskirų laiko vienetų (mėnesių, jei stebimas periodas yra metai, ir savaičių arba dienų — jei mėnesis arba diena; ir t. t.). Statistinio analizo uždavinys šiuo atveju — nustatyti tikslingiausią šiam reikalui vidurkį ir iš atskirų dydžių eliminuoti, jei toki būtų, atsitiktinius arba struktūrinės kilmės kitimus. Kad šį uždavinį galima išspręsti ne vien Persons ar ben-

drai indeksinio arba procentinio skaičiavimo metodu, tai savaime suprantama.

Kai kurie autoriai, k. a. Bowley ir kt., siūlo pasirinkti vieną ar kitą metodą (absoliutinius arba dalmeninius ar lygmeninius santykio skaičius) sulig tuo, kurios rūšies skaičiai charakteringiau parodo sezoninius svyravimus .

Kad šis klausimas geriau paaiškėtų, pamėginkime tiems patiems duomenims keliais skirtingais metodais sezoninius svyravimus nustatyti. O šiam reikalui labai tinka sviesto eksporto duomenys nuo 1926 ligi 1931 metų, kadangi sviesto eksportas pas mus turi aiškiai sezoninio svyravimo ypatybių, be to, nuo 1926 m. turi aiškios tendencijos didėti, — taigi yra nuolat veikiamas aplinkybių su sezoniniais svyravimais nieko bendra neturinčių ir jų įtaka reikalinga eliminuoti.

Skaičiavimo technika sezoniniams svyravimams nustatyti aritmetiniais keletos metų vidurkiais labai paprasta (žiūr. tabelę XXXV): reikia tik surašyti eilės metų duomenis mėnesiais, susumuoti tų pačių mėnesių (sausių, vasarių, kovų ir t. t.) duomenis ir padalinti metų skaičiumi, ir gautieji atskirų mėnesių vidurkiai atstovaus vidurkius arba vad. „normalinius“ duomenis su „normaliniais“ sezoniniais svyravimais. Esant reikalui panaudoti šios rūšies duomenis bendriesiems konjunktūros sezoninių svyravimų rodikliams, galima juos indeksuoti, paėmus baze tų pačių duomenų vidurkį.

Vad. periodografinis metodas sulig Lorenz'u tuos pačius mėnesinius duomenis pirmiausia sumuoja kiekvieniems metams atskirai, kad išskaičiuotų atskirų metų mėnesinį vidurkį (paprastą aritmetinį). Šis paprastas aritmetinis vidurkis daromas atskiriems mėnesiams lygmeninių skaičių baze, sulig kuria išskaičiuojami atskiriems mėnesiams indeksai, kurie čia būna išreikšti procentiniu santykiu su paimtąja baze (šiuo atvėju su mėnesiniu kiekvienų metų vidurkiu). Tuo būdu kiekvienų metų bendrieji duomenys (12 mėn. suma) prilyginami 1200 ir atskiriems mėnesiams išvestoji kreivė parodo sezoninius svyravimus procentiniame santykyje.

Tačiau šitie lygmeniniai skaičiai dar neparodo vad. „normalinių“ sezono svyravimų, kadangi juos sudarant nebuvo eliminuoti nei atsitiktiniai, nei kitokio pobūdžio nesezoniniai nukrypimai. Norint gauti normalinius arba vidutinius keletos me-

Lietuvos sviesto ekspor
Sezoniniai svyravimai ir jų indeksai išskai

Metai	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis	Gegužės	Birželis	Liepos
1926	51	53	73	115	116	229	310
1927	69	66	82	127	149	271	325
1928	82	93	108	137	177	377	426
1929	85	91	123	142	224	489	561
1930	235	198	199	254	571	1008	1347
Iš viso	**522**	**501**	**585**	**775**	**1 237**	**2 374**	**2 969**
5 metų vidurkis	104	100	117	155	247	475	594
Sezoninių svyravimų indeksas % %	35	33	39	52	82	158	197

Lietuvos sviesto eksporto sezoniniai

Metai	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis	Gegužės	Birželis
1926	35,1	36,4	50,2	79,0	79,7	157,4
1927	37,3	35,6	44,3	68,6	80,5	146,4
1928	37,2	42,2	49,0	62,1	80,3	171,0
1929	25,0	26,7	36,1	41,7	65,8	143,7
1930	38,2	32,2	32,5	41,4	93,1	164,4
Σ	**172,8**	**173,1**	**212,1**	**292,8**	**399,4**	**782,9**
θ	34,6	34,6	42,5	58,5	79,9	156,6

tų sezoninius svyravimus, reikalinga šiuo atveju jau su santykiniais atskirų mėnesių skaičiais pasielgti lygiai taip, kaip elgiamasi norint išskaičiuoti sezoninius svyravimus absoliutiniais skaičiais, pareikštais keletos metų atitinkamų mėnesių vidurkiais: reikia atskirų metų tų pačių mėnesių duomenis sumuoti ir dalybos keliu surasti jų aritmetinį vidurkį. Šitie vidurkiai jau ir atstovaus vad. „normalinius“ sezoninius svyravimus.

tas 1926—30 m. (tonomis). *Tabelė XXXV.*
čiuoti paprastuoju artmetiniu metodu.

Rugpiūtis	Rugsėjis	Spalių	Lapkritys	Gruodis	Iš viso Σ	Vidutiniškai per 1 mėn. (apytikriai)
233	235	180	93	58	1 746	14 5
292	251	221	282	87	2 222	18 5
480	337	254	104	70	2 645	22 0
720	522	516	364	248	4 085	34 0
949	924	950	394	329	7 358	61 3
2 674	**2 269**	**2 121**	**1 237**	**792**	**18 056**	**150,5**
535	454	424	247	158	3 611	301
178	151	141	82	52	1 200	100

indeksai periodografiniu metodu. *Tabelė XXXVI.*

Liepos	Rugpiūtis	Rugsėjis	Spalių	Lapkritys	Gruodis	Σ
213,1	160,1	161,5	123,7	63,9	39,9	1 200,0
175,5	157,7	135,5	119,3	152,3	47,0	1 200,0
193,3	217,8	152,9	115,2	47,2	31,8	1 200,0
164,8	211,5	153,3	151,6	106,9	72,9	1 200,0
219,7	154,8	150,7	154,9	64,3	53,7	1 200,0
966,4	**901,9**	**753,9**	**664,8**	**434,6**	**245,3**	**6 000,0**
193,3	180,4	150,8	132,9	86,9	49,0	1 200,0

Wagemann - Lorenz pataria šiuo būdu gautus duomenis dar koreguoti tais atvejais, kai pagrindiniai skaičiai parodo visai aiškią didėjimo arba mažėjimo tendenciją. Pav., Wagemann'o parodytame schematiniame pavyzdyje[1] patiektieji duomenys rodo mažėjimo tendenciją ligi 3,45% vidutiniškai kas metai. Iš to daroma išvada, kad išskaičiuotieji keletos metų vidurkiai sezoniniams svyravimams esą buvę šios tendencijos veikiami, ir del to reikalingi korektūros. Kadangi

[1] *Wagemann*, Konjunkturlehre, p. 233—235.

šiuo atveju yra pasireiškusi mažėjimo tendencija, tat esą reikalinga vidurkinius duomenis pirmojo pusmečio mėnesiams tam tikru koeficientu sumažinti, o antrojo pusmečio mėnesiams — tuo pačiu koeficientu padidinti. Patsai koregavimo darbas pradedamas nuo metų vidurio tuo būdu, kad metinis kitimų linkmės procentinis koeficientas dalomas 24 ir dalmuo atitinkamam (birželio ir liepos) mėnesiui pridedamas arba atimamas; gegužės ir rugpiūčio mėnesiams tasai dalmuo (kitimų linkmės koeficiento 24-oji dali) dauginamas 3, balandžio ir rugsėjo mėnesiams — 5, ir t. t.

Ši Wagemann-Lorenzo argumentacija iš karto atrodo pamatuota, o patiektojoj schemoj padarytos korektūros yra tokios rūšies, kad pagrindinių duomenų visai neiškreipia (nes patiems kraštutiniams mėnesiams, sausiui ir gruodžiui, koreguojamasis koeficientas tesudaro tik ± 1,6%). Tačiau čia patiektame pavyzdyj sezoniniams svyravimams matuoti kitimų tendencija yra daug stipresnė, nes, pav., 1926 m. sviesto buvo eksportuota tik 1746 tonų arba 145,5 t. vidutiniškai kas mėnuo, o 1930 m. jau 7358 t. t. arba 613,2 t. kas mėnuo. Taigi per keturis metus sviesto eksportas padidėjo apskritai 320% arba 80% vidutiniškai kas metai. Wagemann-Lorenz'o metodu koreguodami gautuosius duomenis, mes gausime birželio mėn. pridėti, o liepos mėn. atimti ne ± 0,1, o ± 3,3, nes $\frac{80}{24} = 3{,}3$. Skaičiuodami Wagemann-Lorenz metodu visiems metams mes gauname šitokius koregavimo koeficientus (visi skaičiai yra apytikriai ir lygybės ženklai (=) nerodo griežtos lygybės):

birželis — liepos . . . . . $\frac{80}{24} \cdot 1 = \pm 3{,}3$

gegužės — rugpiūtis . . . . . $\frac{80}{24} \cdot 3 = \pm 10{,}0$

balandis — rugsėjis . . . . . $\frac{80}{24} \cdot 5 = \pm 16{,}7$

kovas — spalis . . . . . $\frac{80}{24} \cdot 7 = \pm 23{,}3$

vasaris — lapkritys . . . . . $\frac{80}{24} \cdot 9 = \pm 30{,}0$

sausis — gruodis . . . . . $\frac{80}{24} \cdot 11 = \pm 36{,}7$

Taigi šiuo atveju patys kraštutiniai dydžiai, koreguoti Wagemann-Lorenz'o siūlomu metodu, jau visai iškreipiami ir, pav.,

gruodžio mėn. parodytas dydis (49,0—36,7=12,3) yra beveik tris kartus mažesnis už patį mažąjį gruodžio mėn. reprezentą per visus penkis stebėjimo metus. O jeigu didėjimo tendencijos metinis vidurkis būtų dar didesnis (pav. 120%), tat kraštutiniams dydžiams koreguoti koeficientas išeitų $\frac{120}{24}$ 11=±55,0, ir prie šių aplinkybių gruodžio mėn. koreguotas skaičius būtų lygus — 6% viso metinio sviesto eksporto, — t. y. jau visai negalimas skaičius.

Šis pavyzdys rodo, kad periodografiniu metodu išskaičiuotiems sezoninių svyravimų skaičiams Wagemann-Lorenz'o siūlomas koregavimo metodas, kuris iš tikrųjų tėra tik modicikuotas Persons'o koregavimo metodas iš visai kitų aplinkybių, yra netinkamas ir nereikalingas, kadangi periodografiniu metodu nustatant sezoninių svyravimų normas — jau iš anksto (nustatant periodogramas kiekvieniems metams atskirai) pagrindinės kitimų linkmės įtaka atskiriems dydžiams labai stipriai sumažinama. Wagemann-Lorenzo metodas koreguoti sezoninių svyravimų duomenis jei gali būti kur taikomas, tai tik paprastajam aritmetiniam metodui, kur sezoniniai svyravimai nustatomi ne iš santykinių, o iš eilės metų absoliutinių skaičių jųjų aritmetiniais vidurkiais. Mūsų pavyzdyje vidutiniškas metinis sviesto prieauglis keturiems metams sudaro 118 tonų (613—145:4=118), taigi koreguojamieji koeficientai, apskritais skaičiais imant, bus (apytikriai):

birželis — liepos . . . . . $\frac{118}{24} \cdot 1 = \pm$ 4,9

gegužės — rugpiūtis . . . . . $\frac{118}{24} \cdot 3 = \pm$ 14,8

. . . . . .

. . . . . :

sausis — gruodis . . . . . $\frac{118}{24} \cdot 11 = \pm$ 54,1

Taigi šiuo atveju Wagemann-Lorenz'o metodu padaryta sezoninių svyravimų korektūra atrodo tikslingesnė, nors ir tai dar gruodžio mėn. dydis, jį koregavus, išeina mažesnis už sausio mėn. dydį (gruodis (158)=158—54=104; sausis (104) = 104+54=158). Tuo tarpu kaip tikrenybėje per penkis stebėjimo metus tik vieną kartą (1928 m.) gruodžio mėn. sviesto eksportas buvo mažesnis, kaip sausio mėn.

Lietuvos sviesto eksporto sezoniniai indeksai Persons'o metodu. *Tabelė XXXVII.*

Metai	Sausis / Gruodis	Vasaris / Sausis	Kovas / Vasaris	Balandis / Kovas	Gegužis / Baland.	Birželis / Gegužis	Liepos / Birželis	Rugpiūt. / Liepos	Rugsėjis / Rugpiūt.	Spalių / Rugsėjis	Lapkrit. / Spalių	Gruodis / Lapkrit.
1926	0,81	1,04	1,38	1,58	1,01	1,97	1,35	0,75	1,01	0,77	0,52	0,62
1927	1,19	0,96	1,24	1,55	1,17	1,82	1,20	0,90	0,86	0 88	1,28	0,31
1928	0,94	1,13	1,16	1,27	1,29	2,13	1,13	1,13	0,70	0,75	0,41	0,67
1929	1,21	1,07	1,35	1,15	1,58	2,18	1,15	1,28	0,73	0,99	0,71	0,68
1930	0.95	0,84	1,01	1,28	2,25	1,77	1,34	0,70	0,97	1,03	0,41	0,84
Kintamųjų indeksų suma	**5,10**	**5,04**	**6,14**	**6,83**	**7,30**	**9,87**	**6,17**	**4,76**	**4 27**	**4,42**	**3,33**	**3,12**
Kintamųjų indeksų vidurkis	1,02	1,01	1,23	1,37	1,46	1,97	1,23	0,95	0,85	0,88	0,67	0,62
Jungtiniai rodikliai	1,02	1,03	1,27	1,74	2,54	5,00	6,15	5,84	4,96	4,36	2,92	1,81
Koreguotieji jungtiniai rodikliai	0,95	0,89	1,07	1,47	2,20	4,59	5,68	5,30	4,35	3,68	2,18	1,00
Sezoniniai indeksai	0,34	0,32	0,39	0,53	0,79	1,65	2,04	1,91	1,57	1,32	0,78	0,36

Tabelėj XXXVII tie patys sviesto eksporto duomenys yra sudoroti sezoniniams svyravimams nustatyti Persons'o metodu. Indeksinis skaičius 1926 m. sausio mėnesiui (0,81) yra gautas dalybos keliu iš $\frac{\text{sausis 1926 m.}}{\text{gruodis 1926 m.}} = \frac{51}{63} = 0{,}81$. Tuo pat metodu gautas indeksinis skaičius 1926 m. vasario m. ($\frac{\text{vasaris}}{\text{sausis}} = \frac{53}{51} = 1{,}04$) ir t. t. Tuo būdu kiekvieno mėnesio duomenys patiekiami tam tikrame santykyj su praėjusio mėn. duomenimis, be jokio ryšio su visuma. Metų sekos tam pačiam mėnesiui tenkanti kintamųjų indeksų suma, lygiai kaip ir jų vidurkiai arba vad. „typiškieji" rodikliai (mūsų pavyzdyje sausio mėn. 1,02, vasario m. 1,01 ir t. t.) taip pat dar negali būti sezoninių svyravimų rodikliais, kadangi jie taip pat yra be vidaus ryšio su visuma, kaip ir jų sudėtinės dalys. Šį vidaus ryšį padaro tik sekanti operacija, kur atskirų mėnesių kintamieji indeksai kumuliatyvinės daugybos keliu sujungiami bendruoju ryšiu. Šie vad. jungtiniai rodikliai arba multiplikatyviniai indeksai skaičiuojami šitaip:

$$\frac{\text{sausis}}{\text{gruodis}} \quad \ldots \quad = \frac{\text{sausis}}{\text{gruodis}}$$
$$1{,}02 \quad \ldots \quad = 1{,}02 = 102\%$$

$$\frac{\text{sausis}}{\text{gruodis}} \cdot \frac{\text{vasaris}}{\text{sausis}} \quad \ldots \quad = \frac{\text{vasaris}}{\text{gruodis}}$$
$$1{,}02 \cdot 1{,}01 \quad \ldots \quad = 1{,}03 = 103\%$$
$$\frac{\text{sausis}}{\text{gruodis}} \cdot \frac{\text{vasaris}}{\text{sausis}} \cdot \frac{\text{kovas}}{\text{vasaris}} \quad \ldots \quad = \frac{\text{kovas}}{\text{gruodis}}$$
$$1{,}02 \cdot 1{,}01 \cdot 1{,}23 \quad \ldots \quad = 1{,}27 = 127\%$$

. . . . . .

. . . . . .

$$\frac{\text{sausis}}{\text{gruodis}} \cdot \frac{\text{vasaris}}{\text{sausis}} \cdot \frac{\text{kovas}}{\text{vasaris}} \cdot \ldots \cdot \frac{\text{gruodis}}{\text{lapkritis}} = \frac{\text{gruodis}}{\text{gruodis}}$$
$$1{,}02 \cdot 1{,}01 \cdot 1{,}23 \cdot \ldots \cdot 0{,}62 = 1{,}81 = 181\%$$

Teoretiškai, patsai paskutinis rodiklis, kuris redukuojasi prie to paties daliklio ir dalomojo $\frac{\text{(gruodis)}}{\text{gruodis}}$ turėtų būti 1. Jei šiuo atveju mes gauname ne 1, o net 1,81 arba 81% daugiau, tai tik del to, kad nuo 1926 m. ligi 1930 m. gruodžio m. sviesto eksportas žymiai padidėjo. Kaip matėme anksčiau, tas padidėjimas, skaičiuojant iš absoliutinių skaičių, vidutiniškai ėjo kaip tik maždaug tuo pačiu koeficientu (apie 80%).

Tuo būdu Persons'o metodas sezoniniams svyravimams skaičiuoti turi tą ypatybę, kad iš karto jisai neeliminuoja pa-

šalinių (ne sezoninio pobūdžio) veiksnių įtakos. Kad ta įtaka būtų eliminuota, yra reikalinga gautuosius jungtinius indeksus koreguoti visais tais atvejais, kai gruodžio mėn. gautasis skaičius bent kiek žymiau nutolsta nuo 1.

Pati korektūra atliekama tuo būdu, kad skirtumas tarp 1 ir gruodžio mėn. išskaičiuotojo dydžio padalinamas proporcionališkai visiems metų mėnesiams, ir jei skirtumas pozityvinis, tai jungtiniai atskirų mėn. indeksai sumažinami, o jei negatyvinis — padidinami. Mūsų pavyzdyje pati skaičiavimo technika atrodys šitaip:

1,81—1,00=0,81 arba 81%, taigi:

sausis $=1{,}02-\left(\frac{0{,}81}{12}\cdot 1\right)=1{,}02-0{,}07=0{,}95$ arba 95%

vasaris $=1{,}03-\left(\frac{0{,}81}{12}\cdot 2\right)=1{,}03-0{,}14=0{,}89$ „ 89%

kovas $=1{,}27-\left(\frac{0{,}81}{12}\cdot 3\right)=1{,}27-0{,}20=1{,}07$ „ 107%

. . . . . .

. . . . . .

gruodis $=1{,}81-\left(\frac{0{,}81}{12}\cdot 12\right)=1{,}81-0{,}81=1{,}00$ „ 100%

Tačiau ir koreguotieji skaičiai dar nėra sezoninių svyravimų rodikliai. Sezoninių svyravimų rodikliais jie pasidaro tik po to, kai būna paverčiami indeksais su baze iš jų pačių vidurkio. Šiuo atveju koreguotųjų jungtinių rodiklių vidurkis — taigi ir sezoninių svyravimų indeksams arba rodikliams bazė, — bus 2,78, nes koreguotųjų multiplikatyvinių indeksų suma (33,36), padalinta mėnesių skaičiais (12), duoda dalmenį = 2,78. Patys gi sezoninių svyravimų indeksai arba rodikliai galutinai nustatomi šitaip (rezultatai apytikriai):

$$\text{sausis} = \frac{0{,}95}{2{,}78} = 0{,}34 \text{ arba } 34\%$$

$$\text{vasaris} = \frac{0{,}89}{2{,}78} = 0{,}34 \text{ „ } 32\%$$

ir t. t.

. . . . . .

$$\text{gruodis} = \frac{1{,}00}{2{,}78} = 0{,}39 \text{ arba } 36.$$

Tabelė XXXVIII.

Lietuvos sviesto eksporto sezoniniai indeksai Wagemann — Lorenz modifikuotu Persons'o metodu.

Metai	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis	Gegužės	Birželis	Liepos	Rugpiūtis	Rugsėjis	Spalių	Lapkrit.	Gruodis
	Gruodis	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis	Gegužės	Birželis	Liepos	Rugpiūt.	Rugsėjis	Spalių	Lapkrit.
1926	*—0,81*	1,04	*—1,38*	*—1,58*	*—1,01*	1,97	*—1,35*	0,75	*—1,01*	0,77	0,52	0,62
1927	1,19	0,96	1,24	1,55	1,17	1,82	1,20	0,90	0,86	0,88	*—1,28*	*—0,31*
1928	0,94	*—1,13*	1,16	1,27	1,29	2,13	*—1,13*	1,13	*—0,70*	*—0,75*	*—0,41*	0,67
1929	*—1,21*	1,07	1,35	*—1,15*	1,58	*—2,18*	1,15	*—1,28*	0,73	0,99	0,71	0,68
1930	0,95	*—0,84*	*—1,01*	1,28	*—2,25*	*—1,77*	1,34	*—0,70*	0,97	*—1,03*	0,41	*—0,84*
Kintamųjų indeksų suma	**3,08**	**3,07**	**3,75**	**4,10**	**4,04**	**5,92**	**3,69**	**2,78**	**2,56**	**2,64**	**1,64**	**1,97**
Typiškieji	1,03	1,02	1,25	1,37	1,01	1,97	1,23	0,93	0,83	0,88	0,55	0,66
Jungtiniai rodikliai	1,03	1,05	1,31	1,79	1,81	3,57	4,39	4,08	3,39	2,98	1,64	1,08
Koreguoti jungtiniai rodikliai	1,02	1,04	1,29	1,76	1,78	3,53	4,34	4,03	3,33	2,91	1,57	1,00
Sezoniniai indeksai	0,44	0,45	0,56	0,77	0,77	1,54	1,89	1,75	1,45	1,27	0,68	0,43

Patiektieji schematinėj tabelėj XXXVII visų šių operacijų rezultatai iš eilės surašyti ir paskutinė skaičių eilutė jau parodo sezoninių svyravimų rodiklius.

Persons'o metodo variantas, kurį naudoja Vokiečių konjunktūros institutas sulig Wagemann-Lorenz, skiriasi tuo, kad iš kintamųjų indeksų eilės kiekvieno mėnesio vidurkiui išbraukia po vieną ar daugiau iš pačių kraštutiniųjų dydžių. Šiuo variantu išskaičiuoti jungtiniai indeksai yra patiekti sekančioje tabelėje XXXVIII. Iš jos matyti, kad svyravimai šiuo metodu skaičiuojant išeina žymiai mažesni; taip pat ir gruodžio mėn. jungtinis indeksas šiuo atveju daug mažiau atsitolina nuo I (pažymėtas skaičiumi 1,08 prieš 1,81 iš pirmojo varianto). Tačiau ši aplinkybė kaip tik ir parodo, jog šis variantas tam tikrais atvejais gali dirbtinai paveikti ir pačius sezoninių svyravimų indeksus. Pavyzdinėje šio metodo tabelėje XXXVIII koreguojantieji sezoninių svyravimų indekso skaičiai, parodyti procentiniame santykyje su jų vidurkine baze, pav., sausio mėn. išeina 44 prieš 34 iš pirmojo varianto, vasario mėn. — 45 prieš 32 ir t. t. Mažiausias indeksinis skaičius pirmuoju variantu išeina 32 ir tenka vasario mėn., o didžiausias — 204 ir tenka liepos mėn. Tuo tarpu antruoju variantu mažiausias skaičius siekia 43 ir tenka gruodžio mėn., o didžiausias tik 189. Turint galvoje, kad vasario mėn. už gruodžio mėn. ir sausio mėn. yra visuomet trumpesnis, ir kad daugelio metų originalinių skaičių vidurkis vasario mėn. taip pat yra mažesnis už gruodžio mėn. vidurkį, del antrojo varianto tikslingumo tenka paabejoti.

Be čia parodyto aritmetinio skaičiavimo sezoniniams svyravimams gali būti panaudota ir logaritminis skaičiavimas. Logaritmai šiuo atveju pradedami naudoti tik po to, kai jau būna išskaičiuoti atitinkamų mėnesių vidurkiai arba vad. „typiškieji" skaičiai. Toliau visas skaičiavimas eina bendrąja tvarka, ir tik gavus jau koreguotus (jungtinius) rodiklius ieškomi jų logaritmams atitinkantys skaičiai, iš kurių jau vėl paprastu skaičiavimu nustatomi sezoninių svyravimų indeksai arba rodikliai, kuriems bazė paimama, kaip ir visuomet, jųjų vidurkis[1].

[1] Tas pats Lorenz 1932 m. gale išėjusiame iš spaudos III sąsiuvinyje „Allgemeines Statistisches Archiv" (22. Band, III Heft) rašo „Über

Diferencinis arba skirtumų metodas sezoniniams svyravimams matuoti taip pat gali būti su nauda vartojamas. Jis tinkamas ypač tiems atsitikimams, kai paprastas aritmetinis, periodogafinis, Persons'o ar kt. metodas absoliutiniais arba santykininiais skaičiais rodomus svyravimus nelabai ryškiai pabrėžia. Tokiu atveju skirtumai arba diferencijos gali būti jautresniu sezoninių svyravimų matu. Pav., jei imsime skaičių eilutę iš 100 99 98 98 99 100 101 102 102 101, tai sezoniniai svyravimai bus vos pastebimi. O jei tie skaičiai būtų keturių ar penkių skaitmenų ir neturėtų nulinių vietų, tai skirtumas iš pirmo pažvelgimo ir pastebėti būtų sunku. Tuo tarpu diferencinis metodas šiuo atveju, žymint diferencinius skaičius nuo jųjų sumos vidurkio, duos šit kokią skaičių eilutę:

0 —1 —2 —2 —1 0 1 2 2 1.

Šios skaičių eilutės skirtumai, kaip matome, jau daug ryškesni, kaip pirmykštės eilutės, pareikštos absoliutiniais skaičiais. Jei sezoniniai svyravimai matuojami lygmeniniais skaičiais, pareikštais procentiniame santykyje, tat pareikštame pavyzdyje sezoninių svyravimų didžiausi nukrypimai, matuojami procentais iš sveikųjų absoliutinių skaičių, neišeitų iš $\pm 2\%$ ribos; tuo tarpu tie patys nukrypimai procentais iš skirtumų jau siektų ligi $\pm 250\%$. Šis pavyzdys rodo, kad diferencinis metodas sezoniniams svyravimams matuoti bus juo tikslingesnis, juo patys svyravimai mažesni, ir atvirkščiai: prie didelių svyravimų diferencinis metodas gali būti mažiau tikslingas.

c) Sezoninių svyravimų eliminavimas.

Konjunktūros statistinis stebėjimas ir analizas yra reikalingas ne tik metodų, kurie įgalintų konjunktūros kitimų sezoni-

---

das Verfahren von Persons zur Berechnung eines Saisonindex" ir siūlo dar vieną sezoninių indeksų varijantą, kurio uždavinys — apsieit be neišvengiamų koregavimų tais atvejais, kai Persons'o metodu gautųjų multiplikatyvinių indeksų paskutinis (gruodžio mėn.) dydis žymiai atsitolina nuo 1. Šis matematiškai griežtas sezoninių indeksų sudarymo metodas tačiau reikalingas jau dešimties atskirų skaičiavimo operacijų ir iš karto pradedamas su originalinių skaičių logaritmais. O galutinai gautasis sezoninis indeksas tikrenybėje beveik nesiskiria ne tik nuo paprastesnio Persons'o metodu gautojo indekso, bet maža kuo tesiskiria ir nuo paprasčiausiojo aritmetinio sezoninių svyravimų indekso.

nius svyravimus tiksliai parodyti, bet ir metodų, kurie duotų galimumo tuos svyravimus e l i m i n u o t i, t. y. ūkio veikinių arba ekonominio gyvenimo reiškinių kitimų linkmę nuo sezoninių svyravimų įtakos paliuosuoti.

Visais tais atvejais, kai sezoniniai svyravimai vienu ar kitu metodu yra nustatyti lygmeniniais santykio skaičiais, sezoniniai svyravimai iš pagrindinės skaičių eilutės eliminuojami dalybos keliu: čia sezoninius svyravimus atstovaujantys indeksiniai skaičiai eina paprasto daliklio pareigas, o dalmuo atstovauja jau nuo sezoninių svyravimų įtakos paliuosuotąjį skaičių. Pav., jei Persons'o metodu sausio mėn. sezoninis indeksas yra pareikštas skaičiumi 0,34, o 1926 m. sausio mėn. sviesto eksportas siekė 51 tūkst. tonų, tai nuo sezoninių svyravimų įtakos tą skaičių paliuosavus sausio mėn. teks 150 t. t., kadangi 51:0,34=150. Panašiu būdu eliminuojame sezoninių svyravimų įtaką ir iš visų kitų skaičių, atstovaujančių absoliutinius duomenis arba jų kurios nors rūšies reprezentantus. Jei sezoniniai svyravimai parodyti ne absoliutiniais skaičiais, arba kad ir lygmeniniais, bet jų bazė neprilyginta 1, tat pirmiau, negu eliminuoti jais sezoninių svyravimų įtaką, reikalinga tokius lygmeninius skaičius su 1 baze pirmiau išskaičiuoti (arba prie 1 bazės privesti).

Kitas sezoninių svyravimų eliminavimo būdas — tai k i n t a m i e j i v i d u r k i a i. Jei, pav., tam tikrų prekių kainos (arba pav. sviesto eksportas vasaros mėnesiais) pakyla, o žiemos mėnesiais nukrinta, tai kintamieji dvylikos mėnesių vidurkiai sezoninius svyravimus visai eliminuos. Tuo būdu visas didelis skaičiavimo darbas, reikalingas pirmiau sezoninius svyravimus tiksliai nustatyti ir jų indeksus išskaičiuoti, bus visai nereikalingas, jei statistinio analizo uždavinys — tik sezoninių svyravimų įtaką eliminuoti. Berods, kintamaisiais vidurkiais sezoninių svyravimų eliminavimo metodas turi tą silpną pusę, kad patys naujausieji duomenys tuo metodu eliminuojami nesiduoda. Pav., tuo atveju, kai sezoniniai svyravimai eliminuojami 12 mėn. kintamaisiais vidurkiais, lieka sezoniniai svyravimai visai neeliminuoti visam paskutiniam pusmečiui. Del šios kintamųjų vidurkių ypatybės jų tinkamumas sezoniniams svyravimams eliminuoti bus juo mažesnis, juo tie svyravimai reiškiasi didesniais periodais, ir, žinoma, atvirkščiai: se-

zoniniams svyravimams kartojantis trumpesniais periodais, kintamieji vidurkiai galima skaičiuoti iš mažesnio atskirų dydžių skaičiaus; tuo būdu neeliminuoti sezoniniai svyravimai liekasi mažesniam dydžių skaičiui. Taip pat reikia turėti galvoje, kad kintamaisiais vidurkiais savaime eliminuojasi ne vien sezoniniai svyravimai, bet ir visi konjunktūros kitimų nukrypimai tų vidurkių statistinės eilutės lyginamojo periodo ribose.

d) Ūkio veikinių bei reiškinių santykiavimo (koreliacijos) matavimai.

Ekonominės arba ūkio konjunktūros statistinis analizas dažnai yra reikalingas ne tik bendrosios ar pagrindinės linkmės rodiklių ir sezoninių svyravimų nustatymo (evant. jų eliminavimo), bet ir ekonominių veiksnių bei reiškinių santykiavimų bei jų pareinamybės matavimo. Pav., yra pastebėta, kad importas seka eksportą, o prekių kainos laisvoj rinkoj pareina nuo pasiūlų dydžio. Bet kokiam santykyj tie ūkio veikiniai pasireiškia? Ar yra tuose reiškiniuose koks nors dėsningumas, ir jei yra — kokiais dydžiais tas dėsningumas pasireiškia?

Konjunktūros statistiniam stebėjimui šių klausimų tikslus atsakymas turi pagrindinės reikšmės. Jei, pav., būtų galima statistikos metodais nustatyti, kad tam tikras ekonominio gyvenimo reiškinys yra visai aiškiame ir matematiškai griežtame santykyje su kuriuo nors ūkio veikiniu, tai tuo pačiu jau būtų nustatytas ir tos pareinamybės arba santykiavimo laipsnis (koeficientas), kuris jau galėtų būti rodikliu konjunktūros kitimų spėjimams daryti.

Statistika, ypač matematinė, turi gana daug metodų bei formulų k o r e l i a c i j o s k o e f i c i e n t a m s skaičiuoti, ir šioj vietoj nėra reikalo čia apie tai plačiau kalbėti. Paprasčiausias metodas, kuris su nauda gali būti pritaikomas bet kurios rūšies ekonominio gyvenimo veikinių ar reiškinių savitarpio santykiavimui stebėti, — tai g r a f i š k a s v a i z d a v i m a s. Jei ekonominius veiksnius ar reiškinius atstovaujantys statistikos skaičiai sistematiškai ir tais pačiais metodais bei mastais nuolatos vaizduojami kreivėmis, tai jų santykiavimo dėsningumai, jei jie tik yra pakankamai aiškūs, pasireiškia savaime. Tačiau gali ir taip atsitikti, kad kreivėmis vaizduo-

jami dvejeto ar daugiau eilučių statistikos duomenys nors ir turi bendrą kitimų tendenciją ir gal net bendrų charakteringų ypatybių, tačiau vaizduojami kreivėmis iš pagrindinių skaičių jie mažiau ar daugiau susipainioja ir koreliacijos žymių aiškiau nepabrėžia. Tokiu atveju grafiškas metodas tik tuomet gali koreliacijos būvimą ar nebuvimą parodyti, jei kreivės bus piešiamos ne sulig pagrindiniais, o sulig vienu ar kitu metodu išlygintais skaičiais (pav., sulig parabolinės arba sulig tiesiosios linkmės koordinatinių skaičių). Taip pat grafiškas metodas jau tiksliau parodys buvimą ar nebuvimą savitarpinio ryšio arba koreliacijos tarp statistikos eilučių, iš kurių bus eliminuota sezoninių veiksnių įtaka.

Tačiau grafiškas metodas tegali parodyt tik patį koreliacijos buvimą arba nebuvimą, o koreliacijos laipsnį bent kiek tiksliau nustatyti tegali tik matematinis metodas. Čia vėl yra visa eilė būdų ir priemonių. Jei rūpi tik nustatyti, ar tarp dviejų statistikos eilučių iš viso yra bent kokia koreliacija, galima pasikliauti paprasčiausia lygtimi $\frac{c-d}{n} = \frac{c-d}{c+d}$, kur rūpimas ryšio koeficientas nustatomas paprastu aritmetiniu metodu iš pozityvinių ir negatyvinių reiškinių santykio. Jei abiejose skaičių eilutėse pozityvinių (c) ir negatyvinių (d) reiškinių skaičius vienodas, tai jau pakankamas įrodymas, kad jokio koreliacinio ryšio nėra; jei pozityvinių reiškinių skaičius didesnis kaip negatyvinių reiškinių skaičius, tat $\frac{c-d}{n}$ trupmenos dalmuo rodys pozityvinę koreliaciją, o jei mažesnis — negatyvinę. Ta pati formula rodo, kad jei visi reiškiniai būtų pozityviniai arba visi negatyviniai, tat dalmuo (koreliacijos koeficientas) būtų lygus $\pm$ 1 (nuliniai reiškiniai n dydžio neveikia).

Berods, šia Julin'o vadinama „pareinamybės indekso" formula[1] paprastai teatsižvelgiama tik koreliacijos buvimo arba nebuvimo fakto. Technikinio skaičiavimo atžvilgiu šis metodas tik tuo atveju darbą žymiai suprastina, jei pozityviniai arba negatyviniai reiškiniai žymimi sulig pirmaisiais skirtumais. Tam pačiam tikslui W.I. King patiektoji formula vad.

[1] Julin, Principles de Statistique etc., 499.

„paprastajai“ koreliacijai $\left(r = \pm \sqrt{\frac{2c-n}{n}}\right)$ yra tuo geresnė, kad abejotinos reikšmės koeficientas, ištraukus kvadratinę šaknį, pasidaro ryškesnis. Vis delto del daugelio priežasčių, kurių aiškinimas priklauso tikimybių bei statistinės koreliacijos teorijos, konjunktūros statistikos praktikoj koreliacijos koeficientas dažniau skaičiuojamas sulig žinomąja P e a r s o n koreliacijos koeficiento formula, kur

$$r = \pm \frac{\Sigma xy}{n\sigma_x \sigma_y} = \pm N. \frac{\Sigma x y}{\sqrt{\frac{x^2}{N}} \sqrt{\frac{y^2}{N}}}$$

Nors vad. P e a r s o n'o k o e f i c i e n t a s taip pat terodo tik koreliacijos linkmę ir jos pobūdį, tačiau yra tuo geresnis, kad betarpiškai yra susijęs su koreliuojamų statistikos eilučių kvadratiniais nukrypimais ir tuo būdu įgalina tiksliau spręsti, kiek tasai koreliacijos koeficientas atitinka statistikos eilučių charakteringąjį dydį. Be to, Pearson'o koreliacijos koeficientas duodasi bazuojamas ne tik ant statistinių eilučių vidurkio, bet ir ant pirmųjų skirtumų ir, be to, ant statistikos eilučių pagrindinės linkmės (tiesės arba bet kurios eilės parabolinės) koordinatinių skaičių. O tai yra labai svarbu konjunktūros kitimų santykiavimams matuoti bei analizuoti.

Kad būtų aiškesnė vienu ar kitu metodu išskaičiuotų koreliacijos koeficientų esmė, geriausia yra paimti tuos pačius duomenis ir jais pasirėmus koreliacijos koeficientus išskaičiuoti. Tam tikslui gali patarnauti, pav., rugių derėjimų ir kainų statistikos duomenys. Jei ekonomikos teorija apie pasiūlų įtaką kainoms yra teisinga, o jai netikėti neturime jokio pagrindo, — tat rugių kainos turėtų būti žemesnės po geresnio derliaus metų, ir aukštesnės — po mažesnio derliaus metų. Sugretinę metų eilės rugių derliaus ir jų kainos vidutinius duomenis, gauname šitokį vaizdą (pusl. 538):

Prisižiūrėję skirtumų reiškiniams mes matome, kad neigiamų ir teigiamų bendrųjų žyminių, juos suporavus, gaunamas visai lygus skaičius (po 4), taip kad koreliacijos koeficientas sulig Julin'o formula $\pm \frac{c-d}{n}$ išeis lygus 0, nes $\frac{4-4}{8} = \frac{0}{8} = 0$. Nieko kita negalės duoti ir King'o formula $\pm \sqrt{\frac{2c-n}{n}}$. Taigi

atrodytų, kad tarp rugių derėjimų dydžio ir jų kainos koreliacinio ryšio nėra ir kad tuo būdu visa kainų susidarymo teorija yra klaidinga. Juo labiau, kad šiuo atveju ir Pearson'o formula išskaičiuotas koreliacijos koeficientas iš esmės nieko pakeisti negalėtų.

Tabelė IXL.

Metai	Rugių derėjimai (1000 tonų)		Rugių kainos (litai už 50 kg.)		
	Iš viso	± lyginant su praeit. met.	Iš viso	± lyginant su praeit. met.	
1923	605	0	14,40	0	
1924	465	—140	22,80	+8,40	—
1925	663	+198	27,33	+4,53	+
1926	351	—312	22,33	—7,00	+
1927	538	+187	26,99	+4,66	+
1928	476	— 52	25,67	—1,32	+
1929	560	+ 84	22,80	—2,87	—
1930	640	+ 80	11,30	—11,50	—
1931	414	—226	12,64	+1,34	—

Tačiau vis delto būtų klaidinga manyti, kad šiuo atveju klysta ekonomikos teorija apie kainų susidarymą, o ne statistikos rodomas koreliacijos koeficientas. Visų pirma reikia prisiminti, kad jeigu pasiūlai veikia kainas, tai šiuo atveju rugių kainos tegali kilti arba kristi ne anksčiau, kaip paaiškėja atitinkamo meto derliaus kiekis. Iš patyrimo žinoma, kad Lietuvoje rugių derliaus perspektyvos paaiškėja tik liepos mėnesį, o rinkoj naujo derliaus rugių pasiūlai tegali pasirodyti geriausiu atveju tik liepos mėnesio gale. Taigi paprastųjų kalendorinių metų vidutinė rugių kaina mūsų sąlygose visuomet būna veikiama dviejų metų derliaus pasiūlų rinkoje. Jei norime gauti vidutinę 12 mėnesių kainą, kuri buvo veikiama pasiūlų tiktai iš vienų metų rugių derliaus, tat 12 mėn. kainos vidurkį turime skaičiuoti ne paprastiems kalendoriniams metams, o vadinamiems ūkio metams žemės ūkio gamyboje, kurie prasideda ir baigiasi liepos mėn. Šiuo principu koregavę atitinkantiems metams rugių kainos duomenis mes gauname jau visai kitą vaizdą (1922 m. liepos — gruodžio mėn ir 1932 m. sausio — birželio m. kainoms duomenys hipotetiniai, gauti eksterpoliacijos keliu):

Tabelė XL.

Metai	Rugių derliai (1000 tonų	± reiškiniai	Metai	Rugių kainos Litai už centn.	± reiškiniai	Reiškiniai c ir d paž.
1922	615	0	1922/23	13,33	0	0
1923	605	—	1923/24	16,34	+	—
1924	465	—	1924/25	30,69	+	—
1925	663	+	1925/26	20,58	—	—
1926	351	—	1926/27	27,28	+	—
1927	538	+	1927/28	25,28	—	—
1928	476	—	1928/29	27,79	+	—
1929	560	+	1929/30	16,25	—	—
1930	640	+	1930/31	9,64	—	—
1931	414	—	1931/32	15,52	+	—

Iš patiektųjų duomenų matyti, kad formula $\pm \frac{c-d}{n}$ nustatytas koeficientas šį kartą jau duoda pilną negatyvinį koeficientą, kadangi visų aštuonių porų reiškiniai yra negatyviniai. Tuos pačius rezultatus duos ir formula $\pm \sqrt{\frac{2c-d}{n}}$.

Šis pavyzdys pirštu prikišamai parodo, kad norint ūkio veikinių ir reiškinių statistinį stebėjimą koreliacijos skaičiavimais analizuoti ir savitarpio santykiavimus koreliacijos koeficientais matuoti, nėra galima vien turimais atsitiktiniais statistikos duomenimis vadovautis, nei iš dviejų ar daugiau stitistikos eilučių vienu ar kitu metodu išskaičiuotų koreliacijos koeficientų bet kokį sprendimą daryti neatsižvelgiant ekonomikos mokslo teorijos nei gyvenimo logikos. Koreliacijos koeficientus skaičiuoti bet kuriuo metodu tik tuo atveju gali būti prasmės, jei yra pagrindo, kad norimieji koreliuoti statistikos duomenys atstovauja tokius ūkio veikinius ar reiškinius, kurie vienas kito priklauso ar vienas su kitu yra susiję ekonomiškai funkcionaliniu atžvilgiu. Nes gali atsitikti, kad visiškas koreliacijos koeficientas išeis ir tokioms statistikos skaičių eilutėms, kurios nieko bendra savo tarpe neturi ir turėti negali.

Iš kitos pusės, jei ir glaudžiausia susijusioms statistikos eilutėms koreliacijos koeficientą skaičiuosime neatsižvelgdami atitinkamos tvarkos, arba jeigu panaudosime netinkamą metodą, tat gausime koreliacijos koeficiento dydį, kuris nieko nerodys — arba net tikrumą iškreips.

Arčiau prisižiūrėję anksčiau patiektiems rugių derliaus ir kainų kitimų duomenims mes taip pat pastebėsime, kad nors antrą kartą skaičiuojant buvo gautas toksai koreliacijos koeficientas, kuris ekonomikos teoriją apie pasiūlų įtaką kainoms patvirtina net visu 100% (nes po didesnių derėjimų kiekvieną kartą rugių kainos krito, o menkesnių derlių kilo), — vis delto tų kilimų ir kritimų laipsnis abiejose skaičių eilutėse ne visai vienodas. Pav., rugių derlius 1924 m. buvo mažesnis už 1923 m. derlių nepilnu trečdaliu, o kaina pakilo beveik dvigubai. Skirtumų galima jau iš akies pastebėti ir kitų metų derlių ir kainų kitimuose.

Tai ir suprantama. Rugių kainos Lietuvoje veikiamos ne vien vienų ar kitų metų derliaus Lietuvoje, bet ir pasaulinės rinkos kainų, taip pat ir Lietuvos ypatingų gyvenamojo momento sąlygų ir, be to, dar ir savaimingos ekonominės ir ypač muitų politikos. Ir sakytąjį periodą Lietuvoje vien muitai rugiams buvo mažinami ir didinami; o ši aplinkybė galėjo paveikti rugių kainas atskirų ūkio metų vidurkiams. Taigi jau vien šie sumetimai verčia kritiškai vertinti ir antru kart gautąjį koreliacijos koeficientą, kuris visais 100% patvirtina kainų susidarymo teoriją: nes pavartotas metodas koreliacijos koeficientui skaičiuoti, kaip matėme, visai paneigia atskirų kitimų (arba variacijų) lyginamąjį svorį bei laipsnį. Norint to svorio bent kiek atsižvelgti, galima vadovautis jau minėtąja Pearson'o formula $\left(r = \pm \frac{\Sigma x y}{N \sigma_x \sigma_y}\right)$ *Tabelė XLI.*

(Pusl. 541)

Patiektojoj tabelėj mes turime visus skaičius, reikalingus koreliacijos koeficientui išskaičiuoti.

Pirmiausia gauname rugių derliaus ir rugių kainos kvadratinių nukrypimų dydžius sulig formula $\sigma = \pm \sqrt{\frac{\Sigma \Delta^2}{N}}$.

Tabelė XLI.

Rugių derėjimai ir kainos Lietuvoje 1922—1931 m.

(Koreliacijos koeficientas Pearson'o metodu iš nukrypimų nuo aritmetinio vidurkio).

1	2	3	4	5	6	7	8
	Rugių derliai			Rugių kainos			
Metai	Bendras derlius	Metinio derliaus nukrypimas nuo vidurkio. (Vidurkis=533)	Nukrypimų kvadratai	Metinė kaina skaitant 12 mėn. nuo liepos atitinkamų metų ligi liepos sekančių metų	Metinės kainos nukrypimai nuo vidurkio (Vidurkis = 20,27)	Nukrypimų kvadratai	Derliaus ir kainos nukrypimų sandauga
	1000 tonų	x	x^2	Litai už 1 centn.	y	y^2	xy
1922	6 15	82	6 724	13,33	— 694	481 636	— 56 908
1923	6 05	72	5 184	16,34	— 393	154 449	— 28 296
1924	4 65	— 68	4 624	30,69	1 042	1 001 764	— 70 856
1925	6 63	130	16 900	20,58	31	961	4 030
1926	3 51	— 182	33 124	27,28	701	491 401	— 127 582
1927	5 38	5	25	25,28	501	251 001	2 505
1928	4 76	— 57	3 249	27,79	752	565 504	— 42 864
1929	5 60	27	729	16,25	— 402	161 604	— 10 854
1930	6 40	107	11 449	9,64	— 1 063	1 004 096	— 113 741
1931	4 14	— 119	14 161	15,52	— 475	225 625	56 525
	$\emptyset$= **533**		Σx^2= **96 169**	$\emptyset$= **20,27**		Σy^2= **4 438 041**	Σxy= **—388 041**

Tabelė XLII.

Rugių derliaus ir kainų koreliacijos koeficientas išskaičiuotas pirmųjų skirtumų metodu.

1	2	3	4	5	6	7	8
METAI	Rugių derėjimai			Rugių kainos			Derliaus ir kainos pirmųjų skirtumų sandauga
	Bendras derlius	Derėjimų pirmėji skirtumai	Pirmųjų skirtumų kvadratai	Ūkio metų kainos vidurkis	Kainų pirmieji skirtumai	Pirmųjų skirtumų kvadratai	
	1000 tonų	x	x^2	Litai už 1 cent.	y	y^2	xy
1922	615	0	0	13,33	0	0	0
1923	605	— 10	100	16,34	+ 3,01	90601	— 3010
1924	465	— 140	19600	30,69	+14,35	1189225	—200900
1925	663	+ 198	39204	20,58	—10,11	1000121	—200178
1926	351	— 312	97344	27,28	+ 6,70	448900	—209040
1927	538	+ 187	34969	25,28	— 2,00	40000	— 37400
1928	476	— 62	3844	27,79	+ 2,51	63504	— 15562
1929	560	+ 84	7056	16,25	—11,54	1023716	— 93574
1930	640	+ 80	6400	9,64	— 6,61	439921	— 52880
1931	414	— 226	51076	15,52	+ 5,88	345744	—132888
	ϑ=533		Σx^2= =259593	ϑ=20,27		Σy^2= =4641732	Σxy= — —945432

Kadangi rugių derliaus nuo vidurkio nukrypimų kvadratų suma sudaro 96169, tat jų vidurinis dydis bus[1])

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{\Sigma x^2}{N}} = \sqrt{\frac{96169}{10}} = \sqrt{9617} = 98$$

Tuo pačiu būdu

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\Sigma y^2}{N}} = \sqrt{\frac{4338041}{10}} = \sqrt{433804} = 659$$

Derliaus ir kainos nukrypimų sandauga ir jos rezultatinė suma (Σxy) yra pareikšta tabelės 8 skiltyj. Tuo būdu koreliacijos koeficientas išeina

$$r = \pm \frac{\Sigma x y}{N \sigma_x \sigma_y} = \frac{-388041}{10 \cdot 98 \cdot 659} = \frac{-388041}{645820} = -0{,}60$$

Šiuo atveju negatyvinis — 0,6 koreliacijos koeficientas rodo, kad visiškos (100%) koreliacijos tarp derlių ir kainų sulig skirtumais nuo vidurkio nenustatyta.

Ta pati Pearson'o formula galioja ir koreliacijos koeficientui, pagrindžiamam vadinamais „pirmaisiais skirtumais", nustatomais sulig praeituoju eilutės dydžiu (šiuo atveju sulig praeitųjų metų derliais ir kainomis). Kai pirmuoju metodu išskaičiuotas koreliacijos koeficientas vaizduoja statistikos eilučių bendrąjį santykį, tai antrasis koeficientas yra tinkamesnis kitimų santykiui matuoti.

Tabelėj XLII tų pačių metų rugių derliams ir jų kainoms yra nustatyti pirmieji skirtumai ir išskaičiuoti jų kvadratai, o sk. 8 patiekti ir skirtumų sandaugos skaičiai.

Jau šių skirtumų sandauginės eilutės reiškiniai rodo, kad šiuo atveju koreliacija ryškesnė, nes visi reiškiniai yra negatyviniai. Tolimesnis skaičiavimas duoda:

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{\Sigma x^2}{N}} = \sqrt{\frac{259593}{10}} = \sqrt{25959} = 161;$$

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\Sigma y^2}{N}} = \sqrt{\frac{4641732}{10}} = \sqrt{464173} = 681;$$

[1]) Lygybės ženklai (=) skaitmeninėse lygtyse visur suprantami apytikriai (≈).

$$r = \pm \frac{\Sigma x y}{N \sigma_x \sigma_y} = \frac{-945432}{10.161.681} = \frac{-945422}{1.096.410} = -0{,}86$$

Tuo būdu vad. pirmųjų skirtumų metodu išskaičiuotas koreliacijos koeficientas rodo labai stiprų koreliacinį ryšį tarp rugių derliaus ir jų kainos kitimų.

Jei kuris nors ūkio reiškinys priklauso ne vieno, o dviejų (ar daugiau) lygios arba artimos vertės veiksnių, tai paprastas koreliacijos koeficientas, išskaičiuotas vienu ar kitu metodu tik dviejų statistikos eilučių duomenimis, niekuomet negali būti artimas 1. Tokiu atveju tenka atsižvelgti ir kitų vieną ar kitą reiškinį nulemiančių veiksnių ir vienu ar kitu metodu išskaičiuoti vad. j u n g t i n į koreliacijos koeficientą. Šis koeficientas, apskritai imant, skaičiuojamas tais pačiais metodais, kaip ir paprastasis koreliacijos koeficientas. Pav., jei būtų duomenų, kad statistikos stebimam laikotarpiui ir rugių vartojimas (paklausai) žymiau vienus ar kitus metus pakitėjo (del gyventojų kiekio žymesnio pakitimo ar del to, kad ruginės duonos pradėjo mažiau valgyti), tat būtų tikslinga išskaičiuoti koreliacijos koeficientą ne tik rugių derliaus ir kainų kitimams, bet ir derliams ir vartojimo — paklausų kitimams. Vėliau iš abiejų koreliacijos koeficientų vienu ar kitu metodu galima nustatyti vad. jungtinį koeficientą.

Vienu ar kitu metodu išskaičiuotas koreliacijos koeficientas yra tikslinga patikrinti, kiek jis tinkamas ar netinkamas koreliuotųjų eilučių santykiavimams vaizduoti. Toksai patikrinimas paprastai daromas koreliacijos koeficientą lyginant su σ (kvadratinių nukrypimų dydžiu) ir išskaičiuojant koreliacijos koeficiento vadinamą patikimąją paklaidą.

Kadangi koreliacijos koeficientas, kaip rodo anksčiau parodytoji formula, yra betarpiškai susijęs su kvadratiniais nukrypimais, o kvadratinių nukrypimų ribose prie mažiau ar daugiau normališkos statistikos eilučių dispersijos turi būti nemažiau kaip du trečdaliu visų atskirų dydžių, tat patikimoji koreliacijos koeficiento paklaida skaičiuojama pasikliaujant vad. normalinės eilutės kvadratinių nukrypimų pastovaus dydžio (0,6745) sulig formula:

$$\mu = 0{,}6745 \frac{1 - r^2}{\sqrt{N}}.$$

Apskritai galima sakyti, kad jeigu koreliacijos koeficientas yra mažesnis kaip patikimoji paklaida (μ), tat toksai koeficientas tenka laikyti nieko nerodančiu; o juo mažesnė patikimoji paklaida ir juo artimesnis vienetui koreliacijos koeficientas, juo didesnė tikimybė, kad koreliacijos koeficientas yra patikimas eilučių santykio rodyklis.

Mūsų pavyzdžiuose vienu atveju koreliacijos koeficientas (r) = — 0,6. Taigi išskaičiavus sulig patiekta formula paklaidą randame, kad

$$\mu = 0{,}6745\ \frac{1-(0{,}6)^2}{\sqrt{10}} = 0{,}13,$$

t. y. vidutiniškai galimi koreliacijos koeficiento svyravimai bus tarp —0,5 ir —0,7. Išeinant iš šių duomenų galima sakyti, kad nemažiau kaip 50% tikrenybės yra už tai, kad rugių vidutinė kaina sekantiems metams bus didesnė ar mažesnė — sulig tuo, kiek mažesni ar didesni rugių derėjimai.

Dar didesnė tikimybė šiuo atvėju rodoma pirmųjų skirtumų koreliacijos koeficiento. Ta pati formula antruoju atveju teduoda tik $\pm$ 0,06 patikimybės paklaidą, kadangi

$$\mu = 0{,}6745\ \frac{1-(0{,}86)^2}{\sqrt{N}} = 0{,}056\,.$$

Tuo būdu antruoju atveju mažiausioji tikrenybė gali būti reiškiama visa 80%, nes $0{,}86 \pm 0{,}06 = 80\% — 92\%$.

e) Konjunktūros kitimų statistiniai spėjimai.

Jau praeitame skyriuje apie ekonominių veikinių ir reiškinių santykiavimo matavimus koreliacijos koeficientais mes turėjome progos matyti, kad tie visi matavimai, galų gale, yra ankštai susiję su tikimybių spėjimais. Jei patiektuose pavyzdžiuose koreliacijos koeficientas, išskaičiuotas rugių derėjimų ir jų kainomis, siekia—0,6 arba, kitu metodu išskaičiuotas, net —0,9, tat prašyte prašosi mintis, kad jeigu sekančiais metais rugių užderės dvigubai, tat kainos, jei tik neįsibraus naujų visai ligi šiol nelauktų aplinkybių, turės nukristi. Bet čia konjunktūros stebėtojui tuojau kils visa eilė kitų klausimų: ar tenka laukti rugių kainos kritimo taip pat per pusę, ar gal mažesnio ar didesnio? Ir jeigu kainos kitimų laipsnis ne būtinai turi būti

(ar būna) toks pat, kaip derėjimų kitimų laipsnis, tat kuo būdu iš anksto tų priklausomų kitimų laipsnį bent apytikriai nustatyti?

Grįžkime vėl prie mūsų rugių derlius ir kainas vaizduojančių skaičių ir pamėginkime, jais pasiremdami, teoretiškai nustatyti hipotetines rugių kainas sekantiems ūkio metams iš atitinkamų metų rugių derliaus dydžių. Panaudoti čia galime paprasčiausią regresijos formulą, kur y=a+bx. Turint išskaičiuotus koreliacijos koeficientus sulig Pearson'o formula, šiuo atveju visai lengva surasti x (derlių dydžio) priklausomą regresijos koeficientą *b* sulig formula $b = r \frac{\sigma_y}{\sigma_x}$, tuo tarpu kaip *a* atstovauja vidurkis. Išgvildenę čia patiektąją lygtį randame, kad b = — 4, nes jei

$$r = -0{,}6,\ \sigma_y = 659 \text{ ir } \sigma_x = 98, \text{ tai}$$

$$r \frac{\sigma_y}{\sigma_x} = -0{,}6 \frac{659}{98} = -4 = b.$$

O kadangi *a* atstovauja vidurkis, kuris šiuo atveju, kaip aukščiau matėme, yra 20,27 lt. arba 2027 centai, tai regresijos lygtis del y = 2027—4x.

Tabelė XLIII.

Hipotetinė (spėjamoji) rugių kaina 1922—1931 m. Lietuvoje.

METAI	Derlių nukrypimai nuo vidurkio	Hipotetinė (spėjamoji) rugių kaina, kur y=a+bx= 20,27—4x	Faktinoji rugių kaina (litai už 1 cent.)	Hipotetinės kainos skirtumai	Skirtumų kvadratai
	x	y	Y	d	d^2
1922	82	16,99	*13,33*	3,66	13,3956
1923	72	17,39	16,34	1,05	1,1025
1924	— 68	22,99	30,69	— 7,70	59,2900
1925	130	15,07	20,58	— 5,51	30,3601
1926	—182	27,55	27,28	0,27	0,0729
1927	5	20,07	25,28	— 5,21	27,1441
1928	— 57	22,55	27,79	— 5,24	27,4576
1929	27	19,19	16,25	2,94	8,6436
1930	107	15,99	9,64	6,35	40,3225
1931	—119	25,03	*15,52*	9,51	90,4401
		θ=20,28	θ=20,27		Σd^2= =298,2290

Patiektoji tabelė rodo, kad sulig derlių skirtumais koreliacijos koeficientu išskaičiuotoji hipotetinė (spėjamoji) rugių kaina 1922—1931 m. tarpui savo bendrąja tendencija atitinka faktinai buvusias rugių kainas (1923 ir 1926 m. net beveik visai atitinka tas kainas). Vis delto esama ir nemažų skirtumų. O spėjamųjų kainų vidurinis kvadratingasis nukrypimas siekia 5,48 lt. $\left(\sigma = \sqrt{\frac{2982290}{10}}\right)$ ir sudaro daugiau kaip 25% nuo vidurkio. Taigi šiuo atveju rugių kainos spėjamaisiais duomenimis galima tik tiek pasitikėti, kad po didesnio derliaus reikia laukti kainos kritimo, ir po menkiausio kilimo. Bet kiek kuriais metais kaina kris arba kils — pranašauti negalima. O visa tai atsitinka del to, kad mūsų paimtieji duomenys ne visai atitinka statistinės tikimybių teorijos reikalavimus. Visų pirma, metų skaičius yra, palyginti, tokiems skaičiavimams trumpas. Antra — iš eilės dešimties dydžių du dydžiai (1922/23 ir 1931/32 m. kainoms) yra hipotetiniai, nustatyti interpoliacijos pagalba. Trečia — šitame palyginti trumpame periode būta rekordinių derlių prie gana geros konjunktūros ir tuo pačiu aukšto kainolygio iš vienos pusės, ir vėl minimalinių derlių, kurie kaip tik atitinka ekonominės depresijos (1926 m.) ir net aštriausio krizio metus (1931 m.). Muitai ir kt. aplinkybės taip pat savo įtaką darė. Prie tokių aplinkybių ir koreliacijos koeficientas tegalėjo išeiti nelabai aukštas (—0,6), ir, aišku, hipotetinės kainos negali būti perdaug artimos faktinosioms. Nes tikimybių spėjamieji dydžiai tik tuo atveju gali būti artimi faktiniesiems, kai pilnumoj galioja ir pasireiškia didžiųjų skaičių dėsnis, t. y. kai anormalinių arba pašalinių veiksnių įtaka eliminuota. O šiuo atveju būta ir pašalinių veiksnių (muitų) įtakos, ir anormalinių aplinkybių (pav., 1922 ir iš dalies 1923 m. kainos dar buvo veikiamos Lietuvoj buvusių vokiečių markių infliacijos ir staigaus perėjimo prie savos litų valiutos, o 1930 ir 1931 m. nepaprastai kainos nukrito del pasaulinio ūkio krizio). Be to, dar tyrinėjamų vienetų skaičius labai nedidelis (N=10). Taigi didesni skirtumai yra visai suprantami ir teoretiškai pilnai pagrindžiami ir išaiškinami.

Tačiau šie pavyzdžiai taip pat labai ryškiai parodo, kad konjunktūros stebėjimams ir ypač jos kitimų spėjimams yra tam tikros ribos.

Statistikoj praktikoj tam tikrais atvejais (jei x ir y eilutėms nei kvadratingųjų nukrypimų, nei koreliacijos koeficientų vienais ar kitais sumetimais iš anksto nenustatoma) gali būti tikslingiau regresijos koeficientus išskaičiuoti betarpiškai iš absoliutinių skaičių n o r m a l i n i ų l y g č i ų m e t o d ų, kur

$$\Sigma(Y) = na + \Sigma(X)$$
$$\Sigma(XY) = a\,\Sigma(X) + b\,\Sigma(X^2)$$

Šioms lygtims atitinkamai surašyti rugių derliaus ir kainų duomenys atrodo šitaip (pusl. 549):

Gautaisiais duomenimis spręsdami patiektas lygtis gauname:

$\Sigma(Y)=\mathbf{na}+b\Sigma(X)=20270=10\mathbf{a}+5327$
$\Sigma(XY)=\mathbf{a}\Sigma(X)+\mathbf{b}\Sigma(X^2)=\quad 10410075=\mathbf{a}5327+\mathbf{b}2933861$

arba:

$$10\mathbf{a}+5327\mathbf{b} = 20370$$
$$5327\mathbf{a}+2933861\mathbf{b} = 10410075$$

Išsprendimas eina tuo būdu, kad pirmiausia viršutinės lygties abiejų pusių skaičiai dauginami nepriklausomos skaičių eilutės (X) vidurkiu, kuris šiuo atveju yra 532,7 (5327:10=532,7). Tuo būdu gauname:

$5327\mathbf{a}+2837692{,}9\mathbf{b} = 10797829{,}0$; po jos rašome antrąją lygtį: $5327\mathbf{a}+2933861{,}0\mathbf{b} = 10410075{,}0$, iš kurios atimam pirmąją ir gauname..... $96168{,}1\mathbf{b} = -387754{,}0$.

Tuo būdu $\mathbf{b} = \frac{-387754{,}0}{96168{,}1} = -4$ centai (apytikriai).

Dabar su *b* skaičiaus pagalba surandame ir *a* šiuo būdu:

$10\mathbf{a}+5327(-4) = 20270$
$10\mathbf{a}-21308 = 20270$
$10\mathbf{a} = 20270+21308=41578,$

taigi $\mathbf{a} = \frac{41578}{10} = 4157{,}8$ centų arba, sutrumpinus, *41,58* lit.

Tuo būdu spėjamoji rugių kaina išskaičiuojama sulig sakyta regresijos formula $y=a+bx=41{,}58-4x$. Kaip matyti iš patiektosios tabelės duomenų, teoretiškai nustatytoji *y* skaičių eilutė (t. y. atitinkamų metų vidutinė rugių kaina) ben-

Tabelė XLIV.

METAI	Rugių derliai (1000 t.)	Vidutinė rugių kaina (centn. litais)	Sandauga	Kvadratai	Hipotetinė (spėjamoji) rugių kaina
n	X	Y	XY	X^2	y
1922	615	13,33	819 795	378 225	16,98
1923	605	16,34	988 857	366 025	17,38
1924	465	30,69	1 427 085	216 225	22,98
1925	663	20,58	1 364 454	439 569	15,06
1926	351	27,28	957 528	123 201	27,54
1927	538	25,28	1 360 064	289 444	20,06
1928	476	27,79	1 322 804	226 576	22,54
1929	560	16,25	910 000	313 600	19,18
1930	640	9,64	616 960	409 600	15,98
1931	414	15,52	642 528	171 396	25,02
n = 10	$\Sigma(X) =$ **5 327**	$\Sigma(Y) =$ **20 270**	$\Sigma(XY) =$ **10 410 075**	$\Sigma(X^2) =$ **2 933 861**	$\Sigma y =$ **20 272**

draisiais bruožais atitinka faktinąją (y) skaičių eilutę, ir beveik nesiskiria nuo *y* skaičių eilutės, išskaičiuotos sulig Pearson'o koreliacijos koeficientų.

Be čia minėtųjų metodų, yra dar ir kitų, kurie įgalina tiek ūkio veikinių ir reiškinių santykiavimus matuoti, tiek ir konjunktūros kitimų spėjimus daryti. Tarp kita ko, konjunktūros kitimų ar atskirų ūkio reiškinių spėjimai kai kada tikslingiau gali būti daryti vadinamu pirmųjų skirtumų metodu, kur koreliacijos koeficientai ir hipotetiniai (spėjamieji) dydžiai skaičiuojami pasirėmus absoliutiniais ar santykiniais (procentiniais) skirtumais, lyginamais su pirmiau buvusiais dydžiais. Taip pat gali būti tikslingiau tiek koereliacijos koeficientus, tiek spėjamiems duomenims regresijos koeficientus išskaičiuoti vadovaujantis ne pagrindiniais duomenimis, o jau išlygintųjų (tiesiosios ar parabolinės linkmės) arba koreguotųjų (eliminavus sezoninių ar atsitiktinių veiksnių įtaką) statistikos eilučių skaičius. Tačiau čia minėtais ir neminėtais atvejais tenka vadovautis ne speciališkai konjunktūros statistikai galiojančiais, o bendraisiais statistikos ir statistinių tikimybių teorijos dėsniais.

6. Konjunktūros ciklai ir jų nustatymas.

Konjunktūros statistinio stebėjimo bei analizo svarbiausias uždavinys — tikslingai atvaizduoti vad. konjunktūros ciklus. Tačiau konjunktūros ciklų statistinis stebėjimas bei vaizdavimas yra daug sunkesnis, kaip paprastųjų konjunktūros kitimų stebėjimas bei vaizdavimas. Priežastys glūdi pačiuose statistinio stebėjimo bei vaizdavimo metoduose.

Norint kurį nors reiškinį statistikos metodais vaizduoti, būtinai reikalinga yra pagrindinė b a z ė. Iš statistikos teorijos mes žinome, kad statistikos eilutėse šitą bazę paprastai atstovauja v i d u r k i s. Kurios rūšies vidurkis (aritmetinis, geometrinis, dominantas, medidanas ar kt.) yra tikslingiau statistinio analizo pagrindan imti—tai pareina jau nuo tyrinėjamos masės arba reiškinių pasiskirstymo arba vad. d i s p e r s i j o s pobūdžio ir kt. aplinkybių. Apskritai imant, kiekvienas bet kuriuo tikslu daromas statistikos eilučių analizas yra reikalingas savo vad. n o r m a l i n i o d y d ž i o. O tokio dydžio ideališkiausias atstovas bus visuomet patsai charakteringasis,

arba dažniausia pasitaikantis dydis. Net ir tais atvejais, kai statistinės technikos ar šiaip kuriais sumetimais nuo formališkai statistinio vidurkio, kaip statistinio tyrinėjimo bazės, atsisakoma ir statistinio vaizdavimo bei lyginimo reikalui pasirenkama bazė mažiau ar daugiau savivalingai (pav. dabartiniu metu kainų arba gyvenimo brangumo indeksams bazei imamos vad. „prieškarinės" kainos), vis delto ir ta tariamoji konvencionalinė arba savivalingai paimtoji bazė laikoma kaip tik atstovaujančia „normalinį" dydį.

Taigi ir konjunktūros ciklams statistikos metodais nustatyti ir jiems matuoti yra reikalinga bazė arba vad. „normalinis dydis" — lygiai taip pat, kaip yra reikalingas toksai normalinis dydis (arba dydžiai) ir paprastiems konjunktūros kitimams matuoti. Pav., sezoniniams svyravimams matuoti baze pasirenkamas visų metų vidurkis. Atsitiktiniai nukrypimai nustatomi ir matuojami atsižvelgiant ne tik paprastųjų „normalinių dydžių" arba vidurkių, bet ir sezoninių „nukrypimų normos"; ir t. t. Tuo būdu ir konjunktūros ciklams nustatyti arba matuoti taip pat yra reikalingi juos a t i t i n k a n t y s normaliniai dydžiai arba vad. n o r m a l i n i a i c i k l a i. Tačiau šitų „normalinių" konjunktūros ciklų statistinis aprėžimas yra daug sunkesnis, kaip vad. normalinių dydžių aprėžimas ir nustatymas sezoniniams svyravimams arba paprastiems konjunktūros kitimams matuoti.

Dalykas toks, kad ligi šiol turimieji konjunktūros statistinio stebėjimo duomenys nors pakankamai duoda medžiagos nustatyt konjunktūros ciklų esimą, tačiau ta medžiaga dar nepakankama, kad būtų galima nustatyti k o n j u n k t ū r o s c i k l ų n o r m a s, kurios pilnai tiktų konjunktūros ciklų statistinio analizo pagrindams. Berods, yra buvę (ir dar tebėra) ne maža žmonių, kurie mėgino tokias konjunktūros ciklų normas aprėžt ir nustatyti. Kiek tie mėginimai yra pavykę, t. y. kiek jie atitinka (ar neatitinka) statistikos teorijos reikalavimus, labai vaizdžiai nupiešia savo veikale W C. M i t c h e l l. Tarp kita ko Mitchell'is sako: „Daugiausia visų dėmesį traukia konjunktūros ciklų ilgumo skirtumai. Visai natūralu, kad pasikartojimų išradėjai stebėjo juos ypač bendrųjų ypatybių atžvilgiu. Veikiami ekonomikoj viešpataujančios teorijos, šie išradėjai tikėjo „normaliniu" ciklu ir tuo būdu lengvino sau

problemos sprendimą — o praktikoj dažniausia dar ir dabar taip daroma. Štai vienas kraštutinis pavyzdys: John Mill 1867 m. „kredito ciklus“ aprašė pasikartojančius dešimtmečiais: tris metus esą konjunktūra krinta, tris metus kyla, tris metus būna iškilus virš normos ir vienus metus tęsiasi krizis. Net vėlesnieji statistikos darbininkai būdavo „normalumų“ suviliojami. Jie stengėsi nustatyti „krizių periodiškumą“, kuris buvo sugestijonuojamas tokių krizių datų: 1815, 1825, 1836, 1847, 1857 ir 1866 m. Jevons turėjo nepaprastai šviesų protą; bet ir jis 1875 m., kai buvo priimta saulės dėmių ciklus laikyti pasikartojančiais kas 11,1 metų, galėjo (pasiremdamas Th. Rogers'o „History of Agriculture and Prices in England“) nustatyti 11 metų kainų svyravimo periodus; o kai saulės dėmių ciklai buvo koreguoti ir sutrumpinti ligi 10,45 metų, tai ir kainų svyravimams vidutinį intervalą Anglijos kriziams įstengė nustatyti 10,466 metų. Kad gautų tokius rezultatus, Jevons sąmoningai nepriskyrė prie krizių „didžiojo komercinio kracho 1810—11 m. (kuris neatitinka dešimtmetinių serijų eilę)“; jis taip pat apleido 1873 m. krizį, o priskaitė prie krizių 1878 metus, kurių kiti rašytojai krizio metais nelaiko.

Jevons'o metodas nustatyti ciklų ilgį sulig intervalais tarp krizio metų, o kriziu laikyt finansinių sunkumų periodą po aukštos konjunktūros metų, arba po pagerėjimo sekančią ilgą depresiją, — šis metodas dar ir dabar paprastai naudojamas teorijos rašytojų. Jų gaunamieji rezultatai nėra per daug vieningi. Tugan-Baranovskis konjunktūros ciklų ilgumo svyravimams nustato nuo 7 ligi 11 metų tarpą ir 10 metų vidutinį ciklų ilgumą. Bouniatian sako, kad „normalinėse sąlygose“ ciklai tęsiasi nuo 9 ligi 11 metų, tačiau prideda, kad reiškiasi „tendencija prie normalinio periodo apie 10 metų“. Cassel'is laiko 1873, 1882, 1890, 1900 ir 1907 m. krizio metais Europai ir 1873, 1882, 1893 ir 1907 m. — Amerikos J. V. Patai Cassel'is vidurkių nenustato, bet jo duomenys aprėžia kraštutinius nukrypimus tarp 4 ir 11 metų ir duoda 8½ metų vidurkį. Lavington ima 8 metų periodą vidutiniam ciklų ilgumui“[1].

Patsai Mitchell patiekia medžiagos konjunktūros ciklams iš 17 valstybių, kai kurioms valstybėms pradedant nuo

[1] W. C. Mitchell, Bussines Cycles, 383/4.

18 šimtmečio galo, ir konstatuoja, kad „net žmogus, kuris manė, jog konjunktūros ciklai „linksta“ turėti kokią nors periodų normą, išstudijavęs patiektus duomenis turbūt padarys išvadą, kad geriau bus juos imti tokiais, koki yra“[1], t. y. neturinčius jokio dėsningumo. Net autoriaus įvairiais principais sudarytos (įvairioms valstybių grupėms ir įvairiems periodams) konjunktūros ciklų grupės „rodo, kad joks vidurkis negali būti paremtas duomenimis ciklų ilgumui matuoti“ taip, kad atitiktų teorijos ar praktikos reikalavimus[2]. Vienintelė ciklų kombinacija, rodanti vad. logaritminės normalinės kreivės dėsningumo pažymių, yra sudaryta iš visų kraštų ir įvairiausio ilgumo (nuo 2 ligi 19 metų) ciklų bendrosios sumos. Tačiau konjunktūros statistikos praktikai atskiruose kraštuose kaip tik toji konjunktūros ciklų kombinacija mažiausia gali tikti.

Mitchell'io (taip pat Persons'o, Wagemann'o) tyrinėjimai taip pat neduoda jokių rimtai pagrįstų įrodymų Jevons'o, Kitchin, Kondratjevo ir kt. autorių vad. „ilgųjų konjunktūros ciklų“ teorijoms patvirtinti (tos teorijos sako, būk keli eiliniai konjunktūros ciklai esantys tik vieno „ilgo“, keliasdešimties metų, ciklo sudėtinės dalys). „Jei ir yra vienas ar keletas veiksnių, kurie turi tendencijos sudaryt vienodo ilgumo ciklus, tai jų įtaka žymiai modifikuojama visos eilės kitų veiksnių, begalinio įvairumo kombinacijose pasireiškiančių“ — reziumuoja savo tyrinėjimų išvadas W. C. Mitchell[3]. Panašiai savo tyrinėjimų išdavas aptaria ir E. Wagemann.

Kitaip ir būti negali, jei turėti galvoje šių dienų ekonominio gyvenimo visus veikinius. Ūkinio veikimo sąlygos atskiruose pasaulio kraštuose toli gražu ne vienodos, o socialekonominės santvarkos įvairumai ir ekonominės politikos priemonių skirtumai veikia ne tik atskirų kraštų konjunktūros sąlygas, bet ir to paties krašto atskirų ūkio šakų rezultatus. Delto visai nėra reti atsitikimai, kai šalia ekonominės depresijos ar net ir vad. krizio vienuose kraštuose — arba to paties krašto vienose ūkio šakose — būna „geri laikai“ kituose kraštuose (arba to paties krašto kitose ūkio šakose). Įvairūs vidaus ir

---

[1] Mitchell, Bussiness..., 397.
[2] Mitchell, Bussiness..., 417.
[3] Mitchell, Bussiness..., 420; plg. Wagemann, Struktur u. R., 170 s. ir 174.

tarptautinės politikos įvykiai taip pat veikia ir ekonominį gyvenimą, ir tuos pagrindinius veiksnius. Šie visi veiksniai, gal būt, ir turi tendencijos konjunktūros ciklus jų ilgumo atžvilgiu uniformuoti, tačiau del pašalinių veiksnių įtakos ta tendencija būna eliminuojama. Taigi jeigu net būtų galima teoretiškai konjunktūros ciklų ilgumo dėsnius nustatyti, tai ekonominės politikos praktikai atskiruose kraštuose tie dėsningumai mažai ką padėtų, kadangi atskirame krašte arba atskirame rajone — taip pat ir atskirose ūkio šakose — kiekvienu atveju reikėtų orientuotis į vietinių sąlygų ir net atsitikinių aplinkybių daromą ūkio konjunktūrai įtaką, o ne į visam pasauliui galiojančias „normas". Tai rodo ir naujausieji W a g e m a n n'o tyrinėjimai, kurių rezultatus, visai kitais, ne kaip Mitchell'io metodais gautus, autorius šitaip reziumuoja: „Taigi patyrimas visiškai sugriauja dėsnį, sulig kuriuo krizis nepriklauso tautos ūkio santvarkos ypatybių nei jo intensingumo laipsnio, o dėsningai seka tam tikrus, vis pasikartojančius bei vienalyčius ūkinio judėjimo veikinius bei santykiavimus"[1]. Jei yra (arba duodasi statistikos metodais konstatuojami) bet koki konjunktūros ciklų dėsningumai, tai tik tuo atveju, jei statistikos metodais imamas tirti kuris nors vienas ūkio veikinys arba reiškinys būna visai izoliuotas; arba, geriausiu atveju, kai tas reiškinys imamas drauge arba kombinuojamas su visai artimais bei ekonominių funkcijų atžvilgiu gimininga is veikiniais ar reiškiniais.

7. Konjunktūros statistinė diagnostika ir vad. „konjunktūros barometrai".

Kai kuriuose kraštuose pokariniais metais ūkio veikinių bei reiškinių statistinis stebėjimas bei analizas privedė net prie savaimingos konjunktūros diagnostikos ir specialinių „konjunktūros barometrų". Pagrindžiamas šitas visas darbas iš vienos pusės senosios krizių teorijos argumentais (būsią kriziai „kartojasi periodiškai" per tiek ir tiek metų), iš kitos — matematinės statistikos metodų teikiamais patogumais bet kurios rūšies statistines eilutes vienu ar kitu metodu skaidyti, jungti ir apskritai analizuoti. Pav., vienu ar kitu metodu eli-

[1] Wagemann, Struktur u. Rh., 174 ir kt.

minavus kurio nors ūkio reiškinio ar veikinio vad. sezoninius svyravimus pasirodo palikę vis delto tam tikri nukrypimai, kurie mažiau ar daugiau vienu ar kitu būdu prasikiša arba pasikartoja. Bet panaudojus kitą matematikos tiekiamą statistikos eilučių išlyginimo metodą, duodasi ir šie svyravimai eliminuojami, o palieka tik vad. „bendroji tendencija“ arba bendroji linkmė ilgesniam periodui. Šis periodas ir vėl gali būti tam tikrais intervalais visai dėsningai skaidomas, jei tik vad. statistinio lyginimo darbui viena ar kita aukštesnės eilės matematikos formula galima pasikliauti (pav., užuot tiesės lygties formulos, panaudoti parabolinę formulą kokios ketvirtos ar penktosios eilės). Šiuo keliu einant ir sulig nuožiūra atskirų ūkio veikinių bei reiškinių statistikos duomenis jungiant bei kombinuojant galima bet kurios rūšies konjunktūros ciklų gauti ir bet kuriai teorijai tuos ciklus pritaikinti. Kad taip yra, jau parodė 19 šimt. Jevons ir kt. Šiuo atžvilgiu net naujausieji šios rūšies duomenimis paremti konjunktūros barometrai nieko nauja neduoda. O tais savivalingai konstruotais barometrais paremti konjunktūros diagnozai ir jos kitimų spėjimai, jei jie neįvelkami į orakulo posakius, kaip tik pačiais kritiškais momentais, kai jie būtų reikalingiausi, gali pasirodyti beverčiais ir net visai neteisingais. Tai taip pat jau spėjo pakankamai įrodyti tiek Amerikoj, tiek Europoj sudarytieji barometrai. Pav., kai 1927 m. vienas toksai barometras Amerikai rodė besiartinančią „audrą“ ir pranašavo krizį, tai kaip tik prasidėjo patsai didysis konjunktūros kilimas; o kai 1929 m. rodė „giedrą“ ir pranašavo tolimesnį konjunktūros kilimą, tai įvyko didžiausias krizis, kuris užsitęsė keletą metų.

Visi šie ir kiti duomenys sakyte sako, kad vieno recepto konjunktūros diagnostikai ar universalinio konjunktūros barometro būti negali ne tik visiems kraštams arba valstybėms, bet nė vienos šalies visoms ūkio šakoms arba visiems laikams. Tačiau tie patys duomenys rodo (ir ekonomikos teorija sako), kad visai galimi yra atskirų ūkio veikinių — arba atskirų ūkio šakų — konjunktūros diagnozai ir tos konjunktūros kitimus rodantys „barometrai“, kurie gali būti su nauda ir ekonominės arba konjunktūros politikos praktikai naudojami.

Savaime suprantama, kad toksai konjunktūros „barometras“ negali apimti ne tik „visų“ ūkio šakų ar atskiros šakos

visų veikinių, bet nė „visų svarbiausiųjų“, o turi tenkintis tais, kurie konjunktūros kitimams yra jautresni ir kuriems statistikos duomenys yra prieinami. Šiuo atžvilgiu konjunktūros barometrui žemės ūkio krašte, pav., reikia tenkintis duomenimis, kurie neapima pačios svarbiosios ūkio šakos gamybos. Negali apimti delto, kad žemės ūkio gamybos daugumą vaizduojantieji duomenys gaunami vieną kartą per metus ir dėliai to visai netinka einamųjų konjunktūros kitimų barometrui. Tačiau tokiam atskirų ūkio šakų ar atskirų ūkio veikinių bei reiškinių barometrui visai ir nereikalingi „visai pilni“ duomenys. Pav., agrariniam krašte žemės ūkio svarbesniųjų produktų eksporto duomenys šalia gyvulių ir kitų svarbesniųjų ūkio produktų kainų kitimo statistinio vaizdavimo gali sudaryti ne mažiau tikslų ir jautrų konjunktūros kitimų barometrą, kaip pramonės kraštuose nedarbo arba bedarbių statistika ar vertingųjų popierių ir pinigų bei kapitalų rinkos statistinis vaizdavimas.

Apskritai konjunktūros barometrams sudaryti galima pasikliauti W a g e m a n n'o s c h e m a, kuri konjunktūros statistinį stebėjimą bei vaizdavimą skirsto sulig trimis pagrindiniais ūkio veikiniais bei reiškiniais: a) gamyba, b) apyvarta (arba paskirstymas) ir c) pelnas (arba ūkinio veikimo rezultatai).

Pirmoj vietoj Wagemann stato ūkinio veikimo rezultatų barometrą, kurį jis vadina „gavinių“ arba pelno barometru.

A. G a v i n i ų b a r o m e t r a s „turi rodyti sąlygas, kuriomis piniginis kapitalas, gerybės ir patarnaujamieji veikiniai verslo įmonių imami naudoti“[1]. Šiam barometrui tinkamiausi duomenys — tai kainų, palūkanų ir darbo algos kitimus vaizduojantys duomenys. Jau vien didmenų ir mažmenų prekybos kainų kitimo indeksai, šalia atskirų indeksų žaliavos ir fabrikatų kainoms, čia daug gali parodyti. Garsiosios „kainų žirklės“, kur žemės ūkio produktų ir pramonės dirbinių kainų grupių indeksai susieina ir vėl išsiskiria arba prasilenkia, taip pat priklauso gavinių barometro. Tinka gavinių barometrui ir vadinamieji „trijų rinkų rodikliai“, vaizduojantys akcijų kurso, prekių kainų ir procentų kitėjimus.

[1] Wagemann, Struktur..., 177 ir kt.

Apskritai imant, šis barometras turi parodyti, koki pajamų ir pelno šansai susidaro tam tikru metu verslo tikslais investuojamam kapitalui. Krintančios kainos žaliavos produktams ir pastovios kainos fabrikatams pirštu prikišamai rodo į konjunktūros kitimus, kurie anksčiau ar vėliau turės paveikti — jei dar nepaveikė — gamybą. Tos pačios rūšies pagrindinių priežasčių nulemiami ir palūkanų, darbo algos bei kapitalistinių verslamonių akcijų kurso kitimai.

B. Gamybos barometras — tai antroji Wagemann'o schemos konjunktūros reiškinių statistinė kombinacija. Jos tikslas — parodyti, ligi kokio laipsnio gamybos priemonės tautos ūkyj naudojamos. Berods, šiam barometrui duomenys sunkiau gaunami (arba sunkiau vienodais principais naudojami gali būti) ir dažnai reikia tenkintis ne betarpiškai gamybą vaizduojančiais duomenimis, o netiesioginiais, k. a.: apie gamybos dydį spręsti iš bedarbių skaičiais arba iš žaliavos medžiagų importo, iš fabrikatų ir kt. prekių rūšių eksporto ir t. t. Kai kuriuose kraštuose gamybos barometrams būna naudojami verslo įmonėms duodamųjų užsakymų statistinio stebėjimo duomenys, taip pat gamybos reikalams teikiamų paskolų bei kreditų statistika ir p.

C. Parduoties bei apyvartos barometras turi parodyti, kiek rinka sugeba tautos ūkio gaminių suimti, kokioj proporcijoj stovi gamyba ir vartojimas, ar pasiūlai atitinka, ar neatitinka, paklausus. Čia vėl nuo atskirų kraštų ūkio struktūros pareina, kurios rūšies duomenys šiam barometrui tikslingiausia gali būti naudojami. Čia taip pat dažnai tenka ne betarpiškai apyvartos duomenis naudoti, o tenkintis apyvartos reiškinių statistiniu stebėjimu. Pav., turint galvoje, kad prekybos apyvarta finansuojama trumpalaikių kredito įstaigų diskontuojamais vekseliais, — tai imami tų įstaigų diskonto operacijų kitimai ir laikomi apyvartos kitimų reprezentantais. Tais pačiais sumetimais komercinės apyvartos rodikliams naudojami ir banknotų arba popierinių pinigų apyvartos duomenys. Užsienių prekybos tam tikros pozicijos (ypač masinio vartojimo prekių importas) taip pat gali būti laikoma komercinės apyvartos kitimų reprezentantais, kaip laikomi tokiais reprezentantais tam tikrų vartojimo prekių vidaus gamybos skaičiai, prekių arba produktų išteklių kiekiai,

pagaliau, susisiekimo priemonių naudojimas (prekinių vagonų ridos duomenys ir kt.) ir t. t.

Kuriuo atveju ir prie kurių aplinkybių kurios rūšies duomenims atiduot pirmenybė, kiek atskirų ūkio veikinių arba reiškinių reikalinga vienam ar kitam barometrui paimti, kaip tuos duomenis atskirų barometrų kreivėms kombinuoti, — tai vis jau atskiri statistinės technikos klausimai, kurių išsprendimas tegalimas tik turint konkretišką uždavinį ir konkretiškus duomenis. Pav., Vokietijos konjunktūros institutas savo barometrus kombinuoja šiais pagrindais:

a) Gavinių barometras sudaromas iš trijų rodiklių: 1) pinigų ir kapitalų procentams, 2) prekių kainoms ir 3) „trejetai rinkų".

1) Pinigų gavinį atstovauja procentai, imami už mėnesinius indėlius, kurie paprastai naudojami biržų operacijoms. Šalia kreivės, atstovaujančios pagrindinius skaičius, čia tiekiama dar ir vad. „konjunktūros kreivė", kur jau būna eliminuota sezoninių svyravimų įtaka. Investuotųjų kapitalų gaviniui vaizduoti imami vad. aukso ipotekos lakštų (Goldpfandbriefe) renditai, kuriems kreivė išvedama iš 5, 6, 7, 8 ir 10 procentinių ipotekos paskolų lakštų renditų vidurkio. Rodikliams imami tik rinkos (biržos) renditai, neatsižvelgiant amortizuojamų lakštų agio arba disagio.

2) Prekių kainos gavinių barometre atstovaujamos a) didmenų prekybos kainų indekso, b) gyvenimo brangumo (vad. ekzistenceminimumo) indekso ir c) specialinio indekso kainoms prekių, kurios, kaip žaliava, laikomos ypatingai jautriomis konjunktūros kitimams. Tokių prekių Vokiečių konjunktūros institutas ima 10: vilnas, linus, kanapes, jaučio odas, veršių odas, šviną, skardą, rūdą, mašinų liejykloms laužą ir misinginės skardos atmatas. Šioms prekių kainoms bendrasis (generalinis) indeksas išskaičiuojamas geometriniu metodu.

3) Trejetos rinkų barometrui imamas Berlyno biržoj kotiruojamų 329 akcijų kurso indeksas, anksčiau minėtas vad. konjuktūros kitimams „jautriųjų prekių" indeksas ir pinigų rinkai — mėnesinių indėlių, komercinių vekselių ir privatinio diskonto procentų vidurkis. Sezoniniai svyravimai palūkanų procentams eliminuojami, taip pat visos eilutės būna paliuosuotos nuo bendrosios linkmės veikimo.

b) Gamybos barometras apima ekonominio gyvenimo reiškinius: 1) užsakymus, 2) žaliavos importą, 3) gamybą ir 4) darbo dydį.

1) Užsakymų indeksas sudaroma iš 7 eilučių, gaunamų atskiroms gamybos šakoms (geležies, mašinų, tekstilinės ir statybos pramonės). Bendrasis indeksas yra svertinis (svorio koeficientams imama atitinkamos šakos gamybos vertė). Sezoniniai svyravimai sulig išgalės eliminuojami.

2) Žaliavos importo indeksams skaičiai imami iš užsienių prekybos statistikos grupės, vadinama „žaliava ir pusiau fabrikatai" (arba pusiau žaliava). Šios grupės prekės sakytam barometrui vertinamos (sveriamos) 1928 m. kainomis. Sezoniniai svyravimai eliminuojami.

3) Gamybos indeksams imami duomenys iš žaliavą tiekiamosios ir apdirbamosios pramonės šakų lygiomis dalimis (pusiau), o bendrasis indeksas sudaromas iš 30 atskirų statistikos eilučių.

4) Darbo indeksas sudaromas iš profesinių sąjungų dirbančių narių statistikos duomenų, juos koregavus ne pilnai dirbančiųjų duomenimis ir atsvėrus atitinkamos gamybos šakos koeficientais sulig 1925 m. verslo surašymu. Kad indeksas nebūtų veikiamas sezoninių svyravimų, tai dirbančiųjų skaičius sezoninėse gamybos šakose (statybos, apdarų ir maisto bei skanėstų) nepriskiriamas, event. išskiriamas.

Gamybos barometras papildomas dar dviejų statistikos eilučių kombinacija, iš kurių vieną atstovauja jau minėtas darbo indeksas, o antrąją — ipotekos paskolų ir ilgalaikių kreditų mėnesiniai duomenys, surinkti iš atitinkamų kredito įstaigų balansų, obligacijų emisijos ir p. Šios rūšies duomenys barometro kreivei patiekiami jau išlyginti 12 mėnesių kintamaisiais vidurkiais.

c) Parduoties bei apyvartos barometras sudaromas iš ketveriopos rūšies statistikos eilučių kombinacijos.

1) Apyvartą ir kainas atstovauja: a) konjunktūros kitimams jautri rūbų ir kt. apdaro reikmenų apyvarta vad. universalinėse krautuvėse ir b) apdaro reikmenims kainų indeksas, paremtas duomenimis iš mažmenų prekybos (pastarieji duomenys imami tiesiog iš gyvenimo brangumo kainų statistikos).

2) Apyvartos ir gamybos indeksų kombinacija sudaroma iš duomenų, atstovaujančių gamybą vad. gamybos barometre ir, be to, apyvartos duomenis, šiam reikalui gaunamus netiesioginiu keliu iš pareiškimų, daromų apyvartos mokesčiams mokėti. Sveriami šie apyvartos duomenys specialiniais kainų indeksais, gaunamais iš didmenų ir mažmenų prekybos kainų indeksų (imamas šių kainų indeksų geometrinis vidurkis).

3) Kredito indeksus atstovauja vekselių išstatymo duomenys (gaunami sulig vekselinio mokesčio mėnesinėmis pajamomis) ir emisijos bankų diskontas bei paskolos.

4) Užsienių prekybos indeksai išskaičiuojami remiantis užsienių prekybos duomenimis ir rodo: a) žaliavos ir pusiau fabrikatų importo santykį su tos pačios rūšies prekių importu (kiek šios rūšies prekių daugiau importuojama, kaip eksportuojama) ir b) fabrikatų eksporto santykį su tų pačių prekių importu (kiek šios rūšies prekių daugiau eksportuojama).

*
* *

Amerikos Jungt. Valstybėse dar laikomasi vieno bendro barometro, žinomo vardu Harvardo barometras. Šis barometras vaizduojamas trejetos kreivių: a) kreivė A rodo geležinkelių ir pramonės akcinių bendrovių akcijų kurso kitimus, 2) kreivė B — išvesta sulig bendru indeksu didmenų prekybos prekių kainoms ir bankų debitams ir 3) kreivė C rodo trumpo termino pinigams mokamus procentus.

Anglijos konjunktūros barometrą sudaro keturios kreivės: a) pramonės verslamonių akcijų kurso kitimus vaizduojanti kreivė, b) didmenų prekybos kainų, išskiriant maisto produktų kainas, indekso kreivė, c) fabrikatų eksporto vertės indekso (be sezoninių svyravimų) kreivė ir d) trumpo termino pinigams mokamų procentų indekso kreivė.

Apskritai imant, ligi pastarųjų laikų bendrai pripažintos indeksų nei barometrų sistemos nėra. Kiekvieno krašto konjunktūros arba statistikos institutai, taip pat privatinės įstaigos ir atskiri asmenys, konjunktūros barometrus bei indeksus skaičiuoja bei vaizduoja savo nuožiūra, tačiau mažiau ar daugiau sekama šios srities pionierių — Harvardo indeksus ir jo konjunktūros barometrą.

Vardų rodyklė.

Aftalion, A. 8; 508
Altschul, E. 3
Anciferov, A. N. 8
Bertillon, J. 5
Blaschke, E. 4
Bouniatian, 552
Bowley, A. 7; **9—12**; 14; 17/18; 27; 31; 523
Calwer, R. 411; 494
Cassel, G. 32; 509; 552
Clark, J. M. 509
Conrad-Hesse 4; 7
Čuprov, A. A. 4
Dietzel, H. 26
Engel, E. 403; 417
Florence, P. S. **21—22**; 28; 31/32
Galton, F. 162
Graunt, J. 2; 3
Günther, E. 72/73
Harper, F. H. 8
Hawtrey, R. G. 508
Hexter, M. B. 508
Hobson, J. A. 508
Huntington, E. 507
Jevons, W. S. 507; 552; 553; 555
Julin, A. 536
Kaufman, A. A. 8
King, W. I. 3; 8; 397; 536; 537
Kondratjev, 553
Lavington, 552
Lederer, E. 508
Lescure, J. 508
Lexis, W. 14
Liefmann, 26
Lorenz, P. 516; 525; 532
Marksas, K. 14; 18; 20; 26; 35/36
March, L. 8
Marshall 32, 388
Mayo - Smith, R. 5; 7
Mayr, G. v. 5—7; 14; 40
Meerwarth, R. **12—17**; 18/19; 28; 31; 34; 42
Mill, J. 552
Mitchell, W. C. 3; 506/507; 551 ir sek.
Mitchell, T. W. 508
Moore, L. 507
Mueller, J. 29; 30; 34; 35
Pearson, K. 537; 543; 546;
Persons, W. M. 3; 522; 529 ir sek.; 553
Petty, W. 3
Pigou, A. C. 31; 508
Platzer, H. J. 71; 72
Quetelet, A. 2; 3
Robertson, 509
Romanovsky, V. I. 4
Roscher 26
Schnapper - Arndt, G. 5, 7
Schwabe 417
Schumpeter, 508
Smith, Adam 64; 65
Smit, M. **17—21**; 26; 28—32; 35—37
Spiethoff, A. 508
Sombart, W. 507
Süssmilch 3
Tugan - Baranovsky, 508; 552
Vogel, 508
Wagemann, 3; 525; 553; 554; 556
Wagner, A. 26
Weber, M. 16
Westergaard (ir Nybolle) 8
Wolff, H. 5; 7; **24—27**; 30; 31; 32; 44; 74
Yule, G. U. 4
Zahn, F. 5; 6; 7; 345; 386
Žižek, Fr. 5; 7; **22—24**; 28—30; 31; 34—35 41; 316; 345; 347

Dalykų rodyklė

Absoliutistinė sistema (akcijų kursams žymėti) 491
Aglomeracija 45, 59, 63-64
Amortizacija 379
Amžiaus grupės 66—69
Anketinis metodas (gyvenimo išlaidų s-koj) 407
Aritmetinis metodas (sezoniniams indeksams skaičiuoti) 523
Asmeninis vartojimas 403, 405
Autotransportas 298

Bazė 493 (indeksų); 550—551 (konj. ciklams nustatyti)
Bedarbis 457
Breadstreet indeksai 494
B. Reg. T. 295
Brangumo indeksai 411, 417
Brutto biudžetas 365
Brutto gamyba 224, 226|27

Calwer'o brangumo indeksai 411
cbft 295
cbm 295
cif (kaina) 263; 288

Darbininkai:
  atsitiktiniai 436
  nuolatiniai 436
  sezoniniai 436
Darbo sutartys:
  kolektyvinės 452
  korporatyvinės 452
Darbingumo koeficientas 69
Darbo jėgos (pramonėj) 215, 233
Daugiovertė 14, 18
Deduktyvinis metodas statistikoj 3, 4
Deklaracija (statistikos) 255
Demografija 46, 47
Depozitai 338, 339
Depresija 496
Didmenų kainos 473 ir sek.
Didžiųjų skaičių dėsnis 547
Diferencinis metodas (sezoniniams indeksams skaičiuoti) 533
Dirbantieji šeimos nariai 80
Dispersija 550
Distribucijos s-ka 39
Domesday Book 2

Ekonomist'o indeksai 494
Egzistencminimumas 411
Eksterpoliacija 47, 513
Engel'io dėsnis 403, 417

Finansų ūkis 384
Finansinis rentabilingumas 381
Fizinis vartojimas 404
fob (kaina) 263, 288

Galtono metodas 162
Gamybos s-ka 19; priemonių s-ka 38; schema 20
Gyventojų:
  aglomeracija 45
  interpoliacija ir eksterpoliacija 47
  migracija 46, 108— 113
  prieauglis 34, 46
  surašymas Lietuvoj 47, 56
Gyvenimo brangumo indeksai 411, 417
Geležinkelių:
  dirbtuvės 297
  rida 301
  stotys 297
  tinklas 297

Harwardo Konjunt. Institutas 17, 560
Hipotetinių dydžių skaičiavimas 546—547

Įmonė 16, 211—214, 242, 243, 248, 315
Indeksai 16, 493|94:
  bazė 493
  brangumo 411, 417
  jungtiniai 528
  multiplikatyviniai 528
Individualinis surašymo metodas:
  žemės ūkio gamybos priemonių s-koj 121—122;
  žemės ūkio inventoriaus s-koj 137
Induktyvinis metodas s-koj 3, 4, 5
Išlyginimas (statistikos eilučių):
  kintamaisiais vidurkiais 513—514
  maž. kvadratų metodu 515—516
  paraboline formula 513
Interpoliacija 47
Inventorius 216
Investacinis kapitalas 215, 336

Jungtiniai indeksai Persons'o metodu 526; jų koregavimas 530; rodikliai 528

Kaina 13/14
  cif 263, 288
  fob 263, 288
  didmenų 473 ir sek.
  mažmenų 473 ir sek.

Kalorija 403, 411
Kapitalas:
investacinis 210, 215, 217, 244, 336
kintamasis (apyvartos) 210, 215, 336
klasifikacija 335—337
nuosavas 336
rinka 332
Keleiviniai kilometrai 301; mylios 301
Ketas — 403
Klasifikacija:
biudžeto statistikos 349—51, 356, 359
darbininkų 436—438
darbo konfliktų s-kos 455
geležinkelių 296
gyvenimo išlaidų 416-417
kainų s-kos 471—473
kapitalų 335—337
kredito įstaigų 318—323
kredito operacijų 323—24, 331
laivų 294
mokesčių s-kos 370—372
nedarbo s-kos 459
prekybos 244—247, 249
pramonės įmonių 219—221
pramonės gamybos priemonių 208—210
priv. ūkio finansų s-kos 376—378
skolų ir paskolų 342
socialinio draudimo 464
statistikoj 25, 26, 29/30, 34—38
tarptautinių mokėjimų s-kos 421—423
transporto priemonių 292/293
trobesių 230
užsienio prekybos duomenų 267—268
variklių 217/18
žemės ūkio gamybos priemonių 115
Kolektyvinis surašymo metodas 121—122; darbo sutartys 452
Konjunktūra 496; ciklai 506, 551, 552—554; konj. kitėjimai 497
kreivė 558
Konjunktūros linkmės nustatymas:
maž. kvadratų metodu 515—516
sumavimo metodu 516-521
vidurkiais 514—515
Konjunktūros barometrai:
Anglijos 560
gamybos barometras 557, 559
gavinių barometras 556/57, 558
Harwardo barometrai 560
parduoties bei apyvartos barometras 557/58, 559
Vokietijos Konj. Instituto schema 558—560
Wagemanno schema 556
žemės ūkio gamyboj 556
Konjunktūros Institutai:
Anglijos 560
Jungt. Amerikos Valstybių 560
Vokietijos 558
Konstrukcinis metodas (gyvenimo išlaidų s-koj) 410-411
Koreliacijos koeficientas 535:
grafiškas vaizdavimas 535/36
Julin'o 536
jungtinis 544
King'o 536/37
koeficiento reikšmė 539—540
koeficientas negatyvinis 543
koeficiento patikimoji paklaida 544/45
Pearson'o 537
skaičiavimo technika 540—544
skaičiavimas pirmaisiais skirtumais 537, 543
skirtumais nuo vidurkio 537, 543
Koregavimas užsienio prekybos duomenų 264—67
Korporatyvinės darbo sutartys 452
Kursas:
akcijų 490
obligacijų 491
pinigų 491
Kvadratiniai nukrypimai 544

Laipsninė sistema (derliams žymėti) 179
Laivų klasifikacija 294
Logaritminis metodas (sezoniniams indeksams skaičiuoti) 532

Mažiausiųjų kvadratų metodas 515—516
Mažmenų kainos 473 ir sek.
Migracija 34, 46:
Lietuvos užsieninės migracijos s-kos šaltiniai 54
tarptautinė 50, 110
vidaus 108—109
Mokamasis balansas 418
Mokesčių klasifikacija 372
Monografinis metodas:
gyvenimo išlaidų s-koj 407—408
gyvulių ūkio produktų s-koj 195
nekiln. turto kainų s-koj 488
Multiplikatyviniai indeksai 528

Nedarbingasis amžius 68
Netiesioginis stebėjimo metodas:
biudžeto s-koj 349
darbo algų s-koj 451
darbininkų s-koj 434
keleivių transporto s-koj 300
kredito įstaigų s-koj 317
nedarbo s-koj 459
paskolų ir skolų s-koj 341, 343
priv. ūkio finansų s-koj 375
susisiekimo priemonių s-koj 296, 304
tautos pajamų s-koj 387
verslo s-koj 76

Netto gamyba 264
biudžetas 365
Normalinis darbo laikas 218;
Normaliniai sezoniniai svyravimai 523
N. Reg. T. 295

Objektyvinis metodas:
tautos pajamų s-koj 389
tautos išlaidų bei vartojimo s-koj 403, 406

Paskirstymo statistika 39
Parabolinės lygtys 516
Pearson'o formula koreliacijai 537
Pelno ūkis 16
Periodografinis metodas 523
Personalinis metodas:
tautos pajamų s-koj 386
vartojimo s-koj 403, 404
Personso metodas (sezoniniams indeksams nustatyti) 522, 528
Pinigų apyvartos s-ka 332
Pinigų rinkos s-ka 332, 335
Politinė aritmetika 2, 3
Popis zemsky 2, 3
Procentinė sistema (derliams žymėti) 179

Quet 403

Realinis metodas:
tautos pajamų s-koj 389
vartojimo s-koj 403, 406
Reg. - T. 295
Regresija:
formula 546
hipotetinių dydžių skaičiavimas 546—47
koeficientų skaičiavimas normalinių lygčių metodu 548—550
Reikmenys 19, 25, 26
Reliatyvistinė sistema (akcijų kursams žymėti) 491
Renditai 558
Rentabilingumas 348, 375, 377, 378—382:
finansinis 381;
koeficientas 379—381
Reprezentacinis metodas 6, 41—44:
darbo algų s-koj 443
derlių s-koj 170—172 ir sek.
gyvulių ūkio produktų s-koj 194
kainų s-koj 466—67 ir sek.
nekiln. turto kainų s-koj 488
transporto priemonių s-koj 293
vartojimo s-koj 404—406
žemės ūkio gamybos priemonių s-koj 116
žemės ūkio inventoriaus s-koj 138
Rida 301
Riedmenos 297

Schwabe dėsnis 417
Sezoniniai kitėjimai 497
Sezoniniai svyravimai:
eliminavimas 533—535 (dalybos būdu 534; kintamųjų vidurkių būdu 534)
indeksų nustatymas: aritmetiniais vidurkiais 521, 523; periodografiniu metodu 523; Persons'o metodu 522, 528, 530
Skaitomosios žymės ir pažymiai 16
Socialekonominės s-kos klasifikacija 37—40
Statistika:
administratyvinė 10
biologinė 10
mokslinė 10
oficialinė 11
privatinė 11
socialinė 10
Statistinė sociologija 9
Statistikos surogatai 6, 40—41
Statistikos deklaracija 255
Struktūrinai kitėjimai 497
Subjektyvinis metodas:
tautos pajamų bei turto s-koj 386—389
tautos išlaidų bei vartojimo s-koj 403, 404—406
Sumavimų metodas 516—521
Surašomasis lakštas 17
Surašymo laikas:
žemės ūkio gamybos priemonių s-koj 116—118
žemės ūkio gamybos s-koj 169
žemės ūkio inventoriaus s-koj 136
Surogatai 6, 40—41

Tabeliarinis metodas (darbo s-koj) 434
Taupmenys 337, 339, 340
Tautos finansų s-ka 375
Tautos vartojimo s-ka 385
Tautos darbingumo koeficientas 69
Tiesioginis stebėjimo metodas:
keleivių transporto s-koj 300
kredito įstaigų s-koj 317
priv. ūkio finansų s-koj 375
užsienio prekybos s-koj 254
žemės ūkio gamybos priemonių s-koj 115—116
Tonakilometras 302
Transportas 290—291:
klasifikacija 292
priemonės 293
Tranzito sandėliai 287

Ūkis 119:
finansų 384
pelno 16
Ūkinis vartojimas 403, 404
Ūkininkaujanti gyventojai 38

Urmo kainos 473 ir sek.
Užsienių prekyba:
bendroji 252
specialinė 252
tranzitinė 251

Variklių klasifikacija 217
Vartojimas:
asmeninis 403, 405
ūkinis 403, 404
Verslas 34, **77**
Verslo statistika:
Anglijoj 87, 88
Jung. Am. V-se 80, 81, 87, 88
Lietuvoj 91, **103**
Rusijoj 89
Vokietijoj 81, 82, **86—87**
Verslamonė 16, 211—212, 315
Vidurkiai 16, 514/15, 550, kintamieji 513—514
Visuotinio stebėjimo metodas 40:
derlių s-koj 169
gyventojų s-koj 46/47
gyvulių ūkio produktų s-koj 194
kainų s-koj 467
nekilnojimo turto s-koj 488
transporto priemonių s-koj 293
vartojimo s-koj 404
verslo s-koj 76
žemės ūkio gamybos priemonių s-koj 116
žemės ūkio inventoriaus s-koj 137
Visuomenės absoliutinis gamybos ir vartojimo pajėgumas (K. Markso) 35—36
Wohlstandindex 401

Turinys.

Pusl.

Autoriaus paaiškinimai III
Literatūra ir šaltiniai V

I. Įvedamieji paaiškinimai.

1. Socialekonominės statistikos kai kurios ypatybės..... 1
2. Statistikos teorija ir socialekonominė statistika 2

II. Socialekonominės statistikos metodologiškai teoretinio pagrindimo mėginimai.

1. A. Bowley „Socialinių reiškinių matavimai“ 9
2. R. Meerwarth „Ekonomika ir statistika“ 12
3. M. Smit „Ekonominės statistikos metodologija“ 17
4. P. Sargant Florence „Statistikos metodas ekonomikoj ir politikos moksluose“ 21
5. Žižek „Ekonominė statistika“ jo „Statistikos pagrinduose“ 22
6. H. Wolff „Ekonominė statistika“ 24
7. Bendros pastabos apie §§ 1—6 aprašytuosius veikalus 27
8. Socialekonominės statistikos esmė ir uždaviniai 31
9. Socialekonominės statistikos metodų kai kurios ypatybės..... 40

III. Gyventojų socialekonominių žymių statistika.

Literatūra ir šaltiniai. 45
1. Bendrosios pastabos 45
2. Bendrasis gyventojų skaičius, sudėtis ir paskirstymas: 46
   a) Gyventojų statistikos šaltinių ir duomenų tikrumo statistinė tikimybė ne surašymo metams 46
   b) Tarptautinė migracijos įtaka gyventojų skaičiui ir sudėčiai 50
3. Gyventojų santykis su gyvenamu ir ūkio reikalams naudojamu plotu 56
4. Aglomeracija 63
5. Darbingumo statistika. 64
6. Verslo statistika: 74
   a) Bendros pastabos 74
   b) Verslo statistinis stebėjimas ir medžiagos gavimas.. 75
   c) Verslo žmonių sąvokos aprėžimas 76
   d) Padėtis versle 83
   e) Verslų klasifikacija 90
7. Migracijos statistika: 108
   a) Bendrieji klausimai 108
   b) Vidaus migracijos statistika 108
   c) Tarptautinės arba užsienio migracijos statistika 110

IV. Žemės ūkio statistika.

Literatūra ir šaltiniai 114
1. Bendrosios pastabos 114

Pusl.

A. Žemės ūkio gamybos priemonių statistika 115

2. Bendrieji metodologijos klausimai 115
   a) Statistinis stebėjimas bei medžiagos gavimas 115
   b) Surašymo laikas (surašomoji ir skaitomoji) diena . . 116
   c) Pagrindinis tyrinėjimo (surašomasis) vienetas ir jo aprėžimas 118
   d) Kiti metodologijos klausimai 120
   e) Antraeilių arba papildomų žemės ūkio gamybos priemonių statistika 122
3. Žemės ūkio plotų statistika 122
   a) Visa ar tik žemės ūkyj naudojama žemė surašinėtina 122
   b) Bendrojo, sąlyginio ir laikinio naudojimo žemių surašymas 124
   c) Žemės valdymo, naudojimo ir pasėlių ploto pažymių suskirstymas 128
   d) Dvigubų skaičiavimų ir praleidimų pavojai 130
   e) Surašomojo laiko nustatymas ir aprėžimas 131
4. Trobesių statistika 132
5. Žemės ūkio inventoriaus statistika: 134
   a) Negyvasis inventorius 135
   b) Gyvasis inventorius (gyvuliai) 136
6. Darbo jėgų statistika 138
7. Priedėlis: Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas 140
   a) „Didysis (surašomasis) lapas“ 140
   b) „Mažasis (surašomasis) lapas“ 146
   c) Paaiškinimai 148
   d) Papildomi paaiškinimai surašymo lapams 154
8. Kai kurie žemės ūkio gamybos priemonių statistinės medžiagos apdirbimo klausimai 156
   a) Pagrindinių apdirbamųjų (grupavimo) žymių nustatymas 157
   b) Dydžio grupių žymės parinkimas 158
   c) Dydžio grupių nustatymo metodai ir principai 159

B. Žemės ūkio gamybos produktų (vaisių) statistika.

9. Bendrieji metodologijos klausimai 168
10. Derlių arba derėjimų statistika 169
   a) Statistikos metodai medžiagai rinkti 169
   b) Reprezentacinio metodo veikimas 172
   c) Reprezentantų parinkimo metodai 175
   d) Papildomieji stebėjimai bei vertinimai 176
   e) Statistinio stebėjimo bei žymėjimo būdai ir technika 178
11. Priedėliai:
   a) Ištraukos iš C. St. B. instrukcijos žemės ūkio korespondentams statistikos žinioms rinkti 183
   b) Žemės ūkio korespondentams siunčiamųjų surašomųjų kortelių pavyzdžiai (nr. 1—9) 184
12. Gyvulių ūkio gamybos statistika 194
   a) Gyvulių ūkio produktų statistika 194
   b) Gyvojo inventoriaus (gyvulių) prieauglio statistika . . 196

C. Specialinės žemės ūkio statistikos šakos.

13. Miškų ūkio statistika 196
   a) Miško sąvoka 197
   b) Miškų sudėtis 198

Pusl.

c) Skaitomasis vienetas 198
d) Miškų tūrio ir prieauglio statistika 200
14. Žuvininkystės statistika 201

D. Žemės ūkio statistikos teikiamos socialekonominės problemos 202

15. Žemės ūkio statistinis vaizdavimas 202

V. Pramonės statistika.

Literatūra ir šaltiniai 207
1. Bendrosios pastabos 207

A. Pramonės gamybos priemonių statistika . . . 208

2. Bendrieji metodologijos klausimai 208
3. Skaitomasis ir surašomasis vienetas pramonės st. . . . 211
4. Skaitomosios bei surašomosios žymės 215
5. Pramonės įmonių pagrindinė klasifikacija 219

B. Pramonės gamybos statistika 223

6. Bendrieji metodologijos klausimai 223
7. Medžiagos rinkimo metodai 225
8. Specialiai klausimai, susiję su statybos statistika . . . 229

C. Pramonės statistikos duomenų apdirbimas . . 232

9. Geografiniai rajonai 232
10. Dydžio grupės 233
11. Gamybos produktingumas 234
12. Priedėlis: Lietuvos pramonės statistikos klasifikacijos schema 235

VI. Prekybos statistika.

Literatūra ir šaltiniai 239
1. Bendrieji klausimai 239

A. Prekybos priemonių statistika.

2. Prekybos priemonių formos ir rūšys 241
3. Skaitomasis bei surašomasis vienetas 242
4. Skaitomosios bei surašomosios žymės 243
5. Prekybos statistinės klasifikacijos pagrindai 244
6. Medžiagos rinkimas ir jos apdirbimas 248

B. Prekybos apyvartos (judėjimo) statistika.

7. Bendrieji vidaus prekybos statistikos klausimai 249
8. Užsienių prekybos statistika 251
   a) Užsienių prekybos rūšys 251
   b) Užsienių prekybos tikslas 254
   c) Užsienių prekybos statistikos duomenų rinkimas . 255
   d) Surašomosios bei skaitomosios žymės . . . 258
      1) Prekės pavadinimas 258
      2) Prekių kilmė 259
      3) Prekių kiekis. 262
      4) Prekių vertė 263
9. Užsienių prekybos statistikos duomenų klasifikacija . . . 267
   a) Priedėlis: Išvežam. ir įvežamųjų prekių nomenklatūra 268
10. Užsienio prekybos statistikos duomenų statistinis vaizdavimas 283

VII. Transporto bei susisiekimo statistika.

Pusl.

Literatūra ir šaltiniai 290
1. Bendrieji metodologijos klausimai 290

A. Transporto priemonių statistika 292

2. Vandens kelių transporto priemonių statistika 293
3. Geležinkelių transporto priemonių statistika 296
4. Plentų ir kt. sauskelių transporto priemonių statistika . . 298
5. Oro transporto priemonių statistika 299

B. Transporto (transporto priemonių naudojimo) statistika.

6. Keleivių transporto statistika 300
7. Prekių transporto statistika 302

C. Susisiekimo priemonių statistika.

8. Pašto, telefono ir radio statistika 303

D. Kiti transporto bei susisiekimo st-kos klausimai.

9. Transporto bei susisiek. priemonių finansinių rezultatų statistika 305
10. Transporto bei susisiekimo statistinis vaizdavimas . . . 306
11. Lietuvos transporto statistikos organizacija 307
    a) Lietuvos geležinkelių transporto statistika . . 307
    b) Lietuvos vandens kelių transporto statistika . . 311

VIII. Kredito ir pinigų bei kapitalų statistika.

Literatūra ir šaltiniai 314
1. Kredito ir jo įstaigų statistinis stebėjimas 314
2. Kredito įstaigų klasifikacija 318
3. Kredito įstaigų operacijų klasifikacija 323
4. Atskiros kredito ir pinigų bei kapitalų statistikos šakos . . 332
    a) Pinigų statistika 332
    b) Kapitalų statistika 335
    c) Taupmenų ir komercinių depozitų statistika . . 337
    d) Kredito bei paskolų ir skolų bei įsiskolinimo st-ka 341

IX. Finansų statistika.

Literatūra ir šaltiniai 345
1. Bendrieji metodologijos klausimai 345

A. Viešųjų finansų statistika.

2. Bendrieji dėsniai 348
3. Biudžeto statistika 349
    a) Bendrieji metodologijos klausimai 349
    b) Valstybės biudžeto pajamų klasifikacija . . . 356
    c) Valstybės biudžeto išlaidų klasifikacija . . . 356
    d) Valstybės išlaidų klasifikacija finansiškai ūkiniais pažymiais 358
    e) Savivaldybių biudžeto statistikos duomenų klasifikac. 359
4. Biudžeto statistinis vaizdavimas 363
    a) Brutto ir netto biudžeto statistika 363
    b) Laikinųjų ir svetimųjų s-tų sumų statistinis stebėjimas 366
    c) Perteklių ir deficitų statistinis vaizdavimas . . 367
5. Mokesčių statistika 369
6. Turto ir skolų statistika 373

Pusl.

B. Privatinio ūkio finansų statistika 374

Literatūra ir šaltiniai 374

7. Bendrieji metodologijos klausimai ir privatinio ūkio finansų statistinis stebėjimas 374

8. Privatinio ūkio finansų statistinis vaizdavimas 378

C. Tautos ūkio finansų statistika.

Literatūra ir šaltiniai 382

9. Bendrieji metodologijos klausimai 382

10. Tautos pajamų bei turto statistika 386

a) Tautos pajamų statistikos teorija ir metodai . . 386

b) Tautos turto statistika ir bendros išvados . . 398

11. Tautos išlaidų bei vartojimo statistika 402

Literatūra ir šaltiniai 402

a) Bendrieji metodologijos klausimai 402

b) Statistinis vartojimo stebėjimas 404

c) Gyvenimo išlaidų statistika 406

12. Tarptautinių mokėjimų arba vad. mokamojo balanso statistika 418

Literatūra ir šaltiniai 418

a) Bendrieji metodologijos klausimai 418

b) Tarptautinių mokėjimų statistikos klasifikacija . 421

c) Tarptautinių mokėjimų statistinis stebėjimas bei vaizdavimas 423

d) Lietuvos tarptautinių mokėjimų statistika . . 425

X. Darbo statistika.

Literatūra ir šaltiniai 432

1. Bendrieji metodologijos klausimai 432

2. Darbininkų kiekis ir jų sudėtis 433

3. Darbo laiko statistika 439

4. Darbo algos statistika:

a) Bendrieji metodologijos klausimai 439

b) Darbo algos statistinis stebėjimas ir vaizdavimas 442

5. Darbo sutartys 451

6. Darbo konfliktų (streikų ir lokautų) statistika 453

7. Nedarbo arba bedarbių statistika 456

8. Darbo rinkos statistika 460

9. Kitos darbo statistikos sritys 461

a) Darbo inspekcijų bei darbo teismų statistika . . 461

b) Darbo organizacijų statistika 462

c) Darbininkų socialinio draudimo statistika . . 464

XI. Kainų statistika.

Literatūra ir šaltiniai 466

1. Bendrieji metodologijos klausimai 466

2. Kainų statistikos klasifikacija 471

3. Prekių kainų statistika 473

4. Lietuvos prekių kainų statistika 479

a) Lietuvos prekių kainų statistinis stebėjimas . . 479

b) Priedėliai: 1) Kainų biuletenis 482

2) Prekių kainoms žymėti paaiškinimai 481

5. Nekilnojamojo turto (žemės) kainų statistika 487

6. Vertybinių popierių kainų statistika 489

a) Bendrieji dėsniai 489

b) Atskirų vertenybių statistinis stebėjimas . . . 490

7. Kainų statistinis vaizdavimas 492

XII. Konjunktūros statistika.

		Pusl.
	Literatura ir šaltiniai	496
1.	Konjunktūros statistikos esmė ir uždaviniai	496
2.	Konjunktūros statistinio stebėjimo sritys	500
3.	Konjunktūros statistika ir konjunktūros teorijos . . .	503
4.	Konjunktūros statistikos metodai	509
5.	Konjunktūros statistinio vaizdavimo bei analizo technika .	512
	a) Atsitiktinių nukrypimų eliminavimas ir bendrosios linkmės nustatymas	512
	b) Sezoninių svyravimų matavimai	521
	c) Sezoninių svyravimų eliminavimas	533
	d) Ūkio veikinių bei reiškinių santykiavimo (koreliacijos) matavimai	535
	e) Konjunktūros kitimų statistiniai spėjimai . .	544
6.	Konjunktūros ciklai ir jų nustatymas	550
7.	Konjunktūros statistinė diagnostika ir vad. konjunktūros barometrai	554
	Vardų rodyklė	561
	Dalykų rodyklė	562
	Turinys	567